વસુ-વાણી

ભાગ ૧ લો

[આધ્યાત્મિક વ્યાખ્યાન-સંગ્રહ : માટુંગા (મુંબઈ)
ચાતુર્માસ : સં. ૨૦૧૫]

વ્યાખ્યાતા :

હરિયાપુરી સ્થા. જૈન સંપ્રદાયનાં શાંતમૂર્તિ, શાંતસ્વભાવી
કેસરબાઈ સ્વામીનાં સુશિષ્યા વિદુષી, શાસનદીપક,

મહાસતીજી શ્રી વસુમતીબાઈ સ્વામી

સંપાદક :

અમૃતલાલ સવચંદ ગોપાણી M. A., Ph. D.

અર્ધમાગધીના પ્રાધ્યાપક-ભવન્સ કૉલેજ, ચોપાટી, મુંબઈ-૭

પ્રકાશક :

ચંદુલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ

વિનોદ વિલા, પ્લોટ નં. ૨૮૬, નપ્પુ ગાર્ડન પાસે,
માટુંગા (જી. આઈ. પી) મુંબઈ-૧૯

મૂલ્ય રૂા. ૨-૫૦

આવૃત્તિ પહેલી : પ્રત ૨૦૦૦
ઈ. સ. ૧૯૬૧ : વીર સં. ૨૪૮૭
અક્ષયતૃતીયા, સં. ૨૦૧૭

મુદ્રક : સુરેશચંદ્ર પોપટલાલ પરીખ, ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
સલાપોસ રોડ-અમદાવાદ

પુસ્તક મળવાનાં સ્થળો

શ્રી. વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ,
માટુંગા, મુંબઈ ૧૯

શ્રી. વાડીલાલ જેચંદભાઈ
સુરેન્દ્રનગર, સૌરાષ્ટ્ર

શ્રી. ઈશ્વરલાલ પુરુષોત્તમ
પારેખનો ખાંચો–શાહપુર, અમદાવાદ

શ્રી. ચંદુલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
વિનોદ વીલા, નપ્પુ ગાર્ડન પાસે,
માટુંગા–મુંબઈ ૧૯

સંપાદકીય વક્તવ્ય

વિ. સં. ૨૦૧૫ માં માટુંગા મુકામે ચાતુર્માસ દરમિયાન સ્વર્ગસ્થ શ્રી સૂરજબાઈ મહાસતીજીનાં સુશિષ્યા શાંતસ્વભાવી કેસરબાઇ મહાસતીજીનાં શિષ્યા વિદુષી મહાસતીજી શ્રી વસુમતીબાઇએ જે વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં તેનો લગભગ અર્ધો ભાગ પ્રસ્તુત પુસ્તકમા સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે. પર્યુષણ પર્વમાં એમણે આપેલા વ્યાખ્યાનો વિશિષ્ટ પ્રસંગને અનુલક્ષીને અપાયેલાં હોઇ આમાં દર્જ કરવામા આવ્યા નથી. ચાતુર્માસ દરમિયાન અપાયેલાં બધાં જ વ્યાખ્યાનો એક જ પુસ્તકમાં સંગ્રહી પ્રગટ કરવા કે બે ભાગમાં બહાર પાડવા એ સવાલ મુખ્ય હતો. પ્રતિપાદ્ય વિષયનો સંબંધ તૂટે નહિ એ રીતે સુખશીલિયા યુગના વાચકોને પુસ્તક ઊંચકવું ભારે ન પડે એ હેતુથી બધાં જ વ્યાખ્યાનોને બે વિભાગમાં વિભક્ત કરી પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરવાં એવો નિર્ણય લેવાયો. તદનુસાર, પ્રથમ ભાગ વાચકો સમક્ષ સાદર પેશ કરવામાં આવી રહ્યો છે. અનુકૂળતા મુજબ બીજો ભાગ પણ રજૂ કરવામા આવશે જ.

આખરે તો 'વાણીઓ'નું ઊગમસ્થાન ભગવાને અર્થરૂપે પ્રરૂપેલ અને ગણધરોએ સૂત્રરૂપે ગ્રથિત કરેલ આગમો જ છે. આગમમાં નથી

તે ક્યાંયે નથી. પરંતુ, સ્થળ-કાળના વૈવિધ્ય તથા વ્યાખ્યાતા અને શ્રોતાની વિલક્ષણુતાને કારણે ભગવાનના વક્તવ્યને જુદા જુદા લેબાસમાં અને જૂજવે રૂપે સમયે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. અલબત્ત, ભગવાનનું ભાખેલુ સોએ સો ટકા યથાર્થપણે શ્રોતા સમક્ષ ધરવું જોઇએ એ બાબતનો ખરમચો વ્યાખ્યાતાએ કે ઉપદેષ્ટાએ રાખવાનો રહે છે જ. અહીં જ, વ્યાખ્યાતાની કે ઉપદેષ્ટાની પૂરેપૂરી કસોટી છે. યુગે યુગે પલટાતી શ્રોતાવર્ગની માગને સંતોષવા જતાં કહેવાનું હોય કાંઈક અને કહેવાઇ જાય બીજું જ એવું તો નથી બની રહ્યું ને એની તકેદારી રાખવી અને મુખ્ય લક્ષ્યની દિશામાં જ વાક્પ્રવાહ વહાવવો એ ધારીએ છીએ તેટલું સહેલું કામ નથી. આ એક ભયસ્થાન છે. એ ભયસ્થાનને ટાળી પોતાનાં વ્યાખ્યાનોમાં ભગવાનના સિદ્ધાંતોને અને તત્ત્વોને ચુસ્તપણે વળગી રહી ઉપદેશ આપવાનો જે સ્તુત્ય પ્રયાસ મહાસતીજીએ કર્યો છે તે સહુ કોઇ માટે આદરણીય અને ઉદાહરણીય છે.

વર્તમાનમાં, સાધુ-સાધ્વીજીઓનાં વ્યાખ્યાનોના સંગ્રહો ઘણા બહાર પડી રહ્યા છે. જેમને એ વ્યાખ્યાનોને પ્રત્યક્ષ સાંભળવાનો મોકો નથી મળ્યો તેવાંઓ પણ વ્યાખ્યાનો વાંચી આધ્યાત્મિક લાભ ઉઠાવે એ એના પ્રકાશન પાછળનો પ્રશસ્ત હેતુ છે. ઉપરાંત, જૈન ધર્મ, જૈન દર્શન અને જૈન સંસ્કૃતિ વિષે જૈનેતર વર્ગ પણ જોઇતી માહિતી મેળવી જૈનત્વવિષયક સાચી જાણુ મેળવે એવો એક બીજો આનુષંગિક હેતુ પણ છે. જીવન ધમાલિયું બનતું જાય છે. સાચા જાણપણા માટે સીધા આગમો પાસે જવાની કોઇને ફુરસદ નથી અને ફુરસદ છે તો શક્તિ નથી. કાળ એવો પડતો આવી રહ્યો છે. એવે કપરે ટાણે સમજાવવાની વૈયક્તિક હથોટીઓ ધરાવનાર સાધુ-સાધ્વીજીઓનાં વ્યાખ્યાનોનુ પ્રકાશન જૈનો અને જૈનેતરો-બન્ને માટે એક આશીર્વાદ સમાન છે. વિવિધ પ્રકારની વિદ્વત્તા ધરાવનાર અને વિવિધ પ્રકારની પ્રતિપાદન શક્તિ ધરાવનાર સાધુ-સાધ્વીજીઓને હાથે જૈન ધર્મના

યથાર્થ જ્ઞાનના પ્રચાર અને પ્રસાર માટે કરાયેલ એ અમૂલ સેવા ગણાશે. આગમો મેળવવા મુશ્કેલ છે; એને સમજાવનારાં મેળવવાં એથી મુશ્કેલ છે; એને સમજનારાં મળવાં એથી પણ વિશેષ મુશ્કેલ છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે ત્યાં આગમિક જ્ઞાનના વર્તુળમાં રહી અભિબોધેલું વ્યાખ્યાન ઘણું જ ઉપકારક નીવડવાની શકયતા છે. વ્યાખ્યાનોના પ્રકાશનને પૂરતો અવકાશ છે એની નોંધ જૈન સમાજ લ્યે. અલબત્ત, પ્રકાશિત થતાં વ્યાખ્યાનોમાં ગાંભીર્ય અને યથાર્થતા પૂરેપૂરાં સચવાયેલાં હોવાં જોઇએ જ.

મહાસતીજીનાં વ્યાખ્યાનોના આ સંગ્રહગ્રંથને "વસુ-વાણી" નામ આપવામાં આવ્યું છે. વ્યાખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે જ એમણે પહેલાં તો ઇનકારિયત કરી, તો પછી એમનું નામ જોડવા માટે તો એમણે કેટલી આનાકાની કરી હશે એ સહુ કોઇ સમજી જ જશે. છતાં ભક્ત શ્રાવકોના આગ્રહને વશ થઇ એમણે એમ કરવા દીધુ એ એમની ઉદારતા છે. જૈન ધર્મના તથારૂપનાં સાધુ કે સાધ્વીજીને ગ્રંથ સાથે પોતાનુ નામ જોડી લોકૈષણા કમાવાની જરાયે દરકાર ન હોય એ સર્વવિદિત છે. વ્યાખ્યાનો સાથે પોતાનુ નામ જોડવાની ભકતોની પ્રક્રિયાને મહાસતીજીએ તો અસંગ ભાવે નિહાળી છે.

આગમોમાં "રાયપસેણીય"નુ અનોખું સ્થાન છે. પ્રશ્નોત્તરી પાછળ ગહન તત્ત્વ રહેલું છે. "રાયપસેણીય"ના અંતરંગનું ઉદ્‌ઘાટન કરી મહાસતીએ વિશદતાથી એને સમજાવ્યું છે. એમનાં વ્યાખ્યાનો આબાલ વૃદ્ધ દરેક માટે છે. આત્મસુધાર થયે જ સમાજસુધાર થઇ શકશે એમ તેઓ માને છે.

એમનાં વ્યાખ્યાનો જેટલાં સરળ, જેટલાં નિરાડંબરી અને જેટલાં સુપચ બને તેટલું સારું એવી એમણે ચિવ્વટ રાખી છે. સીધાં-સાદાં, ઘરગથ્થુ શબ્દો અને ઉપમાનો યોજી, પ્રચલિત દાખલાઓ અને દૃષ્ટાંતો આપી એમણે એમનાં વ્યાખ્યાનો જેટલાં દ્યોતક અને જેટલાં

રોચક બને એટલાં બનાવ્યાં છે. વક્તવ્યાંશ હૃદયમાં સોંસરવો ઊતરી જાય એ રીતે એમણે છોડયો છે. અગત્ય જણાઇ ત્યાં ચીમકીઓ પણ આપી છે અને મીઠા તથા હળવા કટાક્ષો સુદ્ધાં ઉપકારભાવે કર્યા છે. આમજનતાની તંદ્રા, આલસ્ય અને સુષુપ્તિ ટાળવાનો એમણે ડગલે અને પગલે વ્યાખ્યાનોમાં પ્રયત્ન કર્યો છે. અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં લાવવાનો અને દુરાચારમાંથી સદાચાર તરફ વાળવાનો મહાસતીજીનો પ્રયાસ ભગીરથ છે એમ આપણને શબ્દે શબ્દે પ્રતીત થાય છે. ધર્મ માટેનો મહાસતીજીનો અહાલેક અત્ર, તત્ર અને સર્વત્ર ગ્રંથમા આપણને દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મહાસતીજીનો ઋજુ સ્વભાવ અને પારદર્શક હૃદય આપણને અહીંઆં પણ જોવા મળે છે. "રાયપસેણીય"નો અધિકાર એ તો વાહન છે. એ વાહન દ્વારા એમણે આધ્યાત્મિક વિચારોનો પ્રવાહ વહાવ્યો છે. ધર્મોન્નતિ માટેની એમની અદમ્ય ધગશ અને આત્મવિકાસ દ્વારા સમાજસુધાર માટેની એમની અતૃપ્ત પિપાસા બધાં જ વ્યાખ્યાનો વાચી જનારને જણાયા વિના નહિ રહે.

મહાસતીજીનાં વ્યાખ્યાનો પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરવાની ઉત્કટ ભાવના એમના અનન્ય અને સરલહૃદય ભક્ત શ્રી. ચંદુભાઈ લક્ષ્મીચંદ શાહને જાગી. ટૂંકાણમા કહુ તો એમણે અભિગ્રહ લીધો કે મહાસતીજીનાં વ્યાખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી જ જંપીશ. પોતાની પત્નીના વર્ષીતપનું પારણુ મહાસતીજીએ ઉગ્ર વિહાર કરી માટુંગામાં આવી પહોંચી કરાવ્યું હતુ, એ હૃદયરોમાંચકારી બનાવે એમના ઉપર પરંપરાગત ધાર્મિક સંસ્કારો જે હતા તેને પલ્લવિત કર્યા અને પરિણામ સ્વરૂપે એ મહાસતીજીના પરમ ભક્ત બન્યા.

મહાસતીજીના ઉપકારનો બદલો પૂરેપૂરો તો ક્યાંથી વાળી શકાય? વળી, ભગવાનના ભિક્ષુને કે ભિક્ષુણીને બદલાની આશા હોય ખરી? ન જ હોય. છતાં શ્રી. ચંદુભાઇને થયું કે વર્ષીતપના પારણાના

એક બાહ્ય પ્રતીક રૂપે ચાતુર્માસનાં બધાં જ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ બહાર પાડવો જ. એમ એમનો ઉદાત્ત અભિગ્રહ પાર પડયો.

વ્યાખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ હતો જ નહિ એટલે એની વ્યવસ્થિત નકલો તૈયાર નો'તી; પરંતુ કૉલેજમાં ભણતાં દેવીબહેન નામનાં એક કુમારિકા બહેન પોતાના ઉપયોગ માટે વ્યાખ્યાનોની સ્વતંત્ર નોંધ કરી રહ્યાં હતા. વ્યાખ્યાનો પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવાનો વિચાર પાછળથી ઉદ્ભવતાં એ બહેને કરેલ નોંધોમાંથી સળંગ અને ક્રમબદ્ધ વ્યાખ્યાનો મહાસતીજીનાં પ્રીતિપાત્ર, સુયોગ્ય શિષ્યા બા. બ્ર. મહાસતીજી શ્રી હીરાબાઈ સ્વામીએ મહાસતીજી તરફના અનેરા ભક્તિભાવથી પ્રેરાઇ અથાક પરિશ્રમ લઇ અવતારી આપ્યાં.

મહાસતીજી એ બધાંને જોઈ ગયાં છે અને પ્રામાણિકતાની એમણે મહોર મારી છે. ભાષાની દૃષ્ટિએ વ્યાખ્યાનોને મઠારવામાં આવ્યાં છે; વ્યાકરણ દોષો, અન્વયની ત્રુટિઓ યથાશક્તિ દૂર કરવામાં આવ્યાં છે. ઉપમાન-ઉપમેયનો સુમેળ સાચવવા મેં ઘટતો પ્રયાસ કર્યો છે; છતાં ક્યાંક સ્ખલનો, ક્યાંક મુદ્રણના દોષો રહી જવા પામ્યા હશે. વાચકવર્ગનો એ માટે હું ક્ષમાપ્રાર્થી છુ.

વ્યાખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવામાં ઘણો જ વિલંબ થઇ ગયો છે. ગયે વર્ષે જ બહાર પાડી દેવાં હતાં, પરંતુ મારી બાથૂકની નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે અને કાંઇક અંશે ક્રમબદ્ધ નોંધો લેવાણી નો'તી એ કારણે વિલંબ અનિવાર્ય બની ગયો. શ્રી. ચંદુભાઇની ઉઘરાણી સતત થયા કરતી, પરંતુ મારી રોજીંદી વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓમાંથી હું સમય ફાજલ પાડી શકતો નહિ એટલે કામ ખોરંભે પડતું જ ગયું. છેવટે, એ બહાર પડયું એ મારે માટે પરમ આનંદનો વિષય છે. "વસુ-વાણી" બહાર પડવાનું છે એવી જાહેરાત લાંબા વખત પહેલાં થઈ ગયેલી એટલે પૂછપરછ વારંવાર થયા કરતી. બધાંને રાહ જોતાં રાખવાં પડયાં એ સંબંધે વસવસો ઘણો થાય છે. અમારી આ બેઇલાજી માટે વાચક અમને દરગુજર કરે.

અંતમાં, (૧) વ્યાખ્યાનો પ્રકટ કરવાની શ્રી. ચંદુભાઇની મુરાદને બહાલી આપવા બદલ પૂ. મહાસતીજીનો; (૨) ત્રુટક નોંધોમાંથી વ્યાખ્યાનોનું સાચું કલેવર તૈયાર કરવાની અત્યંત જહેમત ઉઠાવનાર પૂ. મહાસતીજીનાં, ભક્તિનિષ્ઠ, ઉત્સાહી સુશિષ્યા બા. બ્ર. મહાસતીજી શ્રી. હીરાબાઇ મહાસતીજીનો; (૩) ધીકતા ધંધાને છોડી આઠ–દસ વખત મારે ત્યાં આંટા ખાઇ "તમારી પાસે સંપાદન કરાવ્યા વિના નહિ છોડું" એવી ઉઘરાણી કરનાર પોતાની પત્ની તરફનું પોતાનું કર્તવ્ય અદા કરવાની તાલાવેલી સેવનાર, પૂ. મહાસતીજીના આજ્ઞાપાલક તથા માટુંગા ખાતેના ચાતુર્માસનાં બધાં વ્યાખ્યાનો ગ્રંથાકારે પ્રસિદ્ધ કરવાનો તમામ આર્થિક બોજો પોતાને શિરે લેનાર ઉદારદિલ સખી ગૃહસ્થ શ્રી. ચંદુભાઇ લક્ષ્મીચંદ શાહનો; (૪) કોઇ કોઇ વખત સ્થગિત થઈ જતા મારા ઉત્સાહને ગતિમાન કરનાર શ્રી. બચુભાઇ પી. દોશીનો; અને (૫) હું કામ પૂરું નહિ કરી આપું તો "મારાથી પૂ. મહાસતીજીને મોઢું નહિ બતાવાય" એવી વ્યગ્રતાપૂર્વક મને ક્રિયાશીલ બનાવે એવી આડકતરી રીતે ધમકી આપનાર મારાં પત્ની સૌ. કસ્તુરીનો ખરા અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માની આ સંપાદકીય વક્તવ્ય પૂરું કરું છું.

તા. ૩૦–૩–૧૯૬૧
મહાવીર જયંતી ૨૦૧૭

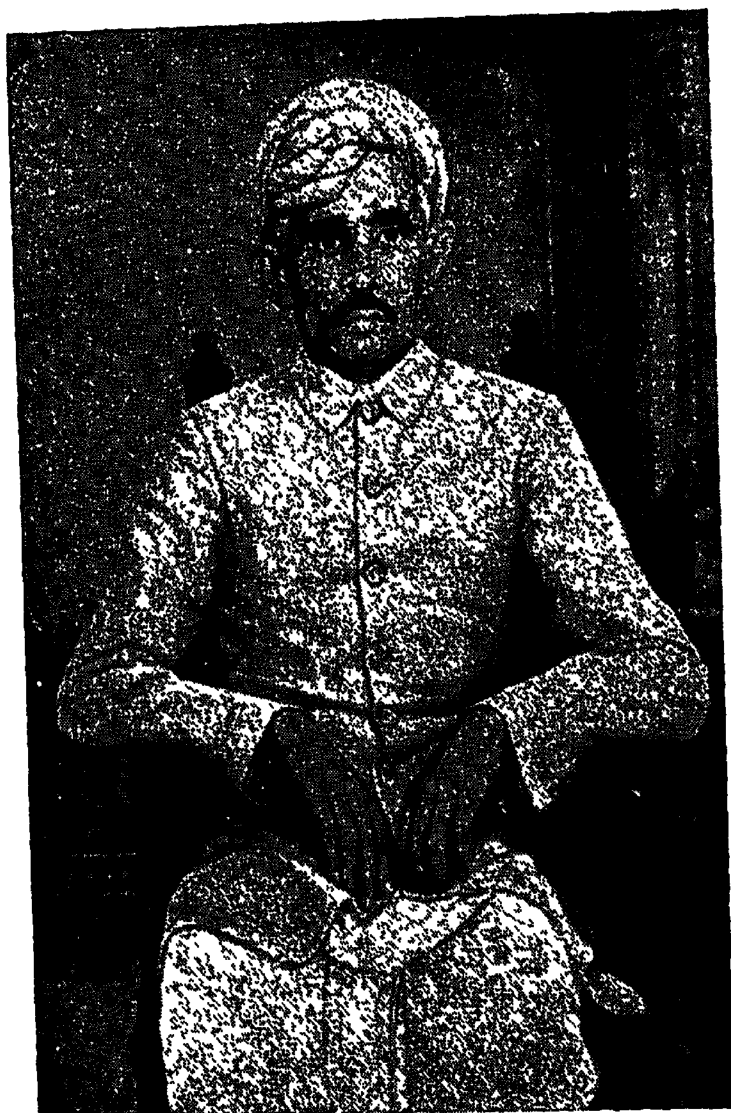
લિ.

અમૃતલાલ સવચંદ ગોપાણી
M. A., Ph. D.
અર્ધમાગધીના પ્રાધ્યાપક, ભવન્સ
કોલેજ, ચોપાટી રોડ; મુંબઈ–૭

સુરેન્દ્રનિવાસ, પહેલે માળે
દાદાભાઈ રોડ
પો. વિલેપાર્લે (પશ્ચિમ)
મુંબઈ–૫૭

पितृदेवो भव

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

પિતાશ્રી લક્ષ્મીચંદ ઓઘડભાઇ શાહ

જન્મ : વિ. સંવત ૧૯૪૫ સ્વર્ગવાસ : વિ. સં. ૨૦૧૧

શ્રી જિનેન્દ્રાય નમઃ

શ્રદ્ધાંજલિ

પૂ. પિતાશ્રી તથા પૂ. માતુશ્રીનાં ચરણકમળોમાં

શિશુ અવસ્થામાં જ માતૃત્વની શીળી છાયા ગુમાવી, છતાં એ જન્મદાત્રીને કઈ રીતે વિસ્મરી શકું? માતૃગુંજનના ભણકારા હૃદયમંદિરે વાગી રહ્યા છે.

અને પૂ. પિતાશ્રીએ, પૂ. ભાઈજી જાદવજીભાઈએ અને પૂ. ભાભુ મણીબહેને માતૃત્વની ખોટ જણાવા દીધી નહિ અને બાલ્યાવસ્થાથી જ મારા ઉછેરનાં એ માતારૂપ બની રહેલાં વડીલોએ સિંચેલ સંસ્કાર મારા જીવન-કાર્યમાં પ્રેરણા આપી રહ્યા છેઃ સૌનો મારા ઉપરનો ઉપકાર અમૂલ્ય છે.

તેના યત્કિંચિત્ ઋણતર્પણમાં સ્મૃતિરૂપે 'વસુ-વાણી'નું—જિનવાણીગંગાનું આ પુસ્તક તેમને અર્પણ કરતાં સંતોષ અનુભવું છું અને મુજ આત્માને કૃતાર્થ કરું છું.

આપના પુત્ર

ચંદુના ત્રિકાળ વંદન સ્વીકારશોજી.

मातृदेवो भव

સ્વ. સંસ્કારદાત્રી પૂજ્ય

માતુશ્રી છબલબહેન લક્ષ્મીચંદ શાહ

જન્મ : વિ. સ. ૧૯૪૮ સ્વર્ગવાસ : વિ. સ. ૧૯૭૮

પ્રકાશકનું નિવેદન

દરિયાપુરી સંપ્રદાયનાં પૂ. પાર્વતીબાઇ, પૂ. કેસરબાઇ, પૂ. પ્રબોધબાઇ, પૂ. વસુમતીબાઇ, પૂ. દીક્ષિતાબાઈ, પૂ. હીરાબાઇ, પૂ. લીલાબાઈ, પૂ. દમયંતીબાઇ, પૂ. સવિતાબાઇ, આદિ મહાસતીજીઓ ઠાણાં ૯ નું ચાતુર્માસ શ્રી. વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ, માટુંગાની વિનંતિથી સંવત ૨૦૧૫ માં માટુંગા મુકામે થયું. આ ચાતુર્માસ દરમિયાન પૂ. વસુમતીબાઈ સ્વામીએ આપેલાં વ્યાખ્યાનોને ગ્રંથસ્થ કરી 'વસુ–વાણી'રૂપે પ્રકાશિત કરતાં મને અત્યંત આનંદ થાય છે.

પૂ. વિદુષી મહાસતીશ્રીઓ ઠાણાં ૯ ના ચાતુર્માસથી શ્રી માટુંગા સંઘમાં ઘણી જ ધર્મ–જાગૃતિ આવી અને શ્રી માટુંગા સંઘે આ ચાતુર્માસ દરમિયાન પૂ. મહાસતીશ્રીઓની વ્યાખ્યાનવાણીનો અમૂલ્ય લાભ લીધો છે. આ વ્યાખ્યાનવાણી સહુના હૃદયમાં સંજીવની રૂપે બની રહે એ હેતુથી તેને ગ્રંથસ્થ કરવાની પ્રેરણા થઈ અને પરિણામે શ્રી માટુંગા સંઘના સહકારથી તથા સદ્‌ભાવનાથી આ પુસ્તક પ્રગટ થઇ રહ્યું છે. આ માટે હું શ્રી સંઘનો ખાસ ઋણી છું.

'ઝાઝા હાથ રળિયામણા' એ કહેવત અનુસાર આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં ઘણાં ભાઇ–બહેનોનો સહકાર અને સલાહ મળ્યાં છે. મારા

પરમ મિત્ર શ્રી બચુભાઇ પી. દોશી (મેનેજર, જૈન એજ્યુકેશન સોસાયટી)એ પ્રથમથી જ આ પુસ્તક પાછળ અવિરત શ્રમ લીધો છે અને હજુ લઇ રહ્યા છે. તેમની સેવાનિષ્ઠા અને ધર્મભાવનાને લીધે આ વ્યાખ્યાનો ગ્રંથાકારે પ્રગટ થઇ શક્યાં છે. પુસ્તકનું સંપાદન કરવામાં પ્રાધ્યાપક શ્રી. અમૃતલાલ સવચંદ ગોપાણીએ અમારી વિનંતિ સ્વીકારી પુસ્તકને વાચક વર્ગની દષ્ટિએ તૈયાર કરી આપવામાં અથાગ શ્રમ લીધો છે, તે માટે તેમનો ઋણી છુ. શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહે કર્તવ્યભાવનાથી પ્રેરાઇ પોતાની દેખરેખ નીચે તે છપાવી આપવાની પ્રીતિસેવા બજાવી મને અહેશાનમંદ કર્યો છે. તે ઉપરાંત, શ્રી હરખચંદભાઇ ત્રિભુવન દોઢીવાળા, શ્રી. મહાસુખભાઇ દેસાઇ (તંત્રી, દશાશ્રીમાળી), શ્રી જીવણલાલ સંઘવી (તંત્રી, સ્થાનકવાસી જૈન) શ્રી અરવિંદ કાંતિલાલ ડગલી વગેરેએ સલાહ–સૂચનો તથા સહકાર આપ્યાં છે તે માટે તેમનો આભારી છું. ધી ડાયમંડ જ્યુ. પ્રિ. પ્રેસના માલિક શ્રી. સુરેશચંદ્ર પરીખે પણ છાપવાનુ કામ વેળાસર કરી આપી મને ઉપકૃત કર્યો છે.

છેવટે, મારા પત્ની સૌ. રંજનલક્ષ્મીના વર્ષીતપનું પારણું કરાવવાને નિમિત્તે પૂ. પાર્વતીબાઇ મહાસતીજી, તથા શાંતમૂર્તિ કેસરબાઇ મહાસતીજી તથા શ્રી પ્રભાબાઇ મહાસતીજી તથા વિદુષી શાસનદીપક વ્યાખ્યાતા વસુમતીબાઇ મહાસતીજી આદિ ઠાણાં નવ ઉગ્ર વિહાર કરી માટુંગા આવી પહોંચ્યાં અને પોતાના વરદ હસ્તે પારણું કરાવ્યું તે ધન્ય પ્રસંગની પાવનકારી સ્મૃતિમાં પ્રસ્તુત 'વસુ–વાણી' મારે હાથે પ્રકાશિત કરવાનો મોંઘેરો અવસર મને મળ્યો તેથી હું હાર્દિક કૃતકૃત્યતા અનુભવું છુ.

વિનોદ વિલા, પ્લોટ નં. ૨૮૬, નપ્પુ ગાર્ડન પાસે, માટુંગા, મુંબઈ–૧૯
'મહાવીર જયંતી', સંવત ૨૦૧૭
તા. ૩૦–૩–૧૯૬૧

લિ. સંઘસેવક
ચંદુલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ

એક ધર્મપ્રેમી કુટુંબ વડલો

પરિચયકાર : બચુભાઈ પી. દોશી

જીવનમાં કોઈ આકસ્મિક પળોએ—શુભ પળોએ કેટલીક વ્યક્તિઓનો પરિચય થાય છે, ત્યારે એ પરિચય ચિરંતન મૈત્રીનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી રહે છે.

ઈ. સ. ૧૯૪૭ની આ વાત છે. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી અભ્યાસ કરી વધુ અભ્યાસ માટે હુ મુબઈ આવ્યો અને સામાજિક પ્રવૃત્તિ માટે શ્રી. શ્વે. સ્થા. જૈન યુવકમંડળ, મુંબઇમાં જોડાયો, ત્યારે ધર્મપ્રેમી–સેવાભાવી શ્રી. ચંદુલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ લખતરવાળાનો પરિચય થયો. શ્રી. ચંદુભાઇના પ્રેમાળ સ્વભાવથી એ પરિચય ચિરંતન બની રહ્યો છે.

શ્રી. ચંદુભાઇના પરિચયમાં આવી તેમનુ જીવન જાણવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે મને સહેજે જોવા મળ્યું, કે પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થના સંયોગથી માનવ સામાજિક–ધાર્મિક અને વ્યાપારી ક્ષેત્રે કેટલો સરસ વિકાસ સાધી શકે છે.

શ્રી. ચંદુભાઇના જીવનનો ખ્યાલ આપતાં તેમના કુટુંબની પૂર્વ ભૂમિકા જોવી જોઇએ. સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા ઘણે અંશે લાભકારક છે. સંયુક્ત કુટુંબો, પ્રસંગ પડયે, અન્યોન્યને કેવા ઉપકારક થઇ પડે છે, તે જોઇએ–જાણીએ ત્યારે આપણા પૂર્વજો તથા વડીલો પ્રત્યે માન ઊપજ્યા વિના રહેતું નથી. સ્વ. શ્રી. જાદવજીભાઇ ઓધડદાસ અને લક્ષ્મીચંદભાઇ ઓધડદાસનુ કુટુંબ લખતર, સદાદ અને આજુબાજુના પ્રદેશમાં તેમનાં સત્કાર્યોથી આજે પણ સારી પેઠે મહેકી રહ્યું છે.

બંને ભાઇઓનો વેપાર ધીરધાર અને રૂ–કાલાનો હતો. લખતર

પાસેનું નાનું ગામડું સદાદ તેમના વેપારનું કેન્દ્ર હતું. ગામનાં સુખ–દુઃખમાં પણ જાદવજીભાઇ અને લક્ષ્મીચંદભાઈ ભાગ લેતા હતા.

શ્રી. લક્ષ્મીચંદભાઇનો જન્મ વિ. સં. ૧૯૪૫ માં થયો અને તેમનું અવસાન વિ. સં. ૨૦૧૧ ના આસો સુદી આઠમ ને રવિવારે મુંબઇ મુકામે તેમના પુત્ર–પરિવારના સાન્નિધ્યમાં, સુખાંત સમાધિ સ્વરૂપે શુભ ધ્યાનમાં થયું. તેમની ૬૬ વર્ષની જીવનયાત્રા સરળ અને સ્વસ્થ વહી હતી, છતા કેટલીક મુશ્કેલીઓ તેમણે સહન કરેલી. શ્રી. લક્ષ્મીચંદભાઇનુ સાંસારિક સુખ અલ્પ કાળનુ નીવડયું. તેમનાં ધર્મપત્ની છબલબહેનનું અવસાન તેમની ૩૦ વર્ષની ઉંમરે વિક્રમ સં. ૧૯૭૮ મા થયું. તે વખતે તેમના એક જ સંતાન–શિશુ ચંદુભાઇ દસ જ મહિનાના હતા. ચૂડા પાસે આવેલા બોરાણા ગામે તલકશી માલજીના સંસ્કારી કુટુંબમાં વિક્રમ સંવત ૧૯૪૮ માં સદ્દગત છબલ-બહેનનો જન્મ થયો હતો.

છબલબહેનના અવસાન પછી શ્રી. લક્ષ્મીચંદભાઇને બીજા લગ્ન માટે કહેવામાં આવ્યું. તેમણે ધાર્યું હોત તો તે બીજું લગ્ન કરી શકે તેવી તેમની ઉંમર હતી; પરંતુ ભવિતવ્યતાએ તેમને જે સ્થિતિ સંપડાવી હતી તે સ્થિતિમાં જ–વિધુરાવસ્થામાં તેમણે સંતોષ માન્યો અને બીજું લગ્ન ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો. સાંસારિક સુખના અંતે શ્રી લક્ષ્મીચંદભાઈના જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યું. ધર્મરુચિ પ્રત્યે તેમનો આત્મા વધુ ને વધુ જાગ્રત થયો, અને બાળક ચંદુભાઈના ઉછેરમાં એ સંસ્કારો ગળથુથીમાથી પ્રદીપ્ત થયા.

શ્રી. લક્ષ્મીચંદભાઇમાં ધર્મનો રાગ સારો હતો. લખતર અને આજુબાજુનાં ગામડાંમાં સ્થા. જૈન સાધુ–સાધ્વીઓ પધારતાં ત્યારે તેઓ તેમના સત્સંગનો લાભ લેતા હતા. તેમનામાં સેવાભાવના ઓત-પ્રોત હતી. સદાદમાં અશક્ત, અપંગ, નિરાધારોને દવા, લૂગડાં વગેરે તેમજ આર્થિક મદદ પણ તે આપતા હતા. સદાદમાં પારેવાંની ચણ માટેનો ચબૂતરો તેમના પંખીપ્રેમનું દર્શન કરાવે છે. પિતાના ગુણોનું

સિંચન શ્રી. ચંદુભાઈમાં થયું છે. શ્રી. ચંદુભાઈ એવા કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા કે બાલ્યાવસ્થામાં તેમને માતૃછાયા ગુમાવવી પડી છતા તેમના ભાઇજી જાદવજીભાઈ અને ભાભુ મણિબહેને માતાની ન્યૂનતા કળાવા દીધી નહિ. તેમણે વાત્સલ્યનો અખંડ ઝરો શ્રી. ચંદુભાઈ પ્રત્યે વર્ષાવ્યો. શ્રી. જાદવજીભાઇને ચાર પુત્રો અને બે પુત્રીઓ હતાં, તેમાં તેમણે પાંચમા પુત્ર તરીકે ચંદુભાઈનું લાલનપાલન કર્યું. આજે સમાજમાં શાંતિભાઇ, ચીમનલાલભાઇ, છબીલદાસભાઈ, અમૃતલાલભાઇ અને ચંદુભાઇ પાંચે સગા ભાઇઓની તુલ્ય આપણને જોવા મળે છે, એ મારા જેવાનો તો એક લહાવ છે. આ બધા ભાઇઓ આજે મુંબઈમાં છે, અને કુટુંબપરિવાર સહિત સુખી જીવન ગાળી રહ્યા છે.

શ્રી ચંદુભાઇએ પ્રાથમિક અભ્યાસ સદાદ, ચોરવડોદરા વગેરે સ્થળોમાં કરેલો. પહેલી અંગ્રેજીથી ત્રીજી અંગ્રેજી સુધી બોટાદ છાત્રાલયમાં રહી, બોટાદ હાઇસ્કૂલમાં ભણેલા છે. થોડો વખત મહેસાણામાં તેમની ફોઇબા લક્ષ્મીબહેનને ત્યાં રહ્યા હતા. માત્ર નાની ઉંમરે પોતાનું ભાગ્ય અજમાવવા ચંદુભાઈ નીકળી પડ્યા હતા. ઈ. સ. ૧૯૪૦ માં તે મુંબઇ આવેલા. મુંબઇમાં કાલબાદેવી ઉપર કાશ્મીરી ટોપીઓવાળાની દુકાનમાં તેમણે નોકરીની શરૂઆત કરી હતી. શ્રી. ચંદુભાઇનો સ્વભાવ પ્રથમથી જ નિખાલસ અને સ્પષ્ટ વક્તાનો છે. ખોટું કોઈનુ સાંખવું નહિ. પ્રકૃતિ નોકરીમાં પ્રતિકૂળતા લાવે તે સ્વાભાવિક છે. ૧૯૪૨ માં મુંબઇમાંથી ભાગાભાગી થઇ ત્યારે શ્રી. ચંદુભાઇ પણ દેશમાં ગયા, અને ૧૯૪૩ માં પાછા મુબઇ આવ્યા ત્યારે ગીરગામ ઉપર સ્ટોર કર્યો. થોડો વખત ઓરિસ્સામાં બાલાસુર વગેરે સ્થળે ફર્યા. એ રીતે પુરુષાર્થ અજમાવતા પાછા મુબઇ આવ્યા. મુબઇમાં શ્રી અમૃતલાલ પોપટલાલની લોખંડની સુપ્રસિદ્ધ પેઢીમાં નોકરીમાં રહ્યા. પણ નોકરી પ્રત્યે ચંદુભાઇના અંતરમાં પૂરો ભાવ નહોતો, એટલે તેમણે લોખંડની દલાલી શરૂ કરી.

સંયોગોનુ સુભગ મિલન થાય છે ત્યારે સુખદ જીવનની શરૂઆત થાય છે; તેમ શ્રી ચંદુભાઇને અને બોટાદવાળા જયંતીલાલ

અમૃતલાલ શાહનો પરિચય ગાઢ થયો. શ્રી જયંતીભાઈ અને ચંદુ-ભાઈ બોટાદ હાઇસ્કૂલમાં સાથે ભણતા હતા તેટલો તેમનો પૂર્વ પરિચય હતો. શ્રી જયંતીભાઇ પણ બોટાદથી મુંબઈમાં નોકરી કરવા આવ્યા હતા. તે આયર્ન મરચન્ટ્સ એસોસિયેશનમાં નોકરી કરતા હતા. બંને યુવાન મિત્રોમાં સાહસિક મનોવૃત્તિ હતી, નૈતિક હિંમત અને શ્રદ્ધા પણ હતી. એટલે ૧૯૪૫ના જાન્યુ-ફેબ્રુઆરીમાં શ્રી જયંતીલાલ ચંદુલાલની લોખંડની પેઢીની શરૂઆત કરવામાં આવી. મુંબઇના લોખંડ બજારમાં આજે આ પેઢીનું નામ સુપ્રસિદ્ધ છે.

શ્રદ્ધા, ઉત્સાહ અને પરિશ્રમ હોય તો ભાગ્યદેવીની કૃપા જરૂર થાય છે તેમ આ નવયુવાન મિત્રોએ કરી બતાવ્યું છે. પંદર વર્ષથી આ પેઢીનો વિકાસ સારો થઇ રહ્યો છે. શ્રી. ચંદુભાઇ માત્ર ધન-ઉપાર્જનમાં જ માને છે તેવું નથી. પોતાની કમાણીમાં બીજાઓનો પણ હિસ્સો છે, તેમ માની તેઓ પ્રસંગાનુસાર લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી રહ્યા છે.

૧૯૪૬ માં (વિ. સં. ૨૦૦૨ માં માગશર સુદી ૮ને દિવસે) શ્રી. ચંદુભાઈનું લગ્ન બોટાદ મુકામે શ્રી કામદાર મણિલાલ મોહનલાલની સુપુત્રી શ્રી રંજનલક્ષ્મી સાથે થયું. એમનું દંપતીજીવન પણ આદર્શ છે. શ્રી રંજનબહેનનો પિયરપક્ષ સ્વામીનારાયણ ધર્મની માન્યતાવાળો છે, પરંતુ શ્રી ચંદુભાઇના જૈન ધર્મ પ્રતિના પ્રેમથી શ્રી રંજનબહેન રંગાઇ ગયાં છે. તે ચુસ્ત રથા. જૈન ધર્મી બની રહ્યાં છે. એ રીતે તેમણે શ્રી. ચંદુભાઇની અર્ધાંગના તરીકેના પદને દીપાવ્યું છે.

શ્રી. ચંદુભાઇ પ્રથમથી જ ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યોમાં રસ લઇ રહ્યા છે. બાલ્યાવસ્થાના જૈન શાળાના સંસ્કારોએ તેમની ધર્મશ્રદ્ધાને વધારે દૃઢ બનાવી છે. પ્રસંગોપાત શ્રી. ચંદુભાઇ અને તેમનાં ધર્મપત્ની નિયમિત વ્રત-પ્રત્યાખ્યાનો, આયંબિલ-ઉપવાસો, સામાયિક-પ્રતિક્રમણ વગેરે કરે છે. તેમનાં સંતાનો-સુબોધ, દિલીપ, અશોક, મિનાક્ષી, રેખા અને ગીતામાં પણ તે આ સંસ્કારોનું સિંચન કરી રહ્યાં છે.

૧૯૪૭માં માટુંગામાં કૌશિક નિવાસમાં શ્રી. ચંદુભાઇ રહેવા આવ્યા. આ સમયે ' શ્રી વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ, માટુંગા'ની શરૂઆત હતી. શ્રી ચંદુભાઇએ એક સૈનિક તરીકે આ સંઘની તન–મન–ધનથી સેવા કરવાનુ સ્વીકાર્યું છે. શ્રી સંઘની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમા તેમનો ધર્મપ્રેમ, સમાજપ્રેમ અને કુટુંબપ્રેમ દેખાઈ આવે છે. માટુંગા સંઘનું સ્વયંસેવક દળ તેમણે જ શરૂ કર્યું, કેપ્ટન તરીકેની જવાબદારી સ્વીકારી અને આજે નાના મોટા સહુ ચંદુભાઇને—માટુંગા શિવના એ લાડકવાયા પુત્રને—કેપ્ટન તરીકે જ ઓળખે છે. પરોપકારવૃત્તિ, કોઈકનું કાંઇક થઈ શકે તેટલું હિત કરવાની મનોવૃત્તિ એ ચંદુભાઇના વિશિષ્ટ ગુણો છે. સાથે તે નીડર અને સ્પષ્ટવક્તા પણ છે.

શ્રી માટુંગા સંઘમાં તેમનુ અગ્રિમ સ્થાન છે. આ ઉપરાત, શ્રી ઝાલાવાડ સ્થા. જૈન સભા, જૈન કેળવણી મંડળ મુંબઇ, શ્રી શ્વે. સ્થા. જૈન યુવક મંડળ મુબઇ, સુરેન્દ્રનગર મિત્રમંડળ વગેરે સંસ્થાઓમાં તેઓ સારો રસ લઇ રહ્યા છે.

પોતાના વતન લખતર અને સુરેન્દ્રનગરને તેઓ નજરમાં રાખી ત્યાં સારી સખાવતો કરી રહેલા છે. તેમના પિતાશ્રીની ઇચ્છા મુજબ સદાદમાં તેમણે ચબૂતરો બંધાવી આપેલ છે. વિદ્યાર્થીઓને શાળાનાં પુસ્તકો આપવા ઉપરાંત સદાદના દવાખાનામાં દવા વગેરેનો પ્રબંધ કરવામાં તેઓ સારી આર્થિક સહાય કરે છે.

સુરેન્દ્રનગરના સ્થા. જૈન સંઘને શ્રી સંઘની જૈનશાળા સાથે તેમનાં પૂ. માતુશ્રી છબલબહેન લક્ષ્મીચંદનું નામ જોડવાને કારણે સારી રકમ ભેટ આપેલ છે. આ જૈન શાળામાં સેંકડો બાળકો જૈન ધર્મનુ શિક્ષણ મેળવી રહ્યાં છે. જે જૈન શાળાના સંસ્કારોમાંથી પોતાનુ જીવનસર્જન થયું, તે જૈન શાળાની પ્રવૃત્તિને ચંદુભાઇ કઇ રીતે ભૂલી શકે ?

શ્રીમતી કસ્તૂરીબહેન જેચંદ સ્થા. જૈન છાત્રાલય–સુરેન્દ્રનગરનું ડેપ્યુટેશન ફંડ એકત્ર કરવા મુબઈ આવ્યું ત્યારે એ ડેપ્યુટેશનની સાથે મુબઇના કાર્યકરો શ્રી. રમણિકભાઇ કોઠારી, શ્રી. કલ્યાણજીભાઇ

તલસાણિયા સાથે રહી મુંબઇમાંથી સવા લાખ રૂપિયા જેટલી રકમ એકત્ર કરવામાં શ્રી. ચંદુભાઇએ અગ્રગણ્ય હિસ્સો આપ્યો હતો, એટલું જ નહિ, પરંતુ છાત્રાલયના મકાન-ફંડમાં તેમણે સારી રકમ આપી તેમના પિતાશ્રી લક્ષ્મીચંદ ઓઘડભાઇના સ્મરણાર્થે છાત્રાલય ઓફિસ હોલને લક્ષ્મીચંદ ઓઘડભાઇ ઓફિસ હોલનું નામ આપી તેમણે સમૃદ્ધ બનાવ્યો છે.

આ સિવાય મુંબઇના સ્થા. જૈન ધર્મ અને સમાજની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં તેમણે સારી સખાવતો કરેલ છે અને આજે એ દાન-પ્રવાહ ચાલુ જ રહ્યા કરે છે.

પૂ. સાધુ-સાધ્વીઓના પરિચયમાં આવવું અને તેમની પાસેથી ધર્મનું રહસ્ય જાણવું એ ચંદુભાઇની ધર્મજિજ્ઞાસાનું દર્શન કરાવે છે. મદ્રાસ, સાદડી અને ભીનાસરનાં કોન્ફરન્સનાં અધિવેશનોમાં યુવકપરિષદોમાં તેમણે હાજરી આપી હતી. ખાસ કરીને સાધુ-સંમેલનમાં સંમિલિત સાધુ-સાધ્વીઓનાં દર્શન અને સમાગમનો લાભ તેમણે સારી પેઠે લીધો છે.

વિ. સંવત ૨૦૧૨ માં બિકાનેર (ભીનાસર) મુકામે કોન્ફરન્સનું અધિવેશન અને સાધુ-સંમેલન હતું, તેમાં ભાગ લેવા શ્રી. ચંદુભાઇ અને તેમનાં ધર્મપત્ની શ્રી. રંજનબહેન ગયાં હતાં. વળતાં દરિયાપુરી સંપ્રદાયનાં પૂ. મહાસતીજીઓ શ્રી પાર્વતીબાઇ, કેસરબાઇ, પ્રભાબાઇ, વસુમતીબાઇ આદિ સાધ્વીજીનાં દર્શનાર્થે કલોલ ઊતર્યાં. પૂ. મહાસતીજીઓ રૂપે પારસમણિના સ્પર્શે શ્રી. રંજનબહેનના દિલમાં મોટી તપશ્ચર્યાનો ભાવ પ્રાદુર્ભાવ પામ્યો. આ અગાઉ શ્રી. રંજનબહેન આયંબિલની ઓળી, છકાઇ, અઠ્ઠાઇ આદિ નાની-મોટી તપશ્ચર્યાઓ, વ્રત, પચ્ચખાણો, ઉપવાસો કરતાં જ આવ્યાં હતાં; તેથી આ વખતે તેમણે સવિશેષ મહાન તપનો સંકલ્પ કર્યો, અને સાથોસાથ પૂ. વિદુષી મહાસતીઓના શુભ હસ્તે અને તેમની પાવનકારી હાજરીમાં તપની નિર્વિઘ્ને પરિપૂર્ણતા થવા પામે તે પણ અભિગ્રહ હતો. શુભ

સંયોગોનું મિલન થવા નિર્માયું હતું. કાંદાવાડી (મુંબઇ) શ્રી સંઘના આગ્રહથી અને એક શ્રાવિકાએ દૃઢ મનોબળ તથા સંયમ રાખી જે તપશ્ચર્યા કરી હતી, તે પ્રસંગને અનુલક્ષી પૂ. પાર્વતીબાઇ મહાસતી, શાંતસ્વભાવી કેસરબાઇ મહાસતી, શ્રી પ્રભાબાઇ અને વિદુષી વસુમતીબાઈ સ્વામી આદિ ઠાણાં ૯ ઉગ્ર વિહાર કરી ગુજરાતમાંથી વિહાર કરી મુંબઈના આંગણે પધાર્યા અને માટુંગામાં ૨૦૧૩ માં શ્રી રંજનબહેને અક્ષય તપનુ નિર્વિઘ્ને પારણુ કર્યું.

આ પ્રસંગને શ્રી. ચંદુભાઇને ઉત્સાહ અને ધર્મપ્રેમ અદમ્ય હતા. તેમણે તે વખતે સારી રકમ શુભ કાર્યોમાં વાપરી હતી. દરિયાપુરી સંપ્રદાયના વિદુષી મહાસતીશ્રીઓનુ ચાતુર્માસ મુંબઈમાં કાંદાવાડી મુકામે હતું. પૂ. મહાસતીશ્રીઓના શુભાગમને મુંબઇ અને ઉપનગરનાં પરાંઓનાં સ્થા. જૈન કુટુંબોમાં ધર્મચેતના પ્રસરી રહી. પૂ. મહાસતીશ્રીઓના મુખેથી જેમણે જેમણે જિનવાણીનાં ફૂલડાં ખરતાં જાણ્યાં હતાં તેઓનું આકર્ષણ ધર્મ પ્રત્યે વધવા લાગ્યું હતું. વિદુષી વસુમતીબાઇ મહાસતીશ્રીએ વહેવડાવેલી જિનવાણીનું પયઃપાન આબાલવૃદ્ધ કરવા લાગ્યા હતાં. શ્રાવક–શ્રાવિકાઓમાં ધર્મનાં પૂર વહેવા લાગ્યાં હતાં. 'આવી વિદ્વત્તાભરેલી વાણીને સંગ્રહ થયો હોય તો ?'— 'આ વાણીને પુસ્તકાકારે પ્રકાશિત કરી હોય તો ?'–એ પ્રકારને વિચાર શ્રી. ચંદુભાઇના દિલમા તે વખતે આવ્યો હતો. એ વિષે અમારી વચ્ચે વાતચીત થઇ હતી. પૂ. મહાસતીશ્રીઓ આગળ તે મૂકવામાં આવતાં ઘણી આનાકાની થઇ. અમોએ પૂ. મહાસતીશ્રીને આ કાર્યની મહત્તા સમજાવી. છેવટે, શ્રી ચંદુભાઇને ધર્મપ્રેમ અને ધર્મસાહિત્યપ્રેમ જીતી ગયો; પરિણામે, આ પુસ્તકનુ પ્રકાશન થઇ રહ્યું છે. શ્રી ચંદુભાઇને ધાર્મિક વાચન અને સાહિત્યને સારો શોખ છે, એટલું જ નહિ, પણ તે ધર્મને જીવનમાં ઉતારી રહ્યા છે.

પુસ્તક–પ્રકાશનમાં ધાર્યા કરતાં વધારે સમય ગયો છે. છેવટે, પ્રાધ્યાપક અમૃતલાલ સવચંદ ગોપાણી M. A., Ph. D. એ આનુ

સંપાદન કરવાની અમારી વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો તેથી સોનામાં સુગંધ ભળી છે. પ્રાધ્યાપક ગોપાણીને શિરે અનેક જવાબદારીઓ છતાં શ્રી. ચંદુભાઇના પ્રેમભર્યા આગ્રહથી આ કાર્ય સાંગોપાંગ પાર ઊતર્યું છે; તે માટે પ્રાધ્યાપક ગોપાણીના અમે આભારી છીએ.

પુસ્તકની હસ્તલિખિત પ્રત તૈયાર થઇ ગઈ, પણ છપાવવાનુ શું ? શ્રી. ચંદુભાઈએ તેની આર્થિક જવાબદારી સ્વીકારી લીધી, એટલું જ નહિ પરંતુ આવા સાહિત્યમાં ભવિષ્યમાં સહકાર આપવાની પણ ઉત્સુકતા દાખવી છે. પત્રવહેવાર દ્વારા શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ પાસે પુસ્તક છપાવવાની બાબતમાં માર્ગદર્શન માગતાં તેમણે એ કાર્ય પોતાની દેખરેખ હેઠળ તૈયાર કરાવી આપવાનું સ્વીકારી લીધું એટલે અમારી એ સંબંધી ગૂંચવણ દૂર થઈ. શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ઉપર પણ અનેક પ્રકારનાં કામોની જવાબદારીઓ છે, છતાં તેમણે બીજાં કાર્યો ઉપરાંત પુસ્તકના જેકેટ ઉપરના ચિત્ર બાબતમાં જરૂરી માર્ગસૂચન કરીને અમારો પ્રકાશન સંબંધીનો ભાર હળવો કર્યો છે, તે માટે અમે તેમના આભારી છીએ. શ્રી. ચંદુભાઈ પ્રત્યેના પ્રેમના કારણે આ સહુ ભાઇઓના પ્રયત્નોથી આ પુસ્તક જૈન સાહિત્યના એક પુષ્પ રૂપે મહેકી ઊઠશે તેવી અમને શ્રદ્ધા છે.

આ રીતે, શ્રી. ચંદુભાઈ અને તેમનું કુટુંબ નવી પ્રવૃત્તિમાં પદાર્પણ કરે છે. મુ. શ્રી. ચંદુભાઇ અને તેમનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. રંજનબહેને મને તેમનો સ્વજન ગણી આ પુસ્તકપ્રકાશનના કાર્યમાં સેવા કરવાની જે તક આપી છે, તે માટે હું તેમનો ઋણી છું.

શ્રી. ચંદુભાઈ અને તેમનું કુટુંબ વધુ ને વધુ જૈન શાસનની સેવા કરે એ જ મંગળ મનોભાવના !

મહાવીરજયંતી, ૨૦૧૭
તા. ૩૦–૩–'૬૧
૧૪, મર્ઝબાન રોડ,
કોટ, મુંબઈ–૧

ભવદીય
બચુભાઈ પી. દોશી

અનુક્રમણિકા

વસુ-વાણી

વ્યાખ્યાન ૧ લું

[રવિવાર, અષાડ સુદી ૭]

આત્માને સ્વદેશી બનાવો

નાથે સિદ્ધાંત પરૂપ્યા. ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનું નામ સિદ્ધાંત.

જે દિવસે પ્રભુવાણી જીવને સાંભળવા મળે તે દિવસ, તે ઘડી, તે પળ ધન્ય છે. એના શ્રવણથી જીવ કૃતકૃત્ય થાય છે. તેવા જીવનુ વર્ણન શાસ્ત્રકારોએ કરી બતાવ્યું છે. હમેશાં કોઈ પણ પ્રવચનની શરૂઆત મહાપુરુષોના સિદ્ધાતો લઇને કરાય છે. કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન થયા પછી તીર્થંકર ભગવાન ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે છે. તીર્થંકર ભગવાનનો ઉપદેશ ગૌતમ સ્વામી ઝીલે છે. વાણી એ વખતે વીખરાયેલાં પુષ્પો સરખી હોય છે. માલણ જેમ વીખરાયેલાં ફૂલોને દોરામાં પરોવી હારગજરા બનાવે છે તેમ શ્રીજિનમુખથી ઝરતાં ફૂલડાંને એક સૂત્રે પરોવી,

શ્રીજિનમુખથી ફૂલડાં ઝર્યાં,
એની ગૌતમે ગૂંથી માળ રે,
વીરજીની વાણી ભલી રે.

ગૂંથ્યું દ્વાદશાંગને, ગૂંથ્યા ઉપાંગ જી,
ગૂંથ્યા મૂળસૂત્ર સાર રે,
જિનજીની વાણી ભલી.

એ દ્વાદશાગ સિદ્ધાંત—એ પ્રભુની વાણી જેણે હૃદયમાં ઉતારી, તે આત્માઓ પરમ પદને પામી ગયા. નંદીસૂત્રની અંદર નાથ બોલ્યા છે, 'અમારા દ્વાદશ સિદ્ધાંત ઉપર પ્રતીતિ આણી જે આત્માઓ એને રોચવી, હૃદયગમ્ય કરી ગયા, તે આત્માઓ તરી ગયા; અને જેણે પ્રતીતિ આણી નથી, રોચવ્યાં નથી, તે જીવો સંસારરૂપી ચક્રની અંદર પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. સરતિ ઇતિ સંસાર. જે હમેશાં સરતો રહે છે તે સંસાર. સંસાર દુઃખનો સમુદ્ર છે. સંસારમા સ્થિરતા નથી, ધ્રુવતા નથી, નિરાકુળતા નથી. શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી એ તો ભરેલો છે. માટે ભગવાનના એ સિદ્ધાતો પર પ્રતીતિ લાવજો. રોચવો, વિશ્વાસ લાવજો. જેમ શરીરની રચનામાં અગ પણ હોય છે અને ઉપાંગ પણ હોય છે, તેમ શાસ્ત્રનું છે. ઉપાંગ વિના અંગ શોભે નહિ. તમારાં આંખ, કાન, નાક અને મુખ ઘણાં સુંદર હોય, પણ હાથ ન હોય તો એ કદરૂપાં લાગે. હાથપગ એ ઉપાંગ છે. અંગ વિના ઉપાંગ ન હોય અને ઉપાંગ વિના અગ ન હોય. તેવી જ રીતે, સૂયગડાંગ, આચારાંગ એ અગ છે અને રાયપસેણી એ ઉપાંગ છે. એ સૂત્રની આજે શરૂઆત કરતાં, ભગવાનની નિર્મળ વાણીનો ઉપદેશ કરવાની જે તક મળી છે તે અમારાં સદ્‌ભાગ્યની નિશાની છે. શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારનાં મંગળ બતાવ્યાં છે. તેમાં વીતરાગ ભગવાનની વાણીને પરમ મંગળ, ઉત્કૃષ્ટ મંગળ, શાશ્વત મંગળ તરીકે વર્ણવી છે. વાણી તો ઘણેરી, પણ વીતરાગ તુલ્ય કોઇ નહિ. છદ્મસ્થ જીવો ભલે ને ગમે તેટલાં અહિંસા, સત્ય આદિનાં પ્રવચનો કરતા હોય, પણ તેમાં ભૂલને અવકાશ છે. છદ્મસ્થ જીવો ભલે ને ગમે તે દાવો કરતા હોય, પણ આખરે તો તેઓ પ્રમાદાદિ ગુણસ્થાને વર્તનારાઓ છે. માટે ભૂલને પાત્ર પણ હોઈ શકે.

આ રાયપસેણી[*] સૂત્રમાં રાજા પરદેશીના અધિકારની વાત આવશે પંચ પરમેષ્ટિને નમસ્કાર કરી, સૂત્રની શરૂઆત કરતાં જેમણે ચાર ઘનઘાતી કર્મક્ષય કર્યાં છે તેવા અર્હંત દેવોને નમસ્કાર કરું છું. જેણે આઠ કર્મોનો ક્ષય કર્યો છે એવા સિદ્ધ ભગવંતને નમસ્કાર કરું છું. પંચ આચાર પાળે અને પળાવે એવા છત્રીશ ગુણના ધારક આચાર્ય ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું. દ્વાદશાંગ સિદ્ધાંતને ભણે અને ભણાવે એવા પચીશ ગુણના ધારક ઉપાધ્યાયજી મહારાજને નમસ્કાર કરું છું. લોકને વિષે જે સર્વ સાધુ–સાધ્વીઓ સત્તાવીશ ગુણના ધરવાવાળા વીતરાગની આણમાં વર્તે છે તેમને બધાને નમસ્કાર કરું છું.

આજનો વિષય બહુ મહત્ત્વનો છે. કોઈ પણ નગરની અંદર પ્રવેશ કરવો હોય તો હેતુ વગેરે ખ્યાલમાં હોય તો જ પ્રવેશ થઇ શકે. પ્રવેશ કરવાના મુખ્ય ચાર દરવાજા છે. તે ચાર આ પ્રમાણે છે: (૧) દ્રવ્યાનુયોગ, (૨) ગણિતાનુયોગ, (૩) ચરણકરણાનુયોગ અને (૪) ધર્મકથાનુયોગ. તેમાં, દ્રવ્યાનુયોગ એટલે જીવ, અજીવ, ચૈતન્ય, જડ આદિ દ્રવ્યોનુ સ્વરૂપ નિરૂપણ અને વિવેક. દ્રવ્યાનુયોગમાં પ્રવેશ કરતાં આત્મા સ્થિર થતો ન હોય તો ગણિતાનુયોગને ગણતાં શીખો. દ્રવ્યાનુયોગ માટે આ ગણિતાનુયોગ પરમ ઉપકારક છે. હવે ચરણકરણાનુયોગ એટલે શું તે વિચારીએ. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થઇ હોય ત્યાં સુધી આત્માને અપૂર્વ દર્શન થતું નથી. પૂર્વે જે વસ્તુ દીઠી નથી તે વસ્તુ અત્યારે મળી છે. દેવની સ્થિતિમાં ગયા ત્યાં કેટલી રિદ્ધિ–સિદ્ધિ જોઇ! દેવીની એક ટીલડીમાં આખા જંબુદ્વીપની રિદ્ધિ સમાઈ જતી દેખાય. તો શું જોઇને બેસી રહ્યા છો? એ બધી રિદ્ધિ કરતાં દ્રવ્યાનુયોગનું જ્ઞાન ચડી જાય. બે ઘડી ચારિત્ર પાળનાર મુનિની આગળ ચક્રવર્તીનો વૈભવ તુચ્છ છે. તેનો પ્રભાવ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવની રિદ્ધિને પણ ઓળંગી જાય. માટે તેના અર્થી બનો. પહેલે પગથિયે પગ મૂક્યા વિના બીજે પગથિયે ન ચડાય. માટે, જ્યાં જ્યાં તમે ઊઠો–બેસો, જ્યા જ્યાં તમારાં પનોતાં પગલાં પડે, ત્યાં ત્યાં

'નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સત્ય છે' એ જ અવાજ ઊઠવો જોઈએ. રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરવામાં જો કાંઈ પ્રયોજન હોય તો તે એ જ છે. પુદ્‌ગલમાં ન રાચો. હીરા, માણેક, મોતી વગેરે પણ પુદ્‌ગલ જ છે. આ દૃષ્ટિએ તમારે જીવન ગાળવાનું છે. તમારા બંગલા અને પત્નીના ઝવેરાતની અમને ઈર્ષ્યા કે બળતરા નથી. બળતરા હોય તો એક જ વાતની કે આમ ને આમ જો આમાં જ આ બધા રચ્યાપચ્યા રહેશે તો તેમનું શું થશે? સત્ય વસ્તુ ભૂલી ન જવાય તે માટે આ ચિનગારી છે. જડ સ્વભાવવાળા પુદ્‌ગલમાં જો આત્મભાન ગુમાવી બેસીએ તો પછી આપણા જેવા મૂર્ખ બીજા કોણ? આ રાયપસેણી સૂત્રનો પ્રસંગ ચાલે ત્યાં સુધી ઉપધાન તપ કરવું જોઈએ.

હવે મૂળ વિષયની શરૂઆત કરીએ. જ્યારે ચોથો આરો વર્તતો હતો ત્યારે આમલકંપા નામે એક નગરી હતી. તેના આમ્ર નામના ઉદ્યાનમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા હતા. તે સમયે યથાર્થ નામગુણવાળા આ રાયપસેણી સૂત્રનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. આ સૂત્રમાં પરદેશી રાજાની પ્રશ્નોત્તરી છે. જેના વડે આત્મા પોતાના નિર્મળ સ્વરૂપને પામે, તે જ્ઞાન સંવાદ રૂપે અહીં સંઘરાયેલું છે. દ્રવ્ય નિક્ષેપે રાજાનુ નામ પરદેશી હતું. પરદેશી એટલે સ્વભાવના ભાન વગરનો. હવે અનાદિ કાળથી આત્મા રાજા છે અને કર્મ એ સેવક છે. ભગવાન વીતરાગની વાણીમાં જે આનંદ આવે છે તે બીજાની વાણીમાં આવતો નથી. સૂર્યના પ્રકાશથી જેમ થાકેલી દુનિયાનું આળસ દૂર થાય છે તેમ સૂર્ય સમાન વીતરાગની વાણી સાંભળતાં આત્માની પ્રભાનું જોમ આવવું જોઈએ. પણ જીવને દરકાર જ ક્યાં છે? સવારના રોજ ઊઠીને ટાપટીપ કરે, ચા પીએ, પેપર વાંચે, શરીરને સ્વચ્છ કરવા સ્નાન કરે; પણ જ્યાં સુધી જ્ઞાનગંગામાં સ્નાન કર્યું નથી, બ્રહ્મચર્યના પાલનથી પવિત્રતા મેળવી નથી, ત્યાં સુધી કર્મથી મુક્તિ નથી. આત્મા વર્તમાનમાં છે, ભૂતમાં હતો અને ભવિષ્યમાં હશે. એ અખંડ, અભેદ છે. એક શ્લોકમાં કહ્યું છે, કે **नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः।** આત્માને શસ્ત્રો છેદી

શકતાં નથી, અગ્નિ બાળી શકતો નથી; કારણ કે આત્માનો પ્રદેશ અખંડ છે. અસંખ્યાત પ્રદેશોને જ આત્મા કહેવાય. આત્મા ભાવ પ્રમાણે સદાય જીવી રહ્યો છે અને દ્રવ્ય, પ્રાણે પર્યાય અપેક્ષાએ મરી રહ્યો છે; માટે આત્માને અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો કહ્યો છે. આત્મા જોવા માટે પરદેશીએ કેટલો અધર્મ સેવ્યો છે તે વાત આગળ આવશે. અનંત કાળનો પરદેશી આપણો આત્મા જો પોતાના સ્વરૂપને વિચારે, તો પરદેશી મટી સ્વદેશી થાય. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અને ત્રણ પ્રકારનાં મોહનીય જ્યાં સુધી આપણા ઉપર સ્વામીપણું કરે છે, ત્યાં સુધી આપણા જીવો પરદેશી જ છે. હળુકર્મી આત્મા હોય તેને જ વીરવાણીનું શ્રવણ કરતાં આહ્‌લાદ ઊપજે. માટે ધ્યાનપૂર્વક શ્રવણ કરજો. જો શરૂઆતમાં જ ભૂલ કરશો તો કોકડું ગૂંચવાશે. સ્વેટર, મોજાં ગૂંથતી વખતે જો ટાંકા ગણવામાં ભૂલ થઈ જાય તો જેમ ઊખેડવું મુશ્કેલ બને છે, તેમ આપણે જો આ સૂત્રની શરૂઆતને ભૂલી જશું તો આપણું પણ કોકડું વળી જશે. આપણો આત્મા પરદેશી છે, એને સ્વદેશી બનાવવા માટે જ માનવજીવન મળ્યું છે. તો ચાલો, આપણે આત્માને સ્વદેશી બનાવીએ.

વ્યાખ્યાન ૨ જું

[સોમવાર, અષાડ સુદી ૮]

સુધર્મા સ્વામી પોતાના વહાલા શિષ્ય જંબુજીને પરમ તારકની અપૂર્વ વાણીનો પરિચય કરાવી રહ્યા છે.

હે જંબુ, બીજા ઉપાંગજીનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. એમાં ભગવાનની હિતકારી, મોંઘામૂલી વાણી છે. છતાં જીવો સ્વમત ભૂલી પરમતમાં પડી ગયા છે. 'સ્વસમય' એટલે પોતાનો મત, જૈન દર્શનનો મત. 'પરસમય' એટલે જૈન સિવાયના અન્ય દર્શનના મતો—જેવા કે

સાંખ્ય, આજીવક વગેરે. હે જીવો ! તમે પોતાના મતને પહેલાં જાણતા થાઓ. પછી બીજાના મતને જાણજો. સ્વમતનું જ્ઞાન નહિ હોય તો પરમતથી છેતરાઈ જશો. માટે સ્વનું જ્ઞાન મેળવો. આ એક અર્થ થયો. હવે બીજો અર્થ જોઈએ. 'સ્વ' એટલે આત્મા એને તમે જાણો. 'પર' એટલે આત્માથી જુદા પુદ્ગલ સ્વરૂપને, કર્મને જાણો. આ બન્ને મતનુ જેને જ્ઞાન થાય છે, તે સ્વમત, પરમત અને ઉભય મતનો જ્ઞાતા કહેવાય. વ્યવહાર સમકીતના સડસઠ બોલ છે. તેમાં ત્રીજો બોલ આવ્યો છે. તેનાં લિંગ પણ ત્રણ છે અને મત પણ ત્રણ છે. સ્વમતને જાણનારે પરમતને પણ જાણવો જોઈએ. જ્યાં સુધી સ્વમતનું જ્ઞાન થાય નહિ, ત્યાં સુધી પરપાખંડ જાણવું નહિ. જ્યાં સુધી સ્વપાંખો મજબૂત થાય નહિ, ત્યાં સુધી પરનો પરિચય કરવો નહિ અને કરશો તો ઠગાઈ જશો. દૃષ્ટાંત તરીકે કોઈ પક્ષીએ માળો બાંધ્યો છે. તેમાં ઈંડાં મૂકયાં છે. ઈંડાંમાંથી પક્ષી થયું છે, પણ હજી ઊડી શકતું નથી. પણ તે બીજાં પક્ષીઓને ઊડતાં જોઈને નકલ કરવા જાય છે, ત્યારે બીજાં પક્ષીઓ તેને મારી નાખે છે. આમ કેમ થાય છે ? કારણ તેની પોતાની પાંખો મજબૂત ન હતી તેથી. માટે, હે મુમુક્ષુઓ ! જ્યાં સુધી તમારી પાંખો જૈન દર્શનમાં મજબૂત બની નથી, ત્યાં સુધી તમે જો બીજાનાં પુસ્તકો વાંચશો તો તમે અતોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ થશો. સૂયગડાંગ સૂત્ર બન્નેનું જ્ઞાન કરાવે છે.

ત્રણસો ત્રેસઠ પાખંડીના મત બનાવ્યા. તેમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી એ એકાંતે પ્રરૂપણા કરી છે. ક્રિયાવાદીના એક સો એંશી ભેદ છે; અક્રિયાવાદીના ચોર્યાશી, અજ્ઞાનવાદીના સડસઠ અને વિનયવાદીના બત્રીશ ભેદ બતાવ્યા છે. પરદેશી રાજા અક્રિયાવાદી હતો. તે એમ માનતો હતો, કે આ જગતમાં પાપ, પુણ્ય, આસ્રવ, બંધ વગેરે કંઈ નથી. માટે કોઈ પણ ક્રિયા કરવાની જરૂર નથી. તે નાસ્તિકોનો પણ નાસ્તિક હતો. દયાનો તો તેનામાં છાંટોયે ન હતો. એક શ્લોકમાં કહ્યું છે, કે—

આ ભવ નથી, પર ભવ નથી, વળી પુણ્ય-પાપ કશું નથી;
મિથ્યાત્વની કટુ વાણી મેં ધરી કાન પીધી સ્વાદથી;
રવિ સમ હતા જ્ઞાને કરી પ્રભુ આપશ્રી તો પણ, અરે!
દીવો લઇ કૂવે પડચો, ધિક્કાર છે મુજને ખરે!

ભાઇઓ! જે અંધ છે, દેખતો નથી તે જો કૂવામાં પડે તો તેને કંઇ દોષ દેવાય? પણ જેની આંખો તીક્ષ્ણ છે, જે બધુયે સ્પષ્ટ રીતે જોઇ શકે છે, તે જો કૂવામાં પડે તો તેને દોષ દેવાય કે નહિ? અંધના હાથમાં દીવો હોય તોય તેને તે શું કામમા આવવાનો? એની આંખે તો પડળ વળી ગયાં છે. એ ક્યાંથી દેખવાનો હતો? તેમ જ, જેની આંખે મિથ્યાત્વનાં પડળ વળી ગયાં છે, એના હાથમાં સમકીતં જેવો પ્રદીપ આપો તો યે તે હાથમાં લેવાનો નહિ. આ પરદેશી રાજાને પણ મિથ્યાત્વના પડળ વળી ગયાં છે, એટલે એ સત્ય માર્ગને જોઇ શકતો નથી. ક્રિયાવાદી એમ કહે છે, કે ક્રિયા કરો, ક્રિયા કરો, બીજું કશું કરવાની જરૂર નથી. અક્રિયાવાદી કહે છે, કે પુણ્ય, પાપ વગેરે કશુ યે નથી; શા માટે આપણે બ્રહ્મચર્ય, સદાચાર વગેરે પાળીને મરી જવુ? બંધુઓ! પ્રભુદેવ શું બતાવે છે તે વિચારો. પુણ્ય, પાપ વગેરે છે, માટે આપણે બ્રહ્મચર્ય, સદાચાર વગેરેનું પાલન કરવુ જોઇએ. શરીરની કાન્તિ વધારવી હોય, શરીરને બળવાન બનાવવુ હોય તો બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરો. નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય સિવાય સુંદર બની શકાય તેમ નથી. માટે સર્વ પ્રકારના વિષયોનો ત્યાગ કરો. વર્તમાનને સુધારીને પરભવ સુધારો. આ બધુ અક્રિયાવાદી સ્વીકારતો નથી. જે જે મતો નીકળ્યા છે, તે તે ભગવાન ઋષભદેવના વારામાથી નીકળ્યા છે.

નાસ્તિક એવા પરદેશી રાજાની વાત ચાલે છે. તે કાળે અમલકંપા નામની નગરી હતી. શાસ્ત્રકારો આ નગરીનું વર્ણન શા માટે કરે છે તે જાણો છો? તમને શંકા થશે, કે નગરીનું વર્ણન કરવાની વળી શી જરૂર હતી? જરૂર છે. શાસ્ત્રકારોની વાણી અર્થ-

યુક્ત હોય. શાસ્ત્રકારો તુચ્છ વસ્તુઓનું વર્ણન ન કરે. આ નગરીમાં મહાન ધુરંધર તીર્થંકર ભગવાન પધારવાના છે. એમાં ચૌદ ચૌદ તો પોળો હતી. અને નગરી કેવી ભાગ્યશાળી કે ભગવાન મહાવીરે ત્યાં ચૌદ ચૌદ ચાતુર્માસ કર્યાં. એ નગરી સત્તાવીશ પ્રકારના 'વવા'થી શોભે છે. એ સત્તાવીશ 'વવા' વિષે આ પ્રમાણે શ્લોક છે:

वापी वप्र विहार वर्ण वनिता वाग्मी वनं वाटिका ।
वैद्यो ब्राह्मण वारि वादी विबुधो वेश्या वणिक् वाहिनी ॥
विद्या वीर विवेक वित्त विनयो वाचंयमा वल्लिका ।
वस्त्रं वारण वाजि वेशरवरं राज्यं वर्वैः शोभते ॥

જે નગરીમાં વાવ હોય તે નગરી શોભે, જે નગરીની આસ-પાસ ટેકરીઓ હોય અને વિહારો હોય તે નગરી શોભે, જે નગરીમાં અઢાર પ્રકારના વર્ણ હોય, સ્ત્રીઓ હોય, સદ્વચન બોલનારા પુરુષો હોય, ફળ-ફૂલ હોય, વૈદ્યો હોય, વારિ હોય, પંડિતો હોય, વેશ્યાઓ હોય, વાણીયાઓ હોય, પાલખીઓ હોય, વિદ્વાનો ને વીરો હોય, વિવેકી ને વિનયી પુરૂષો હોય, વિત્તવાળા જનો હોય, સાધુઓ હોય, વેલો હોય, વસ્ત્રો હોય, હાથી, ઘોડાઓ હોય–તે નગર સત્તાવીશ પ્રકારના 'વવા'થી શોભે છે એમ કહેવાય. આ દ્રવ્ય નગરીની વાત થઈ. ભગવાન કહે છે કે આ તો જ્ઞેય પદાર્થ છે, ઉપાદેય નથી. જ્ઞેય એટલે જાણવા જેવું. તમને પણ તમે જે નગરીમાં રહો છો તેનું જ્ઞાન હોવું જોઇએ; કારણ, આપણે આવી નગરીમાં એક વાર નહિ પણ અનેક વાર ઉત્પન્ન થયા છીએ અને અનંત કાળથી તેની સાથે સગપણ સાધેલું છે. એ ભાવના પાછી ખેંચવા માટે ખગોળ અને ભૂગોળ તમને બતાવીએ છીએ. કારણ, અવ્રતની ક્રિયા તો ચાલી જ આવે છે. હવે હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય શું છે તે જોઇએ. હેય એટલે ત્યજવા યોગ્ય, જ્ઞેય એટલે જાણવા યોગ્ય અને ઉપાદેય એટલે આચરવા યોગ્ય. બીજી રીતે જોઇએ તો ત્રણ સ્થિતિ છે: ઉત્પન્ન થવું, નાશ પામવું અને નિયત

રૂપે કાયમ રહેવું. આમાં ઉત્પત્તિ અને નાશ પર્યાયથી થાય છે, પણ ધ્રુવ વસ્તુ કાયમ રહે છે.

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે જેમ દ્રવ્ય નગરી સત્તાવીશ 'વવા'થી શોભે છે, તેમ ભાવ નગરી એટલે કે તમારો આત્મા સાત પ્રકારના 'વવા'થી શોભે છે. જ્યાં સુધી ભાવ નગરીની શોભા ન વધે ત્યાં સુધી આપણો માનવ અવતાર શોભે નહિ. આ સાત 'વવા' કયા કયા તે જોઇએ. પહેલો વ તે વિનય. વિનય વિના તો આત્માની શોભા વધે નહિ. બીજો વ તે વિદ્યા. વિદ્યા ગમે તેટલી ભણો પણ જો ત્રીજો વ એટલે કે વિવેક ન હોય તો બધુ જ્ઞાન વ્યર્થ. માટે જ, ભગવાન કહે છે, કે જો જ્ઞાન ન હોય તો હિતાહિતનો વિવેક ન થાય. મામૂલીમાં મામૂલી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ માટે પણ વિનયની જરૂર છે. આ વાત સમજાવવા મહારાજા શ્રેણિકનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે. શ્રેણિકના બગીચામાં એક આંબાનું ઝાડ હતુ. બધા આંબા જ્યારે ઋતુમાં ફળે ત્યારે આ આંબો કમોસમે ફળતો. આ બગીચાનો રખેવાળ કોઇ ચાંડાલ હતો. તેની સ્ત્રીને કેરી ખાવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થાય છે. અકાળે કેરી ક્યાંથી મળે એ ચિંતાથી સ્ત્રી દુર્બલ બને છે. કહ્યું છે કે—

ચિંતાથી ચતુરાઇ ઘટે, ઘટે રૂપ ને વાન,
ચિંતા બડી અભાગણી, ચિંતા ચિતા સમાન.

કવિ કહે છે તેમ જેના શરીરમાં ચિંતાનો પ્રવેશ થાય છે તેનું શરીર વિના અગ્નિએ બળી જાય છે. ગમે તેવુ રૂપ હોય, ડહાપણ હોય, તે પણ ચિંતાથી નાશ પામે છે. ચિંતાને ચિતા સાથે સરખાવી છે તે બરાબર જ છે. બન્ને શરીરને બાળીને રાખ કરી નાખે છે. આ બાઇ પણ ચિંતાથી બળી રહી છે. તેની આવી દશા જોઇ પેલો ચાંડાલ તેને પૂછે છે, "તું આમ સુકાતી કેમ જાય છે?" બંધુઓ! પત્ની દુર્બળ બને કે સુકાઇ જાય તો તમને ચિંતા થાય છે, પણ સિંહ જેવો આ આત્મા કર્મને સંગે દુર્બળ બની ગયો છે તેની ચિંતા કોઈ દિવસ થઇ છે ખરી? કોઇ કહેશે, કે સ્ત્રી ન હોય તો રાંધે કોણ?

સ્રીની જેટલી કિંમત આંકો છો તેટલી આત્માની આંકી છે ખરી ? હવે પેલી બાઇ જવાબમાં કહે છે, "નાથ, મને કેરી ખાવાની ઇચ્છા થઇ છે; પણ આ કઋતુમાં એ ક્યાથી મળે ?" ચાંડાલ કહે છે, "અરે ! એમાં ગભરાય છે શાની ? રાજાના બગીચામાં કમોસમે પણ કેરી પાકે છે, માટે ચિંતા ન કર. હું તને ત્યાંથી કેરી લાવી આપીશ." સ્રી ઉત્સાહમાં આવી જઈ કહે છે, "જલદી લાવજો હાં ! જોજો, વાર લગાડતા !" ચાંડાલ કેરી લેવા તો જાય છે પણ વૃક્ષ બહુ ઊંચું છે. પહોચવું કેવી રીતે ? પણ એ મંત્રને જાણતો હતો. મંત્ર બોલી કેરીને વૃક્ષ પરથી ઉતારી પત્નીને આપી. આમ દરરોજ કરવા લાગ્યો. કેરી મળવાથી બાઈ હરખાઇ ગયાં. રાજાને કેરી ચોરાવાની ખબર નથી પડી ત્યાં સુધી તો બધું ઠીક છે, પણ જ્યારે તેને ખબર પડશે ત્યારે ચાંડાલના શું હાલ થશે ? બંધુઓ ! તમારી પણ સદ્દગુણરૂપી કેરીઓ ચોરાઇ રહી છે, માટે સાવધ બનો. હવે એક દિવસ રાજા ફરતાં ફરતાં બગીચામાં પેલા વૃક્ષ આગળ આવી ચડયો. આંબાને કેરી વગરનો જોતાં ધૂંવાંપૂવાં થઈ ગયો. મનમાં વિચાર કરે છે કે કેરીનો ચોરનાર કોણ હશે. એટલામાં અભયકુમાર પિતાને વંદન કરવા આવે છે, પણ પિતા કંઈ બોલતા નથી. કુમાર પૂછે છે, "આજે ઉદાસ કેમ છો ?" રાજા કહે છે, "અભય ! રખેવાળ છતાં બાગમાંથી કેરીઓ ચોરાઇ રહી છે. ચોરને શોધી કાઢો." અભયકુમાર બુદ્ધિના નિધાન છે. માતપિતાના પડયા બોલને તરત જ વધાવી લે છે. અભયકુમારે રખેવાળને પૂછ્યું, કે "રક્ષણ કરવા છતાં કેરીઓનું ભક્ષણ કોણ કરી રહ્યું છે ?" પણ રખેવાળ શું જવાબ આપે ? તેનો ગભરાટ જોઈ કુમારે અનુમાન કર્યું કે આજ ચોર હોવો જોઇએ. તેને પકડીને તે રાજા પાસે લઇ ગયા. રાજાએ પૂછ્યું. "બોલ, કેરી કેમ ચોરી ? સાચું કહેજે, નહિ તો મારી નાખીશ." રખેવાળે બધી વાત વિગતે કહી. રાજાને મંત્ર શીખવાનો મોહ લાગ્યો. સિંહાસન પર બેઠાં બેઠાં રાજા શ્રેણિક મંત્ર શીખે છે. પચીસ વાર મંત્ર બોલાવ્યો પણ રાજાને

આવડે જ નહિ. ત્યારે રાજાએ અભયકુમારને કહ્યું, "અભય, મંત્ર ગોખી ગોખીને મરી ગયો પણ આવડતો જ નથી." ત્યારે અભયે કહ્યું, "પિતાજી, વિનય વિના વિદ્યા ન વરે. તમારે ચાંડાલ પાસેથી મંત્ર લેવો છે, માટે પહેલાં એનો સત્કાર કરો." રાજા સિંહાસન પરથી ઊતરી હેઠા બેઠા અને ચાંડાલને ઉપર બેસાડયો. બસ, તરત જ રાજાને મંત્ર આવડી ગયો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે, કે વિનય વિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય. માટે જેને મોક્ષનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું છે તેણે તો અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, સાધુ-સાધ્વી વગેરેનું બહુમાન કરવું જોઇએ. આ જગતમાં મોટામાં મોટું વશીકરણ જો કોઇ હોય તો તે વિનય છે. માટે જો તમારે આત્મનગરીની શોભા વધારવી હોય તો વિનયવાન બનો. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું પહેલું અધ્યયન વિનયથી જ ભરેલું છે. માટે પ્રત્યેક પ્રત્યે વિનયી બનો. વિનયવાન શિષ્ય હોય તો ગુરુને પ્રેમના ફુવારા છૂટે. પરણનાર સ્ત્રી પુરુષ જેમ અગ્નિની સાક્ષીએ ફેરા ફરે છે તેમ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરનારને ગુરુ પ્રત્યેનો વિનય રૂપી અગ્નિ પહેલાં જોઇશે. ગમે તેટલું ભણવા છતાં જો વિનય ન હોય તો ભણેલું બધું પાણીમાં. વિનય પછી બીજો 'વવો' વિદ્યા. વિનય વિના વિદ્યા ન શોભે. વિદ્યા પણ વિવેક વિના ન શોભે અને વિવેક વિચાર વિના ન શોભે. વિચાર પછી આવે છે વાણી. વાણી એવી હોય કે વગર વિચાર્યે ન નીકળે. કર્મને તોડવાના રસ્તા ચાર પ્રકારની ભાષામાથી નીકળે છે. તેમાં બે ભાષાનો ઉપયોગ કરવો. વાણી સત્ય હોય છતાં પણ જો બીજાને નુકસાન કરે તેવી હોય તો તેને હિંસામય જાણવી. જેવુ બોલો તેવું પાળો. જો પાળવાની શક્તિ હોય નહિ તો બોલતા નહિ. વચનની ઘણી જ કિંમત છે. માટે વચનની કિંમત રાખતાં શીખો. જેને વચન ઉપર વિશ્વાસ છે તે જ છેલ્લા 'વવા' વિજયને વરી શકે છે. જે વિજયને વરે તે જ ભગવાન બની શકે છે. જો આત્માને ભગવાન બનાવવો હોય તો વિજયને વરો. આ અમલકંપા નગરી સત્તાવીશ 'વવા'થી શોભે છે.

વ્યાખ્યાન ૩ જું

[મંગળવાર, અષાડ સુદી ૯]

દરેક મુમુક્ષુએ સૂત્ર સાંભળતાં પોતાની ભૂલોને સુધારવી જોઇએ. જે ભૂલને સુધારે છે તે જ પોતાની વૃત્તિને સ્થિર કરી શકે છે. અનંત કાળથી 'દેહ તે હું જ છું' એવા દેહાધ્યાસથી ગ્રસ્ત થઇને આપણે દેહને સુખી કરવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છીએ. એમાં ને એમાં જ આયુષ્ય પૂરું થઇ જાય છે. દેહ અને આત્મા જુદા છે એ વાત સમજાય એટલે જીવન પલટાઇ જાય. 'જેનાં મૂળ કાચાં તેનાં ડાળ-પાંદડાં કાચાં'-એ ન્યાયે 'જેની શ્રદ્ધા કાચી તેની ધર્મકરણી પણ કાચી'. અત્યાર સુધી શ્રદ્ધા વિના જ કરણી કરી છે એટલે તો સંસાર ઊભો છે. પક્ષીને ઊડવા માટે કઠણ જમીન વધારે અનુકૂળ આવે છે, પોચી જમીન પરથી તે સહેલાઇથી ઊડી શકતું નથી. તેમ જ, હે આત્માઓ, જો તમારે ઊંચે જવું હોય તો તમારી શ્રદ્ધાને મજબૂત બનાવજો. પ્રભુજી મનને સુંદર બનાવવા માટે સૂયગડાંગ સૂત્રના પહેલા જ અધ્યયનની પહેલી ગાથામાં કહે છે કે—

बुज्झिजत्ति तिउट्टिज्जा बन्धणं परिजाणिया ।
किमाह बन्धणं वीरो किंवा जाणं तिउट्टई ॥

શિષ્ય પ્રશ્ન પૂછે છે, "હે ગુરુદેવ! જાણવું શું અને તોડવું શું" ગુરુદેવ દૃષ્ટાંત આપી શિષ્યને સમજાવે છે. પાંજરામાં પુરાયેલા પક્ષીમાં ઊડવાની શક્તિ નથી એમ તો કોઇ ન જ કહે; તેવી જ રીતે, આત્માનો સ્વભાવ ઊર્ધ્વ ગતિનો છે. આત્માનો સ્વભાવ અગુરુ લઘુ છે. તો પછી તમે ગુરુલઘુ થઇને કેમ બેઠા છો? કર્મના આશ્રયે આત્મા ગુરુલઘુ થઇ ગયો છે, પણ વાસ્તવમાં તો અગુરુલઘુ જ છે; અબંધક જ છે. ભગવતી સૂત્રમાં ગૌતમ ગણધરજી શ્રીહજૂરને પ્રશ્ન કરે છે, "નાથ! બંધન કેટલા પ્રકારનાં છે?" ભગવાન કહે છે, "બંધન બે પ્રકારનાં છે: રાગ અને દ્વેષ—આ બે બંધન છે. જે બંધનના સ્વરૂપને

જાણે તે જ બંધનને તોડી શકે." સર્વ પ્રથમ તો નિશ્ચય કરવો પડશે, કે આ આત્મા અબંધક છે, પણ કર્મના પાશથી બંધાયેલો છે. આવું જાણે તે જ છૂટવાનો ઉપાય કરે. પણ જે પોતાને બંધાયેલો જ ન માનતો હોય તે વળી છૂટવાના ઉપાય કોઇ જ દહાડો કરવાનો હતો ખરો? માટે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખતાં શીખો. એટલું થયું એટલે મોક્ષ. જન શાસનમાં આ શૂર ભરેલું છે. જાણો અને કર્મના પાશને તોડો.

જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના પામ્યો દુઃખ અનંત,
સમજાવ્યું તે પદ નમુ, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત.

જેને આ સ્વરૂપ સમજાયું નથી તે અનંત દુઃખને પામે છે. જેણે આ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે તેને-શ્રી સદ્ગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું. ભૂખ લાગી હોય ત્યારે જ જમવામાં આનંદ આવે છે. ભૂખ વિના વિના ગમે તેટલાં મિષ્ટાન્ન ખાઇએ પણ મીઠાં ન લાગે. માટે ભૂખ કેળવો; રુચિને જગાડો. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, અશુભ યોગ વગેરેથી જે ભરેલા હશે તે જ આ સ્વાદ લેવામાં નિષ્ફળ જશે. માટે સમજો. આ બંધનો તોડવાનો ઉપાય આપણે કરવો પડશે. કેટલાય જીવો જબ્બરદસ્ત ઉપાય કરીને નવ ગ્રૈવેયકમાં ૩૧ સાગરના આયુષ્યે ઉત્પન્ન થાય છે. એક વાર નહિ પણ અનંત વાર જઇ આવ્યા છે. ત્યાં કોણ જાય? જૈનના સાધુ. આરાધક સાધુ ક્યાં સુધી જાય? પહેલા દેવલોકે, ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન સુધી જાય. વિરાધક સાધુ ને ભવનપતિ ઉત્કૃષ્ટ પહેલા દેવલોક સુધી જાય. નવ ગ્રૈવેયકમાં જનારની કરણી ઉત્કૃષ્ટ હોય છે. ચારિત્ર લઇને છ છ માસ સુધી ઉપવાસ કરે. ઉપવાસ કરીને શરીરને કૃશ કરી નાખે. કોઈ દ્વેષી પુરુષ તેના શરીરની ચામડી ઉતારીને ક્ષાર છાંટે તો યે કંઇ થાય નહિ. આકરાં તપથી કષાયોને ઉપશાંત કરે છતા ઉપશમ ભાવ ન હોય; કારણ કે ઉપશમ ભાવ તો સમકીતના ઘરનો છે. કષાયને ઉપશાંત કરીને ઘણા આત્માઓ જઇ આવ્યા, અભવી આત્માઓ પણ જઈ આવ્યા, પણ ગ્રંથિભેદ

કરી શકે નહિ. સમકીતની પ્રાપ્તિ વિના આ આત્માઓને સંસારની અદ્દર પરિભ્રમણુ કરવાનું રહે છે. સમ્યક્ત્વ વિના કરણી મોક્ષને લાયક બનતી નથી; પણુ મોક્ષની લાયકાત મેળવવા માટે દ્રવ્ય કરણીનો વિચ્છેદ કરશો નહિ; કારણુ કે સમ્યગ્‌દર્શન પ્રાપ્ત કરવા પહેલાં અનાદિ અનંત કાળથી રખડતો આત્મા અંતે યથાપવતી સુધી તો આવે છે. દ્રવ્યકરણીથી તે કર્મના બોજાને કાપે છે. જે જીવો ઘણો કાદવ ઉલેચે છે તે જીવો મિથ્યાત્વ ભાવમાં કાઢે છે. જ્યાં સુધી આત્મા પાપ-પુણ્યના સ્વરૂપને નહિ સમજે ત્યાં સુધી તે હીરો મેળવી નહિ શકે. ધારો કે એક હીરો સો મણુ કાદવ નીચે દટાઇને પડ્યો છે; તમે કાદવ પાસે જાવ છો અને કહો છો, "હીરા, નીકળ, બહાર નીકળ." શું બોલ્યે હીરો નીકળે ખરો ? એને બહાર કાઢવો હોય તો હાથમાં પાવડો લેવો પડે અને ઉલેચવાનુ શરૂ કરવું પડે. પણુ જો કોઇ ઉલેચતાં ઉલેચતાં થાકી જાય તો તેને હીરો ન મળે. આ તો દ્રવ્યની વાત થઇ. આ જ દૃષ્ટાંત ભાવને પણુ લાગુ પડે છે. આપણો આત્મા હીરા કરતાં કયાંયે કિંમતી છે. એ કર્મના કાદવમાં એવો દટાઇ ગયો છે કે તે પોતાના સ્વરૂપને પ્રકાશી શકતો નથી. એને બહાર કાઢવો હોય તો સંયમ અને તપ રૂપી પાવડો હાથમાં લેવો પડશે; ઉલેચવાનું શરૂ કરવું પડશે. પણુ ઉલેચતાં ઉલેચતાં ભૂતકાળમાં કેટલીયે વાર થાક લાગ્યો છે. આ વખતે પણુ જો થાકી જવાશે તો રત્ન હાથમાં નહિ આવે. માટે થાકવાનું નથી. ઉલેચતાં રત્ન તો દેખાર્યું, પણુ ઉપર કાદવના થર બાઝી ગયા છે. પુરુષાર્થના બળે એ થરને ઉખેડવાના છે. પુરુષાર્થનો વિદ્યુત્‌પ્રવાહ મળી જાય તો ગ્રંથિભેદ થઈ જાય. આ તો જૈન શાસનનું મોંઘામાં મોંઘું ઝવેરાત છે. તામલી તાપસનુ દૃષ્ટાંત ભગવતી સૂત્રમાં આનું વિધાન બતાવે છે. તામલી તાપસની પદવી પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં એ કોણુ હતો તે જોઇએ. એ પણુ તમારા જેવો જ મનુષ્ય હતો, પણુ પૂર્વ પુણ્યના ઉદયે ધનસંપત્તિની તેને ખોટ ન હતી. તેણે વિચાર કર્યો, કે "પૂર્વે બાંધેલું પુણ્ય ખૂટી

જાય. માટે કંઈક કરું તો પામું." અરે, તમને કોઈ દિવસ વિચાર આવે છે ખરો કે આ સાહેબી તો પૂર્વના પુણ્યથી મળી, પણ એને ખલાસ થતાં વાર નહિ લાગે? પુણ્ય ખૂટતાં પાછા ભિખારીના ભિખારી જ રહેવાના. તમને તો એમ છે, કે—મળ્યું તે ભોગવી લઈએ, પછી જે થવાનું હશે તે થશે. પણ બધા તમારા વિચારના નથી હોતા. કેટલાક એવા પણ છે, જે ભાવિનો વિચાર કરે છે. રાતના સૂતાં સૂતાં પણ જાગે છે. તમે પણ જાગતા હશો અને ત્રણ મનોરથોના વિચાર કરતા હશો. તમારા ત્રણ મનોરથો એટલે ધન, કુટુંબ અને પરિવાર. પણ આ તામલી તાપસે શું વિચાર કર્યો તે જાણો છો? તે વિચારે છે, કે "ક્યારે સવાર પડે અને દીકરાને ભાર સોંપી તાપસની પરિવ્રજ્યા અંગીકાર કરું!" સવાર થયું. દીકરાને ભાર સોંપી તાપસની પરિવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. કરી તો ખરી પણ માસ માસખમણના પારણે એકવીસ વાર ચોખા ધોઈને એનું પાણી પીએ છે; પણ પ્રભુ તેને અકામ નિર્જરા થાય છે એમ કહે છે. આત્મા સમયે સમયે સાત–આઠ કર્મ બાંધી રહ્યો છે, પણ જો કર્મને છોડે નહિ તો તેના ઢગના ઢગ થઈ જાય. પણ કર્મ પ્રવાહ રૂપે જાય છે. જેમ પર્વત પરથી પડતો પાણીનો પ્રવાહ એક જ રૂપે ચાલી રહે છે, તેમ કર્મની ધારા ચાલુ જ રહે છે. આત્મા અકામ નિર્જરાએ જૂનાં કર્મને કાઢે છે, અને આ આશ્રવદ્વારા કર્મનો પ્રવાહ આવ્યા જ કરે છે. તો આ રીતે કાઢે છે અને ગ્રહે છે. આત્મારૂપી સરોવરમાં જઘન્ય પ્રકારે અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારે એવા પ્રવાહ આવ્યા જ કરે છે. તેને સંયમથી બંધ કરી શકાય. સંયમથી આવતાં કર્મ બંધ થાય અને તપ વડે જૂનાં કર્મને ખપાવી દેવાય. કર્મ ખપાવવા માટે એટલું લક્ષમાં રાખવું પડશે, કે "હું માનવભવના મોભારે આવ્યો છું, તો જલદી ઊડી જાઉં." ઊડવા માટે રાણી કમળાવતી ઇક્ષુકાર રાજાને કહે છે:

मरिहिसि रायं जया तया वा मणोरमे कामगुणे पहाय।
एक्को हु धम्मो नरदेव ताणं न विज्जई अन्नमिहेह किंचि॥

"હે રાજા, જ્યારે તારું મરણ પાસે આવશે ત્યારે જે કામભોગને તેં મનોરમ માન્યા છે તેનો તારે ત્યાગ કરવો પડશે." જો તમારી કમળાવતી આ સમજાવે તો આ ચાતુર્માસમાં પણ માંડવડા રોપી દઈએ. "હે નાથ, એક ધર્મ જ તમારું ત્રાણ છે, શરણ છે, બીજું કોઈ નહિ." જે વખતે આ સત્ય સમજાશે તે વખતે તમારી રોનક બદલાઇ જશે. ધર્મ સિવાય બીજું કંઇ તમને છોડાવે તેમ નથી. માટે બહાદુર બનો. જે હોંશે હોંશે છોડે તે બહાદુર, બાકી આમ પણ આખરે તો છોડવું જ પડશે. ઊભાઊભા નહિ છોડો તો આડા પડીને પણ છોડવું પડશે. માટે એ કાઢે ને નીકળવું પડે તેના કરતાં પહેલાંથી જ અહીં આવી જાઓ. સમજો. જે સ્ત્રી ક્ષણનો વિયોગ સહન ન કરી શકતી તે પણ શું કહે છે? લઈ જાઓ, જલદી લઇ જાઓ. માટે ચેતો, ભવના ભુક્કા કરો અને ભગવાનના ભેટા કરો. શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ગામથી ગામ વિચરતા વિચરતા અંબશાલ નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. તીર્થંકર ભગવાનના ઉતારા પ્રાયઃ યક્ષના યક્ષાયતન પાસે થતા તેમાંય કારણ હતું; પણ એ કહેવાનો અત્યારે અવસર નથી. એની વાત અવસર આવ્યે. ભૂમિ સાફ ન હોય તો રંગ ઓપે નહિ, માટે ભૂમિ સાફ કરીને તમને રંગ ચડાવવો છે. રંગ વિના આત્મા ઓપે નહિ. ચિત્ર દોરવા પહેલાં જેમ ચિત્રકારને ભીંતને સાફ કરી મુલાયમ કરવી પડે છે તેમ અમારે ઉપદેશરૂપી પાણી અને વૈરાગ્યરૂપી સાબુ વડે તમારી હૃદયરૂપી ભૂમિકા સાફ અને મુલાયમ કરવાની છે. તમે સાફ થઇને આવજો, કારણ ગ્રંથિભેદ રૂપી ઓપરેશન કરવાનું છે. ઓપરેશન કરતાં તમને ઓજાર લાગી ન જાય માટે વૈરાગ્ય રૂપી ક્લોરોફોર્મ સુંઘાડવું પડશે. તૈયાર થઇને આવ્યા છો ને?

વ્યાખ્યાન ૪ થું

[બુધવાર, અષાડ સુદી ૧૦]

શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ છે

નાથે સિદ્ધાંત પરૂપ્યા. રાયપસેણી સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે.

ગણધર મહારાજ કહે છે, કે જ્યાં સુધી તમે તમારા સ્વરૂપને ઓળખ્યું નહિ ત્યાં સુધી તમારી મહેનત લેખે નહિ લાગે. જેણે સ્વરૂપને ઓળખ્યું તે મોક્ષની સીડી પર ચડી ગયા. ભગવાન સુધર્મ ગણધરજી કહે છે, કે જે વખતે ચોથો આરો હતો તે વખતે અમલકંપા નામે એક નગરી હતી. તે નગરી ઋદ્ધિસિદ્ધિથી ભરપૂર હતી. તે નગરીની બહાર ઇશાન ખૂણામાં આમ્રશાલ નામનું એક ઘણું જ પુરાણું ઉદ્યાન હતું તેમાં એક દેવળ હતું. તેની અંદર યક્ષની મૂર્તિ હતી. તેની પાસે એક અશોકનુ વૃક્ષ હતું. અશોક એટલે શોકરહિત. ત્યાં પૃથ્વીશિલા પટ્ટ છે. તેનુ વર્ણન જીવાભિગમ સૂત્રમાં આપેલુ છે. જંબુદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રમાં પણ એનું વર્ણન આપેલું છે. એ અમલકંપા નગરીનો રાજા શ્વેત હતો. હે આત્માઓ, તમારી દેહનગરીનો આત્મા પણ શ્વેત છે, પણ તે કાળો કેમ થઈ ગયો ? કર્મની કાલિમાથી તે કાળો દેખાય છે. કોલસો કાળો છે, તેને સો મણ સાબુથી ધુઓ તોય શ્વેત થવાનો નથી. પણ એ જ કોલસો જ્યારે અગ્નિમા બળે છે ત્યારે રાખ થઈ જાય છે અને તેનું કાળાપણું ચાલ્યું જાય છે. એ ન્યાયે આત્મા પર કર્મરૂપી પુદ્ગલોનો જ્યારે લેપ ચડે છે, ત્યારે અજ્ઞાનીને તેનુ શ્વેત રૂપ દેખાતું નથી. કોલસામાં કાળાપણુ છે. તે ઉપરાત તેનામાં પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, સ્પર્શ ઇત્યાદિ છે. જો તેમ ન હોય તો અગ્નિમાં નાખ્યે તે ધોળાશ પકડે નહિ. આત્મામાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ, રૂપ કે શબ્દ નથી. આ આત્માને તમે સો મણ કોલસે બાળો તો ય તેનું મૂળ સ્વરૂપ બળે નહિ. છતાં પણ કર્મરૂપી કોલસાની કાળાશ આત્માને વળગી જાય છે. માટે કર્મરૂપી કોલસાને તપ–ત્યાગરૂપી અગ્નિમાં

બાળતા જાઓ. કર્મ બળીને ખાક થઈ જશે. જેમ જેમ કર્મ બળતાં જશે તેમ તેમ આત્મા શ્વેત થતો જશે. જેમ આ રાજા દ્રવ્યે શ્વેત છે તેમ ભાવે શ્વેત કરવા માટે ભગવાન આ નગરીમાં પધાર્યા છે. રાજા અને રાણી શ્વેત બનવા માટે ભગવાનની પાસે જશે. ઉદ્યાનમાં ભગવાન મહાવીર બિરાજે છે. પાસે જ યક્ષાયતન છે. લોકો તેને દેવ તરીકે માને છે. યક્ષ લાખો માણસોને એમ મનાવતો હતો, કે "સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વગેરે તમને હું આપું છું, તેથી તમે મારી પ્રાર્થના કરો, પૂજા કરો." તે સમયે સ્ત્રીઓમાં અજ્ઞાનનું પ્રમાણ વધારે હોવાથી ત્યાં તેઓ ટોળે મળીને જતી. આજે પણ કુટુંબની રક્ષા માટે નાગ પંચમી, શીતળા સાતમ વગેરેના મિથ્યાત્વને ક્યાં તમે સેવી નથી રહ્યાં? લોકો અજ્ઞાનને લઇને જડ જેવા થઇ ગયા હતા. એ અજ્ઞાનની જડ કાઢવા માટે તીર્થંકર મહારાજનો ઉતારો ત્યાં થયો હતો. ચિત્ત અને સંભૂતના અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

महत्थरूवा वयणप्पभूया गाहाणुगीया नरसंघमज्झे ।
जं भिक्खुणो सीलगुणोववेया इहं जयन्ते समणो मि जाओ ॥

ચિત્તમુનિ સંભૂતને કહે છે કે, "ભાઇ !

નવીન શ્લોક કડી શ્રવણે સુણી,
ભવનિધિ તરતાં કંઇ પ્રાણીઓ,
પરમ યોગી કનેથી જ સાંભળી,
વિરતિ ભાવ સ્વ અન્તર ઉપસ્યો."

મેં સદ્ગુરુ પાસેથી જીવનસુધારણાની ચાવી મેળવી. એ અલૌકિક ચાવીના પ્રતાપે મારા અતરના પટ ખૂલી ગયા. તમારે પણ અંતરપટ ખોલવા છે ને ? તો લો, ભગવાનની વાણીની અપૂર્વ ચાવી આપીએ છીએ. એનો લેનારો ભડ હોવો જોઇએ.

હવે, તીર્થંકર મહારાજનો ઉતારો ઉદ્યાનમાં છે એ સાંભળી લોકોનાં ટોળેટોળાં ત્યાં ઊભરાવા લાગ્યાં. તેમને સંબોધતાં પ્રભુજીએ કહ્યું, કે "હે જીવો ! સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર તમને કોઈ આપતું

નથી. કારણ કાયા, કુટુંબ, કંચન, કામિની અને કીર્તિ–આ પાંચ કકારની દેવાળિયાની પેઢી છે; સદ્ધર પેઢી નથી. સદ્ધર પેઢી તો આ કકારમાંથી છૂટો તો જ મળે. હે ભાઇઓ, તમને સ્ત્રી, ધન, કુટુંબ વગેરે તમારા પુણ્યોદયે મળે છે. જો તમે પુણ્ય કર્યું ન હોય તો આ યક્ષ શું, તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓ પણ આપી શકે તેમ નથી. જેવું વાવશો તેવું લણશો. માટે સમજો અને પુરાણી ઊંધી માન્યતાને છોડો. જેને પાપ–પુણ્યમાં શ્રદ્ધા નથી તેને આત્મામાં પણ શ્રદ્ધા નથી હોતી. એક વખતે બે બાઈઓ આ યક્ષની પાસે સંતાન માટે ગઈ. હવે જો પાપપુણ્ય જેવુ કંઈ જ ન હોય તો બન્નેને સરખું જ મળે ને? પૂજાની સામગ્રી હાથમાં લઇ બન્ને ભીના કપડે યક્ષની આરાધના કરે છે. પણ દેવ પાસે દીકરા ક્યાં છે કે એ આપે? પણ એક બાઈના પૂર્વ કર્મના ઉદયે સંતતિનો અંતરાય તૂટેલો એટલે તેને મહિના રહ્યા. પણ બીજીએ આખી જિંદગી ટાબરી કરી છતાં હતી તેવી ને તેવી જ વંધ્યા રહી. આમ કેમ? બન્નેની ક્રિયા, શ્રદ્ધા, પૂજા સરખી છે, છતાં ફળમાં ફેરફાર શાને? સાચી વાત તો ભાગ્યની છે. ભાગ્યમાં ન હોય તો દેવ પણ શું કરી શકે? બીજો મને આપે છે એ માન્યતા ખોટી છે. જેવાં તમે પાપ–પુણ્ય કર્યાં હશે તેવાં જ દુઃખ–સુખ તમને મળવાનાં. જે દેવ તમારી પાસે દિવેટ, તેલ, નૈવેદ્ય વગેરે માગે તે તમને શું આપવાનો હતો? માટે ખોટા દેવ, ખોટા ગુરુ અને ખોટા ધર્મને છોડી દો. જનતાને આ ત્રણે ખોટી માન્યતાઓમાંથી છોડાવવા માટે તો ભગવાનનો ઉતારો ત્યાં થયો હતો. હવે એ ભગવાન કેવા છે તે જોઇએ. સંપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના અધિકારી છે. અઢાર દોષ રહિત અને બાર ગુણે કરી સહિત છે. તીર્થંકર ભગવાન ચોત્રીસ અતિશયવાળા અને પાંત્રીસ પ્રકારની વાણીની સમૃદ્ધિવાળા છે. તીર્થંકર અને કેવલીમાં ફરક શું? બન્નેમાં ભાવ ઋદ્ધિ તો સરખી જ છે, પણ દ્રવ્ય ઋદ્ધિમાં જ ફેર છે. ત્રણે કાળમાં દેવ, ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધા વિના તરી શકાય તેમ

નથી. માટે તો કહ્યું છે, કે ‘ **श्रद्धा परं दुल्लहा** ’ શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ છે. શ્રદ્ધા વગર કોઇ જીવ તર્યો નથી, તરતો નથી અને તરશે પણ નહિ. માટે તારકની સાચી ઓળખાણ કરી લેવી જરૂરી છે. દ્રવ્યે તો ઘણાને મહાવીર નામ અપાય છે, પણ એ મહાવીરની વંદના, પૂજા થાય ખરી ? નહિ જ. માટે ભાન લાવો. ભાન વિના તો આ આત્મા રખડયો છે. માટે જેનામાં અઢાર દોષ નથી તેને વંદો, પૂજો. આપણે જેને દેવ માનીએ તે અજ્ઞાની ન હોવા જોઇએ. એ તો સંપૂર્ણ જ્ઞાની હોય. એનામાં ન રતિ હોય કે ન દ્વેષ. કોઈ કુહાડેથી પ્રહાર કરે તોય તેના પર ક્લેશ ન કરે અને કોઇ ચંદનના લેપ કરે તો ય તેના પર રાગ ન કરે. એ દેવાધિદેવે નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે; હિંસા, અસત્ય, ચોરી, પ્રાણુવધ વગેરેનો નાશ કર્યો છે. એ દેવાધિદેવ કોઇ દિવસ કોઇની ઠેકડી ન કરે. એવા દેવાધિદેવને તમે માનો, વંદો અને પૂજો. આત્મનિરીક્ષણ કરી જુઓ કે તમારાં વંદન, પૂજન અને માન્યતામાં કેટલા દોષ છે ? અવળી દિશાને છોડી સવળી દિશાએ વળો. જો તમારે તરવું હોય તો પહેલે ધડાકે જ ઘરમાંથી મિથ્યાત્વને કાઢવું પડશે. એ મિથ્યાત્વને કાઢવા માટે તો ભગવાનનુ આ નગરીમાં પધારવાનું થયું હતું.

વ્યાખ્યાન ૫ મું

[ગુરુવાર, અષાડ સુદ ૧૧]

ભાવની આરાધના કરો

સિદ્ધાંત એટલે ત્રણે કાળમાં સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ. બાર ઉપાંગમાંથી રાયપસેણી સૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. એમાં રાજા પરદેશીનો અધિકાર છે. ભગવાન મહાવીર સ્વામી એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતા વિચરતા અમલકંપા નગરીના આમ્રશાલ નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. ભગવાનના બે ચરણો જ્યાં જ્યાં ધરતીને સ્પર્શતા ત્યાં ત્યાં પરમ શાન્તિ થઈ જતી. જ્યાં જ્યાં ભગવાનનો ચરણપાત થતો

ત્યાં ત્યાં અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય અને બ્રહ્મચર્યનું તેજ ઝળહળી ઊઠતું. ભગવાનનું આગમન જીવોની શાન્તિ કાજે છે. ભગવાન પાસે બે ચરણ છે, એક દ્રવ્યચરણ અને બીજું ભાવચરણ. દ્રવ્યચરણ તે ભગવાનના બે પગ છે અને ભાવચરણ તે ભગવાનનાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર. જ્યાં વીતરાગનાં દ્રવ્યચરણ પડતાં ત્યાં જીવોને પરમ શાંતિનો અનુભવ થતો. તો જ્યાં ભાવચરણ સ્પર્શે ત્યાં ભવના ભુક્કા ન ઊડે તો બીજું થાય શું ? એક ભક્ત ભગવાનને કહે છે, કે—

તુજ ચરણકમળનો દીવડો રૂડો હૃદયમાં રાખજે,
અજ્ઞાનમય અંધકારનો આવાસ તુરત બાળજે,
તદ્રૂપ થઇ તે દીવડે હું સ્થિર થઈ ચિત્ત બોધતો,
તું ચરણયુગ્મની રજમહીં હું પ્રેમથી નિત ડૂબતો.

હે ભગવન્ ! તમારા ચરણકમળનો દીવડો જ અમારા હૃદય-મંદિરમાં સદાય સળગતો રહો. એ કોઇ દિવસ બુઝાય નહિ. એ દીવડાના પ્રકાશથી હૃદયનો અંધકાર દૂર થશે. અંધકારમાં તમે ખૂબ રહ્યા. પ્રકાશમાં આવવું હોય તો વીરવાણીનો દીવડો હાથમાં લો. તમારી આત્મજ્યોત જરૂર પ્રગટશે. સાંભળો, એક વાત કહું. એક જન્માંધ હતો. કોઈ પુરુષે તેને કહ્યું, કે આ દીવાસળીની પેટી છે. દીવાસળી ઘસીશ તો પ્રકાશ થશે. જન્માંધે સળી પછી સળી ઘસતાં ઘસતાં આખી પેટી ખલાસ કરી, પણ પ્રકાશ ન થયો. કારણ, તે સળીના ઉંધા છેડાને જ ઘસ્યા કરતો હતો. જ્યાં ગંધક ન હોય ત્યાં ઘસઘસ કર્યે શું વળે ? મહેનત ફોગટમાં જ જાય ને ! જન્માંધ તો એક ભવનો આંધળો પણ અજ્ઞાની તો ભવોથી આંધળો છે. મિથ્યા-ત્વની મોહિનીથી તમારાં ભાવચક્ષુ બંધ થઈ ગયાં છે. સાચી જગ્યાએ સ્પર્શ થતો જ નથી. અનંત કાળથી ખોટા ગુરુ, ખોટા દેવ અને ખોટા ધર્મની સાથે જ સંઘર્ષણ કર્યા કર્યું છે, માટે જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. અને થાય પણ ક્યાંથી ? જે વર્તાવ સગી મા સાથે રાખવો જોઇએ તે ઓરમાન મા સાથે રાખી રહ્યા છીએ. સો પછી જ્યોતિ

ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? ધર્મ એ સગી મા; આઠ પ્રવચન એ સગી મા. અને તમારાં ભૌતિક અને પૌદ્ગલિક સુખો તે ઓરમાન મા. પણ તમે તો ચશ્માં જ ઊંધાં ચડાવ્યાં છે. જે વર્તન સગી મા પ્રત્યે રાખવું જોઈએ તે ઓરમાન પ્રત્યે રાખી રહ્યા છો. માટે સમજો. આ શું પીરસાય છે ? ઘીએ લસબસતું ચૂરમું. ચૂરમું તો સહુને ભાવે. પણ એના કરતાં ય વધારે સ્વાદવાળું અધિકાધિક ઘી નાખીને વીર-વાણીનું ચૂરમું પીરસીએ છીએ. ખાશો તો ખબર પડશે. એમ જ્યોતિ પેદા કરે તેને જ લહેર થાય ને ! તમારે પણ લહેર કરવી છે ને ? તો ભગવાનને પ્રાર્થના કરો : " હે પ્રભુ ! અનંત કાળથી જન્માંધ બની મેં આ જ કામ કર્યું છે તેથી જ્યોત પ્રગટી નથી. તમારા ભાવ-ચરણમાં હું મારા ચિત્તને સ્થિર કરીશ. તમારા ચરણયુગ્મની રજ મહીં હું નિત્ય ડૂબતો રહીશ. " જે ભગવાનના ચરણમાં ડૂબ્યા તે સંસારસાગરને તરી ગયા. ગૌતમ સ્વામી નમસ્કાર કરી ભગવાનને પૂછે છે, કે " હે ભગવાન ! તરવાના માર્ગ કેટલા છે ? " પ્રભુએ કહ્યું, કે " હે શિષ્ય, તરવાના બે માર્ગ છે : જ્ઞાન અને ક્રિયા." એકલા જ્ઞાનથી પણ ન તરાય; તેમ એકલી ક્રિયાથી પણ ન તરાય. દરિયા-પારના ગામે જવું હોય તો જેમ હોડીનો આશ્રય લેવો પડે છે, તેમ સંસારરૂપી સમુદ્રને પાર કરવા માટે ધર્મરૂપી હોડકાનો આશ્રય લેવો પડે. ભગ-વાનને નાથ મનાવ્યા છે. ભગવાનને મંગળ માન્યા છે. મંગળ એટલે શું તે જાણો છો ? પાપનો નાશ કરે તે મંગળ. આપણા અર્હન્ત કેવા છે ? જેનું સ્મરણ કરતાં, પ્રાર્થના કરતાં, રટણ કરતાં જીવોના કર્મનો નાશ થઈ જાય. ભગવાનનું સ્મરણ કરવું, પંચપરમેષ્ઠિની માળા ફેરવવી, ધ્યાન ધરવું, આને ભગવાન સ્વાધ્યાય કહે છે. તે સ્વાધ્યાય કરવાથી શું લાભ થાય ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ઓગણત્રીસમા અધ્યાયમાં શ્રી વીર પ્રભુ કહે છે, કે " તેથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નાશ થાય. " હે મુમુક્ષુઓ ! તમારાં માતા-પિતા કોઈ પણ અંત સમયે તમને બચાવી શકે તેમ નથી.

માતા પિતા ને કુટુંબ કબીલો,
અંત સમે કોઈ ના બચાવે,
આવો પ્રભુ સાંજ સવારે,
અતરથી ભક્ત પુકારે.

હે પ્રભુ ! માતાપિતા, કુટુંબકબીલો કોઇ મને બચાવે તેમ નથી, માટે આપ હૃદયમંદિરમાં પધારો; એમ સાચા ભાવથી ભક્ત જો પોકાર કરે, તો તેના હૃદયમાં ધર્મની જ્યોત પ્રગટ થાય. સિદ્ધ, સાધુ અને કેવળીનો બતાવેલો ધર્મ અમારે શરણભૂત, આધારભૂત, બાકી બીજું બધું છાડવા જેવું. આવી પ્રતીતિ થાય ત્યારે જ મુક્તિનાં દ્વાર ખુલે.

એક કવિ કહે છે, કે

જેણે અરિહંતનું નામ ન જાણ્યું,
તેણે જનેતાનું દૂધ લજાવ્યું.

જેણે પ્રભુના નામને જાણ્યું નથી, મહત્ત્વ આપ્યું નથી, તેણે તો પોતાની માતાનું દૂધ લજાવ્યું છે. તમે ભગવાનના બાર ગુણોને જાણો તો છો ને ? કયા કયા ?

अशोकवृक्षः सुरपुष्पवृष्टिर्दिव्यो ध्वनिश्चामरमासनं च ।
भामण्डलं दुन्दुभिरातपत्रं, सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥

આ તો ભગવાનના દ્રવ્ય ગુણ છે, ત્યારે ભગવાનના ભાવ ગુણ કયા ? ગુણ કોઇ દિવસ ગુણીથી જુદો ન પડે. ભગવાનના ભાવ ગુણને આપણે નમસ્કાર કરીએ છીએ. આપણે ભગવાનના સમોસરણ કે ચામરને નમતાં કે પૂજતાં નથી, પણ આપણે તો ભગવાનના ભાવ ગુણોને પૂજીએ છીએ. એક મોહનીય કર્મનો જ્યારે જિનરાજ નાશ કરે છે ત્યારે ભગવાનને પાંચ ગુણ પ્રગટે છે. એ પાંચ ગુણો કયા ? ચિત્તને સ્થિર કર્યા વિના આ વાત મગજમાં ઊતરે તેમ નથી માટે ધ્યાનથી સાંભળજો. ભાવનાં ગાણાં ગવાય છે. પહેલો ગુણ તે

ક્ષાયક સમકીત, બીજો ગુણ યથાખ્યાત ચારિત્ર, ત્રીજો ગુણ અવેદી-પણું, ચોથો ગુણ અકષાયપણું અને પાંચમો ગુણ અનંત સુખ. આ પાંચ ગુણો જ્યારે મોહનીય કર્મનો નાશ થાય ત્યારે પ્રગટે છે. જ્યારે કેવળી ભગવાન અંતરાય કર્મનો ક્ષય કરે છે ત્યારે આ પાંચ ગુણો પ્રગટ થાય છે. પહેલો ગુણ અનંત દાન લબ્ધિ, બીજો ગુણ અનંત લાભ લબ્ધિ, ત્રીજો ગુણ અનંત ભોગ લબ્ધિ, ચોથો ગુણ અનંત ઉપભોગ લબ્ધિ અને પાંચમો ગુણ અનંત વીર્ય લબ્ધિ. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય ત્યારે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય ત્યારે કેવળ દર્શન પ્રાપ્ત થાય. આપણે એ ગુણોના જ પૂજારી છીએ. માટે આનંદઘનજી બોલ્યા છે કે —

નામ અધ્યાત્મ સ્થાપના અધ્યાત્મ દ્રવ્ય અધ્યાત્મ છંડો રે,
ભાવ અધ્યાત્મ નિજ ગુણ સાધે તે વસ્તુ રઢ મંડો રે.

નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ તો જાણવા યોગ્ય છે, માટે તેને છોડો; અને ભાવ અધ્યાત્મ નિજ ગુણને સાધનાર છે. માટે તમારે જો નિજ ગુણને પ્રાપ્ત કરવા હોય તો ભગવાને જે ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા છે તેને આદરો, પૂજો. તેમાં તમારી રઢ માંડો; લગની લગાડો. બહારના ગુણોના રંગમાં ન રંગાઓ, પણ ભગવાનના ભાવ ગુણોમાં રંગાઓ. ભગવાનના નિજ ગુણમાં નહિ જ રંગાઈએ તો આપણામાં પ્રકાશ નહિ પ્રગટે. આપણે અરિહંતને નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્યે તો જાણવાજોગ જાણ્યા છે. પણ ભાવે તો આપણે અરિહંતને માન્યા છે. હોડીનો હાંકનાર કોઈ ખલાસી રાખ્યો છે ?

દૃષ્ટાંત—એક વખત એક શેઠ હોડકામાં બેસીને સામે પાર જાય છે ત્યારે ખલાસીને પ્રવાસી શેઠ પૂછે છે, કે " ભાઈ ! ઘડિયાળમાં કેટલા વાગ્યા છે ? " ખલાસી કહે છે, કે " હું તો હોડી હંકારી જાણું. મારે ઘડિયાળનું શું કામ ? " શેઠ કહે છે, કે " તો તારી પા જિંદગી નકામી ગઈ. " થોડુંક ગયા પછી ફરીથી શેઠ પૂછે છે, કે " કંઇ ભણ્યો, ગણ્યો છો કે નહિ ? " ખલાસી જવાબ આપે છે,

કે "શેઠ! અમારે વળી ભણવું ગણવું કેવું?" શેઠ કહે છે, કે "તારી અર્ધી જિંદગી નકામી ગઈ." ફરીથી શેઠ પૂછે છે, કે "બાયડી-છોકરાં તો છે ને?" ખલાસી બોલ્યો, "શેઠ, સવારથી સાંજ સુધી મહેનત કરું ત્યારે માંડ દસ-બાર આના મળે. એટલામાં બાયડી-છોકરાંના ફંદ ક્યાં ઊભા કરું?" ત્યારે શેઠ બોલ્યા, "હાય, તારી પોણી જિંદગી નકામી ગઈ." એવામાં એક સખત વાવાઝોડું આવ્યું. હોડકું પાણીમાં ડૂબકીઓ ખાવા લાગ્યું. ખારવો કહે છે, કે "શેઠ! તરતાં તો આવડે છે ને?" શેઠ ગભરાઈને જવાબ આપે છે, કે "ના, ભાઈ!" ત્યારે ખારવો બોલ્યો, કે "શેઠ, મારી તો ભલે પોણી જિંદગી નકામી ગઈ, પણ તમારી તો આખી જિંદગી નકામી ગઈ!" શેઠ કહે છે, કે "મને બધું આવડે છે, પણ તરતાં આવડતું નથી." એમ અહીં બેઠેલા બધા આ શેઠો કહે છે, કે "અમને બધું આવડે છે, પણ તરતાં નથી આવડતું." પેલો શેઠ તો સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો. એનો તો એક જ ભવ બગડ્યો. પણ તમારા તો કેટલા ભવ એળે ગયા છે તેની કંઈ ખબર છે? આ નાવિક સંસારસાગરમાં ડૂબતી હોડીને તારવા અહીં આવેલ છે. નાવિક થોડું ભણેલ હશે અને તમે ઘણું ભણ્યા હશો. પણ તરતાં નહિ આવડતું હોય તો ડૂબી જશો. માટે જો તમારે ડૂબવું ન હોય તો આવી જાઓ. વ્યાખ્યાન સાંભળીને તેનાં વખાણ કર્યે કંઈ વળવાનું નથી. અમલમાં મૂકશો તો જ તરશો. માટે સમજણપૂર્વક ચારિત્રમાં આવવું જ પડશે. જે ચારિત્રનો નિષેધ કરે છે, તે આત્મકલ્યાણ કરી શકતો નથી.

ભવ્ય જીવોનું કલ્યાણ કરનાર ભગવાન આ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. આ વાત વાયુવેગે નગરમાં પ્રસરી ગઈ. કામકાજ પડતાં મૂકીને લોકોનાં ટોળેટોળાં આ ઉદ્યાનમાં ઊભરાવા લાગ્યાં.

વ્યાખ્યાન ૬ ઠ્ઠું

[શુક્રવાર, અષાડ સુદી ૧૨]

ભગવાન મહાવીરનું આમ્રશાલ ઉદ્યાનમાં આગમન

उड्ढं अहेयं तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जे य पाणा ।
से णिच्चणिच्चेहि समिक्ख पन्ने, दीवे व धम्मं समियं उदाहु ॥

એવી અમૂલ્ય વાણીના સંભળાવનારા ત્રિકાળનાથ ભગવાન મહાવીર દેવ અંબશાલ નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. એ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં કહે છે, કે "**उड्ढं अहेयं तिरियं दिसासु,** ઊંચી, નીચી અને તીરછી દિશાઓને વિષે જે જે જગ્યાએ **तसा य जे थावर जे य पाणा** ત્રસ જીવો અને સ્થાવર જીવો આ લોકની અંદર રહેલા છે. તે સર્વ જીવો કેવા છે? તે જીવો શરીર પર્યાયમાં છે તે અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. આત્મસ્વરૂપે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય છે. હે આત્માઓ! તમે દ્રવ્ય અપેક્ષાએ નિત્ય છો અને પર્યાય અપેક્ષાએ અનિત્ય છો. તમે પર્યાયમાં સર્વ માનીને બેઠા છો તે તમારી ગંભીર ભૂલ છે. જે અનિત્ય છે તે નાશવંત છે અને જે નિત્ય છે તે શાશ્વત છે. જો કોઇ શાશ્વત રહેવાવાળું હોય તો તે તમારો આત્મા છે. એ આત્માને શાશ્વત સુખનો ભોક્તા બનાવવો હોય તો દીપ સમા ધર્મને અંગીકાર કરો. જગતના જીવોના હિત કાજે ભગવાને દેદીપ્યમાન ધર્મ બતાવ્યો છે. હિતનો માર્ગ બતાવનાર તીર્થંકર ભગવાન જે ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે તે ઉદ્યાનને, તે નગરને ધન્ય છે. અહો! પ્રભુની એ દિવ્ય વાણી જેણે સાંભળી તેને પણ ધન્ય છે. તે શ્રાવકોને પણ ધન્ય છે, જેમણે એ વાણી સાંભળી વિરતિધર્મ સ્વીકાર્યો. આ વખતે કોઇએ આવીને શ્વેત રાજાને વધામણી આપી, કે ભગવાન ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. રાજાને થયું, કે લાવ, રાણીને વધાઇ આપું. રાણી વિચારે છે કે "આજે રાજાને થયું છે શું? શું કોઈને ઘેર પુત્રજન્મ થયો છે? અરે, આટલો હર્ષ શાને?" અરે, તમારી અંદર-બેઠેલી તમારી સુમતિ રાણીને બોલા-

વોને. આ બહારની રાણી રિસાશે તો બહુ બહુ એકાદ બે ટંક ખાવાનુ નહિ આપે; પણ આ સુમતિ રાણી રિસાશે તો બધું બગાડી નાખશે. તમને કુમતિ રાણીએ કામણ કીધાં છે. મોહની મદિરા પાઇ ભાન ભુલાવી દીધુ છે. હે આત્માઓ, તમારી કુમતિ રાણીને સમજાવીને સુમતિને વરો. કુમતિથી તમને મોક્ષલક્ષ્મી નહિ વરે, માટે કુમતિને કાઢો. પણ કાઢવી કેવી રીતે? કુમતિ એટલે અવળી બુદ્ધિ. તે તમને ધર્મ નહિ કરવા દે. ગ્નાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં નહિ જોડાવા દે. તમારા દેહનુ રક્ષણ કરનાર તો ઘણા મળ્યા, પણ આત્માનુ રક્ષણ કરનાર હજી સુધી કોઇ મળ્યું નથી. માટે છેડાછેડી બાંધો. ભગવાનને જે વરે છે તે સુમતિનો છેડો પકડચા પછી છોડે જ નહિ. શ્વેત રાજા રાણીને કહે છે, કે " ઊઠો, ઊઠો." રાણી પૂછે છે, કે " આજે છે શું?" રાજા કહે છે, કે " રાણી! તરણતારણ સફરી જહાજ જેવા પ્રભુ પધાર્યા છે " આ સાભળીને રાણીનાં રોમેરોમ પ્રફુલ્લિત થઇ ગયાં. સમજો. બરાબર સમજો. દીવો છે. એમા દિવેટ પણ મૂકેલી છે. પણ તેલ પૂરીને તમે સળગાવશો નહિ, તો તે પ્રકાશ આપશે? દીવો છે, દિવેટ પણ છે, તેલ પણ છે; પણ દીવાસળી ન હોય તો તે પ્રકાશ આપશે? ભગવાનના તત્ત્વગ્નાનની જ્યોત તો હમેશાં ઝળહળે છે. પણ તમારા આત્મારૂપી કોડિયામાં તેલ ન હોય, તો ગ્નાનરૂપી જ્યોત અમે પ્રકટાવી શકીએ? તમારા હૃદયરૂપી કોડિયામા સ્થિરતારૂપી દિવેટ જોઇએ. તો જ આત્મામાં જ્યોતિ પ્રકટે. શ્વેત રાજા કહે છે, કે " હે રાણી, હવે આપણને સહેજ પણ પ્રમાદ કરવો પાલવે તેમ નથી." ધર્મી જીવો પહેલુ કામ ધર્મનુ કરે. જ્યારે ભરત મહારાજ છ ખંડ સાધવા ગયા ત્યારે આયુધશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થાય છે. ચક્રરત્નની દોરવણી પ્રમાણે તે જાય છે. જે છ ખંડને સાધે તેણે તેર અઠ્ઠમ કરવા પડે. તિમિસ ગુફાનો દરવાજો ઊઘાડતાં કૃતમાલ અને નૃતમાલ દેવોને સાધ્યા વિના ખંડને ન સધાય. ગંગા કે સિંધુ નદી પાર કરવાની હોય, તો ય અઠ્ઠમ કરવા પડે. સુખસેન નામનો સેનાપતિ પણું અઠ્ઠમ

કરે છે. તિમિસ ગુફાનું બારણું ઊઘડ્યા પછી અંદર પ્રવેશ કરે છે. બહાર નીકળતાં બે મોટી નદીઓ પાર કરવી પડે છે. આ બે નદીઓ છે: ઉમકજલા અને નિમકજલા. આમાંની ઉમકજલા નદી કાંટા, કાંકરા વગેરેને ઘૂમરી ખવડાવી બહાર ફેંકી દે છે, જ્યારે નિમકજલા નદી એ બધાંને તળિયે ડુબાવી દે છે. જગતમાં પણ ઉમકજલા અને નિમકજલા જેવા બે પ્રકારના જીવો છે. ઉમકજલા જેવા જીવો ગમે તેવાં પ્રલોભનોને ઘૂમરી ખવડાવીને સંસારને તળિયે ડુબાવી દે છે. ભરત રાજાને એકી સાથે ત્રણ વધાઇ આવી. પહેલી વધાઇ આયુધ-શાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું તેની, બીજી ભગવાન ઋષભદેવ પધારવાની અને ત્રીજી પૌત્રજન્મની. હવે આ ત્રણમાંથી કોનો ઉત્સવ પહેલાં કરવો? ભરત રાજા તો ચરમશરીરી છે. પોતે જ ઉકેલ કાઢે છે. ચક્રરત્ન અને પુત્રરત્ન એ તો આ લોકની જ લીલા છે.

પહેલી વધામણી ભગવાનનાં દર્શન કરવાની દરેકે લઈ લેવી જોઇએ. ક્યાં તમારી માન્યતા અને ક્યાં ભરત મહારાજની માન્યતા? ચક્રરત્ન પડ્યું રહ્યું. ભરત મહારાજ કહે છે, કે "માડી! ઊઠો."

ઊઠો ઊઠો મન જાગો જાગો, અવસર આછા આવ્યા છે,
ઝગમગ ઝગમગ જ્યોતિ ઝબકે, એવા પ્રભુજી આવ્યા છે.

"હે માતાજી! તમે દરરોજ સંતાપ કરતાં હતાં, કે મારો દીકરો રીખવો ભૂખે મરતો હશે, ઠંડીમાં થરથર ધ્રૂજતો હશે. મારો રીખવો ગયો તે ગયો જ, પાછો કોઇ દિવસ દીઠો નથી, તો એક વાર એનુ મોઢું મને બતાવે તો ખરો. હે માતાજી! ભગવાન ઋષભદેવને ઉત્કૃષ્ટ એવુ કેવળ જ્ઞાન થયું છે. ચાલો, એનાં દર્શન કરી પાવન થઇએ." હવે તમારા બધાયની વાત લઇએ. ધારો કે તમને પૌત્રજન્મની એક વધાઈ આવી, બીજી આવી પાંચ લાખ રૂપિયા મળવાની અને ત્રીજી આવી વીતરાગ સંતના તમારે આંગણે થયેલા આગમનની. તમે તો પહેલાં રૂપિયા મેળવવામાં જ મશગૂલ બની જશો. બીજી બે વધાઇઓને લાખોની વાતોમાં ભૂલી જશો. બંધુઓ!

મને તો તમારું શું થશે તેની ચિંતા લાગી છે. જો દીકરો મોડો આવે તો માતા ફિકર કરશે; પણ આત્માની ફિકર કોણ કરે છે? એની ફિકર કરનાર કોઈ હોય તો તે સંતમુનિ જનો જ. માટે સાચા માર્ગે આવો. ભરત મહારાજ જેવી સાહેબી તો તમને નથી ને? અરે! મારુદેવીએ કેટલાં પુણ્યો કર્યાં હશે. ત્રેસઠ હજાર પેઢીમાં કોઇનું દુઃખ જોયું નથી, અને કોઈના કારણે તેમને રોવું પણ પડયું નથી. એવું સાતાવેદનીય કર્મ બાંધેલું છે. આવું સાતાવેદનીય કર્મ કયાંથી આવ્યું? કંઇક પૂર્વ જન્મોના નવ નવ કોટિ હિંસા આદિના પચ્ચખાણથી (વર્જનથી), પંચ મહાવ્રતના અંગીકારથી, કરોડ કરોડ સંયમોના પાલનથી અને નિર્જરા કરવાથી. તમારે તો, 'લડુ ભી ખાના ઔર મોક્ષ ભી જાના' જેવું કરવું છે. આ ધર્મ તો શાહુકારનો છે. જો દેવાળિયા બનીને આવશો તો બધુ બગડી જશે. માટે શાહુકાર બનીને આવો. ભરત મહારાજ બધાયને સાથે લઇને ગયા. એમણે પહેલું કામ ધર્મનું કર્યું, પછી સંસારનું. હે મુમુક્ષુઓ! તમારે પણ ભરત મહારાજ જેમ વર્તવું જોઇએ. ધર્મની શ્રદ્ધા વિષે દૃષ્ટાન્ત આપું છું.

દૃષ્ટાંત:—ઉદયપુરમાં પ્રેમચંદજી નામે એક શેઠ રહેતા હતા. ચુસ્ત સ્થાનકવાસી હતા. ગુરુની પાસેથી માત્ર ધર્મને નહિ તેના મર્મને પણ સારી પેઠે સમજ્યા હતા. વગર વિચારે જ વચન ન ઊચરે. કોઇને ખોટું ન લાગે તેવી ભાષા બોલે. સમયસૂચકતાથી, વિનયથી, નમ્રતાથી એ બધાંયના પ્રિય થઈ પડ્યા. પૈસેટકે તે સાધારણ સ્થિતિના હતા. તે ગામનો રાજાનો પ્રધાન મરી ગયો. પ્રધાનપદ કોને આપવું તે વિષે રાજા ને લોકો વિચાર કરવા લાગ્યા. બધા એક અવાજે બોલી ઊઠયા, કે 'પ્રેમચંદજીને પ્રધાન બનાવે તો પ્રજા સુખી થશે.' રાજાએ પ્રેમચંદજીને બોલાવ્યા અને કહ્યું, કે "પ્રધાનપદું સ્વીકારો." પ્રેમચંદજીએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો. બીજી વાર કહ્યું તો ય નિરુત્તર. જ્યારે રાજાએ ત્રીજી વાર કહ્યું ત્યારે જ કહ્યું, "મહારાજ, વિચાર કરવા માટે મને એક રાતની મુદ્દત આપો."

તેમનો સંતોષ જોઈ બધા પ્રસન્ન થયા. આવા સંતોષી પ્રધાન હોય તો પ્રજા સુખી થાય. બીજે દિવસે રાજાએ તેમને પાછા બોલાવ્યા. તેમણે શું જવાબ આપ્યો તે જાણો છો ? તમારા જેમ શું તેણે પગારની વાત કરી ? ના, ના, તેમણે તો કહ્યું, " મહારાજ ! તમે મારા ધણી છો તેની ના નહિ. પણ મારા ખરા ધણી તો ભગવાન છે. એક શરતે હું તમારું પ્રધાનપદું સ્વીકારું. " રાજાએ કહ્યું, " બોલો શી શરત છે. " તેણે કહ્યું, " સવારમાં ઊઠીને પ્રતિક્રમણ કરવું અને ધર્મગુરુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન સાંભળવા જવું. આ સમયે તમારો સૂબો આવે તો ય મારાથી તમારું કામ નહિ થઇ શકે. વળી, મારી કમાઈમાંથી હું અર્ધું દાનમાં આપું છું, ત્યારે પણ હું તમારો નોકર નહિ. " જુઓ, શેઠને ધર્મ પર કેટલો અનન્ય પ્રેમ છે ! રાજા પ્રભાવિત થઈ ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે " જો આ ધર્મને આટલો વફાદાર છે તો મારા રાજ્યને વફાદાર કેમ નહિ રહે ?" પ્રેમચંદજીએ કહ્યું, " ધર્મકાર્યના સમય સિવાય બાકીનો માગશો તેટલો સમય તમારી સેવામાં આપીશ. મારા આવ્યા પછી મારું કામ જોજો. મારાથી કોઇને દુઃખ થાય તેવું કોઇ કામ નહિ થાય." અને પ્રધાન-પદ સ્વીકાર્યા પછી કામગીરી પણ એવી બજાવી કે આજુબાજુના રાજાઓ પણ તેમને વશ થઇ ગયા. બધાને એવા તો ધર્મરત કરી દીધા કે નોકરચાકર સુદ્ધાં પંચનવકારમંત્ર ભણ્યા સિવાય અન્નનો એક દાણો પણ મોઢામાં ન નાખતા. નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા કરીને તે બધાના પ્રિય થઇ પડ્યા. માટે ધર્મની વફાદારી સમજો.

ભરત માતાજીએ હાથીની અંબાડીએ બેસાડીને લઈ જાય છે. ઋષભ-દેવજી ' મા ' કહી બોલાવતા નથી. કોણ માતા અને કોણ પુત્ર ? સ્વાર્થનો જ તો સંસાર છે. મારુદેવી પૂછે છે, " ક્યાં છે મારો લાલ ? " ભગવાન તો સમોસરણમાં બિરાજે છે. દૂરથી તેમને જોતાં મા કહે છે, " આ મારો રીખવો ! હું તો એમ માનતી હતી, કે મારો ઋષભ ટાઢે-ભૂખે હેરાન થતો હશે; પણ આ શું ? એ કેવો શાંતિથી

બેઠો છે! કેવું દેદીપ્યમાન તેનુ મુખડું છે! હું તો ઋષભ, ઋષભ કરું છું, પણ આ તો ઊંચી આંખ કરી સામે પણ જોતો નથી. અહો! હું તો મારા સ્વાર્થને જ રડી રહી હતી. પણ પ્રભુ કેવા નિઃસ્વાર્થ છે. એ તો સ્વમાં જ લીન છે. પરની વિભૂતિ તો તેમને સ્પર્શતી પણ નથી. ખરેખર! હું ભાન ભૂલી અને સ્વાર્થમાં અંધ બની." તો હે આત્મા! તું પણ તારામાં જ સ્થિર થા. સ્થિર થયા વિના તારાં કર્મ કપાય તેમ નથી. આ સ્થિરતા અને એકત્વ ભાવનાની વિચારણાએ માતાજી ક્ષપકશ્રેણીએ ચડ્યાં. આઠમે ગુણસ્થાનકે બે શ્રેણી મંડાય છે; એક ક્ષપકશ્રેણી અને બીજી ઉપશમશ્રેણી. ક્ષપક શ્રેણીએ ચડેલા જીવો આઠમેથી નવમે ગુણસ્થાનકે આવે; અને નવમેથી દસમે અને એમ કરતાં બારમે સ્થાનકે જાય. એમને પડવાનો ભય જ નથી. પણ ઉપશમ શ્રેણીએ ચડેલા જીવો આઠમેથી નવમે અને નવમેથી દસમે અને દસમેથી અગિયારમે જાય. ત્યાં અંતર્મુહૂર્ત રહીને પડે. એવામાં જો કામ કરે તો અનુત્તર વિમાનમાં જાય, નહિ તો પડીને દસમે આવે; અને ત્યાંથી જો ઉત્કૃષ્ટ ભાવના આવે તો બારમે જાય અને નહિ તો જેમ દાદર ચડીને ટોચે ઊભેલો મનુષ્ય પગ લપસતા તળિયે આવીને પડે તેમ, ક્રમે ક્રમે ગુણસ્થાનોને સ્પર્શતો પહેલે સ્થાને આવીને ઊભો રહે! મારુદેવી માતાજી તો બારમે ગુણસ્થાને ચડી ગયાં અને પછી ચાર ઘાતિ કર્મનો ક્ષય કરી કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન પામ્યાં. ભગવાનની પાસે હજી તો આવ્યાં નથી ત્યાં તદાવરણીય કર્મક્ષયે ત્રણ લોકને જાણવાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ભરત મહારાજનુ ચક્રરત્ન હજી ત્યાં જ પડ્યું છે. ભરત મહારાજા ભગવાનના દર્શને આવ્યા છે. કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે–મહારાજાએ ધર્મની વધાઈ પહેલી લીધી, પાછળથી સંસારની. એમ તમે પણ પહેલાં ધર્મને આગળ કરો તો સુખી થશો.

વ્યાખ્યાન ૭ મું

[રવિવાર, અષાડ સુદી ૧૪]

નાથે સિદ્ધાંત પરૂપ્યા. રાયપસેણી સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે.

ભગવાન સુધર્મા સ્વામી કહે છે, કે "હે જંબુ! મારા તારકદેવ અમલકંપા નગરીમાં પધાર્યા છે. બીજા દેવો તો અનેક પ્રકારની ભાવનાવાળા હોય છે, પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તો સંયમ અને તપ વડે આત્માનુ દમન કરતા વિચરી રહ્યા છે. જુઓ તો ખરા, ભગવાન કેટલી દિવ્યતા બતાવે છે. અપ્રતિબંધ વિહારી ભગવાનને કોઇ ગામ, નગર કે ચક્રવર્તીનુ બંધન ન હતું. જેમનું નામ અને ગોત્ર સાંભળવાથી પરમ કલ્યાણ થાય છે એવા ભગવાનની પાસે જવાથી, તેમની અમૃત જેવી વાણી સાંભળવાથી પરમ કલ્યાણ થાય અને શંકાનું નિવારણ થાય તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. કલ્યાણમંદિરની અંદરની ગાથામાં કહ્યું છે, કે

आस्तामचिंत्य महिमा जिन संस्तवस्ते ।
नामापि पाति भवतो भवतो जगन्ति ॥
तीव्रातपोपहतपान्थजनान्निदाघे ।
प्रोणाति पद्मसरसः सरसोऽनिलोऽपि ॥

હે નાથ! અત્યંત મહિમાવાળું આપનુ સ્તવન, કીર્તન તો દૂર રહ્યું, માત્ર તમારું નામ લેવાથી જગતના જીવો ભવને પાર કરી જાય છે. કોઇને શંકા થાય, કે નામના આટલા બધા મહિમાને અમે કેમ માની શકીએ? તો દૃષ્ટાન્તથી સમજાવે છે, કે ઉનાળાના પ્રખર તાપથી વ્યાકુળ થઈ ઊઠેલા પથિકને પદ્મ સરોવરમાથી આવતો મીઠો પવન જેમ શાન્તિ આપે છે તેમ સંસારનાં દુઃખોથી સંતપ્ત થઇ ઊઠેલા જીવોને તમારું નામસ્મરણ નવુ ચેતન આપે છે. આર્ય પુરુષનું એક જ વચન કાનમાં પડે તો શ્રેય થાય, તો પછી મહાન વિસ્તીર્ણ અર્થ-વાળું પ્રવચન જે સાંભળે તેને કેટલો લાભ થાય એ તમે જ વિચારી

લેજો. તમને ખબર તો છે, કે અર્જુનમાળી દરરોજ સાત સાત જીવોની ઘાત કરતો પણ જેવો ભગવાનનો ભેટો થયો તેવો દિવ્ય-જીવનને પામી ગયો. એવી જ રીતે, ભાઈઓ! આપણે ભગવાનની પાસે જઈએ, ધર્મનું શ્રવણ કરીએ, તો આપણું ય શ્રેય થશે. પણ તમે તો પૈસામાં જ શ્રેય માન્યું છે. જુઓ, ભોગ કુળના, ઉગ્ર કુળના રાજાઓ, શેઠિયાઓ વગેરે ભગવાનનાં દર્શન કરવા જાય છે. કોઇ માત્ર કુતૂહલને ખાતર જાય છે, તો વળી કોઈક વંદન કરવા અને ઉપદેશ સાંભળવા. કોઈક ધન લેવા તો કોઈક પુત્ર લેવા પ્રભુની પાસે જાય છે. વીતરાગ સાધુની પાસે એવા આશયથી ન જવાય. ભગ-વાનનાં દર્શન માટે લોકોનાં ટોળેટોળાં ઊમટ્યાં છે. રાજા શ્વેત અને રાણી ધારણી પણ આવ્યાં છે. જેની પાસે પૈસો નથી, જે સાવ નિર્ધન છે, તેવાની પાસે અખૂટ સંપત્તિનો માલિક જાય છે. તે જમાનો જુદો હતો. તે કાળ ધર્મનો હતો. આજનો કાળ પૈસાનો છે. લોકો લક્ષ્મીના દાસ બની ગયા છે. પણ જે શાશ્વત લક્ષ્મી છે તેના અર્થી તમે તમારાં દીકરા–દીકરીઓને બનાવતા નથી તે કેટલું શોચનીય છે! આર્ય કુલમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં કેટલાક પોતાની આખી જિંદગી અનાર્ય ચિંતામાં પસાર કરી દે છે. અનાર્યની સોબત કરતાં આજે આપણે લજવાતા નથી. જેવી સોબત તેવી અસર, જેવો આહાર તેવો ઓડકાર, જેવો સંગ તેવો રંગ વગેરે કહેવતો ખોટી નથી. જો ઘોડા અને ગધેડાને પાસે પાસે બાંધીએ તો ભલે વાન ન આવે પણ સાન તો જરૂર આવવાની. તમે આર્ય કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છો તો જાતવંત ઘોડાની પેઠે અસ્વારની આજ્ઞાએ ચાલો. તીર્થમાં રહેલા મુમુક્ષુએ વીતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું જોઇએ. એક વખતે એક રાજા સુંદર ઘોડો લાવ્યા. રાત પડી ગઈ હતી એટલે રાજાએ નોકરને કહ્યું, કે "આ જાતવંત ઘોડો છે માટે સારે ઠેકાણે બાંધજો." નોકરોએ સારી જગ્યાની શોધ કરી, પણ ક્યાં ય સારી જગ્યા હાથ ન લાગી; એટલે એક રાતમાં શું બગડી જવાનું છે એમ વિચારી ઘોડાને ગધેડાની

શાળમાં બાંધ્યો. રાતના ગધેડું તો શું ભૂંકે, શું ભૂંકે, અને લાતો મારવાનો તો હિસાબ જ કોણ રાખવાનું હતું! ઘોડાએ પણ સંગ તેવો રંગ એ ન્યાયે આખી રાત હણહણાટ કર્યા કર્યો. દિવસ ઊગ્યો. રાજાને થયું, "લાવ, ઘોડા પર બેસીને જરા ફરી આવું." નોકરો ઘોડો લઇ આવ્યા. માથે પલાણ નાખ્યું. રાજા જ્યાં બેસવા જાય છે ત્યાં ઘોડાએ લાત મારી! રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો, કે "આ લાત મારતાં ક્યાંથી શીખ્યો?" અમારા જાતવંત શ્રાવકો પણ જૈનદર્શનના નિયમોને લાત મારવા લાગ્યા છે, એટલે અમે પણ વિચારમાં પડી ગયાં છીએ કે આ ક્યાંથી શીખ્યા? ભગવાનનો ત્યાગવાળો આર્ય ધર્મ સાંભળવો મૂકીને, સાધુ-સાધ્વીઓની જોગવાઈ પડતી મૂકીને, તમે તમારાં દીકરા-દીકરીઓને યૂરોપ-અમેરિકા શા માટે મોકલો છો? શાળાએ-થી આવતાં પાંચ મિનિટનું દીકરાને મોડું થાય તો કાળજું કપાઇ જાય છે, પણ યૂરોપ વગેરે પરદેશોમાં હોંશે હોંશે શા માટે મોકલો છો? જો ભણશે અને રળશે તો અમે સુખી થઇશું એ આશાએ ને? પણ પરદેશમાં જઇને તમારાં સંતાનો આર્ય સંસ્કૃતિને ભૂલી જાય છે તેની તમને ખબર છે? જ્યારથી આપણે આપણી સંસ્કૃતિને ભૂલ્યા છીએ ત્યારથી આપણો દેશ ગરીબીને પામ્યો છે. જો પરદેશીનું અનુકરણ કરીશું તો દુઃખી થઇશું. આત્મા જડ એવા કર્મનું અનુકરણ કરી રહ્યો છે. માટે તો ચોરાશીના ફેરા ઊભા છે. રાજા નોકરને પૂછે છે, "બોલ, જાતવંત ઘોડો લાત મારતાં ક્યાંથી શીખ્યો? જો સાચું નહિ બોલ, તો ચામડું ઊતરી જશે." જો સત્યનું આચરણ નહિ કરીએ તો આપણાં પણ હાડકાં છોતરાં વેરાઇ જવાનાં. આ જિંદગી જીવન ઉજાળવા મળી છે, પણ બગાડવા નથી મળી. ત્યાં કંઇ માસી-બાનાં રાજ નથી. માટે જ્યાં સુધી પુણ્યનો ઉદય છે, ત્યાં સુધી જ બધું છે. એ જ્યારે ખૂટશે ત્યારે પાણી પાનાર પણ નહિ મળે. ત્રણ ખંડના સ્વામી એવા શ્રીકૃષ્ણને પણ કોઈ પાણી પાનાર ન મળ્યું. માટે આત્માની લીલાને નિહાળો.

ઓ આતમ ! તારી અપૂર્વ લીલા,
નીરખી આજ તો.

હે આત્મા ! તારી લીલા તો અપૂર્વ છે. પણ તમે તો પરની લીલામાં મશગૂલ છો. વર્તમાનના સુખમા ડૂબીને પડચા છો, પણ ભવિષ્યનો વિચાર કરો. ક્યાં ય ઠરવાનું ઠામ નહિ મળે. પાપ અને પુણ્યની લીલા તો આ જીવે અનંતવાર ભોગવી, પણ હજી આત્માની લીલા નિહાળી નથી. ભગવાન કહે છે કે એક ઘડી તો આત્માની લીલા નિહાળ ! પરની લીલામાં રમનારને આત્માની લીલાની ક્યાંથી ખબર હોય ? એક ભાઈ નિત્ય જુવારનો રોટલો ખાતા. તેનો મિત્ર તેને કહે કે તું દરરોજ જુવારનો રોટલો ખાય છે તો આજે મારે ત્યાં જમવા આવ. જમવામાં દૂધપાક, પૂરી, રાઇતાં, ચટણી વગેરે ખૂબ પીરસાયું છે. પણ જમનારને સ્વાદ આવતો નથી. મનમાં કહે છે, કે "આમાં મારા જુવારના રોટલો જેવો સ્વાદ નથી !" જુવારના રોટલા ખાનારને દૂધપાકના સ્વાદની ક્યાંથી ખબર હોય ? એમ જે આત્માઓ પાપ અને પુણ્યના ઉદયમાં તલ્લીન રહે છે, તે જુવારના રોટલા ખાનાર જેવા છે. માટે હવે દૂધપાક જમતાં શીખો. આવતી કાલથી ચાર ચાર માસ સુધી દૂધપાક–પૂરી જમાડીશું. માટે આવજો. પણ તમારે થાળી–વાડકા તો લાવવા પડશે ને. અમે તમને વીતરાગનાં જમણ પીરસીએ છીએ, પણ થાળીમાં કાટ હશે તો સ્વદિષ્ટ ભોજન પણ બેસ્વાદ બની જશે. માટે મનરૂપી થાળી ચોખ્ખી કરીને લાવજો કે જેથી ભોજનનો સ્વાદ ન જાય. આવતી કાલથી માંડવડા રોપવાના છે. તમે પણ દીકરા–દીકરીઓનો માંડવો નાખો છો ત્યારે સગાં–સંબંધીઓને નોતરો છો ને. તેમ અમે પણ તમને સાગમટે નોતરું આપીએ છીએ. બધાય અમારા માંડવડે જમવા આવશો ને ? આવતી કાલે પાખીનો દિવસ છે. ચાતુર્માસમાં વરસાદથી ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે એવું સમજી વીરનો શ્રાવક હલનચલન ઓછું કરે. જેમ બને તેમ ગાડી, મોટરની ધમાલ શ્રાવક–શ્રાવિકા ઓછી કરે. કર્મબંધ ઓછો થાય

એ રીતે દરેક સેવકે વર્તવું. અહીં સાંભળવા આવનારે 'અહિંસા પરમો ધર્મ'ના સૂત્રને ધ્યાનમાં રાખી આશ્રવની ક્રિયા જેટલી બને તેટલી ઓછી કરવી. પાખીના દિવસે સુવ્રતની ક્રિયા કરવી. પર્વનું આરાધન વીતરાગની આજ્ઞાનુસાર કરવું જોઇએ.

હવે મૂળ વાત પર આવીએ. રાજા નોકર પર ગુસ્સે થયો. બંધુઓ! ક્ષમાનો ઉપદેશ સાભળી ઘેર જઇને નોકર-ચાકર કે સ્ત્રી ઉપર ગુસ્સો કરો તો સામાયિક અને ગુરુનાં સેવેલાં પડખાં લજવાય. આજના યુવાનો કહે છે કે પાથરણાં ફાટી ગયાં છે માટે અમે ઉપાશ્રયમાં નથી આવતા.ધ ર્મ કરનારને જે વખોડે છે તે ખોટું કરે છે. વખોડવા કરતાં આપણે આપણી ભૂલ જોઇએ તે જ વધારે સારું. જે શ્રાવક સામાયિક, પૌષધ કરે છે તે સારું છે, પણ જ્યાં સુધી શુદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી હું એ બધું કરવાનો નથી એમ જ કહે છે ને ભગવાનની વાણીની, તીર્થંકર કેવળીના પ્રરૂપેલા ધર્મની આશાતના કરી રહ્યો છે. આત્મા ક્યાંય શાન્તિ મેળવે તેમ નથી. માટે ધર્મની આશાતનાથી બચો. જે ભાઇઓ તમારાં સામાયિકોને નિંદે છે તેમને અમારી વિનતિ છે કે અમને સારાં સામાયિકો કરીને બતાવો. માટે જ ભગવાન કહે છે, કે તું તારી જાતને સંભાળ. મોટાં મોટાં વ્યાખ્યાનો આપે પણ જો પોતાનું આચરણ સારું ન હોય તો છાપ ન પડે.

આ વાતને દૃષ્ટાન્તથી સમજાવું. વડોદરાના મહારાજા કેળવણીના બહુ શોખીન હતા. ધર્મગુરુનાં વ્યાખ્યાનો હોય તો સાંભળવા જાય. એક સમયે વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી મળે એ ઉદ્દેશથી પ્રખર વક્તાઓ તથા પંડિતોને વ્યાખ્યાને આપવા બોલાવ્યા. પાંચેક વક્તાઓ બોલી ગયા પછી છેલ્લે એક વક્તા ભાષણ આપવા ઊઠ્યા. લોકો તેના ભાષણથી દંગ થઇ ગયા. શું જાદુ તેના ભાષણમાં! પણ બોલતાં બોલતાં વક્તાના નાકમાથી પાણી ટપકવા લાગ્યું. નાક લૂછવા ખીસામાંથી જેવો રૂમાલ બહાર કાઢ્યો કે તેવાં જ બે ઈંડાં ભડ દઇને નીચે પડ્યાં! હવે બનેલ

એવું કે આ ભાષણ કરનારને દરરોજ બે ઈંડાં ખાવાની ટેવ. પણ આજે ખાવાની ફુરસદ ન મળેલી એટલે ઈંડાં રૂમાલમાં વીંટાઇને ખીસામાં જ પડેલાં. રૂમાલ કાઢતાં ઈંડાંની વાત યાદ ન રહી અને તેની ફજેતી થઈ. ઈંડાને પડતાં જોઈ આખી સભા ચકિત થઇ ગઈ. તે વખતે મહારાજ કહે છે, કે "જો હિંદુસ્તાનની પડતી થઇ હોય તો આવા વાણીવિલાસથી જ થઈ છે." માટે સદાચારી બનો. તો જ સંસારની શેરીઓમાં ભટકવાનુ મટી જશે. અગિયાર પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ કરે તે જ ખરો શ્રાવક. ભગવાન કહે છે, કે "મારો શ્રાવક કંદમૂળનો ખાનારો ન હોય, પરસ્ત્રીગામી ન હોય, રાત્રિ–સમયે ભોજન કરનારો ન હોય." બંધુઓ! જો આખી જિંદગી સુધી રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરી શકતા ન હો, તો ય અષાડ સુદ પૂનમથી કાર્તિક સુદ પુનમ સુધી તો જરૂર કરજો. ભાઇઓ! આ દેહને પૂરી પૂરીને પૂર્યું. લાખો કોઠીઓ ભરીને અનાજ ખાધું, તો પણ આત્મા હજી ધરાયો નથી. માટે જો કલ્યાણ કરવું હોય તો સાયંકાળના ભોજનને ત્યજો. ઇન્દ્રિયોના ધમપછાડાને મોળા પાડો. તો ખાતાં–પીતાં ય તપ થઈ શકશે. જ્યાં ચારિત્ર છે ત્યાં જ પ્રભાવ છે. આપણા સમાજમાં સડો ઊંડો પેસી ગયો છે, માટે જ્યાં જ્યાં સડો હોય, તે તે ભાગને કાપીને દૂર ફેંકો. ભગવાન કહે છે, કે જેણે છોડયું તેને કોઈ છેડે નહિ. જે આત્માઓ સ્વહોંશે પુદ્‌ગલના ભૌતિક સુખને ત્યજે છે, તેને કોઈ સતાવી શકતું નથી, માટે જો દુ:ખી થવું ન હોય, તો છોડો. અહીં તો છોડવાની જ વાત છે, બંધાવાની કોઇ વાત જ નથી. ભગવાન ડિંડિમ નાદે કહે છે કે હિંસાને છોડો, અસત્યને છોડો, ચોરીને છોડો, અબ્રહ્મચર્યને છોડો, વિષયકષાયને છોડો. બસ છોડો ને છોડો. છોડશો તો કોઈ તમને છેડશે નહિ. માટે કામભોગને ઝેર જેવાં ગણો. શેરડી કેવી હોય છે તે જાણો છો? પૂંછડે ખારી, મોઢે મોળી અને વચમા મીઠી. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે એક શેરડી જેવો પદાર્થ પણ કેવી સુંદર શિખામણ આપે છે, જ્યારે તમે નાના હતા ત્યારે તો

વિષયભોગ ભોગવવામાં મોળા હતા, ઇન્દ્રિયો ત્યારે સુષુપ્ત હતી. યુવાની આવી ત્યારે કામભોગને મીઠા માની ખૂબ સેવ્યા અને બુઢાપો આવે ત્યારે કામભોગને ખારા કરજો. માટે સાચા સ્વરૂપે શોભો, વિકસો. વિકસવા માટે તો આ માંડવડે તમને રોજ નવનવાં મનગમતાં ભોજનો પીરસાશે. માટે આવો સુઅવસર એળે જવા ન દેતા.

વ્યાખ્યાન ૮ મું

[સોમવાર, અષાડ સુદ ૧૫]

આજના દિવસે સૂત્રસિદ્ધાન્તની સ્વાધ્યાય કરવાની અસજ્ઝાય છે. એનું કારણ એ છે કે પૂનમ અને પડવાને દિવસે ઘણા દેવો ભારતભૂમિ પર આવાગમન કરે છે. તે અરસામાં જો કોઈ મિથ્યાત્વીય દેવ ધર્માત્મા પર કોઈ જાતની આપત્તિ નાખે તો તે ધર્માત્મા શ્રદ્ધાથી ડગી જાય. માટે જ્ઞાની પુરુષોએ અષાડ સુદી પુનમ, એકમ અને બીજી ૩૨ પ્રકારની અસજ્ઝાય બતાવી છે. માટે આજે આપણે મહાપુરુષના માર્ગને પુષ્ટ કરે એવું કોઇક પ્રકરણ શરૂ કરીશું. અષાડી પૂનમ એ ધર્મી અને બીજા આત્માઓ માટે વિશિષ્ટ દિવસ છે. વિવેકી શ્રાવકો ચાતુર્માસમાં અન્ય દિવસે જે આરાધના કરતા હોય તેના કરતાં પણ વિશેષ ધર્મ-આરાધના આજથી કરવાની છે. જેમ જગતમાં જુદી જુદી મોસમો આવે છે તેમ ચાતુર્માસમાં આરાધનાની વિશિષ્ટ પ્રકારની મોસમ શરૂ થાય છે. આમ તો, ધર્માત્માને બારે માસ મોસમના હોય છે, છતાં પણ અષાડી પૂનમથી કારતકની પૂનમ સુધી ધર્મઆરાધના પૂર જોશમાં શરૂ કરી દેવી જોઇએ. આજથી આરંભ અને પરિગ્રહને ઓછા કરવા જોઇએ. બંધુઓ ! ગાડાં જોડાવવાં, બંગલા બંધાવવા વગેરે આરંભ સમારંભના ધંધા, જેને ધર્મની આરાધના કરવી છે, તેણે ઓછા કરવા જોઇએ. શિષ્ય પૂછે છે, કે " હે ગુરુદેવ, આપ આમ શા માટે કહો છો ? " ગુરુ કહે છે,

કે "હે શિષ્ય, વરસાદ વરસે ત્યા ઝીણાં જીવજંતુની ઉત્પત્તિ થાય છે, માટે ચોમાસામાં એક ગામથી બીજે ગામ જવાનો શાસ્ત્રકાર મહારાજોએ નિષેધ કર્યો છે. એક વખતે શ્રી નેમીનાથ પ્રભુ દ્વારિકા નગરીમાં પધાર્યા છે એવા સમાચાર મળતાં શ્રીકૃષ્ણ એમનાં દર્શન કરવા તથા તેમની નિર્મળ વાણી સાંભળવા ગયા. એ વખતે વર્ષાકાળ ચાલુ હતો. ભગવાન નેમીનાથે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું, "હે કૃષ્ણ, સાધુ-મુનિનાં દર્શન કે વ્યાખ્યાન સાભળવાના ઉદ્દેશ સિવાય ચોમાસામાં બહુ હરવું-ફરવું નહિ." ભગવાન નેમીનાથનો આ ઉપદેશ સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણે તેમ કરવા કબૂલ કર્યું. શ્રીકૃષ્ણ પણ ભગવાનના પડતા બોલને ઝીલવા તૈયાર છે, ત્યારે તમે કેવા શ્રાવકો છો? ગુરુના પડતા બોલ ઝીલો તેવા કે બીના? કુમારપાળ રાજાએ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યનો ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી વિના કારણ ન ફરવુ એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. એક વખત કસોટીનો પ્રસંગ આવી ગયો. કસોટી કોની થાય? જેણે સુવર્ણ સમાન નિયમ ધારણ કર્યો હોય તેની જ કસોટી થાય. પણ જે ધારેલા નિયમથી ડગે નહિ તેની જ બલિહારી છે. એ કુમારપાળ રાજા પર મ્લેચ્છ રાજાએ ચડાઈ કરી. તમારો આત્મા કુમારપાળ કરતાં ય વધારે મોટો છે. તમારા ઉપર પણ મ્લેચ્છ સરખાં કર્મો ચડાઈ કરી રહ્યાં છે. જેમ મ્લેચ્છને કરુણા ન હોય તેમ કર્મને પણ દયા ન આવે. પણ જો આપણે આપના ભાવમાં રહીએ તો મ્લેચ્છ જેવાં કર્મો કંઈ પણ કરી ન શકે. કુમારપાળ પાસે આવીને સેવકો અરજ કરે છે, કે "રાજન્! મ્લેચ્છોએ ચડાઇ કરી છે." કુમારપાળ કહે છે, કે "મેં તો ગુરુવર્ય પાસેથી અભિગ્રહ કર્યો છે કે ચાતુ-ર્માસમાં મારે ગામ બહાર ન જવું. મારે એ પ્રતિજ્ઞા છે." કુમારપાળ તે દિવસે પૌષધ કરી બેસી ગયા. એ જ શક્તિ ધર્મમાં છે. અનેક આચાર્ય ધર્મના સ્તંભ થઈ ગયા છે. એમના આધારે ધર્મ ટકી રહ્યો છે. એવા આચાર્યો, એવા યુગંધરોએ જગતનો ઉદ્ધાર કરીને ભારતવર્ષને મહાન પદની પ્રાપ્તિ કરાવી છે. આચાર્ય મહારાજે ધર્મને

ટકાવી, જીવોને પ્રતિબોધ પમાડીને મોક્ષમાં મોકલ્યા છે. સંસારી જીવો કર્મના થાંભલાને પકડી રહ્યા છે. એ થાંભલાઓ ચાર છે. પહેલો થાંભલો તે કંચન. ધનને સર્વસ્વ માનનારાઓને ભગવાન કહે છે, કે—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૪ થા અધ્યયનમાં કહે છે, કે—

वित्तेण ताणं न लभे पमत्ते, इमम्मि लोए अदुवा परत्था ।
दीवप्पणट्ठे व अणन्त मोहे, नेयाउयं दट्ठुमदट्ठुमेव ॥

ભગવાન કહે છે, "હે પ્રમાદીઓ, તમને ધન ત્રાણ-શરણ નહિ થાય. આ લોકમાં તો તમને સાથ નહિ આપે, પણ પરલોકમાં ય એ સાથ નહિ આપે." બંધુઓ! તમારી પાઘડીઓ જોઇને, મોટરો જોઇને, ધમાલ જોઇને અમને કંઈ લેવાદેવા નથી. પણ તમારી પાઘડી ક્યારે ઊતરે તે જોવા તો જરૂર ઇચ્છા કરીએ. જ્યાં જ્યાં ભગવાન બોલ્યા છે, ત્યાં ત્યાં હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય વિષે જનતાને જ્ઞાન આપ્યું છે. કોઈનો ડર રાખ્યા વગર ભગવાન કહે છે, કે "જે અમે સાંભળ્યું છે, જાણ્યું છે અને અનુભવ્યું છે, તેના આધારે કહીએ છીએ કે સંસાર હેય છે. ધન હેય છે. તેમાં આસક્ત બનવા જેવું કંઇ નથી. અને જો આસક્ત થયા તો પહેલા થાંભલા કંચન સાથે એવા ચોંટી જશો કે તેનાથી છૂટા થવાનું તમારે માટે મુશ્કેલ બની જશે. તમારા ગૃહસ્થાશ્રમમાં તમને ધન ઘણું વહાલું છે. પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે એ થાંભલો છે. એના બંધનમાં ફસાયા કે અથડાયા તો માથું ફૂટી જશે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધનની જરૂર પડવાની. પણ જોઇએ તેટલું જ મેળવવું જોઇએ. સંગ્રહવૃત્તિને ત્યજો અને મેળવવામાં દગો, પ્રપંચ, અધર્મ, અનીતિ, વિશ્વાસઘાતનો આશ્રય ન લેશો; અને જો લેશો તો દુર્ગતિને પામશો. સંસ્કૃતમાં કહેલું છે, કે અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે. માટે ધનની આસક્તિને વળગશો નહિ. વળગ્યા તો તમારા બાર વાગ્યા સમજજો.

દૃષ્ટાન્ત:—એક દૃષ્ટાન્ત આપીને આ વાત સ્પષ્ટ કરું. એક શેઠ હતા. તેને ધન પર બહુ જ આસક્તિ. રાત અને દિવસ, બસ, ધનપ્રાપ્તિના વિચારોમાં જ મગ્ન રહે. એક વખતે એક સંત મહાત્મા

વહોરવા તેને ઘેર પધાર્યા. શેઠે તેનો ભાવભીનો સત્કાર કર્યો. આહાર-પાણી લીધા પછી સંત પોતાને સ્થાને જવા લાગ્યા, ત્યારે વંદન કરીને શેઠ કહે છે, "મહાત્માજી! આ બાળક પર કૃપા કરો. આશીર્વાદ આપો." બંધુઓ! જૈન મુનિ તમારે ઘેર વહોરવા આવે પણ સંસાર-વૃદ્ધિના આશીર્વાદ તમને ન આપે. અને આપે તો જાણવું કે તે મુનિના પદને લાયક નથી. સંત કહે છે, "બેટા! શું આશીર્વાદ આપું?" શેઠ કહે, "મારા ઘરમાં ખૂબ જ ધનવૃદ્ધિ થાય તેવા આશીર્વાદ આપો." હવે આ સંત જૈનધર્મી ન હતા, પણ સિદ્ધિના જાણકાર હતા. તેમણે કહ્યું, "તું જેને અડકીશ તે સોનું થઇ જશે એવો આશીર્વાદ આપું છું." શેઠ તો રાજીરાજી થઇ ગયો. સંત તો સિદ્ધિ આપીને ચાલ્યા ગયા. શેઠ તો જેને અડકે તે સોનુ થઈ જાય. નાહવા બેસે અને શરીર પર પાણી પડે તે પણ સોનુ, કપડાં પહેરવા જાય ને સ્પર્શ થાય તેવાં જ કપડાં સોનાનાં બની જાય. જમતાં રોટલીને અડકે ત્યાં રોટલી સોનાની થઈ જાય! જેને જેને સ્પર્શ કરે ને તે સોનામાં ફેરવાઇ જાય. કહ્યું છે કે અતિ સારું નહિ. શેઠ તો કંટાળી ગયો. ત્રણ ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થઇ ગયા. ભૂખે આંખો ઊંડી ઊતરી ગઈ. ગમે તેટલું સોનું હોય, પણ કંઈ તેને બચકાં ભરાય છે? શેઠ તો લથડિયાં ખાવા મંડચો. નોકરને બોલાવી કહ્યું, કે "પેલા સંતને બોલાવી લાવ." નોકર સંતને બોલાવી લાવ્યો. સંત પૂછે છે, "કેમ ભાઈ! હવે તારી તૃષ્ણા પૂરી થઇ ને?" શેઠ કહે, "સાહેબ, તમારી સિદ્ધિ મારે ન જોઇએ. પાછી ખેંચી લો. હુ તો ભૂખે-તરસે મરવા ચાલ્યો." સંત કહે, "ભાઇ! ધનની આસક્તિ આત્માને નુકસાન કરનાર છે. સંતોષ જ સુખ આપનાર છે." તો જે કંચનના થાંભલાને વળગે છે તેની દુર્ગતિ થાય છે. માટે હેય ધન છોડવા યોગ્ય છે. ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી. બીજો થાંભલો તે કામિની. એને વળગ્યા તો છૂટવુ મહામુશ્કેલ છે. એની વાત આગળ ઉપર કહીશું.

વ્યાખ્યાન ૯ મું

[મંગળવાર, અષાડ વદી ૧]

ભગવાન જિનેશ્વરની વાણી ભવ્ય જીવો માટે ભવતારિણી છે. એ વાણીનાં જેટલાં મૂલ્ય આંકીએ તેટલાં ઓછાં. પ્રભુની એ વાણીની પુષ્ટિ થાય તેવો વિષય આજે શરુ કરીશું. ભગવાન કહે છે કે "હે આત્માઓ! જ્યાં સુધી તમને તમારા આત્માનું સ્વરૂપભાન નહિ થાય ત્યાં સુધી તમને સુખશાન્તિ મળવાનાં નથી." સુખ અને શાન્તિનો રાજમાર્ગ એક જ છે. સંસાર હેય છે, છોડવા યોગ્ય છે; તમે છોડી શકો કે ન શકો, પણ તે સિવાય બીજો રાજમાર્ગ નથી. આદરવાલાયકને આદરો અને છોડવાલાયકને છોડો. ભગવાને નંદીસૂત્રમાં જ્ઞેય, જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની સમજણ આપી છે. જ્ઞેય એટલે જાણવાયોગ્ય. સાચા પદાર્થને બરાબર સમજો. અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે પંથ બે પ્રકારના છેઃ એક મોક્ષપંથ અને બીજો સંસારપંથ. મોહના પથિકે જ્ઞેય પદાર્થ અને જગતમાં જેટલા જડ અને ચેતન પદાર્થ છે તે બધાંનુ જ્ઞાન મેળવવું રહેશે. જેને જડ અને ચેતનનું જ્ઞાન થયું તે સંસારને તરી જાય. આપણે છીડીના માર્ગે તો અનાદિ કાળથી ચાલતા આવ્યા છીએ. ધોરી એવા રાજમાર્ગને મૂકી છીંડીના માર્ગે કોણ ચાલે? ચોર હોય તે, અથવા ચાલવામાં નબળો હોય તે. અનન્ત કાળથી આ દેહમાં રહેલો ચૈતન્યદેવ રાજમાર્ગને મૂકી છીંડીના માર્ગને શોધી રહ્યો છે. યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી રાજમાર્ગે નહિ આવો ત્યાં સુધી સુખ થાય તેમ નથી. માટે જ્ઞાન દ્વારા જ્ઞેય પદાર્થને જાણો, બોધ પામો, સમજ પામો. ભાઇઓ! સમજવાનો અપૂર્વ અવસર આવ્યો છે. કૂતરાંબિલાડાંની યોનિમાં રાજમાર્ગે ચાલવું મુશ્કેલ છે. માટે પુરુષાર્થ કરો અને જ્ઞાનદ્વારા આત્માને ઓળખો. આચારાંગ સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે—

जे एगं जाणइ से सव्वं जाणइ।
जे सव्वं जाणइ से एगं जाणइ॥

જેણે એકને ઓળખ્યો તેણે સર્વને ઓળખ્યા છે. જેને જ્ઞેય પદાર્થનું જ્ઞાન થયું તેણે સર્વને જાણી લીધું. તો જાણવાલાયક શું છે? જડ અને ચૈતન્યનુ સ્વરૂપ. હું ચૈતન્ય છતાં જડ જેવો થઈ ગયો છું. હું મારું ભાન ભૂલી ગયો છું. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે—

जहा सागडिओ जाणं समं हिच्चा महापहं ।
विसमं मग्गमोइण्णो अक्खे भग्गंम्मि सोयई ॥

ગાડાનો હાકનાર જેમ રાજમાર્ગને છોડીને છીડીને માર્ગે જતાં ગાડાંની ધરી ભાંગે તેમ આ જીવનું છે. જેમ ગાડાવાળાને પશ્ચાત્તાપનો પાર રહેતો નથી, એમ તમને પણ પશ્ચાત્તાપનો પાર નહિ રહે. મને પ્રભુનાં દર્શન કરવાનો, આત્માને જાણવાનો ભવ મળ્યો પણ મેં પ્રમાદમાં આત્મદર્શનને ખોઈ નાખ્યું. કોઇ ભવમા પ્રભુ મળ્યા પણ હશે, પ્રભુના સમોસરણમાં પણ આ જીવ જઈ આવ્યો હશે, છતાં—

"કેવળી આગળ રહી ગયો કોરો ન આવી સાન રે,
ભાન હો, જિનજી, અબ હું શરણે આવ્યો..."

હે પ્રભો! આપને મેં ઓળખ્યા નહિ, પણ—

"જે દૃષ્ટિ પ્રભુદર્શન કરે તે દૃષ્ટિને પણ ધન્ય છે,
પીએ સુધા વાણી મુદા તે કર્ણયુગને ધન્ય છે;
જે જીભ જિનવરને સ્તવે, તે જીભને પણ ધન્ય છે,
તુજ નામ મંત્ર વિશદ ધરે તે હૃદયને પણ ધન્ય છે."

હે પ્રભો! જેમણે આપને દૃષ્ટિથી નિહાળ્યા, જેમણે આપની અમૃતવાણીનું પાન કર્યું, તે આત્માઓને ધન્ય છે; પણ મેં તો—

"જોયા હશે, નીરખ્યા હશે, સાંભળ્યા હશે પણ ખરે!"

તો પણ ભક્તિભાવે આચર્યા નહિ. હે પ્રભો! મારી કેવડી ગંભીર ભૂલ થઈ છે? જોવા માટે, સાંભળવા માટે મને અણમૂલો અવસર મળ્યો, પણ તેનું મૂલ્ય હું ન સમજ્યો. તમને પવિત્ર જન્મ મળ્યો છે. તમારી જાતને પૂછી જુઓ, કે તે ૨૪ કલાકમાં કેટલી વાર તમે વીતરાગની

આજ્ઞાનું પાલન કરો છો. જ્યાં સુધી થાંભલાને વળગી રહેશો ત્યાંસુધી વીતરાગની આજ્ઞાનો અમલ થાય તેમ નથી. જો તમે પ્રભુની આજ્ઞામાં શ્રેય માનતા હો, તો અનન્ત કાળથી જે ચાર થાંભલાઓને વળગી રહ્યા છો તેને છોડવા પડશે. કંચન એ પહેલો થાંભલો. તેની જ વ્યાખ્યા થઇ ગઇ છે. હવે બીજો થાંભલો કામિનીનો. તેનો વિચાર કરીએ. ભગવાને કહ્યું છે, સ્ત્રી થાંભલારૂપ છે. તેની સાથે બંધાશો નહિ. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને પણ મર્યાદિત અને આજીવન બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકારો. જેઓ આ પ્રમાણે કરે છે, તેમને સ્ત્રી બંધન રૂપ થતી નથી. શિષ્ય કહે છે, " હે ભગવન્ ! જો સ્ત્રી બંધન રૂપ હોય તો આપની આગળ અપ્સરાઓ અને શૃંગારી લલનાઓ નૃત્ય કરી રહી છે, છતાં આપનું **नीतं मनागपि मनो न विकारमार्गम्** મન સહેજ પણ વિકારને કેમ પ્રાપ્ત થતું નથી ? " ભગવાન કહે છે, " હે શિષ્ય ! વિકારી ભાવે જોવામાં આવે તો સ્ત્રી બંધન છે, અને જો નિર્વિકારી ભાવે જોવામાં આવે તો નથી. વિકારી ભાવ તે પર ભાવ છે. નિર્વિકાર ભાવ તે પોતાનો સ્વભાવ છે. પર ભાવને તોડવાનો અને સ્વભાવને પ્રકટ કરવાનો. વિકારી ભાવ અથવા સ્ત્રી પ્રત્યેની આસક્તિ જ બંધનકર્તા છે. માટે પહેલાં બંધને જાણો અને પછી તોડો. જેમ ઘરના થાંભલાને તોડવા કડિયાની જરૂર પડે છે, તેમ આ થાંભલાઓને તોડવા સદ્ગુરુની જરૂર પડે છે. સદ્ગુરુ પ્રત્યાખ્યાનના હથોડા વડે તમારી પાસે આ થાંભલાઓ તોડાવે છે. માટે તૈયાર થઈ જાઓ.

- હવે ત્રીજો થાંભલો કુટુંબ છે. શાસ્ત્રકાર ભગવાન બતાવે છે, કે ' હું 'એ આપણને ચાર ગતિમાં રખડાવ્યા છે, માટે સમજજો. ક, ખ, ગ, ઘ વ્યંજનો આપણે ઉચ્ચારીએ છીએ, તો સ્વર કેટલા અને વ્યંજન કેટલા ? સંસ્કૃતમાં તેર સ્વર અને બાકીના વ્યંજન. અંગ્રેજીમાં છ સ્વર છે અને બાકીના વ્યંજનો છે. જગતની દરેક વસ્તુને સ્વર અને વ્યંજન લાગે; માત્ર આત્મા જ એક એવો છે, જેને સ્વર પણ નથી અને વ્યંજન પણ નથી. ચાર થાંભલામાં, આપ

જ્યાં જોશો ત્યાં પહેલો અક્ષર 'ક' છે. હમેશાં પહેલા અક્ષર પર વજન વધારે હોય છે. એમ જ સંસારી આત્માઓ કર્મના વજનથી ભરેલા છે. માટે ભગવાન કહે છે, કે જ્યાંસુધી 'ક'થી કટ્ટા નહિ કરો ત્યાંસુધી સુમતિ જોડે સગપણ નહિ થાય. માટે 'કુ' ઉપર ભાર મૂકો. કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ વગેરેને તમે સમજીને છોડો. તમારું સગપણ જ્યાંસુધી 'સુ' જોડે નહિ થાય ત્યાંસુધી, ભગવાન કહે છે કે અમારા ભેટા થવાના નથી. માટે જે આત્માઓ ચાર થાંભલાને બાઝે છે તે ભટકે છે. આ ચાર થાંભલાઓને જ્ઞેય કરીને જાણ્યા અને હેય કરીને જેમણે છોડ્યા, તે જીવો સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના માંડવે આવી ગયા. થાંભલો જબ્બરદસ્ત છે. તોડનાર, તોડાવનાર કડિયો કાચોપોચો હોય તો થાંભલાને તોડવાનું મુશ્કેલ છે; કારણ કે એકને તોડે ત્યાં બીજો તૈયાર જ હોય છે. કહેવત છે કે એક સાંધે ત્યાં તેર તૂટે. માટે થાંભલા કેમ તૂટે તે વિશે ભગવાન કહે છે,

न सा जाई न सा जोणी न तं ठाणं न तं कुलम् ।
न जाया न मुवा जत्थ सव्वे जीवा अणंतसो ॥

આ જગતમાં કોઇ જાતિ કે યોનિ નથી, જ્યાં આપણો આત્મા ઉત્પન્ન થયો ન હોય. શિષ્ય પૂછે છે, "હે ભગવન્, આત્માએ કેટલી વાર સંબંધ જોડ્યા?" ભગવાન કહે છે, "એક વાર નહિ પણ અનંત વાર. સ્ત્રીપણે, ભાઇપણે, ભગિનીપણે, પિતાપણે, પુત્રપણે, કંઇક સંબંધોથી એ જોડાય છે." તમારા પૂર્વ કાલને યાદ કરો. આ આત્મા દેવપણે, સ્ત્રીપણે અને અત્યારે મનુષ્યપણે છે. તો હે આત્મા! તારા અનંત કુટુંબીઓ રોઈ રહ્યા છે, એના સામે તો જો. અત્યારે તું વર્તમાન કુટુંબમાં મશગૂલ બની ગયો છે. મારી માતા, મારા પિતા, મારો ભાઈ, મારી પત્ની–આમ તું મારામાં જ મગ્ન બની ગયો છે. પણ જરા વિચાર તો કર, કે આગલા જન્મોનાં માતાપિતા, ભાઇબહેન, પત્ની યાદ આવે છે ખરાં? જો એ સગાં રહ્યાં નથી, તો આ સગાં પણ કેટલો સમય તારાં રહેવાનાં? માટે

કેવળી ભગવાનના વચનમાં શ્રદ્ધા રાખો. અનંત કુટુંબીઓ મૂકીને ગયા છો તે તમને યાદ કરે છે. આ જન્મનાં સગાંઓ જ્યારે મરી જાય છે ત્યારે તો યાદ કરી કરીને ખૂબ રડો છો, પણ જેનો પત્તો નથી તેને યાદ કરો છો ખરા? તમે કહેશો, કેમ યાદ કરીએ? દેખાતા જ નથી. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે જનાર દેખાતો જ નથી. માટે પહેલાંથી જ મમત્વ ઓછું કરો. જો મમત્વને ઓછું નહિ કરો તો મરતી વખતે છોડવાનુ બહુ મુશ્કેલ પડશે. દીકરો કહેશે, "ભાભા, શું થાય છે? જીવ કેમ જતો નથી?" બાપા કહેશે, "અરે! મને એ જ ચિંતા થાય છે, કે મારા ગયા પછી કુટુંબનું શું થશે?" બંધુઓ! મોતનાં નગારાં વાગી રહ્યાં છે, છતાં તમને વૈરાગ્ય કેમ ઊપજતો નથી? માયામોહ એટલે માતાપિતા વગેરેને તમે તમારાં માનીને બેઠા છો, પણ વાસ્તવમાં તે તમારાં નથી. બંધુઓ! તમારૂં રળેલું તમારા દીકરા સાચવશે? એનો પરવાનો કઢાવ્યો છે? તો પછી શાને માટે તમે તમારા આત્માને હેઠો ઉતારો છો? ખાનપાન ખાતર જિંદગી નથી, પણ જિંદગી ખાતર ખાનપાન છે. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે, કે ખાવા માટે જીવો નહિ, પણ જીવવા માટે ખાઓ. માટે સમજો. દરેક જીવ છ બોલ બાંધીને આવ્યો છે. સત્ય પર શ્રદ્ધા રાખો. ચાતુર્માસ બેઠું છે. માટે આત્માની કમાણી કરજો, પણ કર્મની નહિ. એક જ દૃષ્ટાન્તથી આ વાત સમજાવું.

દૃષ્ટાંત—વંકચૂર કરીને એક ચોર હતો, તેણે એક પ્રતિજ્ઞા કરી. એક વખત તેને જ્ઞાનીનો ભેટો થઈ ગયો. જ્ઞાનીએ કહ્યું, "ભાઈ! તારો આ ધંધો તને અધોગતિના માર્ગે લઇ જશે." વંકચૂરે જવાબ આપ્યો, "આવો ઉપદેશ મને આપશો નહિ. મારાથી મારો ધંધો છોડી શકાશે નહિ." ત્યારે મુનિ કહે છે, "તારાથી એ ન બને તો વાંધો નહિ. પણ એક નિયમ તો લે." વંકચૂરે નિયમ લેવાની ના પાડી. તેના જેમ જ આ સભામાં બેઠેલા અમારા શાસનમાં આવીને એક પણ નિયમ લેતા નથી. અમારે તેમને શું કહેવું? તમને જેટલી

કિંમત તમારા કુટુંબ-પરિવારની છે તેટલી ધર્મગુરુની નથી. મહાત્મા વંકચૂરને કહે છે, " તું બધા નિયમોની ના પાડે છે, તો તારો ઉદ્ધાર કેમ થશે ? " વંકચૂર કહે છે, " સાહેબ ! આ ભવ મીઠો. પરભવ કોણે દીઠો ? " ગુરુ કહે, " ભાઈ ! પરભવ તો છે ને ? તો તું એવો નિયમ લે, કે અજાણ્યું ફળ ન ખાવું. " વંકચૂર કહે, " એમાં તમે મને શું આપ્યું ?" વંકચૂરે પ્રતિજ્ઞા લીધી અને ઘેર ગયો. એક વખત તે તેના સાથીદારો ભેગો ચોરી કરવા ગયો. રસ્તામાં કકડીને ભૂખ-તરસ લાગ્યાં. સામે એક મોટું ઉદ્યાન હતું. તેની અંદર અનેક ફળો ઝાડની ડાળીઓએ લટકી રહ્યાં હતાં. જોતાં જ મન ચલાયમાન થઈ જાય એવાં સુંદર એ ફળો હતાં. સાથીદારો એ ફળોને તોડીને લઇ આવ્યા. એક જણ વંકચૂરને કહે, " લો, આ ફળ ખાઓ. " વંક-ચૂર કહે, " ભાઇ ! ગુરુ મહારાજે અજાણ્યું ફળ ન ખાવાની મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી છે. માટે પહેલાં કહો કે આ ફળ કયું છે ? શું તેનુ નામ છે ? " સાથીદાર કહે, " વાહ, ભાઈ, વાહ ! મજાની પ્રતિજ્ઞા ! ફળ ખાઈશ એટલે આપોઆપ ખબર પડશે કે કયું ફળ છે. " વંકચૂરે જવાબ આપ્યો, " ના, અજાણ્યું ફળ નહિ ખાઉં. મારા પ્રાણ ભલે જાય પણ પ્રતિજ્ઞા નહિ તોડું. " સાથીદાર કહે, " ગુરુદેવે પોતે તજ્યું એટલે હવે બીજાના મુખમાં તે પથ્થર નાખે છે. " વંકચૂર કહે, " ભાઈ ! એવું ન બોલ. ગુરુદેવ તો મારા સાચા તારણહાર છે. " બંધુઓ ! વંકચૂર ચોર હતો છતાં તેને ગુરુના વચનની કેટલી કિંમત છે ! ત્યારે, ભાઇઓ ! તમે તો શાહુકાર છો. તમને ગુરુના વચનની કિંમત છે ? વંકચૂર ભૂખ્યો હતો, છતાં પણ ગુરુના વચન પર શ્રદ્ધા રાખીને તેણે અજાણ્યું ફળ ન ખાધુ. અને કદાચ ખાધું હોત તો તે પંચત્વને પામી જાત; કારણ કે, એ—

ફળો કિંપાકનાં મીઠાં,
પરિણામે ન સુંદર,
ભોગવ્યા ભોગવું તેમ,
પરિણામે ન સુંદર.

કિંપાક વૃક્ષનું ફળ હતું. વંકચૂરે છોડ્યું તો તે બચી ગયો. દેખાવમાં ફળો સુંદર હતાં, પણ પરિણામે વિષરૂપ હતાં. ભાઇઓ ! કામ અને ભોગ એ કિંપાકના ફળ જેવાં છે. ભોગો ભોગવતાં મીઠા લાગે છે, પણ એનું પરિણામ આવશે ત્યારે આત્મા પોકાર કરી ઊઠશે. દુઃખમાં પડશો ત્યારે કોઈ તમને સહાય કરવા આવશે નહિ. જે ત્યાગી થઇને નીકળશે તે વંકચૂરની માફક તરી જશે. હવે વંકચૂરે વિચાર કર્યો, કે જો ગુરુના એક વચને અને મારા એક નિયમે જ હું બચી ગયો તો પછી ત્યાગીની જેમ બધું છોડી દેતાં કેટલો લાભ થાય? તમે સાધુ વંદણામાં હમેશ બોલો છો ને કે—

એક વચન મારા સદ્ગુરુ કેરું, જો બેસે દિલમાં ય, રે પ્રાણી !
નરક ગતિમાં તે નવિ જાયે, એમ કહે જિનરાય, રે પ્રાણી !

ભાઇઓ ! હીરાને સરાણે ચડાવીએ તો તેની કિંમત વધે. તેમ ભગવાનની વાણીની સરાણે ચડો તો આત્માની કિંમત વધે જ ને? ભગવાનની વાણી એ તો ભવતારિણી છે. એ વાણીનુ જેટલું મૂલ્ય આંકીએ તેટલું ઓછું.

વ્યાખ્યાન ૧૦ મું

[બુધવાર, અષાડ વદ ૨]

નાથે સિદ્ધાંત પ્રરૂપ્યા. ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનું નામ સિદ્ધાંત. રાયપસેણી સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે.

આપ્ત પુરુષોના આત્મામાથી નીકળેલું જ્ઞાન સુધર્મ ભગવાન તેમના શિષ્ય જંબુજીને આપી રહ્યા છે. જંબુજી તે અપૂર્વ વાણીના ઘૂંટડા ઘટક ઘટક પી રહ્યા છે. સુધર્મા સ્વામી જંબુજીને કહે છે, " મારા જિનવરજીની જોડ, જગમાં જોતાં જડશે ના; તેના શુદ્ધ જીવનની હોડ, કોઈ દેવો કરશો મા." હે જંબુ ! મારા તરણતારણ જિનેશ્વર ભગવાનની જોડ આ જગતમાં ક્યાં ય જડે તેમ નથી. એ ભગવાન

આમ્રસાલ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. ભગવાનનું પધારવું સાંભળીને રાજા શ્વેત અને રાણી ધારિણી તથા અન્ય સમુદાય ભગવાનનાં દર્શન કરવા પધાર્યા છે. ભગવાન દિવ્ય દેશના આપે છે. ભગવાન પરિષદને કહે છે, કે જે ભગવાને ભવનો અંત કર્યો છે તે ભગવાન ભવ્ય જીવોને ભવનો અત કરાવે છે. અમે પણ અહીં શા માટે આવ્યાં છીએ? તમારું જીવન ઉજ્જ્વલ બનાવવા માટે. તો સમજો. જીવન કેવું છે?

કુશાગ્રે ઓસનું બિન્દુ, સ્વલ્પ કાળ ટકી રહે,
જીવન તેવું મનુષ્યનું, ક્ષણ પણ પ્રમાદ ન કરો.

હે સજ્જનો, મોક્ષના પથિક એવા આત્માઓ! ડાભના અગ્ર ઉપર પાણીનુ બિન્દુ ક્યાં સુધી ટકી રહે? જ્યાં સુધી એ ડાભને પવનનો કે બીજો આઘાત ન લાગે ત્યા સુધી. તેમ, હે ભવ્ય જીવો! આપણું જીવન સમજવું. જ્યા સુધી રોગનો આઘાત નથી થયો, આયુષ્યની સ્થિતિ પૂરી થઇ નથી ત્યા સુધી ઔદારિક શરીર પ્રધાન છે. એ જોખમવાળું પણ છે તે ભૂલવુ ન જોઇએ. જે શરીર ભગવાનને મળ્યું હતું તે આપણુને પણ મળ્યું છે. ભગવાને જ્ઞાનથી જોયું, કે જગતના જીવો પાંચ શરીરમા રમત રમી રહ્યા છે. દેવ અને નારકીમાં ત્રણ શરીર છે: વૈક્રિય, તૈજસ્ અને કાર્મણ. તિર્યક્રમાં ચાર શરીર છે: ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ્ અને કાર્મણ. એક મનુષ્યગતિ એવી છે કે બધી આત્મિક તથા દ્રવ્ય રિદ્ધિ સાથે મળે છે. કોઇ પણ રિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરનાર જો કોઇ હોય તો તે માનવ જ છે. ભગવાન કહે છે, "હે ભવ્ય! આપણે એક જન્મની અંદર 'બદ્ધે લગ્ગા, મુક્કે લગ્ગા', ઔદારિક શરીરબંધન બાધ્યાં." કોઇક વખત ઔદારિકમિશ્રમાં તો કોઇ વખત વૈક્રિયમિશ્રમાં રહ્યા. એક શરીર જ એવું છે, જે તમારી પાછળ અને પાછળ લાગેલુ છે. જ્યારે જીવાત્મા ઔદારિક શરીર છોડે છે ત્યારે તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીર તેના પ્રવાસમાં સાથે ને સાથે જ રહે છે. કાર્મણ શરીર, કર્મને સંગ્રહી રાખનાર, મોટો કોથળો છે. પાપના અશુભ અધ્યવસાય તથા પુણ્યના શુભ અધ્યવસાયને સાચવી

રાખનાર તિજોરી તે કાર્મણ શરીર. તમારે દુઃખથી મુક્ત થવું હોય તો કાર્મણ કોથળામાંથી કેમ બહાર નીકળવું તે પહેલાં જાણી લેવું જોઇએ. તે જાણવા માટે ભગવાને ધર્મધ્યાનનુ વિધાન બતાવેલ છે. આત્મા ચૌદમે ગુણસ્થાનકે જાય તો પણ કાર્મણ કોથળો તો સાથે ને સાથે જ રહે છે. કાર્મણ શરીર એ ભાડાના ઘર જેવું છે. એ આપણું સ્વમાલિકીનુ ઘર નથી, અને સ્વમાલિકીના ઘર સિવાય બીજે ક્યાં ય સુખ મળી શકે તેમ નથી. માટે કાર્મણ કોથળાનો ભાર હલકો કરો. તેમ નહિ કરો તો પોતાની માલિકીના ઘર સુધી પહોચી શકાશે નહિ. નમિરાજ ઋષિને શક્રેન્દ્ર મહારાજે કહ્યું, " હે નમિ! તું દીક્ષા લેવાની વાત કરે છે તો પહેલાં તારું અંતઃપુર, તારું રાજ્ય અને સુંદર મહેલો બનાવી લઇને પછી નીકળજે, જેથી તારી પ્રજાને દુઃખ ન થાય "; ત્યારે નમિરાજ ઉત્તર આપે છે,

संसयं खलु सो कुणई जो मग्गे कुणई घरम् ।
जत्थेव गन्तुमिच्छेज्जा तत्थ कुव्वेज्ज सासयम् ॥

જેને સંશય હોય તે માર્ગમાં ઘર બનાવે, પણ મને તો જરા પણ સંશય નથી; કારણ કે જે ઘરે જવા હું ઇચ્છું છુ તે ઘર તો શાશ્વત છે. તે ઘરને મેં પોતાની મિલકતથી ખરીદ્યું છે. બંધુઓ! ભાડાના ઘરમાં ઘરધણી કોપે તો બધા લબાચા ઉપાડીને બહાર નીકળવું પડે ને? પણ ઘરના ઘરને કોઇ ખાલી કરાવી શકે? ભગવાન કહે છે, કે માનવભવ મોક્ષરૂપી સ્વઘર તરફ પ્રયાણ કરવા માટે મળેલ છે. સમકિત છે તે મોક્ષમાં જવાનુ પાકું રજિસ્ટર છે. એક સમકિત થયું એટલે પાકો દસ્તાવેજ થઇ ગયો. પણ જ્યા સુધી સરકારી સ્ટેમ્પ ન લાગે ત્યાં સુધી બધું કાચું. વિરતિધર્મ તે સરકારી સ્ટેમ્પ. ભગવાનના વકીલ, બેરિસ્ટર, જજ વગેરે તૈયાર છે, પણ સ્ટેમ્પ લગાવો તેટલી જ વાર છે. કોઇ આત્મા અમુક કાલ સુધી અને કોઇ આત્મા જીવન-પર્યંતના વ્રતનિયમ ગ્રહણ કરે છે. તમારા આત્મામાં શ્રદ્ધા હોવી જોઇએ. નમિરાજને સંશય નથી તેથી તો શાશ્વતનું ઘર કરી લીધુ છે.

'આપણે જો કોઇ કાર્ય કરવાનું હોય તો તે આ જ છે. ભગવાન હવે શ્વેત રાજા તથા ધારિણી રાણીને વિરતિધર્મનો મહિમા બતાવે છે. ભગવાન પરિષદને કહે છે,

विरम विरम संगं, मुंच मुंच प्रपंचम् ।
विसृज विसृज मोहं, विद्धि विद्धि च सत्त्वम् ॥

હે ભવ્ય આત્મા ! તું બહારના સંગથી મુક્ત થા, વિરમી જા. આ પ્રપંચને છોડી દે. ભાઇ ! પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કર. સંસાર હેય છે.' માટે, હે બંધુ ! તું સંગથી મુક્ત થા.

ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ મહાવીરને પૂછે છે, " હે નાથ, સંગ કેટલા પ્રકારના છે ?" નાથ કહે છે, હે ગૌતમ, સંગ બે પ્રકારના છે: એક દ્રવ્યસંગ અને બીજો ભાવસંગ. દ્રવ્યસંગ એટલે માતાપિતા, કુટુંબ-કબીલો; અને ભાવસંગ એટલે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરે. આગળ ત્રણ થાંભલાનુ વિવેચન સુંદર રીતે કરી ગયાં છીએ. હવે ચોથો થાંભલો તે કાયાનો બતાવવામાં આવે છે. ભાઈ ! સમજ-સમજ. જિંદગીના છેલ્લા શ્વાસે આ કાયાનો સંગ રહેવાનો નથી. રત્નના કરંડિયા સમાન આ કાયાને માની હતી. તેને છેલ્લા સમયે વિસરાવી દઈશું તો જ આત્માનું શ્રેય થશે, કારણ કે કાયાના સંગથી આ જીવે કર્મની આવક ઘણી વધારી છે. જો જીવે કોઇને નજીકમાં નજીકનું સગું માન્યું હોય તો તે કાયા છે. આપણી પાસે અઢળક લક્ષ્મી હોય, વિનયવંત પુત્ર-પુત્રીઓ હોય, ખાવાને સુંદર મિષ્ટાન્નો હોય પણ જો કાયા નીરોગી ન હોય તો આમાંનુ કંઇ ગમે ખરું ? આઠ કર્મમાં ફક્ત એક નામકર્મના ઉદયે શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી આત્મા મોક્ષ નગરીમાં ન બિરાજે ત્યાં સુધી શરીર તો રહેવાનું જ. જ્યાં સુધી મમત્વ ન છૂટે, દેહાધ્યાસ દૂર ન થાય, પુદ્દગલોનો ઠાઠ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી મહાન ફળની પ્રાપ્તિ ન થાય. જેમ જેમ અને જેટલો જેટલો દેહાધ્યાસ છૂટતો જશે તેમ તેમ અને તેટલો તેટલો મહાન

લાભ પ્રાપ્ત થશે. દશવૈકાલિક સૂત્રના આઠમા અધ્યયનમાં ૨૭ મી ગાથા બતાવે છે કે—

खुहं पिवासं दुस्सिज्जं सीउण्हं अरई भयम्।
अहियासे अव्वहिओ देहदुक्खं महाफलम् ॥

અસહ્ય ક્ષુધા, તૃષા, તાપ, ભય અને અરતિને જે સહન કરી શકે છે તે જ મહાન ફળને પામે છે. તપશ્ચર્યા કરતાં તૃષા લાગે અને સ્વહોંશે સહન કરે તે જ મહાન ફળને પામે. અત્યારે કેટલાય માણસો કહે છે કે ચાર ઉપવાસ કર્યા, પાંચ ઉપવાસ કર્યા, માસખમણ કર્યું, છતાં કંઇ અર્થ સર્યો નહિ. અમે કહીએ છીએ, કે તમે એક ઉપવાસ તો કરી જુઓ, પછી ખબર પડશે. અત્યારે જ્ઞાનીઓની ખોટ હોવાથી આત્માઓ સંશયમાં પડે છે. કેટલાક ઉપદેશકો એમ કહે છે, કે દેહને કષ્ટ આપવાથી શું લાભ થવાનો? પણ ભગવાન કહે છે કે **देहदुक्खं महाफलम्** । નાથ મુનિને કહે છે, કે–હે મુનિ!

દહી, દૂધ અને બીજાં રસીલાં ભોજનો જે ભજે;
તપમાં પ્રીતિ ના ધરે પાપ સાધુ ગણાય તે.

શરીર તંદુરસ્ત હોય અને નિત્ય દહી, દૂધ તથા બીજાં રસાળ ભોજન આરોગીને પ્રમાદમાં પડી રહેશો તો લાભને બદલે હાનિ થશે, કારણ કે ગૃહસ્થી જે ચીજ પોતાનાં બાળકોને નથી આપતો તે મુનિને અધિક માનીને વહોરાવે છે. તે માને છે કે આ સુપાત્રે દાન છે. મુનિના પાત્રમાં પડશે તો લેખે લાગશે; મહાન લાભનુ કારણ છે, કારણ કે મુનિ જે આહાર કરશે તેથી નિર્જરા જ થવાની છે. મુનિ તે આહાર લાવીને જો વાયણા, પુછણા, પર્યટણા અને ધર્મકથા ન કરે તો પાપમાં પડે. સૂયગડાંગ સૂત્રમાં પ્રભુ કહે છે, કે "હે મુનિ! ગૃહસ્થના ઘેરથી આહાર વહોરીને લાવ્યો છે, પણ જો સમી રીતે નહિ પચાવે તો તે ગૃહસ્થના પોઠિયા થયે જ છૂટકો છે." ગૃહસ્થીના ઘેરથી તાજો તાજો આહાર વહોરીને લાવવામા પણ જોખમ છે. એક વખત કોઈ સાધુ ગૃહસ્થને ત્યાં વહોરવા જાય છે. ગૃહસ્થ સારામા સારો

આહાર વહોરાવે છે. તે જોઇને એક ગરીબ માણુસ વિચાર કરે છે, કે 'હું મજૂરી કરીને મરી જઉં છું છતાં, મને પેટ પૂરતું મળતું નથી; અને આ સાધુનું પાત્ર તો છલોછલ ભરાઇ જાય છે.' પણ આ બિચારા મજૂરને ક્યાં ખબર છે કે આહાર મેળવવો સહેલ હશે પણ પચાવવો મુશ્કેલ છે. કવિ કહે છે—

ઘર ઘર કેરા ટૂકડા, ગજ ગજ કેરાં દાન,
સમી કરણી નહિ કરો તો જોશો જમના હાથ.

ખાઇ પીને જે આખો દિવસ પ્રમાદમાં વિતાવે તે પાપસાધુ કહેવાય. આચારાંગ સૂત્રમા ગૃહસ્થને સાધુના સખાયા કહ્યા છે. અમને સમી કરણી કરવાની ઘણી જ ભાવના હોય પણ જો તમે અનીતિ, અન્યાય કરીને કમાઓ અને અમે તમારા ઘરનો આહાર લઇએ તો અમને પણ પ્રમાદ થાય. ભગવાન કહે છે, કે મારો શ્રાવક ન્યાય, નીતિથી વ્યવહાર ચલાવનાર હોય. માટે ગૃહસ્થ જીવનમાં પણ ઉમદા જીવનને અપનાવવાની ભાવના રાખવી જોઇએ. ઉમદા જીવનથી કાયાનો સંગ છૂટી જાય છે. જે જીવાત્મા આ ચાર થાંભલાઓને છોડી શકે છે તે મુક્તિને સ્થાને પહોંચી જાય છે.

વ્યાખ્યાન ૧૧ મું

[ગુરુવાર, અષાડ વદી ૧૧]

નાથે સિદ્ધાંત પ્રરૂપ્યા. ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનું નામ સિદ્ધાંત. રાયપસેણી સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે.

ભગવાન મહાવીર આમ્રસાલ ઉદ્યાનમા પધાર્યા છે. પ્રભુની દેશના સાંભળી, રાજા તથા પ્રજા પ્રભુની સેવાભક્તિ કરતા રહ્યા છે. વૈમાનિકના ૩૮ ભેદ છે; ૧૨ દેવલોક, ૩ કિલ્વિષિ, ૯ ગ્રૈવેયક, ૯ લોકાંતિક અને ૫ અનુત્તર વિમાન; આમ સરવાળે ૩૮ ભેદ છે. એમાં પહેલુ સુધર્મા દેવલોક છે. તેમાં ઘણા જુદા જુદા નામના વિમાન છે. તેમાં સૂર્યાભ

નામના વિમાનમાં સુધર્મ નામની સભા છે અને સૂર્યાભ નામનું સિંહા-
સન છે. સિંહાસન ઉપર ચાર હજાર દેવતાઓની પોતપોતાના પરિવાર
સાથેની ત્રણ પ્રકારની, આભ્યંતર, બાહ્ય અને મધ્યમ એવી પરિષદા
છે. એ ત્રણે પરિષદા સહિત સાત અણિકાના અધિપતિ સોળ હજાર
આત્મરક્ષક દેવતાની સાથે, મોટે શબ્દે નિરંતર નાટક, ગીત અને
અને વાજિંત્રોને સાંભળતો રહેલો આ સૂર્યાભ નામનો દેવ પહેલા દેવ-
લોકમાં રહે છે. દિવ્ય ભોગો ભોગવતો વિચરે છે. સૂર્યાભ દેવ અવધિ-
જ્ઞાનથી જંબુદ્વીપ તરફ નજર કરે છે અને શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને
જુએ છે. અમલકંપા નગરીની બહાર આમ્રસાલ ઉદ્યાનમાં સાધુને
કલ્પે તેવા અવગ્રહને ગ્રહીને ભગવાન સંયમ અને તપ વડે આત્માની
ભાવના ભાવતા વિચરી રહ્યા છે. આ જોઇને સૂર્યાભ હર્ષ પામ્યો,
તુષ્ટ થયો. ચિત્ત આનંદ અને પ્રમોદથી ભરાઈ ગયું. જે પ્રીતિ ઘડી
પહેલાં ભોગો તરફ હતી, તે પ્રીતિ ભગવાન તરફ ઢળી. પ્રભુને જોઇને
સૂર્યાભના હૃદયમાં હર્ષના ફુવારા ઊછળી રહ્યા. મહાન પુરુષને જોઇને
હર્ષના ફુવારા છૂટે તો સમજી લેવું કે આ જીવ ભવ્ય છે. શરીર પર
ધારણ કરેલાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો ટૂંકાં પડવા લાગ્યાં. એવો પ્રમોદ-
ભાવ આવ્યો કે કપડાં-દાગીના જકડાઈ ગયાં. આપણે જ્યારે શોક કે
ચિંતાગ્રસ્ત થઇએ છીએ ત્યારે કપડાં વગેરે મોટાં થઇ પડે છે અને
જ્યારે આનંદમાં આવીએ છીએ ત્યારે ટૂંકાં થવા લાગે છે. એવી જ
દશા સૂર્યાભની થઈ. જે વખતે પ્રભુને જોયા તે વખતે શય્યા ઉપરથી
ઊઠીને જમીન પર પગ દીધો. સૂર્યાભ દેવ વિમાનમાં બેઠો છે, પણ
કેટલો વિનયી છે! હે દેવાનુપ્રિયો! આજે તો વિનયનો પ્રલય થઇ
રહ્યો છે. જીવોમાં સ્વતંત્રતાને બદલે સ્વચ્છંદિતા આવી ગઇ છે. શિષ્યો
ગુરુનો વિનય ભૂલ્યા. દીકરા-દીકરી માબાપનો વિનય ભૂલ્યાં. સંઘ
તીર્થનો વિનય ભૂલ્યો. પણ વિનયવંત સૂર્યાભ પ્રભુને દેખીને સિંહા-
સન છોડી દે છે. ઊઠીને ઊભા થવું, પગે લાગવું, એ વિનયનો ગુણ
આજે ઓછો દેખાય છે. સૂર્યાભ દેવ પ્રભુની ભક્તિ કરવા વિનય-

પૂર્વક આવે છે. સાત–આઠ ડગલાં ચાલીને તે પ્રભુ તરફ જાય છે. ડાબો ઢીંચણ ઊભો કરીને જમણો ઢીંચણ નીચે સ્થાપે છે. એકસાડીય ઉત્તરાસન કરે છે. અહો! દેવ પણ ઉઘાડા મુખે ભગવાનનાં દર્શન કે સ્તુતિ કરતો નથી. જ્યારે આજે તમને ધર્મસ્થાનકમાં આવતાં કે ગુરુ દર્શન કરતાં મુહપત્તી બાંધતા શરમ આવે છે. જે સભામાં જવુ હોય તેનો વિધિવાદ સાચવવો જોઇએ. બંધુઓ! મેલાં કપડાં પહેરીને રાજ-સભામાં જશો ખરા? જો ત્યાં ઠાઠમાઠ કરીને જાઓ છો, તો આ તો ધર્મસભા છે. ધર્મસભામાં આવતાં આપણે વિનય સાચવવો જોઇએ. ગુરુવંદન કરતાં, ગુરુની સાથે બોલતાં, ગુરુનું પ્રવચન સાંભળતાં, વિનય બરાબર જાળવવો જોઇએ. ધર્મસભામાં આવતા હે આત્માઓ! તમારે ત્રણ પ્રકારના વિધિ સાચવવાના છે. દેવ આટલી રિદ્ધિમાં ય વિધિવાદ સાચવે છે. તો હે માનવ! તને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની રિદ્ધિ મળી છે, તો તારે કેટલો વિનય સાચવવો જોઇએ? ઘેરથી ધર્મસભામાં જવા માટે નીકળતાં પ્રથમ તો એ લક્ષમાં રાખવુ જોઇએ, કે અનાદિના વિભાવને મૂકીને હું મારા સ્વધર્મને સાંભળવા જાઉં છું. મારું કર્તવ્ય છે કે મારે ધર્મગુરુ પાસે જવું અને શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું. પણ તે દેખાદેખીથી નહિ પણ કર્તવ્યની ભાવનાથી. ઘેરથી નીકળતાં મનમાં સંકલ્પ કરવો કે હું સર્વ પ્રપંચનો નિષેધ કરીશ. ગુરુની સંમુખ આવતાં, ધર્મસભામાં પ્રવેશ કરતાં ત્રણ વખત 'નિસિહિ' બોલવું જોઇએ. તેથી શ્રાવક અશુભ યોગનો ત્યાગ કરે છે. હે નાથ! મારામાં ત્રણે ય અશુભ યોગ પ્રવર્તે છે તેનો હુ ત્યાગ કરું છું. આ બારણામાં પ્રવેશ કરતી વેળાની વાત થઇ. પછી જે સંવર, સામાયિક, પૌષધ વ્રતને સ્વીકારે છે તે મુમુક્ષુ આમ બોલે, "હે ગુરુદેવ! અમારા આત્મામાં આવતા કર્મના પુદ્દગલોનો હું છ ભાગે નિષેધ કરું છું." જે આત્મા આ વિધિવાદ સાચવીને વર્તે છે તે ધર્મસભામાં શોભારૂપ થાય છે. ગૌતમ ભગવાન પ્રભુને પૂછે છે, "હે નાથ! ધર્મ કોને કહો છો?" ભગવંત કહે છે, "હે ગૌતમ! જ્યાં આશ્રવનો નિરોધ છે, આરંભ

પરિગ્રહનો ત્યાગ છે, ત્યાં જ ધર્મ છે. અને જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જ આત્માનો ઉદ્ધાર છે." બંધુઓ! તમે માર્ગ ભૂલ્યા છો. જેમ તમે ગૃહસ્થીના ઘરમાં પ્રવેશ કરો છો, તેમ તમે અમારા ધર્મસ્થાનકમાં પ્રવેશો છો. આજથી પ્રતિજ્ઞા લો કે અમારે 'નિસિહિ' બોલીને ધર્મ-સ્થાનકમાં પ્રવેશ કરવો. દરેકે વિધિવાદ સાચવવો જોઈએ. ધર્મસભામાં બૂટ, ચંપલ, સેન્ડલ કે મોજડી પહેરીને ન જવાય, કારણ કે પાંચ અભિગમ સાચવવા જોઈએ. આગળના વખતમાં રાજા-મહારાજાઓ સમોસરણ બહાર મૂકીને આવતા. જો તમે બૂટ, ચંપલ પહેરીને આવો તો જ શ્રી સંઘને એ બધું સાચવવા માણસ રાખવો પડે ને? સમજો, ભાઈઓ, સમજો. સામાયિક કરનારે મુહપત્તી, ગુચ્છો, પાથરણું વગેરે ઉપકરણો અવશ્ય રાખવાં જોઈએ; કારણ કે લિંગ વિના સામાયિક ન થાય. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૩ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે, કે **लोगे लिंगपयोयणं**-લોકને વિષે લિંગ એ પ્રયોજન છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે, કેશી સ્વામી અને ગૌતમ સ્વામીના મુનિઓનો શ્રાવસ્તી નગરીમાં એક-બીજા સાથે મેળાપ થયો. મિલન થતાં બન્ને પક્ષના સાધુઓને શંકા ઉપજી કે બન્નેનું પ્રયોજન એક જ કાર્ય કરવા માટે છે છતાં બન્નેના લિંગમાં ફરક કેમ? એક પાંચે વર્ણનાં કપડાં પહેરે છે, જ્યારે બીજાએ શ્વેત કપડાં પહેર્યાં છે. કેશી સ્વામી દીક્ષાપર્યાયે મોટા છે, જ્યારે ગૌતમ સ્વામી જ્ઞાન અને પદવીએ મોટા છે. ગૌતમ સ્વામી ગણધર છે. કેશી સ્વામી ત્રણ જ્ઞાનના ધણી છે અને આચાર્યની પદવીવાળા છે. મોક્ષને સાધવા માટે સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે. મોક્ષ સાધનારને લિંગ આડખીલી રૂપ થતું નથી. જે આત્માઓ ચારે તરફથી શિથિલ થાય છે તે વખતે લિંગ હોય તો લજ્જા પામે છે. સાધુ ગૃહસ્થના ઘરે વિના કારણે બેસી શકતો નથી. ત્રણ કારણે સાધુ ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસી શકે. દશવૈકાલિક સૂત્રના ૬ ઠ્ઠા અધ્યયનની ૬૦ મી ગાથામાં બતાવેલ છે કે—

तिन्हमन्नयरागस्स निसेज्जा जस्स कप्पइ ।
जराए अभिभूयस्स वाहियस्स तवस्सिणो ॥

ઘરડો હોય, તપસ્વી હોય, વ્યાધિગ્રસ્ત હોય, તો મુનિઓને બેસવું કલ્પે. પણ જો કોઈ ગૃહસ્થ બીમાર હોય અને સાધુ દર્શન કરાવવા જાય ત્યારે ઓછામાં ઓછી એક ગાથાનો ઉપદેશ આપે. પણ જો વધારે સમય કાઢે તો મુનિ પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી બને. મુનિનો વેશ છે તે લિંગ છે. પણ સાધુનો વેશ છે તે દ્રવ્ય લિંગ છે, જો કે ભાવ લિંગ તો સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર જ છે. ચારિત્ર છે એ અદ્ભુત સાધન છે. શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે, કે સાધન વિના કોઈ તર્યું નથી, તરવાનું નથી, અને તરશે પણ નહિ. તે માટે પચ્ચખ્ખાણનું વિધાન બતાવે છે. કોઈ વ્યક્તિ બ્રહ્મચર્યવ્રત ગ્રહણ કરે અને તે વ્રત તેણે સભા સમક્ષ લીધું હોય તો કદાચ વ્રત તોડવાની ભાવના થાય તો પણ સંઘને જોઇને વ્રત તોડતાં લજ્જા પામે. માટે વ્રત તો સંઘની વચ્ચે જ ગ્રહણ કરવું જોઇએ. પ્રભુ કહે છે, કે પાપ કરતાં લજાઓ. અત્યારે ઘણાની માન્યતા એવી છે, કે પચ્ચખ્ખાણ સભા સમક્ષ શા માટે લેવાં જોઇએ? વ્રતની જાહેરાત શા માટે કરવી જોઇએ? ભાઈ! આ વ્રતની જાહેરાત નથી. માત્ર તમારો દાખલો જોઇને બીજાને તેમ કરવા પ્રોત્સાહન મળે એ જ ઉદ્દેશ છે. પાછલી અવસ્થામાં જેને દેશ-વિરતિ અથવા સર્વવિરતિ લેવાની ભાવના થાય તે આત્મા અમર ગતિને પામે છે; કારણ કે તૃષ્ણા તો કુંવારી છે. દેહ જર્જરિત થાય પણ તૃષ્ણા તો યુવાન જ રહે છે. જે સમયે તૃષ્ણાનો ત્યાગ કર્યો તે સમય સોનેરી કહેવાય. એક કવિએ કહ્યું છે, કે—

'કોઈ આમ બોલે કોઈ તેમ બોલે,
એ તો જેનો જેવો સ્વભાવ,
હે ભાઈ! તું તારું સંભાળ.'

કેવો સુંદર ભાવ છે! કોઈ યોગ્ય શિખામણ આપશે, કોઈ અયોગ્ય. કોઈ સારું બોલશે, કોઈ બૂરું. કોઇને કામ રુચિકર લાગશે તો કોઇને અરુચિકર. માટે શું સત્ય અને અસત્ય, શું સારું અને ખરાબ—તેની તુલના તારે પોતે જ કરી લેવાની છે. આગળ જતા કહે છે, કે—

'પગે પગરખાં પહેરી લે, તાપ પડે ત્યાં ચાલી જો,
પૃથ્વી આખી મઢાય નહિ, તું તારું સંભાળ.'

ગ્રીષ્મના તાપથી જ્યારે આખી પૃથ્વી તપી ઊઠે ત્યારે તાપથી બચવા કંઈ આખી ધરતીને કોઈ મઢતું નથી. પગમાં પગરખાં પહેરી લીધાં એટલે તાપથી રક્ષણ મળે. ભગવાન કહે છે, કે અનંત કાળથી આ જીવે પારકાની પંચાત કરી છે. માટે ભગવાનનું સોનેરી વાક્ય યાદ રાખવું કે, 'તું તારું સંભાળ.' સુખરૂપ કાર્ય કરતાં કોઈની શરમ ન રાખવી. અભિમાન રહિત શાસનની સેવા કરતા હે આત્માઓ! તમને કોઈ પૂજે કે હડધૂત કરે, પ્રશંસા કરે કે નિંદા, તમે સમભાવ-પૂર્વક તમારુ કાર્ય કર્યે જ જશો. સમભાવપૂર્વક કામ કરતાં અવશ્ય આગળ વધાય છે. માટે, હે ભાઈ! 'તું તારું સંભાળ.' આ દાગીનો પહેરી લો. હૃદયમાં કોતરી લો. જગત ગમે તે કહે પણ તારે શાંત-ભાવે રહેવું. હવે અહીં સૂર્યાભદેવ વિધિપૂર્વક વંદન નમસ્કાર કરે છે, અને વિધિવાદ સાચવે છે. વિધિવાદ સાચવતા આત્માને શો લાભ થાય છે તે અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૧૨ મું

[શુક્રવાર, અષાડ વદી ૪]

ભગવાન કહે છે, જે આત્માઓ મહાન પુરુષોની વાણીનું મનન કરે છે તે કલ્યાણને પામે છે. કસોટીએ ચડતાં જેમ સોનાની કિંમત વધે છે તેમ ભગવાનની વાણી પર વિશ્વાસ રાખી વર્તન કરનાર આત્મા પરમ પદને પામે છે. જેણે ભગવાનની વાણી પર વિશ્વાસ કર્યો છે તે સૂર્યાભદેવ સુધર્મ સભામાં બેઠેલો છે. દેવની દ્યુતિ, કાન્તિ, પ્રતિભાથી સંપન્ન સૂર્યાભદેવ રિદ્ધિમાંથી નિવૃત્તિ લઈને નાથને નિહાળે છે. ભગવાનની ભાવ રિદ્ધિ આગળ સૂર્યાભને પોતાની દ્રવ્ય રિદ્ધિ ફિક્કી લાગવા માંડી. હે ભાઈઓ! આવી દ્યુતિ, કાન્તિથી સંપન્ન દેવ

ફુરસદ લઇને ભગવાન સંમુખ દષ્ટિ કરે છે; ત્યારે હે ભવ્ય જીવો ! તમે અમારી સંમુખ બેઠા છો તો તમારે કેટલી ફુરસદ લેવી જોઇએ ? જ્ઞાની પુરુષો કહે છે, કે મોંઘા એવા માનવજીવનમાં ફુરસદની મોંઘવારી ચાલુ છે, તેનો તમે કેમ વિચાર કરતા નથી ? જ્યારે અમે પૂછીએ ત્યારે 'સમય નથી' એમ કહીને ઊભા રહો છો. જન્મીને મરીએ ત્યાંસુધી ફુરસદની સોઘવારી થાય તેવું તમને લાગે છે ? અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે મોક્ષને લાયક આત્માને સમગ્ર સામગ્રી અને સાહેબી મળે અને જો તે સમય મેળવીને આત્માનુ શ્રેય ન કરે તો તે માનવ નહિ દાનવ છે એમ જાણુવુ. સૂર્યાભદેવમાં કેટલો વિનય છે ! તમારામાં આવો વિનય ક્યારે આવશે ? ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુ મહાવીરને પૂછ્યું, "હે નાથ, શક્રેન્દ્ર જે વખતે બોલે છે તે વખતે તે સાવદ્ય ભાષા બોલે છે કે નિરવદ્ય ?" નાથ બતાવે છે, "હે ગૌતમ, શક્રેન્દ્ર જે વખતે ઉપયોગપૂર્વક બોલે છે ત્યારે તેની ભાષા નિરવદ્ય છે; જ્યારે ઉપયોગ વગર બોલાયેલી ભાષા સાવદ્ય કહેવાય." દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૭મા અધ્યયનની અંદર ચાર પ્રકારની ભાષા બતાવી છે; સત્ય ભાષા, અસત્ય ભાષા, મિશ્રભાષા અને વ્યવહારભાષા. આમાંની બે બોલવા જેવી છે અને બે વર્જવા જેવી છે. સત્યભાષા અને વ્યવહારભાષા આદરણીય છે, જ્યારે અસત્ય-ભાષા અને મિશ્રભાષા વર્જવા જેવી છે. આજે કેટલાય શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ભ્રમમાં પડી ગયાં છે. જે વખતે ગૌતમ સ્વામી કોઢિયાને જોવા જાય છે ત્યારે સાથે બતાવવા આવેલી રાણી કહે છે, "હે નાથ ! આપ નાક ઉપર કપડું રાખો; નહિ તો તેના શરીરમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ આપથી સહન નહિ થાય." એ વખતે નાક ઉપર કપડું બાંધવાનુ ન કહ્યું, પણ રાખવાનું કહ્યું. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૬ મા અધ્યયનમાં **मुहपत्ति पडिलेहित्ता** મુહપત્તિનું પડિલેહણ બતાવ્યું છે. સાત શતાબ્દીની વાત છે. ધર્મપ્રાણ વીર લોંકાશાહ થઈ ગયા. તેમણે પણ મુહપત્તિનું વિધાન શાસ્ત્રમાં છે તે બતાવ્યું છે. સમ્યગ્-

દૃષ્ટિ શ્રાવક અને શ્રાવિકાએ યત્નાપૂર્વક બોલવું જોઇએ. યત્ના વિના બરાબર બોલી શકાય નહિ. માટે દરેકે મુહપત્તિનું લિંગ-ચિહ્ન રાખવું જોઇએ. આજે આપણી બહેનો કપડાં ખરીદવામાં પુષ્કળ પૈસા વાપરી નાખશે; પણ તેમને પૂછીશું કે 'મુહપત્તિ છે,' તો જવાબ આપશે કે નથી. ખરેખર, આવા જીવોને પોતાના આત્મા પ્રત્યે જરા પણ લક્ષ નથી હોતું. જે જીવને આત્મા પ્રત્યે લક્ષ હોય છે તે સંવર કરણી કરવાના દરેક ઉપકરણ પોતાની પાસે તૈયાર જ રાખે છે. સામાયિક અથવા આત્મશાન્તિનું જ્યારે કાર્ય ચાલી રહ્યું હોય ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ઉત્પન્ન કરે એવું એક પણ સાધન પાસે રાખવું જોઇએ નહિ. સામાયિક અથવા પૌષધવ્રતમાં ગુચ્છો લઇને આમતેમ આખો દિવસ ફરાય નહિ. શરીરનાં અનિવાર્ય કાર્યો સિવાય એક જ સ્થાન પર સ્થિર બેસવું જોઇએ. મુનિઓને માટે પણ વિધાન છે. તે રજો-હરણ વગર ચાલી ન શકે અને જો ચાલે તો પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે. શુદ્ધ ક્રિયા કરતી વેળા એ ભાવના પણ શુદ્ધ રાખવી જોઇએ. હે ભાઈ! તું પૌષધવ્રત કરે છે ત્યારે ભૂખ અને તરસ પર જબ્બર કાપ મૂકે છે. તું આટલું બધું સહન કરવા શક્તિમાન બને છે, તો કષાય ભાવને સહન કરતાં કેમ શીખતો નથી? પૌષધવ્રત એ આત્માનું ઊંચું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાનું અમોઘ શસ્ત્ર છે. શુભમાંથી શુદ્ધ તરફ જલદી જવાય છે. સૂર્યાભદેવ શુભ ભાવનાથી પ્રભુ દેવ સામા સાત-આઠ ડગલાં જાય છે. જઇને જમણો પગ ઢાળીને અને ડાબો પગ ઊભો કરીને પ્રભુની સંમુખ ઊભો રહીને સ્તુતિ કરે છે. તમને અહીં પ્રશ્ન થશે કે પગ ઢાળવાની શી જરૂર? એ વિનયનો ગુણ છે. સૂર્યાભદેવ તિખ્ખુત્તોનો પાઠ ત્રણ વાર બોલી મસ્તક ધરણી પર નમાવે છે. હાથની દશે આંગળીઓને જોડીને, બે ઢીંચણ વાળીને નમસ્કાર કરે છે. ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, "હે નાથ! સૂર્યાભ વંદન કરતાં શું બોલે છે?" "**નમોથ્થુણં** બોલે છે." ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે. ભાઇઓ! દ્રવ્યથી શાસ્ત્રનું પાલન ન હોય તો ભાવ ટકવો મુશ્કેલ છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે, ભાઈ! ભાવકરણી કરતાં કાયાની ચપલતા, ભાવની ચપલતા,

ભાષાની ચપલતા ન હોવાં જોઇએ. ઘણાને એવી ટેવ હોય છે કે બેઠા બેઠા કાયાને ચલાવ્યા જ કરે. માટે નાથ કહે છે કે જ્યાંસુધી મન, વચન અને કાયાની સ્થિરતા સધાય નહિ ત્યાંસુધી જ્ઞાનની આરાધના કરી શકાય નહિ. જે જીવો સરળ છે તે જીવો ધર્મની આરાધના કરી શકે છે. સરળ બનેલો સૂર્યાભ પ્રભુની 'નમોત્થુણમ્' વડે સ્તુતિ કરે છે. શાસ્ત્રકારો સ્તુતિને બીજી રીતે 'થવથુઈ મંગલ' કહે છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૯ મા અધ્યયનમાં ગૌતમ નાથને પૂછે છે, કે સ્તુતિ કરવાથી જીવને શું લાભ થાય? ભગવાન કહે છે, કે સ્તુતિથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના બોધિલાભની પ્રાપ્તિ થાય. થવ એટલે સ્તવ અને થુઈ એટલે સ્તુતિ. આનું નામ થવથુઈ મંગલ. એક શ્લોકથી માંડીને સાત શ્લોક સુધી અથવા પંક્તિબંધ બોલવામાં આવે તેને સ્તવ કહેવાય. પંક્તિબંધ ન હોય છતાં હૃદયના ભાવનુ ઉચ્ચારણ, રટણ, પ્રાર્થન તે સ્તુતિ. આ થવથુઈ શક્રેન્દ્રનુ બોલેલુ છે. શક્રેન્દ્રને નમોત્થુણં બોલતાં જે ઉલ્લાસ અને આનંદ આવે છે, તેવો ઉલ્લાસ અને આનંદ આપણને સ્તુતિ બોલતા થવો જોઇએ. 'નમોત્થુણમ્'ના એક એક શબ્દમાં ગંભીર આશય ભરેલો છે. અરિહંતને નમસ્કાર કર્યા પછી ભગવંતાણં મૂકવાની શી જરૂર હતી? જેણે ચાર ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય કર્યો, તે અરિહંતં થયા તે ભગવંત તો થવાના જ છે. પહેલું નમોત્થુણં આખું સિદ્ધ પરમાત્માને કરો છો. તો પછી ભગવંતાણં આઇગરાણં શા માટે મૂક્યું? જો ઓઘ સંજ્ઞાએ ચાલ્યા જઈશુ, તો એક પણ ન્યાય નહિ મળે. સૂર્યાભ દેવ જે નમોત્થુણં કરે છે, તે આપણને મળ્યું છે. માટે આપણે પણ પરમ ભાગ્યશાળી છીએ. સૂર્યાભ દેવની જેમ જો આપણે ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી પરમાત્માની સ્તુતિ કરીશું, તો આપણુ પણ અવશ્ય શ્રેય થશે. આજે તો કેટલાકને અરિહંત ભગવાનનું નામ લેતાં ય શરમ આવે છે. "લેતાં પ્રભુજીનુ નામ દુનિયા લાજી મરે છે." અરિહંતાણં પછી ભગવંતાણં શા માટે મૂક્યું છે તે આગળ ઉપર અવસરે બતાવવામાં આવશે.

તેનું પદ પહેલું મૂકવામાં આવ્યું અને પછી ભગવંતાણું શબ્દ મૂકવામાં આવ્યો. જેણે ભવનો અંત કર્યો હોય, તેને ભગવંત કહેવાય. આઠ કર્મથી જે આત્મા મુક્ત થાય, તેને ભગવંત કહેવાય. જ્યારે શરીરમાં વાયુનું જોર વધી જાય ત્યારે સૂંઠનો પ્રયોગ કરીએ છીએ, તેમ કર્મરૂપી વાયુનો નાશ કરવા માટે સ્તુતિ, સ્તવન, પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. મહાન પુરુષોની ઓળખાણ વગર બધુ નકામુ છે. મહાન પુરુષોની ઓળખાણ કરવા માટે હમેશાં જિજ્ઞાસા રાખવી જોઇએ. 'નમોથ્થુણુમ્' માં મહાન અદ્દભુત રસ ભરેલો છે. જે આત્મા સાંભળે છે તેને સાંભળતાં સાભળતા સ્વભાન થતું જાય છે. તેનામાં જાગૃતિ આવતી જાય છે. કોઈ નવી શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થતો અનુભવાય છે. અરિહંત થયા તે ભગવંત તો થવાના છે. અરિહંતો ચાર નિક્ષેપે છે: નામ નિક્ષેપ, સ્થાપના નિક્ષેપ, દ્રવ્ય નિક્ષેપ અને ભાવ નિક્ષેપ. અનુયોગ દ્વારમાં ભગવાને અમૃતના ક્યારા રોપ્યા છે. અરિહંતાણું પછી ભગવંતાણું મૂકવાનું કારણ એ છે, કે નામ અરિહંત, સ્થાપના અરિહંત, દ્રવ્ય અરિહંત જાણુવાલાયક છે. ત્રણ નિક્ષેપ આદરવાલાયક નથી, ઊલટું, છોડવાલાયક છે. ભાવ નિક્ષેપે જે અરિહંતે કર્મનો ક્ષય કર્યો છે તે અરિહંત વંદન, નમસ્કારને યોગ્ય છે. જ્યાં સુધી નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય અરિહંત છે ત્યાં સુધી અરિહંતના ગુણુ પ્રગટ થયા નથી. ગુણુ ક્યારે પ્રગટ થાય ?

નામ અધ્યાત્મ, ઠવણુ અધ્યાત્મ,
દ્રવ્ય અધ્યાત્મ છંડો રે;
ભાવ અધ્યાત્મ નિજ ગુણુ સાધે,
તો તેહશું રઢ મંડો રે...

આનંદઘનજી મહારાજ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં બોલ્યા છે, કે જે શબ્દ વીતરાગની વાણીને પુષ્ટ કરતુ હોય તે વચન આદરવાલાયક છે. વીતરાગના વચનથી વિરુદ્ધ જતુ હોય તો તે વચન આદરવાલાયક નથી. ચાર નિક્ષેપે અરિહંત છે, તેમાં તમારે સ્તુતિ અને સ્તવન કોનું

કરવાનું છે ? ભાવ અરિહંતની સ્તુતિ કરવાની. જેણે બાર ગુણ પ્રગટ કર્યા છે અને જે અઢાર દોષરહિત છે, એવા ભગવાનની સ્તુતિ કરવી જોઈએ. હવે ભગવંતાણં શબ્દમાં ભગ ધાતુ છે એના ચૌદ અર્થ થાય છે. સૂર્ય અને યોનિ એ બે અર્થો બાદ કરતાં અરિહંતના બાર ગુણ થાય છે. એમાં છ બોલ બતાવે છે.* ભક્તામરના એક શ્લોકમાં બતાવવામાં આવ્યું છે, કે—

યૈઃ શાન્તરાગરુચિભિઃ પરમાણુભિસ્ત્વં ।
નિર્માપિતસ્ત્રિભુવનૈકલલામભૂત ॥
તાવન્ત એવ ખલુ તેઽપ્યણવઃ પૃથિવ્યાં ।
યત્તે સમાનમપરં ન હિ રૂપમસ્તિ ॥

હે નાથ ! જગતની અંદર જેટલા શાન્ત અને રુચિકર પદાર્થ છે, એના પરમાણુઓથી આપનું શરીર ઘડાયેલું છે. કોઈકે ઔદરિક શરીર બાંધતાં પુદ્ગલોને સુરભિપણે લીધા. અને દુરભિપણે પણ લીધા. પણ આપે તો માત્ર સુરભિપણે લીધા. હે નાથ ! પૃથ્વી ઉપર જેટલા શાન્ત અને રુચિકર પદાર્થો હતા, તેના બધા પરમાણુઓ આપે જ લઈ લીધા. કેટલો ભાવ ભર્યો છે આ શબ્દોમાં ! જુવારના રોટલા ખાનારને ઘેવરના સ્વાદની શી ખબર પડે ? બંધુઓ ! દરરોજ સવારે તમે ચા પીઓ છો પણ અમે તમને ગરમાગરમ વીતરાગની વાણીની ચા પાઈએ છીએ. જેણે આ ચા પીધી તે અજર અમર થઈ ગયા. હે પ્રભુ ! આપના સમાન બીજા કોઈનુ રૂપ નથી. પ્રભુના દેહનું શાસ્ત્રકાર કેટલું બધુ વર્ણન કરે છે ! ૧૦૦૮ લક્ષણના ધારણહાર આપણા જિનેશ્વર પ્રભુ છે. આપણે કેટલા ગુણના ધારણહાર છીએ ? જ્યાં સુધી

---

* ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः ।
वैराग्यस्याथ मोक्षस्य षण्णां भग इतीरणा ॥

જેણે સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય એટલે ઠકુરાઈને પ્રાપ્ત કરી છે, તેને ભગવાન કહે છે. એક દેશનો રાજા નહિ પણ સંપૂર્ણ દેશનો રાજા. જગતની અંદર જેટલા રૂપવાળા પદાર્થ છે, તે બધાનું રૂપ તમે પ્રાપ્ત કર્યું છે.

ગુણ નહિ આવે ત્યાં સુધી આપણે જિનેશ્વરદેવ નહિ બની શકીએ. આપણી કુટેવોને સુધારવા માટે વીતરાગની અમૂલ્ય વાણીનું સિંચન કરવુ જોઇએ. એ અમૃતવાણી જો આપણા અંતરમાં ઊતરે, તો ભવોભવની કુટેવોનો નાશ થઈ જાય. કુટેવોનો નાશ થયે આપણે પણ ભગવાન જેવા બની શકીએ. હે નાથ! જગતની અંદર જેટલા અવિકારી અને શાંત પરમાણુઓ છે તે બધા આપને વરેલા છે. એક એક પરમાણુમાં અદ્દ્ભુત શક્તિ છે. તેણે ચૈતન્યને આવરી લીધું છે. ભગવતી સૂત્રમાં ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને પૂછે છે, "હે નાથ! શક્તિ કેટલા પ્રકારની છે?" નાથ કહે છે, "બે પ્રકારની: જડશક્તિ અને ચૈતન્યશક્તિ" "હે નાથ! જડની શક્તિ કેવી અને ચૈતન્યની કેવી તે સમજાવો." અનાદિ કાળથી જીવે બાહ્ય દૃષ્ટિ કેળવી છે, પણ હવે આભ્યંતર દૃષ્ટિ પ્રગટાવવાનો અવસર આવ્યો છે. કોઇ ગરીબ માણસને લક્ષ્મી મળતાં જેમ તેની રોનક ફરી જાય છે, તેમ જે આત્માને આભ્યંતર દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે તેનામાં નવું જ ચૈતન્ય પ્રગટે છે. તો આત્માની અનંત શક્તિ પ્રાપ્ત કરનારની રોનક ફરી જાય તેમાં નવાઇ શી? હવે નાથ જડશક્તિની વાત કરે છે. સ્કંધમાંથી છૂટો પડે તે પરમાણુ. પરમાણુ એટલે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય, જેના ભાગ ન પડી શકે તે. પરમાણુ સાતમા નરકના તળિયેથી ઊપડચો. તેને સિદ્ધશિલામાં જવું છે. બોલો, તમારે ક્યાં જવુ છે, સિદ્ધશિલામાં કે સિદ્ધક્ષેત્રમાં? ચૈતન્યની શક્તિ અનંત છે; જ્યારે જડ તો પામર છે, મુડદું છે. તેને હજાર ઇન્જેક્શનો આપો તો ય ઊભું થાય તેમ નથી. પણ વર્તમાન આત્મા જડને અધીન થઇને રહ્યો છે. ચૈતન્યશક્તિને જડે દબાવી દીધી છે. આજે આપણને સાધુ કે મુનિરાજ અઠ્ઠાઇ અગર ઉપવાસ, પોષો કરવાનું કહે છે ત્યારે આપણે શુ જવાબ આપીએ છીએ? સાહેબ! શરીરમાં શક્તિ નથી. કોઈ ભયંકર રોગ થયો હોય અને દાક્તર અનાજ છોડી દેવાનું કહે ત્યારે કેમ તરત જ અનાજ છોડી દો છો? ખાવાની ઇચ્છા છતાં છોડી દો છો ને? તો આ તો અનંત ભવનો રોગ કાપવાનો છે.

તો પછી શા માટે સત્યને ફેરવતા નથી ? સદાજીવી, સદાઅમર આત્માને વળી જન્મ-મરણનાં કારખાનાં કેવાં ? આ કારખાનાની અંદર પાંચ ઇન્દ્રિયો અને સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવાર સમાયેલો છે. એક શેઠ હતા. તેમનું એક કારખાનું હતું. તેમાં પચાસ માણસો કામ કરતાં હતાં. જો શેઠ માણસો ઉપર બરાબર ધ્યાન ન રાખે તો કારખાનું બરાબર ચાલે નહિ. તેવી જ રીતે, આ જન્મમાં મનુષ્ય દેહરૂપી જે કારખાનું તમને મળ્યું છે તેનુ સમજવુ. જો તમે બરાબર ઉપયોગ નહિ રાખો તો સભાન નહિ બની શકો. નાથ કહે છે, કે ભાનમાં આવ્યા સિવાય જ્ઞાન થાય નહિ. જડે અનંત શક્તિને દબાવી દીધી છે. તેને જો એક કરંટ – આંચકો લાગી જાય તો અનંત શક્તિનો ધોધ ખૂલી જાય. શક્તિને ખીલવવા માટે શાસ્ત્રકાર થવથુઇનો પાઠ બતાવે છે. ભગવંતાણું કેવા છે ? ૭ પ્રકારની લક્ષ્મીને જે વરેલ હોય તે ભગવંત કહેવાય. रूपस्य સુધીની વ્યાખ્યા થઈ. હવે પછીની વ્યાખ્યા આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૧૪ મું

[રવિવાર, અષાડ વદી ૬]

ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનું નામ સિદ્ધાંત.

રાયપસેણીય: સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે, એમાં સૂર્યાભદેવ ભગવાનની અમૃતવાણીની સ્તુતિ કરી રહ્યો છે. એનાં જેટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં ઓછાં. જે આત્માઓ એ વાણીનું પાન કરી ગયા તે અમર થઈ ગયા. હે આત્માઓ ! તમે જન્મ-મરણના ફેરાથી કંટાળ્યા હો અને અમર બનવાની ઇચ્છા કરતા હો, તો સર્વવિરતિને સંપૂર્ણપણે સ્વીકારો. શાસ્ત્રકારોએ કલ્યાણના જુદા જુદા રસ્તા બતાવ્યા છે. બાલ, વૃદ્ધ, નર અને નારી-સહુ કોઈ આ રસ્તે જઈ ભવસાગર પાર કરી શકે તેમ છે. જેનો પ્રસંગ ચાલી રહેલ છે તે સૂર્યાભ દેવ ભગવાનની સ્તુતિ કરી રહ્યા છે. ભગવાનની ઓળખાણ કરવી એ દુઃખથી મુક્ત

થવાનો માર્ગ છે. **थवथ्थुई मंगलम्** જે જીવો ભણે છે તે આત્માઓ પણ કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરી શકે છે; કારણ કે બધા જીવો ચારિત્રને અંગીકાર કરી શકે તેમ નથી. ભગવાને ગૌતમને કહ્યું, "હે ગૌતમ, બધા જીવો દર્શન અને ચારિત્રને લઈ શકતા નથી; કોઇ લે અને કોઈ ન લે. પણ બધા જીવો સુખ અને કલ્યાણને તો ઇચ્છે છે." ગૌતમ પૂછે છે, "હે ભગવાન, બાલ જીવોનું કલ્યાણ કેમ થાય તે રસ્તો બતાવો." ભગવાન કહે છે, "જ્યાં સુધી તમારાથી ઘરબાર, દીકરા-દીકરી વગેરેનો ત્યાગ ન થાય ત્યાં સુધી તમારે એક જ લક્ષ રાખવાનું છે કે ભગવાનની ભાગવતી દીક્ષા સિવાય અમારું કલ્યાણ થવાનું નથી. આ વાત તમારે શ્વાસે શ્વાસે ઘૂંટવી પડશે." તમે એવા નબળા પાકયા કે તમને અમારો કેસરિયો ગમતો નથી. પણ યાદ રાખજો કે એના વિના તમારું કલ્યાણ થવાનું નથી. દીક્ષા ન લઈ શકો તે નબળાઈ છે, પણ દીક્ષાના વિરોધી ન થશો. જેમ છાબડાથી સૂર્ય ઢંકાતો નથી, તેમ જૈનશાસનમાં દીક્ષા ઢાંકી ઢંકાતી નથી. જે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક કે શ્રાવિકા વીરની વાણીનો વિરોધ કરે, તો જાણવું કે, તેનામાં સમ્યગ્ દૃષ્ટિનો અભાવ છે. સૂર્યાભદેવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિને પામેલ છે. બંધુઓ! આમ ને આમ અનંત કાળ કાઢી નાખ્યો, તો હવે સાવધ બનો. ઋષભદેવ ભગવાનનુ ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય. તેમાં એક લાખ પૂર્વ સુધી સંયમ પાળવો પડ્યો. ભગવાન કહે છે, "અમે લાખ લાખ વર્ષો સુધી સંયમ પાળ્યો ત્યારે કર્મે અમારો કેડો મૂકયો." આપણને તો થોડાં વર્ષમાં માર્ગ કાપીએ એવો અવસર મળ્યો છે. કુંડામાં રત્ન છે. સૂર્યાભદેવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિસંપન્ન છે. ત્યાં બેઠાં બેઠાં દેવ-દેવીઓના વિલાસને ગૌણ કરી નાખ્યા. તીર્થંકરની સંમુખ પોતે કંઈ જ નથી એવું તે અનુભવવા લાગ્યા. મુનિ મહારાજની હાજરીમા તમે આવુ અનુભવો છો ખરા? શક્રેન્દ્ર વડે બોલાયેલું સ્તવ તે **नमोथ्थुणम्** છે. અહીં કોઇને સંશય થશે કે દેવ કરતાં મનુષ્યની પદવી ઊંચી છે તો પછી શક્રસ્તવ મનુષ્યને કેમ આપવામાં આવ્યું? શ્રાવક-શ્રાવિકાનું પદ દેવ કરતાં ઊંચું

છે, એમાં ના નહિ; પણ ક્યારે ? વિરતિમાં હોય ત્યારે. હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે કહેશો કે નમોત્થુણં બોલનારને શો લાભ થાય, તો કહેવાનું કે તેનો પાઠ કરનારને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને બોધિનો લાભ થાય. આનાથી વધારે શું જોઇએ ? આ લાભ પ્રાપ્ત કરીને જે ભગવંતોએ સંપૂર્ણપણું પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમને હું નમસ્કાર કરું છું. આપણે ભગવંતાણં સુધી પહોચ્યા છીએ. જેણે સંપૂર્ણ રૂપ, ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા ભગવાનનો યશ માત્ર શેરીમા કે ગામમાં નહિ પણ ત્રણે લોકમાં ગવાઇ રહ્યો છે. ભગવાન યશને ઇચ્છતા નથી. મારો યશ ગવાય તો સારું એવા ભાવમાં અભિમાન રહેલું છે. ભગવાન મુનિઓને શિખામણ આપે છે કે સંયમનુ ગ્રહણ કર્યા પછી માન-પૂજા-યશની ઇચ્છા રાખવી નહિ. સૂક્ષ્મ શલ્યને કાઢવું મુસ્કેલ છે. માટે હે મુનિઓ ! તમે સત્ય કરણીના ઇચ્છુક થઇને માન-પૂજા-શ્લાઘાના ઇચ્છુક બનશો નહિ. એને કાઢી નાખો. એ તો ઊધઈ જેવાં છે. જેમ ઊધઈ કબાટમાં ભરેલાં વસ્ત્રો અને પુસ્તકોને ખાઇ જાય છે, તેમ માનાદિકની ઊધઈ તમને ફોલીને ખાઇ જશે. માટે આ ઊધઇને મનમાથી દૂર કરો. સૂર્યાભ દેવે આ ઊધઇને કાઢી નાખી છે. તેથી તો ભગવાનને જોતાં ઠરી ગયો. સૂર્યાભ કહે છે, ભગવાન લક્ષ્મીવાળા છે. પણ કેવી લક્ષ્મી ? તમારા જેવી નહિ. જેને માટે તમે સવારથી સાંજ સુધી ઘાંચીના બળદિયાની પેઠે, ઘરબાર બધાંને વિસારી વહીતરું કરો છો તેવી લક્ષ્મી નહિ. તમે તો **भज कलदारं भज मूढमते** ના ઉપાસકો છો પણ ભગવાને તો આ લક્ષ્મીને લાત મારી અને તેની ઉપેક્ષા કરી, અને સાચી લક્ષ્મીને વર્યા. દ્રવ્ય લક્ષ્મી તો અહીં સુધીની જ છે. પણ ભાવ લક્ષ્મી તો સદાની સાથી છે. જ્યા જ્યાં પ્રભુદેવ હોય, ત્યાં ત્યાં તેમના આત્મામાં એ વસેલી જ છે. એનો કોઈ ભાગ પડાવે નહિ, ચોર લૂંટી શકે નહિ, અગ્નિમાં બળે નહિ, જ્યારે આ દ્રવ્ય લક્ષ્મીમાં તો સગાઓ ભાગ પડાવે, ચોર લૂંટી જાય, કદાચ અગ્નિ બાળી પણ નાખે. એમાં અનેક ભય છે. પણ આપ તો નિર્ભય લક્ષ્મીને. વર્યા. બંધુઓ ! આ સાચા

હીરાને જ લો. તમારો માનેલો હીરો તો અહીં જ પડ્યો રહેવાનો છે. એનાથી શું પરભવની ભૂખ મટવાની હતી? સોનાની ઈંટનો ટુકડો મોઢામાં નાખવાથી શું ભૂખ મટવાની હતી? ઊલટું, દાંત ભાંગી જવાના. જે ધનના ઢગલાને અહીં મૂકીને જવાનુ છે તેના જોરે આટલા તાગડધિન્ના શાને? તમે કહેશો, કે ધન વિના આ જગતમાં કોઈ પૂજે તેમ નથી. જૈનશાસન તો ગુણનું પૂજારી છે, ધનનું નહિ. તમારું જીવન જુઓ. આખો દિવસ હાય–હાય, સહેજ પણ શાન્તિ નહિ. માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરો, કે હે પ્રભુ, તમે જે શાશ્વત લક્ષ્મીને વર્યા છો તે મને મળો. ભગવાન તમને પૂછે છે, તારે લક્ષ્મી જોઈએ છીએ? તમે જલદી બોલી ઊઠો છો, હા, હા, પણ અવળા પ્રયાસે લક્ષ્મી ન મળે. જેને તમે લક્ષ્મી માનો છો તેનો ત્યાગ કરશો ત્યારે જ સાચી લક્ષ્મી મળશે. બીજાને લૂંટી લૂંટીને, વર્તમાનમાં પુણ્યના ઉદયે લક્ષ્મી ભેગી કરો છો પણ ભવિષ્યમાં તેનું ફળ ભોગવ્યા સિવાય છૂટકો નથી. જીવને શુભ પુણ્યનો ઉદય ગમે છે, પાપનો નહિ. અત્યારે તમે દરેક પ્રકારે સુખી છો તેનું કારણ પૂર્વે ધર્મ કરતાં વધેલી આવક છે. તિજોરી ખુલ્લી છે. સુખ જોઈતું હશે તો ધર્મ વિના નહિ મળે. પેટમાં શૂળ ઊપડે અને તાવની દવા ખાઈએ તો શૂળ મટે ખરું? એનો ખરો ઉપચાર કર્યે જ એ મટે. **सुखमिच्छन्ति मानवाः।** મનુષ્યો સુખને ઇચ્છે છે. પણ એ સુખ તો વાસી છે. તમને વાસી ખાવાનુ ગમશે? તમે કહેશો, નહિ, નહિ, વાસીને તો અમે ગટરમાં ફેંકી દઈએ. એક શેઠને ત્યા પુત્રવધૂ પરણીને આવી. સસરાને ખૂબ આનંદ થયો કે મારા દીકરાની વહુ આવી. હે દેવાનુપ્રિયો! કોઈ શ્રાવક-શ્રાવિકા દીક્ષા લે તો અમારે ઘેર પણ આનંદ થાય. પુત્રવધૂના આવવાથી ઘર ભરાય તો તમે કહેશો કે વહુ સારાં પગલાંની છે. એમ જો આપણો આત્મા ગુણવંત થાય તો આત્માની અંદર ગુણો ભરાય. આપણામાં જો કોઈને ઉતારી પાડવાની વૃત્તિ ન હોય તો આખું જગત આપણા પ્રત્યે આકર્ષાય. ઠાંણાગસૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે,

એક વરસાદ એવો હોય છે કે બાર મહિને અનાજ પાકે, જ્યારે બીજો વરસાદ એવો હોય છે કે દસ વર્ષ સુધી પાક થાય. ગુરુની વાણી શાસ્ત્રસંમત હોય તો જગતની ભૂમિ પર ક્યાંક બાર મહિને તો ક્યાંક દસ વર્ષ સુધી ફળે. કોઇને બાર મહિને ઊગે અને કોઇને દસ વર્ષે. તમારી ભૂમિ કેવી છે? આ માટુંગામાં જિનવાણીનો વરસાદ વરસાવવા મુનિઓ આવે છે. જે ભૂમિમાં પાક પાકે ત્યાં જ મુનિઓ આવે ને? પણ જો ભૂમિ ઉજ્જડ કે વેરાન હોય તો મુનિઓ ન આવે. તમારી ભૂમિ રસબસતી રાખજો, જેથી એ ફળે, ફળે ને ફળે. યાદ રાખજો, કે પહેલી જરૂર શ્રવણની છે. અત્યારે ઘણા કહે છે, કે અમે ઘણું સાંભળ્યું, હવે અમને આચરણની જરૂર છે. પણ ધ્યાન રાખજો, કે આચરણ કરતાં લપસી ન જવાય. સંઘના નેતાઓએ તે વીતરાગની વાણીનો વરસાદ ઝીલવો જોઇએ. જેમ ગઇ કાલે ખાધું હોય છતાં આજે ખાવું પડે છે, તેમ સદુપદેશનું શ્રવણ પણ દરરોજ કરવું જોઇએ. અન્નથી જેમ શરીરની પુષ્ટિ થાય છે, તેમ સદુપદેશથી આત્માની પુષ્ટિ થાય છે. જ્યાંસુધી સર્વજ્ઞનો સર્વવિરતિ માલ ખરીદ્યો નથી ત્યાંસુધી વ્રતરૂપી ડિપોઝિટ તો ભરવી પડશે ને? માટે દરેકે ડિપોઝિટ ભરવી જ પડશે. આ બેન્ક તો સદ્ધર છે. તમારી ડિપોઝિટ ડૂબવાની નથી. દરેક શ્રાવક-શ્રાવિકાએ પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઇએ, કે જો કોઈ દીક્ષા લે તો અમારે તે હોંશે હોંશે આપવી અને જ્યાં સુધી અમારાથી દીક્ષા ન લેવાય ત્યાંસુધી એક અમુક ચીજ ખાવી નહિ. જે કોઈ શ્રાવક-શ્રાવિકા અમુક વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે તે દીક્ષાનો દલાલ છે. તે આ ભવમાં પ્રાપ્ત નહિ કરે તો આવતા ભવમાં સામી આવશે. પ્રથમ તો મનમાં ઠસાવી દો કે સંયમ વિના મોક્ષ નથી. ગુરુ પ્રકાશ આપે છે તો પછી તમે શાને તેનો સ્વીકાર કરતા નથી? કોઇક કહેશે કે મુબઇની બજારમાં સારી કેરીઓ મળે છે, તો તે સાંભળી તમે લેવા જાવ છો કે નહિ? તો પછી આ મુનિઓ પ્રતિજ્ઞાની કેરીઓ તમારે આંગણે વહેંચવા આવ્યા છે, તો શા માટે લેતા નથી?

હે ભગવાન ! આપ લક્ષ્મીવાળા છો. આપે શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મને સ્વીકાર્યા છે. એના સ્વીકારથી જ ભગવંતપણું પ્રાપ્ત થાય. તો અરિહંત પછી ભગવંતાણું શા માટે મૂક્યું તેનુ સ્પષ્ટીકરણ થઈ ગયું. હવે આઈગિરાણું, તિથ્થયરાણું, સયંસંબુદ્ધાણુંથી ભગવાનનું સર્વ ઐશ્વર્ય બતાવી દીધુ. પછી પુરુસોત્તમાણું, પુરીસસિંહાણું વગેરેથી ભગવાનના રૂપનો નિર્દેશ કર્યો. ધમ્મદેસિયાણું વગેરે પાચ પદમાં ભગવાનનો ધર્મ પ્રણીત થયો. પછીના ૭ પદમાં ભગવાનનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. આ નમોથ્થુણું ભગવંતાણુંની મહત્તા માટે થયું છે. ભગવાન મહાવીરને સૂર્યાભ દેવ કહે છે, " આપ ધર્મની આદિ કરનાર છો. " જો મહાવીર ભગવાને ધર્મની આદિ કરી હોય તો પછી ધર્મ અનાદિ, અનન્ત કહેવાય ખરો ? ન કહેવાય. તો પછી તમે શાને ધર્મને અનાદિ અને અનન્ત કહો છો ? જૈનકુળમાં ઉત્પન્ન થયા પણ જો જૈનત્વ ન આવ્યું તો જૈન કેવી રીતે કહેવાય ? પ્રવાહ રૂપે ધર્મ અનાદિ અને અનન્ત છે. શી રીતે ? પૂર્વે જે જે તીર્થંકરો થઈ ગયા અને હાલ જે મહાવીરમાં બિરાજે છે, તેમણે જે જે ધર્મ બતાવ્યો એ દૃષ્ટિએ ધર્મ અનાદિ અને અનંત કહેવાય. વ્યક્તિની અપેક્ષાએ ધર્મનુ આદિ છે એમ કહેવાય. અઢાર અઢાર કોટિ વર્ષો સુધી જે જીવો અંધકાર અને કામોપભોગમાં ડૂબેલા હતા તેમને ભગવાન ઋષભદેવે ધર્મ બતાવ્યો. પ્રવાહરૂપે ધર્મ આદિમાન કહેવાય. આમ તો ધર્મ અનાદિ અને અનન્ત છે. તેમ ન હોય તો પ્રવાહી ફાવી જાય. ધર્મ સનાતન છે, જૂનો છે. જ્યારે ફરીથી તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે ધર્મ આદિ બને છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાન પછી લગભગ ૨૫૦ વર્ષ પછી ભગવાન મહાવીર થયા. એ પાર્શ્વનાથ જ્યારે મોક્ષને પામ્યા ત્યારે તેમના ગણધરો પણ મોક્ષને પામ્યા. પછી જ્યાસુધી બીજા તીર્થંકર ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી તેમનુ શાસન ચાલે. માટે ભગવાન મહાવીરદેવ ધર્મનુ આદિ કરનારા થયા. જે વખતે ભગવાનને કેવળ જ્ઞાન થયું ત્યારે ૨૩ મા તીર્થંકરના સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને

શ્રાવિકાઓ હતાં. જેવા તમો ધનના અર્થી છો તેવા તમે નમો અરિહંતાણુંના અર્થી બનો. જે વખતે ભગવાનને કેવળ જ્ઞાન થયું તે વખતે ગણધર ન હતા. ભગવાને પહેલે ધડાકે ઇન્દ્રભૂતિને ગણધરનું પદ આપ્યું. હવે આઇગરાણુંની વ્યાખ્યા આવશે. તે સાંભળતાં કેવો આનંદ આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૧૫ મું

[સોમવાર, અષાડ વદી ૭]

ઉપાંગ સૂત્રનું અગ સૂયગડાંગ છે. આની અંદર પરદેશી રાજાનો અધિકાર બતાવ્યો છે. પરદેશીએ એવી તે કઈ કરણી કરી હતી કે તે સૂર્યાભ નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા તે ગૌતમનો પ્રશ્ન છે. ભગવાને આખો પૂર્વ ભવ કહી દીધો. સૂર્યાભ દેવ નમોત્થુણં બોલીને સ્તુતિ કરે છે. દેવની રિદ્ધિમાં બેઠેલા સૂર્યાભ દેવ નાથની સ્તુતિ કરે છે. એ વખતે એના આત્મપ્રદેશમાં કેવો ભાવ હશે ! સૂર્યાભ દેવ અતિશય ઉત્સાહમાં આવી ગયા છે. તે ભગવાનને કહે છે, " આપ કેવા છો ? અરિહંતપદને પ્રાપ્ત કરીને, ભવનો અંત કરીને બેઠા છો, નાથ ! આપ આદીગરાણું છો." હવે બરાબર સમજજો કે આત્મા અનાદિનો છે. એની આદિ છે પણ અંત નથી. અધર્મ ભાવનાથી આ આત્મા રહ્યો છે. ધર્મ કરવાની શક્તિ દરેકની પાસે છે. ધર્મ તો આત્માના ઘરનો છે. શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પૂછ્યું, " પ્રભુદેવ ! ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે ?" ભગવાને કહ્યું, **धम्मे दुविहे पन्नते तं जहा ।** વ્યવહારધર્મ અને નિશ્ચયધર્મ; એ બેને પામવા માટે અદ્ભુત કારણ છે. કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય નહિ. માટે આનન્દઘનજી મહાત્મા એક સ્તવમાં બોલ્યા છે :

> કારણજોગે હો કારજ નીપજે રે, એના કોઈ ન વાદ,
> પણ કારણ વિણુ કારજ સાધીએ રે, એ નિજ મત ઉન્માદ.

ભગવાનનું સ્તવન એ કારણ. હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે ૪ ગતિ, ૨૪ દંડકમા અનાદિ કાળથી રખડયા કરીએ છીએ તો તેનુ કંઈ કારણ તો હોવું જોઇએ ને ? જે આત્માએ મુક્તિપદને પ્રાપ્ત કર્યું તે માટે પણ કંઈ કારણ હશે ને ? ભગવાન કહે છે, કે ચાર ગતિમા રખડવાના કારણોમાં આત્માએ મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, અશુભ યોગ સેવેલા છે. આટલામાં ભગવાને આખા જૈન શાસનના સિદ્ધાન્તો સમાવી દીધા. પાંચ પ્રમાદના કારણે આપણો આત્મા ચાર ગતિમાં રખડી રહ્યો છે. જો તમારે હવે રખડવુ ન હોય તો સાચા સુખનો ઉપાય કરો. પણ એ કાર્ય નીપજે કેવી રીતે ? ભગવાન કહે છે, કે હે ભાઇઓ ! જ્યાં સુધી તમારામાં ઉપાદાનની જાગૃતિ ન થાય ત્યાં સુધી તમે સુંદર કાર્ય કરી શકશો નહિ. મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તેનાં કારણને શોધો. મોક્ષનો માર્ગ સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ છે. સાચું નિમિત્ત અને ઉપાદાનની જાગૃતિ થાય ત્યારે જ મોક્ષનું કાર્ય થાય છે. નિમિત્ત ભગવાનનુ મળે પણ પોતાનુ ઉપાદાન ન હોય તો કાર્ય થાય નહિ. ઉપાદાન તો પોતાનુ જ જોઇએ. ઠાણુંગ સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે જે જે જીવોએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી છે તે તે જીવોને ગુરુનો સમાગમ થયેલો. સદ્ગુરુ વિના સુંદર માર્ગની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી. ભગવતી સૂત્રમાં ભગવાન કહે છે, કે પહેલાં શ્રવણ કરો. જે આત્માએ નિર્મળ સ્વરૂપ નિહાળ્યું છે તે આત્મા સદ્ગુરુના સમાગમમાં આવતાં સાચે માર્ગે પહોચી શકે છે. એ સ્વરૂપ બતાવીને ભગવાન શુ બતાવે છે ? સૂર્યાભ દેવ સ્તુતિ કરતાં બોલે છે, કે ભગવાન આઇગરાણં. ધર્મ કેટલા પ્રકારે છે ? બે પ્રકારે : શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મ. સંધિ વિચારજો. આઇગરાણંની સંધિ મેળવવી છે. તે બરાબર લક્ષ રાખીને સમજજો. કારણ જે પરણે તેનાં જ ગાણાં ગવાય ને ? હે ભગવાન, તમે ભારતમાં ધર્મની આદિ કરી. આદિ તો ઋષભદેવે પણ કરી હતી, તો પછી મહાવીરને આઇગરાણં કહ્યું તેનું શુ કારણ ? પાર્શ્વનાથ ભગવાનના મોક્ષે ગયા પછી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન ન હતું. તે

જ્ઞાન થયું માટે આઈગરાણું. બીજું કારણ ચાર મહાવ્રત હતાં, અને મહાવીરના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રત હોય. પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સંતાનિયાંને પંચ મહાવ્રતનું સ્વરૂપ સમજાવીને મહાવીર શાસનમાં લીધા માટે આઇગરાણું. ભગવાનને કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન થયા પછી ઇન્દ્રભૂતિ અણગાર શિષ્ય પરિવાર લઈ ભગવાનની પાસે આવ્યા. ગૌતમ પણ ભગવાનની પાસે આવે છે. તે વખતે તેના પગ જોરમાં છે. મનમાં વિચારે છે કે જો મને સમજાવશે તો હું તેમનો શિષ્ય થઈશ. નહિ તો એમને નિંદીશ, અવખોડીશ. કહીશ, કે અરે! આ તો ઇન્દ્રજાળિયો છે! એણે તો દેવને પણ વશ કરી નાખ્યા. જેમ જેમ તે આગળ પગલાં ભરતો જાય છે, તેમ તેમ તેના હૃદયમાં વિચારની ધારાઓ બદલાતી જાય છે. હવે ભગવાનના સમોસરણ સુધી પહોંચ્યા. ભગવાનનો દેદીપ્યમાન ચહેરો જોઈ શાન્ત બની જાય છે. જોજો હો! ભગવાનની પાસે શા માટે આવે છે? અભિમાનથી આવે છે. તેના અભિમાનનો પારો ચઢ્યો છે. પણ ભગવાનની મનોહર મુખમુદ્રા જોતાં ઠરી ગયો. તમારી જીભ પણ સાધુની પાસે આવતાં બંધ નથી થઇ જતી? તો આ તો કેવળજ્ઞાની છે. કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, જડ અને ચૈતન્યનો ભેદ કરીને એક ભવમાં પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. તીર્થંકર નામ, ગોત્ર માટે અનેક ભવની સાધના જોઇએ. અખૂટ સાધનાએ તીર્થંકર નામ, ગોત્ર બંધાય. ભગવાન કહે છે, કે ૨૦ સ્થાનકમાંથી કોઇ પણ સ્થાનકની આરાધના કરો. એમાં જઘન્ય રસ આવે તો કર્મની કોડી ખપાવે અને ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તો તીર્થંકર નામ, ગોત્ર બાંધી દે. એમ આ 'થવથુઇ' મંગલ પણ તીર્થંકર નામ ગોત્ર બંધાવે તેવું છે. માટે બાંધવાનો અપૂર્વ અવસર તમને મળ્યો છે તેનો લાભ લો.

"અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે, ક્યારે થઇશું બાહ્યાન્તર નિર્ગ્રંન્થ જો,
સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને, વિચરશું કવ મહાપુરુષને પંથ જો."

ભગવાનની સ્તુતિ, બહુમાન કરવાથી આ જીવ તીર્થંકર નામ, ગોત્ર બાંધી દે. કેટલાય તીર્થંકરોએ ૨૦ બોલની આરાધના કરી છે. ભગવાન

મહાવીરે પણ ૨૦ સ્થાનકની આરાધના કરી છે. શાસન બે પ્રકારનાં છે: દ્રવ્યશાસન અને ભાવશાસન. દ્રવ્યશાસન કરતાં ભાવશાસનમાં અખૂટ ભંડાર ભર્યો છે. ગૌતમ ભગવાનની પાસે આવ્યા ત્યારે નાથની દૃષ્ટિમાં મેષોન્મેષ થઈ ગયા. ભગવાન કહે છે, "ઇન્દ્રભૂતિ, બાપુ! આત્મા છે કે નથી, આવો સંશય તારા મનમાં ઊપજ્યો હતો?" ઇન્દ્રભૂતિ મનમા વિચાર કરે છે, કે આ તો મારા મનની વાત જાણી ગયા. નામ તો કદાચ કોઇની પાસેથી જાણ્યું હોય, પણ મારો સંશય ક્યાંથી જાણ્યો? ભગવાન કહે છે, "ઇન્દ્રભૂતિ! હવે ઠરી જા, ઠરી જા. ઠરવાના ઠેકાણે તું આવ્યો છે. માટે હવે ઠેકડા ભરવા નહિ પાલવે." ઇન્દ્રભૂતિ ડાહ્યા પુરુષ છે. વેદોનું સુંદર જ્ઞાન છે. પછેડી તૈયાર છે. માત્ર ખીલવટની જ જરૂર છે. દરજી વિના ખીલવટ કોણ કરી શકે? તમારે દરજીની જરૂર છે ને? આ અપૂર્વ અવસર મળી ગયો છે તો ખીલવટ કરી લ્યો ને! આ તો ભગવાન પાસે ખીલવટ કરાવવા આવ્યા છે. ખીલવટ કરતાં સોય લાગી પણ જાય. પણ અચકાશો નહિ. તમને ખબર તો છે ટાંકણાં મારેલી ઘંટીમાંથી જ દળીએ ત્યારે લોટ નીકળે. એમ ગુરુનાં વચન રૂપી ટાંકણાં જેમ જેમ સહન કરતા જશો તેમ તેમ અંદરથી વચનનો લોટ નીકળશે. માટે એક કવિએ કહ્યું છે, "ગુરુવચન સંભારીએ, એ રસ્તા પર ચાલજો, ધીરે ધીરે." જે રસ્તે ભગવાન તીર્થંકર ચાલ્યા છે તે રસ્તે ચાલ્યા વિના આપણો ઉદ્ધાર નથી. માટે ધીરે ધીરે એ માર્ગે ચાલવાનુ શરૂ કરો. ભગવાન કહે છે, કે શ્રુતજ્ઞાન મોટું છે. એ બાપ છે અને કેવળજ્ઞાન દીકરો છે. બાપ મોટો કે દીકરો? હવે આગળ જ જઇએ. શ્રુતજ્ઞાનને શા માટે બાપ કહ્યું? ભગવાન કહે છે, કે અમને શ્રુતજ્ઞાનનો સમુદ્ર મળ્યો ન હોત તો અમે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી ન શકત. નંદી સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે શ્રુત જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનનું કામ કરી શકે તેમ છે, માટે આઇગરાણું. શ્રુતજ્ઞાન ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન ભગવાને ગૌતમને આપ્યું માટે. આઈગરાણું દરરોજ ગણો છો પણ

અંદર મોટી મોટી વેલડીઓ ભરેલી છે. ભગવાન ઇન્દ્રભૂતિની ખીલવણી કરે છે ત્યાં તો તેનો પારો ઉતરી ગયો. જ્યાંસુધી તમારામાં અહમ્ હશે ત્યાંસુધી તમને કશી અસર નહિ થાય. હે જીવ! તું શા માટે અભિમાન કરે છે? તું લક્ષ્મીવાન હોય તેથી શું થયું? લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં શું વધ્યું તે તો કહો. કદાચ બાર બાર દીકરાઓ હોય તો ય તેથી શું? શાંતિનાથ ભગવાનને દોઢ કરોડ દીકરા હતા છતાં ફંદમાં ન પડ્યા. પૂર્વે સંતતિ યોગ આરાધ્યો હોય તો એટલી સંતતિ થાય. તેમાં અહંકાર શાનો? કોઈને દીકરો આવે અને દર્શન કરાવવા લઈ આવે ત્યારે શું કહે છે તે જાણો છો? "મહાસતીજી! જુઓ આ તમારો શ્રાવક. એને આશીર્વાદ આપો!" ૫૦૦ શિષ્યોના પરિવારવાળા ગુરુ હોય તો ય અભિમાન શા માટે? જ્યાંસુધી અહમ્ નહિ જાય ત્યાંસુધી જ્ઞાન ઠરશે નહિ. જેનું અહમ્ ગયું તેના હૃદયમાં સરળતા, આત્મિકતા અને જ્ઞાનનાં ઝરણાં વહ્યાં. માટે સરળ બનો. સરળ બન્યા સિવાય આ માર્ગ મળે તેમ નથી. ગુરુ જે કંઈ સુંવાળા કે કડવા શબ્દો કહે છે તે તમારા લાભને માટે જ હોય છે. ભગવાને હજી ઘણા પ્રયત્નો કર્યા નથી ત્યાં તો ઇન્દ્રભૂતિના હૃદયનું પરિવર્તન થઈ ગયું. ગમે તેવો પણ તે ડાહ્યો અને વિચક્ષણ હતો. ગૌતમ કહે છે. કે "પ્રભુ! આપને ઓળખ્યા ન હતા. બસ, હવે ચેલો થઈ ગયો." ચેલો થતાં કેવો ભાર ઉપડે છે? જેને ઘડી પહેલાં ઇન્દ્રજાળિયો કહેતા હતા તેને સાચા સ્વરૂપે ઓળખ્યા. ભગવાન! તત્ત્વ શું છે? તેજસ્વી પરિણામ ઉપજ્યાં. ઇન્દ્રભૂતિને "ઉપન્નેવા, વિગ્નેવા અને ધ્રુવેવા" એ ત્રિપદીમાં ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન થયું. ભગવાનની પહેલી દેશના તો ખાલી ગઈ હતી, કારણ મનુષ્ય ન હતા, દેવ હતા. મનુષ્ય વિના વિરતિ કોણ કરે? વિરતિ વિના તીર્થ પણ ન સ્થપાય. આ ત્રિપદીમાં આખા દુનિયાભરની વસ્તુઓ સમાઈ ગઈ. પોથી લેવા જવું પડે તેમ નથી. ખીલવટ કરી લીધી. આ ત્રણ પદ સાંભળતાં ધડાધડ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરીને ત્યાં ને ત્યાં ચૌદ પૂર્વનો સમૂહ

ફાટી નીકળ્યો. ભણ્યા નથી, ગોખ્યું નથી. આપણે તો 'ધમ્મો મંગલ' ગોખી ગોખીને મરી જઇએ ત્યારે માંડ પંદર ગાથાઓ આવડે છે. આ જ્ઞાન ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયું? શંકા, કંખા ન હોવાથી તરત જ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ઉપન્નેવા, વિહ્નેવા અને ધ્રુવેવામાં આખા વિશ્વનું જ્ઞાન આવી ગયું! આપણને આવું નથી થતું તેનું શું કારણ? આપણામાં અવળાઇ ભરી છે માટે નથી થતું. ભગવાને ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન ગણધરને આપ્યું અને ચારિત્ર પણ આપ્યું તેમ જ આખા શાસનના નાયક બનાવી દીધા. જુઓ, અગિયાર વિપ્રો અને એકેકનો ૫૦૦નો પરિવાર, એકી સાથે ૪૪ સો સાધુઓ થયા. તે વખતનું દૃશ્ય, અપૂર્વ ઠાઠ જોઇને ભવ્ય જીવો થૈ થૈ નાચ્યા હશે. આ અપેક્ષાએ સૂર્યાભ દેવ ભગવાનને આઇગરાણં કહે છે. ત્યાર પછી તીથયરાણં શબ્દ આવે છે. જે વખતે ગૌતમને ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન થયું તે વખતે તીર્થની સ્થાપના કરી. ભગવાનના પહેલા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા કોણ હતાં? ભગવાનના પહેલા સાધુ ગૌતમ, સાધ્વી ચંદનબાળા, શ્રાવક આનંદ હતા. ગૌતમ સ્વામી કહે છે, કે આજથી કોઇ તીર્થની આશાતના કરશો નહિ, કારણ કે તીર્થની આશાતના કરવાથી કર્મ-બંધ થાય છે.

> "તીર્થની આશાતના નવ કરીએ, હાં રે, નવ કરીએ હાં રે,
> નવ કરીએ હાં રે, જેથી ભવ સાગર વેગે તરીએ રે."

ભગવાન કહે છે, કે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા—એ ચાર તીર્થ છે. એની આશાતના કરશો નહિ; અને જો કરશો તો મહામોહનીય કર્મ બંધાશે. ભગવાન કહે છે કે જો હું આ પદવીને પામ્યો હોઉં તો તે તીર્થથી જ. માટે તીથયરાણં. હવે પછી શું આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૧૬ મું

[મંગળવાર, અષાડ વદી ૯]

રાયપસેણીયનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ધન્ય છે તે શિષ્યને, જેણે ગુરુની પાસેથી તત્ત્વ મેળવીને આનન્દના રસ પીધા છે. ગુરુ અને શિષ્ય સારા મળે એ સદ્‌ભાગ્યની નિશાની છે. પંચમ ગણધર કહે છે કે જ્યાં સુધી આત્મા ચિત્તની ચંચળ વૃત્તિનો ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી વીતરાગતા પ્રાપ્ત કરી ન શકે. માટે કોઇ પણ ક્રિયા કરવી હોય તો ચિત્તની એકાગ્રતા જોઇએ. ગૌતમ ભગવાનને પૂછે છે, "હે પ્રભુ! જીવને ચંચળતા રહે છે તેનું કારણ શું?" ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ! જીવો મોહને અધીન થયેલા છે; પરવશપણે પડેલા છે; પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નથી. જ્યાં સુધી પોતાના ચારિત્રનાં ઠેકાણાં ન થાય ત્યાં સુધી ચિત્તમાં સ્થિરતા આવવી મુશ્કેલ છે." જેમ જેમ તમે ચારિત્ર માર્ગમાં સ્થિર થતા જશો તેમ તેમ તમારામાં સ્થિરતા આવતી જશે. જેટલા વિષયો છે તેટલો સંસાર છે. આચારાંગ સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે **"जे गुणे से मूलठाणे । जे मूलठाणे से गुणे ।"** જ્યાં જ્યાં વિષયો છે ત્યાં ત્યાં સંસાર ઊભેલો છે; અને જ્યાં જ્યાં સંસાર છે ત્યાં ત્યાં વિષયનો બોજો વધેલો છે. જીવનો એક તરંગ હજી તો બેઠો નથી ત્યાં બીજો તરંગ ઊઠેલો જ છે. જીવે તરંગ અને તોફાનમાં કાળ ગુમાવી નાખ્યો છે. જીવ અનાદિ કાળથી વિભાવમાં શાંતિ છે એમ માની રહ્યો છે. પણ જ્યાં સુધી વિભાવ નહિ છોડે ત્યાં સુધી ચિત્ત ઠેકાણે રહે તેમ નથી. એક માળા ફેરવતાં ય ચિત્ત ઠેકાણે રહેતું નથી. જ્યાં ત્યાં બાથોડિયાં ભર્યાં જ કરે છે. માટે ભગવાન કહે છે, તમે સામાયિક, માળા ભલે કરો પણ જ્યાં સુધી નહિ સમજાય ત્યાં સુધી ચિત્ત સ્થિર રહે તેમ નથી. શક્રે સ્તવ કર્યું, તે આપણે દરરોજ બોલીએ છીએ. પણ જ્યાં સુધી તેનો ભાવ હૃદયમાં ન ઊતરે ત્યાં સુધી આપણું કલ્યાણ થવાનું નથી. માટે ભાવને જીવનમાં

ઉતારો. જીવનમાં ઊતરશે ત્યારે જ કલ્યાણ થશે. આ શું વેઠ છે કે રાજાનો પોટલો છે કે માથે ઉપાડીને ફરાય ? ખરું જોતાં તેમ નથી. આપણે વેઠને શેઠ માની બેઠા છીએ અને જે શેઠ છે તેને વેઠ માની બેઠા છીએ. એક કવિએ કહ્યું છે, કે—

વેઠની, વેઠની, વેઠની રે, મારા માથે છે ગાંસડી વેઠની.

એ તો સંસારી આ શેઠની રે, મારા માથે છે ગાંસડી વેઠની.

માથા પર વેઠની ગાંસડી લઈ આ જીવ અનાદિ કાળથી ફરી રહ્યો છે. તો હવે એ ગાંસડી મૂકી, જો આત્મા શુદ્ધ ભાવે સ્તવ વગેરે કરે તો એ શેઠ બની જાય. દરેક ક્રિયા સમજણપૂર્વક કરવી જોઇએ. આજે સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ કરતાં દરેકે પોતાને પૂછવું જોઇએ, કે આ બધુ હું શા માટે કરું છુ ? મારી દૃષ્ટિ ક્યાં છે ? હુ અભેદ છુ ? અખંડ છું ? એ દૃષ્ટિ મારામાં ક્યારે આવશે ? આપણા આત્માએ મહાન પુરુષોનાં વ્યાખ્યાનો તો ખૂબ સાંભળ્યાં, છતાં જો ન સમજ્યા તો શુ સામાયિક વગેરે ખોટા છે ? ના. ભૂલ આપણામાં જ છે.

સદ્‌ગુરુ મળે શિષ્ય ન સુધરે,
વિમળ મળી નહિ વાણી રે જી,
કાં તો ગુરુજી જ્ઞાન વિનાના,
કાં પાપી એ પ્રાણી, મેરે સંતો,
જૂના ધરમ લ્યો જાણી રે !

આ ધર્મ સનાતન છે. તમે જોશો તો જણાશે, કે જૂની વસ્તુઓ જ ટકાઉ હોય છે. માટે ભગવાન કહે છે, કે આ જગતમાં જૂનામાં જૂની અને ટકાઉમા ટકાઉ જો કોઈ વસ્તુ હોય, તો તે ચારિત્ર જ છે. આ કવિ કહે છે, કે કાં તો અમારામાં જ્ઞાન નથી અને જો અમે તમને ઉપદેશ આપતાં હોઇએ તો તે યથાર્થ જ છે. કારણ વીતરાગનું કથેલુ તમને અપાય છે. જેના મુખમાં વીતરાગની દૃષ્ટિ હોય તેની દૃષ્ટિ યથાર્થ જ હોય. પણ ઉપદેશ આપતાં તેણે પોતાના ઘરનુ કંઈ ઘાલવું ન જોઇએ. જે હું આપું છું તે વીતરાગનુ કહેલું છે. આવા

ભક્ત પ્રભુદેવને કહે છે, કે જ્યારે હું તમારું સ્મરણ કે સ્તવન કરતો હોઉં ત્યારે મારા કાર્યમાં ભંગ ન પડજો. જ્યારથી મેં આપને સ્વીકાર્યા છે ત્યારથી કોલકરાર કર્યા છે. સમ્યક્ના ચાંદલા કર્યા છે. આ તો કુંકુમના ચાંદલા છે. આ કુંકુમનો રંગ જાય નહિ. મેં તો ભગવાનની સાથે સગાઈ કરી છે, માટે એમાં ભંગ ન પડજો. ભગવાન ! બીજા કોઇને મારા મનમંદિરમાં પ્રવેશ કરવા દઇશ નહિ. સમકીતને પાળવુ હશે તો તમારે મિથ્યાત્વને છોડવું જ પડશે. મિથ્યાત્વના ગયા વિના સમકીત પ્રાપ્ત ન થાય. તમારે ચાંદલા કરવા છે ને ? આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે, કે નાથ ! આ તો મારા કુલની રીત છે. આવા જિનેશ્વરના કુળમાં આવ્યા અને ચાંદલા કર્યા વગરના વાંઢા રહી જાઓ તો થઇ રહ્યું ને ? ચાંદલા કરતી વખતે આજે આપણે ખાનદાની નથી જોતા, ધન જોઇએ છીએ. આજે આપણું માનસ બદલી ગયું છે. અત્યારે વ્યવહારક્ષેત્ર અને ધનક્ષેત્ર બદલાઈ ગયાં છે. ધન હોય પણ જો તે ઈંડાનો રસ ખાતો હોય તો તેવાને ત્યાં તમારી દીકરી સુખી થવાની ખરી ? પહેલાંના લોકો જે ઘરમાં સદાચાર, ધર્મ, જૈનત્વ હોય, તે ઘરમાં જ પોતાની દીકરી આપતા. માટે જ ભગવાનની સ્તુતિ કરતા કહ્યું છે, કે જેમ દરિયો માઝા મૂકતો નથી તેમ શ્રાવક પણ ધર્મની મર્યાદા ઉલ્લંઘે નહિ. ગૌતમના પ્રશ્નનો ખુલાસો ભગવાને ભગવતી સૂત્રમાં કર્યો છે. આત્મા જ્ઞાનનો સમુદ્ર છે. જે વખતે જિનેશ્વરની વાણીનો વાયરો વાય છે તે વખતે અંદરનો દરિયો ઊછળે છે. ભગવાને ગૌતમનો દરિયો ઉછાળ્યો. તેના જ્ઞાનમાં ભરતી આવી. ભરતી આવી તે આવી. પાછી ઓટ ન આવે. ત્યારે તમારે તો ચોમાસું આવે ત્યારે ભરતી આવે અને પારણાં થયાં એટલે મૂક્યાં ઉપાશ્રયનાં બારણાં. ગૌતમના જ્ઞાનમાં ભરતી આવી પણ ઓટ કેમ ન થઇ તેનો ખુલાસો આગળ ઉપર અવસરે કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન ૧૭ મું

[બુધવાર, અષાડ વદી ૧૦]

ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનુ નામ સિદ્ધાન્ત. ભગવાન ત્રિલોકનાથે જગતના જીવોને શાન્તિનો માર્ગ બતાવ્યો. હે દેવાનાં પ્રિયો! તમારે શાન્તિ જોઇતી હોય તો અમારાં સિદ્ધાન્ત-પ્રવચનોમાં પ્રવેશ કરો. જેણે અમારાં સિદ્ધાન્ત-પ્રવચનોમાં પ્રવેશ કર્યો તે શાન્તિના માર્ગને પામી ગયા. જેને સાદી ભાષામાં પ્રાર્થના કહેવામાં આવે છે અને જે આત્માઓ તેનાં મહત્ત્વને સમજે છે તે શાન્તિને પામે છે. ભગવાન કહે છે કે દેવના વિમાનમા બેઠેલો સૂર્યાભદેવ પોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરે છે. પ્રત્યેક આત્મા પોતપોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કર્યા કરે છે. કોઇએ ધનને ઇષ્ટ માન્યું છે તો કોઇએ ઉદ્યમને, તો વળી કોઇએ પુત્ર-પરિવારને. આમ જગતનો પ્રત્યેક જીવ કોઇ ને કોઈ ઇષ્ટને માની રહ્યો છે. તે બધા જીવો ઇષ્ટનું સ્મરણ કરી રહ્યા છે છતાં, ભગવાન કહે છે, કે તમારા માટે જો ખરુ ઇષ્ટ કંઈ હોય તો તે પરમ કૃપાળુ દેવ જ છે. બીજાં ઇષ્ટો તો આ લોક પૂરતાં જ છે અને તે નાશવંત છે દિશાઓમાં પૂર્વ દિશા ઇષ્ટ છે. ધનમાં રત્ન વગેરે ઇષ્ટ છે પરમ પુરુષોમા પરમાત્મા ઇષ્ટ છે. સૂર્ય હમેશા પૂર્વ દિશામાં જ ઊગે છે, પશ્ચિમમાં તે કોઈ દિવસ ઊગતો નથી. આત્મારૂપી સૂર્યને વીતરાગતામાથી જ પ્રકાશ મળે છે. માટે જે પરમ પુરુષોએ ઇષ્ટતા પ્રાપ્ત કરી છે, તેઓની પ્રાર્થના કરવી તે જ ઇષ્ટ-લાભકારી છે. સૂર્યાભદેવ એવું સમજીને જ ભગવાન મહાવીરના સ્તવ અને સ્તુતિ કરી રહ્યા છે સ્તુતિ કરતાં તે શું બોલે છે? આ જગતમાં ઇષ્ટ પદાર્થ જો કોઈ હોય તો તે પરમ પુરુષો છે. એમની પ્રાર્થના શા માટે કરવી તે આપણને શાસ્ત્રો સમજાવે છે. **સયં-સંબુદ્ધાણં** । હે નાથ! આપ બીજા કોઈની સહાય વિના, પોતાની મેળે બોધને પામ્યા છો. પ્રત્યેક દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયને આપ એનાં યથા-

સ્વરૂપે જાણો છો. પ્રભુની પ્રાર્થના કરતાં શું વિચાર કરવાનો છે? હું એટલે આત્મા सयंसंबुद्धाणं પદની પ્રાપ્તિ માટે સ્તુતિ કરું છું, નહિ કે આ લોક કે પરલોકનાં સુખ માટે. પ્રભુ ! મારું સ્વરૂપ આપના જેવું જ છે, પણ આવરણથી તે ઢંકાઈ ગયું છે. આવરણો ત્રણ પ્રકારનાં છે.

આવરણ ત્રણ પ્રકારનાં જીવને રે :
નારી, લક્ષ્મી ને ત્રીજું માન...આવરણ૦

આ ત્રણ પ્રકારનાં આવરણોથી આઠ પ્રકારનાં કર્મો સબળ થાય છે. હે પ્રભુ ! આપનું નામ લેતાં આ ત્રણ આવરણો પજવ્યા કરે છે, મારો કેડો મૂકતાં જ નથી. જે લક્ષ્મીને તમે અગિયારમો પ્રાણ માનીને બેઠા છો, તે લક્ષ્મી જીવને તત્ત્વજ્ઞાન પામતાં અટકાવે છે. જેમ આપને થાય, કે ચાલો, આજે વ્યાખ્યાન સાંભળવા જઈએ; ત્યારે તમારી પત્ની હઠ કરીને રોકે અને કહે, કે આજે નહિ જવા દઉં. તમે કહેશો, કે વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા વગર જીવને ચેન પડે તેમ નથી. ત્યારે તે કીમિયો અજમાવી, પેટમાં દુઃખે છે એમ કહી તમને રોકે અને તમારે ડૉક્ટરને બોલાવવા જવું પડે. આમ જીવને માર્ગ ભુલાવવામાં આવે છે. લક્ષ્મી પણ ઇષ્ટ માર્ગે જતાં અવરોધ ઊભા કરે છે. જેમ નારી આવરણ છે, તેમ નર પણ આવરણ છે. ભોગ-વિલાસમાં આખું જીવન ખર્ચી નાખ્યા પછી જો કોઇ સ્ત્રીને બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ઇચ્છા થાય અને તેનો પતિ તેને તેમ કરતાં રોકે, તો તે આવરણ થયું. દરેક શ્રાવકે ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ માટે અનિષ્ટનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. તો જ આપણે સંવર, સામાયિક, પૌષધ વગેરે કરી શકીએ. જૈનના દીકરાએ અષાડી પૂનમથી કાર્તિકી પૂનમ સુધી શાસ્ત્રનાં વાચનને હૃદયમાં સ્થિર કરવા માટે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું જોઇએ. કારણ કે ધર્મની આરાધના પાત્ર વિના ટકે નહિ. આત્માને પવિત્ર કરનાર બ્રહ્મચર્ય છે. કામભોગ ધર્મ આચરનારને આડખીલીરૂપ છે. બહાદુરનો દીકરો હોય તે તો યાવજ્જીવન બ્રહ્મચર્યનો સ્વીકાર કરે.

વાવણી કરનાર ખેડૂતના મનમાં આશા હોય છે, કે જો સારો વરસાદ પડશે તો ધાન્યના ટોપલે ટોપલા ઊતરશે. એ આશાએ તો એ બી વાવે છે. એમ તમારે આગણે પણ જો પચ્ચખાણરૂપી બીની વાવણી થાય તો પરિણામે સાચાં સુખ અને શાન્તિના ટોપલે ટોપલા ભરાય. બંધુઓ ! નાથ કહે છે, કે જીવ અસત્યનું આચરણ કરતાં લાજતો નથી. આચારાગ સૂત્રમા ભગવાન બોલ્યા છે, કે " અમે લાજીએ છીએ, શરમાઇએ છીએ. " કોનાથી આવુ બોલાય ? એક એક મુનિ-શ્રમણ જ્યા જ્યાં પાપની પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યા અમે લાજીએ છીએ. હે મુનિ ! પાપની પ્રવૃત્તિ જોઇને તમે તેને ત્યજજો.

लज्जा दया संजम बंभचेरं कल्लाण भागिस्स विसोहि ठाणम् ।
जे मे गुरु सयय मणुसासयंति तेहि गुरु सययं पूययामि ॥

હે બંધુઓ ! તમારું કલ્યાણ, તમારું શ્રેય થાય એમ તમે ઇચ્છો છો ને ? ત્યારે, કલ્યાણ ઇચ્છુક આત્માને ભગવાન સુંદર સ્થાન બતાવે છે કેટલા સ્થાન છે ? આત્માની વિશુદ્ધિનાં ચાર સ્થાન છે : લજ્જા, દયા, સંયમ અને બ્રહ્મચર્ય. બેનડીઓ ! સારું કામ કરતાં શરમ હોય ? નહિ જ.

આ તો એક રંગભૂમિ છે, આવી જાઓ. ભૂમિને સાફ કર્યા વિના રંગ નહિ ચડે. રાયપસેણીય સૂત્રમાં પરદેશીએ પોતાના જીવનને કેવુ પવિત્ર બનાવી દીધું છે ! એમ તમારે પણ આ ચાર માસમાં આત્માને પવિત્ર બનાવવાનો છે. પણ શરમાશો નહિ. પાંચ સોની વચ્ચે છેડાછેડી બાંધી લાડીને લાવતા ન શરમાયા, તો છોડતાં શાની શરમ ? એકને ધર્માચરણ કરતો જોઈ બીજો પણ તૈયાર થાય. જો કોઈ એવો હોય તો નિંદા કરે, પણ હળુકર્મી હોય તો પ્રશંસા કરે અને કહે કે તમે તરી ગયા. અનુમોદન આપનારને પણ મહાન લાભ થાય છે. એક બહેનને ધારો કે છઠ્ઠ કરવાની ભાવના થઇ. તેણે આસપાસની બહેનોને વાત કરી. ૧૪ બહેનો તૈયાર થયા. જેમ ભગવાનને કેવળ જ્ઞાન થયું અને તેમણે આપણને માર્ગ બતાવ્યો તો આજે તરવાનો

રસ્તો તમારી પાસે મોજૂદ છે. ભગવાન બોલ્યા છે, કે એક એક શ્રાવક સ્તંભ સમાન છે. માટે જ ભગવાનને **तिन्नाणं तारयणं** એ પદ આપ્યું.

ત્રણ પ્રકારનાં જીવનાં આવરણ છે, માટે તેનાથી દૂર રહી હું સત્તર પ્રકારે સંયમ પાળું, બાર પ્રકારે તપ કરું અને બ્રહ્મચર્ય પાળું. જો તમારે આત્માનુ કલ્યાણ કરવું હોય તો આને અપનાવો. " હે નાથ ! આપ સ્વયંબોધ સમાન છો, પુરુષોમાં ઉત્તમ એવાં પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે હુ આપની સ્તુતિ કરું છું. ભગવાન ! આપ પુરુષોમાં સિંહ સમાન છો : કોઇને બિવડાવવા કે મારવામાં નહિ પણ પરિષહ ઉપસર્ગને સહન કરવામાં. " આ સૂત્રમાં એક સ્થળે કહેવામાં આવ્યું છે, કે હે મુનિઓ ! એક ગામથી બીજે ગામ જતાં જંગલમાં તમને જંગલી પ્રાણીઓનો ભેટો થઈ જાય, તો તમારે ડરવું નહિ. પાછા પણ હઠવુ નહિ. પણ આલોચી, પડિક્કમી, નિંદી, નિઃશલ્ય થઇ તેમના સામે જોવું. આ રૂડો અવસર આવ્યો છે. માટે સમપરિણામે સહન કરવું. આ કલમ જિનકલ્પી માટે છે, પણ જો સ્થવિરકલ્પીને આવો ભાવ આવે તો તેમાં કશું ખોટું નથી. સંગમે, ભગવાનને ૭ મહિના સુધી કેટલા ઉપસર્ગ આપ્યા ? એક પક્ષે ભગવાન મહાવીરનાં કર્મ અને બીજે પક્ષે ૨૩ તીર્થંકરોનાં કર્મ. ભગવાને પરિષહને સહન કરીને સંગમને પણ ન માન્યો, માટે તે **पुरीससिंहाण** કહેવાયા. " હે પ્રભુ ! આપે એવું જબરું કામ કર્યું છે, કે ૩૬૩ પાખંડીઓના મતોને આપે હરાવી નાખ્યા. માટે આપ અજિત થઇ ગયા. હે નાથ ! આપ કર્મકંટક રહિત થઇ ગયા." જે સમયે આપણે કર્મનો ક્ષય કરીશું, તે સમયે આપણે પણ નિષ્કંટક અને નિષ્કલંક બની જઈશું. હે નાથ ! મન, વચન અને કાયાના યોગ અમને અને તમને મળ્યા છે. તે યોગો આપમાં અપાપ ભાવે વર્તે છે, અને અમારામાં પાપ ભાવે. પુંડરીકોમાં કમળ પ્રધાન ગણાય છે. ઉદ્યાનમાં સુંદર પુષ્પો વિકસી રહ્યાં હોય તો ભ્રમરો કુસુમો પર આવે. એમ, "હે પ્રભુ ! આ

ભોગી ભમરાઓ આપના પુંડરીક જેવા મુખ ઉપર આવે છે."

એક ભમરો હતો. બગીચામાં ભમતાં ગુંજારવ કર્યા કરે અને આખા જગતનું સુખ એમાં જ સમાયું છે એવું માને. હવે તે બાગમાં ચંપા અને કેવડાનાં વૃક્ષો હતાં. ઊડતાં ઊડતાં એક દિવસ ભમરાને વિચાર આવ્યો, કે બાગની સુગંધ તો ઘણા દિવસ માણી. ચાલો, આજે બહાર જઇને જોઇએ, કે ત્યાં કેવી સુગંધ છે. ઊડતો ઊડતો તે ઉકરડા પાસે આવી ચડયો. બીજો એક ભ્રમર ઉકરડા પર બેઠેલો જ હતો. ભ્રમર વિચાર કરે છે, કે મારો ભાઇ ઉકરડામાં રહે અને હું બાગની સુગંધ ભોગવું તે ઠીક નહિ. તેથી તેણે પેલા ભ્રમરને કહ્યું, "ભાઇ ! તું મારી સાથે ચાલ." ભાઇઓ ! તમે પણ વીતરાગના ઉદ્યાનની સુગંધ લેનારા છો. તમારો જાતિ ભાઇ જો આત્મિક રીતે દુ:ખી હોય તો તમારે તેની સંભાળ લેવી જોઇએ. "તું અહીં કેમ પડયો છે ?" ત્યારે બીજો ભ્રમર કહે છે, "અહીંના આનંદની તને શી ખબર પડે ? બગીચામાં આવો આનંદ કયાંથી ?" માટે ભગવાન બોલ્યા, કે–

धम्मारामे चरे भिक्खु धिरयं धम्म सारही ।
धम्मारामे रए दंते बंभचेर समाहिए ॥

તમારે અમારા ધર્મોદ્યાનમાં આવવું છે ને ? ભગવાન કહે છે, કે મારા મુનિઓ ધર્મરૂપી બાગમાં રમે છે. પેલો ભ્રમર કહે છે, "ભાઇ ! તું પહેલાં આવ તો ખરો. ત્યાં હું કેવો સુખી છુ તે તું જો." આજે તો એક ભાઇ ઊંચી પાયરી પર હોય, તો બીજો ઇર્ષ્યાની સગડીમાં સળગતો હોય. "ભાઇ ! તું ચાલ તો ખરો." ત્યારે બીજો ભ્રમર કહે છે, "શા માટે મને ઘર છોડાવે છે ?" તમે પણ એમ તો નથી માનતા ને, કે શા માટે અમને મોજમઝા છોડાવો છો ? બન્ને ભમરાઓ બગીચામાં આવ્યા. પેલો ભ્રમર પૂછે છે, "કેમ, આ સ્થાન ગમે છે ને ?" એમ અમે પણ તમને પૂછીએ છીએ, કે અમારો ધર્મરૂપી બગીચો તમને સારો લાગે છે ને ? ભ્રમર કહે છે, "મને તો મારો ઉકરડો જ સારો લાગે છે." તમને પણ ઉકરડો જ સારો લાગે છે

ને? ભ્રમર કહે છે, "આવું મઘમઘતું સ્થાન તને કેમ ગમતું નથી? અને આને છોડીને ઉકરડામાં પાછા જવાનું તને કેમ મન થાય છે?" એમ અમને પણ થાય છે, કે વીતરાગનાં મઘમઘાયમાન શાસનને મૂકીને અમારા જાતિ ભાઇઓને ઉકરડામાં રહેવાનું કેમ ગમે છે? એ અમને કેમ પાલવે? બગીચાના ભ્રમરે પૂછ્યું, "તને ચંપાની સુવાસ આવે છે?" પેલાએ કહ્યું, "ના," તો તેની નાસિકામાં શું ભરાઇ ગયું હશે? જુએ છે તો અંદર ઉકરડાની ગૂંગાગોળી ભરાઇ ગઇ છે. પછી તેને આ સુગંધ ક્યાથી આવે? ભ્રમરે વિચાર કર્યો, કે લાવ આને તળાવે લઇ જાઉં અને તેને પાણીમા ઝબોળું. તે ભ્રમરને તળાવે લઇ ગયો અને તેને પાણીમાં સારી પેઠે ઝબોળ્યો. ત્યાં ગૂંગાગોળી નીકળી ગઇ. પછી તેને પાછો બગીચામાં લાવ્યો અને પૂછ્યું, "હવે સુગંધ આવે છે?" પેલો ભ્રમર કહે, "આ શુ? આવી ખુશબો શું તમે રાત-દિવસ લો છો? તમારૂં સ્થાન તો મારા કરતાં ઘણું સારૂ છે." આવી પ્રતીતિ થયા પછી તે ભ્રમર હવે ઉકરડાને યાદ કરવાનો ખરો? નહિ જ. આ ન્યાય ભગવાન ભવ્ય જીવોને લાગુ પાડે છે. વીતરાગના શાસનના બગીચામાં રહેનારા ભવ્ય જીવો અથવા વિરતિઓ ઉકરડામાં રહેનારા અવિરતિ આત્માઓને કહે છે, કે એક વાર અમારો આનન્દ તો લઇ જુઓ. પણ અવિરતિ એવી છે કે એને ઉકરડો જ સારો લાગે છે. તેનું શું કારણ છે તે શોધી કાઢો. જેમ ભ્રમરની નાસિકામાં મળ ભરાઇ ગયો હતો, તેમ તમારાં નાકમાં વિષય અને કષાયની ગૂંગાગોળી ભરાઇ ગઇ છે. એને લઇને તમને અમારાં પ્રવચનોની સુવાસ આવતી નથી. ઉકરડાના ભ્રમરને જેમ પાણીમાં ઝબોળ્યો તેમ અમે પણ તમને ૨૫ દિવસથી વીરવાણીના સરોવરમાં ઝબોળી રહેલ છીએ. છતાં ગૂંગા-ગોળી નીકળતી નથી તે બતાવે છે, કે તે ઊંડે ઊંડે ઊતરી ગઇ છે. અમારે હજી તમને વધારે વખત ઝબોળવા પડશે. સૂર્યાભદેવ વિષય-ભોગની ગૂંગાગોળી કાઢીને પ્રભુની સ્તુતિ કર્યે જાય છે અને આત્માની સુવાસ લેતો જાય છે. હવે સંપૂર્ણ સુવાસને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરાય

તે અને પ્રાર્થનામાં આગળ જતાં શુ આવશે તે બધું આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૧૮ મું

[ગુરુવાર, અષાડ વદી ૧૧]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. આ સૂત્રમાં આત્મા, પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષની ચર્ચા ભગવાને કરી છે. અનાદિ કાળથી જો આ આત્માએ મોટામા મોટી ભૂલ કરી હોય તો તે એ છે, કે વર્તમાન સ્થિતિમા મગ્ન રહીને તેણે આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું નથી, જો તે આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે તો ભગવાન કહે છે, કે **जे एगं जाणइ से सव्वं जाणइ** જે એકને જાણે તે સર્વને જાણે છે. આના આધારે ભગવાને એક મતનુ ખંડન પણ કર્યું છે ઈશ્વરનુ સ્વરૂપ જેના વડે આત્માનો ઉત્કર્ષ થાય તે હેમચંદ્રાચાર્યે એક શ્લોકમા બતાવ્યું છે

अनन्तविज्ञानमतीतदोष–मबाध्यसिद्धान्तममर्त्यपूज्यम् ।
श्रीवर्धमानंजिनमाप्तमुख्यं–स्वयंभूवं स्तोतुमहं यतिष्ये ॥

સૂર્યાભ જેની સ્તુતિ કરી રહ્યો છે તે ભગવાન કેવા છે ? અનન્ત-વિજ્ઞાનવાળા અને અઢાર દોષરહિત છે. એમનો સિદ્ધાન્ત અબાધ્ય છે. દેવો વડે પૂજાયેલા છે. આપ્ત પુરુષોમાં શ્રી વર્ધમાન મુખ્ય પુરુષ છે. આપ્ત એટલે જેણે અનન્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે. એવા આપ્ત પુરુષોમાં ભગવાન મહાવીર મુખ્ય છે. **सयंसंबुद्धाणं** એટલે પોતાની મેળે બોધ પામેલા છે. જેની આપણે પ્રાર્થના કે સ્તુતિ કરીએ તે આપ્ત હોવા જોઇએ. એ અનન્ત જ્ઞાનવાળા અને અઢારે દોષથી રહિત હોવા જોઇએ. અનન્ત જ્ઞાનવાળા વર્ધમાન જિનેશ્વર છે. અતીતદોષ પદ મૂકવાની શી જરૂર હતી ? શંકાકાર શંકા કરે છે. આ શ્લોકમાં ત્રણ મતોનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. આજીવક મતવાળા કહે છે, કે અમારા ભગવાન

અનંતજ્ઞાનવાળા છે અમારા ભગવાનનું શાસન જ્યારે અવનતિને પામે છે ત્યારે ભગવાનને અવતરવું પડે છે. यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति। અહીં આજીવક મતવાળાને સમજણ પાડે છે, કે તમારા પરમાત્મા અનંત જ્ઞાનવાળા છે, તે જો સૃષ્ટિ પર અવતરે, તો દોષવાળા કહેવાય. ત્યારે અમારા ભગવાનમાં તો અનંત જ્ઞાનની સાથે દોષરહિતત્વ પણ છે. કેટલી સરસ દલીલ! આવાં જૈન શાસનમાં તમારો અવતાર થયો છે. એ ન્યાય માર્ગ સાંભળતાં તમારાં હૈયાં હર્ષે ઊછળવાં જોઇએ. તમારા ભગવાન અવતાર લે છે એનાથી પાર્થક્ય બનાવવા અહીં અતીત દોષ એ પદ મૂકવામાં આવ્યું છે. મૂળ અતિશયો ચાર છે: અનંત જ્ઞાનાતિશય, અનંત વચનાતિશય, અનંત પૂજનાતિશય અને અનંત અપાયાપગમાતિશય. આજીવક મતનું આમ ખંડન કર્યું. અમારા ભગવાન સૃષ્ટિનુ ગમે તે થાય પણ જગતમાં ફરીથી અવતરતા નથી, એ નિર્દેશવા અતીતદોષ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. હવે બીજા વૈશેષિક મતનું ખંડન કઈ રીતે કર્યું છે તે જોઇએ. વૈશેષિક મતવાળાની માન્યતા શી છે? તેઓ કહે છે, કે ભગવાનને અનંત જ્ઞાનની શી આવશ્યકતા છે? જેટલું જોઇએ તેટલું જાણે. વધારે જાણવાની શી જરૂર છે? એમને કીડાઓની સંખ્યા ગણવાની શી જરૂર છે? તમારા ભગવાનનુ તો બધા જીવોનું જોવામાં જ ચાલ્યું જાય છે. ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે, કે અનન્ત જ્ઞાન એટલે શું? આ જગતમાં પ્રત્યેક વસ્તુ અનંત ધર્માત્મક છે. આ જગતમાં જેટલા પુદ્‌ગલો અને જીવો છે તે બધાને જાણવા અને જોવા તેનું નામ કેવળ જ્ઞાન. વૈશેષિક મતવાળા કહે છે કે જેમ ગીધ દૂરથી જોઈ શકે છે તેમ તમારા ભગવાન દૂર બેઠા જુએ. એ મતના ખંડન માટે અનંત વિજ્ઞાન વિશેષણ પ્રયોજવામાં આવ્યું છે. હવે અબાધ્ય સિદ્ધાન્તની વ્યાખ્યા આવે છે. ભગવાને બતાવેલા સિદ્ધાન્ત અબાધ્ય છે. વાદી, પ્રતિવાદી કે કુવાદી–કોઈ પણ અમારા ભગવાનના વચનને ત્રણે કાળમાં ખંડિત કરી શકતા નથી. તેથી અબાધ્ય સિદ્ધાન્ત. જો જૈન દર્શન કોઇથી

ઝળહળતું હોય તો તે સાત નય, ચાર નિક્ષેપ અને સ્યાદ્‌વાદના કારણે. હવે **अमर्त्यपूज्यं** પદનો અર્થ વિચારીએ. એ ભગવાનને કોઇ અર્ચે કે વાંસ વડે છેદે તેનો તેમને રાગદ્વેષ નથી. આવું એમણે અનંત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. ચાર કર્મનો જે છેદ કરે તે જ અનંત જ્ઞાનવાળા થાય છે. એવા ભગવાનની તે સ્તુતિ કરે છે. આપણે પણ એવા ભગવાનની સ્તુતિ કરીએ. બંધુઓ! ઘરમાં પડેલી નાણાંની કોથળીઓની ગણતરી કર્યા કરો છો ને? આપણા આત્મામાં પણ જ્ઞાનરૂપી ધનની કોથળીઓ ભરેલી પડી છે. તો પછી તે આપણને પ્રાપ્ત કેમ થતી નથી? જો પ્રાપ્ત કરવી હોય તો સમકીતના પાઠમાં પરમાર્થને સેવો. તમારા આત્માને જો પરમાત્મા બનાવવો હોય તો એવાને સેવો કે જેની દૃષ્ટિ ભલી છે અને જેણે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ વડે પરમ અર્થને પ્રાપ્ત કરેલ છે. **सेवणावावि यावन्न कुदंसणा वज्जणा च समत्त सद्दहणा।** આ તમે પ્રતિક્રમણના પાઠમાં બોલો છો ને? કેવુ સુંદર સ્વરૂપ બતાવે છે? બે વસ્તુઓને વર્જો, જ્યાં સુધી વર્જશો નહિ ત્યા સુધી તમારું સમકીત નિર્મળ થવાનું નથી. **वावन्न** એટલે જે આત્માઓ વિમાર્ગે જઇને સમ્યક્‌થી ચ્યૂત થયા છે અને ચારિત્રથી પડવા ઇચ્છે છે તેનો પરિચય ન જ કરો. જેનુ દેખવુ જ ખોટું છે, જેઓ મિથ્યાત્વમાં પડચા છે એને વર્જી નાખો. **परपासंड परसंसा**–ભગવાન કહે છે આના બે અર્થો કરવા પડશે. જિનેન્દ્ર સિવાય ૩૬૩ પાખંડીઓના મતો છે. એમનાં તમારા મુખેથી વખાણ ન કરો. પાખંડી ધર્મનો પરિચય કરવો તમને પાલવે નહિ. બીજો અર્થ પાખંડ એટલે આત્માના સ્વરૂપથી જે બહાર પ્રવર્તન છે તે બધુ પાખંડ છે તેનો પણ પરિચય છોડવો જોઇએ. આવી રીતે જે પરમ અર્થના માર્ગમાં વિચરે છે તે સમકીતની શ્રદ્ધાવાળા છે. કોની માફક? સુલસાબાઇની માફક. સુલસાનુ સમ્યક્ત્વ કેવું દૃઢ હતું! એ તમે કેટલીય વાર સાંભળ્યું હશે. પણ સાભળીને હૃદયમાં ઠસાવ્યું છે? નહિ જ. ભૂલી જવાય છે. નાવાનું, ખાવાનુ કે પીવાનું ભુલાતું નથી? પણ સાથે આવનારું ભૂલી જવાય છે.

દીકરો લેસન ન કરે તો માસ્તરનો ઠપકો ખાય ને? પણ તમે તો રીઢા થઇ ગયા છો. સુલસા બાઈ ભગવાન મહાવીરનાં અનન્ય ભક્ત હતાં. એક વખતે અંબડ ભગવાનનાં દર્શન કરવા ગયો. વાચન, ઉપદેશ પતી ગયા પછી અંબડ કહે છે, "પ્રભુ! હું રાજગૃહ નગરમાં જાઉં છું તો મારા લાયક કંઈ કામ સેવા હોય તો ફરમાવો." ત્યારે ભગવાન કહે છે, "ત્યાં સુલસાબાઇને ધર્મધ્યાન કહેશો." આખું રાજગૃહ શ્રાવકોથી ભરેલું હતું. પણ ભગવાન કોઇને નહિ અને એક માત્ર સુલસાબાઇ માટે જ સંદેશો આપે છે. તે એક સ્ત્રી હોવા છતાં પણ ધર્મની શ્રદ્ધા તેના હાડેહાડમાં વ્યાપેલી હતી. તેનાં ઊંડાણમાં પણ ભગવાનની વાણીનો જ હકાર હતો. માટે ભગવાને સુલસાને કહેવડાવ્યું. આ સાંભળી બીજાઓને વિચાર ન આવ્યો, પણ અંબડ સંન્યાસીને વિચાર આવ્યો, કે ભગવાન સુલસાબાઇને જ કેમ યાદ કરે છે. લાવ, તેની પરીક્ષા કરું. હવે સુલસાની પરીક્ષા કરવા અંબડે બ્રહ્માનું રૂપ ધારણ કર્યું. તેને આવેલો જોઇ તેનાં દર્શન માટે આખું નગર ઊમટ્યું, પણ સુલસા બહાર ન નીકળ્યાં. नो आगए नो परिज्ञाणाए। એક દિવસ એમ જ પસાર થઇ ગયો. અંબડે વિચાર્યું, કે તે ન આવી તે ન જ આવી. બીજે દિવસે વિષ્ણુ રૂપ ધારણ કરીને તેણે બીજા દરવાજેથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ફરીથી આખું ગામ દર્શન કરવા બહાર પડ્યું, પણ સુલસા ઘરમાંથી બહાર ન નીકળ્યાં. ત્યારે કોઇએ તેમને કહ્યું, "મૂર્ખ! માનવું હોય તો માનજે અને ન માનવું હોય તો ન માનજે, પણ જોવામાં શો વાંધો છે?" સુલસાએ ઉત્તર દીધો, "જેને જોવાનો હતો તેને જોઇ લીધો છે, હવે બીજાને જોવાની જરૂર નથી." અંબડ વિચારે છે, "આજે પણ ન આવી તે ન આવી." પછી ત્રીજે દિવસે તેણે મહેશનું રૂપ ધારણ કર્યું. બધાં દર્શને આવ્યાં, પણ સુલસા ન આવ્યાં. અંબડે વિચાર્યું, "એના ભગવાનને માને છે ને? તો લાવ, તે રીતે પરીક્ષા કરું." અંબડ લબ્ધિવાળા હતા, એટલે લબ્ધિ વડે સાક્ષાત્ તીર્થંકરનું રૂપ ધારણ કર્યું. આખું ગામ ઊમટ્યું

પણ સુલસા ન ગયાં. તેમણે વિચાર્યું, "મારા ભગવાન તો બીજે સ્થળે બિરાજે છે. તે અહીં આવે જ ક્યાંથી?" અબડ વિચારે છે, કે "ત્રણ ત્રણ રૂપો ધરવા છતાં ન આવી." અને ચોથા રૂપે સભામાં દૃષ્ટિ કરી, પણ સુલસા નજરે ચડયાં નહિ. અંબડે તેના ઘરે જઇ દર્શન આપવાનું નક્કી કર્યું. અંબડનો પ્રવેશ થતાં સુલસા વિચારે છે, "જો મારા પ્રભુ પધાર્યા હોત તો મારાં રોમે રોમમાં ઉલ્લાસ પ્રગટત, પણ આના આવવાથી મને કશો ઉલ્લાસ આવતો જ નથી. માટે આ મારા પ્રભુ ન હોય. ક્યાં મારા ભગવાન અને કયા આ?" તે શાન્તિથી બેઠાં રહ્યાં. કશો આદર–સત્કાર કર્યો નહિ. ગોચરીનું આમંત્રણ પણ ન આપ્યું. અંબડ ઊઠ્યો. તેણે વિચાર્યું, કે ભગવાને જોઇને જ સોટી મારી છે. પ્રભુ હોય તે પ્રભુ જ હોય. તેમાં કશી ખામી ન હોય. તેણે એકદમ વેશપલટો કરી નાખ્યો અને કહ્યું, "બાઈ! ધન્ય છે તને. તારો ભગવાનના કોઠામાં વાસ છે." હવે સુલસાએ વાચા ઉઘાડી. તેણે પૂછ્યું, "મારા ભગવાન શાતામાં છે ને?" અબડે કહ્યું, "બાઇ! ખૂબ લહેરમાં છે, અને તમને ધર્મધ્યાનનું કહેવડાવ્યું છે." બાઇએ કહ્યું, "તમે મારા ભગવાનનાં ગુણગાન કરો છો તેથી હું તમારો આહારપાણી માટે આદરસત્કાર કરું છું." આ સૃષ્ટિમા આવા સમકીત, બ્રહ્મચારી, ભાવિક આત્માઓ વિચરે છે તેથી સમુદ્ર માઝા મૂકતો નથી. હવે શું આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૧૯ મું

[ગુરુવાર, અષાડ વદી ૧૨]

ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનું નામ સિદ્ધાન્ત.

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે, તેમાં આત્માનો નિર્ણય કરી સાચી આઝાદી પ્રાપ્ત કરેલા એવા પરદેશી રાજાનું વર્ણન છે. એ પરદેશી રાજા અથવા સૂર્યાભદેવે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી,

વીરની વાણીને હૃદયસ્થ કરી આપદા અને વિપદાનો વિધ્વંસ કરવા માટે પ્રભુજીની નમોત્થુણં વડે સ્તુતિ કરી રહ્યો છે. તેમાં **પુરિસવર ગંધહત્થિણં** પદ આવે છે. જેમ ગંધહસ્તી ચતુરંગિણી સેનામાં શ્રેષ્ઠ લેખાય છે અને જે પોતાની ગંધથી શત્રુપક્ષના સૈન્યને પરાજિત કરે છે તેમ જ પોતાના પર પડતા અસ્ત્રશસ્ત્રના પ્રહારોને ન ગણકારતાં તે આગળ વધતો જાય છે, તેમ ભગવાન પણ ચતુર્વિધ સંઘમાં શ્રેષ્ઠ, સદુ-પદેશરૂપી પરાક્રમથી યશરૂપી ગંધથી પાખંડીઓને નસાડે છે. પાખં-ડીઓ તરફથી થતા પરિષહ અને ઉપસર્ગોની જરાય પરવા કર્યા વગર મુક્તિપથમાં આગળ અને આગળ વધતા જાય છે. એવા હે પ્રભુ! હે દયાળુ દેવ! આપ ગંધહસ્તી સમાન છો. અહી ગંધહસ્તીની ઉપમા આપી તેનું શું કારણ? ગંધહસ્તીના ગંડસ્થલમાંથી મદ ઝરે છે. એની એવી તો સુગંધ મહેકે છે કે બીજા જીવો એ સુગંધ લેવા ગંધહસ્તી પાસે જાય છે. હે પ્રભુ! જેમ આપ આઠ પ્રકારના મદને ઝરતા ગયા, મૂકતા ગયા, તેમ આપના આત્માની સુવાસ ત્રણે લોકમાં ફેલાણી. દેવલોકમાંથી દેવોને પણ આત્મિક રસના ઝરણાંઓ ઝરાવતા આપની પાસે આવવું પડ્યું. અહીંઆ તીર્થંકર ભગવાનનો જન્મ લેવાની વેળા થાય કે દીક્ષા લેવાનો વિચાર તે કરે ત્યારે બધાને જ ખબર પડે કે મહોત્સવ થવાનો છે. તીર્થંકર ભગવાન સંસારમાંથી મુક્ત થવા માટે ભાગવતી દીક્ષા લેવાનો વિચાર કરે તે વખતે તેમના પરમા-ણુઓમાં એવું સામર્થ્ય હોય છે કે જેથી દેવોનું આસન પણ કંપાય-માન થાય, અને દેવો અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકે. તેના વડે જણાય કે ભગવાન સંસારનો ત્યાગ કરી સંયમ સ્વીકારે છે. તો અમારો જિન-પરંપરા વ્યવહાર છે, કે પ્રભુનો મહોત્સવ કરવો. તીર્થંકરના પ્રત્યેક કલ્યાણનો મહોત્સવ દેવો કરે છે. તીર્થંકર દેવોની સુગંધ જગતમાં ફેલાય ત્યારે વાદી, પ્રતિવાદીઓ પ્રેરાઇને પ્રભુની પાસે આવે છે. માટે જ, હે નાથ! આપ ગંધહસ્તી સમાન છો. ત્યાર પછી **लोगुत्त-माणम्** પદ આવે છે, તેનો અર્થ આપ લોકમાં ઉત્તમ છો એવો

થાય છે. હાથીઓમાં ઐરાવત, સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીરત્ન, ગાયોમાં કામધેનુ, રાજાઓમાં ચક્રવર્તી, દેવોમાં ઇન્દ્ર, દિશાઓમાં પૂર્વ કે ઉત્તર, ચિંતનમાં આત્મચિંતન ઉત્તમ છે. એક શ્લોકમાં કહ્યું છે, કે—

उत्तमात्मचिंता च शास्त्रचिंता च मध्यमा ।
अधमा कामचिंता च परचिन्ताधमाधमा ॥

આત્મચિંતા ઉત્તમ છે, શાસ્ત્રચિંતા મધ્યમ અને કામચિંતા અધમ છે; અને પરચિંતા અધમમાં અધમ છે. હે નાથ! આપે તો સર્વ ચિંતાઓને છોડીને ફક્ત એક આત્મચિંતા કરી લોક વિષે ઉત્તમ થઈ ગયા. ત્યાર પછી આવે છે **लोग नाहाणम.** હે નાથ! આપ તો લોકના નાથ છો. આ પરિષદમાં બેઠેલા ભાઇઓ તો તેમની પત્નીના જ નાથ છે, પણ આપ તો સર્વ જીવોના નાથ છો. નાથ એટલે શું? અણપામેલી વસ્તુને પમાડે અને પામેલી વસ્તુનુ રક્ષણ કરે તેનું નામ નાથ. બહેનડીઓ! આ તમારા નાથ તો નામના જ નાથ છે. જ્યારે રક્ષણ કરવાનો વખત આવે ત્યારે કદાચ નાસી પણ જાય એવા. પણ, હે નાથ! આપને જેણે નાથ કર્યા તે તરી ગયા. બેડો પાર કરવા માટે હું આપનુ સ્તવન કરુ છુ. જેમ રાજીમતીએ દ્રવ્ય અને ભાવે નેમિનાથને નાથપણે સ્વીકાર્યા તો સિદ્ધ ગતિમાં પણ તેને સાથે લઈ ગયા અને સાદિ અનંતભાગે સત્ય નાથ બની ગયા, તેમ હું પણ આપને જ નાથ બનાવવા માટે આ સ્તવન કરું છું. પછી આવે છે **लोगहियाणं** પદ. હે નાથ! આપ ત્રણે લોકના હિતને કરનારા છો. ઉપદેશ અને પ્રવૃત્તિ દ્વારા ભગવાન જ સર્વ લોકના હિતકર્તા છે. પછી આવે છે **लोग पईवाणं** પદ. પ્રદીપની પેઠે ભવ્ય જીવોના હૃદયરૂપી ભુવનમાં રહેલા મિથ્યાત્વરૂપી ઘોર અંધકારનો નાશ કરી, જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી સત્યાસત્ય, ધર્માધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ દર્શાવનાર આપ જ લોકપ્રકાશક સાચા પ્રદીપ છો. જેમ દીપક અમાવાસ્યાના અંધકારને પણ દૂર કરી પ્રકાશ કરે છે, તેમ આપની વાણીરૂપી દીપક પણ ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં રહેલા ઘોર અંધકારનો નાશ કરી સમ્યક્નો

પ્રકાશ ફેલાવે છે. માટે આપ જ પ્રદીપ સમાન છો. **लोगपज्जो-यगराणं** નો અર્થ. સૂર્યની જેમ જન્મસમયમાં તેમ જ કેવળ જ્ઞાન થયા બાદ સર્વલોકમાં પ્રકાશકર્તા હોવાથી ભગવાન જ સર્વપ્રકાશ, સાચા સૂર્ય છે. સૂર્ય જેમ પોતે પ્રકાશે છે અને પરને પણ પ્રકાશિત કરે છે, તેમ હે પ્રભુદેવ! આપમાં પણ કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન રૂપી સૂર્ય જાજ્વલ્યમાન છે. તેથી આપ ત્રણે લોકને પ્રકાશિત કરી રહ્યા છો. આપે જેમ સ્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પ્રકાશ મેળવ્યો, તેમ હું પણ સ્વનું જ્ઞાન મેળવું. તે માટે હું આપની સ્તુતિ કરું છું; નહિ કે સ્ત્રી કે પુત્ર કે ધન માટે. સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, મોટર કે બંગલા માટે પ્રાર્થના ન કરશો. લોંદો મારશો તો લોંદો મળશે, તે ભાવનાથી ન કરજો હો ને? બાપુ! શુદ્ધ ભાવનાથી, કર્મનો ક્ષય કરવા માટે સ્તુતિ કરો. સ્તુતિ કરતાં કંઈ ત્રુટિ આવી જાય તો ય લાભ જ છે. આ વાત દૃષ્ટાન્તથી સમજાવીએ. મથુરા નગરીમાં એક વખતે શત્રુદમન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં લોહખોરા કરીને એક ચોર ચોરી કરતો. એ લોહખોરો હતો, તો તમારું નામ શું? તમે કેવા? તમે ધન-ખોરા ચોર. આ ચોર હમેશાં ચોરી કરે, ધાડો પાડે, પણ ચોર બાપડો સારો; કારણ કે તે રાતના જ ચોરી કરતો; જ્યારે તમે તો દિવસ અને રાત ધાડો પાડો છો. ત્યારે વાણિયો કેવો? એક કવિએ કહ્યું છે, કે "વાણિયો, સોની ને ત્રીજો સઇ, ત્રણેનો સંગ ન કરશો, ભાઈ!" આ કવિ કહે છે, હું નથી કહેતી. ચોર વિચારે છે, કે દરરોજ ચોરી કરું છું પણ હજી સુધી નગરશેઠનાં ઘરને લૂંટયું નથી, તો આજે તેનું ઘર ફાડું. દિવસના ચોરે બધી બાતમી મેળવી લીધી અને રાતે ખાતર પાડયું. શેઠ–શેઠાણી જાગી ગયાં. શેઠે ચોરને પકડી કોટવાળને હવાલે કર્યો. બંધુઓ! સમજજો. કામરૂપી કોટવાળ આ ચોરને પકડવા માટે લાગ જોઇ રહ્યો છે, અને એક દિવસ મુસ્કેટાટ બાંધશે ત્યારે તમને ખબર પણ નહિ પડે.

"અરે! આ કાળનો કોટવાળ ચડયો, નગરને ઘેરો ઘાલ્યો,
ગામમાં ફજેતા થયા, દરવાજે ભીડો પડી, ગુરુજી! દરવાજા બંધ કરો."

જે વખતે કાળરૂપી કોટવાળ આવશે તે વખતે બૂમો પાડશે, કે "ગુરુજી! દરવાજા બંધ કરો." "અરે! હાટડીએ હડતાળ પડી." હાટડી કઈ? ઘરવાળી ઘરમાં બેઠી છે, "દીકરા! કોટવાળને પાછો વાળ." દીકરો કહેશે, "બાપુ! એ રસ્તો બંધ ન થાય." "તને કેટલી વાર કહ્યું કે એને પાછો વાળ," "બાપુ! એ રસ્તો એને પકડવાનો નથી." માટે કાળના કોટવાળને પકડો અને પ્રપંચ કરતા તમારા આત્માને પણ પકડો. ચોર પકડાઇ ગયો. ત્યારે કોટવાળે કહ્યું, "આને ગધેડા પર બેસાડી ગામમાં ફેરવો. પછી સોટા મારી, અવળે બંધને બાંધીને શૂળીએ ચડાવો." હું તમને પૂછું છું, કે જો હાથી અને ઘોડા તમને સવારી માટે મળતા હોય તો તમે ગધેડાની સવારી પસંદ કરશો? નહિ જ. બંધુઓ! જૈનશાસનરૂપી હાથીઘોડા મૂકીને બીજે રમતા હો તો તમે ચોર કરતાં ય ઊતરતા છો. ચોરને લઇ જાય છે ત્યારે મૂંગે મોઢે તે બધું સહન કરે છે, કારણ કે તે પરવશ છે. તેવી જ દશા મરણસમયે થશે. જીવ ડચકાં ખાતો હશે ત્યારે કંઇ પણ બોલી શકાશે નહિ. માટે, જીવનને ઉજ્જ્વલ કરવાની ચાવીને લઇ લો. ચોરને વધસ્થાને લઈ જાય છે. રાજાએ ઢંઢેરો પિટાવ્યો છે, કે કોઇએ ચોરને સહાય ન કરવી. જુઓ, એક વખત ચોરી કરનારને કોઇએ સહાય ન આપી, તો પછી અનેકનાં ગળાં રહેંસનારને કેટલી યાતના ભોગવવી પડશે? રાજાની ઉદ્‌ઘોષણા છે, કે જે કોઇ તેને સહાય કરશે, તેને પણ સજા થશે. ચોરને શૂળીએ ચડાવ્યો. ગ્રીષ્મનો પ્રખર તાપ પડી રહ્યો છે. બાપડો પોતાનાં કર્મોનાં ફળો ભોગવી રહ્યો છે. ત્યાંથી પસાર થતા માણસો જુદું જુદું બોલે છે. કોઇ કહે છે, "આમ પિલાય છે તેના કરતાં તે મરી જાય તો સારું." બીજું કોઇ કહે છે, "એ તો એ જ લાગનો છે. એનાં કર્મનું ફળ મળ્યું છે." એવામાં એક મુનિ ત્યાંથી નીકળ્યા. તે વિચારે છે, કે "આત્મા કર્મનાં ફળ ભોગવે છે. તે પ્રમાણે આ પણ તેનાં કર્મના ફળો ભોગવી રહ્યો છે." ઉ. અ. ના ૪ થા અધ્યયનમાં કહ્યું છે, કે "**कडाण कम्माण**

न मोक्ख अत्थि।" કરેલાં કર્મો જીવોને ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી. માટે, હે જીવો! કોઈ આવાં કર્મો કરશો નહિ. ચોર શૂળીએ લટકયો છે. એવામાં એક જિનદત્ત નામે શ્રાવક શૌચ કરી પાછો વળે છે. શૂળીએ લટકતા ચોરને જોઇને તેની આંખો અશ્રુઓથી ભરાઇ ગઇ. તેનુ હૃદય અનુકંપાથી ભરાઈ ગયું. તેને મદદ કરવા તેનો જીવ તલસી રહ્યો. જોજો, હાં. આ બાજુ રાજાની મનાઇ છે, પણ ધર્માત્માઓ કોઇનાં દુઃખને જોઇ શકતા નથી. આ સ્થળે તમે હો, તો શું કરો? ભાગી જ જાઓ ને? પેલો શેઠ ચોરની પાસે આવીને પૂછે છે, "ભાઇ! તને શી મદદ કરું?" ચોર કહે છે, "શેઠ! મને ખૂબ તૃષા લાગી છે, તો થોડું પાણી આપો." જિનદત્ત કહે છે, "હમણાં લાવુ છુ." બોલો, શેઠના આ શબ્દો સાંભળીને પેલા ચોરને કેટલો આનન્દ થયો હશે? જિનદત્ત કહે છે, "તારા માટે પાણી લાવતાં મને મોડું થઇ જાય અને એ અરસામાં તારું મૃત્યુ થઇ જાય, તો તને કેવળી ભાષિત ધર્મ બતાવતો જાઉં છું કે જેથી તું સદ્દગતિને પામે. હું પાણી લઇને આવુ ત્યાં સુધીમાં તું આ નવકારમંત્રરૂપી પાણીથી તારી તૃષા છિપાવજે. જો આ પ્રમાણે બોલજે: **नमो अरिहंताणं, नमो सिद्धाणं, नमो आयरियाणं, नमो उवज्झायाणं, नमो लोए सव्वसाहुणम्.**" ચોર એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળી રહ્યો છે અને મંત્રનું મનમા રટણ કરી રહ્યો છે. શેઠ પાણી લેવા ગયા. પણ ચોર **अरि-हंताणं** ભૂલી ગયો. તેને બદલે, 'આણું, તાણું, કછુ ન જાણું શેઠ વચન પરમાણુ' એમ બોલવા લાગ્યો. શૂળીની વેદના ભોગવતાં તેણે પરમાત્માનું સ્મરણ કર્યું એટલે તે દેવનો જન્મ પામ્યો. માટે જ ભગવાન કહે છે, કે જો જીવ શુદ્ધ ભાવે નવકારમંત્ર ભણે તો તેની દુર્ગતિ અટકી જાય અને સુગતિને વરે. પાપીમા પાપી માણસ પણ સંતનો સમાગમ થતાં સુધર્યા વગર ન રહે. શેઠ પાણી લઇને પાછા આવ્યા, પણ આનો હંસલો તો દેહદેવળિયામાંથી ઊડી ગયો છે. શેઠે વિચાર્યું: "કંઇ નહિ. આણે વીતરાગની વાણીનું પાણી પીધું છે, તેથી તેની દુર્ગતિ તો

થવાની જ નથી." એવામાં કર્મચારીઓએ રાજાને જઈને જાણ કરી કે જિનદત્તે ચોરને સહાય કરી છે, અને રાજાજ્ઞાનો ભંગ કર્યો છે. રાજાએ હુકમ કર્યો કે તેને પણ ગામ વચ્ચે ફેરવી, માર મારી, શૂળીએ ચડાવવો. તેમ કરવામાં આવ્યું ત્યારે દેવનુ આસન ચલાયમાન થયું. નાથ કહે છે કે ધર્માત્માને દુઃખ પડે ત્યારે દેવો પણ સહાય કરવા દોડતા આવે છે. દેવ વિચારે છેઃ "આ તો મારો પરમ ઉપકારી છે. ઉપકારીના ગુણનો બદલો મારાથી કેમ ઓળવાય ? અને જો ઓળવું તો મારા જેવો ઘાતકી બીજો કોણ હોઇ શકે ?" દેવે મોટો પર્વત બનાવીને રાજાના મહેલ ઉપર લટકતો રાખ્યો અને રાજાને કહ્યું, "વિના અપરાધીને દુઃખ આપનારને અમે સહન કરી શકતા નથી, માટે આ નિર્દોષ જિનદત્તને તરત છોડી મૂકો. નહિ તો આ પર્વત તમારા પ્રાસાદ ઉપર નાખીશ અને તમે બધા કચડાઇને મરી જશો." રાજા ભયભીત બન્યો. તેણે જિનદત્તને શીઘ્ર મુક્ત કરવા આજ્ઞા દીધી.

કહેવાનો આશય એ છે કે નમોત્થુણં ગણનાર, નવકારમંત્ર ગણનાર ઉચ્ચ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. માટે પ્રત્યેક જણે તેનું સ્મરણ કરવું જોઇએ. હવે **अभयदयाणं** પદ. હે પ્રભુ ! આપ અભયદાનના દાતા છો. દાન પાંચ પ્રકારનાં છે : અભયદાન, જ્ઞાનદાન, સુપાત્રદાન, કીર્તિદાન અને અનુકંપાદાન. આ પાંચમાં અભયદાન જ શ્રેષ્ઠ છે. પરદેશમાં પ્રવાસ કરનાર કોઇ ધનવાનને રસ્તામાં લૂંટી લઇ, તેની આંખો પર પાટા બાંધી એક ભયંકર અરણ્યમાં તેને મૂકીને ચોરો ચાલ્યા ગયા. એટલામાં એના પરમ સૌભાગ્યના ઉદયથી કોઇ મહારાજા પોતાની ચતુરંગિણી સેના સહિત શિકાર માટે તે અરણ્યમાં આવી ચડ્યો. પરદેશીને જોઇ રાજાને દયા આવી. તેને ભય ન પામવાનું કહ્યું, એમ તેને રાજાએ અભયદાન દીધુ. આંખ પરના પાટા કાઢી ચક્ષુદાન પણ દીધું. ઇચ્છિત સ્થાને જવાનો માર્ગ બતાવી માર્ગદાન દીધું. પહોંચાડવા સાથે સૈનિકો આપી શરણદાન દીધું. ઉપજીવિકા

માટે દ્રવ્ય આપી સંપત્તિદાન દીધું અને ફરીથી આ પ્રમાણે ચોરોમાં ન સપડાવાનો ઉપદેશ આપીને બોધદાન દીધું અને તેને ઇષ્ટ માર્ગે પહોંચાડ્યો. આનો ભાવાર્થ આવો છે: જ્ઞાનાદિ રત્નત્રય ગુણરૂપી ધનવાળા જીવરૂપી પ્રવાસીને સંસારરૂપી અટવીમાં કર્મરૂપી ચોર માર્ગ ભુલાવીને લઇ જાય છે. જ્ઞાનાદિ દ્રવ્યને હરી લઇને, અજ્ઞાનરૂપી પાટો આંખો પર બાંધી મમત્વરૂપી વૃક્ષ સાથે તેને બાંધી દે છે. તે સમયે તીર્થંકર-રૂપ મહારાજા ચતુર્વિધ સંઘરૂપ સેનાથી ઘેરાયેલા, પાખંડરૂપી પશુઓના શિકાર માટે સંસારાટવીમાં વિચરતાં, દુ:ખી જીવો પર દયા લાવીને, '**मा हणो, मा हणो**'–ન મારો, ન મારો, એમ દયામય ઉપદેશ આપીને અભય આપે છે. આ પ્રમાણે જગતના સર્વે જીવોને સાતે ભયોથી મુક્ત કરનાર અભયદાતા ભગવાન જ છે. હે પ્રભો! હું પણ અભય બનુ તે માટે આપની સ્તુતિ કરું છું.

ત્યાર પછી સૂર્યાભદેવ કેવી રીતે સ્તુતિ કરશે, એ સાંભળતાં શું આનન્દની રેલંછેલ થશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૦ મું

[રવિવાર, અષાડ વદી ૧૪]

ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનું નામ સિદ્ધાન્ત. સત્યભૂત રહેનારી વાણી તે જિનવાણી.

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. સુધર્મ સ્વામી પોતાના વહાલા શિષ્ય જમ્બુસ્વામીને જિનવાણીના અમૃતમય ફુવારા નીચે સ્નાન કરાવી રહ્યા છે. બંધુઓ! 'જિનવાણીનો ફુવારો'–એ શબ્દો સાંભળતાં હૃદયમાં આનન્દ ઊછળે છે ને? તો જે આત્માઓને ભગવાનની જ્ઞાનગંગાના પ્રવાહમાંથી છૂટેલા ફુવારાનાં છાંટણાં લાગ્યાં હશે તેમનો આનંદ કેટલો હશે? વાણીરૂપી પાણીનો ફુવારો નાથે છોડ્યો. છોડતાં સૂયગડાંગ સૂત્રમાં ભગવાન શું બોલ્યા છે?

संबुज्झहा जतवो माणुसत्तं दट्ठुभयं व्यालीसेण अलंभो ।
एगन्तदुःखे जरी एव लोए स कम्मुणा विपरीयास मुवेई ॥

હે સજ્જનો ! **संबुज्झह** બુઝો, બુઝો, બોધ પામો, જાણો, સમજો, કારણ કે **माणुसत्तं**–મનુષ્યપણું **जंतवो**–જીવને પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ છે. તો તમે **भयंदट्ठु**–ભયને દેખીને બુઝો, અને અજ્ઞાનીઓના સંગથી વિરમી જાઓ. જીવ એકાન્ત દુઃખથી બળી રહ્યો છે. જીવ પોતાના કર્મ વડે જ વિપરીત ગતિને પામે છે. માટે સમજો. મનુષ્ય-ભવની પ્રાપ્તિ જીવને અનંત કાળે પણ મળવી દુર્લભ છે. માટે સમ્યક્ પ્રકારે સમજો. ભાઇઓ ! નાથ કહે છે કે જગતમાં દુર્લભમા દુર્લભ જો કંઇ હોય તો તે મનુષ્યત્વ છે. જેઓ આ નથી સમજતા તેને ભગવાન કહે છે કે દુનિયાનાં દુઃખો જોઇને તો સમજો. એ પણ ધ્યાનમાં ન આવતુ હોય તો નરકના દુઃખો જોઇને તો બુઝો. તમારાં પુણ્યનો અત્યારે ઉદય છે, તેથી દુઃખ નથી જણાતું. પણ જગતના જીવો તો ભયમા અને દુઃખમાં જ સળગી રહ્યા છે. કોઇને રોટલાનું દુઃખ છે, તો વળી કોઇને દીકરા–દીકરીનુ દુઃખ છે; તો વળી કોઇને ધનનું દુઃખ છે. આમ, જગતમાં દુઃખની હૈયાહોળી તો સળગેલી જ છે. માટે ચેતો. '**बालीसेण अलंभो**'। નાથ કહે છે કે અજ્ઞાનીઓને અમારા જિનવાણીના ફુવારા દુર્લભ છે. તેથી તે શું કરી શકે ? એવા માણસોને શાંતિ હોય ? નહિ જ. માટે, નાથ કહે છે કે લોક એકાન્ત દુઃખના તાપથી પીડાઇ રહ્યો છે, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના અગ્નિમાં ભડકે બળી રહ્યો છે, આવુ જોઇને પણ તમે બુઝો. એક વખત જો તમે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના ભડકામાં જકડાઇ ગયા તો પછી તમને ક્યાંય શાન્તિ મળે તેમ નથી પણ મહાવીર દેવની વાણીનો ફુવારો છૂટે તો જીવોને શાન્તિ મળે. હવે, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ એટલે શું તે વિચારીએ. આધિ એટલે માનસિક ચિન્તા, વ્યાધિ એટલે શારીરિક પીડા અને ઉપાધિ એટલે કુટુમ્બપરિવારની ચિન્તા. ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે, " હે નાથ ! ઉપાધિ આવી ક્યાંથી ? "

આચારાંગ સૂત્રમાં નાથ બોલ્યા છે કે 'कम्मुणा उपाहि जायति.' ઉપાધિને જન્મ આપનાર કર્મ છે. ઉપાધિ અને કર્મને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ? નાથ કહે છે, "ઉપાધિ." તો પહેલાં શું કહ્યું? ઉપધિ. પછી શું કહ્યું? ઉપહિત. ઉપધિ એટલે પરિગ્રહ. ત્યારે અમારાં વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરેને શું કહેવાય? ઉપધિ. તો તમારા બંગલાઓ, મોટરગાડીઓ વગેરે શું કહેવાય? ઉપાધિ. ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે, "મારા કૃપાળુ દેવ! ઉપધિ કેટલા પ્રકારની છે?" ભગવાન કહે છે, "ઉપધિ ત્રણ પ્રકારની છે: કર્મ ઉપધિ, શરીર ઉપધિ અને ઉપકરણ ઉપધિ. કર્મ પણ જીવે ગ્રહણ કરેલો સંગ્રહ છે તે પણ પરિગ્રહ છે?" જીવે કર્મને સંગ્રહેલ છે, માટે એ પણ ઉપધિ છે. શરીર એ પણ ઉપધિ છે. ભગવતી સૂત્રમાં ગૌતમસ્વામી પૂછે છે, "હે નાથ! સામાયિકમાં બેઠેલા શ્રાવકને કેટલા પ્રકારની ઉપધિ હોય?" ભગવાન કહે છે, "શ્રાવકને કર્મ ઉપધિ, શરીર ઉપધિ અને ભંડોપકરણ ઉપધિ હોય. જેટલા ભાંગે પ્રત્યાખ્યાન કર્યાં છે તેટલા ભાંગે પાપ નથી અને પચ્ચખાણ નથી કર્યાં એટલા ભાંગે પાપ આવે છે." સામાયિકમાં કેટલા ભાંગે પ્રત્યાખ્યાન કરો છો? ૭. તો ત્રણ ભાંગા ખુલ્લા છે. નાથ કહે છે કે સામાયિકમાં બેસનારે જેટલે અંશે ત્યાગ કર્યો છે તેટલે અંશે તે ઉપધિનો ત્યાગી છે. તો સામાયિકમાં બેસનારના જે ભંડોપકરણ છે, તે ચોર આવીને ઉપાડી જાય તો તે તેને પકડે? નહિ જ. ત્યારે શું કહે? જિનવાણીનો કેવો સુંદર ફુવારો છૂટ્યો છે! જો આત્મા સમજે તો મોક્ષમાં ચાલ્યો જાય. સામાયિકમાં બેઠેલાની જો કોઈ વસ્તુ ચોરી જાય તો તે એમ ન કહે, "તું શું કરી રહ્યો છે?" આ સામાયિક તો જુઓ. પણ સાહેબ! બસો રૂપિયાની ઘડિયાળને ચોરાતી જોઈ રહેવાય? તમે સામાયિકમાં બેઠા છો. 'બુટ ચોરાઈ ગયા છે' એવું નીચેથી કોઈક બોલે તો તમારું મન ઠેકાણે રહેશે? નહિ જ. કરણી એવી સુંદર કરો કે જેથી તે ભવકટી થાય. નાથ કહે છે કે એ ચોરને દંડ ન દેવાય.

તો યાદ રાખજો કે ઉપધિની આસક્તિથી દંડ થાય છે અને ઉપાધિનો જન્મ થાય છે. સજ્જનો! સામાયિક એવી રીતે કરો કે જેથી કર્મ દાવો કરીને તમારે માથે ચડી ન બેસે. આજે લોકો એવું બોલે છે કે સામાયિક કરી કરીને પાથરણાં ફાડી નાખ્યાં, મુહપત્તિ બાંધી બાંધીને આંકા પડી ગયા, પણ કંઇ ફળ જોવામાં ન આવ્યું. એવાઓને પ્રભુજી કહે છે કે ભાઈ! તને શ્રદ્ધા જ નથી. જો શ્રદ્ધા હોય તો તું આવાં વચનો ઉચ્ચારે જ નહિ. કારણ કે કરણીનું ફળ મોડું કે વહેલું અવશ્ય મળવાનું જ છે. પણ જેવું વાવે તેવું લણે. ખેડૂત વાવેતર કરે છે તેવું જ તેને ફળ મળતું નથી. પણ તે ફળ મેળવવાની આશાએ જ વાવે છે. એમ, કરણીનાં ફળ તો છે જ ને છે જ. આંબો વાવ્યો હશે તો આંબો અને આકડો વાવ્યો હશે તો આકડો જ ઊગશે. પણ તમારે તો વાવવો છે ધતુરો અને લણવી છે કેરી. તો તેમ થશે ખરું? નહિ જ. ભગવાન કહે છે કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, છેદોપસ્થાનીય ચારિત્ર વગેરે આંબાનાં ફળ છે. પણ તમે કહેશો કે કુટુમ્બ પરિવારને ખેલવવાં છે અને મુક્તિરૂપી કેરી પણ ખાવી છે. તો કેરી મળશે ખરી? એમ ધર્મક્રિયાનું વાવેતર શુદ્ધ ભૂમિમાં થાય કે અશુદ્ધ ભૂમિમાં, તેનો વિચાર કરો. જ્યાં સુધી ઘાતી કર્મો જાય નહિ ત્યાં સુધી ઉપાધિઓ ટળે તેમ નથી. માટે માનવભવ પ્રાપ્ત કરીને આ જ કામ કરવાનુ છે. કયું? ઘાતી કર્મો પર ઘા મૂકવાનુ. નાથ કહે છે કે અનાદિ અનન્ત કાળથી તમે તમારા આત્મામા કર્મના ખડકો ખડકીને બેઠા છો. તો એ ઘાતી પર જ્યાં સુધી ઘા નહિ કરો ત્યાં સુધી પ્રભુનાં દર્શન થાય તેમ નથી. તમારે કોનાં દર્શન કરવાં છે? બોલો ને! બંધુઓ! દીકરો "પપ્પા" કહે કે કેવા તરત જ બોલી ઊઠો છો કે "શુ છે, બેટા?" અમે કહીએ ત્યારે ન બોલવાનું કારણ શું છે? "સાહેબ! ભગવાનનાં દર્શન કરવાં છે." ત્યારે જુઓ. આનંદઘનજી મહારાજ બોલ્યા છે, કે

ઘાતી ડુંગર આડા અતિ ઘણા, સેંગું કોઈ ન સાથ.

હે પ્રભુ ! તમારાં દર્શન કેવી રીતે કરું ? ઘાતી કર્મરૂપી પર્વતો વચમાં અડ્ડો જમાવીને બેઠા છે. કોઇ સગો પણ સાથે નથી કે મને બચાવે. તો તમારે ઘાતી ઉપર ઘા કર્યે જ છૂટકો છે. ઘાતી કર્મ ચાર છે : જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય. ભડનો દીકરો હોય તે ઘાતી પર ઘા મૂકતો જાય અને જેટલાં કર્મનાં આવરણો હોય તેટલાંને કુહાડે કાપતો જાય અને પ્રભુનાં દર્શન કરતો જાય. ગૌતમ સ્વામી ભગવતી સૂત્રમાં નાથને પૂછે છે, "હે પ્રભુદેવ ! સામાયિક એ આત્મા છે ?" ભગવાને કહ્યું, "હા. સામાયિક આત્મા છે અને આત્મા એ સામાયિક છે. બન્ને એક જ છે, ભિન્ન ભિન્ન નથી." તો સામાયિક એ આત્માના ઘરનું કે વિભાવના ઘરનું ? જોજો, હોં. નાથ ફુવારો છોડે છે. "સામાયિક સ્વઘરનું છે, પરઘરનું નથી." આજના કહેવાતા શુષ્કજ્ઞાનીઓ જડના ઘરનું કહે છે. તમે તે કરી શકો કે ન કરી શકો, પણ તે સ્વઘરનું જ છે, કારણ કે આત્માનો ગુણ સમ ભાવનો છે. એ સમ ભાવને પુષ્ટ કરનાર દ્રવ્ય સાધન તે સામાયિક. દ્રવ્ય સામાયિક વિના ભાવ સામાયિક ન થાય. આજે કેટલાક એવું કહે છે કે ઉપાશ્રયમાં જઇને સામાયિક કરે અને બહાર નીકળીને લોકોનાં ગળાં પર છરીઓ ફેરવે. બન્ને માર્ગ ભૂલ્યા છે. સામાયિક ન કરનાર કરતાં બે ઘડીની સામાયિક કરનાર ચડિયાતો છે. ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા હો ત્યાં સુધી તમે સામાયિકથી ભરેલા ભરપૂર દેખાઓ છો પણ બહાર નીકળ્યા તેવા કેવા દેખાઓ છો ? માટે યાદ રાખજો, કોઇ પણ આત્મા સામાયિક વિના મોક્ષમાં ગયો નથી, જવાનો નથી અને જશે પણ નહિ. તો તમારે મોક્ષમાં જવું છે ને ? હા; તો, ભાઇઓ ! તમારે સામાયિક જીવનવ્યાપક બનાવવું પડશે. પણ સામાયિકમાં હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ક્રોધ, માન, માયા, પરસ્ત્રી તરફ કુદૃષ્ટિ ન થાય. એવું જો આચરણ થાય તો તે સામાયિક ન કહેવાય. આ કાળમાં જે પ્રકારનાં સામાયિકો લોકો કરે છે તે જોઇને અમને શરમાવું પડે છે.

દૃષ્ટાંત—એક વખતે એક ડોસીમા હતાં, તેમણે દરરોજ સામાયિક

કરવાનો નિયમ લીધેલો. દરરોજ કંઇ પ્રસંગ ન બને, પણ જ્યારે કંઇ પ્રસંગ આવે ત્યારે ડોસીમા પાંચ સામાયિક લઇને બેસી જાય. ડોસીમા જ્યારથી ધર્મ સમજતાં થયાં ત્યારથી પાણી વગેરેનું કામ હાથથી કરવા લાગ્યાં. નોકર, ચાકર રાખે નહિ. ડોસીમાને એક દીકરો હતો. તે મોટો થયો એટલે તેને પરણાવ્યો. ઘરે વહુ આવી. વહુને તેણે કહ્યું, " બેટા! હુ તો દરરોજ પાચ સામાયિક કરું છું, માટે ઘરનું કામ બધુ તમારે જ સંભાળી લેવુ." વહુ ઘરનુ બધુ કામ કરે છે અને પતિને પણ સાચવે છે. પતિ પણ સ્વભાવનો તાલીમબાજ હતો. જમવાનું સહેજ મોડું થાય તો થાળી પછાડે. વહુ બહુ શાણી અને સંસ્કારી હતી. સાસુ સામાયિકમાં બેઠાં હોય તો તેને બોલાવે નહિ. એક દિવસ વહેલી ઊઠીને વહુ પાણીનુ ગળણું શોધે છે પણ જડતું નથી. સાસુ સામાયિકમા સામે બેઠેલા જ હતાં. તે જુએ છે કે વહુ ગળણાની શોધ કરી રહી છે પણ મળતું નથી. તો તે પાણી કેમ ગળશે? અને જો પાણી નહિ ગળે, તો બીજું કામ પણ કેમ થશે? જો કામ નહિ થાય અને દીકરો ઊઠશે તો એનો મિજાજ જશે, અને કદાચ વહુને મારી પણ બેસે. પણ મારે તો સાવદ્ય યોગનાં પ્રત્યાખ્યાન છે તો તેને કહેવાય કેમ? પણ યુક્તિ કરીને કહેવું. આ ડોસીમા દરરોજ પોતાની સુંદર હલકથી એવાં તો સુંદર સ્તવન, ગીત વગેરે ગાય કે સાંભળનાર મોરલાની પેઠે ઝૂમી ઊઠે. ત્યારે ડોસીમાએ તો લલકાર્યું, કે

મારે શાન્તિનાથનુ શરણુ, સામે ટોડલે પડયું છે ગળણું.

વહુ આ સાભળી રહી. શાન્તિનાથનુ સ્તવન તો મારાં સાસુ દરરોજ ગાય છે પણ 'ટોડલે પડયું છે ગળણું' એવું તો કોઇ દિવસ ગાતાં નથી. બાઇ હોશિયાર હતી. સમજી ગઈ કે સાસુએ ઇશારામા ગળણુ કયાં છે તે બતાવી દીધું. પણ તેણે વિચાર ન કર્યો કે તે પરમાત્માના ખોળામા બેઠેલાં છે તો બોલાય નહિ. મોટાં ભૂલતાં હોય ત્યારે નાનાએ સુધારવા જોઇએ. તે તેમની ફરજ-ડયુટી-duty છે.

વહુ તો જાણે કંઇ જાણતી જ નથી એમ કંઇ બોલી નહિ. એમ કરતાં કરતાં એક અઠવાડિયું વીતી ગયું. ત્યાં વહુના પિયરથી રાતે એક મહેમાન આવ્યા. દૂધ કેટલું લેવાનુ હતું તે કહેવાનું સાસુ ભૂલી ગયેલાં. સવાર થયું. સાસુ તો સામાયિકમાં છે. દૂધવાળો આવ્યો. વહુ નવી નવી પરણીને આવેલી તેથી કેટલું દૂધ લેવુ તેની તેને ખબર નહિ. ડોસી વહુની મૂંઝવણ કળી ગયાં. તેણે યુક્તિથી વહુને કહેવાનો નિર્ણય કર્યો અને ગાયું, કે

"મારે પારસનાથનું શરણું, વહુ, તારે દૂધ અઢી શેર જ લેવું." હે દેવાનાંપ્રિયો! જોયું આ સામાયિક? તમારાં સામાયિક ડોસીમાનાં જેવાં તો નથી ને?

વહુ સમજી ગઇ કે બાઇજીએ અઢી શેર દૂધ લેવાનું ઇશારાથી જણાવી દીધું. બંધુઓ! આ જિનવાણીના ફુવારા છૂટચા છે, તો તમે કેટલું દૂધ લેશો? જોજો, હોં, વહુ નાની છે, પણ જૈનત્વને પામેલી છે. સાસુની નિંદા નથી કરતી, પણ તેને સમજાવવા માટે શું કહે છે? "બા! તમે શ્રીસીમંધર સ્વામીની સાક્ષીએ સામાયિક કરતી વખતે છૂટ રાખી હતી? બા! આપને મારા પર લાગણી છે એટલે તમે બોલ્યાં. પણ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરનાર પાપનો ભાગી બને છે." માટે, પ્રતિજ્ઞા લેતાં વિચાર કરવો જોઇએ, કે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન થઈ શકશે કે નહિ. પણ એ લીધા પછી એનું પાલન કરવાની મોટી જવાબદારી લેનાર ઉપર રહે છે. પહેલી વાત તો એ છે કે આત્મા અનાદિ કાળથી તૃષ્ણાના પાશમાં બંધાયેલો પડ્યો છે, પણ તે સમજે ત્યારે તેને ભાન થાય છે, કે ઘણા કાળથી હું મારી વહાલી વસ્તુ વિના રહ્યો. જેમ 'ટી'–tea–ચા પીનારને ચા પીવાની તલબ લાગે પણ રેશનિંગના જમાનામાં ખાંડના અભાવે તે તલબને રોકવી પડે છે, તેમ તૃષ્ણાને પણ રોકવી જોઇએ. ઇચ્છા એ આત્માના વિભાવના ઘરમાં ઉત્પન્ન થયેલી છે. પણ જ્યાંસુધી ઇચ્છાનો નિરોધ થાય નહિ ત્યાં સુધી તપ થાય જ નહિ. જગતની અંદર જેટલી વસ્તુઓ છે

તે બધી ભોગવીને તો આપણે મરવાના નથી. તો જેટલાં પ્રત્યાખ્યાન તેટલી ઇચ્છા ઓછી. તાળું બંધ કર્યા પછી ભય ઓછો રહે છે. તાળું બંધ હોય છતા કદાચ ચોર બળવાન હોય તો તે તોડીને અંદર પેસી જાય. પણ સાવધાન રહે તો ચોર પ્રવેશી ન શકે. એમ અંદર બેઠેલો આત્મા જાગ્રત થાય કે તેં વીતરાગના સાધુ સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા લીધી અને હવે આ શું કરે છે? પછી લાગેલા દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે. પણુ પ્રાયશ્ચિત્ત તો ઘણા જ કર્મમાં ખપી જાય. છતાં પણ ગુરુની પાસે આલોચના, પડિક્કમણા, નિંદના વગેરે કરીને નિઃશલ્ય થાય. પણ મનનો ઘોડો ઘણો ચંચળ છે, માટે પ્રતિજ્ઞાનુ પાલન ન થાય તો પ્રતિજ્ઞા ન લેવી એવુ કહેનાર, માનનાર જિનવચન પર કુઠારાઘાત કરે છે. એ વચન અશ્રદ્ધાવાનનુ છે. જેમ હાટડી માંડનારને નુકસાન પણ થાય અને નફો પણ થાય. ત્યારે, જે ભણે તે ભૂલે અને કરે તે ભૂલે. પણ જે કરશે નહિ તે ભૂલશે ક્યાથી? અને તેને પશ્ચાત્તાપ પણ શાનો હોય? પણ આ ડોસીમા તો ખૂબ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યાં. કવિ કલાપીએ પણ કહ્યું છે, કે–

હા! પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું સ્વર્ગથી ઊતર્યું છે,
પાપી તેમા ડૂબકી દઇને પુણ્યશાળી બને છે.

ડોસીમા પણ પસ્તાવાના ઝરણામાં ડૂબકી મારીને પવિત્ર થયાં છતાં વહુને કહે છે, "બેટા! ચાલો, ગુરુ પાસે જઇ આલોચી, પડિક્કમી, નિઃશલ્ય થાઉં." આ ડોસીમાને અતિચાર લાગ્યો છે, પણ તેણે અનાચાર નથી કર્યો. તેઓ ગુરુ પાસે આવ્યાં. બધી વાત કરી. પ્રાયશ્ચિત્ત લઇને શલ્યને હૃદયમાથી કાઢી નાખ્યું. શલ્ય જતાં જો પાટાપિંડી કરે તો રૂઝ આવે પણ શલ્ય અદર જ હોય અને ઉપરથી પાટાપિંડી કરે તો કોઇ કાળે રૂઝ ન આવે. પણ ડોસીમાએ તો શલ્ય કાઢી નાખ્યું છે અને ઉપરથી ગુરુદેવે જિનવાણીનો ફુવારો છોડ્યો.

આજે તો તમારા પર જિનવાણીના ફુવારા છોડ્યા છે, પણ તમે બધા Rain-coat રેઇનકોટ પહેરીને તો નથી આવ્યા ને?

જો ખુલ્લા હશો તો છાંટા ઊડશે, પણ જો પ્લાસ્ટિકના કોટ પહેરીને બેઠા હશો તો નહિ ઊડે. જ્યાં સુધી જિનવાણી હૃદયમાં નહિ ઊતરે ત્યાં સુધી લાભ ક્યાંથી થાય? જિનવાણી આત્મામાં ઊતરે તો શું લાભ થાય? આ વાત એ દૃષ્ટાન્તથી સમજાવીએ.

દૃષ્ટાંત—સુમતિ નામની એક શાણી સ્ત્રી છે. પતિનું નામ છે આત્મારામ. તેને બે દીકરા છે: એક સોળ અને બીજો અઢાર વર્ષનો. બન્ને દીકરા કહે છે, "મા! અમે તળાવે સ્નાન કરવા જઈએ છીએ." કારણ બન્નેને તરવાનો ભારે શોખ. ત્યારે જ્ઞાની કહે છે, આધ્યાત્મિક રાણીને બે દીકરાઓ છે: દર્શન અને ચારિત્ર. દર્શન અને ચારિત્ર શ્રુતજ્ઞાનરૂપી સમુદ્રમાં સ્નાન કરવા જાય છે. તેમના પિતા આત્મારામ બહારગામ ગયા છે. સુમતિ ભગવાનની વાણી સાંભળવા ગઈ. ત્યાં સાંભળ્યું કે જ્યાં સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ છે. પ્રત્યેક વસ્તુ તમારાથી એક વખતે વિખૂટી પડવાની છે. જેને જોઈને આજે તમે હસો છો અને આનંદ પામો છો, તે કાલે ન પણ હોય. આચારાંગ સૂત્રમાં પ્રભુજી બોલ્યા છે, કે **जेण सिया तेण नो सिया.** જે વસ્તુ આજે છે તે કાલે નહિ પણ હોય! માટે જીવને સમાધિમાં રાખવો હોય તો આ માર્ગ છે. સમાધિ એ જ સામાયિક છે. સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સામાયિક છે. એ તો આભ્યંતર તપ છે અને આભ્યંતર તપથી આત્માને આનન્દની પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્યારે હર્ષ અને શોક, બન્ને, એક જ ત્રાજવાનાં બે પલ્લાં છે. હર્ષ અને શોક બન્નેનો ત્યાગ કરે તો આત્મા એકત્વ ભાવનાને પ્રાપ્ત કરે. જેમ ભરતેશ્વર રાજાએ એકત્વ ભાવના ભાવી અને મોહનો ત્યાગ કર્યો. જો મોહનો ત્યાગ થાય તો સમાધિભાવમાં અવાય, અને જો સમાધિભાવને ન પામે તો ચોર્યાસીનાં રોદણાં રોવાં પડે છે. આજે શ્રીમન્તો અને નિષ્કિંચનો પણ રોદણાં રડે છે. શ્રીમન્તને એમ થાય કે આજે એક મિલ વસાવી, તો કાલે બીજી વસાવીશ. આમ તૃષ્ણાનો પાર નથી. ત્યારે આ છે શું?

સન્નિપાત. બન્ને ક્યાં જાય ? દુર્ગતિમાં. માટે એકત્વ ભાવના ભાવો. નાથ કહે છે, કે

एगोऽहं नत्थि मे कोई नाहं मन्नस्स कस्सइ ।
एवं अदिण मणसा अप्पाणमणुसासइ ॥

હું એકાકી છું. મારું કોઇ નથી. આ ઉપદેશ ભગવાને આપ્યો અને શાણી સુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૃદયની ડબ્બીમાં ભર્યો. તમે શામાં ભર્યો ? ઉપદેશ ઝીલીને તે ઘેર ગઇ. ત્યાં એને સમાચાર મળ્યા કે તેના બન્ને જુવાનજોધ દીકરાઓ ડૂબી ગયા. સાત પેઢીના વારસદાર પણ આ બે જ હતા. સાંભળતાં વેંત જ તેના હૃદયના ટુકડે ટુકડા થઇ ગયા. કઇ માતાને પોતાના પુત્રનું મૃત્યુ થતાં દુઃખ ન થાય ? પોતાના દીકરાઓને મરણ પામેલા જોઈ તે બેભાન થઇ જમીન પર ઢળી પડી. થોડી વારે મૂર્છા ઊતરતાં ભગવાનનાં વચનને તેણે યાદ કર્યાં, કે–આત્મા એકાકી છે, એકલો છે. શોકના તળિયામાં આનંદ સમાયેલો છે. સુમતિ જેમ જેમ જ્ઞાનીના વચનમાં ઊંડી ઊતરતી ગઇ, તેમ તેમ તે શાન્તિ અનુભવવા લાગી. બાઇએ દીકરાઓને શ્વેત વસ્ત્રો ઓઢાડી દીધાં. એવામાં આત્મારામે ડેલીમાં પગ મૂક્યો. દરરોજ તો તે આવે ત્યારે સુમતિ સામી જતી, પણ આજે ન ગઇ. તમારે પણ એવું જ હશે ને ? આત્મારામ કહે છે, "દેવી !" દેવી ક્યારે કહેવાય ? જેનામાં દિવ્યતાના ગુણ હોય તેને જ દેવી કહેવાય. આર્ય સંસ્કૃતિમાં આગળ પત્નીને દેવીના નામથી સંબોધતા. રામચન્દ્રજી સીતાને દેવી કહેતા. યુધિષ્ઠિર દ્રૌપદીને દેવી કહેતા. જેણે ભગવાનની દિવ્ય વાણી સાંભળી છે તે દેવી. પણ આજ–કાલ તો ઘરમાં પગ મૂકતાં કહેશે, 'સરલા !' દીકરી પણ સરલા અને વહુ પણ સરલા. આત્મારામ કહે છે, "દેવી ! દરરોજ તો હું આવું છું ત્યારે તારું મુખ હસતું હોય છે, અને આજે આખું ઘર કેમ શોકના સાગરમાં ડૂબેલું હોય તેવુ લાગે છે ? દેવી ! આખું ગામ ગરમ થાય તો ય તારી આંખોમાં તો શીતળતાનો જ સાગર હોય. આજે કંઇ કલહ

થયો છે કે શું? કલહ કરે તેવી તો તું નથી. તો પછી આ વિષાદ શાને?" સુમતિ કહે છેઃ "સ્વામીનાથ! આઠ દિવસ પર પડોશીને ત્યાંથી રત્નકંકણો પહેરવા લાવેલી તે આજે પાછાં લેવા આવ્યાં. પણ હું કેમ આપુ? એ કંકણો મને બહુ ગમે છે." સમજજો. આ ઉત્તરમા કેવો ગૂઢ તત્ત્વધર્મ સમાયેલો છે! પતિને કેવી રીતે સમજાવે છે. "નાથ! આની કારીગીરી કેવી સુંદર છે અને ઘાટ પણ કેવો મઝાનો છે! મને એમ થાય છે કે જાણે હું રાખી લઉં." આટલું બોલતાં તેનું હૈયું ભરાઇ ગયું. જ્ઞાન છે છતાં ગળે ડૂમો ભરાઇ આવ્યો. આત્મારામ કહે, "પારકી વસ્તુ છે, તો મમતા ઉઠાવી લે. અને જલદી પાછી આપી આવ." સુમતિએ કહ્યું, "નાથ! આપ કહો છો ને કે કોઈની પારકી વસ્તુ ન રખાય?" સમજજો. ભગવાનના વચનની શાલ તમને ઓઢાડી રહ્યાં છીએ, અને જે આ શાલ ઓઢશે તેને ચાદર ઓઢવાનો વખત નહિ આવે. સુમતિએ શાશ્વત નિદ્રામાં પોઢેલા પોતાના બન્ને પુત્રો પતિને બતાવ્યા. "નાથ! હું જે રત્નકંકણોની વાત કરતી હતી તે આ બે રહ્યાં. આપણા ન હતા છતાં મેં પાળી-પોષીને મોટા કર્યા, અને આજે બન્નેને નિસર્ગના ખોળામાં સુવાડી દીધા!" પતિપત્ની બન્નેની આંખોમાંથી મોતી જેવાં આંસુઓ ટપકી પડ્યાં. કહેવાનો આશય એ છે, કે જો આત્મા હર્ષ અને શોક વિષે સમભાવ રાખે તો જ તરી શકે. બન્નેએ રોવા કૂટવાને બદલે શાન્તિથી ભગવાનના નામનો જાપ કરવા માંડ્યો. નાથ કહે છે કે જો તમે આર્ત્તધ્યાન કે રૌદ્રધ્યાનમાં રહેશો તો (dismiss) ડિસમિસ થઇ જશો. બગીચામાં બળેલાં-ઝળેલાં ફૂલોને જેમ ફુવારો શાન્ત કરે છે તેમ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના ત્રિવિધ તાપથી બળેલાંને જિન-વાણીનો ફુવારો શાન્તિ આપે છે. એક કડીમાં કહ્યું છે, કે

સુખ છે થોડું અને દુઃખ છે ઝાઝું, એવો આ સંસાર;
જીવતરમાં જ્યારે ઝાળ લાગે ને અગ્ને ઊઠે અંગાર:
છાંટે ત્યારે શીતલ પાણી, એવી મારા વીરની વાણી.

આ સંસારના જીવો બળી-ઝળી રહ્યા છે. તેમનાં અંગે અંગે અંગારા ઊઠયા છે. તે વખતે વીરવાણીનો ફુવારો સંતપ્ત થયેલા જીવોને શાન્તિ અર્પે છે. તો જે જીવો આ ફુવારા નીચે સ્નાન કરશે તે જીવો અમર પદને પામશે. બોલો: શાન્તિ, શાન્તિ, શાન્તિ!

વ્યાખ્યાન ૨૧ મું

[મંગળવાર, અષાડ વદી અમાસ]

રાયપસેણીય સૂત્રનું બીજું ઉપાંગ ચાલી રહ્યું છે. સૂર્યાભદેવ પોતાના વિમાનમા રહીને ત્રિકાલજ્ઞ ભગવાનની નમોત્થુણં વડે સ્તુતિ કરે છે. તેમાં ચક્ષુદયાણં પછી મગદયાણં શબ્દ આવે છે. હે દેવાનુ-પ્રિયો! જગતની અંદર માર્ગ તો ઘણા છે, પંથો પણ ઘણા છે; પણ આ ભગવંતના અનેક પ્રકારના માર્ગમાં જે જીવો ચાલી રહ્યા છે, તે સંસારના માર્ગથી મુક્ત થઇને મોક્ષના માર્ગ વિચરે છે. ભગવાને દયા કરીને મોક્ષનો માર્ગ બતાવ્યો છે. સૂયગડાંગ સૂત્રમાં અગિયારમા અધ્યયનમાં ગણધરદેવ કહે છે:

कयरे मग्गे अक्खाए माहणेणं मईमया ।
जं मग्गं उज्जु पावित्ता ओहं तरई दुत्तरम् ॥

જેણે સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનો અંગીકાર કર્યો છે, જે નિર્વિકારી છે, તત્ત્વજ્ઞાનથી જેણે નિર્ણય લીધેલ છે, તે બુદ્ધિમાન પુરુષ કયો માર્ગ બતાવે છે? જે માર્ગને પામીને સરળ આત્માઓ મોહને તરી જાય છે. દુસ્તર એવા ઓઘ એટલે મહાસાગરના પ્રવાહને તરી જાય છે. વાહ! વાહ! ભગવાન્ જિનેશ્વરોએ એવો કયો માર્ગ બતાવ્યો છે? ગુરુદેવ! જગતમા માર્ગ તો ઘણા છે; કેટલાક કીડીના માર્ગ છે, તો કેટલાક રાજમાર્ગ છે. ગુરુ કહે છે, હે શિષ્ય! મતિવાળા અને ડાહ્યા પુરુષોએ-આપ્ત જનોએ જે માર્ગ બતાવ્યો છે, તે મોક્ષનો માર્ગ છે. તે કેવો છે? તે માર્ગ સર્વ દુઃખનો અત દરવાવાળો છે. દુઃખનો

અંત થાય ત્યારે જ સુખને પામે, મોક્ષને પામે. એ માર્ગ જ કારણથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે :

नाणं च दंसणं चेव चरित्तं च तवो तहा ।
एस मग्गत्ति पन्नत्तो जिणेहिं वरदंसिहिं ॥

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ–એ ચાર મોક્ષમાં જવાના માર્ગ છે. હે દેવાનાંપ્રિયો ! તમારે મોક્ષમાં જવું છે? જ્ઞાનીઓના વચનને અનુસરો, તો તમારો બેડો પાર. એકલા જ્ઞાનથી મોક્ષ માર્ગ પામી શકાય નહિ. પ્રભુ! જ્ઞાન અને દર્શન બે હોય, તો મોક્ષ મળે? ના. પ્રભુ! ચારિત્ર હોય પણ તપ ન હોય, તો મોક્ષ મળે ખરો? ના. જ્ઞાન છે તે વસ્તુને બતાવનાર છે, તે દીવાદાંડી છે. સમજો. ખૂબ ડાહ્યા થાઓ. તમારા સદ્‌ભાગ્યે આ માર્ગ મળ્યો છે. પછી મળવો બહુ મુશ્કેલ છે. એક ટંકના રોટલાથી ભૂખ ટળવાની નથી. જુદા થયા વિના કર્મના ભુક્કા નહિ વળે.

જેમ પાંચ દીકરાઓ હોય પણ દરરોજ ઝઘડતા હોય અને લોકો ભેગા કરતા હોય ત્યારે તમને શું એમ નથી થતું કે આનાં કરતાં તો જુદા રહે તે સારું? આ ચૈતન્યમાં કર્મ અનાદિ કાળથી વાસ કરી બેઠાં છે. કેવાં કેવાં દુઃખ સહન કરવાં પડે છે? જ્યારે વેદનીય કર્મનો ઉદય આવે છે તે વખતે ચૈતન્યને ભાન ભુલાવી, ગાંડાતૂર કરી મૂકે છે. આવા નરકના દુઃખમાં આ જીવ જઈ આવ્યો છે. ફાંસીના માચડે પણ ચડી આવ્યો છે. માટે તે જ્યાં સુધી જુદો નહિ થાય ત્યાં સુધી તે સુખ પામવાનો નથી. માટે બોલો, જુદા થવું છે ને? વહેંચણી કરતાં બેથી ન પતે તો ત્રીજાને વચમાં રાખો છો ને? સમજો. એવી જ રીતે, અનાદિ કાળથી આ બેનો ઝઘડો ચાલ્યો આવે છે. એનાથી જુદા થવા માટે અમે તમને જિનેશ્વરની વાણી સંભળાવીએ છીએ. ભગવાન કહે છે, કે જ્યાં સુધી કર્મની લાળ છે ત્યાં સુધી હું તને સંઘરું નહિ. શુભના ઉદયે પુણ્ય થાય અને અશુભના ઉદયે પાપ. તમે પુણ્ય રૂપી દીકરાને વળગ્યા છો. એ છે ત્યાં સુધી મોક્ષ માર્ગ

મળે તેમ નથી. ઊંધુ ન સમજશો. પુણ્યની પણ જરૂર છે. પણ અહીં તો મોક્ષમાર્ગની વાત છે માટે, ભગવાન કહે છે, કે કર્મને તોડો, તોડો અને તોડો. શાનાથી તોડીએ ? હથોડા વતી તોડીએ ? ના. આત્મામાં કર્મના દરિયા પડ્યા છે. એ તપ વિના ન સુકાય. ભગવાને બે પ્રકારના તપ બતાવ્યાં છે : એક છે આભ્યંતર અને બીજું છે બાહ્ય. જ્યાં સુધી શરીરમાં બળ છે ત્યાં સુધીમાં તપની આરાધના કરી લેવી જોઇએ. શક્તિ હોય અને એને ગોપવે, તો તેવાને ભગવાન તપનો ચોર કહે છે. જો તપ કરવાથી જ્ઞાન ભણાતું હોય તો બાહ્ય અને આભ્યન્તર તપની પુષ્ટિ થાય છે. પણ તપ કરીને ઘરમાં પતિ કે સાસુ ઉપર ક્રોધ કરાય નહિ. એ શોભે નહિ. આ તો જાગતી નગરી છે.

જાગતી એ જૈનોની નગરી, મારી નગરી માહુંગા ગાજે રે,
સર્વ ભાઇ બહેનો ભેગાં મળીને તપસ્યાના રંગે રાચે રે.

અમારી બહેનો અત્યારે તપથી મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરી રહી છે. એને તમારું અનુમોદન આપશો તો તમારું ય કલ્યાણ થશે. સૂર્યાભદેવ પ્રભુજીને કહે છે, "આપ દાતાર છો." શાના ? મોક્ષ-માર્ગના દાતાર. "અનન્ત કાળથી અવળે માર્ગે ચાલી રહેલા, અધમમાં અધમ અને ક્રૂર વિષયરસથી ટેવાઇ ગયેલા જીવોને મોક્ષમાર્ગ બતાવી, સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપી તપ નિર્દેશી આપે એમના ઉપર અગણિત ઉપકાર કર્યો છે. માટે, હે પ્રભુ ! તમારા જેવુ પદ પ્રાપ્ત કરવા માટે હું સૂર્યાભ અહી બેઠાં આપને વંદન કરું છું. "શરણદયાણં" હે પ્રભુ ! ૮૪ લાખ યોનિયોમાં ડૂબતા જીવોનુ એક માત્ર શરણ એવા હે ભગવાન ! તમે બધાને કાંડું પકડી પકડીને બહાર કાઢયા અને સંસારસમુદ્રના કાંઠે મૂકી દીધા. હે નાથ ! સૂર્યાભ આપનુ વંદન કરી રહ્યો છે." સૂર્યાભ ત્રણે લોકમાં બેઠેલાને વંદન કરે છે. તમે તો બીજાને નમાવો; "પણ ભગવાન ! આપના જેવા પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે હુ આપને શરણે આવી વંદન, સ્તુતિ કરું છુ."

હવે કયું પદ આવે છે ? "જીવદયાણં." કોઈ સોનારૂપાનું દાન

આપે. રાજા રીઝે તો ફાંસીથી બચાવે. પણ, હે પ્રભુ! અનાદિ કાળથી જે જીવો દ્રવ્ય પ્રાણુના પોષક હતા તેનાથી મુક્ત બીજાને, હે ભગવાન! આપે તો ભવ્ય જીવોને ભાવ પ્રાણુથી પોષ્યા. દ્રવ્યપ્રાણુ કોને કહે છે? ચાર ગતિ, ૨૪ દંડક અને ૮૪ લાખ જીવયોનિયોમાં દરેક જીવને દ્રવ્યપ્રાણુ અને ભાવપ્રાણુ હોય છે, અને સંસારથી મુક્ત થયેલાને ભાવપ્રાણુ હોય છે. સંસારી જીવોને બે પ્રકારના પ્રાણુ છે અને સિદ્ધને ભાવપ્રાણુ છે. પ્રાણુ એટલે શું? જેના વડે પ્રાણી જીવે તેનું નામ પ્રાણુ. સંસારી અવસ્થામાં જ્યાં સુધી આત્મા છે ત્યાં સુધી દ્રવ્ય અને ભાવપ્રાણુ વડે તે જીવે છે. જીવ એટલે શું? ૭ દ્રવ્ય છે, એને જીવ કહો કે ગમે તે કહો. દ્રવ્ય અને ગુણુ પર્યાય શબ્દો છે. ભગવાને વધારેમાં વધારે દસ પ્રાણુ બતાવ્યા છે: નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવને દસે દસ છે. સિદ્ધને પ્રાણુ ન હોય. એ તો નિરંજન નિરાકાર છે. એને દ્રવ્ય પ્રાણુ ન હોય. સિદ્ધના જીવને ભાવપ્રાણુ છે. દસ પ્રાણુ વડે જીવે તેને પ્રાણી કહેવાય. પ્રાણુ એટલે એક જાતની શક્તિ. એક શક્તિ એવી છે, જે જડથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. બીજી શક્તિ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલી છે. આત્માને કર્મના સંયોગે ઇન્દ્રિયો મળી છે. જ્યારે તે મોક્ષમાં જાય છે ત્યારે તેને તે અહીં મૂકતો જાય છે. પારકી ચીજોને માટે જીવ કેટલાં કર્મો બાંધી રહ્યો છે! પોતાની ચીજ મૂકી પરની ચીજમાં આત્માએ પોતાપણું માન્યું, માટે જ દુઃખી થઇ રહ્યો છે. દ્રવ્યપ્રાણુ પોતાના ઘરના નથી, જ્યારે ભાવપ્રાણુ પોતાના ઘરના છે. દસ પ્રાણુ કયા કયા તે જોઇએ. પાંચ ઇન્દ્રિયોના પાંચ પ્રાણુ; મન, વચન, કાયા, આયુષ્ય અને શ્વાસોચ્છ્વાસ મળીને દસ થયા. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આત્મિક સુખ અને અનંત વીર્ય—એ ચાર ભાવપ્રાણુ કહેવાય છે. બંધુઓ! ભાવપ્રાણે જીવ સદા જીવી રહ્યો છે. પણુ તમારા ભાવપ્રાણુ પર આવરણુ આવી ગયું છે. માટે સામાયિક, પ્રતિક્રમણુ, બ્રહ્મચર્ય વગેરેથી એ આવરણુને દૂર કરો. ભાવપ્રાણુને પ્રાપ્ત કરવા માટે આ નમોત્થુણં છે. આની અંદર

કેવી ઝમક ભરી છે! એકેએક શબ્દમાં અમૂલ્ય બોધ ભર્યો છે. અસંયમી જીવનનો ત્યાગ કરો. સંયમપૂર્વક જીવન જીવો. હવે સૂર્યાભદેવ કેવી સ્તુતિ કરશે અને તે સાંભળતાં તમને કેવો આનંદ આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૨ મું

[ગુરુવાર, શ્રાવણ સુદી ૨]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. એમાં સૂર્યાભદેવ પ્રભુની સ્તુતિ કરી રહ્યા છે. એ સ્વરૂપ બતાવતાં પંચમ ગણધર સુધર્મ ભગવાન કહે છે, "હે જમ્બુ! મારા ત્રિકાલજ્ઞ ભગવાન મહાવીર દેવ એમ કહેતા હતા, કે હે જીવો! તમને જે મહામોંઘો દેહ મળ્યો છે તેની કિંમત આંકતાં શીખો. કારણ આત્માની ઓળખાણ અને પ્રગતિ કરવામા સાધન માત્ર માનવ ભવમાં જ શકય છે." માટે જ જ્ઞાનીઓએ તેની કિંમત આંકી છે. એ દેહ તમને મળી ચૂકયો છે. માટે સાચી સમજણ લાવો અને પહેલાં તત્ત્વની રુચિ કેળવો. સર્વ-શ્રેષ્ઠ સદાચારને જીવનમાં અપનાવો. કારણ આ ત્રણ મહામૂલાં રત્નો છે. એ રત્નો મેળવવામાં જ માનવજીવનની સાર્થકતા છે. એ રત્નો મેળવવાનો ઉપાય શાસ્ત્રકારોએ બતાવ્યો છે. સૂર્યાભદેવે પૂર્વભવમાં એ ત્રણ રત્નોની કિંમત આંકી હતી અને તે ત્રણ રત્નને પામેલા. તેથી તો જિનેશ્વર ભગવાનને ત્યાં બેઠાં બેઠાં વંદન, નમસ્કાર કરે છે. કર્મરૂપી કચરાને કાઢવા માટે ભગવાનની સ્તુતિ એ જ સાચો ઉપાય છે. સૂર્યાભદેવ કયાં સુધી બોલ્યા? નમોથ્થુણંની અદર "બોધીદયાણં." હે પ્રભુ! આપ કેવા છો? જગતની અદર બોધીના દાતા છો. હે પ્રભુ! આપની બુદ્ધિથી જે જીવો વિમુખ હતા, અવળી દષ્ટિવાળા હતા, તે બધાને આપે સવળી દષ્ટિવાળા કર્યા. એ આપનું મુખ્ય કર્તવ્ય હતું. જે આત્માઓ બોધી વિના અનંત સંસારમાં પરિભ્રમણ

ફરી રહ્યા હતા અને શરીરને જ આત્મા માની રહ્યા હતા, 'આ ભવ મીઠો, પરભવ કોણે દીઠો' એવું માનનારા હતા, જેમણે પુદ્ગલની સર્વ સામગ્રીમાં સાચું સુખ માન્યું હતું, તેમને આપે ઉપદેશરૂપ-દયા કરીને તાર્યા. દયા કોઈ રોટલી આપીને કરે, કોઈ વસ્ત્ર આપીને કે કોઈ ધન આપીને કરે, પણ એ તો સામાન્ય પુણ્ય હોય તો મળે; કદાચ ન પણ મળે. અને મળ્યા પછી ટકવું મુશ્કેલ છે. માટે, હે પ્રભુ! આપે એવું દાન આપ્યું, જેનો લેનાર કોઈ દિવસ નિર્ધન ન થાય. આવા બોધી બીજના દાતાર જૈન શાસનમાં આપણે ક્યાં સુધી ઓશિયાળા રહેવું છે? ઓશિયાળું કોણ રહે? જેનાં માબાપ મરી ગયાં હોય તે. તમારે તો ભગવાન જિનેશ્વર દેવ જેવા પિતા અને આઠ પ્રવચનરૂપી માતા છે. તો પછી તમે ઓશિયાળા શાના? આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે, કે જેણે ભગવાનની પાસેથી બોધી બીજનું દાન લીધું તેનાં તો દુઃખ અને દારિદ્રના ભુક્કા ઉડી ગયા. વિમળનાથનું સ્તવન રચતાં આનંદઘનજી મહાત્મા બોલ્યા છે, કે જે આત્માઓએ આપને સ્વીકાર્યા તેનાં તો દુઃખ દોહગ દૂર થયાં.

> દુઃખ દોહગ દૂરે ટળ્યાં રે, સુખ સંપદશું ભેટ,
> ધીંગ ધણી માથે કીયો રે, કોણ ગંજે નર ખેટ;
> જિનેશ્વર, દીઠા લોયણ આજ.

જેણે બોધી બીજનું દાન લીધું તેનો બેડો પાર થઈ ગયો. ભગવાનનું એ દાન અમે પણ તમને આપી રહ્યાં છીએ. બોધી એટલે સમકિત. જેણે દાન લીધું તેના દુઃખનો નાશ થયો. જેણે બોધી બીજનો લાભ લીધો તેના આત્મામાં સુખ અને સંપદ્ વસી ગયાં. જુઓ, શું કહે છે? 'ધીંગ ધણી માથે કીધો.' ધીંગ એટલે જોરાવર, જબરદસ્ત, કોઈથી ગાંજ્યો ન જાય તેવો. એવો ધણી સ્વીકારી લીધો. નર ખેટ મનુષ્ય હવે અમને શું કરવાના હતા? સદ્ગુરુ, ધીંગ ધણી માથે કર્યો છે, પછી ઓશિયાળા શાના? ધીંગા ધણી અને આઠ પ્રવચનરૂપી માતાના ખોળે આળોટનાર બાપડા ન હોય, બિચારા ન

હોય, શંકા ન હોય. ત્યારે કેવા હોય? શૂરવીર હોય. બોધી બીજને પ્રાપ્ત કરીને રંક શ્રીમંત બની જાય. જૈન દર્શનમાં સાચી શ્રીમંતાઇ સમ્યક્ દર્શન છે. મનુષ્ય ભવનુ જો કોઈ મહાન કર્તવ્ય હોય તો તે સમકિત પ્રાપ્ત કરવું તે છે. તે પ્રાપ્ત કરવાથી જીવન સુવાસિત થાય છે. માટે બોધીને પ્રાપ્ત કરાવનાર હે પ્રભુ! હુ આપને નમસ્કાર કરું છુ. ત્યાર પછી આવે છે "ધમ્મદયાણં." હે આત્માઓ! સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને ગ્રહણ કર્યા પછી બેસી ન રહેવાય. ધર્મનો અંગીકાર કરવો પડશે. ગૌતમ પૂછે છે, "હે પ્રભુદેવ! ધર્મ કેટલા પ્રકારે છે?" ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ! એક શ્રુત ધર્મ છે અને બીજો ચારિત્ર ધર્મ; આગાર ધર્મ અને અણગાર ધર્મ; દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ ધર્મ."

સૂર્યાભદેવ કહે છે, "હે પ્રભુ! હું આપને અહીં બેઠાં વંદન કરું છુ." ત્યારપછી ભગવાને દેશના આપી. કઈ દેશના? લોકની અદર છ દ્રવ્ય બતાવ્યાં અને પાચ અસ્તિકાય. આ લોકની અંદર એક દ્રવ્ય એવું છે, જેને શાસ્ત્રકારો ધર્માસ્તિકાય કહે છે. અસ્તિ એટલે છે. કાય એટલે કાયા. ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યથી એક છે. ક્ષેત્રથી આખા લોક પ્રમાણે છે. કાયાથી અનાદિ અનંત છે. ભાવથી અવર્ણ, અગંધ, અરસ અને અસ્પર્શ છે. ત્યારે એનો ગુણ શું? જીવ અને અજીવને ચાલવામાં સહાય આપે એ એનો ગુણ. ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ જો આપણામા ન હોય તો આપણે ચાલી ન શકીએ. આપણે આ ગતિમાંથી બીજી ગતિમા જવુ છે. ધર્માસ્તિકાય આમાં સહાય આપે છે. બીજું અધર્માસ્તિકાય છે. લોકમા પણ તે દ્રવ્યથી એક છે. એના ટુકડા ન થાય. ક્ષેત્રથી લોક પ્રમાણે છે. કાળથી આદિ અને અત રહિત છે. ભાવથી અવર્ણ વગેરે છે. એનો ગુણ સ્થિર કરવાનો છે. જેને સ્થિર રહેવુ હોય, ઊભવુ હોય, તેને અધર્માસ્તિકાયની સહાય જોઇએ. કોઇ કહે છે, કે ધર્મ અને અધર્મ સ્વતંત્ર દ્રવ્યો છે. આટલું કબૂલ છે. પણ જીવને અજીવની સહાય ન હોય. ત્યાં જ અમારો

વિરોધ છે. જીવમાં જો તાકાત ન હોય તો આપણામાં શક્તિ નથી કે આપણે સિદ્ધમાં જઇ શકીએ. શાસ્ત્રકારોએ જે જે વિષયો પ્રતિપાદિત કર્યા છે, તેને તેને વ્યવહાર અને નિશ્ચયે નહિ ઘટવીએ તો બધું મિથ્યા થઇ જાય. જે જે જ્યાં જ્યાં યોગ્ય છે, તે તે ત્યાં ત્યાં સમજવું જોઇએ. ખરો આત્માર્થી જન યોગ્યનું જ આચરણ કરે. દષ્ટાન્ત તરીકે, કોઇ કહેશે, કે પાણીનો ગુણ શીતળ છે; કોઇ કહેશે, કે પાણી અગ્નિ ઉપર ચડે તો ઉષ્ણ છે. અહીં બુદ્ધિમાને વિચાર કરવો પડશે. સ્વભાવે પાણી શીતળ છે, પણ અગ્નિના સંયોગે ઉષ્ણ બન્યું. પાણી સંયોગથી ઉષ્ણ થયું નથી. માટે જેનો સંયોગ છે તેનો વિશેષ છે. ધર્મ બે પ્રકારના હોય છે: સજાતીય અને વિજાતીય. શીતળતા એ સજાતીય ધર્મ છે અને ઉષ્ણતા એ વિજાતીય. કોઇ આવીને કહે, કે પાણીનો ગુણ ફરી ગયો, એ ઉષ્ણ બની ગયું. ભગવાન કહે છે, કે મૂળ દ્રવ્યમાં કોઇ દિવસ ફેરફાર થાય નહિ. ખદખદતા પાણીનો ઘડો ભરીને અગ્નિ ઉપર છાંટીએ તો અગ્નિ બુઝાઇ જાય. અગ્નિનો ધર્મ પ્રજ્વાળવાનો છે; પાણીનો ગુણ છે ઠારવાનો, શીતળતાનો. એવી જ રીતે, ભગવાન કહે છે, કે આત્માનો ધર્મ ઠારવાનો છે, બાળવાનો નથી. અરે, બાપુ! ઠરવાના ઠામે આવ્યા પણ ઊકળી ગયા; તો તેનું શું કરવું? મનુષ્ય અવતાર પામીને શાંત થવાનો ધર્મ કેળવવાનો છે, તોફાન કરવાનો નહિ. માટે ઠરી જાઓ. અરે! દાઝેલાને તમે જોતા નથી? શરીરે ફોલ્લા પડ્યા હોય અને કાળી બળતરા આખા શરીરે ઊપડતી હોય. 'મરી જાઉં છું, મરી જાઉં છું', એવા ચિત્કાર શું તમે સાંભળ્યા નથી? પણ આ તો એકદેશીય વિચારણા થઇ. હવે સ્વ તરફ જુઓ જૈન શાસનમાં અનેક ન્યાય ભરેલા છે અને તમે બહાર શોધ કરો છો. કેવડું અજ્ઞાન! ધર્મ, અધર્મ લોકમાં છે, માટે અલોકમાં જીવ, અજીવ નથી. આકાશ લોક અલોકમાં છે, એટલે લોકાલોકમાં છે. કોઇ મંડૂક શ્રાવકને એક એકવાદી મળ્યો. કહે કે "તારા ભગવાન લોકોને પંચાસ્તિકાયનો ધર્મ સંભળાવીને હેરાન હેરાન

કરી રહ્યા છે, અને તમે બધા પાછા એવા જ છો.” ત્યાં એક બીજો પુરુષ આવ્યો. આ વાત દૃષ્ટાન્તથી વધારે સ્પષ્ટ થશે. એક ગામમાં રાજાએ એવો હુકમ કર્યો, કે દરેક જણે દરરોજ બે શીશા દારૂ પીવો. પ્રજાએ વિચાર કર્યો, કે રાજાનો હુકમ છે એટલે પીવો જ જોઇએ. જેની પાસે દારૂ ખરીદવાની શક્તિ ન હતી તેને રાજ તરફથી મળતો. આમ બધા દરરોજ દારૂ પીવા લાગ્યા. ત્યાંનો દીવાન તો પાણીને બદલે દારૂનો જ ઉપયોગ કરવા લાગ્યો. આખો દિવસ નશામાં ચકચૂર રહેવા લાગ્યો. એક દિવસ લોકોને કહે, કે ‘ચાલો, આપણે જંગલમાં જઇને ઉજાણી કરીએ. હું જ્યાં જાઉં ત્યાં તમારે બધાએ મારી સાથે આવવું.’ આમ, બધા ય ગાંડિયાઓનું ટોળું ચાલ્યું. ચાલતા ચાલતાં માર્ગમાં કૂવો આવ્યો. પેલો દીવાન કહે, કે ‘હું કૂવામાં પડું છુ, માટે તમે બધા ય મારી પાછળ પડજો!’ પછી બધા ય કૂવામા પડ્યા. જેમનો નશો ઊતરી ગયો તે ‘અમને બહાર કાઢો, અમને બહાર કાઢો’ એવી બૂમો પાડવા લાગ્યા. પણ જે નશામાં જ હતા તેઓ તો કહે કે ‘અમને પાણીમાં આનંદ છે.’ નશો ઉતરી ગયેલાઓને બહાર કાઢવા કોઇએ કૂવામાં દોરડું નાખ્યું. જેણે તે પકડયું તે બહાર નીકળ્યા, અને જેણે ન પકડયું તે ઠેકાણે થઇ ગયા. એમ ભગવાન કહે છે, કે અનાદિ અનંત કાળથી આપણા આત્માએ આ જ રીતે કર્યું છે. મોહનીય કર્મનો દારૂ પીવાથી કોઇને સન્માર્ગ ન સૂઝે. અમે વીતરાગની વાણી રૂપી ગમે તેટલાં દોરડાં ફેંકીએ પણ તમને તો મોહનો નશો ચડેલો છે એટલે કયાંથી પકડો? કંઇક જીવો એ દોરડાં પકડીને બહાર આવી ગયા. તમે ક્યારે બહાર આવશો? ભગવાન પંચાસ્તિકાય સ્વરૂપ સમજાવી રહ્યા છે. પેલા વાદીને દર્શન મોહનો દારૂનો નશો ચડ્યો છે, અને મંડૂકજીએ ૧૧ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ કર્યો છે. મંડૂકજી સામા વાદીને કેવો ઉત્તર આપે છે તે બધુ આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૩ મું

[શુક્રવાર, શ્રાવણ સુદી ૩]

નાથે સિદ્ધાંત પરૂપ્યા. પરિપૂર્ણ જ્ઞાનમાં નિર્ણય થયેલું અખંડ અબાધિત તત્ત્વ તેનુ નામ સિદ્ધાંત. રાયપસેણીય સૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. સૂર્યાભિદેવ તેના સ્થાને રહ્યો થકો પ્રભુને નમોત્થુણં કરે છે.

ભગવાન એમ કહેતા હતા, કે અહો જંબુ! જીવો સત્ય કરણીને સમજી, જાણીને, અગીકાર કરીને પોતાના આત્માનું પરમ પદ પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્તમાન જીવન સુધારી જાય છે. તેઓ જો ઉત્કૃષ્ટ કરણી કરે, તો આ જ ભવમાં મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે; અને જો મધ્યમ કે જઘન્ય કરણી કરે, તો ત્રણ કે સાત ભવ કરવા પડે. એમ અહીં જેને ત્રીજે ભવે સ્વતંત્ર સુખ પ્રાપ્ત કરવાનું છે એવો સૂર્યાભિદેવ પહેલા દેવલોકે ઉત્પન્ન થયો. આવા દેવો પણ કેવી સરળતાને પ્રાપ્ત થાય છે! વૈભવ અને વિલાસમાંય ભગવાનને કેવા સ્તવ વડે સ્તવી રહ્યો છે! એ વિષય ચાલી રહ્યો છે. પંચાસ્તિકાયને દેખાડનાર એવા હે ભગવાન! આપ કેવા છો? સત્ય માર્ગને દેખાડનારા છો. તમારા ધર્મોપદેશને સાંભળીને કંધક સાધુ, શ્રાવકો આ શાસનમાં પરમ પદને પામ્યા છે. આપ જે ઉપદેશ આપો છો, તેવો ઉપદેશ અમે બીજે ક્યાંય સાંભળ્યો નથી. આપના ઉપદેશનાં શાં વખાણ કરું! આપના ઉપદેશનું શ્રવણ કરી એક એક સાધુ અગર સાધ્વી થઇ ગયાં, એટલું જ નહિ, પ્રત્યેક શ્રાવકને પણ તેનો રંગ લાગ્યો છે. હે ગૌતમ! મંડૂક શ્રાવક ખરેખર ધર્મપ્રેમાનુરાગથી રંગાઇ ગયો છે. હે ગૌતમ! પ્રત્યેક શ્રાવક પોતે ધર્મને પામે છે, એટલું જ નહિ, પણ બીજાને પણ તે ધર્મ પમાડે છે. એક વખતે ફરતા ફરતા પરમ કૃપાળુ દેવ રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા. એ નગરમાં મંડૂક નામનો એક શ્રાવક રહેતો હતો. ભગવાન રાજ-ગૃહમાં સમોસર્યા છે એવું સાંભળીને તે ભગવાનનાં દર્શન કરવા તથા વાણીનું પાન કરવા જાય છે. એને પોતાના તારક ઉપર કેટલો

અંતરંગ પ્રેમ છે! બધું કામ પડતું મૂકીને એ પવિત્ર વાણી સાંભળવા જાય છે. એ મંડૂક કેવો છે? એ છે શ્રમણોપાસક, સાધુઓનો ઉપાસક. ઉપાસક એટલે સાધુ–સાધ્વીઓની સેવા કરવાવાળો, અને તેમની સમીપે રહેવાવાળો. મંડૂક રાજગૃહથી નીકળી ભગવાનનાં દર્શન કરવા જાય છે, ત્યારે માણસોનુ એક ટોળું હતું. એ અન્નઉથિયા એક વાત કરી રહ્યા હતા. ભાઇઓ! ભગવંત મહાવીર પંચાસ્તિકાય રૂપ ધર્મને બતાવી રહ્યા છે. પણ પંચાસ્તિકાયમાં કાળ દ્રવ્યને ન લેવાય, ૭ દ્રવ્યમા લેવાય. અહી પ્રશ્ન થાય છે, કે પંચાસ્તિકાયમાં ભગવાને કાળ દ્રવ્યને કેમ ન ગણ્યું. ધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. અધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. આકાશના અનંત પ્રદેશો છે. લોકાલોકના અસંખ્ય પ્રદેશો છે. આખું આકાશાસ્તિકાય અનંત પ્રદેશીય છે. જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો છે. પુદ્દગલના અનંત પ્રદેશોના સ્કંધો છે. કોઇના અસંખ્યાત અને આકાશના અનંત પ્રદેશો કહ્યા, પણ કાળ અપ્રદેશીય દ્રવ્ય છે. માટે કાળને અસ્તિકાય કહીને કેમ સંબોધાય? વળી, કાળ, જીવ અને પુદ્દગલ ઉપર વર્તના લક્ષણ છે. અહી ભગવાને ૭ દ્રવ્યના અસ્તિકાયને પાચમા બતાવ્યા. તે વખતે અન્નઉથિયા રાજગૃહમાં બેઠાં બેઠા વાતો કરે છે, કે "હે ભાઇઓ! આ ભગવાન મહાવીરને તો જુઓ. અને એને માનનારા પણ કેવા છે? હા માં હા કરવાવાળા." અન્નઉથિયા જેમ તમારે પણ ધર્મની ચર્ચા કરવી જોઇએ, કર્મની નહિ. આચારાગ સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યુ છે, કે જે સંશયને જાણે છે તે સંસારને જાણે છે, અને જે સંસારને જાણે છે તે સંશયને જાણે છે સંશયના કરનારને પ્રારબ્ધના ઉદયે તેનો નિવેડો કરનાર પણ મળી રહે. આગળ જતાં ભગવાન મહાવીર કહે છે, કે "પંચાસ્તિકાયમા એક રૂપી છે, જ્યારે બાકીના ચાર અરૂપી છે. વળી, ચાર અજીવ–જડ છે અને એક ચૈતન્ય છે." "આવું તે વળી હોતું હશે? આ વાત માનવામાં કેમ આવે? આ તો ભોળા લોકોને ભરમાવવાની વાતો છે." એવામા એકની દષ્ટિ સામે

આવી રહેલા જણ પર પડી. તે બોલ્યો, " ભાઈઓ, જુઓ તો ખરા ! આ ભગવાન મહાવીરનો શ્રાવક ચાલ્યો આવે. " તમે વિધર્મીઓ ચર્ચા કરતા હો ત્યારે, નાહકનો ઝઘડો થશે એ બીકે ચૂપ થઈ જાઓ છો. સત્યની ખાતર તો માથાં ય આપવાં પડે, ત્યારે મુક્ત થવાય. મહાવીરનો શ્રાવક મંડૂક પાસે આવ્યો. બધા કહેવા લાગ્યા, કે " આપણે એને પૂછીએ. એણે એના ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવ્યું છે. એકને જીવ અને ચારને અજીવ કેમ કહ્યા તેનું એની પાસેથી સ્પષ્ટીકરણ જાણીએ. " મંડૂક બહુ દૂર નહિ તેમ જ બહુ પાસે નહિ એટલે આવી રહ્યા છે. તે વખતે બધા એક સાથે બોલી ઊઠ્યા, " હે મંડૂક ! ક્યાં જાઓ છો ? " મંડૂક કહે છે, " મારા ભગવાન પધાર્યા છે. તેમની વાણી–દેશના સાંભળવા જાઉં છું. " " મંડૂક ! ઊભા રહો. અમારે એક વાત પૂછવી છે. માટે જરા ઊભા રહો. " મંડૂકને થયું, આ તો અન્યતીર્થિયા છે, માટે રોકાવું તે સારું છે. અન્યતીર્થિયા શું કહે છે ? " તારા ભગવાન લોકો આગળ દેશના આપીને એમ કહે છે, કે પંચાસ્તિકાય ધર્મમાં ચાર અજીવ અને એક જીવ છે અને ચારને અરૂપી અને એકને રૂપી માને છે. આ ખોટું છે. જેને અરૂપી કહે છે તેને હથેળીનાં આંબળું દેખાય તેમ દેખાડે તો માનું કે તારા મહાવીર સાચા છે. " મંડૂક વિચાર કરે છે, કે " આ લોકોને સંશય ઉત્પન્ન થયો છે તે ઠીક જ થયું છે. " મંડૂક ઉત્તર આપે છે. પણ ઉત્તર ક્યારે આપી શકાય ? જ્યારે અભ્યાસ હોય ત્યારે જ અપાય ને ? તમને કોઈ વિધર્મી આવીને પૂછે, તો તમે શું કહેશો ? એ તો મારા ગુરુને પૂછો, મને ખબર નથી. માટે જ કહીએ છીએ, કે ભાઈઓ ! ભણો, ભણવાની ખૂબ જ જરૂર છે પણ તમને તો રેડિયો સાંભળવાનો સમય મળે છે, પણ ધર્મની વાત આવશે ત્યાં કહેશો કે સમય નથી. અત્યારે ધર્મને નહિ સમજો, તો પશુના ભવમાં સમય મળે તેમ નથી. આ સંસાર તો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલો છે. એકને મૂકશો ત્યાં સો સામા આવીને ઊભા રહેશે. તમે એમ

ધારો છે કે આ કામ પતાવી પછી ધર્મ કરીશ. પણ ત્યાં બીજું કામ આવી પડે, એટલે ધર્મ તો રહી જ જાય ને! તો શ્રાવક એમ વિચારે, કે આજે તો વીતરાગની વાણી સાંભળવી જ છે. પણ એટલામા ટેલિફોનનું ભૂંગળું વાગે તો મેલી દો ને? તમારામાથી વળી કોઇક એમ કહેશે, કે સાહેબ, અમે તો પરાના રહેવાસી. અમને તો મરવાનીયે ફુરસદ નથી. તો હુ એમ કહું છુ, કે પાંચ સોના ટોળામાં બેઠા હશો અને મોત આવશે, તો રોકી શકશો? એ તો નહિ રોકી શકાય. ત્યારે કહી જોજો ને, કે છોકરા નાનાં છે, બચુડાના બાપાએ શું ધંધો કર્યો છે, શું લેણદેણ છે, તેની ખબર નથી. માટે થોડી મુદ્દત આપો. પણ માગી મુદ્દત મળશે ખરી? મુદ્દત કોઇને મળી નથી, મળવાની નથી અને મળશે પણ નહિ. અરે! ભગવાન જેવાને પણ એ મુદ્દત ન મળી, તો આપણુને કયાંથી મળવાની? વિચારો. જે વખતે ભગવાન નિર્વાણ પામવાના હતા, તે વખતે ભસ્મ ગ્રહ બેઠો હતો. તે વખતે ઇન્દ્ર બે હાથ જોડીને ભગવાનને પ્રાર્થના કરે છે, કે "બે ઘડી આયુષ્યને વધારી નાખો, જેથી જગતના જીવોને ભસ્મ ગ્રહની અસર ન થાય." ભગવાન જવાબમાં કહે છે, કે "ઇંદ્ર! કોઇ પણ તીર્થંકર એક ક્ષણ પણ આવરદા વધારવા સમર્થ નથી. પણ મને લાગે છે કે તમે વધારી શકશો!" "ના, સાહેબ, પણ શું કહીએ? ઘરમાં દસ જણુ ખાવાવાળાં છે. રળનારો હુ એકલો છું." કોઇ પૂર્વની કમાણીના જોરે ધનવાન બનેલાને પૂછશું, કે વ્યાખ્યાન સાંભળવા કેમ આવતા નથી! તે વખતે તેનો જવાબ શું હશે? "સાહેબ! ધંધામાંથી જ નવરો થતો નથી, તો પછી વ્યાખ્યાન સાભળવાનો સમય કયાંથી મેળવું?" જરા આખો ઉઘાડી વિચારો તો ખરા. ખાનગી ટયૂશન પાછળ કેટલા રૂપિયાનુ આંધણુ કરો છો? આ તો વગર ફીના માસ્તર તમારે બારણે આવ્યા છે. જડ અને ચેતનનુ તમને ભાન કરાવે છે એમની પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત નહિ કરો તો કયાંથી કરશો? શેઠિયાઓને તો સનેપાત લાગુ પડ્યો

છે. દરીદ્રીઓ આપત્તિઓથી ઘેરાયેલા છે. તો પછી ધર્મ કોને સંભળાવવો ? શું ઉપાશ્રયની ભીંતોને ? એક કવિ કહે છે,

આગળ ધંધો, પાછળ ધંધો,
ધંધામાંથી નવરો થઇને,
ધર્મ કરે તે સાહેબનો બંદો.

અમારે તો બન્નેને ઉપદેશ આપવો જોઇએ. વર્તમાનમાં જે કંઇ સુખદુઃખ ઉપલબ્ધ થાય તેને મારી શકે તે જ ધર્મ કરી શકે. ધર્મના અધિકારી થવું હોય તો આડખીલીને ધક્કો મારવો જ પડશે. મંડૂક જેવો તેવો નથી, તેના હાડેહાડની મિંજમાં ભગવાન વસી ગયા છે. તમારા હાડમાં કોણ વસ્યું છે ? મંડૂકના હૃદયમાં પ્રભુ વસ્યા છે, જ્યારે તમારા હૈયામાં રમા વસી છે. તમારા અને એના વચ્ચે કેટલું અંતર છે ? મંડૂક શાંત ચિત્તે વિચારે છે, કે " પહેલાં આ લોકોના સંશયનું નિવારણ કરું, પછી ભગવાનનાં દર્શને જાઉં. " અન્યઉથિયા કહે, " પહેલાં અમારા સંશયને ટાળો, પછી જજો. તમે તો ભગવાનના ચેલા છો. " મંડૂક કહે છે કે, " હસ્તામલકવત્ ધર્માસ્તિકાય બતાવે તો સાચું માનીએ, એમ તમે કહો છો ને ? " જુઓ, તેના જવાબમાં કેટલી શાંતિ છે ! જો આપણે જીવનમાં શાંતિ રાખીએ તો તે બીજાને પણ મળે. મંડૂક કહે છે, " ભાઇઓ ! ભગવાને ચારને અજીવ અને એકને જીવ કહ્યા તે બરાબર છે. " અન્યઉથિય કહે, " તમે તો તમારા ગુરુનાં વખાણ કરો ને ? " મંડૂક કહે, " મને શાંતિથી સાંભળો. તમારા પૂર્વગ્રહો મૂકી દો. જુઓ, આ શું છે ? આ તો વૃક્ષ છે. વૃક્ષ તો સ્થિર છે, છતાં ચાલે છે કેમ ?" તેના જવાબમાં તે લોકો કહે છે, કે " પવનથી. " મંડૂક કહે, " પવન કાઢીને બતાવો. " તેનો આ જડબાંતોડ જવાબ સાંભળીને પેલાઓ સ્તબ્ધ બની ગયા. પવનથી ચાલે છે તેમાં શંકા નથી, પણ તે કાઢીને બતાવી શકાય તેમ નથી. પવન તો રૂપી છે. એને ચાર શરીર છે: ઔદરિક, વૈક્રિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર. ચાર પ્રાણ

છે અને ચાર પર્યાપ્તિ છે. ત્રણ લેશ્યા છે–કૃષ્ણ, નીલ અને કપોત. એ પવન આઠ સ્પર્શી છે. "હે ભાઈ! જો તું આવા આઠ સ્પર્શી પવનને બતાવી શકતો નથી, તો અગંધ, અરસ અને અસ્પર્શ એવા ધર્માસ્તિકાયને ભગવાન કેમ બતાવી શકે?" આવી રીતે મંડૂકે અન્નઉથિયાને નિરુત્તર કરી દીધા. આગળ વધતાં મંડૂકે કહ્યું, "તમે હસ્તામલકવત્ બતાવવાની વાત કરો છો ને? તો પહેલા તમે જે ભાષા બોલો છો તેના શબ્દોને કાઢીને બતાવો તો જોઈએ." બિચારા શું ઉત્તર આપે? ભાષા તો જડ છે. ભાષાના પુદ્ગલો રૂપી છે. ભાષા અંતરમાં હોય ત્યારે સ્પર્શી અને બહાર નીકળે ત્યારે આઠ સ્પર્શી હોય છે. ભાષાને વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે. તમે એ ભાષાને કાઢી બતાવી શકવાના? નહિ જ. "ભાઈઓ! સમુદ્રને તો તમે જોયો છે. સમુદ્રને સામો કાંઠો છે કે નહિ? તમે કહેશો કે છે, કારણ કે આખી દુનિયા સમુદ્રમય નથી. દુનિયા તો દ્વીપ–બેટ છે. તમારા મનને તો કાંઠો પણ નથી." બધા કહેવા લાગ્યા, કે "આને ઉત્તર આપવાનું આપણામાં સામર્થ્ય નથી. આ આવો છે તો તેના ભગવાન કેવા હશે?" એક એક શ્રાવક ધર્મના સ્તંભ જેવો છે. જેમ મહેલમાં ઉપર જવા માટે નીસરણી સાધન છે, તેમ મોક્ષરૂપી મહેલમાં ચડવા માટે જ્ઞાન નીસરણી છે. પછી મંડૂક અને બધા ભગવાનની પાસે ગયા. તેને આવતો જોઈને ભગવાને કહ્યું, "આવ, મંડૂક!" ઘણાય શ્રાવકો બેઠા હતા. પણ કોઈ મંડૂકને માન અપાતું જોઈ અદેખાઈથી બળ્યું નહિ. બધાને થયું કે મંડૂકને બોલાવવામાં પણ કંઈ રહસ્ય હશે. હમણાં જાણવા મળશે. ભગવાને કહ્યું, "મંડૂક! તેં સુંદર ઉત્તર આપ્યો." આ સાંભળી સાધુઓને પણ હર્ષ થયો. "હે સાધુઓ! ગૃહસ્થાશ્રમમા વસતા મંડૂકે અન્નઉથિયાને પ્રતિબોધ પમાડી મારી પાસે આણ્યા. તો હે મુનિઓ! તમારી પણ ઘણી જવાબદારી છે." ગૌતમ પૂછે છે, "ભગવાન! આ મંડૂક તમારી પાસે દીક્ષા લેશે?" આજે કોઈ દીક્ષાની વાત કરે તો તમે સરકી

જાઓ ને ? ભગવાન કહે છે, "એ દીક્ષા નહિ લે, પણ શ્રાવકનો ધર્મ પાળીને અહીંથી આયુષ્ય પુરૂ થયે અરુણાભ વિમાનમાં જશે." અન્નઉથિયા ત્યાં ને ત્યાં જ રહી ભગવાન પાસેથી કલ્યાણ પામી તરી ગયા. **धम्मदेसीयाणं** હે ભગવાન ! તમારા શ્રાવકો આવું કામ કરે છે. તો પછી જે તમારો ધર્મોપદેશ સાંભળે તે શું ન કરી શકે ? હે ભગવાન ! તમે ધર્મના નાયક છો, કારણ કે ચતુર્વિધ સંઘને એક દાંડીએ હાંકનારા છો, માટે હે ભગવાન ! હું આપને વંદન કરું છુ. **धम्मसारथीणं** ભગવાન શું રથને હાંકનાર સારથિ છે ? આપણે રથમાં બેસનાર અને એ શું હાંકનાર છે ? નહિ જ. હવે ભગવાનનુ કેવું તેજસ્વી સ્વરૂપ બતાવવામાં આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે વાત.

વ્યાખ્યાન ૨૪ મું

[શનિવાર, શ્રાવણ સુદી ૪]

બીજું ઉપાંગજી ચાલી રહ્યું છે. એની અંદર અનાદિ અનંત કાળથી રખડતો આત્મા પોતાના સ્વરૂપને કેમ પ્રાપ્ત્ કરે છે તે વર્ણવ્યું છે. એ પુરુષના અધિકારની વાત રાયપસેણીય સૂત્રમાં બતાવી છે. એ આત્મા તે સૂર્યાભદેવ. તે પોતાની વિભૂતિમા બેઠો છે. અનેક પ્રકારના કામ અને ભોગ ભોગવી રહ્યો છે. એ સૂર્યાભદેવનું દૃષ્ટાન્ત આપીને ભગવાને જગતના જીવોને કહ્યું, કે હે આત્માઓ ! તમે અનાદિ કાળથી પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી દુઃખી થઇ રહ્યા છો. અનાદિ કાળથી સ્વરૂપનો અનભ્યાસ કર્યો છે તેથી સ્વરૂપનો અભ્યાસ કરતાં કષ્ટ પડે છે. હે દેવાનુપ્રિયો ! આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સહેલી છે. જે સહેલું છે તેને અઘરું માનીને બેઠા છો એ જ તમારી ભૂલ છે. " હે મુમુક્ષુઓ ! તમે તમારા આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ કરવા માગતા હો, તો તે બે ઘડીનું કામ છે." કંઇ સમજાય છે ? ભગવાન સારથિ બનીને

તમને તરવા માટે ઉપદેશ આપે છે. કયો બોલ ચાલે છે? '**धम्म-सारहीणं.**' ભગવાન કહે છે, કે હે ભાઇઓ! સાતમા નરકમાં પડેલા જીવો પણ પોતાનુ સ્વરૂપ પામી જાય છે. કયારે? જ્યારે તીર્થંકર ભગવાનને કેવળ જ્ઞાન થાય છે ત્યારે લોકમાં અજવાળું ફેલાઈ જાય છે નરકમાં દ્રવ્યે અને ભાવે ઘોર અધકાર છે. ઘોર દુઃખને સહન કરતા પ્રકાશને જોઇ આત્મા ઊંચો ચડે છે. ગૌતમ પ્રભુને પૂછે છે, "હે નાથ! પ્રકાશમાથી આવ્યા પછી જીવ અધકારમાં જાય છે તેનું શું કારણ?" ભગવાન કહે છે, "મહા આરંભ, મહા પરિગ્રહ, પંચેન્દ્રિયવધ કરીને જીવ નરકનુ આયુષ્ય બાંધે છે. વર્તમાનમાં અવળાં કર્મો કરીને, હે ગૌતમ! જીવ નરક તો શુ પણ તેનાથી ય અધમ ગતિને પામે છે." માટે ધર્મસારથિ એવા ભગવાન આપણને ઉપદેશ આપે છે, કે તમે ધર્મરૂપી રથમાં બેસી જાઓ. પણ તમારે કયા બેસવુ છે? તમે તો પાચેય ઇન્દ્રિયોનો અવળો ઉપયોગ કરતાં વિષયમાં ડૂબ્યા પડયા છો. વિષયની મીઠાશ અમારે મન તો કડવાશ છે. તમે જેને મધુર અને મીઠુ માની બેઠા છો, તે ખરેખર તો કડવુ છે. વિષ તો એક વાર મારે છે, પણ વિષય તો અનંત વાર જન્મ-મરણ કરાવે છે. નરકની અદર તો ૧૦ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે. અનંત ભૂખ, તાપ, ટાઢ, જ્વર, ખરજ એવી દસ પ્રકારની નરકના થાળાની વેદના છે. બીજી વેદના તો વળી જુદી જ છે. પરમાધામી અને નારકી માહોમાંહે લડી મરે છે. એ વેદના આપણો આત્મા અનેક વાર ભોગવી આવ્યો છે. એક થાળામા તો નરક કરતાં ય વધારે કારમી વેદના છે. એ પણ આ જીવ ભોગવી આવ્યો છે. એવું તે એ કયું ઘર છે? તે છે નિગોદનુ ઘર. ભગવતી સૂત્રમાં જીવોને રહેવાના ૪૪ ઘર બતાવ્યા છે, તેમાં નરકની અપેક્ષાએ નિગોદનુ દુઃખ વધી જાય તેમ કહ્યું છે જગતમાં મોટામાં મોટું જો કોઈ દુઃખ હોય, તો તે જન્મ-મરણનુ છે કોઇ માણસ માંદો હોય, શરીરમા કીડા ખદબદતા હોય છતા એને મરવાનુ કહેશો તો એને નહિ ગમે. કોઇને પોતાનુ સ્થાન છોડવું ગમતું નથી. દાક્તર કહેશે

કે હવે થોડી વાર છે, ત્યારે ઘરનાં માણસોને ધ્રાસકો પડે છે. થોડા સમય પછી વળી જ્યારે દાક્તર કહે છે કે કટોકટી પસાર થઈ ગઇ, હવે ભય નથી, તે વખતે બધાંને આનંદ થાય છે ને? પણ ધર્મની કોઇને પડી છે?

એક ડોસીમા હતાં. તેને સાત દીકરાઓ હતા. પૂર્વ કર્મના ઉદયે તેણે સાતે દીકરાઓને આગળ વળાવ્યા હતા. ફક્ત એક દીકરાનો દીકરો બચ્યો હતો. વહુઓ પણ ચાલી નીકળેલી. આ પૌત્રને ડોસીમાએ બહુ કાળજીથી મોટો કર્યો હતો. તે જ્યારે ભેંસ દોહવા બેસે ત્યારે મરેલાંઓને સંભારીને બોલે, કે "મારાથી તો મોત પણ છેટું ભાગે છે." એક વખતે આ પૌત્રને સખત તાવ આવ્યો. ચિંતામાં અને ચિંતામાં ડોસીમાને એક ઝોલું આવી ગયું. આ વખતે આંગણામાં બાંધેલી પાડી છૂટી ગઈ અને માજીના ખાટલા પાસે આવીને ઊભી રહી. ડોસીમાને થયું, આ યમરાજ આવી પહોચ્યા! તે કહે, "યમરાજ! મારે તો હજી જીવવુ છે. તમે ભૂલા તો નથી પડયા ને? હુ તો સાજી–સારી છું. માંદો તો મારો દીકરો છે." કેટલો સ્વાર્થ! માટે જ એક કવિએ કહ્યું છે કે—

સ્વાર્થનાં છે સૌ સગાં સંબંધી,
સ્વાર્થમા છે દુનિયા અંધી,
વહાલાં થાતાં વેરી જગમાં સરી જતો જ્યાં સ્વાર્થ
કહોને કયાંથી રીઝે નાથ?

બંધુઓ! આ જગતમાં જ્યા નજર નાખશો, ત્યાં સ્વાર્થ, સ્વાર્થ અને સ્વાર્થ જ નજરે પડશે. ડોસીમાએ મોતને આવેલું જોયું, પણ જીવવા માટે કેટલો સ્વાર્થ! માણસને પોતાના સ્વાર્થ સિવાય બીજું કંઇ દેખાતુ નથી. માટે માટે ભગવાન કહે છે, કે સ્વાર્થમાં તમારા વર્તમાન ભવને ગુમાવતા નહિ. ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજકાય અને વાયુકાય એક અંત મુહૂર્તમાં જઘન્ય ૧ ભવ ઉત્કૃષ્ટા ૧૨૮૨૪ ભવ કરે છે. જ્યારે વનસ્પતિના તો બે ભેદ છે,

પ્રત્યેક અને સાધારણ. પ્રત્યેક જઘન્ય ૧, ઉત્કૃષ્ટા ૩૨૦૦૦ ભવ કરે અને સાધારણ જઘન્ય ૧ અને ઉત્કૃષ્ટા ૬૫૫૩૬ ભવ કરે છે. હે દેવાનુપ્રિયે! મરતી વખતે જીવને ઘોર વેદના ભોગવવી પડે છે. ગર્ભની અંદર જીવને કરોડ કરોડ ધખધખતી સોયો ભોકાતી હોય તેવી વેદના સહન કરવી પડે છે. નવ નવ માસની ઘોર વેદનાને સહન કરીને બહાર આવ્યા છીએ. હે ગૌતમ! જન્મની વેદના ગર્ભની વેદના કરતાં અનંતગણી છે, અને એના કરતાં ય મરણની વેદના વધી જાય તેમ છે. માટે સમજી જાઓ અને સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લો. ભગવાને નરકના કરતાં ય નિગોદની વેદનાને વધારે ભયંકર કહી છે. આ દુનિયામાં મોટામાં મોટું જો કોઇ દુઃખ હોય, તો તે જન્મ-મરણનુ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયનમાં મૃગાપુત્ર માતાજીને કહે છે, " હે માતા! તું મારા દેહનું રખોપું કરે છે; પણ, હે માતા! મેં તો—

जम्मदुक्खं जरादुक्खं रोगाणि मरणाणि य।
अहो दुक्खो हु संसारो जत्थ कीसन्ति जंतुणो॥

જન્મ, જરાનાં દુઃખો ખૂબ જ ભોગવ્યાં છે. રોગો તો દેહને થાય છે. મોટા સોળ રોગો તો મેં એક વાર નહિ પણ અનેક વાર ભોગવ્યા છે." જેને દુઃખથી મુક્ત થવુ હોય, તેણે આ કડી પોતાનાં માતાપિતાને સમજાવવી જોઇએ. " હે માતા! વધારે શુ કહુ? આખો સંસાર દાવાનળમાં ભડકે બળી રહ્યો છે, તેમા જીવો ક્લેશ પામી રહ્યા છે. મા! તું મને આ ભઠ્ઠીમા બળવા નાખે છે. દીકરો બળતો હોય તો મા બચાવે કે બળવા દે? મા, તુ તો મને સંસારરૂપી દાવાનળની ભઠ્ઠીમાં બળવા નાખે છે." જેમ મૃગાપુત્ર પોતાની માતાને કહે છે તેમ નિર્ગ્રંથ મુનિઓ પોતાના શ્રાવકોને કહી રહ્યા છે, કે તમે ભડકે બળી રહ્યા છો માટે બહાર નીકળો, નીકળો. હે જંતુઓ! તમે સમજો, બરાબર સમજો. અમારુ કહેવુ ન રુચતુ હોય તો નરક વગેરેના દુઃખો જોઇને તો સાન ઠેકાણે લાવો. અમે કેવળ જ્ઞાનના પ્રભાવે જાણી શક્યા છીએ, કે આખો સંસાર તાવના તાપમાં સળગી રહ્યો છે. જો કોઇને

તાવ આવ્યો હોય તો થરમામિટરથી માપી શકાય કે કેટલો છે; પણ જે જીવો સંસારના તાપમાં સળગી રહ્યા છે તેનુ માપ લેવા માટે અમારી પાસે પણ થરમામિટર નથી.

મારો સળગી રહ્યો સંસાર, મારો સળગી રહ્યો સંસાર,

ઓ દીનબંધુ ! ઓ દીનબંધુ ! મારો સળગી રહ્યો સંસાર.

આ જાણીને, હે ભવ્ય જીવો ! તમે અમારા ધર્મરૂપી રથમાં બેસી જાઓ. જો બેસી જશો તો તમે ગંતવ્ય સ્થાને પહોંચી જશો. ભગવાને "ધમ્મસારથિ"નો ન્યાય નાના સૂત્રમાં આપ્યો છે. એકએક સિદ્ધાન્તની સંધિ સમજતાં એમ થાય છે, કે અમે તમને, જગતના જીવોને અમૃતના ઘૂંટડા પાયા છે. તેની જોડ જડવી મુશ્કેલ છે.

અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી ભલી,

અનંત અનંત નય નિક્ષેપે વ્યાખ્યાની છે.

હે ગૌતમ ! જગતના જીવોને લક્ષ્મીમાં, સ્ત્રીમાં ભાવ ભેદ લાગે અને એને અમારી વાણીના ઘૂંટડા ગળે ન ઊતરે. એક દૃષ્ટાંત આપીને ધર્મસારથિનો અર્થ સ્પષ્ટ કરીએ. દરજી પાસેથી જેમ બંધબેસતાં કપડાની અપેક્ષા રહે છે તેમ દરેક શ્રાવકને આજે ધર્મ પણ બંધબેસતો જોઇએ છે. માટે અમારે દરજી જેવાને સંભાળ રાખવી જોઇએને ? એક ધના કરીને સાર્થવાહ હતા. ખૂબ ધનાઢ્ય. એણે વિચાર કર્યો, કે "મારી પાસે ઘણું ધન છે. વેપાર પણ મોટો છે. છતાં મારા ગામમા ઘણા બેકાર છે." આજે વર્તમાનમા પણ બેકારી વધી ગઇ છે. આથી ધનાઢ્યોએ ઘણું વિચારવાનું છે. ધના સાર્થવાહે વિચાર્યું કે પચીસ-પચાસ રૂપિયા આપવાથી બેકારોનું ભલું થવાનુ નથી. આ લોકોની બેકારી આર્થિક કરતાં આત્મિક વધારે છે. તેણે ઢંઢેરો પિટાવ્યો, કે જેની આર્થિક સ્થિતિ નબળી હોય તે તેની પાસે જાય. આવવા-જવાનું બધું ખર્ચ શેઠ માથે. તો જેને આવવું હોય તે શેઠ પાસે હાજર થઈ જાય. ધના સાર્થવાહ જેમ અમે પણ કહીએ છીએ, કે વગર પૈસે, વગર દમડીએ અમારી પાસે આવી જાઓ.

આખું નગર શેઠ પાસે આવી ઊભું રહ્યું શેઠ વિચાર કરવા લાગ્યા, કે "મારી નગરીમા આટલા બધા બેકાર!" તમને તો તમારાં સગાં-વહાલાની બેકારી પણ ખટકતી નથી. કોઇક ભવ્ય જીવને દુઃખ થતું હશે, કે આ બધા મારા ભાઇઓ છે; હુ પણ આત્મા છુ અને આ પણ આત્મા છે. શેઠે કહ્યું, "તમારે બધાએ મારી આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવુ પડશે." લોકોએ કહ્યું, "તમે જે કહેશો તે કરશુ, ચૂનો પીલાવશો તો પીલશુ." એક દ્રવ્ય બેકારી ટાળવા માટે બધા કબૂલ થઈ ગયા. તો જેને ભાવ બેકારી ટાળવી છે તેને કેટલી કબૂલાત કરવી પડશે? આખો કાફલો ચાલ્યો. ચાલતા ચાલતાં એક ભયંકર જંગલ આવ્યુ. ખાવાનુ પીવાનુ ખૂટયુ. એમ તમારું પણ પુણ્યરૂપી ભાથું ખૂટવા નથી આવ્યુ શુ? શેઠ કહે છે, "અહીથી આગળ જતાં એક મોટું જંગલ આવશે. એમા ફળો દેખાવમાં સુંદર પણ ખાવામાં અસુંદર હશે. માટે તમે એના સામુ જોશો નહિ. એ ખાશો નહિ. ખાધાં તો મર્યા જ જાણજો" આ સાંભળી બધાએ કહ્યું, ભલે અમે નહિ ખાઇએ. હવે ચાલતાં ચાલતાં એક સુદર ઉપવન આવ્યું. બધા કહેવા લાગ્યા, "અલ્યા, જુઓ તો ખરા! કેવા સુદર ફળો છે! ચાલો, ચાલો, ચાખીએ તો ખરા." ત્યારે તેમાથી કોઇકે કહ્યું, "ભાઇઓ! શેઠે ખાવાની ના પાડી છે એ વાત ભૂલી ગયા?" ત્યારે બીજા કોઇએ કહ્યું, "મૂર્ખ! શેઠે ખાવાની ના પાડી છે. ફરવાની થોડી જ ના કહી છે?" આમ કેટલાક શેઠની આજ્ઞાનો ભંગ કરીને બાગમા ગયા અને કેટલાક બહાર જ રહ્યા. હવે જેઓ અદર ગયા તેમની જીભમાં આ સુંદર ફળો જોઇને પાણી છૂટવા માંડયું. તેઓ તો કહેવા લાગ્યા, "અહો! કેવાં સુંદર ફળો છે! શેઠ ના કહે, પણ આવા સુદર ફળો ચાખ્યા સિવાય જવાય ખરુ? આપણે તો ખાશુ પીશુ અને લહેર કરીશું અને પછી જઈશું" હવે જેણે જેણે ફળો આરોગ્યા તે તો પંચત્વને પામી ગયા, કારણ કે ફળોમાં તો હળાહળ ઝેર હતુ. પણ જેઓએ શેઠની આજ્ઞા માની ફળો નહોતાં ચાખ્યાં તે બચી ગયા. શેઠે પાછુ કીધુ, "ભાઇઓ! શાન્તિ રાખશો

તેનાથી તેમના આત્માનુ શ્રેય થતું નથી. અલૌકિક પર્વને ઊજવવાથી જે આનન્દ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી. અલૌકિક પર્વની ઊજવણીથી અપૂર્વ સાધના સાધી શકાય છે. જૈન શાસનમાં અલૌકિક પર્વ ઊજવવાના, આરાધવાના વિધિઓ બતાવેલા છે. જૈનોના અલૌકિક પર્વમાં માસખમણનું ધર, પંદરનું ધર, અઠ્ઠાઈ ધર, કલ્પ-ધર, ઓળી, મહાવીર જયંતી વગેરે આવે. જો આપણે શાસ્ત્રોને બરાબર સમજતા થઇએ, તો ઉન્નતિના શિખરે પહોંચી શકીએ. પ્રત્યેક પર્વનો હેતુ જૈન સમુદાયની ઊંઘ ઉડાડવાનો તથા તેને કર્તવ્યપંથે લાવી મૂકવાનો છે. આજનુ પર્વ માસખમણનુ ધર છે. જૈનોમાંથી કેટલીક વ્યક્તિઓને ધરની ખબર હશે અને કેટલાકને નહિ પણ હોય. માસખમણ એટલે મુખ્ય દિવસ. સંવત્સરી આજથી બરાબર એક મહિના પછી આવશે. આજનું પર્વ દાંડી પીટી જનસમુદાયને જાગ્રત કરે છે. એક માસ પહેલાં જ લોકોને કહે છે, કે ધર્મનાં બી વાવવા માંડો. વાદળાંને જોઇ જેમ ખેડૂત વાવેતરની તૈયારી કરે છે, તેમ તમારે પણ અગાઉથી સારા પાક માટે તૈયારી કરી રાખવી જોઇએ. બંધુઓ ! ધર્મી આત્માઓને તો સદાય પર્વ હોય છે; પણ બધા કંઇ ધર્મી હોતા નથી, માટે પર્વની અગત્ય છે. પર્વ જૈનોને જાગ્રત કરવા માટે છે; કર્તવ્યને માર્ગે ચડાવવા માટે છે. માટે કર્તવ્યના પંથે ચડી જાઓ. બેઠા હો તો ઊભા થાઓ; ઊભા હો તો ચાલવા માંડો. કારણ પુરુષાર્થ કર્યા વિના છૂટકો નથી. આજે શુ છે ? ધર. ધર એટલે શું ? ધર એટલે પકડવુ. સંવત્સરીનુ મહાન પર્વ આજથી ત્રીસમે દિવસે આવવાનું છે, માટે તેને પકડો. જો જવા દેશો તો આરાધના વિના રહી જશો. એટલા માટે મહાન પુરુષોએ પર્વની યોજના કરી છે. જાગ્રત થવાનું કહેણ આવ્યું છે કે ધર્મ કરો, ધર્મ કરો.

વાયરા ધર્મ તણા વાવા લાગ્યા,
કે ધર્મ કરો, ધર્મ કરો.
નાણું મળશે ટાણું નહિ મળે,
ધર્મ કરો, ધર્મ કરો.

કવિ અહીં શું કહે છે? કહે છે, કે નાણું મળશે પણ કર્મ ખપાવવા ધર્મના અવસર નહિ મળે. માટે કૂદી પડો, પોષા કરો, સમ્વર કરો. સિનેમાની બારી પર જેવી પડાપડી ટિકિટ મેળવવા માટે કરો છો તેવી પડાપડી આ અવસરને પકડી લેવા માટે કરવી જોઈએ. આજે તો આ સ્થાનક શ્રાવકોથી ઊભરાઈ જવું જોઈએ. આજે હાજરી-ને 'લેટરબોક્ષ'—અન્તની ટપાલપેટી ન બનાવાય. બંધુઓ! કર્મક્ષય કરવાનો અપૂર્વ દિવસ આવી પહોંચ્યો છે. માટે જેના વડે કર્મનો ક્ષય થાય તેને પકડો. ગામમાં કોઈ લૂંટ ચલાવે તો તમે શું કરો છો? પકડો, પકડો એવી બૂમો પાડો છો ને? એમ જ શાશ્વત ઘરનાં ચોરોએ લૂંટ આદરી છે, માટે પકડો, પકડો—દોડો, દોડો. એ ચોરો કોણ છે તે ઓળખો.

ક્રોધ કાઢો, લોભ ટાળો, મેલો માયા, માન ઘટાડો,
કષાયના કાતિલ કર્મથી છૂટો, કે ધર્મ કરો, ધર્મ કરો!

ક્રોધ, લોભ, માયા, માન વગેરે મોહનીય કર્મના લૂંટારાઓએ લૂંટ ચલાવવા માંડી છે. માટે જાગો, ચેતો. ચોરો તમારો માલ લૂંટી જાય છે; પણ, બંધુઓ! તમે તો ચોરોને મિત્રો માની બેઠા છો. પણ ભૂલતા નહિ, કે ચોર તે ચોર. એ કદાપિ મિત્ર ન થાય. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે કષાયના કાતિલ ચોરોને સંવત્સરી પર્વ આવતાં પહેલાં પકડી પાડો. પણ ધ્યાન રાખજો, કે ચોર જેવા તેવા નથી, જબરા છે, બહાદુર છે. તમારાથી ગાંજ્યા જાય તેવા નથી. માટે સાથમાં જબરા પોલીસો અને ફોજદાર રાખજો. તમારા પોલીસ—ફોજદાર કોણ? બંધુઓ! આ તો અપૂર્વ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. જો રહી ગયા તો રહી ગયા અને પામી ગયા તો પામી ગયા. દિવાળી આવતાં પહેલાં લોકો આંગણાં સાફ કરે છે, રંગોળી પૂરે છે. આ બધું શા માટે? દિવાળીની ઉજવણી માટે. દિવાળી આવતાં આટલી બધી સજાવટ કરો છો, તો આ તો આત્માની દિવાળી છે. એના માટે કેટલી બધી સજાવટ કરવી પડશે? કેટલી બધી સાફસફી કરવી પડશે? તેનો

વિચાર કરો. દિવાળીના દીપકને પ્રગટાવવા માટે સાત મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનો ક્ષય અને ઉપશમ કરવાં પડશે જ્યા સુધી કર્મનો ક્ષયોપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સમ્યક્ રૂપી દીપક પ્રગટ થાય તેમ નથી. માટે સંવત્સરી આવતાં પહેલાં એ સાતે પ્રકૃતિને તિલાંજલિ આપવા જાગ્રત થઇ જાઓ. વિચારો, કે મારામાં ક્રોધ, લોભ, માયા, માન વગેરે ચોરો સત્તામાં પડેલા છે. તે ઉદયમાં આવે ત્યારે મારે તેમા ભળવું નહિ. જો આ સાત ન કપાય તો ભગવાન કહે છે કે માર્ગ પણ ન કપાય. દિવાળી આવતાં પહેલાં જેમ ઘર આંગણે રંગોળી પૂરો છો, તેમ આત્મામાં પણ રંગોળી પૂરવા મંડી જાઓ. માટે ક્રોધને કાઢો. તમે કહેશો, કે એ કામ તમારું. તમે કાઢી આપો. તો સમજો કે નોકરનું કામ નોકર કરે અને શેઠનુ કામ શેઠ કરે. માટે વીતરાગ ભગવાનનુ ઝાડુ લઇને આપણે કચરો કાઢવાનુ શરૂ કરી દેવું જોઇએ. તો જ આપણે પર્વની સાચી આરાધના કરી શકીશું. માટે જાગ્રત થાઓ. આજે તો જૈન ધર્મના અનુયાયીઓએ ભગવાનના ધર્મની આરાધના કરવી જ જોઇએ, કારણ કે ભગવાન બનવાનો અપૂર્વ અવસર આજે આપણને આવી મળ્યો છે. હવે આપણે મૂળ મુદ્દા પર આવીએ.

જેણે કષાયરૂપી કચરો કાઢી નાખ્યો છે તે સૂર્યાભદેવ ત્રીજા ભવમાં આવી ગયો. તેણે ધર્મની આરાધના કરી છે એટલે તે પુણ્યનાં ફળો ભોગવી રહ્યો છે. તે શુ ભોગવી રહ્યો છે? પુદ્ગલિક સુખ ભોગવતાં તે ભગવાનને નજરે નીરખી રહ્યો છે. આ પૂર્વનુ પુણ્ય છે. તમે સમજી લેજો, કે તમને ધર્મ સંભળાવવાનુ મન થાય છે તો અમારા આત્માએ પૂર્વભવમા દેવ, ગુરુ અને ધર્મની ઓળખાણ કરી હશે. એક ઘરમાં પાચ ભાઇઓ હોય, તેમાનો એક ધર્મ શ્રવણ કર્યા વિના ચેન ન પડે તેવો હોય, જ્યારે બીજો એવો હોય કે સંવત્સરી જેવા મહાન પર્વો આવે, ગુરુ ચાતુર્માસ કરીને ચાલ્યા જાય તો ય તેને ખબર ન પડે. આનુ કારણ શુ? હળુકર્મીને મન થાય. સૂર્યાભ હળુકર્મી છે. સૂર્યાભના વિમાનમાં લાખો દેવો છે, પણ ભગવાનને નિહાળવાની ભાવના તો એક માત્ર સૂર્યાભને

ઊપજી છે. લગ્નના માંડવે જેમ સોહાગણો સુંદર ગીતો ગાય ત્યારે ભલભલા પણ સાંભળવા બેસી જાય છે, તેમ સૂર્યાભ પણ સોહાગણ બનીને સોહામણી વાણી સાંભળવા, સ્તુતિ કરવા આવે છે. જેમ આપણે ગાઈએ છીએ, કે—

આવો રે સોહાગણ બેનો, મંગળ ગાઓ રે,
માસખમણ કરવાનો અપૂર્ત દિન આવ્યો રે...આવો૦

જેને માસખમણ કરવું હોય તેના માટે આજનો દિન અપૂર્વ છે, સોહામણો છે, માટે તૈયાર થાઓ. જેમ દાન દેવામાં, પૈસા ખરચવામાં તમે માટુંગાનિવાસીઓ મોખરે છો, તેમ આધ્યાત્મિક ધનને વધારવા પણ મોખરે થાઓ. આગળ આવવું હશે તો તમારે તમારા વૈભવ અને વિલાસને ઓછા કરવા પડશે, કારણ કે આ તો ધર્મપર્વ છે, કર્મપર્વ નથી. તે મેદાનમાં રણસંગ્રામ કરવાનો અપૂર્વ અવસર આવ્યો છે, માટે આગળ વધો. અહીં કાયરનું કામ નથી. કાયરોથી કોઈ કામ થઈ શકતું નથી. માટે બહાદુર બનો. ભગવાન કહે છે, કે મોક્ષપ્રાપ્તિનાં પંદર કારણો છે. તેમાંનું પહેલું કારણ હિંમત છે, માટે વીર બનો. તમે તમારા આત્મામાં યુદ્ધ કરો; તમારે બહારના યુદ્ધની શી જરૂર છે? ઝઘડો કર્યા વિના જો તમને ચેન પડતું ન હોય, તો પોતાના આત્મા સાથે યુદ્ધ કરો. બંધુઓ! અત્યાર સુધી શેરીના છોકરાઓને પોષ્યા પણ પોતાનાને ઉવેખ્યા. પણ પારકા તે તમારા થવાના ખરા? ભગવાન કહે છે, કે અત્યાર સુધી મોહનીય કર્મને તમે પોષ્યા કર્યા; પણ એ તો પરનાં છે. એ તમારાં કોઈ દિવસ નહિ થાય. અનાદિ કાળથી જીવ પરને જ પોષવામાં રહી ગયો છે, અને સ્વને પોષવાની વાત આવે ત્યારે કહેશે કે સમય નથી. અરે! પરને પોષવાનો સમય મળે છે અને સ્વને માટે સમય નથી મળતો? એ તે કેવું આશ્ચર્ય! ચોરો માલ લૂંટી રહ્યા છે. ખજાનો ખાલી થતો જાય છે. માટે ચેતો અને સામનો કરો. શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે જે હિંમતવાન બનીને ધર્મમાં આવે છે તેને ધર્મ સહાય કરે છે. માટે તમે પણ તેને

યાદ કરો, જેની સૂર્યાભ સ્તુતિ કરી રહ્યો છે. 'યાદ સે આબાદ, ભૂલ સે બરબાદ'-એ ઉક્તિ યાદ રાખવા જેવી છે. સૂર્યાભદેવ ભગવાન મહાવીરની નમોત્થુણુંના સ્તવથી સ્તુતિ કરે છે.

"હે નાથ! આપ ધમ્મવર, ચાઉરંત, ચક્કવટ્ટીણ..."
સૂર્યાભ આમ કેમ કહે છે? શાસ્ત્રકારો શું સમજાવી રહ્યા છે? "ચક્રવર્તી રાજા જેમ છ ખંડને સાધે છે, તેમ આપે પણ આપની સાધના પૂર્ણ કરી છે. આપે ચાર ગતિ સંસારનો નાશ કર્યો છે. પ્રભુ! આપના આત્મામાં ચાર ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના જે દળિયાઓ હતા તેનો આપે નાશ કરી નાખ્યો છે." એ સિદ્ધ ભગવાનને કહે છે, "હે ભગવાન! અજર-અમર પદને પામવા આપે પુરુષાર્થ કર્યો છે. હું પણ ચાર ગતિનો અંત આણવા માટે આપની સ્તુતિ કરું છું. હે પ્રભુ! આપ દ્વીપ જેવા છો. સંસારસમુદ્રના મોજાંમાંથી ખેંચીને જીવોને આપ ધર્મરૂપી બેટ ઉપર લાવો છો. એ પદને પ્રાપ્ત કરવા હું આપને નમસ્કાર કરું છું. હે પ્રભુ! તમે શરણે આવેલા જીવોના આધારભૂત છો, માટે જગતના સર્વે જીવો આપનું શરણ લેવા યોગ્ય છે. જેને આપે શરણે લીધા તે દુઃખથી મુક્ત થયા." આપ એવી રીતે સ્વીકારો કે દુઃખ આવે તો દુઃખ લાગે જ નહિ. ધર્મી એમ માને છે, કે પુણ્ય અને પાપનો કરનાર હું જ છું. પણ ભગવાન કહે છે, કે—

अप्पा कत्ता विकत्ता य दुक्खाणिय सुहाणिय।
अप्पा मित्तममित्तं य दुपट्ठीय सुपट्ठीओ॥

કર્મનો કર્તા, ભોક્તા હું જ છું પણ કેટલાક શુષ્ક જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે કર્મ કરવાથી આત્માને કંઇ થતું નથી. કર્મને અને આત્માને કંઇ લાગતું વળગતું નથી. જડ જડનું કામ કરે અને ચૈતન્ય ચૈતન્યનું કામ કરે. આત્માનો સ્વભાવ નિર્વિકાર છે એમ માની જો કોઇ દુષ્કર્મ કરવા પ્રેરાય, તો તેનું અકલ્યાણ થવાનું; કારણ કે ભગવાન કહે છે, કે **अलं बालस्स संगेणं.** એનો સંગ તને ન હોય. નંદનવનના સુખને

આપનારો તમારો આત્મા છે, પણ તે જ આત્મા શાલ્મલી વૃક્ષની જેમ દુઃખ પણ આપે છે. માટે શુદ્ધાત્માથી દુરાત્માને જીતો. આત્માનો વિજય ભગવાનની સ્તુતિથી થાય છે. પાપ અને પુણ્ય–એ બન્નેને ખપાવવાથી ભગવાન થવાય. પણ તેથી પુણ્યની મારે જરૂર નથી એમ ન કહેવાય. ભગવાન કહે છે, કે ચૌદમી ભૂમિકા સુધી પુણ્ય વળાવો રહે છે. જો પુણ્ય ન હોય તો ઇન્દ્રિયો વગેરેમાથી બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બની જાય પણ જ્યારે ચૌદમી ભૂમિકાએ પહોંચાય ત્યારે વળાવાને વિદાય દઈ શકાય. પણ જો રસ્તામાં જ હોય અને વળાવાને કોઇ મૂકી દે તો તે ધારેલે સ્થળે કોઇ કાળે પહોંચી ન શકે. માટે પાર જવા માટે જેવા તેવા નહિ પણ સિંહના સમા વળાવા લો. દરેકનાં જુદાં જુદાં ખાનાં છે. દહીનો હિસાબ દહીંના ખાતામાં રાખો અને દૂધનો હિસાબ દૂધના ખાતામાં. બન્નેનો ખીચડો ન કરો.

શાંતિ પમાડે તેને સંત કહીએ, તેના દાસાનુદાસઃથઇ રહીએ,
લીધો વળાવો ને ચોર જ્યારે લૂંટે, ત્યારે એની સંગાથે શીદ જઇએ?

આપણા રક્ષણ માટે વળાવો લીધો હોય પણ જ્યારે ખબર પડે કે તે પોતે જ ચોર છે તો તેના શરણે તમે જશો? નહિ જ. પણ જે સજ્જન છે, આત્માનું રક્ષણ કરનાર છે, તેની સાથે જવામાં કંઈ ભય નથી. એવા વળાવા મળે તો તેની સાથે જાઓ, તેનુ શરણ સ્વીકારો. સૂર્યાભદેવ સજ્જનના સજ્જન એવા દેવાધિદેવના શરણે આવ્યો છે. ભોગવિલાસમાથી નવરાશ મેળવીને નાથને નિહાળી રહ્યો છે તમે કોને નિહાળો છો? માટે **દીવો તાણં** પ્રભુ! તમારું શરણું લેવા લાયક છે. આપે જ્ઞાન, દર્શન સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કર્યાં છે. તે અપ્રતિહત છે, કોઇથી હણાય તેવાં નથી. પ્રભુ! મારે સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વગેરેને શું કરવાં છે? આપ જેવા શરણ્ય મળી ગયા પછી મારે બીજાની શી જરૂર છે?

ચુપચાપ કેમ બેઠા છો? કોની રાહ જોઇને બેઠા છો? ખૂબ પુરુષાર્થ ખેડો. આજથી જાગ્રત થવાની સૂચના–નોટીસ મળી છે.

માટે દાન, શીલ, તપ અને ભાવને ભાવનાપૂર્વક સ્વીકારો. જે સ્વીકારશે તેના જયગાન ગવાશે. હવે સૂર્યાભદેવ પ્રભુનાં કેવાં ગુણગાન ગાશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૬ મું

[મંગળવાર, શ્રાવણ સુદી ૭]

ઉપાંગજી રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. એ સૂત્રમાં ભગવાન જિનેશ્વર દેવોએ આત્માના સિદ્ધાંતનો અપૂર્વ મહિમા બતાવ્યો છે ગમે તેવા નાસ્તિકમાં નાસ્તિક આત્માને સંતનો સમાગમ થાય અને તેણે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી હોય તો તેનુ પરિવર્તન થઈ જાય–જાણે સોનામા સુગંધ ભળી ન હોય તેવુ બની જાય ! હે આત્માઓ ! તમે કોઈ દિવસ તમારા વિષે વિચાર કર્યો છે ખરો ? કોઈ દિવસ તમે પોતાને પૂછ્યું છે, કે–મારું રહેઠાણ કયાં છે ? મારે શુ કરવાનુ છે ? હે જીવ ! તું વિચાર તો કર, કે તું કોણ છે. તેં બધું મારું માનીને ગ્રહણ કર્યું. હે જીવ ! તું તો સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. હે આત્મા ! તુ સ્વતંત્ર પરિપૂર્ણ વીતરાગ થવાને લાયક છે. તને તારા પોતાના સાચા સ્વરૂપની ખબર નથી એટલે તને જીવનમાં શાતિ મળતી નથી. હે જીવ ! તું તારું ઘર ભૂલી ગયો છે. તું આડે રસ્તે ચડી ગયો છે.

ભૂલો પડચો રે ભાઈ ! ભૂલો પડચો,
આ સંસારસાગરમા ભૂલો પડચો.

હવે તારે શાંતિ જોઈએ છે ? વીતરાગ દેવ કહે છે, કે જો અશાંતિનો અંત લાવવો હોય તો જ્ઞાનીની શિખામણને હૃદયમા ધારણ કરવી જોઈએ. બંધુ ! શાતિ તો તારા ઘરમાં છે. અઢળક સુખ તારાં ઘરમાં પડેલુ છે. બાપુ ! અમારી શિખામણ એક વાર તો માન. એક વાર આ સંસારનુ લક્ષ્ય છોડીને તારા ઘર તરફ જો. બધાં લક્ષ્યો

છોડી દે. બધા વિકલ્પો મૂકી દે. એક વખત તારા સ્વતંત્ર ઘર પ્રત્યે દૃષ્ટિ કર. દ્રવ્યદૃષ્ટિનો મહિમા જ્ઞાનીઓએ ઘણી સુંદર રીતે ગાયો છે. આ આત્મા પર્યાય તરફ પડચો છે, પણ દ્રવ્ય તરફ તો દૃષ્ટિ પણ કરતો નથી. સૂર્યાભદેવ વૈભવવિલાસ અને પુદ્ગલના ઠાઠમાં બેઠા છે છતાં ત્રિલોકના નાથને નિહાળી પોતાના આત્મા દ્રવ્ય તરફ દૃષ્ટિ કરી રહ્યા છે. હે દેવાનુપ્રિયો ! જો આત્મા દ્રવ્ય તરફ ન જાય તો આપણને પરમ પૂજ્ય પુરુષ પ્રત્યે બહુમાન ન ઊપજે. જ્યાં સુધી પ્રમોદ અને હર્ષનો ઉછાળો ન ઊઠે, જ્યાં સુધી ગુણના તરંગો ન ઊઠે, ત્યાં સુધી આત્મા દુઃખી થવાનો. જગતના જીવો શા માટે દુઃખી થઇ રહ્યા છે તે બતાવતાં એક કવિ કહે છે, કે—

પ્રમોદ ન જાગે ગુણી જનોમાં, મૈત્રી ન જામે જગજંતુઓમાં,
દિલ દ્રવે ના જનદુઃખ દેખી, તે કષ્ટનું મૂળ મને જણાયે.

જીવો કષ્ટ પામી રહ્યા છે તેનું કારણ શુ છે ? મહાપુરુષો કહે છે, કે ગુણવાન પુરુષોને જોઇને હૈયામા પ્રમોદ-હર્ષ ઊપજતો નથી, તે છે કષ્ટનુ મૂળ. જ્યારે પ્રમોદ ઊપજે ત્યારે ચહેરો ગુલાબી બની જાય. હે દેવાનુપ્રિયો ! ભગવાન વીતરાગની વાણી સાંભળીને તમારા હૈયામાં પ્રમોદ જન્મે છે ખરો ? તમારાં મુખો ગુલાબી બને છે ખરાં ? તમને શુ ગમે ? ગુલાબી કે ગુલામી ? જેનામાં ગુલાબી આવે છે, તેની ગુલામી ટળી જાય છે ગુલામી વગર જો તમને ચાલતું જ ન હોય, તો મહાપુરુષોની ગુલામી કરો; પણ ઇન્દ્રિયોના ગુલામ ન બનો. જો ઇન્દ્રિયોના ગુલામ થશો, તો ગુલાબી જતી રહેશે. હે આત્મા ! તેં અનંત કાળથી સ્રીપુત્રધનાદિકની ગુલામી કરી, પણ તેથી તારું શું વળ્યું ? વીતરાગની જો ગુલામી કરો તો ગુલાબી આવી જાય. ભગવાનને જોતાં સૂર્યાભને પ્રમોદ આવે છે. જગતના સર્વે જીવ માત્ર પ્રત્યે મૈત્રીની ભાવના નહિ જાગે ત્યાં સુધી આ આત્મા કષ્ટ ભોગવવાનો.

ભગવાન કહે છે, કે હે આત્મા ! તું જ તારો મિત્ર છે, માટે

બહારના મિત્રને શાને ઇચ્છી રહ્યો છે? દુઃખી થવાનુ ત્રીજું કારણ "દિલ દ્રવે ના જનદુઃખ દેખી" છે. લોકોનાં દુઃખ જોઇને જો આ હૃદય દુઃખી ન થયુ-મૂંજ્યું નહિ-કંપ્યું નહિ, તો માનજો કે માનવઅવતાર વ્યર્થ ગયો છે. કોઇ એક બાઇ વિધવા બને છે; તેના મનમાં કલ્પના ય ન હતી કે તે વિધવા બનશે પણ કુદરતના કોપથી તેનો પતિ હૃદયરોગનો હુમલો થતાં પંચત્વને પામે છે ત્યારે એ અભાગણી નારી શુ કહે છે? "અરે! આ ભોંયમાંથી ભાલા કયાથી ઊઠયા? નહોતુ ધાર્યું તે આવ્યું" ત્યારે જ્ઞાની કહે છે, કે "ના, તારું ધારેલું જ હતું, કારણ કે પૂર્વભવમાં એ કર્મ એવી રીતે જ બાંધ્યું હતુ, માટે એ તો આવવાનુ જ હતું. અરે! દુઃખ આવતાં વલવલાટ કરે છે પણ એ દુઃખ તો નોતર્યું હતું એટલે આવ્યું છે. તમે જ આમંત્રણ આપ્યું છે." દાખલા તરીકે, કોઇ બહાર ગામ જાય અને ત્યાં કોઇની સાથે મૈત્રી થાય. છૂટા પડતી વખતે આમંત્રણ આપે, કે મારે ગામ આવવાનુ થાય તો મારે ઘેર જરૂર પધારજો. પેલો વિચાર કરે છે, કે ભાવભર્યું આમંત્રણ મળ્યું છે, તો લાવને બે-ત્રણ દહાડા તેને ત્યાં રહી આવીએ. તે આવે છે અને રહે છે. હવે તેને એવું ગમી જાય છે, કે એ જવાની વાત જ નથી કરતો. ઘરધણીના મનમાં થાય છે, કે આ તો ભારે થઇ. આ તો ચોટયો તે ચોંટયો.

"પહેલે દિવસે પરોણો, બીજે દિવસે પઈ,
ત્રીજે દિવસે રહે તેની અક્કલ ગઇ."

આ દોહરો તે આખો દિવસ ગણગણ્યા કરે છે. મહેમાનને કાને આ શબ્દો પડે છે. પણ તે પોતાને કહે છે, કે ભલેને ગાયા કરે. જ્યાં સુધી મોઢામોઢ જવાનુ ન કહે ત્યાંસુધી અહીંથી નીકળવાનું જ નથી. છેવટે ઘરધણી કંટાળીને કહે છે, કે "ભાઈ! ઘણા દિવસ થયા, હવે જાઓ. તમારાં ઘરનાંને ચિંતા થતી હશે." ત્યારે મહેમાન જવાબ આપે છે, કે "તમારે ત્યા ક્યાં અમસ્તા આવ્યા છીએ? તમે આમં-ત્રણ આપેલું એટલે આવ્યા છીએ!"

તમને કોઇ આમંત્રણ આપીને બોલાવે અને પછી ચાલ્યા જવાનુ કહે, તો તમને ગમે ખરૂં ? ભગવાન કહે છે, કે ડરો નહિ, ગભરાશો નહિ; એ તો તમારા આમંત્રણને લઇને આવ્યાં છે. તમારા પૂર્વના નોતરે આવેલ છે. અસભ્ય શબ્દો બોલીને કાઢી મૂકવામાં કોઇની શોભા વધવાની નથી. જીવનમાં અનુભવવા પડતાં સુખ-દુઃખ તમારા આમંત્રણથી જ આવ્યા છે. માટે દુઃખ આવ્યે વિલાપ કરવો એ યોગ્ય નથી. ધીરજ ધરી એને સહન કરવુ એ જ માનવધર્મ છે. આ જીવ ગુણીને જોઇને પ્રમોદભાવ લાવ્યો નથી. કોઇનું સારૂં જોઇને, ઊલટો, ઇર્ષ્યાએ બળ્યો છે. તે વખતે જૈનનુ સુંદર તત્ત્વ, "मित्ति मे सव्वभूएसु ' ધ્યાનમા રાખવાનુ છે. ભગવાન કહે છે, કે તમે જો ઘરમાં ય મૈત્રી નહિ સાચવી શકો તો પછી પડોશીની તો વાત જ ક્યાં કરવાની રહી ? આગળ વધતાં, સમાજની, દેશની, રાષ્ટ્રની મૈત્રીની પછી તો વાત જ શું કરવી વિશ્વબંધુત્વ માટે ? જે ભગવાન મહાવીરના સાચા પુત્રો હોય તે પોતાના ઘરથી જ શરૂઆત કરે આપણે વિશ્વવત્સલતાનું લક્ષ્ય કેળવવાનું છે. પણ તમે તો પોતાના આત્મા સાથે ય મૈત્રી કેળવી નથી. તમે મોટો અપરાધ કર્યો છે. એક કવિ કહે છે, કે—

તારા ગુના પ્રભુ ! મેં અધિકા કર્યા છે,
ભૂલો તણા નિધિ ઘણા હૃદયે ભર્યા છે;
સ્વાર્થાંધ થૈ હિત બહુ જનનાં હર્યાં છે,
જાણ્યા છતાં નયન ઝેર સદા ભર્યાં છે.

" હે નાથ ! મારી અવળચંડાઇ આપની પાસે કેવી રીતે પ્રકાશું ? હે ભગવાન ! કેટલા બધા ગુના મેં તમારા કર્યા છે ! નિર્ગ્રન્થ ગુરુઓએ પોકારી પોકારીને કહ્યું છતાં આ આત્મા સરળતાએ ન આવ્યો. પ્રભુ ! સમુદ્રમાં પાણી તો અપાર ભર્યું છે, પણ, નાથ ! મારા આત્મામાં અવગુણનો સમુદ્ર તેથી ય મોટો છે. પ્રભુ ! મારી શું વાત કરું ? હું સ્વાર્થમા અધ બન્યો છું. લક્ષ્મી રળતાં મેં મારા લાભને જ જોયો

છે. સામાનાં નુકસાનનો કોઇ દિવસ મેં વિચાર જ નથી કર્યો. લોભને વશ થઇને મેં બીજાનાં હિત પ્રત્યે દૃષ્ટિ જ નથી કરી."

જો તમે બીજાનું હિત નહિ કરો તો તમારું હિત કેમ કરીને થશે? દૃષ્ટાન્ત તરીકે, કોઇ સાસુ તેની વહુને રોજ રંજાડતી હોય, દિવાળીનું પર્વ આવતા સદ્‌બુદ્ધિથી પ્રેરાઇને વહુ સાસુને પગે પડવા જાય, તે વખતે સાસુ કહેશે, "બેટા! ઠાર્યાં તેવાં ઠરજો." અને આ અણધાર્યો વાક્‌-પ્રહાર શાને? આપણામાં પણ જો આવી બુદ્ધિ હશે તો આપણને પણ ઘાંચીના બળદ જેમ ગોળ ગોળ ફર્યા કરવું પડશે. માટે તમારો માર્ગ સાફ કરો રસ્તામા પથરા કે ઢેફાં આવે, તો ગાડું ઊથલી પડે. તમે તો ધર્મધ્યાનના સુંદર રથમા બેઠા છો. એ રથ તમારે સંસારના માર્ગમા ચલાવવો છે. પણ તમારું લક્ષ્ય શુ છે? પહોચવાનું ક્યાં છે એ ભૂલવાનુ નથી. મોક્ષ તમારું ગંતવ્ય સ્થાન છે. પણ માર્ગ સાફ નહિ હોય તો રથ ઊથલી પડશે. હે પ્રિયે! ધર્મધ્યાનના કરવા-વાળાએ જોવુ જોઇએ, કે તેના માર્ગમા ક્યાય ખાડા-ટેકરા કે પથરા-ઢેફાં તો નથી ને. નહિ તો ગાડું નિઃસંશય ઊથલી પડવાનુ હે નાથ! સ્વાર્થમાં ડૂબેલા એવા અમે બીજા પ્રત્યે કોઇ દિવસ જોયું સરખું નથી. "જાણ્યા છતાં નયન ઝેર સદા ભર્યાં છે" નાથ! આપનો પરિવાર પોકારી પોકારીને કહે છે, કે રોજ ઝેર, ઝેર અને ઝેરથી જ ભર્યા રહ્યા છો, તેનાથી તમે મુક્ત બનો. કોઇના અવગુણ સામે ન જુઓ. યુધિષ્ઠિર જેવા ગુણી જનો જોઇ રાજી થતા. માટે તમે પણ ગુણી તરફ જ દૃષ્ટિ કરો.

સૂર્યાભદેવ ત્યા બેઠા બેઠા ભગવાનને નિહાળી રહ્યા છે "હે ભગવન્! આપનુ 'વિયદ્દ છઉમાણું,' છદ્મપણુ ગયું છે. ત્યા બેઠા બેઠાં ભક્તિના પૂર ઊમટયા છે. તે કહે છે, જ્યારે આપ ભવરાશિમાં હતા ત્યારે એવો ભાવ પ્રગટ કર્યો હતો કે આ દેહદેવળની અંદર ત્રણ લોકના નાથ એવા પ્રભુ બિરાજે છે આવો વિચાર, હે નાથ! આપે છદ્મસ્થપણામા કર્યો અને કેવળી થયા. હે નાથ! કેવળજ્ઞાનમા અંતરાય

થનાર છદ્મસ્થની પ્રકૃતિઓનો આપે ક્ષય કરી નાખ્યો. આપ સ્વરૂપમાં રમ્યા અને આપે અખંડ આનંદને પ્રાપ્ત કર્યો, અને આપ છદ્મસ્થથી મુક્ત થયા. આત્મા જે વખત છદ્મસ્થથી મુક્ત થાય છે, તે વખતે તે બધાં ઘાતી કર્મથી મુક્ત બને છે. ઘાતીકર્મ અને છદ્મસ્થતાથી મુક્ત બનીને આપે વીતરાગને લાયક કરણી કરી અને કેવળી પદને પ્રાપ્ત કર્યું. એ પદ પ્રાપ્ત કરવા માટે બે હાથ જોડીને હું આપને વંદન કરું છું. "વિયટ્ટ" આ શબ્દ બોલતાં આવો ભાવ આપણામાં ઊપજવો જોઇએ. આપણે બોલીએ તો દરરોજ છીએ, પણ ભાવ પ્રગટે છે ખરો ?

છદ્મસ્થનાં ગુણસ્થાનક કેટલાં તે જાણો છો ? તે બાર છે, અને વીતરાગનાં ગુણસ્થાનક ચાર છે. જ્યાં સુધી ઘાતી કર્મોનો સંપૂર્ણ નાશ ન થાય ત્યાં સુધી આ બાર ગુણસ્થાનક આપણને છોડતાં નથી. " હે પ્રિયો ! 'જીણાણં જાવયાણમ્' હે પ્રભુજી ! હું આ સુવર્ણના શબ્દોથી આપની સ્તુતિ કરું છુ. હે નાથ ! આપ જ્યારે સંસારી હતા ત્યારે આપે બાહ્ય પદાર્થો પરથી રાગ અને દ્વેષને ખેંચી લીધેલા. અમારામાં અને તમારામાં આ જ તફાવત છે. જે પુણ્ય અને પાપના ઉદયે કરીને આવે છે તેને અમે વશ થઈ જઇએ છીએ, અને આપ તો એને જીતી લો છો. દુઃખને સહન કરવુ સહેલું છે, પણ સુખને સહન કરવુ દોહ્યલુ છે. પ્રભો ! આપે તો 'જીણાણં' પદને પ્રાપ્ત કર્યું. રાગ અને દ્વેષને જીતી લીધા. જે બીજાઓ રાગ અને દ્વેષમાં પડયા હતા તેમને પણ આપે જીતી લીધા. એવા ભવ્ય છો આપ. હું આ સ્તુતિ શાને માટે કરી રહ્યો છુ ? રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય કરવા માટે જ, હે પ્રભો ! હું આ સ્તુતિ કરી રહ્યો છુ."

ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે, " હે નાથ ! જૈન ધર્મનું પ્રયોજન શું ? " ભગવાન કહે છે, " હે ગૌતમ ! રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય કરવો એ જ જૈન ધર્મનું પ્રયોજન છે. " આવા શાસનમાં તમારો અવતાર થયો છે, માટે તમે તમારું જીવન વ્યર્થ ન ગુમાવશો. ભાગ્યને કેળવો. સૂર્યાભદેવ માનવભવને ઇચ્છી રહ્યો છે. તેના મનમાં થાય છે, કે કયારે

ઊઠુ અને ક્યારે મળે. તમને તો માનવભવ મળી જ ચૂકયો છે. તો પછી હવે કોની વાટ જોઇને બેસી રહ્યા છો? ભક્ત શું બોલે છે:

ચડી તોફાને મારી નાવડી, પ્રભુજી! મારી વાર કરો.

હે પ્રભો! મારી જીવનનૌકા તોફાને ચડી છે. હે પ્રભો! મને રાગ અને દ્વેષને જીતવાનુ બળ આપો, જેથી હુ આપ જેવા પદને પ્રાપ્ત કરુ.

હવે સૂર્યાભદેવ શું બોલશે અને તે સાભળતાં અમૃતના કેવા સ્રોત છૂટશે તે આગળ અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૭ મુ

[બુધવાર, શ્રાવણ સુદી ૮]

બીજું ઉપાંગજી સૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. પંચમ ગણધર સુધર્મ ભગવાન જંબુજીને કહે છે કે "જે સ્વરૂપ ભગવાને મને સમજાવ્યું છે તે સ્વરૂપ હું તારી પાસે રજૂ કરું છું." જ્યા સુધી કહેનાર પુરુષ અને પ્રકાશનાર ગુરુ કેવા છે તે જાણીએ નહિ ત્યા સુધી તેના કહેવાના ભાવને યથાર્થ રીતે ઓળખી શકાય નહિ. માટે પ્રથમ તો તમારા તારકને ઓળખતાં શીખો જ્યાં સુધી તમે તારકને ઓળખશો નહિ ત્યા સુધી ભવ સાર્થક થાય તેમ નથી. તમે તમારુ સાધી લો, કારણુ કે જવાનો સમય આવતાં વાર લાગવાની નથી માટે વિચારોના વમળ-માં ફસાઇને તમારા અમૂલ્ય સમયને ગુમાવશો નહિ વિચારને મક્કમ બનાવો. જીવનદોરી નક્કી કરી લો. આપણે આગળ જવા પ્રયાણ કરી દીધુ છે. હવે શંકાને તમારા મનમાં સ્થાન હોય નહિ. જ્યાં શંકા છે ત્યા સમ્યગ્-જ્ઞાનનો અભાવ હોય છે. માટે, ભગવાન કહે છે, કે ઘડીમા અહીં અને ઘડીમા તહીં ભટકતા ન ફરો. જ્યા ત્યા માથા ન નમાવો. મસ્તકની ઘણી મોટી કિંમત છે. એ જેવા તેવાને ન સોંપાય એ તો જે રક્ષણ કરી શકે તેને જ સોંપાય. આપણે જેને શરણે ગયા છીએ તે તારકને ઓળખી લો.

સમજવું શા માટે, એ પહેલાં નક્કી કરી લો. હે પ્રિયો! અમે તમને બોધ આપીએ છીએ તે શું વાહ વાહ માટે? જરા પણ નહિ. અમે તમને સંભળાવીએ છીએ તે અમારી નિર્જરા માટે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૯ મા અધ્યયનની અંદર ભગવાનને પૂછવામાં આવે છે, "હે ભગવાન! **धम्मकहाएणं भंते जीवे किं जणयइ? धम्मकहाएणं निज्जरं जणयइ।** ધર્મકથા કરવાથી જીવને શો લાભ થાય?" ભગવાન કહે છે, "ધર્મકથા કરવાથી નિર્જરા જ થાય, બીજું કંઇ ન સંભવે."

હે દેવાના પ્રિયો! નિર્જરા શેની થાય તે જાણો છો? નિર્જરા કર્મની થાય. સ્ત્રીકથા, ભત્તકથા, દેશકથા અને રાજકથા—આ ચાર કર્મબંધનું કારણ છે. ધર્મની પ્રાપ્તિના અવસરે એ તમને આડખીલી રૂપ ન થાય તે માટે સાવધ રહેજો. સંવરની કરણીમાં નિર્જરાના ધોધ સિવાય બીજું કંઇ હોય જ નહિ. સંવર તે સંવર; બીજી આવક કરીએ જ નહિ. આપણે વીર પ્રભુના શાસનના સેવક છીએ, માલિક નથી, માટે સેવક બનીને આરાધના કરતા થાઓ. એ વડે જ આપણા આત્માનુ કલ્યાણ થવાનુ છે. તમે ભગવાનની સેવા કરો.

अरिहंत महदेवा जावज्जीवं सुसाहुणो गुरुणो।
गुरुणो जीणपन्नतं तत होय सम्मत्तम्॥

હુ અરિહંત સિવાય કોઇ દેવને માનતો નથી. આ જગતમાં જેઓ પંચ મહાવ્રતધારી છે અને જેઓ વીરવાણીને આગળ કરીને ચાલે છે, તેમને જ હુ મારા ગુરુ માનુ છું. જે વખતે આપણે માંગલિક સાંભળીએ છીએ ત્યારે શુ બોલાય છે, તે જાણો છો? 'તમે કેવળીના બતાવેલા ધર્મનું શરણુ લ્યો', એમ કહેવામા આવે છે. તે વખતે ભક્ત કહે છે કે હુ કેવળીએ બતાવેલા ધર્મને અગીકાર કરુ છું. હવે, કેવળીના બતાવેલા કથન ઉપર આટલો બધો ભાર શા માટે મૂક્યો હશે? છદ્મસ્થના કથનમા ભૂલનો સંભવ છે, પણ કેવળીના કથનમાં ભૂલ સંભવે જ નહિ. તેથી આત્માર્થી પુરુષ ધર્મનુ શરણુ સ્વીકારીને જ્ઞાનમાં રહે છે. ભૂલતા નહિ, એક કાળે આ આત્માને ચાર શરણુ

સ્વીકારવા પડવાનાં જ છે; તેમાંથી છટકાય તેમ નથી. સૂર્યાભદેવ સ્તવન કરતાં બોલે છે, "હે પ્રભો ! આપ કેવા છો ? આપ તો 'તિન્નાણં તારયાણમ્' છો." તિન્નાણં એટલે પોતે તરી ગયેલ; અને તારયાણં એટલે બીજા જીવોને તારવાવાળા બંધુઓ ! પહેલા તિન્નાણં કહ્યું, પછી તારયાણં કહ્યું; તેનુ પ્રયોજન શુ હશે ? જે તરે છે તે તારી શકે તિન્નાણં પદમા અતકૃત કેવળીઓ, મૂક કેવળીઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. પણ જો કોઇ તારકના બિરુદને પાત્ર હોય તો તે કેવળ તીર્થંકર ભગવાન જ છે સામાન્ય કેવળી પોતે તરે છે, પણ દ્વાદશાગી રચનારી વાણી તો તીર્થંકર સિવાય કોઇને છૂટતી નથી. લોકોમા દસ પ્રકારની સંજ્ઞાઓ છે. આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, લોક અને ઓઘ. આ દસ સંજ્ઞાઓમાં જગતના જીવો ખૂંપી ગયા છે પણ, હે નાથ ! આપ તે બધાને તરી ગયા છો. સંજ્ઞા એટલે ઇચ્છા. સંજ્ઞાએ જે કંઈ માગ્યું તે આજ સુધી અમે આપ આપ કર્યા જ કર્યું છે, અને અદ્યાપિ આપી જ રહ્યા છીએ હે નાથ ! આપે સંજ્ઞાઓએ જે માગ્યું તે ન આપ્યું. અમે તો જે જે ઇચ્છાઓ ઉદ્ભવી તેને સંતોષવા પુરુષાર્થ કરી રહ્યા છીએ. આ જગતમાં દુઃખનુ જો કોઇ કારણ હોય તો તે ઇચ્છા છે. એના પ્રભાવે આપણે જગતમા ઘણુ ગુમાવી બેઠા છીએ પણ, હે પ્રભુદેવ ! આપ તો એ સંજ્ઞાઓને ઉલ્લંઘી ગયા છો. માટે આપ તિન્નાણં કહેવાઓ છો. વળી, આપ સંસારને તરી ગયા એટલે પણ તિન્નાણં કહેવાયા. આત્મા અને પુદ્ગલનો સંબંધ જે અનાદિ કાળથી ચાલ્યો આવે છે તેનો આપે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન વડે ક્ષય કરી નાખ્યો એટલે જ તો આપ તિન્નાણં તારયાણં કહેવાઓ છો વજન ભલે ભારવાહક પશુ ઉપાડે પણ માલ જેમ તેના સ્વામીનો હોય છે તેમ વીતરાગના માલને–વીતરાગના વચનો રૂપી રત્નોને–લઇને વહેંચવા માટે અમે તમારે આગણે આવ્યા છીએ. જે આ માલને ખરીદશે તે ઉચ્ચ ગુણને પ્રાપ્ત કરશે. પણ માલની ખરીદી કર્યા પછી પ્રમાદ કર્યે

નહિ ચાલે. પ્રમાદને કારણે આ શાસનમાં ઘણા જીવો અધવચ્ચે જ પટકાઈ ગયા છે. માટે પ્રમાદ સેવશો નહિ. ભગવાનના ઉચ્ચ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા સદા પ્રયત્નશીલ રહેશો.

એક સમયે આર્દ્રકુમારને અભયકુમારની વસ્તુથી જ્ઞાન થયું. તે ભગવાનના દર્શન કરવા જાય છે તેવામા રસ્તામાં તેને પાંચ વાદીઓ મળે છે. એક વાદી પૂછે છે, "તું કયાં જાય છે!" આર્દ્રકુમાર જવાબ આપે છે, "હુ મારા ગુરુનાં દર્શન કરવા જાઉ છું." જુઓ, તેના શબ્દોમાં કેટલી દીપ્તિ ભરી છે! વાદી આગળ જતાં કહે છે, "તારા મહાવીર પહેલાં કેવા હતા અને અત્યારે કેવા થઇ ગયા છે? બન્ને વચ્ચે ઘણુ અતર પડી ગયું છે. તારા ભગવાન અત્યારે કેવળીનુ બિરુદ ધારણ કરીને બેઠા છે. તેની પહેલાની અને અત્યારની પ્રવૃત્તિમાં ય કેટલો બધો ફેર પડી ગયો છે! પહેલાં સાડા બાર વર્ષો સુધી તારા મહાવીરે મૌન રાખી એકાન્તમાં વિચરણ કર્યુ: હવે અત્યારે એ જ મહાવીર લોકોની વચ્ચે આવી મોટા સાદે બોલી રહ્યા છે. પહેલાં જગતને એક રીતે ઓળખાવતા હતા, હવે જગતને બીજી રીતે ઓળખાવે છે. જો બોલબોલ કરવું જ હતું તો પછી મૌનનુ કપટ શા માટે આદર્યું?" આર્દ્ર કહે છે, "ભગવાનની પ્રવૃત્તિ જેવી પહેલાં હતી, તેવી જ અત્યારે છે. પહેલાં મૌન હતું તે કર્મનો ક્ષય કરવાના કારણે હતું. અત્યારે સભાઓમાં ઉપદેશ આપે છે તે પણ કર્મનો ક્ષય કરવા માટે જ. આમ, મારા ભગવાનની પ્રવૃત્તિ એકધારી જ રહી છે તેમાં કશુ અતર પડયુ નથી." જવાબમાં વાદી કહે છે, "આ વાત તું બીજા કોઇને સંભળાવજે. હું કંઇ કાચોપોચો નથી કે તેથી ભોળવાઇ જાઉં." આર્દ્ર કહે છે, "ઉતાવળો ન થા. મને જરા ધીરજથી સાંભળ."

મારા ભગવાન પહેલાં મૌન શા માટે સેવતા હતા? તમારામાંથી કોઈ જવાબ આપશે ખરું? કોઇ નહિ બોલે? ત્યારે હુ જ કહું. ધ્યાનથી સાંભળજો. ભગવાન પહેલાં મૌન પાળતા હતા તે ઘાતીકર્મનો

ક્ષય કરવા માટે; અને અત્યારે જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છે તેનુ કારણુ તેમનું બાંધેલું તીર્થંકર નામગોત્રને ખપાવવાનુ છે. તેમ કર્યા સિવાય મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થાય.

આચારાંગ સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે **अग्गं च मूलं च पिगि च धीरे।** અગ્ર કર્મ અને મૂળ કર્મને ટાળવા માટે જ આ પ્રવૃત્તિ હતી. આ સ્પષ્ટીકરણથી વાદી નિરુત્તર થઇ ગયો. જ્યા સત્ય હોય ત્યા કોઇ શુ બોલી શકે? જન શાસનમાં માનતા પ્રત્યેક શ્રાવકે શાસનને ઝળકાવવુ જોઇએ, અને તે.માટે પ્રયત્નો કરવા જોઇએ ભગવાનની પેઢીમા દી વાળે તે દીકરા અને છો વાળે તે છોકરા. માટે તમારે દીકરા થવુ પડશે. જો છોકરા થયા, તો ? તો તો તમારાં અને અમારાં છોતરાં ઊડી જશે.

હે ભગવાન ! આપ તર્યા અને બીજા જીવોને પ્રતિબોધ આપીને તાર્યા. કેવળી પોતે તિન્નાણું છે પણુ તારયાણુંનુ બિરુદ તો તીર્થંકર ભગવાનને આપ્યું. ધારો કે એક ઘડો છે. તેમા કોઇકે દીપક મૂકે છે, અને બીજું કોઇક આવીને ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી દે છે. હવે આવા સંયોગોમાં દીપક કેટલામાં પ્રકાશ આપી શકે ? ઘડાના અંદરના ભાગમાં. પણુ જો ઘડામાં ઘણાં ય છિદ્રો હોય, તો બહાર પ્રકાશ આપી શકે કે નહિ ? એ જ પ્રમાણે. સામાન્ય કેવળીએ, અંતકૃત કેવળીએ અને અસૂયા કેવળીએ પોતાના આત્મામા પ્રકાશ કર્યો છે, પણુ બીજાને તેઓ કરાવી શકતા નથી. જિનેશ્વર ભગવાને પોતાનાં કર્મોનો ક્ષય કરીને પોતાને પ્રકાશિત કર્યા છે, એટલું જ નહિ, પણુ બીજાઓને પણુ પ્રકાશિત કર્યા છે.

ત્યાર પછી 'બુદ્ધાણું બોહિયાણું' પદો આવે છે. હે ભગવાન ! સમયમાં આપે જાણુવાનો અને દેખવાનો ગુણુ પ્રાપ્ત કર્યો છે, માટે આપને બુદ્ધાણું કહ્યા છે. હે પ્રભો ! હું એ પદને ક્યારે પામીશ ? આપ તો બુદ્ધાણુંની સાથે બોહિયાણું પણુ છો. આપે તો આપના આત્માને જાણ્યો અને દેખ્યો. હે જીવો ! સમજો. ચેતો. શા માટે

ચેતતા નથી? આવો અવસર ફરીને મળવાનું મુશ્કેલ છે. માટે તમારા આત્મામાં બોધિ-બીજને પ્રાપ્ત કરો. આપનો ઉપદેશ સાંભળીને ઘણા જીવો બોધિ-બીજને પ્રાપ્ત કરે છે. માટે, હે નાથ! આપને બોહિયાણં કહેવામાં આવ્યા છે. ત્યાર પછી આવે છે, 'મુત્તાણં મોયગાણં.' હે નાથ! આપ આઠ કર્મથી મુક્ત થયા અને સર્વ પાપથી પણ મુક્ત બન્યા.

પાપ બે પ્રકારનાં છે: એક દ્રવ્ય પાપ અને બીજું ભાવ પાપ, વિભાવ ભાવ અને લેશ્યા વગેરે. આપ મુક્ત થઈ ગયા છો. એ પદ પ્રાપ્ત કરવા માટે હું આપની સ્તુતિ કરું છું. હે પ્રભો! આપે અનંત જીવોને બંધનમાથી મુક્ત કર્યાં છે, માટે આપ મોયગાણં કહેવાયા. આપ 'સવ્વન્નૂણં' છો કારણ કે આપ બધું જાણો છો. આપ સર્વજ્ઞ છો. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના સ્વરૂપને આપ એકસરખી રીતે જાણી રહ્યા છો, એ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા માટે હું આપની વંદના કરી રહ્યો છું. આપ 'સવ્વદરિસીણં' છો. હે પ્રભો! આપ સર્વદર્શી છો. એક જ સ્વરૂપે આપ જ્ઞાનદર્શનમાં રમત રમી રહ્યા છો. હે પ્રભો! આપ તો સર્વ જાણો છો અને દેખો છો, પણ કર્મથી આવરાયેલો એવો હું કંઈ પણ જાણી કે દેખી શકતો નથી. એ પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઐવંતાકુમાર પ્રભુને કહે છે, "હે પ્રભો! તમે જે જાણ્યું તે મેં નથી જાણ્યું અને જે જાણવા જેવું નથી તેને જાણી રહ્યો છું. અને જે મેં અનંત કાળથી જાણ્યું ન હતું તે મેં તમારી પાસેથી જાણ્યું."

આ વાણીનો માત્ર એક જ વખત જો હકાર થાય, તો હૃદયનાં કપાટ ખૂલી જાય. સ્ત્રી કુટુમ્બના હકાર કર્યા, પણ આત્માના હકાર આ જીવે કર્યા જ નથી. હવે હકાર કરવાના અપૂર્વ અવસરને વધાવી લો. તેમ કરશો તો તમે પણ સર્વદર્શી પદને પ્રાપ્ત કરી શકશો. ત્યાર પછી 'શિવ'; તે આ તમે રહ્યા છો તે દ્રવ્ય નિક્ષેપે શિવ નહિ પણ ભાવ નિક્ષેપે અમે કહી રહ્યા છીએ.

હે નાથ! આપ કર્મના ઉપદ્રવરહિત થઈ ગયા છો. જ્યાં

જરા પણ ઉપદ્રવ ન હોય, માત્ર કલ્યાણ, કલ્યાણ અને કલ્યાણ જ હોય તે શિવ કહેવાય. એવા પદે કયારે જવાય ? જયા સુધી કર્મથી મુક્તિ ન મેળવાય ત્યા સુધી એ પદની પ્રાપ્તિ અસંભવિત. કર્મથી મુક્ત થયા સિવાય શિવસુંદરીને ન વરાય, કારણ કે શિવસુંદરી એ તો સાચી સતી છે જેમ કોઇ સાચી આર્ય વધૂ પતિ સિવાય અન્યને કોઇ કાળે ઇચ્છતી નથી તેમ. પતિ ભલે ને કાણો, કૂબડો, લંગડો, લૂલો હોય, કમાઇને એક રાતી પાઇ પણ લાવતો ન હોય, પણ માબાપે જોયો એટલે તે જ ખરો સ્વામી. આવી સંસ્કૃતિનો વારસો આપણને મળ્યો છે. આવા ગુણવાળી નારીઓ પતિને વરવા છતા સતી કહેવાય સીતા રામચંદ્રને વરેલા, છતાં સતી કહેવાયા. દ્રૌપદી પાચ પતિઓને પરણ્યાં, છતાં સતી તરીકે પૂજાયાં. જેણે મનથી પણ પર પુરુષ પ્રત્યે વિકાર-દૃષ્ટિ કરી નથી, તે જ સતી કહેવાય. જેણે શિવસુંદરીનો છેડો પકડ્યો તે તો તેને અનંત કાળ સુધી પકડી રાખે. પણ તમે તો જે છેડા બાધ્યા તેને છોડીને ચાલતા થઇ જાઓ છો. માટે આનંદઘનજી મહાત્મા કહે છે કે,

> પ્રીત સગાઇ જગમા સહુ કરે રે,
> પ્રીત સગાઇ ન કોય,
> પ્રીત સગાઇ નિરુપાધિક કહી રે,
> સોપાધિક ધન ખોય.

સાચી પ્રીત સગાઇ કોને કહેવાય ? જેની જોડે પ્રીત બાધવાથી વળગાડ ઉત્પન્ન થાય તેને ભગવાન સાચી પ્રીત કહેતા નથી. ત્યારે સાચી પ્રીત કઇ ? જેની જોડે સંબધ બાધવાથી આત્માને ઉપાધિમાં ફસાવુ ન પડે તે સાચી પ્રીત. એ જ સાચી સગાઇ

હે પ્રભો ! આપે એવી શિવરમણી સાથે સગપણ જોડ્યાં એટલે અમલ કહેતાં આઠ કર્મના મલ રહિત થયા. મરૂય એટલે રોગરહિત થયા. આપે જે આત્મિક ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે તે માટે હુ આપને નમસ્કાર કરું છુ. આપ 'અખ્ખય' છો. આપે સિદ્ધોના એકત્રીસ

ગુણને પ્રાપ્ત કર્યા છે, માટે આપ અક્ષય છો. હે પ્રભો ! હું સૂર્યાભદેવ, અહીં બેઠો આપના ગુણની સ્તુતિ કરું છું."

હવે સૂર્યાભદેવની સ્તુતિનુ શ્રવણ કરતાં આપણને શો આનન્દ ઊપજશે, તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૮ મું

[શુક્રવાર, શ્રાવણ સુદી ૧૦]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. સૂર્યાભદેવ ભગવાન ત્રિકાળનાથના જીવનદર્પણને નિહાળી રહ્યા છે. દર્પણ જેમ માણસના મોઢા પર રહેલા ડાઘને પ્રતિબિંબિત કરે છે, તેમ મહાન પુરુષનુ જીવન સામાના હૃદયના ડાઘને બતાવે છે. સૂર્યાભદેવ નમોત્થુણંથી ભગવાનના ગુણગાન ગાઇ રહ્યા છે. એક એક પદને હૃદયના સાચા ભાવથી વર્ણવી રહ્યા છે.

"ધન્ય રે ધન્ય, પ્રભો ! આ જગતની અંદર આપનો જન્મ સફળ છે. આ જગતમાં જન્મ પામીને આપે જ લાભ મેળવ્યો છે. હે પ્રભો ! અમે તો જ્યાં ગયા ત્યાં અમારા હાથે જ પોતાના વિનાશને નોતર્યો છે. અમારી વહાલી વસ્તુનો વિયોગ થયો હતો. હે પ્રભો ! સિદ્ધના એકત્રીસ ગુણોને આપે યથાર્થતયા પ્રાપ્ત કર્યા છે. એક પણ ગુણ અવશિષ્ટ રહ્યો નથી. માટે જ આપ અક્ષય અને અનન્ત છો. હે દયામય ! આપ જે ક્ષેત્રમાં બિરાજો છો તે ક્ષેત્ર તો અનંતને અનંતથી ગુણીએ એટલા જીવો અને પુદ્દગલોથી ઠાંસી ઠાંસીને ભરાયેલું છે. એમાં આપે ક્ષાયક ભાવ પ્રાપ્ત કર્યો છે. માટે તે પ્રદેશો અને પુદ્દગલો આપને બાધા કે પીડા કરી શકતા નથી."

શાની બાધા ? એવો તે કયો ગુણ, જેને પ્રાપ્ત કરવાથી, અનંત જીવો ભર્યા હોવા છતાં પ્રભુને સહેજ પણ દુઃખ ઉપજાવી શકતા

નથી? કારણ એ છે, કે પ્રભુ આત્માના ક્ષાયક ભાવની અંદર જ રમનારા છે.

"તો તે ભાવને પ્રાપ્ત કરવા માટે, હે નાથ! હું આપનું સ્તવન કરું છુ. આપને તો બાધા-પીડાનો અધ્યવસાય જ જતો રહ્યો છે. તેથી આપને બાધા-પીડા હોય જ ક્યાંથી?"

'અપુણરાવંતી' આપ કહેવાઓ છો. હે દયાળુ દેવ! 'અ' એટલે નહિ. આપને ફરીથી સંસારમાં આવવું જ નથી, કારણ કે સંસારભાવ જ આપનામાથી ઊડી ગયો છે. આપે સંસારના ભાવને જ કાઢી નાખ્યો છે એટલે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનુ આપને રહ્યું જ નથી. ઘણા દાર્શનિકો કહે છે, કે ઈશ્વર ફરીને અવતાર ધારણ કરે છે, પરંતુ આ માન્યતા જૈન ધર્મની નથી. ઈશ્વર તો કૃતકૃત્ય થઇ ગયા છે. એવા ભગવાનને સંસારમાં ફરીને આવવાનું પ્રયોજન હોય જ શાનું? જેણે રાગ અને દ્વેષનો ત્યાગ કર્યો છે, એવા ઈશ્વરને આ જગતમાં કોઇ પ્રિય કે અપ્રિય, કોઇ વહાલું કે દવલું હોતું નથી. વહાલાનુ વહાલ પ્રાપ્ત કરવા માટે અને દવલાનુ દવલાપણુ કરવા માટે જો સંસારમાં જન્મ લે, તો પછી તે ઈશ્વર શાના? હે ભગવાન! આપ જે સ્થાનમાં ગયા તે ગયા. આપને સાદિ અનંત ભાગે રહેવાનુ થયું અને સાદિ અનંત ભાગે સગપણ જોડ્યા પછી સંસારમાં રહેવાનું હોય જ શાનું? તેથી આપણે પણ સાદિ અનંત ભાગવાળા ભગવાનની સાથે સંબંધ જોડીએ, જેથી આપણો પણ સાદિ અનંતભાગ સાથે સંબંધ બંધાય. પણ આપણે તો વિનાશીની સાથે જ સંબંધ જોડ્યો છે. માટે અવિનાશી-પણુ કયાથી પ્રાપ્ત થાય? અવિનાશી સંબંધ જોડીએ, તો અવિનાશીપણું પ્રાપ્ત થાય. પહેલું નમોથ્થુણં આપણે કોને કરીએ છીએ? સિદ્ધ ભગવાનને. 'સિદ્ધિ ગઈ' એટલે સિદ્ધગતિ. તેનાં છ નામ છે. કોઇ કહેશો તે કયા કયાં છે? આવડતા નથી એમ જ ને? તમારા દીકરા, દીકરીઓના નામ આવડે છે, પણ જે સ્થળે જવાનુ છે, તેનું જ નામ નથી આવડતું. નથી આવડતું, તો પછી એ સ્થળે જશો કેવી રીતે?

તો સાંભળો. છ નામ આ પ્રમાણે છે: સ્થિર ગતિ, અવિચલ ગતિ, અખંડ ગતિ, આનંદી ગતિ, સહજાનંદી ગતિ અને પરમાનંદી ગતિ.

"જેની જોડ દુનિયામાં ન મળે એવી ગતિને, હે દયામય, આપે પ્રાપ્ત કરી છે. તો આપ સિદ્ધ ગતિમાં ગયેલા એવા અને 'નામધેયમ્ જાવ ઠાણુસંપત્તાણું' શાશ્વત સ્થાનને પ્રાપ્ત થયા છો. 'સંપત્તાણું' એવી સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરી લીધી છે એવા હે 'સિદ્ધ ભગવંતો!' 'જિયભયાણું', દુનિયામાં જેટલા ભય છે તે બધાના ઉપર આપે જીત મેળવી છે. એવા હે ભગવાન! હુ આપને નમસ્કાર કરું છુ. અચલ અને સ્થિર ગતિને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા હે અરિહંત પ્રભો! આપને આ સૂર્યાભદેવ નમસ્કાર કરે છે. તેને આપ દેખો. આપ મારા સામે જુઓ. પ્રભો! આપ તો સમય સમયના ભાવ દેખી રહ્યા છો. તો આપ સૂર્યાભને દેખો!" ભાષાના પુદ્ગલોમાં એવુ સામર્થ્ય છે કે તે ચૌદ રાજલોકને સ્પર્શી શકે. તમારી સ્તુતિનાં પરમાણુઓ ભગવાન સુધી, તો પછી, પહોંચી શકે કે નહિ? સૂર્યાભદેવ કહે છે, "હે પ્રભો! હું આપની ભક્તિ કરું છુ, માટે મારા સામે નજર કરો." મહાસતીજી વાચનમાં મગ્ન હોય ત્યારે તમે નથી કહેતા, કે અમારા સામુ જરા જુઓ તો ખરાં! આવું કોણ બોલાવે છે? અંદરનો ઉત્સાહ જ તો. ભગવાન તો જાણે જ છે, કે આ અમુક કાલે વંદન, નમસ્કાર કરશે જ. એ તો ભગવાન જાણીને જોઇ રહ્યા છે. પણ ભક્તનો ભાવ જ એવો છે, કે વંદન કરીને ચિંતવે છે. જેણે સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા પ્રભુનું નામગોત્ર સાંભળીએ તે મહાન પુણ્યનુ ફળ છે. પુણ્યની પ્રધાનતાના પરિણામે દેવત્વ પ્રાપ્ત થાય છે અને પુણ્યની પ્રધાનતાના પ્રભાવે મનુષ્યનો અવતાર મળે છે. ધર્મની પ્રધાન ગતિ મનુષ્યગતિ છે, જ્યારે પુણ્ય પ્રધાન ગતિ દેવગતિ છે. પાપ પ્રધાન તે નરકની ગતિ છે. તે ક્ષાર ભૂમિ છે. એમાં બી વાવીએ તો ય ઊગે નહિ. ત્યારે દેવગતિ પૂરાં પુણ્યની ગતિ છે. એમાં બીજ વાવે તો તણાઇ જાય, કારણ કે પુણ્યના પ્રવાહનાં વિરતિરૂપ બીજ

વાવે તો ઊગે જ નહિ, તણાઇ જાય. નરકગતિ એ ભંગાર ભૂમિ છે. એમાં કશુ નીપજે જ નહિ. ખેડૂત ભલે ને સારો હોય, પણ જો જમીન સારી ન હોય તો શુ ઊગે? વક્તા ભલે ને ગમે તેટલો સારો હોય, પણ જો સાભળનારની ભૂમિ કઠોર હોય તો વ્યાખ્યાન ગમે તેટલુ સુંદર હોય તો પણ કશું ફળ ઊપજે નહિ. એટલા માટે જ ભગવાન ભારપૂર્વક કહે છે કે સંયમ અને તપ માનવભવમાં જ થઇ શકે. આ કારણને લઇને જ ગૌતમે ભગવાનને ભગવતી-સૂત્રમા પૂછયું છે, કે "હે પ્રભો! જ્ઞાન આ ભવનુ, પરભવનુ કે તદુભયનુ?" ભગવાન કહે છે, કે "હે ગૌતમ! જ્ઞાન આભવી, પરભવી અને તદુભયી છે એમ જ દર્શન પણ આભવી, પરભવી અને તદુભયી છે જ્ઞાન અને દર્શન અહીંથી છૂટીએ તો ય સાથે ને સાથે આવે-આપણો કેડો ન મૂકે. પણ, હે ગૌતમ! સંયમ અને તપ આ ભવનાં જ છે, પરભવનાં નહિ. તે જીવની સાથે નથી જતાં." ગુરુ જ્યારે પચ્ચખાણ આપે તે વખતે જાવ જીવના આપે છે. તમે પ્રતિક્રમણના પાઠમાં ગત કાળનું પ્રતિક્રમણ, વર્તમાન કાળનો સંયમ અને આગામી કાળના પચ્ચખાણ બોલો છો ને? જે કાકડીભૂત સાધુ હોય અને સહેજ કર્મ શેષ રહે તો લવસતિયા દેવ થાય. તમે મહાવીરસ્તુતિમાં બોલો છો ને, કે "**ठ्तिीण सेठ्ठा लवसत्तभावा।**" લવસતિયા એટલે જેનાં આયુષ્યની સ્થિતિ પૂરી થઇ છે પણ કર્મ બાકી છે એવા. કેટલુ આયુષ્ય બાકી રહ્યું? ૭ લવનુ. ૭ લવ જેટલુ આયુષ્ય બાકી છે અને કર્મ પણ ઘણા છે. અહી કોની વાત થઈ રહી છે? જે સંયમી, તપસ્વી અને વીતરાગનો માનીતો છે તેની તમે કોના માનીતા છો? દેહ છૂટે એટલે અવિરતિ કર્મનો ઉદય થઇ જાય. ચારિત્ર સાથે ન જાય પણ જ્ઞાન અને દર્શન જાય. કયા જાય? સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં.

સૂર્યાભદેવનુ આયુઃ પૂર્ણ થતાં પચ્ચખાણ પૂરા થયાં, પણ જ્ઞાન અને દર્શન તો સાથે છે. માટે તો વિલાસ, વૈભવ છોડીને મહાવીર સામે દૃષ્ટિ કરે છે. આવી માનવભવની ઊંચી ગતિ છે. માટે ઉચ્ચ

ભાવનું ગ્રહણ કરતા રહો. દેવની ગતિમાં ત્યાગ નથી; માટે, સૂર્યાભદેવ કહે છે, કે આ દેવનો વૈભવ મારે શા કામનો ? હે નાથ ! ધન્ય છે–ધન્ય છે આ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાને, જે દેશવિરતિ અને સર્વવર્તી ચારિત્રનું ગ્રહણ કરે છે. દેવો પણ માનવ ભવની ગતિને યાદ કરે છે, કારણ કે આ ગતિ પ્રધાન ગતિ છે. માટે આ ગતિને મેળવી લો–મેળવી લો. તક ગયા પછી આપણને આ માનવ-ભવ મળવાનો નથી. "આવો રૂડો મનુષ્યદેહ નાવે ફરી ફરીને." માટે ધર્માંરાધના કરી લો અને જીવનને સાર્થક બનાવો. સૂર્યાભદેવ જીવનને સાર્થક બનાવવા હવે શું પુરુષાર્થ કરશે તે આગળ અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૨૯ મું

[શનિવાર, શ્રાવણ સુદી ૧૧]

પંચ પરમેષ્ઠી ભગવાનને નમસ્કાર કરીને શાસ્ત્રકારોએ રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર શરૂ કર્યો છે. ભગવાન સુધર્મ સ્વામી જમ્બુને કહે છે, "હે જમ્બુ ! સૂર્યાભદેવે ભગવાનનું સ્તવન કર્યા પછી, 'નમોત્થુણં' અહિગરસ્સે' કરતાં કહ્યું, નમસ્કાર હજો મારા મહાવીરને, જેને સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા છે. એમને હું વંદું છું. હે ભગવાન ! 'इहगय'–અહીં રહેલો હું સૂર્યાભદેવ આપની સ્તુતિ કરું છું, માટે આપ મારી સામે દૃષ્ટિ કરો." એમ કહીને સૂર્યાભદેવ ભગવાનને વંદ્યા. વંદન કર્યા પછી આગળ ઉપર કહેવાશે તેવો અધ્યવસાય સૂર્યાભદેવને ઉત્પન્ન થયો. શું અદ્દભુત અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થયો છે, તેનું વર્ણન કરી રહ્યા છીએ સંયમ અને તપને ભાવતા થકા ભગવાન આમ્રશાલ ઉદ્યાનની વચ્ચે બિરાજી રહ્યા છે. તીર્થંકરના ગુણે કરીને સૂર્ય જેમ પ્રકાશતા એ અરિહંત ભગવાનનું નામ અને ગોત્રનું શ્રવણ થાય તો આ જીવનું કલ્યાણ થઇ જાય. જે ભગવાનની સંમુખ જઇ, વંદન

અને નમસ્કાર કરે, સેવાભક્તિ કરે અને એ ભગવાનના મુખેથી આર્ય એક વચન સાંભળે અને એના વિપુલ અર્થને સમજીને હૃદયમાં સ્થાન આપે તો પછી એને જે ફળ મળે, તેનુ વર્ણન કેમ કરીને થઇ શકે? સૂર્યાભદેવ ધનવૈભવ માટે ભગવાનની પાસે નથી જતા. એ જાણે છે, કે ભગવાનના મુખેથી એક આર્ય વચન સાંભળવા મળશે તો કરોડ કલ્યાણ થઇ જશે. તમે આવા ભાવથી સંતમુનિઓની પાસે કોઇ દિવસ જાઓ છો ખરા? એ આવા ઉચ્ચ આશયથી ભગવાનની પાસે જઇ, વંદન–નમસ્કાર કરવાનો અધ્યવસાય કરે છે. ભગવાનની વાણી મંગળકારી, કલ્યાણકારી અને પુનિતકારિણી છે. ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, જ્ઞાનના રાશિ છે, જ્ઞાનના સમુદ્ર છે. એવા ભગવાનની હું સેવા-ભક્તિ કરું. એ ભગવાનની સેવાભક્તિ મારા માટે પર ભવમાં સુખ, ક્ષેમ અને કલ્યાણુની કરવાવાળી થશે. ભવની પરંપરામાં પણ એ સુખની આપવાવાળી છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરીને સૂર્યાભદેવ આભિયોગિક દેવને બોલાવે છે. બોલાવીને શું કહે છે? “ નિશ્ચય, હે દેવાનાં પ્રિય! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જમ્બુદ્વીપની અમલકંપા નગરીની બહાર આમ્રશાલ ઉદ્યાનમાં, સંયમ અને તપ વડે ભાવતા થકા વિચરે છે. ભગવાન અપ્રતિબંધ વિહારી છે. હે દેવાનાં પ્રિય! તું ત્યાં જા.” કોને મોકલે છે? આભિયોગિક દેવને. “ તું જા તીખ્ખુતોનો પાઠ ભણીને ભગવાન મહાવીરને વંદન કરજે, અને પછી તમે બધા પોતપોતાનાં નામ અને ગોત્ર સંભળાવજો. ત્યાર બાદ જ્યાં શ્રમણ ભગવંત મહા-વીર બિરાજે છે ત્યાંથી એક યોજન ઉપરાંતના વિસ્તારની અંદર જ્યાં કંઇ ઘાસનાં તણખલાઓ કે કાકરાઓ કે અશુચિ પદાર્થો કે કોહેલા પદાર્થો પડયા હોય તે બધાંને એકત્ર કરી તું કોઇ એકાંત સ્થળે નાખી દેજે એ ભૂમિની ઊડતી રજને તુ બેસાડી દઇ એ સ્થળને સાફ કરજે. ધૂપાદિથી સુગંધિત કરી એ ભૂમિને તું દેવોને આવવા યોગ્ય બનાવજે. પંચ વર્ણનાં પુષ્પોના ઘૂંટણ સુધી પહોંચે એવા ઢગલા કરજે. પાણીના છંટકાવથી, સુગંધી ધૂપથી, પુષ્પોની સૌરભથી તું

એ ભૂમિને દેવના આગમનને યોગ્ય બનાવી દેજે." સૂર્યાભદેવની આ આજ્ઞા સાંભળીને આભિયોગિક દેવ બહુ સંતુષ્ટ થયા. તેને મનમાં થયું, કે સ્વામીજીએ કેવી સરસ આજ્ઞા કરી! સૂર્યાભદેવે જે આજ્ઞા કરી તેમાં જરા સરખો પણ ટણટણાટ નહિ. તેમની આજ્ઞાથી આનંદ, પ્રમોદ છવાઇ ગયો. આભિયોગિક દેવે કહ્યું, "હું આ ચાલ્યો. શીઘ્ર ત્યાં જઈને તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે બધું કરું છું."

જુઓ, દેવોમાં પણ કેવો વિનય છે! તમારાં દીકરા–દીકરીઓ વગેરે આમ વિનયથી તમારી સાથે વર્તે છે ખરાં? તમારા પડતા બોલ ઝીલે છે ખરા? સૂર્યાભદેવની આજ્ઞા બે હાથ જોડીને સાંભળે છે સામો પ્રતિવાદ નહિ, આમ કરીશ અને આમ નહિ કરું એવી દલીલો નહિ ઘીનો ગાડવો ઢોળાઇ જાય તો ય સામી દલીલ નહિ. આભિયોગિક દેવ પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાઓની વચ્ચે ચાલી નીકળે છે. નીકળીને પોતાનાં વૈક્રિય શરીર વડે જેટલા આત્માના પ્રદેશ છે તેટલા દંડ કરે છે; અસંખ્ય જોજન પ્રમાણે દંડ કરે છે. શાના દંડ? હંસ-રત્ન, સ્ફટિકરત્ન, લોહિતાક્ષરત્ન વગેરે ચૌદ પ્રકારનાં રત્નોનો દંડ કરે છે. પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ છે. પર્યાયે કરીને ઉત્તર વૈક્રિય કરે. દેવોની ગતિ ત્રણ પ્રકારની છે: તુરિયા, ચંડા અને ચવલા. એ ગતિ વડે આભિયોગિક દેવ અસંખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્રોને ઓળંગતા, ઓળગંતા જમ્બુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આવી પહોંચ્યા. આ જમ્બુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રના બે વિભાગ છે: એક ઉત્તર વિભાગ અને બીજો દક્ષિણ વિભાગ. આ વિભાગો ક્યાં આવ્યા તે તમે જાણો છો? દક્ષિણ વિભાગમાં જ્યાં ભગવાન મહાવીર બિરાજે છે ત્યાં તે આવ્યા. આવીને તે ભગવાન મહાવીરને ત્રણ વાર વંદન–નમસ્કાર કરે છે. નમસ્કાર કરીને કહે છે, "હે ભંતે! હે પૂજ્ય! અમે સૂર્યાભદેવના આભિયોગિક દેવ છીએ." ભગવાન તો સર્વ કંઇ જાણે છે, છતાં તે પોતાની ઓળખાણ આપે છે. "અમે આપને વંદન–નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે ભગવાન! આપ તો કલ્યાણકારી, મંગલકારી અને જ્ઞાનવાન છો. અમે આપની સેવા-

ભક્તિ કરીએ છીએ." ભગવાન તે દેવને કહે છે, "આ તો તમારો પુરાણો અને નિત્યનો વ્યવહાર છે. પરંપરાથી દેવો આ પ્રમાણે કરતા આવ્યા છે. આ તો દેવોનો આચાર છે. હે દેવો! આ તમારે કરણીય છે, કારણ કે તમારા પૂર્વના દેવોએ પણ આ જ પ્રમાણે કર્યું છે; માટે તમારે કરવા યોગ્ય છે." જો કદાચ તમે માનભર આવ્યા હો તો પણ આ સાભળતાં તમારું અભિમાન ઉતારી નાખે એવો સરસ અને સચોટ જવાબ છે. શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે આવાં, અમારા સિદ્ધાન્તનાં જ્ઞાન પકવાન તમારાં ઘરમાં પડ્યા છે, છતાં તમે બીજે શાને કારણે ફાંફાં મારો છો? જેને અમારા સિદ્ધાન્ત અને પ્રવચનો પર શ્રદ્ધા નથી તે કોઇ કાળે અઝંઝ ન થાય. ઝંઝ એટલે ઝઘડો. જેને ઝઘડા રહિત થવુ હોય તેણે વીરનાં વચન પર શ્રદ્ધા રાખવી જ પડશે. જેમ આભિયોગિક દેવે પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા શીઘ્ર અમલમાં મૂકી, તેમ તમારે પણ ભગવાનની આજ્ઞાને અધીન થવું પડશે. જ્યાં સુધી તમે ભગવાનની આજ્ઞાને અધીન નહિ થાઓ ત્યા સુધી તમે ઝંઝથી છુટકારો નહિ પામી શકો. બોલો, તમારે ઝઘડારહિત થવું છે કે નહિ? અનાદિ કાળથી આત્મા અને કર્મનો ઝઘડો ચાલતો આવે છે. તે ભગવાનની આજ્ઞાના પાલન સિવાય મટે તેમ નથી. દાખલા તરીકે, કોઈ સિપાઈ ફરજ બજાવતા ઊંઘતો પકડાય તો તેના શુ હાલ થાય? નોકરીમાંથી પાણીચું જ મળે કે બીજું કંઈ? સિપાઇના પટ્ટાએ આટલી ફરજ બજાવી, જ્યારે તમે તો જિનેશ્વરનો પટ્ટો પહેર્યો છે. તમે તો શ્રાવક. તમારુ શું કર્તવ્ય છે તેનો તમે વિચાર કર્યો છે ખરો? એક સિપાઇને આટલી બધી જવાબદારી ઉઠાવવી પડે તો આપણે વીતરાગના પટ્ટા પહેરનાર શ્રાવક–શ્રાવિકાએ, સાધુ–સાધ્વીઓએ કેટલી જવાબદારી ઉઠાવવાની હશે તેનો પૂરતો વિચાર કરજો. એક શ્વાન જેવુ પ્રાણી પણ પોતાના સ્વામીને કેટલું વફાદાર રહે છે! કોઈ કોઈ કૂતરાઓ એવા સ્વામીભક્ત હોય છે કે વખત આવ્યે પોતાના પ્રાણ ન્યોછાવર કરી નાખશે પણ પોતાના ધણીનુ નુકસાન નહિ થવા

દે. એક પશુમાં આટલી વફાદારી છે તો તમે તો મહામોંઘા માનવ-અવતારને પામ્યા છો. તમારી પાસેથી તો એનાથી અનેકગણી વફાદારીની અપેક્ષા રહે. આપણે નિત્ય બોલીએ છીએ, કે ' જય વીરાય. હે ભગવંત ! તમારો જય થાઓ, તમે વિજયી બનો. હે ભગવંત ! તમારા જયમાં અમારો જય છે.' પોતાના જયમાં ભગવાનનો અને ભગવાનના જયમાં પોતાનો જય માનવો જોઈએ. બંધુઓ ! શાસનની રક્ષા કરવાવાળા પુરુષોની આજે બહુ જરૂર છે. કોઈ સ્થળે હાડકાંઓનો ઢગલો પડ્યો હોય તો તમે કહેશો કે આ ઢગલામાં ચેતન નથી. તેવી જ રીતે, જેનામાં શાસનની દાઝ નથી, તેના પ્રત્યે વફાદારી નથી, તે હાડકાંના ઢગલા જેવા ચેતનરહિત શબ જેવા છે. જે શાસનમાં તમે જન્મ્યા છો તેની જવાબદારી, તેના પ્રત્યેની તમારી વફાદારી તમારે જાણવી જોઈએ. કદાચ ધનમાં તમે ઘણાથી મોખરે હશો, પણ જ્યાં સુધી તમે સંવરકરણીમાં આગળ નહિ વધો ત્યાં સુધી તમે પાછળ જ રહેવાના અને કદાપિ અગ્રંગ નહિ બનવાના. માટે તમારે સંવર અને નિર્જરામાં આગળ વધવું પડશે. જુઓ, એક દેવ પોતાના સ્વામી પ્રત્યે કેટલા વફાદાર છે. તેની સરખામણીમાં તમે કેવા છો ? એક બાજુ ઘરનું કામ હોય અને બીજી બાજુ શાસનનું. આ બેમાંથી તમે કયું પહેલું કરવાના ? ઘરનું જ તો ! આ છે તમારી શાસન પ્રત્યેની વફાદારી! સમજો, સેવા એ તો પરમ ધર્મ છે. પણ તમારો આત્મા કઈ તરફ ઢળે છે ? તમે તો જ્યાં રાગ કર્યો છે ત્યાં ઢળો છો. રાગથી રંગાયેલા ઉજ્જ્વલતાને કેમ કરી આદરી શકશે ? ઉજ્જ્વલતાને આદરવા માટે તમારે રાગનો ત્યાગ કરવો પડશે, અને ત્યાગ કરવો પડશે તો જ ઉન્નતિ થશે.

ભગવાન કહે છે, " હે દેવો ! આ તો તમારો નિત્યનો વ્યવહાર છે. " આ સાંભળતાં જ દેવો રાજીરાજી થઈ ગયા. ભવનપતિ, વાણ-વ્યન્તર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિકનો આ વ્યવહાર છે, પણ તમારો છે એમ નથી. ભગવાનની વાણી સાંભળીને આભિયોગિક દેવનું હૈયું

હર્ષથી ભરાઈ ગયું; હૃદયમાં પ્રેમના સ્રોતો છૂટયા. તે ભગવાનને વંદીને પાછા ફર્યા. ઉત્તર દિશામાં જઈને ફરીથી વૈક્રિય સમુદ્દઘાત કર્યો અને આગળ કહ્યું તે પ્રમાણે રત્નનો જે દંડ બનાવ્યો હતો તેના વડે ભગવાનની ફરતી એક જોજન ધરતીને સંમાર્જી, સુગંધિત કરીને તે પાછા સૂર્યાભિદેવ પાસે આવ્યા. આવીને કહે છે, "સાહેબ ! આપે જે આજ્ઞા આપી હતી તે પ્રમાણે બધું ય કરી આવ્યા છીએ." સૂર્યાભિદેવ પ્રત્યુત્તર દેતાં કહે છે, "તમે ખૂબ જ સારું કર્યું." કોઈની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તીએ તો તેના હૃદયમાં ઉમળકો આવે. તમારા પાંચ દીકરાઓમાંથી જો કોઈ એક તમારે ઇશારે તમારું ધારેલું કામ કરી આપે તો તમને તેના પર કેટલું બધુ હેત આવે ! એમ, શિષ્યો પણ ગુરુના વિચારે ચાલે તો અમને પણ ખૂબ વહાલ ઊપજે. ઉત્તરાધ્યયનના પહેલા અધ્યયનમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે 'ઈંગિયાગાર સંપન્ને'. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા જો ગુરુના અભિપ્રાયને જાણીને તેને શાન્તિ થાય તેમ વર્તે તો જ વિનયવાન કહેવાય. રામચંદ્રજીનુ જ દૃષ્ટાંત લઈએ. ભગવાન રામ આજે મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલા છે. એ રામ એમના પિતા દશરથની આજ્ઞાનુ કેવી રીતે પાલન કરતા તે ક્યાં કોઇથી અજાણ્યું છે ? બધા એમ કહે છે, કે જો અમારા ઘરમા રામ કે હનુમાન જેવા દીકરાઓ હોય તો અમારું ઘર સ્વર્ગ બની જાય. પણ, રામ, હનુમાન એમ રમતમાં નથી થવાતું. જે માબાપની એકેએક આજ્ઞાનુ પાલન કરે તે જ રામ જેવા થઇ શકે. દાશરથી રામ તો નિત્ય પથારીમાથી ઊઠીને પ્રાતઃકાલમાં પોતાના માતાપિતાને પ્રણામ કરતા. આજે તમારામાંથી કેટલા પોતાના માતાપિતાને પ્રણામ કરે છે ? જે સમયે રામના રાજ્યાભિષેકનુ નક્કી થયું તે વખતે કૈકેયીની વૃત્તિ બદલાણી. વર્ષો સુધી દશરથે આપેલા વરદાન માગવાનું ન સૂઝયું; પણ જેવી રામના અભિષેકની વાત સાંભળી કે તેવું જ પેલાં વરદાનોનુ સ્મરણ થયું. તેના પર ઇર્ષ્યા ચડી બેઠી. જે માનવી ઇર્ષ્યાને વશ થાય છે તે ગંભીર ભૂલ કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ તે પતનને માર્ગે પ્રયાણ

કરે છે દુર્ભાગ્યે ઇર્ષ્યાન્ધ પોતાના પતનને જોઇ શકતું નથી. કૈકેયીએ લાગ સાધી દશરથની પાસેથી અગાઉ આપેલાં બે વરદાનોની ઉઘરાણી કરી. શું માગવું તેના વિચારમાં ને વિચારમાં તેણે આખી રાત જાગતા જ વિતાવી દીધી 'રામને રાજગાદી અને મારા ભરતને કંઈ નહિ? બસ, વચન માગી લઉં કે મારા દીકરાને ગાદી અને રામને વનવાસ' અહાહા! કેવી સ્વાર્થવૃત્તિ! કેટલી અધમ મનોદશા! કેવો પાપી વિચાર! પોતાના પુત્ર માટે કેવો સ્વાર્થ અને રામને દુઃખ આપવાનો કેવો શોચનીય અને નિંદ્ય વિચાર! કૈકેયી ભાન ભૂલી, કારણ કે તે ઇર્ષ્યાને વશ થઇ ગઇ હતી. આવા વખતે માણસને ધર્મ-અધર્મનું ભાન નથી રહેતું. રામને ગાદી મળે કે ભરતને તેથી શું. તે સમજવાનું ધર્મભાન કૈકેયીમાં ઇર્ષ્યાએ રહેવા દીધું ન હતું. માટે જ અમે પ્રતિદિન કહીએ છીએ, કે ધર્મને જાણો. ધર્મને સમજ્યા સિવાય આજ્ઞાપાલનનો ગુણ તમારામાં આવે તેમ નથી. પણ તમારે તો પોતાના દીકરાઓને શાસનથી ય અને ગુરુથી ય છેટા રાખવા છે. આખું ચોમાસું પૂરું થઇ જાય તો પણ તમારા દીકરાઓ ઉપાશ્રયના પગથિયે ચઢવાના નહિ. તો પછી દર્શન તો ક્યાંથી જ કરવાના! ત્યારે રઘુકુલની રીત કેવી છે તે જુઓ 'રઘુકુલ રીત સદા ચલી આઇ. પ્રાણ જાય અરૂ બચન ન જાઇ.' આપણા ભગવાને કહ્યું છે, કે

> चलंति मेरुश्चलंति मन्दरश्चलंति तारारविचन्द्रमंगलाः ।
> कदापि काले चलति धरित्री साधुपुरुषवाक्यं तु न
> चलति धर्मात् ॥

મેરુ પર્વત કદાપિ ચલાયમાન થાય, મન્દર કદાપિ ચલાયમાન થાય, તારાઓ, રવિ, ચન્દ્ર અને મંગલાદિ ગ્રહો કદાચ પોતાના માર્ગેથી ચળે, પણ સાધુ પુરુષનું વચન કોઈ કાળે ધર્મથી વિચલિત થતું નથી. પણ આપણે તો 'અબી બોલ્યા, અબી ફોક'માં માનવા-વાળા. માટે, બન્ધુઓ! બોલતાં પહેલાં બરાબર વિચાર કરો. વિચારીને

જ બોલો વિચાર્યા વગર કદાચ બોલાઈ ગયું હોય તો પણ તેનું બરાબર પાલન કરો. એક કવિએ કહ્યું છે, કે,

લૂલીને વશ રાખો, ભાઈ! લૂલીને વશ રાખો;
લવકારા બહુ બહુ મારે, વિવાહમા વરસી સંભારે,
લાલ બનાવે આંખો...ભાઈ, લૂલીને વશ રાખો.

જેટલા સંપ્રદાયો, મતો, ગચ્છો અને પરંપરાઓ આજે વધ્યાં છે તે બધાં જો કોઇ પણ કારણથી વધ્યા હોય તો તે વચનની અસભ્યતા અને અસંયમના કારણે જ. માટે જ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે '**सच्चं खु भयवम्**' સત્યને ભગવાન તરીકે વર્ણવેલ છે. અહંભાવે જીવ ભગવાનને ભૂલી જાય છે. ક્રોધથી, લોભથી, હાસ્યથી અને ભાવથી–એ ચાર પ્રકારે ભાષા બોલાય છે. માટે જીભ ઉપર કાબૂ રાખતાં શીખવુ જોઇએ.

કૈકેયીના મનની વાતની હવા રામ સુધી આવી ગઇ, પણ રામ શાન્ત હતા. મનમાં કશો ઉદ્વેગ નહિ. કૈકેયીએ દશરથ પાસેથી વચન માગ્યું : "ભરતને ગાદી અને રામને ચૌદ વર્ષનો વનવાસ." આ શબ્દો સાંભળતાં જ દશરથ રાજાને ખૂબ આઘાત લાગ્યો. પણ રામ તો ગંભીર ચહેરે ઊભા હતા. દશરથ વિચારે છે, કે રામને આ વાત કેવી રીતે કહેવી ? કહેતા જીભ પણ કેમ ઊપડવાની ? પણ મહાન પુરુષો બોલેલા વચનને પાળે જ. તેથી તેમણે રામને કહ્યું, કે "ભાઇ! હું એક વખત કૈકેયીના વચનથી બંધાઈ ગયો છું. એ વચનની કૈકેયીએ આજે માગણી કરી છે. રડતા હૃદયે મારે તેની વાત સ્વીકારવી પડી છે. તો, ભાઈ, તું વનમાં જા અને ભરતને ગાદી આપ." રામને સ્થાને બીજો કોઇ દીકરો જો હોય, તો શો જવાબ આપે ? શુ કરે ? ઝઘડો કરે, કલેશ કરે, માતાપિતાને પજવે, કોર્ટે ચડે. પણ રામ તો આજ્ઞા-પાલક પુત્ર હતા તે દશરથને કહે છે, "પિતાજી! આપ શા માટે દુઃખ ધરો છો ? આપ મારામાં અને ભરતમા શો તફાવત જુઓ છો ? આપ ખુશીથી ભરતને રાજ આપો. હુ વનમાં જવા તૈયાર

છું." જ્યાં આવા આજ્ઞાપાલક પુત્રો હોય ત્યાં જ સ્વર્ગ છે. માટે સમજો. ઘરને સ્વર્ગ બનાવવું કે નરક તે આપણા હાથની જ વાત છે. આ સૂર્યાભદેવ પૂર્વે તીર્થંકરની વાણીનો વિનય કરીને સ્વર્ગે ગયા છે, અને ત્યાંથી દેવને આજ્ઞા કરી. દેવે આજ્ઞાનું પાલન કર્યું ત્યારે કહે, કે બહુ સારુ કર્યું. હવે સૂર્યાભદેવ બીજું શું કહેશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૦ મું

[સોમવાર, શ્રાવણ સુદી ૧૩]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ભગવાન જિનેશ્વર દેવે આ સિદ્ધાન્તની અંદર એક અજોડ શક્તિનું ભાન કરાવ્યું છે. અનાદિ અનન્ત કાળથી જીવ પોતાનાં શક્તિ અને સુખને ભૂલી પરમાં સુખને શોધી રહ્યો છે. જીવની ભ્રમણાને ટાળનારો આ સિદ્ધાન્ત છે. ભગવાન સુધર્મ સ્વામી જમ્બુને કહે છે, "હે જમ્બુ! ત્રણ લોકના નાથ, પરમ તારક મારા ગુરુદેવ અજોડ છે. એમણે જગતના જીવોને સત્યનો માર્ગ બતાવી સત્યના અર્થી કર્યા છે. તેમનો જોટો આ જગતમાં ક્યાંય મળે તેમ નથી."

સૂર્યાભદેવ પોતાના વિમાનમાં બેઠા છે. બેઠા બેઠા કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શીને જોઇ રહ્યા છે. તમે પણ ઘણીય વાર સમોસરણમાં ગયા હશો. પણ ભવને કાપવાની તાલાવેલી આપણને લાગી જ નથી. કેવળીની પરિષદમાં ગયેલા આપણા આત્માએ કેવળીની વાણીના અપૂર્વ ઝરણાં કાનેથી ઝીલ્યાં હશે, પણ એ હૃદય સોંસરાં ઊતર્યા નથી. કેવળી આગળ પણ કોરો રહી ગયો. પણ જે આત્માના હૃદય સોંસરાં એ ઝરણા ઊતરે છે તે આત્માનું કલ્યાણ થઇ જાય છે. સૂર્યાભદેવે પૂર્વે ભગવાનની વાણીને સાંભળી હૃદય સોંસરી ઉતારી છે, તેથી જ તો, તેના હૈયામાં ભગવાનને જોતા જ ઉલ્લાસ ઉદ્દભવે છે. તમને

મુનિઓને જોતાં ઉલ્લાસ ઊપજે છે ખરો ! આ સૂર્યાભદેવે આભિ-યોગિક દેવને ભૂમિમાથી કાંટા, કાંકરા દૂર કરી સુગંધિત અને સાફ કરવાનુ કહ્યુ તે આગળ કહેવાઇ ગયું છે.

અહી એક પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે છે, કે આભિયોગિક એટલે શું ? દેવની પદવી પ્રાપ્ત કરવા છતાં સેવક પણે ઉત્પન્ન થયા તેનુ કારણ શું ? ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીસમા અધ્યયનમાં ભગવાન ફરમાવે છે, કે

मंता जोगं काउं भूईकम्मं च जे पउंजन्ति ।
साय रस इड्ढि हेउं अभिओगं भावणं कुणई ॥

સમૃદ્ધિ મેળવવાને માટે જે આત્માઓ **मन्ताजोगं काउं** મન્ત્રના યોગને આચરે છે તે **भूईकम्मं** કેવું ? ભૂતિકર્મ એટલે રક્ષા–રાખ વગેરેને મંત્રીને કર્મ કરે છે તે. એ આત્માઓ '**अभिओगं भावणं कुणई**' આભિયોગિક ભાવનાને ઉત્પન્ન કરે છે. આભિયોગિક દેવોની યોનિમાં નોકર–ચાકરપણે, મંત્ર–જંત્ર, દોરાધાગા કરનારા, ભૂતિકર્મના કરવાવાળાઓ વગેરે આત્માઓ હોય છે. માનવભવને પ્રાપ્ત કરીને તેઓ મંત્ર–જંત્ર વગેરે કરે છે. તમે કહેશો, કે શા માટે ? શાતાને માટે જ તો. જો હું બીજાને આ કરી આપીશ તો મને પ્રતિષ્ઠાની ઋદ્ધિ મળશે એવો ભાવ તેમાં હોય છે. આમ કરવાથી જગતના જીવોમાં મારાં માન, શોભા, કીર્તિ વગેરે વધશે. એવો આશય આવાં આચરણોની પાછળ છુપાયેલો હોય છે. પ્રાયઃ જગતમાં જીવો ચમત્કારને જ નમસ્કાર કરતા હોય છે.

રાયપસેણીય સૂત્રની અંદર આભિયોગિક દેવો, સૂર્યાભદેવની આજ્ઞા લઇને એક જોજનનો માંડવો સાફ કરવા ગયા છે. અહી પ્રશ્ન થાય છે, કે આવું શા માટે કર્યું ? દેવ થયા છતાં નોકરપણે શા માટે ઉત્પન્ન થવુ પડયું ? મંત્ર–જંત્ર વગેરેને પ્રાપ્ત કરીને જે તેનો ઉપયોગ સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં નથી કરતા, તેઓનું આવું જ થાય. તે બાપડાઓ આભિયોગિકમાં જ જાય. હે ગૌતમ ! કર્મના કાયદા અચલ છે. અહીં જેવા–તેવાનું રાજ નથી. અહીં તો

ભગવાન મહાવીરનું રાજ છે. ગોશાલે છ વસ્તુનું સ્વરૂપ બતાવતાં જગતની અંદર ટોળે ટોળાં ઉત્પન્ન કર્યાં. તે છ વસ્તુઓ કઈ ? લાભ-અલાભ, સુખ-દુઃખ અને જીવિત-મરણ : આ છ વસ્તુઓ બતાવીને અગિયાર લાખ, અગિયાર હજાર ભેગા કર્યા. ત્યારે ભગવાન મહાવીરના એક લાખ અને ઓગણસાઠ શ્રાવકો હતા તેમાં તમને શું આશ્ચર્ય થાય છે ?

शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे।
साधवो न हि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥

પર્વતે પર્વતે માણેક-હીરા ન હોય. પ્રત્યેક હાથીના ગંડસ્થળમાં સાચાં મોતીઓ ન પાકે. સાધુ પુરુષો સર્વ સ્થળે પ્રાપ્ત નથી થતા અને પ્રત્યેક વનમાં ચન્દનનાં વૃક્ષો હોતાં નથી.

હીરા થોડા હોય, કલચર મોતીના જ ઢગલેઢગલા હોય. ગાડરનાં ટોળે ટોળાં હોય, સિંહનાં નહિ. સિંહણ બચ્ચું એક, એક હજારાં; બાકર બચ્ચાં લાખ, લાખે નઠારાં-બિચારાં. સાચા સંતનાં ટોળાં ન હોય. સત્ય વસ્તુ, અસલી વસ્તુ હમેશાં ઓછી હોય. એના પારખુ અને ખરીદનારા પણ ઓછા હોય. કિંમતી વસ્તુઓ શેરીએ શેરીએ અને હાટે હાટે ન મળે. હે મુનિઓ ! સુંદર એવા સંયમને સ્વીકારીને જો તમે મંત્ર-જંત્ર અને દોરાધાગામાં પડી જશો, તો તમારી ગતિ ગડી જશે, અને તમારે આભિયોગિકમાં અવતરવું પડશે. ભગવાન મંત્ર-જંત્ર વગેરે કરનાર માટે **न हुते समणा वुचंति एवं आयरीयं** એવા શબ્દો વાપરે છે. ભગવાન તેમને શ્રમણ કહેતા નથી, માનતા નથી. એ આભિયોગિકને જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરવાં પડે છે. ઇન્દ્ર કહેશે, કે હાથી બન, તો હાથી બનવું પડે. શક્રેન્દ્રને બેસવા માટે વાહન જોઈતું હોય તો તેનું વાહન પણ બનવું પડે. શક્રેન્દ્રને ઐરાવત નામનો હાથી છે તે કંઈ પશુ યોનિનો નથી, કારણ કે દેવલોકમાં તિર્યંચ ન સંભવે. પરન્તુ, આભિયોગિક દેવને શક્રેન્દ્રના બેસવા માટે ઐરાવત હાથીનું રૂપ ધારણ કરવું પડે છે. જો આ પ્રમાણે વર્તીશું તો મારાં

અને તમારાં ક્યાંય ઠેકાણું પડે તેમ નથી. એક વખતે શક્રેન્દ્ર હાથી પર બેસવા જાય છે ત્યારે હાથી અડી કરી બેસવા નથી દેતો અને આડોઅવળો દોલાયમાન થાય છે. શક્રેન્દ્ર પાસે તો ભાવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન છે. તેથી, અવધિજ્ઞાન વડે જોયું કે પૂર્વે મેં શ્રાવકની અગિયાર પ્રતિમા અગીકાર કરી હતી. સાધુની પ્રતિમા કેટલી તે જાણો છો ને? સાધુની પ્રતિમા બાર, અને તમારી કેટલી? શક્રેન્દ્રનો પૂર્વ જીવ કાર્તિક શેઠ હતો. તે પાંચમી પ્રતિમા વહન કરતા સો વખત પાચમી પ્રતિમા વહન કર્યા પછી જે સંન્યાસી માસ માસખમણનાં પારણાં કરે છે એ વખતે કાર્તિક શેઠનું સમ્યક્ નિર્મળ છે. જાન જાય પણ મિથ્યાવાદીને વન્દે નહિ, નમસ્કાર ન કરે. ધર્મ તો હાડેહાડમાં વ્યાપેલ હોવો જોઇએ. કાર્તિક શેઠના હૃદયમાં ધર્મનો રંગ જામેલ છે. રંગ બે પ્રકારના હોય છેઃ મજીઠિયો અને હળદરિયો. પતંગરંગ સૂર્યનો તાપ લાગતા ઊડી જાય છે, જે આત્માનુ સમ્યગ્ જ્ઞાન વગેરે હળદર જેવું છે તે મિથ્યાત્વનો તાપ લાગતાં અદૃશ્ય થઈ જાય છે. પણ જે આત્માનુ સમ્યગ્ જ્ઞાન વગેરે મજીઠના જેવુ છે તે સો મણુ સાબુથી ધોતાં જેમ મજીઠનો રંગ જતો નથી તેમ મિથ્યાત્વનો પાશ લાગવા છતાં અદૃશ્ય ન થતા, તેવું ને તેવું જ રહે છે. તેને તમે ગમે તેટલા વચન રૂપી અગ્નિમા બાળો, તો પણ તેનો રંગ જવાનો નહિ. તમે કેવા છો? મજીઠિયા કે પતંગિયા રંગના તેનો નિર્ણય તમે જાતે જ કરી લેજો.

રંગ જાય ના, રંગ જાય ના,
જોજે યુવાન, રંગ જાય ના,
મિથ્યાત્વ આંગણે રંગભર્યું નાચતું.

હે આત્માઓ! મિથ્યાત્વ તમારે આંગણે રંગ ભરીને નાચ્યું છે, માટે ખૂબ સાવધ રહેજો. નહિ તો ક્યાંયના નહિ રહો. કાર્તિક શેઠ કોઇને વંદે નહિ, ન તો કોઇને માને. આવા દૃઢ ચિત્તવાળા તે હતા. એક વખતે ગામની બહાર કોઈ તાપસે કાઉ ભરકકામ કરેલો.

આખું નગર તેનાં દર્શન કરવા ઊમટયું, પણ કાર્તિક શેઠ ન ગયા તે ન જ ગયા. લોકોએ તાપસને કહ્યું, "આખી નગરીના લોકો તો આપના દર્શન કરવા આવ્યા, પણ એક જણ ધર્મનો ઢીંગલો થઇને બેઠા છે તે આપનાં દર્શન કરવા નથી આવ્યો." જગતમાં ઇર્ષ્યાળુ જીવોનો પણ તોટો નથી. આ સાંભળી તાપસને મનમાં થયું, કે જ્યાં સુધી તે કાર્તિકને ન નમાવે ત્યાંસુધી તે સાચો તાપસ નહિ. કોઇનું અહિત કરનાર પાસે સમ્યક્ આવતું નથી અને કદાચ ને આવી જાય તો તે ટકતુ નથી. સમ્યક્ તો બડા ઘરનુ છે, કારણ સમ્યક્ એક વાર સ્પર્શ્યા પછી સામો ધક્કો મારે તો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં પણ પાછો આવી જાય. કોની માફક તે જાણો છો? '**जहा सुसुय ससुत्ता**'—જેમ દોરા સોતી સોય કચરામાં પડી જાય તો ય તરત જડી જાય છે તેમ. પણ સોય દોરા વગરની હોય, તો જડે ખરી? ન જ મળે. ભગવાન કહે છે, કે જો આત્મારૂપી સોયની અંદર સમ્યક્ રૂપી દોરો પરોવાઈ જાય તો પછી આત્મા ભલે ને ચાર ગતિઓના ઉકરડામા ખોવાયો હોય છતાં પાછો બહાર નીકળી આવે છે. સમ્યક્ જ્ઞાન અને દર્શનનો આવો મોટો મહિમા છે. હવે પેલા દૃષ્ટાંત પર આવીએ. તાપસને માસખમણનું પારણું છે. લોકો, રાજા વગેરે દર્શને આવે છે. રાજા તાપસને પારણું કરવા પોતાના મહેલે લઇ જાય છે. શા માટે? મોટો માણસ છે એટલા માટે. બંધુઓ! તમારા માથે રાજા છે? તમે તો સ્વયં રાજા થઈ ગયા છો. એ અહીં નહિ આવે. ભગવાને ચક્રવર્તી રાજા કરતાં ય મુનિની પદવીને ઉચ્ચ બતાવી છે. રાજા તાપસને પારણું કરવા પોતાના પ્રાસાદે પધારવા વિનતિ કરે છે. તાપસને થયું કે ઠીક લાગ આવ્યો છે. આ અવસર ચૂકવો ન જોઇએ. તેણે રાજાને કહ્યું, "આવવામાં મને વાંધો નથી, પણ મારી એક અરજ છે તે સાંભળો." તાપસે દાવ જોઇને સોગઠી મારી. તાપસ જેમ હું પણ દાવ નાખું છું. સંવત્સરી પર્વ આવી રહ્યું છે, માટે સંવર કરણ કરઈનિર્જરામાં આગળ વધો. અમે એમ નથી કહેતાં,

કે તમારા લાખ રૂપિયા અહીં મૂકી દો. અમારે તેનો લોભ નથી. તેનો તો અમે ત્યાગ કર્યો છે. એ રૂપિયા તમને પણ એક કાળે છોડવાના અને છોડવાના જ, અને એને છોડચે જ છૂટકો છે એ ભૂલતા નહિ. તમારા મનમા કદાચ એવો વિચાર આવતો હશે કે આને અમારી સાહેબી ગમતી નથી. તમારા ઐશ્વર્યની અમે શા માટે અદેખાઇ કરીએ? તમે સાહેબી ભોગવો તેમા અમારે શું? તમે ભલેને દરરોજ દૂધ અને પકવાન્ન આરોગો. અમને તેની સાથે કશી લેવાદેવા નથી તમે સોનાની થાળીમા જમો તેથી અમને સહેજ સરખી મનમાં બળતરા થવાની નથી પણ, હા, જો તમે એમાં જ રચ્યાપચ્યા રહો તો અમને દુઃખ થાય ખરુ; આમનુ શું થશે એ વિચારે હૃદયમા કરુણા ઊપજે ખરી. જેના વ્યાખ્યાનોમાં વૈરાગ્યના રસ ન ન વહેતા હોય તે વ્યાખ્યાન નહિ પણ વખાણ છે. હવે મૂળ મુદ્દા પર આવીએ.

આભિયોગિકપણું શાથી મળ્યું તેની વાત કરુ છું. ભાઇ! ફરમાવો કે તમને સાચી કે ખોટી તપશ્ચર્યા જોઇને મનમાં અધધ થાય છે? તાપસની તો અજ્ઞાન અને કષ્ટવાળી ક્રિયા છે. તેણે રાજાને કહ્યું, "હે રાજન્! તારા ગામમાં કાર્તિક નામે એક શેઠ છે એ મને નમે, તો જ હું પારણું કરું." આ સાંભળીને રાજા તો વિચારમાં પડી ગયો. નિમંત્રણ તો આપ્યું, પણ ધર્મસંકટ આવી પડયું. તાપસ કહે છે, "મારે તો તારે ઘેર ખીરનુ પારણું કરવું છે. કાર્તિક શેઠ નગરશેઠ છે. એના વાંસા પર ખીર મુકાવીને જો તુ મને પારણું કરાવે, તો જ હુ પારણું કરું" તાપસના હૃદયમાં ઇર્ષ્યા જન્મી છે. માટે જ તો તે સારાસારનુ ભાન ભૂલી ગયેલ છે. રાજાને થયું, કે નગરશેઠ તો એના ધર્મમા રત છે. જેના પર આખા નગરનો પ્રેમ છે તેના પર તેનાથી આવુ અકાર્ય કેમ થાય? વળી પાછો બીજો તરંગ તેના મનમાં ઉદ્ભવ્યો. આ છે સંન્યાસી. જો સાધુ શાપ આપે તો બળીને ભસ્મ થઇ જવાય. તેનામાં ખોટા ભયનો હાઉ ભરાઇ ગયો. 'હાઉ

આવ્યો' એમ કહીએ છીએ ત્યારે નાનું બાળક ડરી નથી જતું ? જૈન મુનિ કોઇને કોઇ કાળે શાપ આપે નહિ. 'માર, માર' કરતો ભલે ને કોઇ આવે, પણ જૈન સાધુના હૃદયમાં તો તેના માટે પણ કરુણાના સ્રોતો વહેવાના. 'બાપુ! સંભાળ, તારુ બગડી જશે' એમ ઊલટું એ તો કહેવાના. એ કોઇનું ખરાબ કરે જ નહિ. સંન્યાસીનો ડર રાજાના હૈયામાં ઘર કરી ગયો. તેણે કહ્યું, "જાઓ, ગમે તેમ કરીને શેઠને સમજાવો. શેઠ રાજાના હુકમનો અનાદર કરે તેવા નથી" એમ શ્રાવકના હાડહાડની મજ્જામાં નીતિ ભરેલી છે. હણવા નિમિત્તે હણવાના પચ્ચખાણ. અનપરાધીને મરાય નહિ. માટે જ ભગવાન કહે છે, "મારો શ્રાવક નીતિપૂર્વક ધર્મનું પાલન કરે તો આરાધક છે, કારણ કે તે સાચાને સાચું અને ખોટાને ખોટું જાણે છે." અને રાજાને રાજનીતિના ધોરણે દોરાવું પડે છે, પણ તેનું હૈયું તો પાપથી ધ્રૂજે છે. '**अकरणीयम् पापकम्**' આ પાપ કરવા લાયક નથી. પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જોડાયેલ હોવાથી છૂટકો નથી. સમ્યક્ત્વી આત્મા ખાય-પીએ, ખેલે-કૂદે વગેરે બધું ય ન કરે એમ નહિ. છેવટે ચેડા મહારાજાને પણ યુદ્ધમાં જોડાવું પડે. રાજાના મનમાં ખાતરી છે, કે શેઠ તેનું વચન ઉથાપશે નહિ, માટે તેણે સંન્યાસીને કહ્યું, "તમે મારે ત્યાં પધારો." કાર્તિક શેઠને પણ કહેણ મોકલાવ્યું, "મારે ત્યાં સંન્યાસી પારણું કરવા આવવાના છે તો તમે પણ આવજો." કાર્તિક શેઠ વિચારમાં પડી ગયા. તેણે પોતાને કહ્યું, "જવું તો પડશે. રાજાની આજ્ઞા માન્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી." કાર્તિક શેઠ આવ્યા. રાજા કહે છે, "શેઠ! વાંકા વળો. સંન્યાસી તમારી પીઠ પર થાળી મૂકીને પારણું કરવાના છે." કાર્તિક શેઠ વિચાર કરે છે, "હું બાર વ્રતનો શ્રાવક તો છું, પણ ૭ છિંડીનો આગાર છે. મારું વ્રત મૂકીને કદાચ નમુ તો ય મારું વ્રત ખંડિત નહિ થાય. તે માટે ૭ છિંડીનો આગાર છે." જુઓ, એક શ્રાવકને માથું નમાવવા માટે કેવું કાર્ય કરવું પડે છે! તમને જો આવા ગુરુઓ મળ્યા હોય, જેનામાં સત્ય

અને અહિંસા હોય અને તમે માથું નમાવો તો તમારું કલ્યાણ થઇ જાય. સંન્યાસીને ઠંડક થઇ. કાર્તિક શેઠને સંન્યાસી પાસે લઇ ગયા. પણ, '**नो अट्ठाए नो परिजाणाइ**'. સંન્યાસી કહે છે, "નીચા નમો." કાર્તિક શેઠે મસ્તક ન નમાવ્યું, પણ આડું રાખ્યું. આ જોઈ સંન્યાસીનો પિત્તો ખસી ગયો. "આ કોણ છે એવો, જે નથી તો મારી શેહમાં તણાતો કે નથી રાજાનું માનતો?" તેણે રાજાને કહ્યું, "ખીર લાવો." ગરમાગરમ ખીર શેઠ પર ઢોળવામાં આવી. ગરમાગરમ ખીર ચામડીને ચોંટી ગઈ. સંન્યાસી પહેલાં તો રાજીરાજી થઈ ગયા. મનમાં ને મનમાં તેણે કહ્યું, "વાહ રે વાહ! કેવું ચાંદું પડી ગયું!" કાર્તિક શેઠ મન, વચન અને કાયાથી કોઇ જાતની વિકૃતિ બતાવતા નથી. ઘેર આવીને કાર્તિક શેઠ વિચારે છે, "જો મેં દીક્ષા લીધી હોત તો મારે રાજાને તાબે થવું ન પડત, કારણ કે સાધુને કોઇનો આગાર નથી." કાર્તિક શેઠને એક હજાર અને આઠ મિત્ર છે. બધાને બોલાવી તેમણે કહ્યું, "હું તો દીક્ષા લેવાનો છું. તમારો શું વિચાર છે?" મિત્રો જવાબ આપે છે, "જ્યા તમે, ત્યાં અમે." તમારે આવા મિત્રો છે ખરા? તમારા મિત્રો તો ખાવા–પીવામાં સાથે અને ધર્મમાં છુમંતર થઇ જનારા. બધાએ એક સાથે દીક્ષા લીધી. તમે સાધુ-વંદનામા બોલો છો ને, કે—

> વળી કાર્તિક શેઠે પડિમા વહી શૂરવીર,
> જમ્યો મ્હોરા ઉપર તાપસ બળતી ખીર.
> પછી ચારિત્ર લીધું મિત્ર એક સહસ્ર આઠ ધીર,
> મરી હુવા શક્રેન્દ્ર ચ્યવિ લેશે ભવતીર.

કાર્તિક શેઠે તો આત્માનુ કલ્યાણ કરી લીધુ. તેમને પેલા તાપસ પર જરા સરખો ક્રોધ ન ચઢ્યો. જે ધર્મ સમજ્યા છે તે તો સમાઈ ગયા, પણ તમે તો અહીંથી ઉપશમનુ સ્વરૂપ સમજીને ઘેર જશો અને જઇને પત્ની પર ક્રોધ કરશો. ધર્મનું તત્ત્વ તમે સમજ્યા છો એમ કેમ કહેવાય? ક્રોધને પરિહરો. ક્રોધ કરવા જેવો નથી. ક્રોધ આત્માનુ

અહિત કરનાર છે. આત્માનું હિત કરનાર તો ક્ષમા છે. કાર્તિક શેઠે ક્ષમા કેળવી તો શક્રેન્દ્રપણે ઉત્પન્ન થયા અને તાપસનો જીવ ઐરાવત હાથીના રૂપે અવતર્યો. શક્રેન્દ્ર હાથી પર ચડવા જાય છે તે વખતે પેલો ઐરાવત પટકિયાં ખાય છે. શક્રેન્દ્ર કહે છે, "ભાઈ! તું ચડવા નથી દેતો, પણ તારું કર્મ ચડવા દે છે. તારું પૂર્વ તાપસ રૂપ મારા વાંસા ઉપર એક વખત બળતી ખીર રેડે, પણ તેનાં પરિણામે તારે મારા વાહનરૂપે બે સાગર સુધી રહેવું પડશે, અને મારે તારા પર ચડવું પડશે. માટે કોઇ પાસે મંત્ર-જંત્ર કરાવતો નહિ." ભાઇઓ! તમારું ભાગ્ય તમારા હાથમાં જ છે. તમારી વસ્તુ આબાદ રાખવા માટે મૂંઝવણ શા માટે અનુભવો છો? મંત્ર-જંત્ર વગેરે કરનારને આભિયોગિક દેવપણે અવતરવું પડે છે. કર્મથી તમે રાજા પણ થઇ શકો અને અમે એવું કરીએ તો અમારે પણ આભિયોગિક દેવ થવું પડે. માટે સ્વરૂપને સમજો. જે સ્વરૂપને સમજશે તે તરશે. અહીં સુધી કહેવાયું. બાકીનું આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૧ મું

[મંગળવાર, શ્રાવણ સુદી ૧૪]

બ્રહ્મચર્યની મહત્તા

આજે આપણે આંગણે મંગળ દિન છે. ભગવાન કહે છે, કે પરભાવમાંથી મુક્ત થઇને જે સમયે આત્મા સ્વભાવમાં આવે છે તે ઘડી અને તે દિવસ મંગળ કહેવાય. મંગળ કરનાર ભગવાન નેમિનાથની સ્તુતિ કરતાં ભગવાન કહે છે, કે—

सोहग्ग महानिहिणो पाये पणमामि नेमि जिणवण हो।
बालेण भूय बालेण जणाइइणो जेण निझिणिओ ॥

સૌભાગ્યના પરમ નિધાન એવા બાલ બ્રહ્મચારી નેમિ જિનેશ્વરના **पाये पणमामि**—ચરણ કમળમાં નમસ્કાર કરીને, જેણે બાલ્યાવસ્થામાં

ભુજાએ કરીને જનાર્દન એવા શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવને જીતી લીધા હતા, એવા નેમિ જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને, બ્રહ્મચર્યની મહત્તા ઉપર આજનુ વ્યાખ્યાન' શરૂ થશે. બ્રહ્મચર્યનો મહિમા વર્ણવતાં શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે—

शीलं धम्मं निहाणं शीलं पावाणं खडणं भणियं ।
शीलं जंतुण जअे, अकत्तिमं मडणं पवरम् ॥

હે આયુષ્યમાન આત્માઓ! શીલ એ તો ધર્મનું નિધાન છે, ભંડાર છે. શીલ પાપનુ ખંડન કરનાર છે. શીલવાળાં પ્રાણીઓ જગતમાં જય અને વિજયને પામે છે. હે આત્માઓ! શીલ એ તો અકૃત્રિમ, નૈસર્ગિક આભૂષણ છે. કેવુ આભૂષણ? તો કહે અકૃત્રિમ. અકૃત્રિમ એટલે સોના-ચાંદીના અલંકારો જેવુ બનાવટી નહિ, પણ કુદરતી, સ્વાભાવિક. આવા અલંકારને માનવજીવન પ્રાપ્ત કરનારે ધારણ કરવો જોઇએ. માણસ ભલે ને નિત્ય નવા નવા અલંકારોથી પોતાના દેહને શણગારે, પણ જેણે બ્રહ્મચર્યનું આભૂષણ પહેર્યું નથી તે તો છતે અલંકારે અલંકાર વગરનો છે. સાચો દાગીનો તો બ્રહ્મચર્ય છે. એ પહેરશો તો જ તમે ખરેખર રૂપાળા લાગશો, સોના-ચાંદી કે ઝવેરાતના આભરણોથી નહિ. બ્રહ્મચર્યનો મહિમા દર્શાવતાં ભગવાન કહે છે, કે જો તમને શરીરને શોભાયમાન કર્યા સિવાય ન જ ચેન પડતું હોય તો તમને એક સુંદર અલંકાર બતાવીએ છીએ. એ શણગારને વરવા ભગવાન નેમિનાથ તોરણથી પાછા વળ્યા અને અખંડ બ્રહ્મચર્યને વર્યા. આપણે પણ એ વસ્તુ અપનાવવા જેવી છે. જો આપણે તેને નહિ અપનાવીએ તો આપણું જીવન ફોતરાં જેવું કિંમત વગરનું બની જવાનુ. જ્યાં બ્રહ્મચર્ય છે ત્યાં જ શાન્તિ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે, કે—

देव-दानव-गंधव्वा जक्ख-रक्खस-किन्नरा ।
बंभयारिं नमंस्सन्ति दुक्करं जे करन्ति ते ॥

હે ગૌતમ! દેવો, દાનવો, ગંધર્વો, યક્ષો, રાક્ષસો અને કિન્નરો

બ્રહ્મચારીને નમસ્કાર કરે છે. દેવોને પણ દુષ્કર એવા બ્રહ્મચર્યનું જે માનવ પાલન કરે છે તે માનવને અમે દેવો નમસ્કાર કરીએ છીએ. ભગવતી સૂત્રમાં શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે, કે એક સમયે ભગવાન દેવોની શક્તિની વાત કરતા હતા. કોઇ એક મહર્ધિક દેવ જે મહા શક્તિશાળી, જ્યોતિના પુંજ જેવા, ઋદ્ધિ અને સમૃદ્ધિથી ભરપૂર, લાખ યોજનના જમ્બુ દ્વીપને ચપટી વગાડીએ એટલા અલ્પ સમયમાં એકવીસ વખત પ્રદક્ષિણા કરી શકે તેવા શક્તિશાળી હોવા છતાં સ્ત્રી આગળ સાવ પામર બની જાય. દેવો કહે છે, "અમારી શક્તિનો પાર નથી, પણ અમે એક દિવસ પણ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકીએ તેમ નથી. દુષ્કર એવા બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કરનાર મનુષ્યને અમે દેવો પણ પ્રણામ કરીએ છીએ." બંધુઓ! બ્રહ્મચર્યના પાલનથી શારીરિક સામર્થ્ય તો વધે જ છે, પણ તેથી આત્મિક લબ્ધિ પણ થાય છે. બ્રહ્મચર્ય આગળ બીજી બધી વસ્તુઓ તુચ્છ અને ફિક્કી લાગે છે. માટે જ ભગવાને કહ્યું છે, કે—

पंचमहव्वय सुव्वयमूलं समणामणाईल साहू सुच्चीभं ।
वेरविरामण पज्जवसाणं सव्व समुद्दमहोदधितित्थम् ॥

પરિગ્રહની મર્યાદા હોય; પણ જો ચોથું વ્રત ન હોય તો એ વ્રત દીપે નહિ. પાંચ મહાવ્રતોમાંથી ચોથું વ્રત પાળવું કઠિન છે. '**समणामणाईं**' ભલી રીતે સાધુ પુરુષોએ જેનુ આચરણ કરેલું છે. અહો! ગૌતમ! જુઓ, જુઓ. '**वेरविरामण पज्जवसाणं**' બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન વૈરીની વૈરવૃત્તિને રોકીને તેને શમાવી દે છે; વૈરવૃત્તિની નિવૃત્તિ થઇ જાય છે. સર્વે સમુદ્રોમાં જેમ સ્વયંભૂ રમણ સમુદ્ર પ્રધાન છે, તેમ સર્વે વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય પ્રધાન છે. બ્રહ્મચર્ય એ જ મોટું તીર્થ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે જેણે મોટો સમુદ્ર તરીને પાર કર્યો છે, તેના માટે ગંગા નદી પાર કરવી એ રમત વાત છે. તેવી જ રીતે, જે આત્માઓ નારીરૂપી સમુદ્ર તરી ગયા તેના માટે અન્ય બીજાં વ્રતોનું પાલન સાવ સહેલું થઇ પડે છે. હે દેવાનુપ્રિયો!

મનુષ્યજીવન પામીને તમે બે કાંટા વગરના રહો તો તમારો જન્મ વ્યર્થ થયો માનવો. તમે એક કિમતી અમેરિકન ઘડિયાળ બજારમાંથી ખરીદી લાવો, પણ જો તેના બે કાંટા ન હોય, તો તે શા ઉપયોગનું ? માનવભવ તો અમેરિકન ઘડિયાળ કરતાં ક્યાંયે કિમતી છે. માનવભવનું ઘડિયાળ તો તમે ખરીદ્યું, પણ તેમાં યમ અને નિયમના બે કાટા છે કે નહિ તેની તમે તપાસ કરી છે ખરી ? જો તમારા આ જીવન-રૂપી ઘડિયાળમાં યમ-નિયમના બે કાંટા ન હોય, તો તમારું જીવન નકામુ છે, એ વૃથા છે. તમે ભલેને શ્રીમંત હો અને વૈભવની છોળો તમારે ત્યાં ઊડતી હોય, પણ યમ-નિયમ ન હોય તો એ બધું ઐશ્વર્ય વ્યર્થ છે. યમ-નિયમ વગર આત્માનો વિકાસ શક્ય નથી. જ્ઞાનીઓ બ્રહ્મચર્યની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે, કે બ્રહ્મ એટલે આત્મા અને ચર્યા એટલે વિચરવું, રમવુ. સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં રમવુ એ તો આત્માનો ગુણ છે મન, વચન અને કાયાથી સ્ત્રીના સંયોગથી નિવર્તવું તેનુ નામ દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્ય. દરેક તપમાં મોટામાં મોટું તપ બ્રહ્મચર્ય છે. કહ્યું છે, કે '**तवेसु वा उत्तमं बंभचेरम्.**' સંવર દ્વારની અંદર ભગ-વતી સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે એક દિવસનું બ્રહ્મચર્ય પાળનારને એક સો એંસી ઉપવાસ તપનો લાભ થાય છે. આ છ માસી તપફ્લ થયું. છ મહિનાના આવા તપના લાભને એવો તે કોણ મૂર્ખ હશે કે હાથથી જવા દે ? વસ્તુના તત્ત્વને સમજો. તમે કહેશો, 'સાહેબ ! ઉપવાસની વાત અમારી આગળ ન કરો !' પણ વાત નહિ કરીએ તો આત્મા નિર્મળ કેમ થશે ? આત્માને નિર્મળ તો કરવો પડશે ને ? ભગવાને કહ્યું છે, કે તપ અને સંયમ વગર આત્મા નિર્મળ થાય તેમ નથી. આ વચનોમા તો તમને શ્રદ્ધા છે ને ? તો પછી કોની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છો ? જે વખતે આયુષ્ય પૂરું થશે તે કાળે ધાર્યું બધુયે ધૂળમાં મળી જશે. નહિ ધાર્યું હોય તે આગળ આવશે. માટે ધર્મને વાયદા પર ન રાખો. ધર્મ તો રોકડા રૂપિયા છે. તેમા ઉધાર ન હોય. તમને રોકડ વેપાર ગમે કે ઉધારિયો ? જો જલદી રોકડ રકમ મળતી

હોય, તો કોઇ ઉધાર વેપાર કરે ખરો ? ન જ કરે. આ ભવ રોકડ વેપાર કરવા માટે મળ્યો છે, વિષયના લોચાઓ ચૂંથવા માટે નહિ. આંખો ઉઘાડીને જુઓ તો ખરા. અનન્ત ભવમાં તમારી જે પત્નીઓ બનેલી તે આ ભવમાં તમારી સાથે બીજા સંબંધે પણ જોડાઇ હોય. માટે દૃષ્ટિ ખોલો. જ્ઞાનીઓના માર્ગને નિહાળો. જગતમાં રાચવા જેવું શું છે ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બારમા અધ્યયનમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે —

खणमित्त सुक्खा बहु काल दुक्खा पगाम दुक्खा अणिगाम सुक्खा ।
संसार मोक्खस्स विपक्ख भूया खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥

ભગવાન કહે છે, "ભાઇઓ ! કામનો ઉપભોગ કદાચને તમને ક્ષણ વાર માટે સુખ આપે, પણ વારસામાં ઘણા દીર્ઘ કાળ સુધી ભોગવવાં પડે એવાં દુઃખને મૂકી જશે." આ વાતનો તમે જરા સરખો યે વિચાર કર્યો છે ખરો ? ક્ષણભરનાં સુખ માટે તમે ચિર કાળની યાતનાને નોતરી રહ્યા છો. એક વખતના અબ્રહ્મચર્યથી તમે નવ લાખ સંજ્ઞી મનુષ્ય અને સમુચ્છીમ મનુષ્યની હત્યા કરી રહ્યા છો, તેની તમને ખબર છે ? એક સો એંસી ઉપવાસનો લાભ બતાવ્યો તે આ વાતને તમારા મનમાં ઠસાવવા માટે જ. અહિંસક જીવો હિંસાએ ન જીવે. સુખ પ્રાપ્ત કરવા જતાં સુખ ટળે છે. માટે આંખો ખોલો. સૂર્યનો પ્રકાશ ચોમેર ફેલાઇ ગયો છે. તો હવે ઘુવડ જેવું જીવન જીવવાનું છોડી દો. તમે કહેશો, કે વિષયના ઉપભોગથી અમને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ આ માન્યતા ખોટી છે. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે તેમ કરવાથી તમને સુખની પ્રાપ્તિ થવાની નથી. જરા તમારાં આંતર ચક્ષુઓને ખોલો તો ખરા. જરા જુઓ તો ખરા કે વિષયના સેવનથી સુખ મળે છે કે ટળે છે ? વિષયનું ક્ષણિક સુખ પ્રાપ્ત કરવા જતાં આત્માનું સાત્વિક અને અનન્ત કાળ સુધી ટકી રહે તેવું સુખ તમે ગુમાવી બેસો છો તેનો તો જરા વિચાર કરો. જ્ઞાનીઓ ઉચ્ચ

સ્વરે પોકારી પોકારીને કહે છે, કે જેટલી અબ્રહ્મચર્યમાં આસક્તિ, જેટલું તેનુ સેવન, તેટલાં ભાવમરણ. જન્મમરણના ફેરામાંથી છુટકારો મેળવવો હોય તો બ્રહ્મચર્યવ્રતને અંગીકાર કર્યા સિવાય છૂટકો નથી. માટે તમારી ઇન્દ્રિયો પર 'કન્ટ્રોલ' મૂકો. તેને કાબૂમાં રાખો. માંદા પડો છો ત્યારે વૈદ્યના કહેવા પ્રમાણે મગનું પાણી પીને જીભને વશમાં નથી રાખતા ? જ્ઞાનીઓ કહે છે, તમારી સ્વાદેન્દ્રિય પર કાબુ કેળવો. સ્વાદેન્દ્રિયને જીતનાર માટે બ્રહ્મચર્યનુ પાલન સરળ બની જાય છે. જીભને જીતનાર આત્મા જ બ્રહ્મચર્યને પાળી શકે. તેના પાળનારને જ એક સો એંસી ઉપવાસનો લાભ થાય છે. માટે સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર તમારે જય મેળવવો જ પડશે. આત્માની આઝાદી જો તમારે પ્રાપ્ત કરવી હોય તો વિષયની ગુલામી છોડવી પડશે. જેમ જેમ તમે આઝાદી પ્રાપ્ત કરતા જશો તેમ તેમ વિષયની ગુલામીની શૃંખલા તૂટતી જશે. કોઇ નટ દોરડા પર ચડી નાચવાનું શરૂ કરે છે ત્યારે તેને આનંદ આવે છે. પણ ક્યારે ? જ્યારે નીચે ઊભેલા ઢોલક બજાવે ત્યારે. ઢોલકના તાલ સાથે નાચતા તે રંગમા આવી જાય છે. એમ તમે પણ જો સંયમ અને ત્યાગના ઢોલ બજાવો તો તમારો આત્મા પણ આનંદના તાલે નાચીને રંગ જમાવે. માટે જીવનને આદર્શ બનાવો. જીવન ખાવાપીવા માટે નથી મળ્યું, પણ ધર્મનુ આચરણ કરવા માટે મળ્યુ છે. જૈનનો દીકરો હોય, તો એક વખતના બ્રહ્મચર્યભંગથી નવ લાખ સંજ્ઞી અને અસંખ્ય જીવોની હત્યા થાય છે એમ સાભળતાં તેનુ હૈયું કંપી ઊઠે. મહાત્માજીએ છત્રીસ વર્ષની ભર યુવાવસ્થામાં બ્રહ્મચર્યવ્રત અગીકાર કર્યું. તમને કહેશુ તો જવાબ આપશો, 'શું કરીએ ? પુત્ર નથી.' ભગવાન મહાવીરે, પુત્ર ન હતો છતાં, અઠ્ઠાવીસ વર્ષની વયે બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકાર્યું. પુત્રના અવતરવાની રાહ ન જોઈ. તો પછી તમે કોની રાહ જોઇ રહ્યા છો ? હવે નીકળો. એક દેહમાંથી નીકળવુ મુશ્કેલ છે. બ્રહ્મચર્યપાલન સિવાય આત્મા નિર્મળ કેમ થશે ? કોઈ પણ આત્મા બ્રહ્મચર્ય સિવાય મોક્ષને પામ્યો નથી અને

પામવાનો પણ નથી. કોઇ પણ આત્મા શીલ વિના સંસારસુખને પામ્યો નથી, પામવાનો નથી અને પામશે પણ નહિ. સર્વથા બ્રહ્મચર્યને જો સ્વીકારી ન શકીએ, તો કેટલી પામરતા છે તે જણાઇ આવશે. તમારે સમજવું જોઇએ, કે જેણે બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું તે ભગવંત-તુલ્ય બન્યો.

બ્રહ્મચારી ભગવાન સમો રે,
એમ કહે જિનરાય, રે સગુણ નર!

આવો છે મહિમા બ્રહ્મચર્યનો. માટે જ બ્રહ્મચર્યને અપનાવી લેવું જોઈએ. નહિ તો મરણકાળે મનમાં ઓરતો રહી જશે. જે કાળે બ્રહ્મચર્યનો સ્વીકાર કરવા આત્મા તૈયાર થાય તે ઘડી જ દિવાળીનું પર્વ માનવું. નાની વયમાં જે જાગ્યો, તે પાછલી અવસ્થામાં '**તવેસુ વા ઉત્તમં બંભચેરમ**'ને સ્વીકારે અને શીઘ્ર અમરત્વને પ્રાપ્ત કરે. તમારે અમર થવું છે ને? જે આત્માઓ પુખ્ત વયે પણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવા તૈયાર થાય તેમને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે. ભગવાને સભામાં બ્રહ્મચર્યવ્રત લેવાનુ બતાવ્યું છે તેનું પણ રહસ્ય છે. બધાની હાજરીમાં વ્રત લેવાથી વ્રતધારી પર જબરો અંકુશ રહે છે. લોકલાજથી ડરીને તે વ્રતનો ભંગ કરતાં અટકી જાય છે. આત્માએ સદા જાગ્રત રહેવું જોઈએ, જેથી સ્ખલન ન થાય. આવા વ્રતીને જોતાં બીજાને લાભ થાય છે. જેને જોતાં બીજા રૂડું જાણે અને બીજાને ત્યાગનો ચાંદલો કરે તો તેનો લાભ મહાન અને અમૂલ્ય છે. કંઇ નહિ તો ઓછામાં ઓછું એક દિવસનુ બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકારે તેને પણ મોટો લાભ થાય છે. કોઈ કરોડપતિ પ્રતિ માસે દસ લાખનું દાન આપે તેના કરતાં યે આ લાભ મોટો છે.

પ્રતિ માસે કરે દાન જે દસ લાખ ગાયનું,
તેનાથી સંયમી શ્રેષ્ઠ, ભલે આપે ન તે કશું.

શરમ કે લજ્જાના કારણે પ્રત્યાખ્યાન ઘરે ન કરતાં જાહેરમાં જ કરવાં જોઈએ. આજે આપણને સુવર્ણ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. એ અપૂર્વ

અવસર વારે ઘડીએ મળવાનો નથી. માટે એકથી સંતુષ્ટ ન થશો. અમે તો આશાભર્યા છીએ, કે તમે સદાયનુ બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકારી લેશો. જ્ઞાનીઓએ આજના દિવસને ઉત્સવદિન કહ્યો છે. જેણે ભગવાનની સાથે સગપણ કર્યા છે, તેનાં ગીત તો બધા યે ગાય. એવાને આત્માની ભૂમિકા શુદ્ધ કરવા માટે, આલોચના કરીને, પ્રત્યાખ્યાન આપીશું. જેમ હોળીના દિવસોમાં રંગની પિચકારીઓ છોડતા જેના પર છોડી હોય છે તેને તો રંગી જ દે છે પણ બીજાઓ પર પણ રંગના છાટાઓ તો ઊડે જ છે, તેમ મારા ગુરુદેવ પ્રત્યાખ્યાનરૂપી પીચકારી છોડશે. તેના છાંટાઓ અહી ઉપસ્થિત થયેલા બધાને લાગશે. માટે પ્રોત્સાહનનો ચાંદલો કરવા તૈયાર રહેજો.

વ્યાખ્યાન ૩૨ મું

[બુધવાર, શ્રાવણ સુદી ૧૫]

ભગવાન ત્રણ લોકના નાથ રાયપસેણીય સૂત્ર આગમે છે, તેમાં શું શુ દર્શાવેલું છે તેનુ વર્ણન શાસ્ત્રકારો કરી રહ્યા છે. જે જીવો ખૂબ જ સમ્યગ્ રીતે વિચાર કરે છે તેઓને અતરનુ જ્ઞાન થાય છે. માટે જ જ્ઞાનીઓએ આગમને અરીસાની ઉપમા આપી છે. આગમ એ સમ્યગ્દૃષ્ટિનુ દર્પણ છે. જેમ આંખવાળો માનવી નાહી-ધોઈને મોઢા ઉપર ક્યાય ડાઘ તો નથી રહી ગયો ને તેની ખાતરી કરવા દર્પણમા પોતાનુ મુખ જુએ છે, તેમ જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે તમારે પણ અતરમા ડાઘ જોવા માટે આગમરૂપી અરીસામા જોવુ જોઈએ. કોઈ કહેશે, કે આખવાળા માનવીને વળી અરીસાની શી જરૂર ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર બીજા પ્રશ્નથી જ આપીએ તો ? ત્યારે શુ અરીસો આધળા માટે છે ? શરીર પરના ડાઘ જોવા માટે અરીસાની જરૂર દેખતાને જ હોય, અધને નહિ. જ્યાં સુધી તમારી પાસે આગમનો અરીસો નહિ હોય ત્યા સુધી તમારી કાયાનું કલ્યાણ નહિ થાય. તમારામા રહેલી ખોડ-

ખાંપણોને વીતરાગદેવ અરીસા વડે બતાવે છે. તમારે એ ખોડખાંપણોને કાઢવી પડશે. તમારી કુટેવોને છોડવી પડશે. કોઇ કહેશે, કે આગમને મૂકો આઘા. આગમ છે જ નહિ. જેમ ચક્ષુવિહીનને અરીસો અળખામણો લાગે છે, તેમ શ્રદ્ધારહિતને આગમ અળખામણું લાગે તેમાં નવાઇ શી છે? જેની દૃષ્ટિ જ જ્યાં સવળી અને સરળ નથી, તેને અરીસો પણ વાંકો દેખાવાનો. જેની દૃષ્ટિ જ ભ્રાન્તિગ્રસ્ત છે, તેને આગમો પણ ભ્રાન્તિભર્યા લાગવાના. આવી દૂષિત દૃષ્ટિ જ્યાંસુધી હોય, ત્યાંસુધી કદાચ ને તે આગમને વળગે તો ય લાભ થવાનો નહિ. માત્ર ટિચાયા કરવાનું જ તેના ફાળે રહે છે. હે ગૌતમ! નંદીસૂત્ર, આચારાંગ સૂત્ર વગેરે આગમો સમ્યગ્વાનને સમ્યક્પણે અને મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાને મિથ્યારૂપે પરિણમે છે. અન્યના આગમો જો સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો વાંચે તો સમ્યક્પણે પરિણમે. માટે દોષ દૃષ્ટિમાં છે, આગમમાં નહિ. આપણે કહીએ પણ છીએ, કે જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ. અંધ આગળ આગમરૂપી અરીસો મૂકીએ અને તે લેવા જાય તો તેનું માથું ફૂટે. ડાહ્યા માણસના વ્યાવહારિક આચરણમાં અને સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાના આચરણમાં અંતર રહેવાનું. સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો આગમની દૃષ્ટિએ તેનું આચરણ નિર્દોષ છે એવું જાણ્યા પછી જ આચરણ કરવાનો. જે કોઇ આત્મા આ આગમના અરીસાને પોતા પાસે રાખશે તે દુઃખથી મુક્ત થશે. આગમોને કહેનાર અને આપણી પાસે લાવનાર પ્રત્યે જો આપણામા અંતરંગ ભક્તિભાવ ઊપજે, તેમાં શ્રદ્ધા પ્રગટે તો આપણો આત્મા સરળ થઇ જાય.

સૂર્યાભદેવને અંતરંગની ભક્તિનો વેગ ઊપજ્યો છે. માટે તે જવા તૈયાર થયા છે. આભિયોગિક દેવ સૂર્યાભદેવને કહે છે, "આપની આજ્ઞા પ્રમાણે બધુ કરી આવ્યો છું. એટલે આપની આજ્ઞા હવે આપને પાછી સોંપું છું." સેવકે પોતાની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું તેથી સૂર્યાભદેવનું ચિત્ત પ્રફુલ્લ બને છે. ભાઇઓ! તમારા દીકરા-દીકરીઓ તમારા આદેશો અને આજ્ઞાઓનું પાલન કરે, તો તમારું હૈયું પ્રફુલ્લિત

નથી થતું ? સૂર્યાભદેવે તેને કહ્યું, “વારુ, તું જા. સુધર્મસભામાં જઈ, ઘંટાનો રણુકાર કર. એ ઘંટાને એક લાખ યોજનનો ઘેરાવો છે. એ ઘંટાને ખૂબ જોરથી વગાડ અને આ વાતને જાહેર કર કે સૂર્યાભદેવના વિમાનમાં રહેલાં બધાંયને સૂર્યાભદેવે આજ્ઞા કરી છે કે આમ્રશાલ ઉદ્યાનમાં બિરાજી રહેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદના કરવા ચાલો. દેવો ! તમે બધા પણ તમારી બધી ય રિદ્ધિ વગેરેને સાથે લઇને સૂર્યાભદેવની સાથે તૈયાર થઈ જાઓ.” સેનાપતિએ કહ્યા પ્રમાણે આવી ઉદ્‌ઘોષણા કરી અને તેણે ત્રણ વાર ઘંટા વગાડી. ભગવાન કહે છે, “હે ગૌતમ ! ઘંટાનો એવો તો ધ્વનિ ઊઠ્યો, કે દેવો અને પડછંદા–બધા ય જાગી ઊઠ્યા.” તમે અહીં બેઠા હો અને ઉપરથી ગડગડાટ કરતુ વિમાન પસાર થાય તો તમને આશ્ચર્ય થાય ને ! દેવો ભોગવિલાસ, રતિક્રીડા વગેરેમાં મગ્ન હતા. ઘંટારવ સાંભળી બધાને થયું, “આ ઓચિંતાનું શુ થયું ?” બધાને જાણવાનું કુતૂહલ ઊપજ્યું. અવાજ બંધ થયા પછી સેનાપતિએ ઉદ્‌ઘોષણા કરતાં કહ્યું, “સૂર્યાભદેવે ઉદ્‌ઘોષણા કરાવી છે, કે...” આ સાંભળી બધા એકદમ શાન્ત અને સ્તબ્ધ બની ગયા. જેમ કોઇ મહાન વક્તા બોલવાનું શરૂ કરે અને શ્રોતાજનો શાન્ત બની જાય છે તેમ. જેમ બધા એકતાન બની જાય છે તેમ દેવો પણ એકતાન થઇ ગયા. ભાષણો તો ઘણા યે આપે છે, પણ નહેરૂ ભાષણ આપે ત્યારે ? સભા કેવી શાન્ત અને એકચિત્ત બની જાય છે ? દેવો કહેવા લાગ્યા, “સ્વામીની આજ્ઞા છે, માટે તરત બધાં કામો પડતાં મૂકીને તૈયાર થઈ જાઓ.” તમારે પણ ભગવાનની આજ્ઞા સાંભળીને દેવો જેમ બધાં કામો પડતા મૂકીને એકદમ એકમત અને એકતાન થવું જોઇએ. કોઇએ વિરોધનો સૂર ઉઠાવવો ન જોઇએ. “આગમ આઘાં મૂકો,” એમ જિનેશ્વરના મુમુક્ષુએ કદાપિ બોલવું ન જોઇએ. આ તો હરણિયો પારો છે. જો ભગવાનની આજ્ઞામાં એકતાન થયા તો ભગવાન બની જવાય; અને જો આજ્ઞાને આઘી મૂકશો તો ભગવાનપણું પણ આઘું જતું રહેવાનુ. ભગવાન કહે છે, કે

તમે કોના સામે બોલો છો? આ આજ્ઞાનું પાલન એ બહુ ગંભીર અને ગહન વાત છે. તમારાથી સામાયિક ન થયાં તો તમે જાણો, પણ સામાયિક સારે ચેડાં ન કઢાય. ભાઈઓ! તમને સમ્યક્ શ્રદ્ધા રાખતાં કોણ અટકાવે છે? જ્યારે દેવો પણ વ્યવહારમાં આવીને આજ્ઞાનું પાલન કરે છે, તો તેમ કરતાં તમને શું થાય છે? તમારી ગૃહરાણી જો તમારી આજ્ઞા ન માને. તો તમને ગમે? તમે કહેશો, નહિ જ. તો પછી, ભગવાનનાં વહાલાં ક્યારે થવાય? ભગવાનની આજ્ઞા પાળીએ ત્યારે જ ને? જો તમારી અર્ધાંગના તમારી ઉપરવટ જઈને વર્તે, તો તમને વહાલ કે હેત તેના પ્રત્યે ઊપજતું નથી; તેમ ભગવાનની ઉપરવટ જઈને આપણે વર્તીએ, તો ભગવાનને આપણા પર ક્યાંથી હેત આવે? ભગવાનની આજ્ઞામાં રહો તો ભગવાનને વહાલ આવે. ભગવાન તો કોઈનો રાગ પણ નથી કરતા કે નથી કોઈનો દ્વેષ કરતા. તેમના આજ્ઞાપાલનથી ભક્તના હૃદયમાં ભક્તિનો ઝરો વહેવા લાગે છે.

સૂર્યાભદેવના હૃદયમાં ભક્તિનો ઝરો વહી રહ્યો છે. ઘોષણા સાંભળીને કેટલાયને ભગવાનનાં દર્શન કરવાની ભાવના થઈ. કેટલાકને કુતૂહલવૃત્તિ થઈ. કેટલાકને થયું, કે આજ સુધી જે સાંભળ્યું નથી તે આજે સાંભળવાનું મળશે. કેટલાકને થયું, કે સૂર્યાભદેવની આજ્ઞા થઈ છે એટલે જવું પડશે. કેટલાક તો, આમ ધારી, જિનભક્તિમાં રંગાઈ ગયા. કેટલાક વળી આ તો અમારો છે એમ માની જવા તૈયાર થયા. આવી રીતે ઋદ્ધિસિદ્ધિ સહિત, વિમાન સહિત યથાસમય આવવા તૈયાર થઈ ગયા. સેવકે આવી કહ્યું, "સ્વામી! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે ઘંટા વગાડી આવ્યો છું." આટલું નિવેદન કરે છે ત્યાં તો બધા દેવો હાજર થઈ ગયા. સૂર્યાભદેવ તો દેવોનો પરિવાર જોઈને, પોતાની આજ્ઞાના થતા પાલનથી ફૂલ્યોફાલ્યો માતો નથી. એમ, તમે પણ ઉપાશ્રયમાં આવી ગુરુમુખેથી ધર્મનું શ્રવણ કરો, તો અમને કેટલો આનંદ થાય! પછી સૂર્યાભદેવે કહ્યું, "એક લાખ યોજન લાંબું-પહોળું એક વિમાન તૈયાર કરી આવો, કારણ કે જમ્બુદ્વીપ એક

લાખ યોજનના વિસ્તારમાં છે. જમ્બુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં નાના પ્રકારના સ્તમ્ભો તૈયાર કરી તેમને રત્નોથી મઢી દો. તેઓમાં હસ્તિ, રથ, યોગ વગેરેને મૂકો. હજાર હજાર સૂર્યના પ્રકાશ જેવુ એ વિમાન કરજો. જોનારની આંખો તેજના પુંજથી અંજાઇ જાય તેવી તેની દીપ્તિ હજો. નાના પ્રકારના શણગારવાળું, દિવ્ય ગતિવાળું વિમાન બનાવી લાવો." આભિયોગિક દેવે કહ્યું, "જેવી આજ્ઞા." આ સાભળીને સૂર્યાભદેવ તો રાજી રાજી થઇ જાય છે. વિમાનની ત્રણે બાજુએ સોપાન ગોઠવવામાં આવ્યાં. સોપાન એટલે ચડવાનાં પગથિયા. એક સોપાન પૂર્વ દિશાભિમુખ મૂક્યું, તેની આગળ મણિઓનાં તોરણો બાંધ્યાં. તોરણો ઉપર તોરણુ અને તેના પર એક હજાર આઠ દલવાળું કમળ ગોઠવ્યું. આ પ્રમાણે કરીને પછી ભૂમિભાગને શણગારવાનુ શરૂ કર્યું. મણિઓનુ વર્ણન કરાય તેમ નથી. કેવા વિવિધ વર્ણનાં એ રત્નો હતા? શ્યામ, રક્ત, પીત, હરિત, શ્વેત અને વિચિત્ર વર્ણના એ મણિઓ હતા. સૂર્યાભદેવે બધી યે જાતના મણિઓની સમજ પાડીને જેમ સુંદર લાગે તેમ ગોઠવવા કહ્યું એ વિમાનમાં સૂર્યાભદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવોને બેસવા માટે ભદ્રાસનો મૂકવામાં આવ્યા. શક્રેન્દ્રના સામાનિક દેવોની સંખ્યા તમે જાણો છો? આનુ મહત્ત્વ સમજાવતાં ભગવાન કહે છે, કે આ દેવોએ પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. શાના વડે તે જાણો છો? આવી બાહ્ય પ્રસિદ્ધિ તો માગો અને તમારો આત્મા એક વાર નહિ પણ અનેક વાર ભોગવી આવ્યો છે. આવું ભાન કરાવીને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાની સમજણ આપતાં ભગવાન કહે છે, કે "હે આત્માઓ! તમારે તમારી પ્રસિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાની છે. હું ધર્માચરણ કરું તો આવતા ભવમાં આવી પ્રસિદ્ધિ મળે એ માટે નહિ, પણ આ તો પુણ્યની લીલા છે એવી ભાવના કેળવજો." આ લીલાનું વર્ણન સાંભળતાં હૃદયમાંથી આશ્ચર્યના ઉદ્‌ગાર સરી પડે છે? તમને તે પ્રત્યે આકર્ષણ થાય છે? શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે પુણ્યનું ફળ સુખ. તે ભોગવતાં સુખ લાગે. પાપનું ફળ દુઃખ. તે ભોગવવું ગમે નહિ.

પાપનું ફળ તો નરક છે. પુણ્યની વાતો સાંભળીને તમારું મન કેમ તેના પ્રત્યે લલચાઈ જાય છે? જગતની વસ્તુઓમાંની બધી યે વસ્તુઓને આપણે સ્પર્શી છે, પણ આત્મા ક્યાં ગયો નથી? ખબર છે? સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં. ભગવતી સૂત્રમાં ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પૂછ્યું, "હે પ્રભુ! આ આત્મા, માતા, પિતા, પુત્ર વગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે?" પ્રભુએ કહ્યું, "હા, એક વાર નહિ પણ અનેક વાર, અને હજી અનંત વાર થશે."

આ દેવનાં સુખ પ્રત્યે તો જરા દૃષ્ટિ કરો. આયુષ્ય હોય એટલાં હજાર વર્ષે લે, કારણ કે તેઓ અહીંથી રળીને ગયા છે. તેનું ફળ ત્યાં ભોગવે છે. પુણ્યના પ્રતાપે દેવગતિ છે. જગતના જીવોને આ જ વાત ભગવાન બતાવે છે. સૂર્યાભદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવો છે. તમારે ચાર સો હોય તો યે 'અધધ' થઈ જાય ને! તમે કહેશો કે અમારે ત્યાં પણ પેઢીમાં ચાર સો નોકરો છે. દેવલોકમાં તો સેવકો વગર મહેનતાણે આજ્ઞાઓનું પાલન કરે છે. તમારા નોકરો વગર પગારે તમારું કામ કરશે ખરા? વળી, દેવલોકમાં સેવકોને ઇચ્છા હોય તોય કાઢી ન મૂકી શકાય; ત્યારે તમારા નોકરોનું આવું છે ખરું? તમે ક્યારે લાત મારીને નોકરોને કાઢી મૂકશો તેની કંઈ ખાતરી છે? બોલો, દેવભૂમિ મોટી કે તમારું માટુંગા મોટું? કોઈ કહેશે, દેવભૂમિ મોટી અને કોઈ કહેશે, માટુંગા. માટુંગા દેવભૂમિથી કઈ રીતે ચડિયાતું તે કહેશો? તમે કહેશો, કે દેવભૂમિમાં ધર્મ નથી પણ માત્ર ભોગ જ છે, જ્યારે મનુષ્યગતિમાં ધર્મ છે, માટે અમારું માટુંગા ચડીયાતું. ભગવાન કહે છે, કે તમારે દેવગતિ કે મનુષ્યગતિમાં જવાની વૃત્તિ કરવાની જરૂર નથી. દેવગતિમાં જનાર ભોગમાંથી નવરો થાય ત્યારે ધર્મને સંભારે ને? વર્તમાનમાં આવા સદ્‌ગુરુનો લાભ મળ્યો છે તો પછી શીદને ટોલિયા ઢાળીને પ્રમાદમાં સૂતા પડ્યા છો? સાધવાની દિશાને સાધી લો. જીવનું કલ્યાણ કરી લો. હું આપને પ્રશ્ન કરું છું, કે મુંબઈ મોટું કે સૂર્યાભદેવનું વિમાન મોટું? ધર્મના જે ઠાઠ અને

ભપકા અહીં જણાય છે, તે અન્યત્ર જોવા નહિ મળે. વળી, આ ભારતભૂમિ તો ત્યાગમાં સહુથી મોખરે છે, દેવભૂમિ નહિ.

આ વાતને દૃષ્ટાન્ત આપીને વિશદ કરીએ. ગોપીઓને શ્રીકૃષ્ણ ઉપર એવો ભક્તિભાવ કે એના આગળ આ સંસાર તેમને ખારો લાગતો. તમને ભગવાનની ભક્તિ આગળ આ સંસાર ખારો લાગે છે? દેવલોકમાં પણ ગોપીઓની ભક્તિનાં વખાણ થતાં, કે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિમાં રંગાયેલી ગોપીઓની ભક્તિ અદ્વિતીય છે. દેવોએ એક સેવકને બોલાવી આજ્ઞા કરી, કે 'એક વિમાન લઇને જાઓ. ગોપીઓને કહેજો, કે દેવોએ આજ્ઞા કરી છે માટે આ વિમાનમાં બેસીને દેવલોકમાં આવો. આવી ભક્તિવાળી ગોપીઓને ગંધાતા સમાજમા રહેવા ન દેવાય. માટે આ વિમાનમાં બેસી દેવલોકમાં આવતાં રહો.' સેવકોએ જઇને ગોપીઓને કહ્યું, કે 'તમારા ભાગ્ય ઊઘડી ગયાં છે. દેવતાઓએ તમારા માટે આ વિમાન મોકલ્યું છે. તેમાં બેસી જાઓ. અહીં તમારી ભક્તિ કોઈને પાલવતી નથી. દેવલોકમાં આવી તમે નિરાતે ભક્તિ કરજો.' ગોપીઓએ કહ્યું, કે 'અમે શામાટે આવીએ?' સેવકોએ કહ્યું, કે 'દેવોની આજ્ઞા છે માટે.' ગોપીઓએ કહ્યું, કે 'તમારા દેવોને કહેજો, કે અમારે આવવું નથી. અમને ત્યાં લઇ જવાનું કારણ શું છે?' સેવકો કહે છે, કે 'તમારી ભક્તિને વશ થઇને તમને તેડવા આવ્યા છીએ.' જોજો, હો, ગોપીઓ કેવો સુંદર પ્રત્યુત્તર આપે છે! ગોપીઓ કહે છે કે, 'તમારાં કાળજાં તો ઠેકાણે છે ને? જેની ભક્તિ અમે કરીએ છીએ તે શ્રીકૃષ્ણ અમને ત્યા મળશે?' સેવકોએ કહ્યું, 'નહિ.' ગોપીઓએ કહ્યું, 'તો, એમ જ, અમારા વગર પાછા જાઓ. અમારે દેવલોકમાં આવવું નથી. વ્રજ વહાલું લાગે છે, માટે વૈકુંઠ નથી જવું. અમને વૈકુંઠ નથી જોઇતું. અમને તો વ્રજ જ વહાલુ છે. દેવલોકમાં અમને અમારો નંદનો લાલ ક્યાં મળવાનો હતો? માટે અમે તો નથી આવવાના' સેવકો કહે છે, 'હે મૂર્ખીઓ! દેવલોકમાં આવવાની શીદને ના પાડો છો? ત્યાં

કેવાં સુખ છે! ખાવું, પીવું અને આખો કાળ આનંદ કરવો. ત્યાં રાંધવા કરવાની કડાકૂટ નથી.' ગોપીઓએ કહ્યું, કે 'એ બધું યે કબૂલ. પણ અમારે તો કૃષ્ણ સિવાય બીજું કંઇ ન જોઇએ. જ્યાં એ ત્યાં અમે.' જુઓ. ગોપીઓને પોતાના આરાધ્ય દેવ પ્રત્યે કેવો અવિચલિત અને અનન્ય પ્રેમ છે! તમને તમારા ભગવાન પ્રત્યે આવો પ્રેમ છે? આવી અટલ શ્રદ્ધા છે? અખંડ શ્રદ્ધા હોય તો જ આવો પ્રેમ ઊપજે. શ્રદ્ધા વિના આત્મા સાચું સોનુ બની શકે નહિ. માટે શ્રદ્ધાવાન બનજો. આ સૂર્યાભદેવને ભગવાન પ્રત્યે કેટલી શ્રદ્ધા છે! માટે તો એ તેમના દર્શને જવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે. ચાર હજાર સામાનિક દેવોનાં ભદ્રાસનો ગોઠવાઈ ગયાં છે. માટે બેસી જાઓ. તમે બેસવા આવશો ને? કયા વિમાનમાં?

'સત્સંગ વિમાન આવ્યું, ભક્તોને મન ભાવ્યું,
મહાવીરભક્તો આવો વિમાને બેસવા.'

સત્સંગનુ વિમાન લઇને અમે તમારે આંગણે આવ્યાં છીએ. એમાં બેસ્યા સિવાય તમારો ઉદ્ધાર થાય તેમ નથી. માટે બેસવા આવજો. ભુલાય નહિ હવે, સૂર્યાભદેવનું વિમાન તૈયાર થઇ રહ્યું છે. તો તે ભગવાનના દર્શન કરવા કેવી રીતે જશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૩ મું

[શનિવાર, શ્રાવણ વદી ૩]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ભગવાન શું બતાવી રહ્યા છે? '**परिसा पडिगया**' વગેરે શું બતાવે છે? સૂર્યાભદેવ એક લાખ યોજનનું વિમાન સજીસાજીને ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરવા આવે છે. પૂર્વે જે આત્માઓએ જડ અને ચૈતન્યના પાર્થક્યને પારખીને ચૈતન્યમા જ આનંદ માન્યો છે, તે આત્માઓમાં ચતન્ય જાગ્રત થાય છે. જેને ભેદ જ્ઞાન થયું છે તે અને કદાચ જેના

દર્શન મોહનીય કર્મનો ઉદય થયો છે તે પડી જાય. પણ જે સમ્યગ્ દષ્ટિ આત્માઓ જે ગતિમા ઉત્પન્ન થયા છે, થાય છે અને થવાના છે, તે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ પ્રયોજનપ્રધાન દષ્ટિવાળા હોય છે. તેમને દેવવિમાન કરતાં મહાન પુરુષોની વિભૂતિમાં જ વિશેષ આનંદ ઊપજે છે, કારણ કે પૂર્વે એમણે સરળતાને જ અપનાવી છે. સૂર્યાભદેવે દેવોને કહ્યું, "શીઘ્ર વિમાનને ઉપાડો." સૂર્યાભદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવો માટે ભદ્રાસનો ગોઠવાઇ ગયાં છે તે આગળ કહી ગયા છીએ. સૂર્યાભદેવની ચાર પટરાણીઓ અને તેમના પરિવાર માટે પણ ભદ્રાસનો ગોઠવી દેવામાં આવ્યાં છે. અતરંગ દેવો માટે અગ્નિકોણમાં આઠ હજાર ભદ્રાસનો ગોઠવી દેવામાં આવ્યાં અને એની વચ્ચેના સભ્યોને માટે દક્ષિણ દિશામાં દસ હજાર અને બહારના સભ્યો માટે બાર હજાર ભદ્રાસનો ગોઠવવામાં આવ્યાં. આ બધુ કોણ કરે છે? હવે સૂર્યાભદેવના અગરક્ષકોનુ વર્ણન આવશે. આજે પણ નહેરૂ જેવા મોટા માણસો બહાર જાય છે ત્યારે તેમની સાથે અગરક્ષકો હોય છે જ ને! સૂર્યાભદેવની ચારે બાજુએ, પ્રત્યેક દિશાના ચાર હજાર એમ સોળ હજાર અગરક્ષકો ગોઠવાઇ ગયા. તમારે કેટલા અગરક્ષકો છે? આભિયોગિક દેવો કહ્યા પ્રમાણે વિમાનને સજ્જ કરીને સૂર્યાભદેવ પાસે આવે છે. આવીને કહે છે, "આપે જે આજ્ઞા આપી હતી તેનુ બરાબર પાલન કર્યું છે." આ સાભળીને સૂર્યાભદેવના હર્ષનો પાર રહેતો નથી. તે આ શાનુ ફળ ભોગવે છે? પૂર્વે કરેલાં પુણ્ય અને ધર્મનું જ તો. સૂર્યાભદેવ પોતાની પટરાણીઓ, નર્તકો અને ગંધર્વોનું જૂથ લઇને આવે છે. સહુ કોઇ પોતપોતાના સ્થાને ભદ્રાસનમાં બેસવાની તૈયારી કરે છે. સૂર્યાભદેવ આવે છે ત્યારે આખો સમૂહ બહાર ઊભો છે. સૂર્યાભદેવ વિમાન ફરતી ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા ફરે છે. સૂર્યાભદેવ સોપાન પર ચડીને અદર બેઠા. બીજા બધા પણ પોતપોતાના આસને ગોઠવાઇ ગયા. દરેકને ચડવાના સોપાનો જુદાં જુદાં હતાં. વિમાનની સવારી ગોઠવાઇ ગઇ, પછી સવારી ચાલી.

આમાં પણ ક્રમ તો ખરો જ. સહુની પહેલાં આઠ મંગળ કળશ ચાલે છે. યાન નામના વિમાનને ગજવતા, ગજવતા આવે છે. ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ! સૂર્યાભદેવને માર્ગમાં અસંખ્ય દ્વીપોને ઓળંગવા પડ્યા." પછી તે નંદીશ્વર દ્વીપે આવ્યા. ત્યાં શું કર્યું? રતિકર વિમાનમાં પોતાની જે દેવમાયા હતી તે બધી તેમણે સંકેલી લીધી. અને ભરતક્ષેત્રમાં આવવા માટે સામાન્ય માયા સર્જી અને જ્યાં ભગવાન હતા ત્યાં યાન નામનું વિમાન ખરર કરતું આવ્યું. જ્યાં ભગવાન બેઠા હતા ત્યાં આવીને વિમાન સહિત તેમણે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી. વિમાનને ધરતીથી ચાર અગુલ ઊંચું રાખ્યું. પછી વિમાનમાંથી ઊતરીને પ્રભુની સંમુખ ચાલવા માંડ્યું. તેમણે ફરીથી પ્રદક્ષિણા કરી અને કહ્યું, "હે પ્રભો! હું મારા રક્ષ્ય પરિવાર સહિત આપને વંદન કરું છું." પ્રભુ બોલ્યા, "હે સૂર્યાભ! આ તમારો નિત્ય પરંપરા વ્યવહાર છે. આ તો હોય જ. આ તો તમારે કરણીય છે, તમારો આચાર છે." ચારે જાતિઓના દેવો અરિહંત ભગવંતને વંદે છે, અને પોતાનાં નામ અને ગોત્ર સંભળાવે છે. પુરાણા ગોત્રોચ્ચારથી જો કદાચને અભિમાન આવી ગયું હોય, તો ઊતરી જાય. આવું અભિમાન-pride એક વખતે દશાર્ણભદ્ર રાજાને થયું હતું. તેણે વિચાર કર્યો, કે એવા ભપકા અને ઠાઠમાઠથી ભગવાનનાં દર્શન કરવા નીકળવું કે એવી રીતે અગાઉ કોઈ નીકળ્યું ન હોય. સૂર્યાભદેવ જેમ જેમ પ્રભુની વાણી સાંભળતા જાય છે, તેમ તેમ તેનામાં આનંદનો વેગ ઊપડે છે. હે ગૌતમ! જે પ્રફુલ્લિત થયો તે તર્યો. સૂર્યાભદેવ દેવની પ્રસિદ્ધિને પણ ભૂલી ગયા. તમે તમારા પ્રત્યે નજર કરો. વ્યાખ્યાન સાંભળતાં તમને ઘરનુ વિસ્મરણ થાય છે ખરું?

સૂર્યાભદેવ પ્રભુથી અતિ દૂર પણ નહિ અને અતિ નિકટ પણ નહિ એમ મર્યાદા સાચવીને ઊભા રહે છે. દેવમાં પણ કેટલો વિનય છે! અને પંથકજી ચાતુર્માસ પ્રતિક્રમણ કરતાં ગુરુના ચરણસ્પર્શ કરે છે તેનું વર્ણન આવશે ત્યારે તમને એમ થશે, કે આ શાની વાત કરે

છે? સાધુ, સાધ્વી, સર્વવિરતિ છે. અવ્રતીનો સ્પર્શ તેમને ન થવો જોઇએ. સર્વવિરતિવાળાંઓ સર્વવિરતિવાળાંઓની સેવા કરી શકે. સાધુ સાધુના ચરણુસ્પર્શ કરી શકે. પણુ ગૃહસ્થોએ ચરણુસ્પર્શ કરવો તે માર્ગનુ વિધાન નથી. કદાચ ને ભક્તિનો વેગ ઊપડે તો, '**नाइ दूरमणासन्नो**' અતિ દૂર નહિ તેમ અતિ નજીક નહિ, એમ પ્રત્યેક ગૃહસ્થીએ ગુરુની સમીપ ઊભા રહેવુ. ભગવાન કહે છે, કે—

न पक्खओ न पुरओ नेव किच्चाण पिट्ठओ ।
न जुंजे ऊरूणा ऊरूं शयणे नो पडिस्सुणे ॥

હે શિષ્યો! તમારે તમારા ગુરુના બે પડખે ન બેસવું. ગુરુની આગળ બેસવું નહિ અને ગુરુની પાછળ પણુ બેસવું નહિ. ગુરુના સાથળને તમારા સાથળ સ્પર્શે એ રીતે પણુ તમારે બેસવું નહિ. આસન પર બેઠાં બેઠાં ગુરુને પ્રશ્ન પૂછવો નહિ. તમે કહેશો, આ મહાસતીજી શુ કહી રહ્યા છે? આગળ નહિ, પાછળ નહિ, પડખે નહિ, તો પછી બેસવુ ક્યાં? ભગવાન કહે છે, કે જ્યાં તમારા ગુરુ આજ્ઞા કરે ત્યાં બેસવુ. જો પડખે બેસવાની આજ્ઞા કરે તો ત્યાં, પાછળ બેસવાનુ કહે તો ત્યા, સામે કહે તો સામે ઊભા રહેવુ. આગળ વધતાં એવું વિધાન બતાવ્યું છે, કે તમારા ગુરુ પાટ પર બેઠા હોય તો તમારે પાટલા પર બેસવુ. જો તે પાટલા પર બેઠા હોય તો તમારે પાથરણુા પર બેસવુ. જો તે પાથરણુા પર બેઠા હોય તો તમારે ભોય પર બેસવુ. અને જો તે ભોંય પર બેઠા હોય તો તમારે ઊભડક રહેવુ. દેવ પણુ ભગવાનનો વિનય સાચવે છે. અતિ દૂર નહિ એવી રીતે રહીને સૂર્યાભદેવ વિનયપૂર્વક ભગવાનની સેવાભક્તિ કરવા લાગ્યા.

હવે દર્શન કરવા આવેલા સૂર્યાભદેવ વગેરેને તેમ જ અમલકંપા નગરીની સર્વ પરિષદને ભગવાને દેશના આપી. સાંભળનારનાં હૃદયનાં કપાટ ખૂલી ગયાં. અહાહા! ભગવાન કેવી સુંદર દેશના આપે છે! વૈરવૃત્તિવાળા વૈરને ભૂલી ગયા. ઊંદર અને બિલાડી જેવા પ્રકૃતિવૈરીઓ પણુ પોતાનાં વૈરને વીસરી ગયાં. ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી બધા પાછા

ગયા પણ સૂર્યાભદેવ તો ભગવાનની પાસે બેસી રહ્યા. તેમણે ભગવાનને વંદન, નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું, "હે ભગવાન! આ સૂર્યાભ ભવ્યસિદ્ધિક છે કે અભવ્યસિદ્ધિક? સમ્યગ્દષ્ટિ છે કે મિથ્યાત્વદષ્ટિ?" તમને થશે કે કેવા પ્રશ્નો કરે છે? પોતાના દેવત્વની ઋદ્ધિ કેમ કાયમ રહે તેવું ન પૂછતાં આત્માની જ વાત પૂછે છે! તમારે પણ સૂર્યાભદેવની જેમ ગુરુને આત્માની જ વાત કરવી. માટે, હવેથી ડાહ્યા થઇ જજો. ઇતર વાતો ગુરુની આગળ ન કરશો. આગળ જતાં કહે છે, "હે ભગવાન્! આ સૂર્યાભ પરીત સંસારી છે કે અપરીત? આ સંસારમાં તેને ઘણા કાળ સુધી ભટકવાનુ છે કે થોડા કાળ સુધી? આ સૂર્યાભ ચરમ શરીરી છે કે અચરમ શરીરી? સુલભ બોધી છે કે દુર્લભ બોધી? આ સૂર્યાભ આરાધક છે કે વિરાધક?" આવા છ પ્રશ્નો તેણે પૂછ્યા. આપણને કોઇ આવું પૂછે તો કેટલો હર્ષ થાય! બોલો ને, ઘણો જ થાય ને? ધારો, કે એક કહે, તને કોહીનૂર હીરો આપું; અને બીજા મુનિ કહે, કે હું તને ધર્મરત્ન આપુ; તો તમને એમાંથી શાનો વિશેષ આનંદ થાય? ધર્મરત્નનો જ ને? કોહીનૂર તો એક ભવની ભૂખ ભાંગે, પણ જો સમકીત આવ્યું તો ભવોભવની ભૂખ ભાંગી જાય. ભગવાન કહે છે, "હે સૂર્યાભ! તું ભવ્યસિદ્ધિક છે. જેનામાં મોક્ષમાં જવાની યોગ્યતા હોય તે ભવ્ય હોય. તેં તો ભવની સિદ્ધિ કરી છે. આપણને પણ આવાં મહામૂલાં ટાણાંઓ મળ્યાં છે, તો ભવની સિદ્ધિ કરી લેવી જોઇએ. "હે સૂર્યાભ! તું સમકીતી છે, પરીત સંસારી છે. તારા માટે હવે ઘણો સંસાર ભમવાનો નથી. હે સૂર્યાભ! તું અહીંથી ગમે ત્યાં જઇશ ત્યાં સુલભ બોધી થઇશ. આ તારો દેવનો ભવ છેલ્લો છે. તું ચરમ શરીરી છે. તું આરાધક છે." આ રહ્યા પ્રશ્નોના ઉત્તરો. આમાં ઘણો ગૂઢાર્થ છુપાયેલો છે. સૂર્યાભદેવે કેમ પહેલાં એમ ન પૂછ્યું, કે તે સમકીતી છે? તેનું પણ રહસ્ય છે. ભવ્યમાં પણ બે પ્રકારના જીવો છે: સમકીતી અને મિથ્યાત્વી. 'હું કયા પ્રકારનો ભવ્ય છું?' એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ ભગવાન કેમ કરે છે તે અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૪ મું

[રવિવાર, શ્રાવણ વદી ૪]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર બતાવતાં પરમ તારક એવા ભગવાન એમ બોલ્યા છે, કે જ્યાં સુધી આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન થાય નહિ ત્યા સુધી તે સત્ય કરણી કરી શકે નહિ. આત્માના સ્વરૂપનું ભાન કરીને સૂર્યાભદેવ દેવભૂમિમાં ફળ ભોગવવા ગયા છે. ત્યાં ભગવાન ત્રણ કાળના નાથ પાસે પોતાનો નિર્ણય કરાવે છે. "આ સૂર્યાભ ભવ્ય છે કે અભવ્ય?" આવા ૭ ૭ મળીને તેણે બાર પ્રશ્નો પૂછ્યા. ભગવાને તે પ્રશ્નોના ઉત્તરો પણ દીધા. ઉત્તર આપતાં આપતાં પ્રભુજી શું સમજાવે છે? "જીવના બે પ્રકાર છે." આ સાંભળી સૂર્યાભદેવ ભગવાનને કહે છે, "આપ જીવોના બે પ્રકાર બતાવો છો, તો આ સૂર્યાભ ભવ્ય છે કે અભવ્ય?"

પ્રભુ તો ત્રણે કાળના જ્ઞાનના સ્વામી છે. તેમને કેવળ જ્ઞાન દર્શન પ્રાપ્ત થયું છે. અરૂપી વસ્તુ પણ જેને સાક્ષાત્ થઇ ચૂકી છે, આત્માનું હિત જેને પ્રતીતિ કરવા યોગ્ય છે, એવા ભગવાન જવાબ આપે છે. જ્યાં સુધી પૂર્ણ દશાની પ્રાપ્તિ થઈ નથી ત્યાં સુધી ભૂલની સંભાવના રહે છે. સૂર્યાભદેવ ભવ્ય છે તેમાં શંકા નથી. છતા તે કેવળી મહારાજને પૂછીને નિર્ણય કરશે. 'ભવ્ય છું' તે વસ્તુનો નિર્ણય કરવો તે જેવી તેવી વાત નથી. તે બહુ ગંભીર વસ્તુ છે. પ્રભુજી કહે છે, "અભવી જીવો એવા હોય છે, જેઓના પોતાના શરીરના કોઈ ટુકડે ટુકડા કરી નાખે, શરીરને છેદી છેદીને વ્રણોમાં ક્ષાર નાખે તો ય તેમની આંખનો ખૂણો પણ રાતો ન થાય." અભવી સાધુપણું લઇ ૭ ૭ માસના ઉપવાસ કરે. પારણાને દિવસે નિર્દોષ આહાર-પાણી લેવા જાય. જેના ઘરે અભવી સાધુ વહોરવા જાય તેના ઘરનું બૈરું જો કપાસિયા ચાળતું હોય કે તેના પગની નીચે જુવારનો કણ ચોંટી ગયો હોય અને તે દાણાને દબાવતી દબાવતી તે જો વહોરાવવા આવે,

તો સહુ કહેશે, " नो कप्पइ. ભાઈ! મારે એ વસ્તુ કલ્પે નહિ." અભવી આવી દયા પાળે છે. ત્યારે ભવી કે અભવીની પરીક્ષા હિંસાથી કે એવા બીજા કારણથી થઈ ન શકે. કોઈ કોઈ આત્માઓ આરંભનાં કામ કરતા હોય, વ્યાપાર કરતા હોય, છતાં ભવી પણ સંભવી શકે. એક સમે રાજા ભવી અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ હતા, છતાં વ્યાપારમાં ભાગ પણ લેતા હતા. સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા પોતે પોતાને પકડી શકે, પણ એનો નિર્ણય તો કેવળજ્ઞાની જ કરી શકે. વ્યવહારથી શમસંવેગ, નિર્વેદ વગેરે લક્ષણથી પોતે પોતાને ઓળખી શકે કે પોતાનામાં આ ગુણો છે. ધર્માત્માને જોઈને તેના હૃદયમાં પ્રેમની ધારાઓ છૂટે. ગુણીને જોઈને પ્રમોદ ઉપજે. દુઃખીઓને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી તરબોળ થઈ જાય. આ બધાં સમકીતીનાં લક્ષણો છે. જુઓ, જ્ઞાનીઓ આપણને કહેશે, ખરો બોધ આપે છે છતાં આપણે એવા છીએ કે પ્રમાદમાં ઊંઘમાં પડ્યા છીએ અને તેનો ભાસ હોતો નથી. જે જાણવાનું છે તેને જાણતા નથી અને જે નથી જાણવા જેવું તેને જાણીએ છીએ. પાછળથી એટલો કે પશ્ચાત્તાપ કર્યે શું વળવાનું છે? જ્યારે આત્માની અંદર દિવ્યપ્રકાશ પ્રગટે છે ત્યારે સમ્યગ્ દર્શન થાય છે. પછી બધું સમજાય છે. સમ્યગ્ દર્શન એટલે શું તે તમે જાણો છો? સારું દેખવું, તેનું નામ સમ્યગ્ દર્શન. જેનામાં સમ્યગ્ દર્શન નથી હોતું તેનામાં જ્ઞાન પણ હોતું નથી. જ્ઞાન હોય તો સમ્યગ્દર્શન હોય અને સમ્યગ્ દર્શન હોય તો જ્ઞાન હોય. બન્ને અવિનાભાવ સમ્બન્ધથી જોડાયેલાં છે. સમ્યગ્ દર્શન પૂર્વેનું જ્ઞાન જ વધુ પ્રશસ્ત છે; વધુ કિંમતી છે. સંક્ષેપમાં, સમ્યક્ એટલે સાચું, દર્શન એટલે જોવું. સાચાંની શ્રદ્ધા, સાચાનો વિશ્વાસ, સાચાંની પ્રતીતિ અનુભવનાર જીવો થઈ ગયા છે. તેવા જીવોને પછી આત્મા સમ્બન્ધે કશી શંકા રહેતી નથી. છતાં ભગવતી સૂત્રમાં, ગૌતમ સ્વામી શ્રી હજૂર પ્રભુદેવને પ્રશ્ન કરે છે, કે "હે નાથ! જીવો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે?" ભગવાન પ્રત્યુત્તર દેતાં કહે છે, "હે ગૌતમ! જીવો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને

બાંધે છે." કાંક્ષા મોહનીય એટલે શંકાવાળું. ગૌતમ વળી પ્રશ્ન કરે છે, કે "હે પ્રભુજી! નરકના જીવો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે?" ભગવાન તેનો ઉત્તર પણ હકારમાં આપે છે. આવી રીતે ગૌતમ સ્વામી ચોવીસ દંડકના જીવોની પૃચ્છા કરે છે.

ભગવાન પ્રત્યેક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. પૂછતાં પૂછતા ગૌતમને લહેર આવી જાય છે. ને પૂછે છે, "હે પ્રભો! શ્રમણ નિર્ગ્રંથો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે?" ભગવાને કહ્યું, "હા." "શું તમારાં પડખા સેવનાર નિર્ગ્રંથી પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે?" ભગવાને કહ્યું, "હા." "શું તમારાં પડખાં સેવનાર નિર્ગ્રંથો પણ કાક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે?" પ્રભુએ હાસાં જ જવાબ દીધો. "પ્રભો! શ્રમણ નિર્ગ્રંથો કેટલા બોલમાં કાક્ષા મોહનીય કર્મને બાધે?" પ્રભુએ કહ્યું, "તેર બોલમાં." જે જીવો ભગવાનના વચનમાં શંકા કે કંખા નથી લાવતા તે જીવો આરાધક બને છે. ગૌતમ પૂછે છે, "પ્રભો! જીવો કાક્ષા મોહનીય કર્મને કેવી રીતે બાંધે છે?" ભગવાન કહે છે, "**योगपयापणं पडुच्चम्** । હે ગૌતમ! જીવો પ્રમાદ અને યોગના નિમિત્તથી કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે." "હે ભગવાન! પ્રમાદ કોને કહેવાય?" આજે તો ભગવાનનુ મૂળભૂત તત્ત્વ માખણ ને માખણ જ પીરસી રહ્યા છીએ, એ પચાવવાની શક્તિ જોઇશે હોં કે! "પ્રમાદ એટલે ભૂલ. હે ગૌતમ, પ્રમાદ પાંચ પ્રકારના છે"

मज्ज विसय कसाया निद्दा विकहा य पंचमी भणिया।
ए ए पंचप्पमाया जीवा पडंति संसारे ॥

હે ગૌતમ! જે જીવો પ્રમાદમાં પડી ગયા છે તે જીવો પ્રમાદ યોગ વડે કર્મને બાધી રહ્યા છે. મદ આઠ પ્રકારના છે: જાતિમદ, કુળમદ, બળમદ, રૂપમદ, તપમદ, લાભમદ, સૂત્રમદ અને ઐશ્વર્યમદ. વિષય પાંચ પ્રકારના છે: રૂપ, રસ, ગન્ધ, શબ્દ અને સ્પર્શ–એ પાંચ, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના વિષયો છે. ક્રોધ, માન, માયા વગેરેની પ્રકૃતિઓને પણ પ્રમાદસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે. નિદ્રા પાચ પ્રકારની છે: નિદ્રા,

વ્યાવહારિક જીવનમાં કોઇને કાંઇ વળગ્યું હોય તો તમે શું કરો છો? કાઢો જ છો ને? ધારો કે એક યુવતી પરણીને સાસરે આવી છે. તેને વળગાડ વળગ્યો છે. તેને કારણે ન તો તે બાઇ સુખેથી રહી શકતી કે ન તો તે ઘરનાં બીજાં માણસોને સુખેથી રહેવા દેતી. પતિને તે સુખેથી ન ખાવા દે, પીવા દે કે ન તો સૂવા દે. બધાને વિમાસણ થઈ પડી કે આ આખો દિવસ આમ કેમ કરે છે. તપાસ કરતાં જણાયું કે બાઇને તો વળગાડ છે. ભૂવાને બોલાવવામાં આવ્યો. ભૂવો કહે કે "તમારે ઘેર નહિ નીકળે. મારી સામે લાવો તો હુ વળગાડ કાઢું." તમને વળગાડ વળગ્યો હોય તો તમે પણ ભૂવાને ઘેર જાઓ કે નહિ? બાઇને લઇને સાસુ ભૂવાને ઘેર ગયા. ભૂવાએ બાઇના માથા પરથી દાણા ઉતારી એક બચકી બાંધી દીધી અને કહ્યું કે રાતના આ બચકી આની પથારી આગળ મૂકી દેજો. વળગાડ બહુ જબરો છે. "જ્યાં સુધી નીકળશે નહિ ત્યાં સુધી મારા દીકરાનુ જીવન બરબાદ થતું રહેશે" સાસુએ કહ્યું. ભગવાન કહે છે કે અમે તો મોક્ષમાં જઇએ છીએ પણ સંસારના જીવોને તો મોહનીય કર્મનો વળગાડ વળગ્યો છે એટલે તેમની life–તેમનું જીવન બરબાદ થઇ રહ્યું છે. હે મુનિઓ! તમે લોકોના ભાવ વળગાડને કાઢજો. પણ તમે જ્યાં સુધી માનતા જ ન હો કે આ વળગાડ છે તો અમે કેમ કાઢી શકીએ? અમારાથી થોડું જ તમારે ઘેર આવી શકાય છે? બીજે દિવસે ફરીથી બાઇને ઘેલા ભૂવાને ઘેર લઈ જવામા આવી. ભૂવો મંત્ર ઉપર મંત્ર બોલ્યે જાય છે. બાઇને પસીનો વળી જાય છે. પણ તે નથી કંઈ બોલતી કે નથી કાંઇ ચાલતી. એમ જ અમે પણ તમારો મોહનીય કર્મરૂપી વળગાડ દૂર કરવા પ્રભુની વાણીના મંત્ર ઉપર મંત્ર બોલીએ છીએ. અમને પસીનો પણ ઘણો વળે છે પણ તમારો વળગાડ જરા પણ જતો નથી. ભૂવો વિચારે છે, કે "બાઇને મરચાંનો ધૂપ દેવો પડશે." સાસુ કહે છે, કે "તમને યોગ્ય લાગે તો કરો. મારી વહુને ચોખ્ખી કરો. ગમે તેટલુ ખરચ થાય તેની ચિંતા ન કરશો. આને જલદી સારું

થઇ જાય તેવું કરો." ભૂવાએ અગ્નિ લીધો અને તેમાં એણે મરચાંની ભૂકી નાખી. એવો તો ધુમાડો થયો કે બાઇ મુઝાઇ ગઇ. તે બોલવા લાગી, "બસ કરો, બસ કરો, હું જઉં છું. જઉં છું." એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે કે તમને પણ જબ્બર આઠ કર્મનો વળગાડ વળગ્યો છે. તો અમારે પણ તમને ધુમાડો દઇને વળગાડને કાઢવો પડશે ને? જેમ પેલો ભૂવો બાઇના શરીરમાં રહેલા વળગાડને પૂછતો હતો કે "તુ કોણ છે?" તેમ અમે પણ વીરવાણીનો ધુમાડો દઇને તમને પૂછીએ છીએ કે "તમે કોણ છો?" તમે કોણ છો? બોલો ને! **अहं अस्मि।** હુ આત્મા છું. શુદ્ધ ચૈતન્યનો પિંડ છું. દેહથી હું ભિન્ન છુ. મારું સ્વરૂપ, "અલખ નિરંજન આત્મજ્યોતિ, સંતો તેનું ધ્યાન ધરો."

અરે! આ કાયામાં ચૈતન્ય હીરો,
ભૂલી ક્યાં વનમાં ભમ્યો રે.

હે આત્માઓ! આ કાયામાં તમારો ચેતન્યરૂપી હીરો પડયો છે, પણ વળગાડ વળગવાથી તમે ચૈતન્યને ભૂલી ગયા છો. માટે વળગાડને કાઢો એટલે હીરો પ્રકાશવા લાગશે. 'અલખ' એટલે જેના ગુણ લખ્યા ન લખાય તે-અમૂલ્ય. નિરંજન એટલે જે કર્મના અંજનરહિત છે. નિરાકાર એટલે જેને કોઇ ગણુ આકાર નથી તેવો આત્મા. એવા જ્યોતિર્મય આત્માને વળગાડ વળગવાથી તે પોતાનુ ઘર ભૂલી ગયો છે અને ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરતો તે તોફાન કરી રહ્યો છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં આત્માએ એવાં તો તોફાન કર્યા છે કે ન પૂછો વાત. દીકરો તોફાન કરે તો મા તેને લાફો મારી ઠેકાણે લાવે. પણ તમને કંઈ લાફા ઓછા જ મરાય છે? પેલી બાઇએ શું કહ્યું હતું? "જઉં છું. મારે કંઇ જોઈતું નથી. મને જવા દો, ભાગવા દો." હે દેવાનુપ્રિયો! અદ્દરના વળગાડને તો ધુમાડો જોતાં નીકળવાનું મન થયું, પણ તમે તો તો ચોવીસે કલાક પરભાવના ધુમાડામાં તમારા આત્માને શેકાવી રહ્યા છો છતાં તમારો વળગાડ કેમ બહાર નીકળતો નથી?

કેટલીક બાઇઓ કહે છે, કે "અમે તો આ સંસારથી કંટાળી ગયાં છીએ." કંટાળીને પણ આ માર્ગે આવવું મુશ્કેલ છે. વાંકાં વાંકાં જાઓ તેના કરતાં સીધાં સીધાં આવી જાઓ ને. બાઇનો તો વળગાડ નીકળ્યો અને ભૂવો પણ ફાવ્યો. પણ આ ભૂવો ફાવે તેમ નથી, કારણ કે મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીસ પ્રકૃતિઓ છે. તેમાં મિથ્યાત્વ મોહનીયનો મોટો વળગાડ છે. ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પ્રશ્ન કર્યો, કે "હે ભગવન્ ! અઢાર પાપ છે. તેમાં મોટામાં મોટું-ભારેમાં ભારે પાપ કયું ?" ભગવાને કહ્યું, કે "હે ગૌતમ ! જો કોઇ મોટામાં મોટું પાપ હોય તો તે મિથ્યાદર્શન છે." એક માણસે સત્તરનો ક્ષયોપશમ કર્યો અને અઢારમું ઊભું છે તો તેને અઢાર ઊભાં છે. પણ જેણે એક મિથ્યાદર્શન રૂપી શલ્યને કાઢયું તેના માટે તો અઢારેય ગયાં સમજવાં. માટે મુખ્ય વળગાડને કાઢો. જેમ પરદેશીના જીવે મૂળ વળગાડને કાઢયો તેમ આપણે પણ વળગાડ કાઢવો પડશે. કાઢવો છે કે એમ જ પીડાયા કરવું છે ? જેમ ભૂવાએ મરચાંનો ધૂપ પેલી બાઇને આપ્યો તેમ અમારે પણ તમને સંયમરૂપી મરચાંનો ધૂપ આપી તમારો વળગાડ કાઢચે છૂટકો છે. બોલો, વળગાડ કઢાવવો છે કે નહિ ? અમે તમારો વળગાડ કાઢવા માટુંગાને આંગણે આવ્યાં છીએ. તમે કહેશો, "વળગાડ કઢાવવો છે. પણ આ ભવમાં તે નીકળે તેવાં અમારાં ભાગ્ય નથી." ભાઇઓ ! વળગાડ, આ ભવમાં કે પરભવમાં, કાઢચે જ છૂટકો છે. આ પરદેશી રાજાએ વળગાડને દૂર કર્યો અને તે ત્રીજા ભવમાં આવી ગયા ત્યારે પ્રભુને શું પૂછે છે ? "હું ભવ્ય કે અભવ્ય ?" ભગવાને કહ્યું, કે "તું ભવ્ય છે." આ સાંભળીને તેને અત્યંત હર્ષ થયો. પેલી બાઇનું જીવન વળગાડ જતા જેમ સુંદર બની ગયું, તેમ તમે પણ જો વળગાડને દૂર કરશો તો તમારું જીવન સુંદર બની જશે. દરેક મુમુક્ષુએ વ્યવહારમાથી વળગાડને દૂર કરવો જોઇએ. "કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મને માનવા-વંદવાના અમારે પચ્ચખાણ છે. અમારું સર્વસ્વ લૂંટાઇ જાય તો પણ કોર્ટમાં અમે દેવ, ગુરુ અને ધર્મના

સોગન નહિ ખાઇએ." એવો સંકલ્પ પ્રત્યેક શ્રાવકે કરવો જોઇએ. બાયડી છોકરાં વહાલાં અને દેવ, ગુરુ અને ધર્મ દવલાં છે કે તેના સોગન ખવાય ? તમે કહેશો કે બાઇડી જાય તો ઘરમાં ખોટ પડે, પણ દેવ, ગુરુ કે ધર્મ જાય તો ક્યાં ઘરમાં ખોટ વરતાવાની હતી ? આમ માનવું ભૂલભરેલું છે. બંધુઓ ! યાદ રાખજો, કે દેવ, ગુરુ અને ધર્મમા જ આબાદી સમાયેલી છે. એ નહિ હોય તો બરબાદી છે, એ નક્કી સમજજો. માટે એક કવિને કહેવું પડ્યું, કે એક ફકીર જંગલમાં બેઠો બેઠો ચોવીસે કલાક એક જ ધૂન બોલ્યા કરે. એ ધૂન શાની હતી ? જેમ તમને ધનની ધૂન લાગે છે અને જાગતાં, ઊંઘતાં, સ્વપ્નમાં પૈસા કેમ મળે એમ લવારો કર્યા કરો છો તેમ પેલો ફકીર પોતાની ધૂનમાં મસ્ત હતો. એક વખતે એક શ્રાવકે પોષો કર્યો. સ્થાનકમાં પાથરવાના બોરા ઓછા હતા અને માગણી કરવાવાળા ઘણા હતા. પેલા શ્રાવકને ઊંઘ આવવા લાગી એટલે તે બોરો લેવા ભૈયા પાસે ગયો અને બોલ્યો, કે "મને પાથરવાને એક બોરો આપો." તેને થયું કે ભૈયાએ બીજાઓને સારા બોરા આપ્યા અને તેને ખરાબ. બસ, ઊંઘમાં પણ તે લવારો કરતો રહ્યો, કે " ભૈયા ! બોરા, ભૈયા બોરા. " જે જાગૃતમાં બન્યું હતું તે સ્વપ્નમાં આવ્યું. તમે જો સારું વિચારશો તો સ્વપ્નમાં ય સારું યાદ આવશે. માટે સારું વિચારતાં શીખો. જુઓ, આ સૂર્યાભદેવે કેવી સરસ વિચારણા કરી છે ! તેથી તો એ પ્રભુને પૂછી રહ્યા છે, કે " ભગવન્ ! હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય ?" હવે આ પ્રશ્નનો પ્રભુજી શો ઉત્તર આપશે અને તે સાંભળતાં વીર-વાણીના કેવા ફુવારા ઊડશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૫ મું

[સોમવાર, શ્રાવણ વદી ૫]

ભગવાને રાયપસેણીય સૂત્રની અંદર આત્માનું અને જડનું ભાન આપણને કરાવ્યું છે. ભગવાને જિનવાણીરૂપી કલ્પવૃક્ષ જગતને અર્પણ

કર્યું છે. કલ્પવૃક્ષની પ્રાપ્તિ થવાથી જીવોને આનન્દ થાય છે, કારણ કે કલ્પવૃક્ષ તો ધારેલાં કામોની સિદ્ધિ કરવાવાળું છે. જીવ જેની જેની ઇચ્છા–અભિલાષા કરે, તે બધાયની કલ્પવૃક્ષ પૂર્તિ કરે. કલ્પવૃક્ષ કરતાંય વધારે આનન્દ અને સુખને આપનાર એક બીજું કલ્પવૃક્ષ છે અને તે છે ભગવાન જિનેશ્વરની વાણી. એ વાણીને અંગીકાર કરતાં જીવને જો જઘન્ય રસ ઊપજે તો કર્મની કોડોને તે ખપાવે અને જો ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉત્પન્ન થાય તો જીવ તીર્થંકર નામ અને ગોત્રને બાંધી દે. આવો અપૂર્વ છે મહિમા જિનવાણીનો. જે આત્માઓ જિનવાણીનો સ્વાદ લઈ ગયા, તે આત્માઓ પરમ શાન્તિને પામી ગયા. તે પરમ શાન્તિને પામનાર જીવનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલું છે. તેનુ વર્ણન ચાલી રહ્યું છે. સૂર્યાભદેવે પૂર્વે જિનવાણીનુ પાન કરીને, તેને રોચવીને અને શક્તિ પ્રમાણે સ્પર્શના કરીને જે આત્મા ગયો છે તે દેવભૂમિમાં બેઠા છે. ત્યાંથી પરમ તત્ત્વને પમાડનાર દેવાધિદેવની પાસે જાય છે, અને જઇને પૂછે છે, કે "આ સૂર્યાભ ભવ્ય છે કે અભવ્ય? નાથ! આપ જીવોની કોટિ બે પ્રકારે દર્શાવો છો. તો આ તમારો શિષ્ય સૂર્યાભ ભવ્ય છે કે અભવ્ય?" જુઓ, કેવો સુંદર પ્રશ્ન કરે છે. જ્ઞાની કહે છે, કે સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળો આત્મા નિઃશંક હોય છે. છતાં, ભગવાન કહે છે કે, "કોઇ કોઇ આત્માઓ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે. ચારે ગતિના જીવો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે." તે આપણે આગળ જોઇ ગયાં છીએ. હે ગૌતમ! ચાર ગતિના જીવો તો અજ્ઞાનમાં પડ્યાં છે, પણ અમારા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો કેમ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે?" ભગવાન આનો શો ખુલાસો કરે છે તે પણ આપણે આગળ જોઈ ગયાં છીએ પ્રમાદને કોણ ઉત્પન્ન કરે છે એ પ્રશ્ન પણ પુછાઇ ગયો છે. પ્રમાદ યોગથી ઉત્પન્ન થાય છે. ચાર ગતિ અને ચોવીસ દંડકમાં રહેનારને મન, વચન અને કાયા હોય અને કોઇને ન પણ હોય, કારણ કે કોઇને માત્ર કાયા અને વચન છે, જ્યારે કોઇને એક માત્ર કાયા હોય છે. આ સંસારમાં યોગ

વગરનો આત્મા છે? ના. એકેન્દ્રિયમાં રહેનારને પણ કાયયોગ હોય છે. માટે ચારે ય ગતિના જીવો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધે છે, અને વેદે છે. "પ્રભુજી! પ્રમાદ જો યોગથી થાય છે તો હે ભગવન્! યોગ શાથી થાય છે?" "હે ગૌતમ! યોગ વીર્યથી ઉત્પન્ન થાય છે. **से णं भंते चिरए किं पवहे?** "તો પ્રભુ! વીર્ય શાથી ઉત્પન્ન થાય છે?" "હે ગૌતમ! વીર્ય શરીરથી ઉત્પન્ન થાય છે." કેવી રમત માંડી છે! કોઇક આત્માઓ જ્ઞાનની રમત રમતાં કર્મના ભુક્કા ઉરાડી દે, ત્યારે કોઇક આત્માઓ અનંત કર્મોને બાંધી દે. માટે તમે એવી રમત રમો કે જેથી તમારા કર્મના ભુક્કાઓ ઊડી જાય. તે ભગવાન કહે છે, કે હે મુનિઓ! રમ્યા વિના જો તમારાથી ન રહેવાતું હોય તો એવી રમત રમો કે જેથી તમારા આત્માને ખોટ ખમવી ન પડે. એવી તે રમત કઇ છે? ઉત્તરાધ્યયનના સોળમા અધ્યયનમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે—

धम्मारामे चरे भिक्खू धिइमं धम्मसारही।
धम्मारामे रए दंते बंभचेर समाहिए ॥

ધર્મરૂપી ઉદ્યાનની અંદર તમે હંમેશાં રમો. બંધુઓ! ઘરથી કંટાળી, ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારીને જેમ તમે મલબાર હિલના ઉદ્યાનને યાદ કરો છો તેમ સંસારથી કંટાળી ગયેલા આત્મા માટે ધર્મરૂપી ઉદ્યાન છે. ત્યાં જવાથી અશુભ કર્મનો નાશ થાય અને ધર્મબાગમાં રમતાં શુભ પરમાણુઓનો વાયરો વાતાં તમારા આત્માને પરમ શાન્તિ મળે. ધર્મબાગનો સારથિ, ધર્મને પામેલો આત્મા જ્યાં બેસે, ઊઠે, જ્યાં એનાં પનોતાં પગલાં પડે, ત્યાં ધૈર્યને ધારણ કરે, પણ ઉકળાટ ન આણે. ધર્માત્મા શાન્ત બને છે અને એના પરમાણુઓથી બીજા આવનારાંઓ પણ શાન્તિને પામે છે. માટે ધર્મનાં 'લેબલ' જેને તેને ન લાગે. ધર્મ તો ઉપશાન્ત થયેલાંઓને જ વરે, કારણ કે ધર્મનો સાર ઉપશાન્તતા છે.

કષાયની ઉપશાન્તતા માત્ર મોક્ષ અભિલાષ,
ભવે ખેદ, પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થ નિવાસ.

કષાયની ઉપશાન્તતામાં માત્ર મોક્ષની જ અભિલાષા હોય છે, કારણ કે જ્યાં કષાય હોય છે ત્યાં મોક્ષ હોતો નથી. માટે સકલ સિદ્ધાન્તનો સાર પણ ઉપશાન્તિ છે. માટે તમે શાન્ત થાઓ, શાન્ત થાઓ. પરભવમાં આપણા આત્માએ પોતાનુ ખૂબ જ બગાડયું છે, માટે શાન્તિને પ્રાપ્ત કરો. ભગવાન કહે છે, કે "અમારા મુમુક્ષુ આત્માઓની આ રમત છે." કઇ રમત? ઇન્દ્રિયદમનની. ઇન્દ્રિયદમનમાં મુમુક્ષુ રમે તે ઇન્દ્રિયોને વશ ન થાય. '**बंभचेर समाहिए.**' ધર્મ કોઈ ભલેને ગમે તેટલો કરતો હોય પણ બ્રહ્મચર્યની સમાધિ વિના તેને જોઇએ તેવું ફળ ન મળે. માટે, તમારે સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યને જ સ્વીકારવુ જોઇએ. જો સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યને સ્વીકારી શકો તો ધર્મને પામવા માટે કાયિક બ્રહ્મચર્યની પણ આવશ્યકતા છે. બ્રહ્મચર્યને વરેલા જીવો પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને બાંધી રહ્યા છે. ભગવાન કહે છે, કે જીવો દેહાતીત છે, છતાં ચોવીસે કલાક કાંક્ષા મોહનીયમાં પડ્યા છે. એની અંદર બેઠેલા ચૈતન્ય દેવ સુખી છે કે દુઃખી, તેની પણ તેને ખબર નથી. આ શરીર કે આ અવસર દેહને વશ થવા માટે નથી મળ્યો, પણ દેહાતીત થવા માટે મળ્યો છે. ભગવાન એમ નથી કહેતા, કે દેહનું છેદન કરો. પણ જો બધો ય સમય શરીરની ટાપટીપમાં જ વેડફી નાખીએ, તો ભારે નુકસાન થવાનું. ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, કે "હે નાથ! શરીર શાથી ઉત્પન્ન થાય છે?" જુઓ, એક પછી એક એમ કેવા સુંદર પ્રશ્નો પુછાઈ રહ્યા છે! આ કંઇ મારા અને તમારા વચ્ચેની વાતચીત નથી, પણ સ્વયં ભગવાનની વાણી છે. ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે, કે શરીર જીવથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. એકેન્દ્રિયનુ શરીર વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થયું હોય તો પણ તે જીવ છે અને જીવ જો તેનામાંથી નીકળી જાય તો તે શબ છે. ચૈતન્ય હોય તો ઉત્થાન, બળ, વીર્ય, પુરુષાકાર અને પરાક્રમ શકય છે. જીવ ન હોય

તો ઉત્થાન, બળ, વીર્ય કોઇનાં નહિ. પણ જૈન દર્શન સિવાય કેટલાક દાર્શનિકો એમ માને છે, કે આત્મા પાંચ ભૂતમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અન્ય દાર્શનિકો કહે છે, કે આત્મા પાંચ ભૂતમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે. જન દર્શન કહે છે કે આ વાત ખોટી છે. જીવ શરીરને ઉત્પન્ન કરે છે, પણ શરીર જીવને ઉત્પન્ન નથી કરતું. સૂયગડાંગ સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે—

ए ए पञ्च महब्भूया तेब्भो ए गोत्ति आहिया।
अह तेसिं विणासेणं विणासो होइ देहिणो॥

એક મતવાળા એમ કહે છે, કે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ-એ પાંચમાંથી એક ચૈતન્ય શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીરના નાશ સાથે જીવનો પણ નાશ થાય છે. બીજી બાજુ બૌદ્ધો એમ કહે છે, કે આત્મા તો ક્ષણે ક્ષણે નાશ પામે છે અને ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે જૈન દર્શન કહે છે, કે જો આત્મા પ્રત્યેક ક્ષણે ઉત્પન્ન થતો હોય અને નાશ પામતો હોય, તો પછી આ લોક, પર-લોક, પાપ, પુણ્ય વગેરેનો કશો અર્થ જ રહેતો નથી. જ્યાં કોઈ સ્થાયી તત્ત્વ જ નથી, ત્યાં પછી આવી વ્યવસ્થાને અવકાશ જ ક્યાં રહે? એક વખતે એક બૌદ્ધના અનુયાયીને કોઇ સાથે ઝઘડો થયો. ઝઘડો એવો તો થયો કે ઠેઠ કોર્ટ સુધી જવું પડ્યું. ઝઘડો થાય અને 'કેસ' કોર્ટે જાય એમાં આ જગતના જીવોને ક્યાં નવાઇ જેવું છે? પણ ઝઘડાને જે શાન્ત કરે તે શૂરવીર. શૂરવીર કોને કહેવાય? જેણે સ્વભાન ઉપર વિજય મેળવ્યો છે તે શૂરવીર. આપણે તો અદ્યાપિ પરની સાથે જ ઝઘડી રહ્યાં છીએ. ભગવાન કહે છે, કે જો તમને લડ્યા વિના ચેન પડતું ન હોય તો રોજ લડ્યા કરો એવો જ માર્ગ બતાવું.

લડો સૌ આત્મસંગ્રામે, બીજા સંગ્રામ શા કરો?
શુદ્ધાત્માથી દુરાત્માને જીતીને જય મેળવો.

કેવું સુંદર વિધાન બતાવ્યું છે ! 'લડો સહુ આત્મસંગ્રામે.' તમે તમારા આત્માની જોડે લડો. 'બીજા સંગ્રામ શા કરો ?' બીજા ઝઘડામાં, બીજી ઝંઝટમાં તમે શા માટે પડો છો ? તમારો આત્મા શુદ્ધ, નિરંજન અને નિરાકાર છે. એ આત્મા સ્વભાવમાંથી ચ્યુત થઇ વિભાવમાં જાય ત્યારે ક્ષમાનુ કવચ પહેરી કષાયની સાથે લડો. જેણે ક્ષમાનુ બખ્તર પહેરીને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ પર વિજય મેળવ્યો છે, તેવા વીરોને કુંકુમનાં તિલક કરી અભિવંદો. જ્યાં ક્ષમા છે ત્યાં કુંકુમ છે, જ્યારે જ્યાં ક્રોધ છે ત્યાં મેશ છે. તમારે શાનાં તિલક કરવાં છે, કુમકુમનાં કે મેશના ? જે વીર હોય તે તો ક્ષમાના જ ચાંદલા કરાવે. તો બોલો, વીર બનવુ છે ને ?

વીરરસે રસભર સહુ ભરીને, કુમકુમ આકી ભાલ,
સાચતણી સમશેર હસ્તમા, ક્ષમાતણી ધરી ઢાલ.

અનુયોગ દ્વારમા મહાવીર ભગવાન વીરરસના ચાંદલા બતાવે છે. અનાદિ કાળથી જીવ કષાયના ચાંદલા કરતો આવ્યો છે, તો હવે આ માનવભવમાં કુંકુમના ચાદલા કરો. શાના ? સત્યના. મૂઠને બરાબર પકડો કે જેથી તલવાર તમારા હાથમાથી છટકી ન જાય. ક્ષમારૂપી તલવાર લઇને તમારા આત્મા સાથે યુદ્ધ કરો. બૂરામાં બૂરુ જો કોઈ હોય–આ જગતમાં, તો તે આપણો આત્મા જ છે. આપણે એવી શિખામણ પોતાને આપીએ કે આ કરવા જેવુ નથી, છતા ઇન્દ્રિયોના આવેગને વશ થઈ આપણે ન કરવાનાં કામો પણ કરી બેસીએ છીએ. માટે ગૌરવ અને ઐશ્વર્ય વચ્ચે રહેતા આપણે બહુ સાવધ રહેવાનુ છે. નરકમાં રહેલો આત્મા દેવનુ આયુષ્ય ન બાધે અને સ્વર્ગમાં રહેલા દેવો નરકનુ આયુષ્ય ન બાંધે. બન્ને માટે પૃથક્ પૃથક્ સ્થાનો છે. મનુષ્ય માટે, ઔદરિક શરીરવાળા, સંજ્ઞી, કર્મભૂમિવાળા માટે, પાચ ગતિ અને તિર્યંચ માટે ચાર ગતિ છે. તમારો 'પાવર' (power) વધ્યો, પણ તમને આ કાળમાં મોક્ષ મળે તેમ નથી. પણ તેથી નિરાશ ન થશો. 'સર્ટિફિકેટ' (certificate) તો જરૂર મળશે. અમેરિકા

જનારને જેમ 'પાસપોર્ટ' (pass-port) મેળવવો પડે છે, તેમ આપણે પણ પહેલાં 'પાસપોર્ટ' મેળવવો પડશે. એ મળે ત્યારે જ પંદર કર્મભૂમિનાં મનુષ્યો પાંચ ગતિમાં જાય, અને ત્રીસ અકર્મભૂમિના અને છપ્પન અતરદ્વીપનાં જુગલિયાં એકમાત્ર દેવગતિમાં જાય. સંજ્ઞી મનુષ્યના બસો અને બે ભેદ છે. તેમાંથી પંદર કર્મભૂમિનાં મનુષ્યોને જ મોક્ષભૂમિનો પાસપોર્ટ મળ્યો છે. માટે, ભાઇઓ ! સાવધાન થઇ જજો. બોલો, કોને પાસપોર્ટ કઢાવવો છે? અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે ખૂબ લડી લો. તમારી પૂંઠે અગણિત શત્રુઓ પડ્યા છે, અને કાળ, ક્ષણે ક્ષણે, કોળિયો કરી રહ્યો છે. માટે સાવધાન બનો. તમે કહેશો, શું કરીએ? ઘરમાં પણ એ રોઝડાં પજવે છે અને આ ધર્મસ્થાનકમાં આવીએ તો અહીં પણ એ રોઝડાં પજવી રહ્યાં છે. કૂતરાંને એક બારણેથી કાઢિયે તો એ જેમ બીજે બારણેથી અંદર ઘૂસી જાય છે, તેમ રાગદ્વેષ વગેરે એક બારણેથી કાઢતાં બીજાં બારણામાંથી પ્રવેશી જાય છે. ભાઇઓ ! કષાયરૂપી કૂતરાંઓ આપણા આત્મા સાથે એવા તો હળીમળી ગયા છે, કે તેમને લાકડી લઇને બહાર કાઢશો તો ય પાછાં અદર ઘૂસી જશે. તેને કાઢવાનું સહેલું નથી. અનાદિ કાળથી એ તમારા સ્વભાવમાં ઓતપ્રોત થઈ ગયાં છે. માટે તેમને કાઢવા માટે જબરદસ્ત લાકડી લેવી પડશે. તો કઇ લાકડી લેશું? એક કવિએ ગાયું છે, કે—

> વીતરાગ નામની લાકડી રે કદી પકડી નહિ હાથ જો,
> ભટકાઇ મર્યો જાણે ભીંતમાં, તો યે માને નહિ વાત જો.

સત્તર પ્રકારનો સંયમ એ વીતરાગની સમર્થ લાકડી છે. એ લાકડી હાથમાં હોય તો કોઇની તાકાત નથી, કે કષાયનાં કૂતરાંઓ તમને પજવે. આ વાત સાંભળીને બીજે કાનેથી કાઢી નાખવા જેવી નથી, હૃદયમાં સંઘરવા જેવી છે. જ્ઞાનીઓ આ વાત પોકારી પોકારીને કહેતા આવ્યા છે. પણ મોહગ્રસ્ત જીવો આ વાત સમજતા નથી. જ્યાં સુધી તમે આ વાતનો સ્વીકાર નહિ કરો, ત્યાં સુધી ચાર ગતિરૂપી ભીંતમાં

એવા અફળાઇ મરવાના કે તમારુ માથું ફૂટી જશે. માટે કષાયરૂપી કૂતરાઓને બહાર હાંકી કાઢો. ભગવાન કહે છે, કે "મારા ઘરમાં પણ કષાયરૂપી કૂતરાંઓ અનાદિ કાળથી પ્રવેશેલાં હતાં, પણ મેં સંયમની લાકડી હાથમાં લીધી તો ય મને સુખેથી બેસવા ન દે." તમે કહેશો, શી રીતે? વિશ્વભૂતિ અને વિશાખાનન્દી—એ બે કાકાના દીકરા ભાઇઓ હતા. એક વખતે એક ભાઇને બીજા ભાઇને પોતાની સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કરતો જોઇ ઝેર આવ્યું. તેને થયું, કે તે પણ પોતાની સ્ત્રી સાથે ભોગ ભોગવે. ત્યારે વિશાખાનન્દીએ તેને કહ્યું, "તારે હવે રાણીઓ સાથે ક્રીડા કરવા આવવુ નહિ." આ અપમાનથી તેને મનમાં થયું, કે આવાં અપમાન સહન કરવાં તેના કરતાં દીક્ષા લેવી શી ખોટી? તમને પણ અપમાનના ઘૂંટડા ભરવા પડતા હશે ને? પરણીને નવી-સવી આવેલ નવોઢાને પણ રુવાબમાં અને રુઆબમાં તમે કેટલીય વાર હડધૂત કરતા હશો. કેટલાક વળી માન પણ આપતા હશો, જ્યારે કોઇ તિરસ્કાર પણ કરતા હશે. છતાં તમને કોઇ દિવસ અમારી ઝોળી લેવાનું મન થયું છે? એ બહુ અઘરું છે. પણ એક દિવસ તમારે એને લેવી જ પડશે. તે સિવાય તમારો છુટકારો નથી. જેના ઘરમાં સ્ત્રી માન પામે છે તેના ઘરમાં લક્ષ્મી આવીને વસે છે. **यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः ।** જ્યાં નારીઓની પૂજા થાય છે ત્યાં દેવતાઓ આવીને રમણ કરે છે. હા, તમે ગૃહસ્થાશ્રમી છો. કોઇક વાર કંઇ કહેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત પણ થાય. પણ ત્યારે ઊંચા સાદે ન બોલતાં, મગજનો કાબૂ ન ગુમાવતા જો શાન્તિથી વિચરો, તો ઘરમાં જ સ્વર્ગનાં સુખને અનુભવી શકો. જ્યાં શાન્તિ છે ત્યાં સ્વર્ગ છે અને જ્યાં ક્લેશ છે ત્યાં નરક. અહીંથી ઉપશાન્તિનો ધર્મ સાંભળીને ઘરે જઇને જો ક્રોધ કરો, તો કહેશે કે ધર્મસ્થાનકમાંથી ક્રોધ કરવાનુ શીખી આવ્યા છે? માટે પ્રત્યેક જણે પર્યૂષણ પર્વ સુધી ક્રોધ ન કરવો. જો તમે આમરણ ક્રોધ ન કરો, તો તો તમારા વિજયના ડંકા બાજે. માટે કષાયને જીતવાથી શુ લાભ થાય તે સમજ્યા ને? તેથી

વીતરાગત્વની પ્રાપ્તિ થાય. અનાદિ કાળથી જે કૂતરાંઓ આપણી સાથે હળીમળી ગયાં છે, તે આપણે હાથમાં જબરી લાકડી લઇએ ત્યારે કરી કરીને શું કરે? બટકું ભરે, એટલું જ ને? એક વખતની વાત છે. અમારો ઉતારો હતો ત્યાં એક કૂતરું બહુ ઘૂરક્યા જ કરે. ત્યાંની બાઇ કહે, "તમે ડરતાં નહિ." એ કૂતરાનું નામ હતું રામ. બાઇ રામ કહીને બોલાવે એટલે કૂતરું આવીને ઊભું રહે. બાઇ કૂતરાની ડોકે એક છાબડી બાંધે અને તેને તે પોતાના દીકરાને નિશાળે જઇ આપી આવવાનુ કહે; અને કૂતરું તેમ કરે. આ જોઇ અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું. અમને મનમાં થયું, કે એક શ્વાન પણ રોટલા માટે પોતાના સ્વામીની કેવી આજ્ઞા ઉઠાવે છે! ત્યારે આપણે તો મનુષ્યો છીએ. આપણે કૂતરાથી હેઠા જઇશું? આપણે પણ આપણા નાથની આજ્ઞાઓ વફાદારીથી—with faithfulness—ઉઠાવવી પડશે. આપણે જો આ શરીરને ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનમાં જોડશું, તો આપણે અંદરનાં મોતીઓને મેળવશું. સમજો, શરીર જીવને બાંધતું નથી. અન્ય મત જે પંચભૂતથી ઉત્પન્ન થયેલાં શરીર અને આત્માને અભિન્ન અને એકમેક માને છે, તે મતને જૈનદર્શન સ્વીકારતું નથી. જૈનમત પ્રમાણે બન્ને ભિન્ન છે, કારણ કે ચૈતન્ય તે ચૈતન્ય છે અને કર્મ તે જડ છે. જડ હોય તે ત્રણ કાળમાં જડ જ રહે. માટે ત્રણે કાળમાં ચૈતન્ય અને જડ જુદાં છે. પણ કર્મની સત્તાના કારણે અભિન્ન જેવાં દેખાય છે. વાસ્તવમાં તો બન્ને ભિન્ન જ છે. માટે બંનેને પૃથક્ માનીને વર્તો. કષાય વગેરે દસમા ગુણસ્થાનક સુધી છે. છઠે ગુણસ્થાનકે વર્તેલા મુનિઓમાં પણ કષાય હોય છે. સત્તામાં પડેલા હોય છતાં જો માણસ ધર્મને સમજ્યો હોય, તો તે ઉદયને અધીન ન થાય. આ જ ખરેખર સનાતન ધર્મ છે. ઉદય કાળે તેમને ધક્કો મારતાં તમારા જીવનમાં ખૂબ જ આનંદ આવશે. જીવતાં ય આનંદ અને મરતાં ય આનંદનો તમને અનુભવ થશે. માટે ભલે થોડું કરો, પણ જે કંઇ કરો તે પાકું કરો; બખીઓ મારીને સીવો કે જેથી અંદર જીવજંતુ ભરાઇ

ન જાય; અને જ્યારે સંપૂર્ણ ખીલવટ થાય, ત્યારે તો ક્રોધ વગેરે દૂર નાસી જાય અને વિજયની પ્રાપ્તિ થાય. આજે કષાયવિષય ઉપર વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું છે તો પર્યૂષણ સુધી અને બને તો સદાને માટે દરેકે કષાયનો ત્યાગ કરવો. કષાયના ત્યાગ સુધીના ભાવ કહેવાયા. બીજા આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૬ મું

[મંગળવાર, શ્રાવણ વદી ૬]

ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તે સિદ્ધાન્ત. જે આત્માઓ દ્વાદશાંગ સિદ્ધાન્ત સમજ્યા તે આત્માઓનો ઉદ્ધાર થઇ ગયો. જેને અમારા સિદ્ધાન્ત સાંભળવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થયો છે, તેને ભગવાન કહે છે કે આવો અપૂર્વ અવસર વારે ઘડીએ મળતો નથી. માટે સિદ્ધાન્તનું શ્રવણ કરી અપ્રમાદી બનવામા સહેજ સરખો વિલંબ કરશો નહિ.

વિમાનમાં બેઠેલા સૂર્યાભદેવની દૃષ્ટિ ભગવાન પ્રત્યે ગઇ, એટલું જ નહિ, તે પણ ભગવાનની પાસે પહોંચી ગયા; અને ત્યાં ગયા પછી ભગવાનને સાંસારિક સુખનુ ન પૂછતાં પોતાનુ પૂછયું. આપણે પોતાનુ ચૂકી ગયાં છીએ અને પરને વળગી રહ્યાં છીએ. જેને સત્ય સમજાયું છે, તેનું મન શંકા વગરનુ હોય છે. તે પુણ્ય અને પાપમાં શ્રદ્ધા રાખતો હોય છે. આત્મા કર્તા અને ભોક્તા છે એવો નિર્ણય થઇ ગયો છે, છતાં પણ કર્મની વિચિત્ર દશા છે. શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોમાંથી પણ કોઇ કોઇ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. તેનું કારણ પૂછતા ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ ! તેર કારણે મુનિઓ કાંક્ષા મોહનીય કર્મ વેદે છે.

नाणंतरेहिं दर्शनांतरेहिं चारित्रांतरेहिं लिंगांतरेहिं ।

પહેલો બોલ છે **नाणंतरेहिं**. એક જ્ઞાનથી બીજા જ્ઞાન વિષયમાં મુનિઓને શંકા થાય છે. તમે કહેશો, કે જ્ઞાન જ્ઞાનમાં

કેમ ? અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન બન્ને જ્ઞાન છે. આનો તફાવત સમજાવતાં ભગવાન કહે છે કે, હે ગૌતમ ! જ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. એક અવધિજ્ઞાન અને બીજું મનઃપર્યવ જ્ઞાન. તેમાંથી જેને અવધિજ્ઞાન છે તે ચૌદ રાજલોકમાં રહેલા પરમાણવાદિ દ્રવ્યોને જાણે અને દેખે અને અલોકમાં રહેલા અસંખ્યાત ખાંડવાને જોઈ શકે. જ્યારે મનઃપર્યવજ્ઞાની અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જાણી શકે છે. અવધિજ્ઞાન ત્રીજું જ્ઞાન છે અને મનઃપર્યવ જ્ઞાન ચોથું છે. તો પછી મનઃપર્યવજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનથી ઓછું કેમ જુએ છે ? આ શંકા-કાંક્ષાનો શાસ્ત્રકારો ઉત્તર આપતાં કહે છે, કે " હે મુનિઓ ! એમાં કાંક્ષા મોહનીય વેદ છે." પ્રભો ! અમે તો છદ્મસ્થ છીએ. મનમાં અનેક પ્રકારના ઉકળાઓ આવી જાય છે. જેને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે તેને અવધિ દર્શનની સહાય છે. તેથી અવધિજ્ઞાની વધારે જોઈ શકે છે. મનઃપર્યવજ્ઞાનને દર્શનની સહાય નથી તેથી તે ઓછું જોઈ શકે છે. અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જાણવા એ જેવી તેવી વાત નથી. આત્માએ કેટલી તૈયારી કરી હશે, કેટલો પુરુષાર્થ ખેડયો હશે, ત્યારે આ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હશે. જ્ઞાન તો બધા પાસે છે, પણ આજે જ્ઞાનનો ઉપયોગ અવળા માર્ગે થઈ રહ્યો છે. માટે તેને સરળતાને માર્ગે લાવો.

> सोहि उज्जुय भूयस्स धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ ।
> निव्वाणं परमं जाइ घयसित्तिव्व पावए ॥

પરમ જ્ઞાની પુરુષો આપણને કેવો સરસ બોધ આપે છે. સરળ આત્માઓની **सोहि** એટલે શુદ્ધિ થાય છે. જે આત્મા વક્ર છે તે આત્માની શુદ્ધિ થતી નથી. તેવો આત્મા મલિન જ રહે છે. ભગવાન સરલતા ઉપર આટલો બધો ભાર મૂકે છે તેનું શું કારણ છે તે જાણો છો ? ભગવતી સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે **माइ मिच्छा दिट्ठी अमाइ सम्मदिट्ठी** । જે માયાવી પુરુષો છે તે મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ છે અને જે માયારહિત છે તે સમકીત દૃષ્ટિ છે. જ્યાં સુધી માયારૂપી

ડાકણ આપણને વળગી રહેશે ત્યાં સુધી આપણે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ થઈ શકીશું નહિ. ભગવાન મલ્લિનાથના આત્માએ ૭ મિત્રો સાથે સંયમ લીધો હતો. ભગવાન મલ્લિનાથના આત્માને જ્યારે સંસાર પર વૈરાગ્ય આવ્યો ત્યારે પણ ૭ મિત્રો સાથે હતા. મિત્રતા એવી કે કોઇને એક-બીજા વગર ચાલે નહિ. મલ્લિનાથે મિત્રોને કહ્યું, "હું તો સંસારનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છુ છું. બોલો, તમારી શી ઇચ્છા છે?" ૭ એ મિત્રોએ જવાબ દીધો, "જે તમારો માર્ગ તે અમારો માર્ગ." આનુ નામ ખરી મૈત્રી. પછી બધાએ એક સાથે દીક્ષા લીધી. ભગવાન મલ્લિનાથના જીવને એવો વિચાર આવ્યો, કે "આ ૭ મુનિઓ કરતાં મારે ઉત્કૃષ્ટ કરણી કરવી." એ મુનિઓ જો એક ઉપવાસ કરે તો મલ્લિનાથ બે ઉપવાસ કરતા, પણ કોઇને જાણવા ન દે. મિત્રોથી છાનુ રાખ્યું, તો આ માયાને તમે શું કહેશો? અનન્તાનુબંધી? ના. આ અનન્તાનુબંધી માયા નથી. જરા લહેર આવી ગઈ. અપ્રત્યાખ્યાની હોય કે પ્રત્યાખ્યાની. ગમે તે હોય. તો પણ માયા તો ખરી જ.

સરળ આત્મા હોય તેની જ શુદ્ધિ થાય છે. અમારો શુદ્ધ ધર્મ સરળ આત્મામાં સ્થિર રહે છે, ત્યાં જ વાસ કરે છે. **निव्वाणं परमं जाइ** પરમ નિર્વાણને પ્રાપ્ત કરે છે. **घयसित्तिव्व पावए** ઘૃતથી સિંચાયેલો અગ્નિ જેમ પ્રજ્વલિત બની ઊઠે છે, ધૂમરહિત તેમાંથી જ્વાલાઓ નીકળે છે, તેમ સરળ આત્મામાં ધર્મરૂપી ઘીનુ સિંચન કરવાથી જ્ઞાનરૂપી નિર્મળ જ્યોત તેમાંથી પ્રગટે છે. એટલા માટે ભગવાન કહે છે, કે ભાઇઓ! માયાનુ સેવન ન કરો. માયાનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે. માયાના પ્રભાવે જીવ સંસારના બન્ધનમાંથી મુક્તિ મેળવી શકતો નથી. માયા એ કષાયની ત્રીજી પ્રવૃત્તિ છે. આ પ્રવૃત્તિ આત્માનું અહિત કરનાર છે. માયાવી જીવનો સંગ કરતાં બહુ સાવધ રહેવુ જોઇએ. કહ્યું છે, કે **माया मित्ताणि नासेइ**। માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે. ભગવાન મલ્લિનાથના જીવે સહેજ માયા કરતાં સ્ત્રીવેદ બાંધી લીધું ત્યારે આપણે તો પેટ ભરી ભરીને માયા કરીએ છીએ,

તો આપણું શું થશે? આપણા સંસાર પ્રત્યે નજર કરો. જુઓ, સાસુ-વહુમાં માયા, નણંદ-ભાભીમાં માયા, ભાઈ-ભાઈમાં માયા. આ શું?

માયા આ સંસાર તણી બહુ વર્તાવે છે કેર,
શ્યામ, જીવનમાં આપ પધારો થાયે લીલા લ્હેર...આવો૦...

પ્રભો! આ સંસારમાં માયાએ તો કાળો કેર વર્તાવ્યો છે. આ ડાકિનીને કાઢવા જઈએ છીએ છતાં તે જતી નથી. જ્યાં સતી આવે ત્યાં વેશ્યા ઊભી રહેતી નથી; તેમ, હે પ્રભો! આપ મારા હૃદયમંદિરમાં પધારો, જેથી માયારૂપી ડાકણ ત્યાંથી નાસી જાય. સરળતા વિના આત્મા સુખને માર્ગે આવી શકે નહિ. પ્રભો! જે આત્માઓએ આપની પ્રતિષ્ઠા સ્વના હૃદયમંદિરમાં કરી તે તો ન્યાલ થઈ ગયા. બોલો, તમારે ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા હૃદયમંદિરમાં કરવી છે ને? આંગણામાં કચરાના ઢગલે ઢગલા હોય, શેરી ગંદી હોય, તો ત્યાં આજના નેતાઓ પણ પગ ન મૂકે. તો પછી રાજાઓના રાજા એવા ભગવંતને બોલાવવા હોય તો વિષય-કષાયના કચરા કાઢીને અંતરને સાફ કરવું પડશે. અંતર સાફ નહિ હોય, તો પ્રભુ પોતાનાં પગલાં ત્યાં નહિ પાડે. આપણે માળા તો ફેરવતા હોઈએ છીએ, પણ ચિત્ત ક્યાં ફરતું હોય છે તેનો કોઈ દિવસ વિચાર કરીએ છીએ ખરા?

કરમાં લાંબી માળા, પણ વર્તનમાં ભોપાળાં,
એવા ભક્તો ભગવાનને વહાલા નથી.
તાણે મોટાં ટીલાં, જ્યાં ઢોલ વાગે ઢીલા,
એવા ભક્તો ભગવાનને વહાલા નથી.
મનમાં રાખે માયા, અંતરમાં પાડે પોકારા, એવા૦

ભાઈઓ! આજે પંદરનું ઘર છે. ધર્મનો મંગળ દિન છે. આજે ઉપાશ્રયમાં કેમ આવ્યા ન હતા? આ પ્રશ્નનો સાચો ઉત્તર આપનારા કેટલા નીકળશે? જેનો આત્મા નિર્મળ હશે તે તો એમ જ કહેશે, કે "સતીજી! વાત આમ હતી." પુરુષ થઈને જો કોઈ માયાનું સેવન કરે, તો મર્યા પછી તેને સ્ત્રીની યોનિ પ્રાપ્ત થાય; અને સ્ત્રી થઈને

માયાનું સેવન કરે, તો તે બીજા ભવમાં નપુસક બને. અમારે પણ સિંહાસને બેસીને આ ઓઢણું ઓઢવાં પડ્યાં છે :તે માયાનો પ્રતાપ છે. તમે જો માયા કરી તો તમારે પણ ભવિષ્યમાં ઓઢણું ઓઢવાં પડશે. એક વાર નહિ, પણ અનન્ત વાર હોં! માટે એ ઓઢવા ન પડે તેવું કરો. ચેતીને ચાલો. જાગ્રત થાઓ, આ માર્ગ જાગ્રત થવા માટે મળ્યો છે. આ માનવભવમા જાગ્રત નહિ થાઓ તો ચોર્યાસીના ચક્કરમાં ફરતા પણ અન્ત નહિ આવે. આ માયાએ તો જગતમા જ્યુબીલી બતાવી. તેમાં જેને ભાન થયું તે બચી ગયા; અને જેને ન થયું તે બળી ગયા. એક મોટા શહેરમાં મોટું 'મેડ હાઉસ'–Mad-house હતું. મેડ હાઉસમા કોને રખાય તેની તો તમને ખબર છે ને? ગાંડાં-ઓનું ઘર એટલે મેડ હાઉસ. એક વખત એવુ બન્યું, કે તે મેડ હાઉસમાં આગ લાગી. અંદર આશરે સો–બસો ગાંડાંઓ હતાં. આગ લાગે ત્યારે શું દેખાય? પ્રકાશ. ગાંડાને અને પ્રકાશને ન બને. આગ લાગી છે એવી ખબર મળી એટલે ધમધમાટ કરતા સરકારી લાયબંબાઓ આવી ગયા. પોલીસો ચારે બાજુએ ગોઠવાઈ ગયા. ડાક્તરો આવી ગયા. બધાઓએ મળીને ગાડાંઓને બચાવવા પ્રયાસ આદરી દીધા. ગાંડાંઓ એક–બીજાને બાથમાં લઈ નાચવા કૂદવા મંડી પડ્યાં. ગાંડાંઓ માંહો-માંહે કહેવા લાગ્યા, કે "આપણા મહેલમાં જ્યુબિલી–રોશની થઈ છે, અને આ બહારના લોકોને આપણી અદેખાઈ આવે છે." પોલીસે અંદર દોરડાં નાખ્યા અને કહ્યું, "જલદી બહાર નીકળી આવો, નહિ તો જીવતાં બળી જશો." ગાડાઓનુ ટોળું આ પોકાર સાંભળીને બહાર નીકળતુ નથી. ઊલટું કહે છે, "જાવ, જાવ, નથી આવતા. છટ્ નોન્સેન્સ્–nonsense. અમને તો અહી મઝા પડે છે, આનન્દ આવે છે. અમે બહાર નહિ આવીએ." હવે બહારના લોકો વિમાસણમાં પડ્યા, કે આ મૂર્ખાઓને બચાવવા કેમ. તેમાંથી જે થોડાં ગાંડાં હતાં, તેઓ તો દોરડું પકડીને બહાર આવતાં રહ્યાં; અને જે અંદર રહ્યાં તે પરલોકના પંથે પડ્યાં. જગતના જીવોને પ્રતિબોધ આપતાં ભગવાન

કહે છે, કે આ સંસાર એક મેડ હાઉસ–Mad-house, Lunatic asylum છે. બધા સંસારી જીવો ગાંડાઓ છે. આવા કડવા ઘૂંટડા કોણ પાય ? મા હોય તે જ પાય ને ? દીકરાને પાંચ ડિગ્રી તાવ ચડી જાય અને પુત્ર દવા ન પીએ તો મા શું કરે છે તે તો જાણતા જ હશો. બે જડબાં વચ્ચે વેલણ ખોસીને દવા પાય, કારણ કે માને પુત્ર પર હેત છે, વાત્સલ્ય છે. તમે આડા પડો કે ઊભા. ગમે તેટલા ધમપછાડા કરશો તો પણ દવા પાવાના તે પાવાના જ. જે દવા પીએ તે જ નીરોગી બને. તમારે આત્માને નીરોગી બનાવવો છે ને ? ભવ-રોગ કાઢવો હોય તો જીવનમાં સરળતા લાવો. મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના ઉદયમા પડેલા જીવો કેવા છે ? ગાંડિયા જ ને ? પેલાં ગાંડાઓ તો એક ભવ પૂરતા મેડ હાઉસમાં પુરાયાં હતાં, પણ આ આત્મા તો અનાદિ કાળથી ચાર ગતિરૂપ સંસારના મેડ હાઉસમાં પૂરાતો આવ્યો છે. આ આત્મા સંસારના અગ્નિને જ્યુબિલીની રોશની માની રહ્યો છે. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની જ્વાલાઓથી ગ્રસ્ત થઈને તે બળી રહ્યો છે; છતા તેને તેનુ ભાન નથી. અમે વીતરાગની વાણીરૂપી બંબાવાળા fire-brigade લઈને આગને બુઝાવવા તમારા માટુંગાને આંગણે આવ્યા છીએ. વીતરાગના fire men–આગ બુઝાવનારાઓ–મુનિઓ ગામેગામ ગયાં છે. પ્રત્યેક દિવસ નિયમિત એક કલાક સુધી વીતરાગની વાણી રૂપી પાણીનો નિર્મળ ધોધ વરસાવે છે. પણ સંસારી જીવો કહે છે, કે "અમારે તો આ જ્યુબિલીની રોશની મૂકી તમારા ત્યાગની શાન્તિમાં આવવુ નથી." માયાને કાઢો. માયા જશે તો સરળતા આવશે. "મારા મુનિઓ પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે" તેનું કારણ ભગવાને સમજાવ્યું. હવે આવે છે **દર્શનાન્તર**–બીજો બોલ. તેનો અધિકાર ઘણો છે. તેનુ વિવરણ આગળ ઉપર અવસરે કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન ૩૭ મું

[બુધવાર, શ્રાવણ વદી ૭]

ત્રણે કાળમાં સિદ્ધ થયેલ વસ્તુ તે સિદ્ધાન્ત. રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ભગવાન કહે છે, કે "હે આત્માઓ! તમને જ્યાં સુધી તમારા સાચા સ્વરૂપનું ભાન નહિ થાય ત્યાં સુધી તમને સાચો અનુભવ પણ નહિ થાય." બંધુઓ! વીતરાગનુ વચન કેવું તત્ત્વરસસહિત–સાચું અને અબાધિત છે! વીતરાગનો ધર્મ અખંડ અને અબાધિત છે. આ ધર્મનું સેવન કરે, તો આત્મા કૃતકૃત્ય થઇ જાય. આ જ ધર્મને સેવીને સૂર્યાભદેવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા છે.

હવે ભગવાન ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. બાર જાતની પરિષદો દેશના સાંભળવા આવી રહી છે પ્રભુજી એ બધાને દેશના સંભળાવી રહ્યા છે. નાથ કહે છે, કે જેનો આત્મા સમકીત પામી નિર્મળ થઇ ગયો છે તે નિઃશંક બને છે. પણ નિઃશંક થયેલા આત્માઓ પણ કોઇ કોઇ વખત તેર કારણોને લઇને કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. એ કારણોમાંનું પહેલું તે જ્ઞાનાન્તર. જ્ઞાન જ્ઞાનમાં અંતર હોવુ તેનું નામ જ્ઞાનાન્તર. બીજું, દર્શનાન્તર. સામાન્ય જ્ઞાનને પ્રભુ દર્શન કહે છે. તેના બે ભેદ છે: ચક્ષુ અને અચક્ષુ. ચક્ષુ અને અચક્ષુ એમ કેમ કહ્યું તે સમજાવતાં ભગવાન કહે છે, કે અચક્ષુ સામાન્ય પ્રકારે દેખે છે, જ્યારે ચક્ષુ વિશેષ પ્રકારે દેખે છે. દર્શન એટલે સમકીત. સમકીતના વિષયમાં શંકા ઉત્પન્ન થાય? ઉપશમ સમકીત અને ક્ષયોપશમ સમકીત એવા સમકીતના બે ભેદ છે. શિષ્ય શંકા કરે છે, કે બન્નેને જુદાં કહેવાનું કારણ શું છે? ઉત્તર આપતાં ભગવાન કહે છે, કે બંને જુદાં છે. ઉપશમ ભાવ અને ઉપશમ સમકીત અને ક્ષયોપશમ ભાવ અને ક્ષયોપશમ સમકીત પૃથક્ પૃથક્ છે. ક્ષયોપશમ ભાવ પ્રત્યેક સંસારી આત્માને હોય, કારણ કે પુરુષાર્થ વિનાનો કોઇ જીવ નથી. જ્યાં આત્મા છે ત્યાં ક્ષયોપશમ ભાવ હોય છે. પછી પુરુષાર્થ સવળો છે કે અવળો તે જુદી વાત છે. નિગોદથી, વનસ્પતિથી માંડીને ચાર ગતિ મનુષ્ય

સુધીનો જીવો ક્ષયોપશમ ભાવમાં પડેલા છે. ક્ષયોપશમ સમકીતની વાત જુદી છે. ક્ષયોપશમ સમકીત અને ઉપશમ સમકીત એ દર્શનના ભેદ છે. ક્ષયોપશમમાં વિપાકનો ઉપશમ અને મિથ્યાત્વનો ઉદય હોય છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે, એક ઘરમાં બે નળ હોય, તેમાંથી એકમાં ગરમ પાણી આવે અને બીજામાંથી ઠંડું. અહીં જેમ બન્નેના પ્રકાર જુદા છે, તેમ સમકીતના પણ પ્રકાર જુદા છે. જે આત્માને ઉપશમ સમકીત થયું છે, તે આત્મા મિથ્યાત્વના ઉદય-પ્રદેશમાં નથી હોતો. માટે ઉપશમ સમકીત અને ક્ષયોપશમ સમકીતને શાસ્ત્રકારોએ જુદાં બતાવ્યાં છે. ઉપશમ ઢાંકેલું છે, જ્યારે ક્ષયોપશમ સમકીતવાળો કંઈક ક્ષય કરે છે અને કંઇક દબાવે છે. બન્નેનુ કામ જુદું છે, માટે શાસ્ત્રકારોએ ભેદ પાડેલા છે. તેથી શંકા કરવાનુ કંઇ કારણ નથી.

ત્રીજું કારણ ચારિત્રાન્તર છે. હે મુનિઓ! ચારિત્ર ચારિત્રમાં અંતર તે કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. હે ભવ્ય આત્માઓ! ભગવાન સિવાય આત્માનું અમૂલ્ય સ્વરૂપ કોણ સમજાવી શકવાનું હતું? શિષ્ય શંકા કરે છે, કે "ચારિત્ર ચારિત્રમાં અતર કઈ રીતે સંભવે?" ભગવાન કહે છે, "હે શિષ્ય! ચારિત્ર તે ચારિત્ર જ છે." શિષ્ય પૂછે છે, "તો પછી બન્ને વચ્ચે ભેદ પાડવાની શી જરૂર? જુઓ એક માણસે સામાયિક ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. સર્વથા, સર્વ પ્રકારે, પાપનો ત્યાગ થાય છે, તો હે ભગવન્! છેદોપસ્થાનીય ચારિત્ર આપવાની શી જરૂર? આમ કેમ? જૈન દર્શનમાં આવા આંતરા શા માટે?" આ શંકાનો ખુલાસો કરતાં શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે ચોવીસ તીર્થંકરોના સાધુઓ છે, તેમાથી પહેલા તીર્થંકરના સાધુઓ ઉજ્જુજડા છે, જ્યારે બાવીસમા તીર્થંકરના સાધુઓ ઉજ્જુપન્ના છે. ચોવીસમા તીર્થંકરના સાધુઓ વંકજડા છે. માટે છેદોપસ્થાનીય આપવાની આવશ્યકતા ઊભી થઇ. બાવીસમા તીર્થંકરના સાધુઓ ઉજ્જુપન્ના છે. તેઓ સામાયિક ચારિત્ર અંગીકાર કર્યા પછી તે જ ભાવે તેનું પાલન કરે છે. કદાચને દોષ લાગે તો તે જ ક્ષણે આલોચી પડિક્કમી નિસલ્લ થઈ જાય છે.

ઉજ્જુ એટલે ઋજુ, સરળ અને પન્ના એટલે પ્રજ્ઞા, બુદ્ધિ. જેઓની બુદ્ધિ સરળ છે તેમને છેદોપસ્થાનીય ચારિત્રની જરૂર નથી. છેદોપસ્થાનીય એટલે શુ? પૂર્વ પર્યાયનો છેદ કરવો અને બીજા પર્યાયનું સ્થાપન કરવુ તેનુ નામ છેદોપસ્થાનીય. સામાયિક એટલે શુ? જેની અંદર સમકીતનો લાભ થાય તેનુ નામ સામાયિક. પહેલા તીર્થંકરના સાધુઓ ઉજ્જુ અને જડ છે, માટે તેમના માટે છેદોપસ્થાનીય ચારિત્રનુ વિધાન બતાવ્યું ઉજ્જુ એટલે સરળ, પણ સાથે જડ પણ છે. ઘણા એવા હોય છે કે વાતને ઇંગિતથી–ઇશારાથી સમજી જાય. જ્યારે કેટલાક એવા જડ હોય છે કે તરત ન સમજે. ઉજ્જુજડા માટે એક દૃષ્ટાન્ત છે. એક વખતે પહેલા તીર્થંકરના સાધુઓ ગોચરી લેવા માટે નગરમાં જાય છે. તમને અનુભવ હશે તો સમજી શકશો, કે ગોચરી કેમ થાય છે. પણ અત્યારે તો તમે 'આ ભવ મીઠો, પરભવ કોણે દીઠો' એ સૂત્રમાં માનતા થઈ ગયા છો. હવે મુનિ ગોચરી લઈને પાછા વળતા હતા ત્યાં કોઇ નટને નાચતા જોયો. મુનિને નૃત્ય જોવાનું મન થયું અને તે રસ્તામાં ઊભા રહી ગયા. સાધુ જ્યારે ઉપાશ્રયે આવ્યા ત્યારે ઘણું મોડું થઇ ગયેલુ. ગુરુએ પૂછ્યું, "હે શિષ્ય! આટલો બધો વિલંબ કેમ થયો?" શિષ્યે જવાબ દીધો, "હે ગુરુદેવ! માર્ગમાં એક નટડી નાચતી હતી તે જોવા ઊભો રહી ગયો તેથી મોડું થયું." ગુરુએ કહ્યુ, "હે શિષ્ય! આપણાથી આવાં દૃશ્યો ન જોવાય. નટડી તો શુ પણ ભીતમાં ચીતરેલી સ્ત્રીને પણ ન જોવાય." આવી ભગવાનની આજ્ઞા છે. કોઈ સ્ત્રી અલંકારોથી શોભતી હોય તો પણ તેના પ્રત્યે દૃષ્ટિ ન કરવી અને કદાચ અજાણતા દૃષ્ટિ પડી જાય તો સૂર્યને જોતાં જેમ આંખને બીજે ફેરવી લઇએ છીએ, તેમ દૃષ્ટિને બીજી દિશામાં વાળવી. આમ, પુરુષે સ્ત્રી સામે અને સ્ત્રીએ પુરુષ સામે દૃષ્ટિ ન કરવી. તમે કહેશો, આમ શા માટે કરવું? તો હે દેવાનાંપ્રિયો! જ્યાં સુધી મન પર control કન્ટ્રોલ, કાબૂ, ન હોય, શીલવ્રત બરાબર પાળી શકાતાં ન હોય,

પાંચે ઇન્દ્રિયો મોટરના ડ્રાયવર-driver જેમ બરાબર 'બ્રેક' લગાડવાની આવડત ન હોય, ત્યાં સુધી પરનારી કે પરપુરુષ સામે જોવામાં જોખમ રહેલું છે. મોટરનો હાંકનાર 'બ્રેક' યથાપ્રસંગે ન લગાડે, તો શું થાય તે તમે ક્યાં નથી જાણતા? કાં તો મોટરના ભુક્કેભુક્કા ઊડી જાય અને કાં તો કોઈ નિર્દોષ જીવ માર્યો જાય. તેવું જ નુકસાન આમ પરનારી પરપુરુષ પ્રત્યે દૃષ્ટિ કરવામાં છે. શિષ્યે પોતાનો અપરાધ કબૂલ કર્યો.

વળી, એક વખત ગોચરી લેવા પેલા સાધુ નીકળ્યા. માર્ગમાં પાછુ પહેલાંનું દશ્ય નજરે પડ્યું. સાધુ ગોચરી માટે પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. માધુકરી-ગોચરીનું નાથે કેવું અદ્ભુત વર્ણન કર્યું છે! **जहा दुमस्स पुप्फेसु भमरो आवियइ रसं ण य पुप्फं किलामेइ सो य पीणेइ अप्पयम्।** જેમ ભમરો પુષ્પ પર બેસે છે અને તેના રસને પીએ છે છતાં પણ તે પુષ્પને જરા પણ ક્લેશ ઉપજાવતો નથી, તેમ સાધુઓ પણ થોડી થોડી ભ્રમરની જેમ ગોચરી કરે. લાવેલી ગોચરી ગુરુને બતાવે. ગુરુએ વહેંચી આપેલા ભાગમાંથી ય ગુરુકુલને આમંત્રીને આપે. પછી જે વધે તેમાંથી ગોચરી કરવા બેસે. **असंवेभागी न हु तस्स मोक्खो।** હે આત્માઓ! તમારા સંવિભાગવાળાને આપ્યા વિના તમારે જમવું નહિ. સંવિભાગ કર્યા વિના જમે તો જમનારનો મોક્ષ થાય નહિ. તમારે પણ તેમ કરવાનું છે. જે બીજાની દરકાર કરતો નથી, તે પોતાની મુક્તિ કરી શકતો નથી. તમે જે લક્ષ્મી એકઠી કરી રહ્યા છો તે તમારા એકલાની નથી. તેમાં તમારાં કુટુમ્બ, સમાજ, સંઘ-બધાયનો ભાગ છે. જો તમારે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો હોય તો ભાગ પાડતાં શીખો. એકલપેટા ન બનશો. તમારા ભાઇના દીકરાઓ ભૂખે મરતા હોય અને તમે રસપૂરી આરોગો તો સમજજો, કે એ રસ નથી પણ હળાહળ ઝેર છે. જ્યાંસુધી આત્મા પવિત્ર એવા આ ધર્મને ન સ્વીકારે ત્યાં સુધી મોક્ષ થાય નહિ. હે મુનિઓ! તમે પણ પેટભરા ન થશો. એક વખતે એવું બન્યું, કે એક

સાધુ ગોચરી માટે નીકળ્યા. કોઈને ત્યાં મગની દાળનાં વડાં બનાવેલાં. હવે આ મુનિ મગની દાળના વડાંના ભારે શોખીન. જો કે દીક્ષા લીધી છે, પણ રસેન્દ્રિય પર સંયમ રાખવો બહુ મુશ્કેલ છે. સાધુ જ્યાં બાઇ વડાં તળતી હતી ત્યાં પહોંચી ગયા. બાઇએ કહ્યું, "સાહેબ ! પધારો, પધારો. મારું આંગણું પવિત્ર કર્યું." બાઇએ સાધુને વડાં વોરાવ્યાં. પછી બીજી વસ્તુઓ વોરાવી. વડા વોરાવતાં બાઇએ પહેલાં પાંચ વડાં લીધા, પછી આઠ લીધા, પછી દસ છતાં સાધુ ના કહેતા નથી. આમ કરતાં જ્યારે બત્રીસ વડાં સાધુના પાત્રમા પડયાં ત્યારે સાધુએ મનમાં વિચાર કર્યો કે સોળ સાધુઓ છે એટલે મારે ભાગે બે આવશે. મુનિને જોઈતું હતું તે મળી ગયું એટલે મુનિ પાછા વળ્યા. "દરેકને ભાગે બબ્બે વડાં આવશે" એવો વિચાર કરતા મુનિ ચાલ્યા જાય છે. કેવા મુનિ છે ! ત્યા રસ્તામાં એક શેરી આવી. સાધુએ કહ્યું, "લાવ ને, અહી બેસીને ખાઈ લઉં." માણસનો આતમરામ ક્યારે બદલાઇ જાય છે તેની કોઈને ખબર પડતી નથી. શેરીનો લાભ મળ્યો કે ખાવાનું પ્રલોભન જોર કરી ઊઠયું. સાધુએ બે-ત્રણ વડાં ખાધાં, અરે, ખાધાં તો ખાધાં પણ ખૂબ સ્વાદથી ખાધાં. શ્રાવકના ઘરની રસોઈ. જાતજાતના સંસ્કારથી સુસ્વાદિષ્ટ બનેલી ખાદ્યસામગ્રી. જુઓ તો ખરા. વડાં જેવી વસ્તુએ મુનિના ભાવ પલટાવી નાખ્યા ! ભગવાનનાં વચન વડાં કરતાં કેટલાંય વધારે સ્વાદિષ્ટ છે. સુસંસ્કાર કરી મુનિ તમને ખવડાવી રહ્યા છે, છતાં ખાવામાં તમને સ્વાદ શીદને આવતો નથી ? વડાંરૂપી પ્રભુની વાણી તો સારી છે, પણ ભાવ સારા નથી તેથી તમને સ્વાદ આવતો નથી. પ્રભુનાં વચનરૂપી વડાં અમૂલ્ય છે, પણ જીવરૂપી જીભ સારી નથી માટે તમને સ્વાદ આવતો નથી. ખાતાં ખાતાં બે જ વડાં બાકી રહ્યાં. મુનિને થયું, કે બે રાખવા કરતાં એક જ રાખવું સારું એમ વિચારીને એક વડું ખાઇ ગયા. બાકી એક જ વડું બચ્યું. સાધુ ગુરુની પાસે ગોચરી લાવ્યા. જે પ્રમાણે ગ્રહણ કર્યું હોય તે જ પ્રમાણે ગુરુ પાસે કહેવું જોઇએ એવો નિયમ છે. એક

વડાને જોતાં જ ગુરુ સમજી ગયા. ગુરુએ કહ્યું. "હે શિષ્ય, તને આવી તે ભાવિક શ્રાવિકા કોણ મળી, જેણે તને એક જ વડું વોરાવ્યું ?" ગુરુ તો શાસ્ત્રના જાણકાર છે. તેમને થયું, કે "જો હું ઠપકો આપીશ તો ભયનો માર્યો જૂઠું બોલશે; પણ જો મીઠા શબ્દો વાપરીશ તો તેનામાં નમ્રતા આવી જશે અને મધુરા વ્યવહારથી સાચી વાત કહી દેશે." ગુરુ કહે છે, "ભાઇ ! ગભરાઇશ નહિ. જે બન્યું હોય તે કહી દેજે." શિષ્યે કહ્યું. "ગુરુદેવ ! સાચું કહું ? મેં એકત્રીસ વડાં ખાધાં અને આ એક બચ્યું તે અહીં લાવ્યો છું." ગુરુને વિચાર થયો કે આત્માના અધ્યવસાય ક્યારે પલટાય છે તેની કોઇને ખબર પડતી નથી. હવે, જુઓ, ઋષભદેવના સાધુઓ. નટીને નાચતી જોઇ પેલા સાધુ તો જોવા ઊભા રહી ગયા. વિલંબ થયો એટલે ગુરુએ શોધ કરાવી. ત્યાં તો સાધુ ગોચરી લઇને આવી પહોંચ્યા. ગુરુ કહે છે, "હે શિષ્ય ! મોડું કેમ થયું ?" સાધુએ જવાબ દેતાં કહ્યું, કે "ગુરુદેવ ! એક નટ નાચતો હતો તે જોવા ઊભો રહ્યો." ગુરુદેવે કહ્યું, "ભાઇ શિષ્ય ! તમને ના પાડી હતી કે નટનું નાટક ન જોવાય." શિષ્યે કહ્યું. "ગુરુદેવ ! આપે તો નટીનું નાટક જોવાની ના પાડી હતી. નટનું નાટક જોવા ક્યાં ના પાડી હતી ?" ભગવાન કહે છે, કે આવા સાધુઓનું નામ ઉજ્જુજડ. હવે ચોવીસમા તીર્થંકરના વારાના વંકજડા સાધુઓ કેવા હોય તે સમજાવતાં કહે છે, કે વંકજડા ગુરુ સમજાવે તોય ન સમજે અને પોતાના કક્કાને વળગી રહે. એટલું જ નહિ, પણ સામા ગુરુને પૂછે, કે 'તમે પહેલાં શું કરતા ?' વંકજડા ગુરુનાં છિદ્રો જુએ પણ પોતાની ભૂલ ન સુધારે. આ કારણે ચારિત્રાન્તરના ભેદ પડ્યા છે. હવે લિંગાન્તરમાં શો ભેદ છે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૮ મું

[ગુરુવાર, શ્રાવણ વદી ૮]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. સૂર્યાભદેવે તે ભગવાન મહાવીરને છ પ્રશ્નો પૂછ્યા. ભગવાન તો તેજના અંબાર છે. તેમનું સૌંદર્ય અનિર્વચનીય અને અદ્ભુત છે. તેઓ કાન્તિનો ખજાનો છે. પ્રભુનો દેહ અને આત્મા–બન્ને સૌંદર્યથી હળહળી રહ્યાં છે. દેહની શોભા તો અનિત્ય છે, જ્યારે આત્માનુ સૌન્દર્ય નિત્ય અને શાશ્વત છે. હે આત્માઓ ! અનન્ત કાળ વહી ગયો છતાં હજી તમે તમારા આત્મતત્ત્વને પિછાણ્યું નથી. જ્યાસુધી તમને તમારા જે આત્મતત્ત્વની રુચિ નહિ થાય, ત્યાંસુધી તમારાથી એક પણ સારું કામ થઇ શકશે નહિ. એક કવિએ કહ્યુ છે, કે—" જ્યાં લગી આત્મા અંગમાં છે ત્યાં લગી મહાવીરનું નામ તું લે. " જ્યા સુધી આ દેહમાં ચેતન છે ત્યાંસુધીમાં ભગવાન મહાવીરના નામનું સ્મરણ કરી લો. જે દિવસે આત્મા આ દેહમાથી છૂટચો તે જ ક્ષણથી બધીય સાધનાઓ અટકી પડશે. માટે જ આત્માની ઓળખાણ કરી લો. આત્માની ઓળખાણ વગર સફળ સાધના પણ શક્ય નથી. માટે જ નાથને કહેવુ પડયુ' છે, કે—

जे एगं जाणइ से सव्वं जाणइ ।

જે એકને જાણે છે તે સર્વને જાણી શકે છે અને જે સર્વને જાણે છે તે એકને પણ જાણે છે. છ દ્રવ્યો, ચાર નિક્ષેપો, સાત નયો વગેરે આત્મજ્ઞાનીને ચોખ્ખાં–clear દેખાય છે. એક મહાત્માએ કહ્યું છે, કે 'આત્મભ્રાન્તિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ.' આત્મભ્રાન્તિ જેવો બીજો કોઈ રોગ આ જગતમાં નથી. જે ક્ષણે આત્મભ્રાન્તિ ગઇ, તે જ ક્ષણે સમકીતની પ્રાપ્તિ થાય છે. સૂર્યાભદેવ ભગવાનને પૂછે છે, " હે ભગવન્ ! આ સૂર્યાભે ભ્રાન્તિ ટાળી છે કે કેમ ? " ભગવાન કહે છે, " હે સૂર્યાભ ! તું સમ્યગ્દષ્ટિ છે. " આ વચનો સાંભળી સૂર્યાભને

કેટલો આનન્દ થયો હશે! તમને વેપારમાં લાખ રૂપિયાનો નફો થયો એવા સમાચાર તારથી મુનીમ આપે ત્યારે કેટલો આનન્દ થાય છે! ભાઇઓ! તમારી પત્ની આવીને પૂછે, કે આ તાર કોનો છે? ત્યારે તમે કહેશો, "જાણતી નથી? આજે વેપારમાં એક લાખનો નફો થયો તેનો તાર છે. માટે આજ તો લાપસીનું આંધણુ મૂક." લાખ રૂપિયા મળતાં, જુઓ, ઘરની રોનક કેવી બદલાઈ ગઈ! ત્યારે જેની કિંમત થઈ ન શકે એવું અમૂલું સમ્યગ્ દર્શન તમે પ્રાપ્ત કરો ત્યારે શો અનુભવ થાય તે વર્ણવ્યો જાય તેમ નથી. એ તો અનુભવે જ સમજાય. તમે ગોળ તો ખાધો હશે. કોઇ આવીને પૂછે, કે સ્વાદમાં તે કેવો લાગે છે? તમે કહેશો, મીઠો. કેવો મીઠો? મધ જેવો. મધ કેવું મીઠું? સાકર જેવું. સાકર કેવી મીઠી? તમે થાકીને કહેશો, ભાઇ, બહુ લપલપ કરે શું વળવાનું હતું? મૂકને મોઢામાં કટકી, એટલે તને ખબર પડશે કે ગોળ કેવો છે. મારા કહેવાથી તને ખબર નહિ પડે. તારી જીભ જ તને કહી દેશે. આત્મજ્ઞાન થયા પછી આત્મામાં કેવી ઝલક આવે છે એવા પ્રશ્નો પૂછનારને એટલું જ કહેવાનું, કે એ બધી માથાફોડ મૂકી દો. તમે જાતે જ અનુભવો. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે તે સંસારની માથાકૂટનો ત્યાગ કરો. સમકીતી આત્માઓ પણ પાછા સમકીતમાથી ચ્યુત થઇને તેમ જ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. હવે ચોથું કારણ લિંગાન્તરની વાત કરીએ. લિંગાન્તર એટલે લિંગ લિંગમાં ફેર. દાખલા તરીકે, જેમ ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો અને ભગવાન મહાવીરના શિષ્યો એક સ્થળે ભેગા મળ્યા. ગૌતમ સ્વામીના શિષ્યો એટલે ભગવાન મહાવીરના શિષ્યો. કેશી સ્વામી આચાર્ય છે. તેમના પણ શિષ્યો છે. શ્રાવસ્તિ નગરમાં બન્નેના શિષ્યો ગોચરી માટે નીકળ્યા છે. એક-બીજાને જોઇને કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદવા લાગ્યા, કે આ પણ મોક્ષ માટે નીકળ્યા છે અને અમે પણ મોક્ષ માટે નીકળ્યા છીએ. તો પછી અમારી અને તેમની પ્રવૃત્તિમાં ફેર કેમ? કપડાંમાં ફેર કેમ? મુનિ-

ઓએ પોતપોતાના ગુરુઓ આગળ જઇ આ શંકાનું નિવેદન કર્યું. ત્યારે ગૌતમ સ્વામી અને કેશી સ્વામીને થયું, કે શંકાનુ સમાધાન કરવું જોઇએ. ત્યાં કેશી સ્વામી સપરિવાર ગૌતમ સ્વામી પાસે આવે છે. તેમને જોઇને,

पलालं फासुयं तत्थ पंचमं कुसतणाणि य।
गोयमस्स निसेज्जाए खिप्पं संपणामए॥

ગૌતમ સ્વામીએ પલાલનું આસન લાવી તે પર કેશી સ્વામીને બેસવાનુ આમંત્રણ કર્યું. આસનનો સ્વીકાર કરીને કેશી સ્વામીએ કહ્યું, " હે મહાનુભાવ ! આપની આજ્ઞા હોય તો મારે એક પ્રશ્ન પૂછવો છે."

पुच्छ भन्ते जहिच्छं ते केसिं गोयम मब्बवी।
तओ केसी अणुन्नाए गोयमं इणमब्बवी॥

કેશી સ્વામીએ ગૌતમ સ્વામીને કહ્યું, " હું એક પ્રશ્ન પૂછું ?" ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું, "**जहिच्छं**–જે ઇચ્છા હોય તે પૂછો." આજ્ઞા મળ્યા પછી કેશી સ્વામી આ પ્રમાણે બોલ્યા.

અહીં તમને પ્રશ્ન થશે કે આ બેમાં મોટું કોણ ? દીક્ષાએ કેશી સ્વામી મોટા છે અને ગૌતમ સ્વામી નાના. પણ જ્ઞાનમા ગૌતમ સ્વામી મોટા છે અને કેશી સ્વામી નાના. સંયમમાં કેશી સ્વામી મોટા છે અને જ્ઞાનમાં ગૌતમ સ્વામી મોટા છે. હવે પ્રશ્ન એ થાય છે, કે બન્નેનાં લિંગમાં–કપડાંઓમાં–ફરક કયા કારણે ?

पुरिमा उज्जुजडा उ वंकजडा य पच्छिमा।
मज्झिमा उज्जुपन्ना उ तेण धम्मे दुहा कए॥

પહેલા તીર્થંકરના સાધુઓ સરળ અને જડ બુદ્ધિવાળા છે, અને મધ્યમ, બાવીસમા તીર્થંકરના સાધુઓ ઋજુ અને પ્રજ્ઞાવાળા છે, જ્યારે ચરમ તીર્થંકરના સાધુઓ વંક અને જડ બુદ્ધિવાળા છે. મોક્ષનુ અદ્ભુત સાધન તો સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે. બન્નેએ

મોક્ષનું સાધન તો એક જ બતાવ્યું છે તો પછી કપડામાં ફરક શા માટે રાખ્યો છે? માણસોની પ્રકૃતિમાં ભિન્નતા છે તેથી ફેર રાખ્યો છે. પંચરંગનાં કપડાં જો મહાવીર રાખે તો આ વંકજડા છે તે પાસત્થા થઈ જાય, અને જો પાસત્થા બને તો મોક્ષમાં જવા માટે મોળા પડે. દરદી નબળો હોય તો દાક્તરને જેમ વિશેષ કાળજી રાખવી પડે છે, તેમ મોક્ષમાં જનાર શિષ્યો પણ જો નબળા હોય તો ગુરુને સવિશેષ ધ્યાન રાખવું પડે. ત્યાર પછી આવે છે, **પ્રવચનાન્તર**। પ્રવચનાન્તર એટલે પ્રવચન પ્રવચનમાં ફેર. આમ શા માટે? પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રત અને છઠ્ઠું રાત્રિભોજન અને બાવીસમા તીર્થંકરના શાસનમાં ચાર મહાવ્રત અને પાંચમુ રાત્રિભોજન, એ વિષે વિધાન છે. આ તફાવત શાને એવી શંકા મુનિઓને ઊપજી. ભગવાન કહે છે, કે " બાવીસમા તીર્થંકરના સાધુઓ ઋજુ અને પ્રજ્ઞાવાળા છે. જરા ઇશારો કરીએ તો સમજી જાય તેવા છે. ચોથું મહાવ્રત એટલે મૈથુનત્યાગ, અને પાંચમુ મહાવ્રત પરિગ્રહનું છે. હવે સ્ત્રી એ પરિગ્રહ છે, માટે પાંચમું ચોથામાં સમાઇ જાય છે, કારણ કે મૈથુનત્યાગમાં સ્ત્રીત્યાગ પણ અંતર્ગત થઇ જાય છે. આ સંબંધમાં પાઠ આવો છે: **सव्वाओ बहिद्धाओ वेरमणम्** । " હું સ્ત્રીના પરિગ્રહથી સર્વથા નિવર્તું છું. " આમ ચોથું મહાવ્રત પાંચમા મહાવ્રતને પોતાનામાં સમાવી લે છે તેથી તેને જુદું ન ગણાવ્યું. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોના સાધુઓ માટે જુદું પાડ્યું, કારણ કે તે સાધુઓ ઋજુપ્રજ્ઞ નથી. " સ્ત્રીત્યાગ " શબ્દનો યુક્તિપૂર્વક અર્થ કરી સ્વચ્છંદાચરણ માટે બારીઓ શોધી કાઢે એવી બુદ્ધિવાળા તે સાધુઓ છે, તેથી તેમના માટે પૃથક્ વિધાનની આવશ્યકતા ઊભી થઈ. કેવળ જ્ઞાનરૂપી અરીસા વડે ચોથા અને પાંચમા આરાના ભાવ હસ્તામલકવત્ જાણીને જીવન ઉન્નત કેમ બને એ માટે ભગવાને વિધિવિધાનો કરેલાં છે. ચોવીસમા તીર્થંકરના વારામાં નવ વાડે બ્રહ્મચર્યનું પાલન તો બધાય માટે સરખું. નવ વાડ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યના

પાળનારા શ્રમણસૂત્રમાં તમે બોલો છો ને કે "શિયળ એ તો રથ છે. અઢાર હજાર શિલાંગ રથધારા." જો તેનુ એક વાર ખંડન થયું તો મુનિ મુનિભાવમાથી ચ્યુત થઈ જાય. એટલા માટે મુનિઓને નવ વાડ બતાવી. તમારે પણ બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ કરવાનુ છે. ખેડૂત વાવેતર કરે પણ જો તે ખેતરને વાડ ન કરે તો તેના પાકને પશુ–પક્ષીઓ ખાઇ જાય; તેમ, જેણે બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકાર્યું છે અને વાડ નથી કરી તો તેના વ્રતનો લોપ થઇ જાય, માટે જેણે વ્રત લીધાં છે તેણે અને જેણે નથી લીધાં તેણે પણ વાડનુ લક્ષ્ય રાખવુ જોઇએ. ગૃહસ્થાશ્રમમા પણ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરી શકાય છે. સતી સીતાનું હરણ થાય છે. રામ અને લક્ષ્મણ તેની શોધમાં અરણ્યમાં નીકળી પડે છે. ચાલતાં ચાલતાં માર્ગમાં એક સોનાનો અલંકાર ભૂમિ પર પડેલો રામચંદ્રે જોયો. તેમણે લક્ષ્મણને પૂછ્યું, "ભાઇ! આ અલંકાર તારી ભાભીનો છે? તું એ ઓળખી શકે છે?" ત્યારે, જુઓ, લક્ષ્મણ જતિ કેવો સુંદર જવાબ આપે છે! ભારતની ભવ્ય ભાવનાને અમર કરતો તેનો જવાબ હતો કે,

नाहं जानामि केयूरे नाहं जानामि कुण्डले।
नूपुरे त्वभिजानामि नित्यं पादाभिवन्दनात्॥

"હે બન્ધુ! ભાભીનાં કેયૂરો અને કુંડળો કેવાં હતાં તેની મને ખબર નથી. હું તો માત્ર નૂપુરોને ઓળખી શકું, કારણ કે નિત્ય તેના પગમાં પ્રણિપાત કરવાના કારણે મને તે સુપરિચિત છે." કેવી મર્યાદા! એક જ ઘરમાં સાથે રહેવા છતાં, લક્ષ્મણે સીતાજીના ચરણથી ઉપર કોઇ કાળે નજર નથી કરી. તેમના જીવનમાં કેટલો સંયમ હશે! માટે તો સોળ સતીઓમાં સીતાજીનું નામ લેવાય છે. અને આજે સીતાજીની બહેનો સામે નજર તો કરો! ખુલ્લે ચોટલે ફરતી, બેસવા–ઊઠવામાં મર્યાદાનું ભાન ન રાખતી એવી. દુનિયાના રાતના અંધકારમાં તારા જુએ, પણ હવે તો ધોળા દિવસે તારા જોવાનો વખત આવ્યો છે. આપણને આ જીવન બ્રહ્મચર્યનો વિકાસ કરવા માટે મળ્યું છે. એક લાહોર કોલેજની અધિષ્ઠાત્રીના લેખમાં વાંચેલું, કે કોલેજ જતી યુવતી-

ઓમાંથી સેંકડે પંચોતેર ગર્ભપાત કરે છે! આપણા માટે આ હકીકત શોભારપદ કહેવાય ખરી? તમે કહેશો, કે "કૉલેજમાં ન મૂકીએ તો સારો મુરતિયો ન મળે." પણ જેણે કૌમાર્યનો ભંગ કર્યો છે એવી સારા મૂરતિયાને મેળવી પણ સંસારને શી રીતે ઉજાળવાની હતી? તમને જૈન શાસનમાં શ્રદ્ધા છે કે નહિ? તમે તો દલાલ માત્ર છો. જે સમયે બાળક માતાના ગર્ભમાં આવે ત્યારે તે ૭ બોલ બાંધીને જ આવે છે. તેમાં તમે જરા પણ મીનમેખ કે ફેરફાર કરી શકો તેમ નથી. કૉલેજિયન મુરતિયો ન મળે અને વેપારી મળે તો કયું આભ ફાટી પડવાનું હતું? અને ધારો કે મોટી થયા પછી પણ કોઇ જ ન મળ્યું તો શું થઇ ગયું? આ મુરતિયો તો તૈયાર જ છે. માટે જીવનમાં સંસ્કાર તો જોઇશે જ. સંસ્કાર બે પ્રકારના છેઃ એક સુસંસ્કાર અને બીજો કુસંસ્કાર. કુસંસ્કારથી તમારાં ઘરનાંને બચાવો. તમારી દીકરીઓ અને બહેનોને ફેશનનો ત્યાગ કરવાનું કહો. સાદાઇ અપનાવતાં તેમને શિખવાડો. સાદાઇ કેળવાશે તો વૈરાગ્ય પણ આવશે, માટે સમજો.

મહાવીર સ્વામીના વારામાં પંચ મહાવ્રત અને બાવીસમા તીર્થંકરના વારામાં ચાર મહાવ્રત છે. એમાં જરા પણ ફેર નથી. ભગવાનનાં જે પ્રવચનો છે તેને જે ધારણ કરે તે બહુસૂત્રી સાધુઓ પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે. તમને શંકા થશે, કે એક બહુસૂત્રી આમ કહે છે અને બીજા બહુસૂત્રી તેમ કહે છે; તો બેમાંથી સાચું કોણ? કોનુ માનવું? જેટલા પ્રમાણમાં આત્માએ ક્ષયોપશમ કર્યો હોય તેટલા પ્રમાણમાં ઉઘાડ થાય. તેથી ઉઘાડની ભિન્નતાને કારણે પ્રવૃત્તિ તથા બોલવામાં ફેર પડી જાય છે. શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે આ વાત પ્રમાણયુક્ત છે.

હવે સાતમું "કલ્પાન્તર" વિચારીએ. કલ્પ કલ્પમાં પણ અંતર છે. સાધુઓ બે પ્રકારના બતાવેલા છે. જિનકલ્પી અને સ્થવીરકલ્પી. જિનકલ્પી નગ્ન રહે અથવા એક કપડું રાખે, જ્યારે સ્થવીરકલ્પી

પાતરાં વગેરે રાખે છે. જિનકલ્પીની કરણી આકરી છે, જ્યારે સ્થવીર-કલ્પી તો ખાતાં-પીતાં કરણી કર્યા કરે છે. જિનકલ્પીનો મોક્ષ પહેલો થવો જોઇએ. આમ બન્ને કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. ભગવાન કહે છે, કે શંકા-કંખા કરવાની કોઈ જરૂર નથી, કારણ બન્ને ભગવાનની આજ્ઞામાં છે. માટે એમનો મોક્ષ થાય, થાય ને થાય જ. પણ જો જિનકલ્પી હોય પણ ભગવાનની આજ્ઞામાં ન હોય, તો '**न हि तस्स मोक्खो**' તેનો મોક્ષ થતો નથી. સ્થવીર કલ્પી બહુ તપ કરી શકતો નથી, પણ તે ભગવાનની આજ્ઞામાં હોવાથી તેનો મોક્ષ થાય છે. માટે બન્નેની ક્રિયા ભગવાનની આજ્ઞાને વશવર્તી હોવી જોઇએ. આજ્ઞાવિરોધી તેમનુ વર્તન ન હોવું જોઇએ. આવો ઉપદેશ આપીને ભગવાને જીવોનાં કાંક્ષા મોહનીય કર્મ કાઢી નાખ્યાં. જેનાં કાઢ્યાં તેના ગયાં અને જેનાં રહી ગયાં તેના રહી ગયાં. હવે, સૂર્યાભદેવનો પ્રશ્ન છે, કે "હુ સમકીતી છું કે મિથ્યાત્વી?" જો સળંગ સમકીત કોઈ હોય તો તેનો ત્રીજે, સાતમે અથવા પંદરમે ભવે પણ મોક્ષ થાય. અને જો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે તો અર્ધ પુદ્દગલપરાવર્તી બને અને સંસારમાં ભટકે. સંસારસાગરને પાર કરવા માટે શાસ્ત્રકારોએ કેવો સુંદર ઉપાય બતાવ્યો છે! આપણે આંગણે સુંદર અવસર આવી રહ્યો છે. ધર્મીને તો પ્રતિ દિન અવસર જ છે, પણ જે નથી સમજતા તે જ વાયદા અને કાંધાં કરે છે. માટે સમજો. તપ કરવાનો અવસર આવ્યો છે. ઝૂકી પડો. તપ કરવાથી કોઇ દિવસ દરદ થવાનુ નથી. તપ કરતાં જો વેદનીય કર્મનો ઉદય હોય તો રોગ આવે. માટે તમે તમારૂં પોતાના હાથે જ શીદને બગાડો છો? આ તો તમારા એક ભવનાં સાથી છે. જો તેઓ તમારાં સાચાં હિતૈષીઓ હોય, તો આ ભવ અને પર ભવ સુધારવામાં સહાય કરે. હવે શું આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૩૯ મું

[શુક્રવાર, શ્રાવણ વદી ૯]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. નાથ એમ કહે છે, કે-હે આત્માઓ ! તમારો આત્મા સ્વાશ્રયે જીતનાર છે, પરાશ્રયે નહિ. માટે તમારા આત્માનો આશ્રય લો. જે જે આત્માઓએ પોતાનો આશ્રય લીધો તે તે પરમ પદને પામી ગયા. તમારી જીવન-શક્તિ ત્રણે કાળમાં જયવંતી છે, કારણ કે જ્યારે જુઓ ત્યારે આત્મા જીવતો જ છે. જો તમારે સાચું જીવન જીવવું હોય, તો જેનામાં જીવનશક્તિ ભરેલી છે એવા તમારા આત્મા તરફ જોતાં શીખો. અનંત આત્માઓ શરીર વગરના છે, કારણ કે સિદ્ધોને શરીર હોતાં નથી છતાં તેઓ સુખમય જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. સુખ એટલે શું ? જેને ભોગવતાં ત્રણે કાળમાં કંટાળો ન આવે, તેનું નામ સાચું સુખ. હે દેવાનાં પ્રિયો ! જેઓ આત્માની આવી જીવનશક્તિને જાણે છે, તેમને ભગવાન મહાવીર સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા કહે છે. તેઓ મૃત્યુ પર વિજય મેળવે છે. તમારે મૃત્યુ પર વિજય મેળવવો હોય, તો તમારા આત્મા પ્રત્યે દૃષ્ટિ કરો. અનાદિ કાળથી આત્માની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય તરફ ન રહેતાં પર્યાય તરફ જ રહી છે, માટે અવસ્થાઓ બદલાયા કરે છે. જે જે શરીર બદલાયાં, તે તે પર્યાયે પલટાયાં. તેમાં જીવે મારાપણું માન્યું છે. ભગવાન જિનેશ્વર કહે છે, કે આ માનવભવ દ્રવ્ય તરફ દૃષ્ટિ કરવા મળ્યો છે. ધન, કુટુમ્બ પ્રત્યે તો અનંત કાળ સુધી દૃષ્ટિ કરી; તોય સાર્થક ન થયું. ભગવાન કહે છે, કે એક વખત આ લપનો ત્યાગ કરી જુઓ. પછી કેવું સુખ મળે છે ! કેટલી લહેજત આવે છે ! જુવારના રોટલા ખાનારને દૂધપાકના સ્વાદની ક્યાંથી પિછાન હોય ? તમને શું ભાવે ? દૂધપાક કે રોટલા ? દૂધપાક જોઇતો હોય તો દૃષ્ટિ કેળવો. તમે તમારું જીવન પરમાં શોધી રહ્યાં છો તે ભ્રાંતિ છે. આપણે આપણી જીવનશક્તિથી જ જીવી રહ્યા છીએ. જે આ જીવનશક્તિને જાણે છે, તે અનંત ચતુષ્ટય લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે. તે

બોલે છે, કે "ભગવાન ! તમારો જય હો, વિજય હો !" અનેક ભવ્ય જીવોના આધાર એવા તીર્થંકર દેવોએ જીવન-મરણના પાશમાથી છૂટવા માટે ભવ્ય જીવોને આ સંજીવની મંત્ર આપ્યો છે. તેમણે નાડીએ નાડીએ આત્માના અચિંત્ય મહિમાને બતાવ્યો છે. જેમ પારસમણિના સ્પર્શે લોખંડ સુવર્ણ (gold) બની જાય છે, તેમ લોખંડ જેવા જીવો ભગવાનનો સંગ થવાથી સંત બની જાય છે પારસમણિ તો લોઢાનો સ્પર્શ થાય તો જ તેને સુવર્ણમા પરિવર્તિત કરે; પણ સંત તો આત્મા તેને સ્પર્શે તો પોતાના જેવા બનાવી દે આ કંઇ જેવો તેવો લાભ છે ? એટલા જ માટે ભગવાન કહે છે, કે જીવનની ક્ષણભંગુરતા જોઇને બુદ્ધિવાળા જીવોએ આત્મકલ્યાણ માટે સંતસમાગમ સાધવો ઘણો જ જરૂરી છે. બાલ્યાવસ્થા અને યુવાવસ્થાને અનિત્યતા લાગુ પડેલ છે. આવો ક્ષણભંગુર દેહ જીવને શરણભૂત કેમ થશે ? જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે, કે—

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ છે,
દેહ ભિન્ન કેવલ ચૈતન્યનુ જ્ઞાન જો;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકીએ,
વર્તે એવુ શુદ્ધ સ્વરૂપનુ ધ્યાન જો.

અર્થ—ચેતન દેહથી તદ્દન નિરાળો છે. એવુ ચૈતન્ય, સચેતન શરીરમાં વ્યાપ્ત છતા ય એ ચૈતન્યશક્તિ પોતાના સ્વધર્મમા અચળરૂપે સ્થિર છે. પૌદ્ગલિક ધર્મ-પરધર્મમાં એ ભળી નથી ગઈ આવા યથાર્થ-જ્ઞાનનો અનુભવ દર્શન મોહને વટાવી ગયા પછી સહેજે થઇ જાય અને એથી ક્રમે ક્રમે ચારિત્રમોહના જટિલ આવરણો દૂર થતાં પ્રગટ જણાઇને-નિજના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જ મનનુ વલણ સ્વાભાવિક વર્ત્યા કરે. હે પ્રભુ ! એવો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ? અહો ! નિર્લેપતામા કેવું સુદર અનુપમ સુખ વિલસી રહ્યું છે ! વાહ, કેવી મધુરી ક્ષણ ! પણ આ મોહનો મહાસાગર વટાવ્યા વિના એ ગાઢ આનંદ કેમ મળે ? અરે જે આનંદ મેળવે તે ચૈતન્યના સ્વઘરનો લાભ છે. માટે

દેહથી ભિન્ન ચૈતન્ય જે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી સમૃદ્ધ છે, તે જ તમારું શરણ્ય થશે. માટે એ તત્ત્વને લક્ષ્યમાં લો. તેમ નહિ કરો ત્યાં સુધી સુખ અને શાન્તિ મળવાનાં નથી. શાન્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે જિનેશ્વર દેવોએ કેવા સુંદર માર્ગો દર્શાવેલા છે! એક પંચ પરમેષ્ઠિમાં, નવકારમાં કેટલો પાવર (power)-મહિમા ભરેલો છે! '**नमो अरिहंताणम्**' માંના **नमो** પદમાં શાસ્ત્રકારોએ કેટલી નિર્મળતા રહેલી છે તે બતાવ્યું છે. ભગવાન કહે છે, કે તમારા ઘરની અંદર આવી શાશ્વત વસ્તુ પડેલી છે તેને મૂકીને બીજાનો શીદને આશ્રય લો છો? નવકાર મંત્રના પદે પદે અદ્‌ભુત ચમત્કાર ભરેલો છે. આત્મદ્રવ્ય તરફ દૃષ્ટિ કરે તો ભગવાન બની જાય. જૈન શાસનની અંદર નવકાર મંત્ર અનિર્વચનીય શાન્તિ, આત્માનુ ઐશ્વર્ય અને કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરવાનું સુંદર સાધન છે. દાક્તર અકસીર દવા આપે, પણ જો દર્દીને દાક્તરમાં શ્રદ્ધા ન હોય તો દવા કારગત ન નીવડે-પછી ભલે ને તે સોનાની ભસ્મની બનાવેલી હોય; તેમ તમને શ્રદ્ધા નહિ હોય, તો મંત્ર શું કરી શકે? શ્રદ્ધાથી દવા લેતાં જેમ રોગ ચાલ્યો જાય છે તેમ શ્રદ્ધાથી નવકાર મંત્ર ભણવાથી ભવનો રોગ ચાલ્યો જશે. આ જીવે હજી તેનો પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવ્યો નથી. માટે જે ભાવપૂર્વક લાભ લે તેને જઘન્ય રસ ઉપજે તો કર્મને ખપાવે અને ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉપજે તો આ જીવ તીર્થંકર નામગોત્ર બાંધી દે. શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે પાંચ નવકાર મંત્રમાં ચૌદ પૂર્વનો સાર સમાવી દીધો છે. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ-સાધ્વીમાં આ દુનિયાની સમગ્ર વસ્તુઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એને પંચ પરમેષ્ઠિ કહેવાય છે. અને જો નવકાર બોલાય છે તો સાતકાર, પાંચકાર વગેરે કેમ ન બોલાય? અને નવકાર મંત્ર કહેવાય! શાસ્ત્રની શી ખૂબીઓ છે! પાંચ નવકાર મંત્રના એકંદરે ૧૦૮ ગુણ છે. ત્યારે નવકારવાળીના પણ ૧૦૮ પારાઓ છે. આંગળીઓના બાર વેઢા. બારને નવે ગુણીએ એટલે ૧૦૮ થાય. કર એટલે હાથ. હાથના

વેઢાથી નવ વખત ગણીએ એટલે ૧૦૮ ગુણ થાય. એટલે એને નવકાર મંત્રનું નામ આપ્યું. ત્યારે પંચ પરમેષ્ઠિમાં ચાર, ત્રણ, બે કે એક ન કહેતાં પાંચ કેમ કીધા ? ભગવાન કહે છે, કે अ પછી इ આવે તો તેનો ગુણ ए થાય. ઇષ્ટ તત્ત્વ અમે તારવી તારવીને તારવ્યું, તો એનો સમાવેશ પાચમાં જ થાય છે. જો અરિહંત હોય, અસોચા કેવળી હોય, તો પહેલા પદમાં ચારનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એ પરમેષ્ઠિઓ તીર્થંકર અરિહંત ભગવાનો સિદ્ધ ભગવાનની ઓળખાણ આપે છે. માટે આપણા ઉપકારી અરિહંત ભગવાન છે. મોટા તો સિદ્ધ છે, પણ સિદ્ધનો માર્ગ બતાવનાર જો કોઇ હોય તો તે અરિહંત ભગવાન છે. માટે પહેલાં **नमो अरिहंताणम्** । પછી સિદ્ધ ભગવાન. સિદ્ધ ભગવાને આઠ કર્મનો ક્ષય કર્યો છે, છતાં એમને બીજા કેમ મૂકયા ? કારણ કે સિદ્ધને ઓળખાવનાર અરિહંત છે. માટે આપણે એમને પ્રથમ નમસ્કાર કરીએ છીએ બધા સિદ્ધ ભગવાનોનુ સિદ્ધ-પણુ એક જ પ્રકારનુ છે. આચાર્ય ૩૬ ગુણના ધારક હોય અને દ્વાદશાગ ગુણના પણ ધારક હોય પાંચ આચાર પોતે પાળે અને પળાવે. એવા ધર્મના સ્તંભ અને ધુરંધર વગેરે જુદા જુદા હોય. આચાર્યના ૩૬ ગુણ જેને કેવળીઓએ સ્વીકાર્યા છે તે પદવી ધારણ કરીને બેઠા હોય; પણ જો દ્વાદશાંગ ઉપર પ્રેમ ન હોય, આગમ ઉપર જોઇએ તેવો ભાવ ન હોય તો તેમનો ૩ પદમા સમાવેશ ન થાય. જૈનશાસન તો ગુણનું પૂજારી છે, વ્યક્તિનુ નહિ. ઉપાધ્યાયજી પોતે સૂત્રસિદ્ધાન્ત ભણે અને ભણાવે. એ તેમનુ કર્તવ્ય છે. તે ગમે તેટલા હોય પણ તેમની પદવી એક સરખી છે. માટે 'ઉપાધ્યાયજી મહારાજ' કહ્યું. પાચમુ પદ '**नमो लोए सव्व साहूणम्** ।' પંચ પરમેષ્ટિમાં સાધુધારી પદો ચાર છે: અરિહંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ–સાધ્વી. તેમા જઘન્ય બે હજાર કરોડ અને ઉત્કૃષ્ટ નવ હજાર કરોડ છે એવી શાસ્ત્રકારોની ગણતરી છે. વેશધારી નહિ પણ ભગવાનની આજ્ઞામાં રહી જે આજ્ઞાને ધારણ કરતા વિચરે છે, તેને

જ અમે 'મુનિ' કહીએ છીએ. એવા મુનિઓ **नेव सयं पुढवी सत्थं समारंभावेज्जा।** પોતે છ કાયનો આરંભ કરે નહિ અને બીજા પાસે કરાવે નહિ અને કરતાંને અનુમોદે નહિ. એવાને જ અમે મુનિ કહીએ છીએ. એવા મુનિઓ વિષે ભગવાન કહે છે, કે **लज्जमाणा पुढो पास**—છ કાયના આરંભથી શરમાતા એવા અમારા મુનિઓને જુદા જુદા દેખો. છ કાયનો આરંભ કરીને જે લોકો એમ બોલે કે **अणगारा मोत्ति एगेय वयमाणा**—અમે અણગાર છીએ, સાધુ છીએ, એમ એ મુખથી બોલે છે, પણ પૃથ્વીકાય વગેરેનો આરંભ કરે છે; અને એમ કહે છે, કે ધર્મનિમિત્તે હિંસા કરવાથી પાપ લાગતું નથી. કડી, કાપડી વગેરે આમ બોલે છે. તે બાપડા સાધુ નામ ધારણ કરીને છ કાયનો આરંભ કરી રહ્યા છે. આરંભથી શરમાતા એવા મુનિઓને આવા મુનિઓથી જુદા દેખો. યાદ રાખજો, ભગવાન શું બતાવે છે? જે છ કાયનો આરંભ નથી કરતા, તે જ મુનિ છે. તે બે હજારમાંથી ઉત્કૃષ્ટ નવ હજારમાં આવી જાય છે. પણ જો ધર્મ નિમિત્તે હિંસા કરે, તો તેની ગણતરી નવ હજારમાં ન થાય. આમ આચારાંગ સૂત્રનું કહેવું છે. અરે! અન્ય તીર્થીઓના સાધુઓ પણ છ કાયનો આરંભ કરે છે. પણ અમાવાસ્યા જેવી તિથિ આવે ત્યારે તાપસી પણ અનાકુટ્ટી કરે છે, પણ આકુટ્ટી કરતા નથી. આનો અર્થ એ, કે તાપસીની પરિવ્રજ્યામાં લાકડાં વગેરે કાપીને લવાય, પણ પર્વને દિવસે ન કપાય. ભગવાન કહે છે, કે મારો સાધુ તો નિરંતર અનાકુટ્ટી છે. માટે શ્રાવકોથી તિથિઓમાં લીલોતરી ભચડભચડ કરીને ન ખવાય. જૈનશાસનમાં અવતાર લેનારના ઘરમાં પર્વ અને પર્યુષણમાં લીલોતરી કપાય? ઘરના મોવડી જો ન ખાય, તો છોકરાંઓ પણ ન ખાય. પાખીના દિવસે તમારા ઘરમાં બટાટા વગેરે કપાવા ન જોઈએ. આ ભવ ખાવા માટે નથી મળ્યો, પણ ત્યાગ કરવા માટે મળ્યો છે. આ વાત એક દૃષ્ટાંતથી વિશદ કરીએ.

એક નગર હતું. તેમાં રાજા, રાણી અને દીકરો—એમ ત્રણ

જણાં રહેતાં હતાં. રાજાને એક વિચાર આવ્યો, કે પૂર્વના પુણ્યનું હું ફળ ભોગવી રહ્યો છુ તેથી હવે આ સાહ્યબી મળી છે. આ ઐશ્વર્ય ખાવા–પીવા માટે નથી મળ્યું, પણ સદુપયોગ કરવા માટે મળ્યું છે. આમ વિચારતાં વિચારતાં રાજાને વૈરાગ્ય ઊપજ્યો. તેણે રાજ્યનો ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રાણીને બોલાવીને કહે, "હું તો તાપસની દીક્ષા લેવાનો છું" રાણી ખૂબ જ ડાહી અને શાણી હતી, માટે આડખીલીરૂપ ન થતાં રાજા સાથે સમત થઈ. તમને જો કદાચને વૈરાગ્ય આવે અને સંયમ લેવાનું મન થાય, તો તમારી રાણી તમને શું કહે? "બેસો ને હવે. જો દીક્ષા લેવી હતી તો marriage–લગ્ન શીદને કર્યા?" બીજે દિવસે રાજા પોતાના કુંવરને રાજગાદી આપે છે. કુંવર માને પૂછે છે, "મા! પિતાજી પોતાના જીવતા મને રાજગાદી કેમ આપે છે?" માએ કહ્યું, "તારા પિતા રાજ્યમાં લોભાય તો નરકમાં પડે; માટે રાજ્યનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લેવાના છે, પુત્ર! તું અંતરાયરૂપ ન થજે." પુત્રે કહ્યું, "મા! તું આ શું કહી રહી છે? પિતાજી સાચે જ દીક્ષા લેવાના છે?" માએ કહ્યું, "સાચી વાત છે, બેટા!" પુત્રે કહ્યું, "મા! તમે જ કહેતાં હતાં ને, કે રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી. રાજ્યલક્ષ્મી તો ચંચળ છે. જે જે કર્મો જીવ કરે છે તે તે બધાં ય તેને ભોગવવાં પડે છે. જો રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવતાં મારા પિતાજી નરકમાં જાય તો પછી તેને ભોગવતાં હું શુ નરકમાં ન જઉં? માટે, તમારે મારું પણ રક્ષણ કરવું પડશે. હે પિતા! જે સ્થાને તમે તે સ્થાને હું." પિતા કહે છે, "પુત્ર! તુ મારા જેવડો થાય ત્યારે ત્યાગ કરજે. અત્યારે તો તારો ભોગવવાનો સમય છે." પુત્ર કહે, "ત્યાગ માટે વયની મર્યાદા નથી હોતી. માટે હું પણ તમારી સાથે જ દીક્ષા લઇશ." આમ બાપ-દીકરાએ સાથે તાપસની દીક્ષા લીધી અને પાળવાનુ શરૂ કર્યું એક સમયે મોટા તાપસે આજ્ઞા કરી, કે "આવતી કાલે અમાવાસ્યા છે. માટે દરેકે આવતી કાલે અનાકુટ્ટી કરવી અને કોઈનુ છેદનભેદન કરવું નહિ." ધર્મરુચિ પૂછે છે, "પિતાજી! આવતી કાલે અનાકુટ્ટી કર-

વાનું કહ્યું અને પરમ દિવસે કેમ નહિ ?" પિતા કહે છે, "કાલે અમાવાસ્યાનો દિવસ છે, માટે ફળફૂલ તોડાય નહિ. તેથી અનાકુટ્ટી કરવાની, કોઈ જીવની હિંસા કરવી નહિ." પુત્ર કહે, "પિતાજી ! અનાકુટ્ટી એક જ દિવસની કેમ, દરરોજની કેમ નહિ ?" એ પ્રમાણે બાપ દીકરો વાત કરી રહ્યા છે ત્યાં આચારનાં અમૂલ્ય રત્નો સમા જૈન સાધુઓના ધુરંધર મુનિઓને વિહાર કરતા તેમણે જોયા. પુત્રે મુનિઓને પૂછ્યું, "આજે તમારે અનાકુટ્ટી નથી ?" મુનિઓએ કહ્યું, "અમે તો જિનેશ્વરના અનુયાયીઓ છીએ. અમારે તો હમેશાં અનાકુટ્ટી છે. નવ નવ કોટિએ અને ૨૭ ભાંગે અમારે પાપ કરવાં, કરાવવા અને અનુમોદવા કલ્પે નહિ. મન, વચન અને કાયાથી ૨૭ પ્રકારનાં પાપનાં અમને પચ્ચખાણ છે. જૈનનો મુનિ નવ ભાંગે કોઈ જીવની હિંસા ન કરે." આ સાભળી ધર્મરુચિ વિચાર કરવા લાગ્યો, "અહીં તો માત્ર અમાવાસ્યાની અનાકુટ્ટી અને બાકીના દિવસોમાં હિંસા. અહાહા ! આના કરતાં તો નિત્યની અનાકુટ્ટી રાખવી તે જ શ્રેયસ્કર કહેવાય." આવા વિચાર કરતાં કરતાં તેને ત્યાં ને ત્યાં જ જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. જ્ઞાનમાં તેણે પોતાનો પૂર્વભવ જોયો. "અહો ! પૂર્વે હું પણ આવો સાધુ હતો." એમ મુનિ પાસે જઈ સાધુપણું સ્વીકારી તેણે કલ્યાણ કર્યું. માટે '**नमो लोए सव्व साहुणम**'માં જેવા તેવાનાં નામો ન આવે. એ પંચપરમેષ્ઠિનું તમે સ્મરણ કરો અને કરાવો અને ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તો તીર્થંકરનું નામગોત્ર બાંધી દે. પર્યુષણ પર્વ આવી રહ્યાં છે. માટે મહા નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરો અને મોજશોખ ઓછા કરો. બંધુઓ ! દયા પાળવાનો અપૂર્વ અવસર આવ્યો છે. માટે ધર્મ કરો. જેટલું ધર્માચરણ વધશે, તેટલો તમારો આત્મા સ્વાશ્રયી થશે. ત્યાં સુધીના ભાવ કહેવાયા. બીજા આગળ અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૦ મું

[શનિવાર, શ્રાવણ વદી ૧૦]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. એમાં સૂર્યાભદેવનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ભગવાન જગતના જીવોને કહે છે, કે હે આત્માઓ! **पुरीसा सचमेव समभिजाणाहि।** હે પુરુષો! સત્યનુ સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાન કરશો, તો તમારો આત્મા સમકીતી બનશે. જ્યાં સુધી સત્યનુ સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાન ન થાય, ત્યાં સુધી ભાન પણ ન આવે. જ્યાં સુધી ભાન ન આવે, ત્યાં સુધી હિતાહિતનો વિવેક ન થાય. એટલા જ માટે ભગવાન કહે છે કે હે પુરુષો! તમે સત્યને જાણો. સત્યની ઓળખાણ વગર આપણો અનંત કાળ એળે ગયો છે. માટે જ આચારાંગસૂત્રમાં નાથ બોલ્યા છે, કે—**पास लोए महब्भयम्।** જુઓ, લોક મહા ભયવાળો છે. માટે સત્યનુ જ્ઞાન કરો. લોકમાં જ્યાં દૃષ્ટિ કરશો, ત્યાં ભયનુ સામ્રાજ્ય વિસ્તરેલું નજરે પડશે. માટે સત્યને સમજતા થઇ જાઓ.

આટલો બધો ભાર મૂકીને ભગવાન આપણુને સત્યનુ જ્ઞાન મેળવવા શા માટે કહે છે? **सुइधम्मं च दुल्लहा।** શ્રેષ્ઠ ધર્મનું શ્રવણ ઘણુ દુર્લભ છે. દાન, શિયળ, તપ અને ભાવનામય અહિંસા ધર્મ સાંભળવા મળે તે પણ અતિ દુર્લભ છે માટે પુણ્યના મીઠા ઉદયથી જે સુયોગ મળ્યો છે, તેનો લાભ લઇ લો સાભળીને આચરણમા મૂકો. જ્યાં સુધી સત્ય દ્વારા આત્મા આચરણ નહિ કરે, ત્યા સુધી આત્મા અલખ નહિ બને. જેનુ સપૂર્ણપણે વર્ણન ન થઇ શકે તે અલખ. આપણો આત્મા કેવો છે? અલખ. એ અલખ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા માટે, ભાઇઓ! તમારે સત્ય સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવી પડશે. અનંત કાળ એળે ગયો છે માટે વર્તમાનમા એવો પુરુષાર્થ આદરો, જેથી આત્મા અલખની પ્રાપ્તિ કરી લે. અલખની પ્રાપ્તિનો અવસર આવ્યો છે, માટે તેને વધાવી લો. પહેલાં અલખ કહ્યુ, હવે અલક્ષ્ય કહે છે. અલક્ષ્ય એટલે શું?

જેનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે લક્ષ્યમાં ન આવે, તે અલક્ષ્ય. આ કોનાં ગાણાં ગવાય છે? દેહદેવળિયામાં બેઠેલા અલખ ચૈતન્ય દેવનાં. જે અનંત સિદ્ધો અલખને પામી ગયા તે રમતમાં નથી પામી ગયા તે ભૂલતા નહિ. ખાતાં-પીતાં, મોજશોખ કરતાં અલખની પ્રાપ્તિ ન થાય. પણ મહાન ઘોર દુઃખોને સહન કરવાથી તેની પ્રાપ્તિ થાય. તેમણે ભયંકર પુરુષાર્થ કરીને અલખની પ્રાપ્તિ કરી છે. તમારી માફક બેસી રહ્યા ન હતા. અરે! ચાર જ્ઞાનના ધણી ગૌતમને ભગવાન શું કહે છે? **समयं गोयम मा पमायए।** આંખના એક નિમેષમાં અગણિત કાળ વહી જાય છે. તો, "હે ગૌતમ! અલખની પ્રાપ્તિ માટે એક સમયનો પણ પ્રમાદ તારે કરવો જોઈએ નહિ." શું ગૌતમ પ્રમાદી હતા, જેથી ભગવાનને આમ કહેવુ પડયું? ના. આ ઉપદેશ તો ગૌતમને ઉદ્દેશીને પ્રત્યેક આત્માર્થી માટે છે. એક ઘરમાં પાંચ વહુવારુઓ હોય, તો શિખામણ કોને અપાય? પાંચમાં જે ડાહી હોય કે મોટી હોય, તેને જ અપાય ને! ડાહી અથવા મોટીને કહીએ એટલે બીજી બધી સમજી જાય. માટે ભગવાને ગૌતમને કહ્યું તે બરાબર જ છે. જ્યાં સુધી આત્મા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે બિરાજેલો છે, ત્યાં સુધી તેના ભાવ પ્રમાદના જ છે. એટલે તો તેને પ્રમાદી ગુણસ્થાનક કહ્યું છે. પ્રમાદ કેવો? ઘી વગરનો પણ ઘીથી ખરડાયેલા ઘડા જેવો પ્રમાદ છૂટી ગયો છે, પણ સહેજસાજ અવશેષ રહી ગયો છે. છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે બેઠેલા ગૌતમસ્વામીને સાતમા ગુણસ્થાનકની લહેરો આવ્યા જ કરે છે, કારણ કે સાતમાની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે. પરિણામની ધારા ઊપડે ખરી, પણ અંતર્મુહૂર્તથી વધારે રહે નહિ; કારણ કે સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે. સાતમા ગુણસ્થાનથી છઠ્ઠે આવે. માટે ભગવાન કહે છે, કે—

નિર્મળ ગુણ મણી રોહણ ભૂધરા, મુનિજન માનસ હંસ, જિનેશ્વર...
ધન્ય તે નગરી, ધન્ય તે વેળા, માતપિતા કુલ વંશ. જિનેશ્વર...ધર્મ...

પૃથ્વીને વિષે વિચરનારા નિર્મળ ગુણને ધરવાવાળા એવા મુનિઓ માનસ સરોવરના હંસ છે. તમે ક્યાંના હંસ છો? ધન્ય

છે એ હંસલાને! ધન્ય છે એ નગરીને, જ્યાં એ વિચરતા હશે! ભગવાન કહે છે, કે એવા મુનિઓ અમારા વીતરાગના હિંડોળે હીંચી રહ્યા છે ભાઇઓ! તમારે અમારા હિંડોળે હીંચવું છે? તમે જે હિંડોળે હીંચો છો, તે તો તમને સાત કે આઠ કર્મ બંધાવે છે. અમારો હિંડોળો તો એ કર્મોને તોડે છે, માટે, હે પુરુષો! ક્યાં સુધી રમતો-games રમશો? સત્યને જાણો. તમારી રમતો તો કોલસાની દલાલી છે. તે તમારે ન કરવી જોઇએ. કરશો તો કાળા થશો. તે ભગવાન ગૌતમને કહે છે કે છઠ્ઠે કે સાતમે ગુણસ્થાનકે હીંચનાર ઘડીમા સાતમે અને ઘડીમાં છઠ્ઠે બેસે. એ લહેર લેનાર મુનિઓ માનસસરોવરના હંસલા છે. એનો સંગ કરે તો આત્મા મહાન બની જાય. એવું ભગવતીસૂત્રમાં વિધાન છે. એટલા માટે ભગવાને ગૌતમને ચેતવ્યા, જેથી તેનામાં પ્રમાદ ન આવે. આપણે ચોવીસે કલાક જીવન પ્રમાદમાં જ વ્યતીત કરતા હોઇએ, તો આપણી શી દશા થાય? બંધુઓ! એ વાત તો આપણાથી અજાણી નથી અમારા મુનિઓ છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે હીંચકતા કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. ભગવાને કહ્યું છે, કે તેર કારણે મુનિઓ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. હવે આવીએ માર્ગાન્તર કારણ પર. કોઇને શંકા થશે, કે જિનેશ્વરનો માર્ગ તો એક જ છે પછી માર્ગાન્તરની વાત કેમ કરે છે? ભગવાન કહે છે, કે માર્ગમા શંકા શુ વેદવાની? જિનેશ્વર દેવનો માર્ગ છે તે જ સાચો છે; તો પછી શંકાનુ કારણ શુ? એક આચાર્ય ૨૦ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ બતાવે અને બીજા ૪૦ નો બતાવે; ત્યારે જો કે માર્ગ તો એક જ છે છતાં શંકા થાય, કે આ બેમાથી સાચું કોનુ માનવુ? શંકાનુ નિવારણ કરતા ભગવાન કહે છે, કે જે કોઇ આચાર કે વ્યવહાર આગમયુક્ત હોય તે સાચો માનવો; કારણ કે સિદ્ધાન્તમાં પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર ચાલ્યા છે: આગમ, સૂત્ર, ધારણા, આજ્ઞા અને જીતપરંપરા વ્યવહાર. આગમ પ્રમાણે ચાલે તે આરાધક છે અને સૂત્ર પ્રમાણે ચાલે તે પણ આરાધક છે. શ્રુતધર મુનિઓની

ખેંચ પડવાથી ગુરુમુખે કરી સૂત્રની ધારણા પ્રમાણે ચાલે તે પણ આરાધક છે. જ્યારે આગમના, સૂત્રના, આચાર્યના તોટા પડે, ત્યારે ગુરુ મહારાજ જે આજ્ઞા કરે તે પ્રમાણે ચાલવું તે જીતપરંપરા વ્યવહાર છે. તે પ્રમાણે ચાલનાર પણ આરાધક છે. સિદ્ધાન્તની અંદર આવશ્યક સૂત્ર આવ્યું. આવશ્યકની અંદર છ આવશ્યકનું પ્રતિક્રમણ આવ્યું, સામાયિક, ચૌવિસંથો વંદના, પ્રતિક્રમણ, કાઉસગ્ગ અને પચ્ચખાણ. આ છમાંથી પાંચમો કાયોત્સર્ગ તમારે કરવો. કેટલા લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો તે એમાં નથી બતાવ્યું. ૨૦ કે ૪૦ કે ધર્મધ્યાન કરવું, એવુ કોઇ પણ પ્રકારનું વિધાન નથી. માટે ૧૦ કે ૪૦ નો કરે તોય કાઉસગ્ગ છે. ધર્મધ્યાનનો કરે તોય કાયોત્સર્ગ છે. કોઈ પણ સંપ્રદાયમાં ૨૦ કે ૪૦નો કહેવા પ્રમાણે કરે તે આજ્ઞાનો આરાધક છે. ૪૦ વાળો જો એમ માને કે તે સાચો અને બીજા ખોટા એમ માની વિતંડાવાદમાં ઊતરે તે આજ્ઞાનો આરાધક નથી. જૈન શાસનમાં તો ઝઘડાને ટાળવાનું છે. ઉપશાન્ત બનવાનો અવસર ઝૂમઝૂમ કરતો આવી રહ્યો છે. 'ગઇ સો ગઇ, રહી તો રહી' એ ઉક્તિને યાદ કરી અવસરનો સદુપયોગ કરી લો. માર્ગ માર્ગમાં અંતર નથી. એટલા માટે ભગવાન શિષ્યને બતાવી રહ્યા છે, કે બારપંથી કે તેરાપંથી નથી, પણ મોક્ષના પંથી છીએ. માટે હે પુરુષો ! સત્યનું આચરણ કરો. પ્રતિક્રમણ માટે ઝઘડી મરે. કોઇ કહેશે, કે અમારે ત્રણ થૂઈ, જ્યારે બીજો કહેશે કે શ્રમણસૂત્ર વિના પ્રતિક્રમણ નથી. એમ તમે શા માટે વિવાદ કરો છો ? પ્રતિક્રમણમાં છ આવશ્યક છે. ત્યારે દેરાવાસી કે સ્થાનકવાસી છ આવશ્યકનું પ્રતિક્રમણ કરનાર કોઇ બે કલાક ઢસડી રાખે, પણ છઠ્ઠો આવશ્યક પ્રત્યાખ્યાનના સમયે પ્રત્યાખ્યાન થવાં જોઇએ. અત્યારે આપણે દેખાદેખીમાં ખેંચાઇ રહ્યાં છીએ. કોઇ લાંબું પ્રતિક્રમણ કરે તો તેની વાહવાહ બોલાય. દેરાવાસી બે કલાક કરે અને આપણે પોણા કલાકમાં કરીને ઊભા થઇએ. સમજણ અને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક કરેલું પ્રતિક્રમણ જ સાચું. પ્રતિક્રમણ

તો રસાયન છે. રસાયન જેમ રોગને નાબૂદ કરે, તેમ પ્રતિક્રમણ પાપને નાશ કરે છે. પ્રતિક્રમણ કરતા તો જીવ તીર્થંકર નામગોત્ર બાધી દે. અહી બેઠેલાંમાથી પૂછીશુ, તો પ્રતિક્રમણ કરવાવાળાં કેટલાં નીકળશે? જેમ બ્રાહ્મણના દીકરાને જનોઇ વગર ન ચાલે, તેમ જૈનના દીકરાને પ્રતિક્રમણ વિના ન ચાલે. એક દિવસ પ્રતિક્રમણ કરે અને બીજે દિવસે છોડી દે, તો શુ કલ્યાણ થાય? ભગવાન કહે છે, કે આ મનુષ્યભવ ભવરાશિ કાપવા માટે મળ્યો છે. તો તમારી પાસે કાતર નહિ હોય તો શેનાથી કપાશે? ક્રિયા એ કાતર છે. કોઇ પણ રીતે સમ્યક્ કરણી કરી તમારા આત્માનો ઉદ્ધાર કરો. અપૂર્વ અવસર આવ્યો છે તો તમને પ્રમાદ કરવો પાલવે તેમ નથી. માટે દરેકે સત્કરણીમાં જોડાવુ જોઇએ. ઢોર પણ સાંજ પડે ઘેર આવે છે. તમને શેની ઉપમા આપવી? આપણે જન્મ્યા ત્યારથી જ સાંજ પડી ગઇ છે. દિવસ આથમતો જાય છે અને આપણે આવીસ મરણે મરી રહ્યા છીએ. તો હવે ઘર ભણી વળો. ઘેર આવ્યે જ તમારો છૂટકો છે. નહિ આવો ત્યાં સુધી અમારા કે તમારા ગજ વાગે તેમ નથી. ઢોર ઘરે આવે ત્યારે ઢોરને ખીલે બાંધવાની ધણીને સમજ પડે. તેમ તમે જો અહીં આવો, તો તમને વીતરાગના ખીલે બાધવાની અમને સમજ પડે. હરાયા ઢોર સીધે સીધાં ન આવે, તો ધણી ડેરો નાખે. ડેરો કોને નખાય? હરાયાં ઢોરને. તો શું આપણે હરાયાં ઢોર છીએ? નહિ જ. આપણે આવો સુંદર માનવ-અવતાર પામ્યા છીએ, માટે ડેરાની આશા અમારી પાસેથી ન રાખશો. અમારે તો તમને ખીલે બાંધવા છે. બાર મહિના તો ઘેર ગયા પણ પર્યુષણમાં તો બંધાઓ. ભગવાનનુ કહેલુ બીજું કંઇ ન થાય, તો હમેશાં સ્વાધ્યાય, પ્રતિક્રમણ વગેરેમાં તો તમારો અમૂલ્ય સમય પસાર કરો, જેથી તમારુ કલ્યાણ થાય. ક્રિયા એવી કરો, જેથી તમારો આત્મા રામ જેવો થાય. પણ "રામ નામ જપના ઔર પરાયા માલ આપના" એવું ન કરશો. પણ નિષ્કામ ભાવે ભગવાનનુ સ્મરણ કરજો. "હે ભગવન્!

આ લોક અને પરલોકનાં સુખ માટે હું તમારું નામ નથી જપતો, સો વર્ષ જીવું તે માટે પણ નહિ; પણ દુઃખથી મુક્ત થવા માટે, એકાન્ત નિર્જરા માટે હું આપનું સ્મરણ કરું છું" એવું કહેતા રહેશો. જે આત્માઓ શુદ્ધ ભાવથી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરે, તેના માટે તો નિર્જરા સિવાય બીજો કોઈ હેતુ ન સંભવે. જે આત્માઓ શુદ્ધ ભાવથી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરે છે, તેને કેટલો લાભ થાય છે તે બતાવતા કહે છે કે,

"ઓગણીસ લાખ ત્રેસઠ હજાર બસેં બાસઠ પલ,
ત્યાંસુધી તે ભોગવે નવકાર મંત્રનું ફલ."

જે દ્રવ્યથી કરે તે ૧૯ લાખ, ૬૩ હજાર અને ૨૬૨ પલ્યોપમ દેવનું આયુષ્ય બાંધે. એ વખતે જો આયુષ્યનો બંધ પડચો ન હોય, તો નરક અને તિર્યંચના નદાવા કરી નાખે; અને જો ભાવપૂર્વક કરે, તો કર્મના ભુક્કા ઉડાડી દે. આવો અદ્ભુત છે પંચપરમેષ્ઠિ મહા નવકાર મંત્ર. એ દુઃખને કાઢે, પણ કોઇ કાળે દુઃખને આપે નહિ. થોડી વાર ધ્યાન ધરે, તો ૪૨ કરોડ, ૨૯ લાખ, ૬૨ હજાર અને ૯૬૩ પલ્યોપમ દેવતાનું તે શુભ આયુષ્ય બાંધે. તમને ન્યાલ કરવા માટે ભગવાને કેવા સુંદર રસ્તા બતાવ્યા છે! ઉપવાસ કરવા અઘરા પડે, પણ નવકારમંત્ર તો સુખેથી જપાય. તો જોઉં તો, કે તમારામાં કોણ brave–બહાદુર છે? ઊઠીને ઊભા થવા જોઇએ. કોઈ બહાનું ન કાઢશો. એને પ્રતાપે તો તમે ઊજળા છો...ભાઇઓ! તમારે કારણે શાસન કે શાસનના કારણે તમે? તમે કહેશો, કે "મહારાજને તેડ્યા છે, તો લાડુ આપીને મહારાજને ખુશી કરીએ." મહારાજ જે માગે તે આપો. અમને તમારા લાડવા નથી જોઇના. પણ પ્રભુનામ લાડવા રે દૂધ સાકરથી મીઠડા. પ્રભુના નામના તમે લાડવા લો એવું અમને જોઇએ છે. માટે નવકારમંત્રનો જાપ જપો. જૈનના ઘરમાં આઠ દિવસ લીલોતરી ન કપાય. રાતના ભોજન પણ ન કરાય.

———

વ્યાખ્યાન ૪૧ મું

[રવિવાર, શ્રાવણ વદી ૧૧]

જીવનની સુધારણા

ત્રણે કાળે સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ તેનુ નામ સિદ્ધાંત.

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે, એમાં ભગવાન આત્માથી જીવોનુ સ્વરૂપ બતાવી રહ્યા છે. ભગવાન કહે છે, જે જીવન આપણને પ્રાપ્ત થયું છે, તે જીવનની સુધારણા કરો. આપણને મહા મોઘું જીવન મળ્યુ છે, તો તેમાં શુ કસૂર છે તે સુધારીને સુધારણા કરવી જેને જેને જ્ઞાનીનાં અમૃત વચન રુચ્યાં, તે તો જીવન-સુધારણા કરી ગયાં. જ્ઞાની કહે છે, કે જેને મન, વચન અને કાયા આપણને પ્રાપ્ત થયાં છે, એમાં પહેલાં મનની સુધારણા કરવી જોઇએ. જ્યાંસુધી મન નિર્મળ અને સ્વચ્છ ન બને, ત્યાંસુધી આત્મકલ્યાણ થાય તેમ નથી. જેનુ મન સ્વચ્છ ચોખ્ખુ નિર્મળ તેજ જીવન ઉન્નત કરી શકે છે. આત્મા નિર્મળ થયા વિના આત્મકલ્યાણ થયું નથી, થવાનું નથી અને થશે પણ નહિ માટે મધુર, પ્રિય અને હિતકર વચન બોલો. જે વચન બોલવાથી બીજાને આઘાત થાય, તેવાં વચન બોલવા નહિ. ચાર પ્રકારના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભે કરીને આ જીવ અસત્યનું આચરણ કરે છે. માટે ભગવાન કહે છે, કે પથ્યકર, હિતકર, મીઠુ મધુરુ બોલો, જેથી તમારી જીવનસુધારણા થાય. કુદરતે બે હાથ, બે કાન, બે પગ વગેરે આપણને આપ્યા છે પણ આપણને જીભ એક મળી છે. એનું કારણ શુ ? જીભ તો એક છે પણ એના ચોકીદાર ૩૨ છે. એમાં બે ચોકીદાર હોઠ એવા જબ્બરદસ્ત બે કોટની વચ્ચે જીભને રાખી છે, છતાં પણ તે જીભ બોલી પણ બગાડે અને ખાઇ પણ બગાડે. અત્યારે જેટલા સંપ્રદાયો કે મતો નીકળ્યા છે, તે બધા એક જીભડીના કારણે જ નીકળ્યા છે. માટે જીભને ખૂબ જ વશ રાખવી જોઇએ. ઉત્તરાધ્યનસૂત્રના ૬ અધ્યયનમાં પ્રભુજી બતાવે છે, કે—

भणन्ता अकरेन्ता य बन्धमोक्खपइण्णिणो ।
वायाविरियमेत्तेण समासासेन्ति अप्पयम् ॥

भणन्ता अकरेन्ता य એટલે ભણે છે, બોલે છે, પણ આચરણ કરતા નથી. **बन्धमोक्खपइण्णिणो**–મુખથી બંધ અને મોક્ષની વાતો કરે છે તે **वायाविरियमेत्तेण** તે તેનું બોલવા માત્રથી છે, અને **समासासेन्ति अप्पयम्**–પોતાના આત્માને આશ્વાસન આપે છે, અને ચર્ચા કરીને ગગનને પણ ગજાવી મૂકે છે.

એક કવિએ કહ્યું છે કે—

ચર્ચા કરીને ગગન ગજાવ્યું રે,
બહુ અન્યને બોલી બતાવ્યું રે;
શઠ મનને નવ સમજાવ્યું રે,
અતિ લૂખું રે ભીતર હજી ન ભીંજાયું,
જે બુદ્ધ જનોએ બતાવ્યું.

અંતરથી ભેદ જ્ઞાન થયા વિનાનું જ્ઞાન તે લૂખું છે. એવી ચર્ચા કરે કે ગગન ગાજી ઊઠે છે અને હૃદય પણ ધ્રૂજી ઊઠે, પણ એણે શઠ એવા મનને સમજાવ્યું નથી. "અતિ લૂખું રે ભીતર હજી ન ભીંજાયું." અંતર એવું લૂખું રાખ્યું, કે પોતે બીજાને પડકાર કર્યો, પણ હૃદય જરા પણ ભીંજાયું નહિ. ગૌતમી મુખે તો બંધ અને મોક્ષની વાતો કરે છે જે સાંભળતાં આપણે પણ આશ્ચર્યચકિત બની જઈએ. અને, વળી કહે છે, કે અમારા મતમાં આવો તો હથેળીમાં મોક્ષ છે. એ બધું એક બોલવા માત્ર, ભણવા માત્રથી છે. બોલે છે પણ વર્તનમાં કાંઈ મૂક્યું નથી. બંધ અને મોક્ષની વાતો કરે તે બિચારા વચન માત્રનું વીર્ય ફોરવી રહ્યા છે, અને એમના આત્માને શિખામણ આપીને રાજી–ખુશી કરે છે; અને પાછા બોલે છે, કે ધર્મ નિમિત્તે હિંસા કરતાં કાંઇ પાપ નથી લાગતું. તે આવું બોલનારા માર્ગને પામ્યા જ નથી. સમજજો 'પાપ તે પાપ છે' પછી ભલે તે ધર્મ નિમિત્તે કે સંસાર નિમિત્તે હોય, પણ જે પાપને

પાપ માને છે, તેને જ અમે વીતરાગનો સાધુ કહીએ છીએ. આવા સાધુ થયા પછી તેર કારણે કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે તે વિવેચન ચાલી રહ્યું છે. "મતાંતરેહિં" મતમતમા ફરક કેમ? એક મતવાળામાં અને બીજા મતવાળા પણ કહેવાય, ત્યારે જૈન શાસનમા તો એક જ મત છે. ફરક કેમ? આચાર્ય મહારાજ સિદ્ધસેન દિવાકર એમ માનતા હતા, કે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એક સાથે જ હોય છે. ત્યારે આચાર્ય ભદ્રગણી એમ માનતા હતા, કે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એક સાથે ન હોય. એવી શંકા કરીને જીવો કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદી રહ્યા છે. ભગવાન ખુલાસો કરતાં એમ કહે છે, કે જે મત આગમના અનુસારે હોય તે મત સત્ય છે, કારણ પન્નવણાજીના ૩૨ મા પદમાં નાથે એમ કહ્યું છે, કે **जं सम्मं जाणइ तं समयं नपासइ**–" જે સમયે કેવળીઓ જાણે છે તે સમયે કેવળીઓ દેખતા નથી. જેને મતમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે તેને પ્રભુજી કહે છે, કે "**न मे पक्षपाते वीरे**". ભગવાન વીરનુ શાસન પક્ષપાતવાળું નથી, કારણ જ્યાં પક્ષ-પાત છે ત્યાં પક્ષઘાત છે. પક્ષઘાતવાળા, લકવાવાળાનુ એક અગ ખોટું પડી ગયું હોય તેને દરેક કામમાં કેટલી મુશ્કેલી ભોગવવી પડે. તેનુ અર્ધું અગ નકામુ થઈ જાય છે. તેનાથી કંઈ પણ કામ થતુ નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં સંપ્રદાયો વધી મતો વધી પડ્યા છે. સંપ્રદાય ભલે હોય, પણ જો સંપ્રદાયવાદ લાગુ પડે તો પક્ષઘાત થાય જો એક અગ નબળું હોય, તો બીજું પણ નબળું પડે. પણ બંને અગ સતેજ હોય તો કામ પણ સુંદર કરી શકે. માટે દરેક મુમુક્ષુએ કોઇનો પક્ષ ખેંચવો નહિ. સમજણ વિનાની હા છે તે ખોટી છે.

દૃષ્ટાંત—એક ગુરુ હતા. તેમને બે શિષ્ય હતા. બન્નેમાં અભિમાનનો પારો હતો. "પેલો જાણે હુ" અને "પેલો જાણે હુ'. યાદ રાખજો, કે અહંભાવે જે બગાડ્યું છે તે બીજાએ નથી બગાડ્યું. બંધુઓ! જો આ રીતે જીવન ગુજારીશુ તો ક્યાંયે ઠેકાણુ પડે તેમ નથી. વકીલ એમ જાણે છે, કે હું કરીશ તેમ થાય છે. બેરિસ્ટર, ડૉક્ટર, સંઘનો

મોવડીઓ પ્રમુખ એમ જાણે, કે જેવી અમે પ્રમુખની પદવી દીપાવી તેવી બીજા કોઈએ દીપાવી નથી. દીકરામાં, દીકરીમાં, વહુવારુઓમાં, ગુરુ-ઓમાં, શિષ્યમાં-જ્યાં જુઓ ત્યાં આની જ ભિવઈ લાગી છે, કારણ મનુષ્ય ગતિમાં એનું રાજ્ય પ્રવર્તે છે. એક માન અને બીજું મૈથુન. શાસ્ત્રકારો અલ્પ બહુત્વ કરતાં કહે છે, કે મનુષ્ય ગતિમાં આ બેની બહુલતા છે માટે સાવધાન રહેવાની જરૂર છે, નહિ તો આપણું ગાડું ઊંધુ વળી જશે. આ શિષ્યો એટલા બધા અભિમાની, પેલો જાણે કે હું વિનય કરું, બીજો જાણે કે હું કરું તેથી સારો કહેવાઉં. ભાવના વિનય સેવા કરવાની ઉમદામાં ઉમદા છે, પણ જોડે ગટર લાગુ પડેલી છે. સદ્‌વિચારનુ પાણી ક્યાં જાય છે? ગટરમાં. જો બગીચામાં જાય તો ફળ આપે. ત્યારે આપણે તો એવું નથી ને? ગુરુ મહારાજની તબિયત બહુ સારી નથી. કળતર બહુ થાય છે. આચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધમાં પ્રભુ બોલ્યા છે, કે શ્રમણ + સાધુ.:સાધુ એટલે શ્રમ-જીવી. શિષ્યની પણ સેવાને ન ઇચ્છવી. આ મુનિપણાનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. સંગમે ભગવાન મહાવીરને ઘણા ઉપસર્ગ આપ્યા. તે સાંભળતાં પણ આપણને અરેરાટી ઉત્પન્ન થઇ જાય. જોજો હોં, સંગમ ઉપસર્ગ આપે છે તે વખતે શક્રેન્દ્ર કહે છે, કે પ્રભુ! હજી આપને ઘોર ઉપસર્ગ પડવાના છે માટે આપ આજ્ઞા આપો તો હાજર રહું. પ્રભુ પોતાની લાક્ષણિક, મીઠી મધુરી ભાષામાં જડબાતોડ જવાબ આપે છે, ઇંદ્રા! તીર્થંકરો કોઇની સહાય ઇચ્છતા નથી, કારણ 'શૂર', 'વીર' અને 'ધીર'-એ ત્રણનુ લેબલ લાગ્યું છે. કર્મને કાપવામાં ભગવંતો 'શૂરા' છે. 'વીર' આત્માના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા માટે, વીર રસને ઉત્પન્ન કરી વીરપણુ ઉત્પન્ન કર્યું. 'ધીર' જે પુરુષ પરિષહ ઉપસર્ગને સહન કરે તે "ધીર". '**झ्झे शूरा वासुदेव**' વાસુદેવને યુદ્ધમાં શૂરા કહ્યા છે. "**तवे शूरा अणगार** છે." ક્ષમામાં શૂરા અરિહંત વીતરાગ છે. ત્યારે ભગ-વાનને ત્રણ લેબલ લાગ્યાં: શૂર, વીર ને ધીર. ભગવાનને ઉપસર્ગ પડ્યા ત્યારે ઇન્દ્રે કહ્યું, કે આપની સેવામાં હાજર રહીએ. બંધુઓ, સમજજો!

જાગતાં છો ને ! આપણે પણ પ્રભુજીના આદર્શને અપનાવતાં શીખીએ, તો જરૂર જીવનસુધારણા થાય. નાથ કહે છે, કે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવી તે જ શ્રેય છે. એક કલાક નવકાર મંત્ર ગણવાની વાત કરી ત્યાં તો કેડ–માથું દુઃખે, પણ દુકાને ૨૪ કલાક કામ કરતાં ન દુઃખે.

તીર્થંકર દેવ કેટલાં ગુણસ્થાનક સ્પર્શે ? બોલો ! શું બોલીએ ? બંધુઓ ! દીકરાનું નામ પૂછીએ તો જલદી બોલો. ત્યારે તીર્થંકર દેવ કેટલાં ગુણસ્થાનક સ્પર્શે ? ૪, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪. બાકીનાં પાંચ ન સ્પર્શે. ૫ મું ગુણસ્થાનક કાયરનું છે. શૂરવીરો તો મેદાનમાં છે. તો તમે કેવા છો ? આવા ભડવીરના દીકરા થઇ પીછે–હઠ કરો, તો આપનું શુ થાય ? આપણે બોલીએ છીએ, કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સિદ્ધાર્થનો લાડીલો, ઘેર લાડી વાડી તમારા જેટલી મિલકત ન હતી ? હતી, છતાં પણ એ મહાન પુરુષ લાત મારીને નીકળી ગયા, કારણ બાલ્ય વયમાં સુસંસ્કાર સાથે લઇને આવ્યા છે અને પાછાં માતાએ પણ એવાં હાલરડાં ગાયાં છે, કે–હે દીકરા !

થાજે દુનિયામાં વીર, બનજે ધીર–ગંભીર આજે,
દુનિયામાં વીર બનજે;
ધીર–ગંભીર બની જગતના મોહને જીતીને,
જૂઠા જગતના મોહ ત્યજીને,
સંસારનાં સુખ તુચ્છ સમજીને,
રાજરમણીનાં સુખ, તેને માની લેજે દુઃખ,
સંયમ લઇને આજીવન દીપાવજે,
સૂતેલા વિશ્વને જગાડજે.

આ ત્રીશલા માતાનાં હાલરડાં. ત્યારે, બેનડીઓ તમારાં હાલરડાં કેવા ? દીકરો આવ્યો હસી ને પાટલો ગયો ખસી. નાથ કહે છે, કે બાબો સૂઇ ગયો છે તેને ઉઠાડો. અરે, આ દેહ–દેવળિયામાં પડેલો અજ્ઞાની જીવ બાબો છે. ત્યારે વીરવાણીનાં હાલરડાં ગાઇને અમારાં મોઢાં દુઃખવા આવ્યાં, તો યે આ બાબો જાગતો નથી. ગુરુ મહારાજની તબિયત

બીમાર છે. ભગવાને તો શિષ્યો પાસે પણ સેવા કરાવવાની ના પાડી, તો ગૃહસ્થ પાસે તો કરાવવી જ ન જોઇએ. બન્નેને વિનયની ભાવના છે, પણ અભિમાન છે. સાંજે ગુરુના પગ દબાવે છે ત્યારે એકનું નામ ધાંધલિયો અને બીજાનુ નામ ધમાલિયો. ધાંધલિયો ધાંધલ કર્યા કરે અને ધમાલિયો ધમાલ કર્યા કરે. અત્યારે આ જ રીતે ધાંધલ અને ધમાલ ચાલી રહી છે ધાધલિયા શિષ્યે વિચાર કર્યો કે એક પગ મારે અને એક પગ ધમાલિયાને દાબવો. બન્ને જણા પગને વળગ્યા. ગુરુ ખૂબ શાંત ગંભીર છે. હવે ધાધલિયાને લઘુશંકાની હાજત થઇ. ધમાલિયાને તે કહે છે, કે 'હુ જાઉં છુ, પણ મારા પગને આંચ ન આવે.' ધાધલિયો ગયો. ગુરુ મહારાજ કહે છે, કે 'આ પગવાળો ક્યાં ગયો? મને ખૂબ જ કળતર થાય છે. આ પગ દબાવો.' ધમાલિયાને પગ દબાવતો જોઇને ખૂબ ગુસ્સો ચઢ્યો. અરે! મારો પગ તું દબાવે છે. મારા પગને તું કેમ દબાવે છે? મારા પગને અડકયો જ કેમ? ધમાલિયો કહે છે, કે ગુરુ મહારાજને ખૂબ જ કળતર થાય છે માટે દબાવું છું. તું મારા પગને અડકયો, તો હું તારા પગને બતાવી દઉં. ત્યારે ધાંધલિયાએ ટપલા મારવા માંડ્યા, ત્યારે પેલાએ પણ મારવાનું શરૂ કર્યું. બન્નેમાંથી એકે ન સમજ્યા, કે મૂળ તો ગુરુ મહારાજ છે. એનો વિચાર બેમાથી એકે યે ન કર્યો. ગુરુ લંગડા થઇ ગયા. એમ રાષ્ટ્રની અંદર, સંઘની અંદર જો ધાંધલિયા અને ધમાલિયા જેવા પાકે, તો મૂળ-શાસન સમાન ગુરુને નુકસાન થાય છે. રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર લડે તો નુકસાન કોને થાય? ઘરઘરમાં લડે તો કુટુંબમા નુકસાન થાય. માટે ભગવાન કહે છે, કે ભાઇઓ! તમે ન લડશો, મત–મતાંતરમાં ખેંચાઇને આગમને ન ભૂલશો. પેલો કહે છે, કે મારો મત સાચો; બીજો કહે, કે મારો મત સાચો. ત્યારે પન્નવણામાં નાથ ખુલાસો આપે છે, કે જાણવાનો અને દેખવાનો સ્વભાવ જુદો છે. "**भंगांतरेहिं**" ભગવાને શાસ્ત્રમાં ગાગેયના અને રોહાના ભાગા, કષાયના ભાંગા, હિંસાના ભાંગા બતાવ્યા, ત્યારે ભાંગા ભાંગામા અંતર. ભગવતી સૂત્રમાં ચાર પ્રકારના ભંગ

બતાવ્યા છે : (૧) દ્રવ્યથી હિંસા, ભાવથી નહિ. (૨) ભાવથી હિંસા, દ્રવ્યથી નહિ. (૩) દ્રવ્યથી-ભાવથી હિંસા નહિ. (૪) દ્રવ્યે અને ભાવે હિંસા. આ ચાર ભંગ બતાવ્યા. એમાં કોઈ આચાર્ય ત્રિભંગ, દ્વિભંગ, ચાર ભંગ માને છે. એમા કોઇ કહે, કે દ્વિભંગ સાચો એમાં શંકા ઉત્પન્ન થાય. તેનો ન્યાય બતાવતા નાથ કહે છે, કે ઈર્યા સમિતિથી યતનાપૂર્વક ચાલતાં, ઉપયોગપૂર્વક ચાલતાં સાધુના પગની નીચે કોઇ કીડી વગેરે મરી જાય તો દ્રવ્યહિંસા છે, પણ ભાવહિંસા નથી. એક શિષ્ય અને ગુરુ ગૌચરી જઈ રહ્યા છે ત્યારે ગુરુના પગમાં મૃતક દેડકીનુ કલેવર આવ્યું. ગુરુ શિષ્ય સાજના સમયમાં પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા છે, તે વખતે શિષ્યે કહ્યું, કે ગુરુદેવ! દેડકી કચરાઇ છે તો પ્રાયશ્ચિત્ત લ્યો. આ કહેવાનો અધિકાર શિષ્યનો નથી; છતાં ભાન ભૂલેલો શિષ્ય વારંવાર કહ્યા કરે છે, કે પ્રાયશ્ચિત્ત લ્યો, પ્રાયશ્ચિત્ત લ્યો. ગુરુ કહે છે, કે ભાઈ! હુ ઉપયોગપૂર્વક ચાલતો હતો છતાં કલેવર આવી ગયું. શિષ્ય કહે છે, કે પરને દંડ આપો છો, પણ પોતાને લેવો નથી. ગુરુ કહે છે, કે પ્રાયશ્ચિત્ત સત્યનુ હોય કે અસત્યનુ? ગુરુ શાંત હતા, પણ શિષ્યના નિમિત્તથી ગુસ્સો ચડયો અને કહેવા લાગ્યા, કે જ્યારથી ગૌચરી જઇને આવ્યા ત્યારથી માથું ખાઇ જાય છે. બંધુઓ! જેમ તમને વિનયવાન દીકરા-દીકરી મળવા મુશ્કેલ છે, એમ વિનયવાન શિષ્ય મળવા પણ દુર્લભ છે. જ્યાં સુધી રાણી સાહેબ નથી આવ્યાં ત્યાં સુધી તો માતા-પિતાના પડતા બોલ ઝિલાતા હોય, પણ જ્યાં રાણી સાહેબ આવ્યા ત્યા તો મોટા ભાગે મા-બાપને 'My servant' કહીને બોલાવે; માટે એવું જ્ઞાન આપો, કે આ ભવ અને પરભવ-બન્ને ભવ સુધરે. ગુરુ મહારાજ કહે છે, કે શા માટે ઉતાવળો થાય છે? ત્યા શિષ્ય શુ બોલે છે? કાંઈ તમારા વચનથી ભડકી જાઉં તેવો નથી ગુરુ મહારાજ! પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લ્યો. ઉ. સૂત્રના ૧ લા અધ્યયનમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે **"मिउंपि चण्डं पकरेन्ति सीसा-"** માખણ જેવા કોમળ, પ્રકૃતિએ સુંવાળા ગુરુને પણ ક્રોધી બનાવે છે;

અને એકેક એવા શિષ્યો હોય છે, કે ક્રોધી ગુરુને પણ કોમળ શાંત બનાવી દે છે. આ શિષ્ય આખો દિવસ અને રાતે પણ જીવ ખાઇ ગયો, ત્યારે રજોહરણ શા માટે છે એ લક્ષ ભુલાઈ ગયું અને ગુરુ શિષ્યની પાછળ દોડયા; પણ થાંભલા સાથે માથું પટકાતાં ગુરુને વાગ્યું. એ વખતે ક્રોધના આવેશમાં આયુષ્યનો બંધ પડયા અને મરીને તિર્યંચ યોનિમાં ચંડકૌશિક સર્પપણે ઉત્પન્ન થયા. નાથ કહે છે, કે જેની તિજોરી ભરેલી છે, તેને તિજોરી પર ખૂબ આસક્તિ ભાવ હોય છે. તે મરીને ફણીધર સર્પ થાય છે. એક મોટા સદ્ગૃહસ્થ હતા. ધન ઘણું અને ઘરમાં પતિ-પત્ની બે જ હતાં, પણ લોભના દાદા હતા. ખાવામાં તેલ ને ચોળા ખાય. રૂપિયા લઇને બજારમાં જાય અને પસીનો વળે તો કહે-રોઇશ મા, તને નહિ વટાવું. તે ધનની આસક્તિમાં મરીને તિજોરી ઉપર ફણીધર થયા. શેઠ કાળ કરી ગયા પછી એક વખતે તેમની પત્નીને થયું, કે-લાવ, તિજોરી ખોલું. તેમાં શું છે ? જ્યાં ખોલવા ગઇ ત્યાં તો સર્પ ફૂં ફૂં કરવા માંડયો. સ્ત્રી તો ભાગી તો ભાગી, બાપનું નામ લઇને ગઇ. સ્ત્રી પણ મરીને તિજોરીને ખોલવાના ભાવમાં નાગણીપણે ઉત્પન્ન થઇ. આ આપના ઉપર ઉતારવાનું છે. નિર્ધનિયાનું ધન ક્યાં જાય ? સરકારમાં ! શેઠની પાસે પૈસો ઘણો હતો, એટલે બંનેના મરી ગયા પછી અમલદારો આવ્યા અને જેવું ધન લેવા જાય છે ત્યાં નાગ ને નાગણી દીઠાં. તેમનું શુ ગજું ! તે પણ ભાગી ગયા. પર્યુષણ પર્વ આવે છે માટે ધનની આસકિત છોડો. પર્યુષણ પર્વનાં પાંચ કર્તવ્ય છેઃ (૧) અમારી પડહ. (૨) સાધર્મી વાત્સલ્ય. (૩) અઠ્ઠમની તપશ્ચર્યા. (૪) જેમ બને તેમ સદ્કર્તવ્યમાં સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં સમયનો સદુપયોગ કરવો. (૫) કર્તવ્ય ખમતખામણાં. આ પાંચ કર્તવ્યમાં માટુંગાના ભાઇઓ કેટલા આગળ વધે છે તે જોઇશું ત્યાંસુધી ભાવ કહેવાયા. બાકી અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૨ મું

[સોમવાર, શ્રાવણ વદી ૨]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. માણસને જ્યાં સુધી પોતાનુ કર્તવ્ય ન સમજાય ત્યાં સુધી તે પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ. આ જીવનનુ પ્રધાન કર્તવ્ય છે સમ્યગ્ દર્શનની પ્રાપ્તિ આ માનવભવમાંથી જ ઘણા સમ્યગ્ દર્શનને પ્રાપ્ત કરી ગયા છે, અને ત્યાં બેઠાં બેઠાં ત્રિકાળીનાથને નિહાળી રહ્યા છે. એક બાજુ દેવાધિદેવ છે અને બીજી બાજુ કિંમતને સમજી ગયેલા સૂર્યાભ-દેવ છે. જગતની અંદર દેવો તો ઘણાય જોયા, પણ દેવાધિદેવની તોલે આવે એવા એકે ન જોયા. ભક્ત ભગવાનને નિહાળતાં શુ બોલે છે?

"આ તો દેવાધિદેવ કહેવાય, દીવો શાસનનો,
જેનાં દર્શને પાપો ધોવાય, દીવો શાસનનો."

ભગવાનને જોતાં ભક્તનુ હૃદય કેવું તરંગિત થઇ ઊઠે છે! તરંગે ચડીને, સૃષ્ટિનું ભાન ભૂલીને તે પ્રભુનાં વચનને સાંભળી રહેલ છે. "હે પ્રભુ! હે મારા નાથ! આ સૂર્યાભ ભવ્ય છે કે અભવ્ય? આ સૂર્યાભ સમ્યક્ત્વી છે કે મિથ્યાત્વી?" જુઓ, સ્વરૂપને જાણવાની તેને કેટલી તાલાવેલી છે! ચિત્, ઘન, આનંદને જાણવાની શી ઉત્કંઠા! ભગ-વાન કહે છે, "સૂર્યાભ! તેં સમ્યગ્ દર્શનની પ્રાપ્તિ કરી લીધી છે અને સમ્યગ્ જ્ઞાનને પણ તેં પ્રાપ્ત કરી લીધુ છે. ચિત્ એટલે જ્ઞાન અને ઘન એટલે સમૂહ. જ્ઞાનનો સમૂહ તેનુ નામ ચિદ્દઘન. તેની પણ ઝાંખી, હે સૂર્યાભ! તને થઇ ચૂકી છે. પૂર્વે જે તેં પ્રાપ્ત કર્યું ન હતું, તે તેં પ્રાપ્ત કરી લીધુ છે." આ સાંભળતાં સૂર્યાભદેવના હૈયામાં કેવા હર્ષના ધોધ ઉછળ્યા હશે! કોઇના ઘરે વર્ષો સુધી પારણુ બંધાયું ન હોય અને પુત્રજન્મ થાય, તો તેને કેટલો આનંદ ઊપજે? "હે સૂર્યાભ! તું સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળો છે, મિથ્યાદૃષ્ટિવાળો નથી." આ સાંભ-ળતાં જ સૂર્યાભનો ઉછાળો ઉછળી રહ્યો છે, કારણ કે સમ્યગ્ દર્શનનો

મહિમા આહ્લાદક છે. એ જો એક વખત આત્માને સ્પર્શ કરી જાય તો પછી અન્ય સુખો જારના રોટલા જેવાં તુચ્છ લાગે; અને સ્પર્શ થયા પછી પણ વિઘ્નો તો ઊભેલાં જ છે. લક્ષ્મીવાનને અસાવધ રહેતાં જેમ લુંટાઇ જવાનો ભય છે, તેમ સમ્યગ્દર્શીને પણ ભય છે. સમ્યગ્ દર્શન એ તો સતીપણા જેવુંછે. સતી જેમ સ્વામીને સર્વસ્વનું અર્પણ કર્યા પછી છોડે નહિ તેવું સમ્યગ્ દર્શનનુ છે. સ્પર્શ્યા પછી કદાચ એ અવળો પડી જાય તો પણ તે તેને છોડે નહિ, કારણ કે સોયમાં દોરો પરોવાઇ ગયો છે. આત્મારૂપી સોયની અંદર સમ્યગ્ જ્ઞાનનો દોરો પરોવાઇ ગયો છે. માટે તે ખોવાય નહિ અને જો ખોવાઇ જાય તો તરત મળી પણ જાય.

દર્શન મોહ વ્યતીત થઇ ઊપજ્યો બોધ જો,
દેહ ભિન્ન કેવળ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો,
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્ર મોહ વિલોકીએ,
વર્તે એવું શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન જો.—અપૂર્વ અવસર૦

દર્શનમોહ ગયા પછી જે જ્ઞાનગંગા પ્રગટે, તે શાનો બોધ કરે? 'દેહ તે હુ નહિ.' દેહાધ્યાસે આ શરીરને પોષ્યું છે. માટે જેમ જેમ દેહાધ્યાસ છૂટતો જાય, તેમ તેમ આત્મા વધુ ને વધુ જ્ઞાન પ્રત્યે ઢળે. શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે, કે "હે ગુરુદેવ! દર્શનમોહ કોને કહેવાય?" કર્મના નિમિત્તે વર્તમાન પર્યાયમાં જે પરિણતિ થાય તેમાં મમત્વ ભાવ તે દર્શનમોહ એવું શાસ્ત્રકારો કહે છે. આવું તમે કોઇ દિવસ સાંભળ્યું છે? અનાદિ કાળથી રખડપટ્ટી કરી તે કોના કારણે? એક વખત સોટી લાગે, બે વખત લાગે, અનેક વખત લાગે છતાં ન સમજે, તેને કેવો કહેવો? નંદીસૂત્રમાં ભગવાને ૧૪ પ્રકારના શ્રોતાઓ ગણાવ્યા છે:

"शेलघन कुडग चालणी परिपुणग हंस महिस मेसे य।
मसग जलूग विराली जाहग गो भेरी आभिरीसा॥

शेलघन એટલે પથ્થર. એના પર ૨૪ કલાક મુશળધાર વરસાદ વરસે તો ય એ ભીંજાય? એ તો કોરો ને કોરો જ રહે. તેમ ભવ્યની

અંદર પત્થર જેવા આત્માઓ પડ્યા છે. અભવ્ય તો કોરડુ મગ જેવા છે. બહેનો ! તમે એને અગ્નિમાં સિઝાવો તો ય તે તેવા ને તેવા જ રહે છે ને ? કોરડુ મગને લાખ બાફણે બાફો તો ય તે કૂણો ન પડે. એવી જ રીતે, અભવ્ય આત્મામાં મોહનીય કર્મની ૨૬ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે. તો તેમાં કુણાશ ક્યાંથી આવે ? કદાચ પ્રગટ તો ન થાય, પણ જો સંતના સમાગમમા આવે તો ય અંતર ન પીગળે. માટે એવાને ભગવાને કોરડુ મગની ઉપમા આપી. ભવ્યમાં પણ એવા ઘણા પથ્થર જેવા પડ્યા છે, જેના પર વીરવાણીના ધોધમાર વરસાદ વરસે તો ય પલળે નહિ કેટલાક ફૂટેલા ઘડા જેવા હોય છે. તેવાં નીચે મૂકો તો પાણીથી છલોછલ ભરાઈ જાય, પણ તળિયામાં છિદ્ર હોવાથી તરત ખાલી થઇ જાય. ભગવાન કહે છે, કે કેટલાક શ્રોતાઓ એવા હોય છે, કે જ્યારે વ્યાખ્યાન સાંભળતા હોય ત્યારે રસબસભર્યા દેખાય, પણ ઊઠે ત્યારે ખાલીખમ. એ એમ માનતા હોય છે, કે "મહારાજનો ધર્મ છે કહેવાનો અને આપણો ધર્મ છે સાંભળવાનો." ત્યારે શું મહારાજ નવરા છે ? ના. ઉપદેશનુ શ્રવણ કરનારમાંથી જો એકને પણ અસર થાય તો મહારાજને લાભ જ છે. બોલો. લાભ કે કે નહિ ? અને કદાચ ન થાય, તો પણ અમારે તો નગદ નાણાં છે. આ તો સદ્ધર પેઢી છે. અહીં ખોટના વેપારને સ્થાન જ નથી. અમને તો ધણીની ખાતરી છે. તમે જો નાણાં ભરો, તો તમને જરા પણ ખોટ નથી. છે ખાતરી ? સમય તે નાણું છે, નાણું તે ટાણું. તો જો તમારા સમયનું નાણું સદુપયોગમાં વપરાયું, તો સદ્ધર પેઢીમાં જમા થશે. આટઆટલું કહીએ છીએ, આટઆટલી advertisements–જાહેરા તો બહાર પાડીએ છીએ, છતાં જો તમને સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે કરવાનુ મન ન થાય તો હવે અમારે શાની જાહેરાત કરવી ? સૂર્યાભ-દેવ તો પૂર્વે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, યાવજ્જીવના છઠ્ઠ કરી સદ્ધર બેંકમાં નાણાં જમા કરી બેઠા હતા. અને તે પછી ? વીતરાગની બેન્કના તે મેનેજર થશે. તમે કોની બેન્કના મેનેજર થશો ? આની

કંઇ કિમત સમજાય છે ખરી ? તમે પત્ની, પુત્ર, પરિવારની કિંમત આંકી છે, પણ ગુરુની કિંમત આંકી છે ? નહિ જ. જેણે કિમત આંકી તે પામી ગયા. રાયપસેણીય સૂત્રમાં એક સૂર્યાભદેવનો પૂર્વ ભવ અને બીજો દેવનો ભવ અપૂર્વ વાણીમાં વર્ણવ્યો છે. 'જાણી તેણે માણી, માણી તેની કમાણી.' તમે ખોટનો વેપાર કરી રહ્યા છો. યાદ રાખજો, એ પેઢી તમને તારવાની નથી. માટે સત્યનાં શરણાં લેતા થઇ જાઓ. જે સમયે ખોળિયામાંથી આત્મા નીકળશે તે વખતે તમારી રમણી તમારે પડખે પળ વાર પણ ઊભી નહિ રહે. અરે ! શું કહેશે ? " જરા ઊભા રહો, મારે વિલ પર સહી કરાવવાની છે." પણ તેને ક્યાં ખબર છે, કે સહી કરનારો તો ક્યારનો ય ઊપડી ગયો છે–અગોચરના માર્ગે ? માટે, વિચારો. તમારા સંબંધો કોની સાથે છે ? દેહની સાથે ? ના. રસ્તામાં કોઇ લોહી નીકળતા રક્તપિત્તિયાને જુઓ છો ત્યારે તેના પર તમને દયા આવે છે. બીજાને દુઃખી જોઇને તમારા હૃદયમાં કરુણા ઊપજે છે, પણ પોતાની દયા હજી આવી નથી. જો આવી હોય, તો રોનક બદલાઇ જાય. તમે અમારી પાસે શામાટે આવ્યાં છો ? પૈસા, છોકરાંઓ માટે ? ના. જોજો, તે માટે આવ્યાં હો, તો તે અમારા વીતરાગ ભગવાને હેય બતાવી છે. એ તો અમે છોડવાનાં, છોડવાનાં અને છોડવાનાં જ. કદાચ આ વાત તમને ભારે પણ પડી જાય. દાક્તરનો ડોઝ દરદીને કોઇક વાર ભારે પડી જાય છે. પણ દાક્તર તો દરદીના હિતમાં જ, તેના પર દયા લાવી, આકરો ડોઝ દે છે; કારણ કે દાક્તરને તો રોગ કાઢવો છે. તેમ અમારું લક્ષ્ય પણ તમારા રોગને દૂર કરવા પર છે. અપૂર્વ માહાત્મ્યથી ભરેલાં પર્યુષણ પર્વો આવી રહ્યાં છે. એમાં તો સંવર અને ત્યાગના ધોધ વરસવા જોઇએ. જનોએ જેટલું મહત્ત્વ ધનને આપ્યું છે, તેટલું મહત્ત્વ સમયરૂપી નાણાને નથી અર્પ્યું. તેનું મહત્ત્વ તેમને સમજાયું જ નથી. ધર્મ દેખાદેખીનો નથી. ધર્મ ફરજિયાત નહિ, પણ મરજિયાત છે. મહારાજ કહે છે એટલે કરવું એમ ? ના. મહારાજ તો અંતરના વૈદ્ય છે. રોગ કાઢવા

માટે જે દવા આપે છે, તે દવા તમારે ખાવી જોઇએ. તો જ રોગનો નાશ થાય. શિષ્ય પૂછે છે, " ચારિત્ર મોહનીય કોને કહેવાય ? દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ, તેમાં દર્શનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ અને ચારિત્ર મોહનીયની ૨૫ પ્રકૃતિ છે. જે આત્મા મમત્વ સેવતો હોય, તે મારાપણાની બુદ્ધિ ટળી જતાં, વર્તમાન પર્યાયની અંદર જ ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિને વેદતાં જે કંઇ શુભ કે અશુભ ભાવ ઉત્પન્ન થાય, તેને આત્મા ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળનો માને તેને ચારિત્ર મોહનીય કહે છે. જ્યારે સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉદયમાં આવે ત્યારે મુનિઓ પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. હવે જે બોલ બાકી રહ્યા છે, તેની વ્યાખ્યા આગળ અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૩ મું

[મંગળવાર, શ્રાવણ વદી ૧૩]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. જગતના જીવોને તરવાનાં, વિષય, કષાય, અકુશ અને અરુચિ–એ ચાર સાધનો છે. વિષય પ્રત્યે અરુચિ કેળવો. કષાયો પ્રત્યે અકુશ લાવો. સાચા ગુણો પ્રત્યે અંતરનો પ્રેમ લાવો અને વીતરાગના બતાવેલા ધર્મને અનુસરો. ભગવાન કેવી સોનેરી શિખામણ આપે છે ! આ બધું જીવ ક્યારે કરતો થાય ? જડ અને ચૈતન્ય વચ્ચેના ભેદનું જ્યારે જ્ઞાન થાય, ત્યારે જીવને આ બધું રુચે. ભગવાન કહે છે, કે અમે જ્ઞાનીઓ વારંવાર પોકારી પોકારીને જે કંઈ કહી રહ્યા છીએ, તે તમારા હિત માટે છે. આગળ વધવાનાં–પ્રગતિ કરવાનાં સાધનો ચાર ગતિમાંથી એક માત્ર માનવભવમાં જ મળે છે. આ દેહની ઘણી કિંમત છે. આ દેહને વિષય, કષાય અને પ્રમાદમાં ડૂબેલો રાખશો નહિ. જેટલો રાખશો તેટલું તમારું પતન વધારે થશે. જો પ્રગતિ કરવી હોય, તો માનવજીવનનો સદુપયોગ કરો. સૂર્યાભદેવે ભગવાન પાસેથી આ ચાર

માર્ગ જાણી લીધા. આત્માનું સાચું જ્ઞાન મેળવીને તેમણે જીવને કૃતાર્થ કરી દીધો. આવા સ્વરૂપને જાણવાવાળા સૂર્યાભદેવ ભગવાનને પ્રશ્ન કરે છે, "ભગવાન ! આ સૂર્યાભ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે કે મિથ્યાત્વ-દૃષ્ટિ ?" ભગવાને કહ્યું, "ભાઇ ! તું સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, તરવાનાં ચાર સાધનો તેં જાણી લીધાં છે." તમારે તરવું છે કે ડૂબવું છે ? જો તરવું હોય, તો જે માર્ગ સૂર્યાભદેવે સ્વીકાર્યો તે તમે પણ સ્વીકારી લો. આગળ ભગવાને કહ્યું છે, કે તેર કારણોને લઇને મુનિઓ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે. તેમાંનું નયાન્તર કારણ હવે સમજાવે છે. માનવજીવન ત્યાગભૂમિ છે. ત્યાગભૂમિ પર આવીને જો રંગભર્યા ન નાચીએ, તો ક્યાં નાચીશું ? "હે ભગવાન ! કેટલા મુનિઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદે છે તેનું શું કારણ ? સાચી દૃષ્ટિ પામ્યા પછી પણ મુનિઓ વમળમાં પડી જાય છે. જગતની સર્વ વસ્તુઓ નિત્યાનિત્ય છે. એકાન્ત નિત્ય નથી તેમ અનિત્ય પણ નથી. નિત્ય અને અનિત્ય એ તો વિરોધી ધર્મો છે. આ પ્રકારની શંકા મૂંઝવી રહી છે, તો નિરાકરણ કરો." ને ભગવાન કહે છે, "હે મુનિઓ ! તમે શંકા-કાંક્ષા-ને વેદશો નહિ. બે પ્રકારના નય છે: એક દ્રવ્યાસ્તિક અને બીજો પર્યાયાસ્તિક. દ્રવ્યાસ્તિક નયથી વસ્તુ અનિત્ય છે. ભિન્ન ભિન્ન અપેક્ષાએ એકાંત દૃષ્ટિથી વસ્તુઓને જુઓ. અનેકાંત દૃષ્ટિથી જુઓ. જેમ પિતા અને પુત્ર એ બે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છે, છતાં પિતાની અપેક્ષાએ પુત્ર છે અને પુત્રની અપેક્ષાએ પિતા છે. સ્યાદ્વાદ એ જૈન શાસનનો સિદ્ધાન્ત છે. તેને સ્વતંત્ર ધર્મ કહે છે, કારણ કે તે સ્વતંત્ર હોવા છતાં અનેક દૃષ્ટિઓનું ભાન કરાવે છે. કોઇ બળ્યો જળ્યો આવ્યો હોય અને પ્રભુનો સ્યાદ્વાદ સાંભળે, તો તે ઠરી જાય. આપણને ઠરવાનું શાસન મળ્યું છે. કેટલાં તમારાં સદ્ભાગ્ય કહેવાય ! સ્યાદ્વાદ ધર્મમાં તમે અવતર્યા છો. ભગવાનનુ શાસન એમ કહે છે, કે તમે સમાધિને પ્રાપ્ત કરો. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે, "હે પ્રભુ ! સમાધિ કેવી

રીતે થાય ?" ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ ! સમાધિ તો ચાર પ્રકારની છે." દશવૈકાલિક સૂત્રમાં બતાવ્યું છે તેમ **नाण समाही, दंसण समाही, तव समाही** અને **आचार समाही** છે. પર્યુષણ પર્વનું ત્રીજું કર્તવ્ય તપ છે માટે આજે આપણે તપસમાધિની જ વ્યાખ્યા કરીશું. ભગવાને તપશ્ચર્યાના બાર ભેદ બતાવ્યા છે: ૭ પ્રકારનાં બાહ્ય તપ અને ૭ પ્રકારનાં આભ્યંતર તપ. બાર પ્રકારનાં તપમાં અણુસણુ તપને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. ઘણા લોકો એમ કહેતા હોય છે, કે લાંઘણો કરવાથી શો લાભ થવાનો હતો ? બંધુઓ ! સંયમ અને તપથી દેહનુ દમન નહિ કરો, તો તમારો આ દેહ રોગના દમનથી દબાશે. "સંયમ અને તપથી આત્માને દમવો ભલો; નહિ તો બીજા વધ ને બંધનોથી તે દમાશે." ભગવાન કહે છે, કે પરવશે દમ્યા કરતાં સ્વવશે દમ્યા કરશો તો તમારું કલ્યાણ થશે. આભ્યંતર તપ વિકાસના પંથે લઈ જાય છે. પણ બાહ્ય તપ વિના સાધક ન થવાય. ઇન્દ્રિયો ઉછાળા મારતી હોય, શરીરમાં લોહી ઊછળતું હોય ત્યારે આભ્યંતર તપ આચરવું કઠણ થઇ પડે છે. આભ્યંતરને માન આપી બાહ્યને અવગણવું એ ભૂલ છે. એક સમયે ભગવાન મહાવીર સમોસરણમાં બેઠા હતા. ત્યાં શ્રેણિક મહારાજા આવ્યા. આવીને, વંદન કરીને પૂછે છે; "તમારા આ ચૌદ હજાર સાધુઓ અને છત્રીસ હજાર સાધ્વીઓમાં દુષ્કર ઘોર કરણી કરનાર કોણ છે ?" ભગવાને જવાબ આપતાં કહ્યું, "ઘોરમાં ઘોર તપશ્ચર્યા કરનાર ધન્ના અણગાર છે. કાળજામાંથી વિકાર જતો રહે, તો બધુય રુચે" આપણે અશક્ત હોઇએ, તો આ ન કરી શકીએ. પણ તેમાં વિશ્વાસ તો રાખવો જોઇએ. ધન્ના અણગારે ઘોર તપશ્ચર્યા કરતા પારણે ઊખડિયા આહાર લીધા છે. અમારી બેનડીઓનાં તો પારણુંય જુદા ! અને અતર પારણુંય જુદાં ! ઊખડિયા કોને કહેવાય ? તમને તો ૨૫ જાતની વસ્તુઓ ખાવા મળે એટલે એના અર્થની કે નામની ક્યાથી ખબર હોય ?

ભગવાન કહે છે, "પાછો ફર; મારો સાધુ ચક્રવર્તી હોય કે

દરિદ્રી, પણ અમારી પાટે તે પૂજનીય છે." નીયંઠામાં દસ જાતના કલ્પ છે. ચક્રવર્તીએ દીક્ષા લીધી હોય તે પહેલાં જો તેના નોકરે દીક્ષા લીધી હોય તો નોકરને ચક્રવર્તીએ પ્રણામ કરવા જોઇએ. અહીં તો ન્યાયનો માર્ગ છે, પક્ષપાત નથી. ભગવાને અમને મુનિઓને પણ કહ્યું છે કે, તમે જ્યારે ઉપદેશ આપો ત્યારે દષ્ટિમાં ફેર ન રાખશો. જેવી રીતે તમે ઉત્તમ પુરુષ નરેન્દ્ર ચક્રવર્તીને ઉપદેશ આપો, તેવી જ રીતે ગરીબને પણ આપજો. ચક્રવર્તી આવે તો આગળ ન બેસાડવો અને ગરીબ આવે તો પાછળ ન બેસાડવો. તમે શાના પૂજારી છો? ન્યાયના કે લક્ષ્મીના? ધન્ના અણગારને જો સાત લવ આયુષ્ય વધારે હોત, તો તે મોક્ષમાં ગયો હોત. પણ કર્મ અધૂરાં રહ્યાં, તેથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં, થાકીને ખાવા જવું પડ્યું એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. હે ભવ્યો! તમારા આત્માને દમવો જ શ્રેષ્ઠ છે. બોકડાની પેઠે જો તમારાં મોઢાં ચાલ્યા જ કરશે, તો ક્યાં ઉતારા કરવા છે? આ ભવ કર્મથી હળવા થવા માટે મળ્યો છે, ભારે થવા માટે નથી મળ્યો. એક અશક્ત મજૂર પાંચ મણનો બોજો ઉપાડીને ચાલે ત્યારે વારે ઘડીએ તે થાકી જ જાય ને? વચમાં વચમાં બોજો હેઠો મૂકી તે વિશ્રાન્તિ લે ત્યારે જ તેને હાશ થાય. ભગવાનનો જન્મ ચૈત્ર સુદ તેરસનો છે. આપણા પરમ પવિત્ર પિતાનું જન્મ કલ્યાણિક વંચાય છે. **वरमें अप्पा दंतो** । હે આત્માઓ! તમારા આત્માનુ દમન કરો. જે ભૌતિક આઝાદી મેળવી છે તેના માટે આનંદિત થાઓ છો, પણ સાચી આઝાદી શામાં છે? સાચી આઝાદી સંયમ અને તપથી જ મેળવી શકાય. સાચી આઝાદી ન આવે ત્યાંસુધી પરદેશી એવાં કર્મની ગુલામી વેઠવી જ પડશે. મહાત્મા ગાંધીજીએ સત્ય અને અહિંસાની લડત ઉપાડી તમને આઝાદી અપાવી. તેના કરતાં સરસ આઝાદીનો માર્ગ તમને ભગવાન વીતરાગ બતાવે છે. તમે 'આગે કદમ' કરો, તો આઝાદી મળશે. આ આઝાદી તો એક ભવની છે. પણ ભગવાનના માર્ગની આઝાદી તો

તમને અમર બનાવશે. ભારતની પ્રજાએ સત્ય અને અહિંસાને અપ-નાવી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત તો કરી, પણ તેનો નિભાવ કોણ કરશે? એ આઝાદી ટકશે કે નહિ? એ ટકવી મુશ્કેલ છે. આજે ઇર્ષ્યાએ આપણું નિકંદન કાઢી નાખ્યું છે. નેતા નેતા વચ્ચે ઇર્ષ્યા! રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચે ઇર્ષ્યા! જ્યાસુધી આપણે ન્યાય–નીતિને નહિ અપનાવીએ, ત્યાંસુધી આપણને સાચી આઝાદી નહિ મળે. માટે તપ અને સંયમથી આત્માને દમો. જો નહિ દમો, તો પરના બન્ધનથી તમારે દમાવું પડશે. માટે સ્વહેંાંશે દમતા થઇ જાઓ. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે, "આત્માની આઝાદી પ્રાપ્ત કરવા માટે રાગદ્વેષરહિત ઉપવાસ-પોષો કરે, તો આત્માને તેથી શુ લાભ થાય?" ત્યારે ભગવાન કહે છે, "સાભળ. ૨૭ સો અબજ નારકીનાં બાધેલા કર્મોને તે તોડી નાખે. તેને દેવનુ શુભ આયુષ્ય મળે." ભગવાને આ માર્ગ બતાવ્યો. પણ તમારે તો સવારમાં ચા વિના ન ચાલે. જ્યાં સુધી તમે વ્યસનોને વહાલાં કરશો, ત્યાં સુધી આ માર્ગ નહિ અપનાવી શકો. ચા, બીડી અને નિંદાનો વ્યસની સત્ય–ધર્મને અપનાવી શકતો નથી. તેથી પોષા ઉપર પોરસી કરીએ તો શો લાભ થાય? એક ઉપવાસ પર પોરસી કરે તો બે ઉપવાસનો લાભ મળે. જે આત્માઓ અમારા પોષા, સંવર અને સામાયિકને ધતિંગ માને છે, તેમની પરભવમાં શુ દશા થશે? અર્ધા મુહૂર્તનું સંવર કરે તો ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ! ૪૫ કરોડ, ૨૯ લાખ, ૬૧ હજાર ૯ સો પલ્યોપમ નરકના દળિયાને તોડી નાખે અને દેવતાનુ શુભ આયુષ્ય બાધે." ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, "હે ભગવન્! આત્મા જો એક સામાયિક કરે, તો તેને શો લાભ થાય?" આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના તમે ઘણા વ્યાપાર કર્યા; પણ જો આત્માને ઓળખવાના વ્યાપાર કરો, તો સાચી આઝાદી મળે. "શિર જાવે તો જાવે, પણ આઝાદી ઘર આવે" એવુ તો તમે ઘણી વાર ગાયું છે. તો "દેહ જાવે તો જાવે, પણ ધર્મ ઘર આવે" એવુ બોલતાં ક્યારે થશે? પરતંત્રતાનો જેમા છાટો ન હોય

તેનું નામ સ્વતંત્રતા. જવાહરને સરકારના કાયદા-કાનૂનો પાળવા પડે, તો આઝાદી કેમ કહેવાય? વહેવાર પાળવા પડે. તેમ જો વીતરાગની આજ્ઞા પળાય, તો સાચી આઝાદી મળે. "એક સામાયિક કરવાથી ૯૨ કરોડ, ૫૯ લાખ, ૨૫ હજાર અને ૯૨૫ પલ્યોપમ ઝાઝેરા નાર-કીના દળિયા તૂટે, અને દેવતાનું શુભ આયુષ્ય બાંધે." સામાયિક એવી કરો કે એવો લાભ મળે. શ્રાવકને શોભે તેવાં વ્રત, પ્રત્યાખ્યાન કરો અને એવી કરણી કરો, જેથી સામાયિકને દોષ ન લાગે. સમ વધતા इक એટલે સમભાવમાં આવે તેનું નામ સામાયિક.

એક ડોસીમા હતાં. તેને સામાયિક પર ખૂબ જ શ્રદ્ધા. સામાયિક કર્યા વિના તેને ચેન ન પડે. રોજ ત્રણ સામાયિક તો કરે જ કરે. માળી દાગીના કરતાં સામાયિકની કિંમત વધારે આંકતાં. બે ડિગ્રી તાવ ચડયો હોય પણ તે સામાયિક ન ચૂકે. પછી તો દીકરો પરણાવ્યો અને ઘરમાં વહુને લાવ્યાં. પણ કોઇ વખતે, છદ્મસ્થની લહેર છે ને? આગળના શ્રાવકો ધર્મ, પોષધ, કરણી કરવા અલગ ઓરડી રાખતા. જેવા વાતાવરણમાં આપણે બેસીએ, તેવી ભાવના આપણને થાય. અહીં આવો છો ત્યારે તમને કેવી ભાવના થાય છે? અને સિનેમામાં જાઓ છો ત્યારે કેવી ભાવના થાય છે? માટે ભગવાન કહે છે, કે ધર્મસ્થાનકમાં બેસીને શાંતિથી ધર્મક્રિયા કરો. ધર્મસ્થાનકમાં જ સુંદર રીતે ધર્મક્રિયા થઇ શકે. ધર્મસ્થાનમાં બ્રહ્મચારીઓનો વાસ હોય છે, તેથી તેમના પરમાણુ-ઓની સુવાસ ચારે તરફ ફેલાયેલી હોય છે. તે પરમાણુઓનો જો સ્પર્શ થાય તો દેહ શૈત્યનો અનુભવ કરે; ઉષ્ણ પરમાણુઓનું પાણીમાં પરિવર્તન કરી નાખે, તેથી જ સંતોના શીતળ પરમાણુઓ વ્યક્તિના ભાવમાં જુદી જ અસર કરે છે. ડોસીમા તો રોજ સામાયિક કરે. તેવામાં એક મેમાન આવ્યા. ડોસીમા સામાયિકમાં બેઠેલાં. નવી આવેલી વહુને ઘરના કામકાજની બહુ ખબર નહિ. પાણી ગાળવા માટે વહુ ગળણું શોધતી હતી પણ તેને મળે નહિ, એ સાસુએ જોયું એટલે તેણે એક યુક્તિ ગાઇ વહુને ઇશારાથી સમજાવ્યું: "મારે શાંતિનાથનું

શરણું, સામે ટોડલે પડયું છે ગળણું." વહુ ચપળ હતી. સાસુનો ઇશારો સમજી ગઇ. વળી, ત્યાં સાસુને યાદ આવ્યું, કે વહુને દૂધનુ કહ્યું નથી, તો લેતી વખતે મૂંઝાશે. એટલે ફરીથી તેણે યુક્તિ ગાઇ. સમસ્યા કહી, "મારે પાર્શ્વનાથનુ શરણુ, વહુ તારે અઢી શેર જ દૂધ લેવુ." વહુ સમજી ગઇ. વહુ અને સાસુ–બન્ને ચપળ, એટલે સામાયિક દ્વારા મુશ્કેલીઓનો તોડ કાઢી લીધો અને શંકાને ટાળી પવિત્ર થયાં. ૧૨ મો બોલ 'નિયમાંતર'. નિયમ નિયમમાં અતર. કોઈ સાધુઓને એવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. સાધુઓ અભિગ્રહ કરે છે–નવકારશી, પોરસી, ઉપવાસ, ચોવિહાર આદિ અનેક પ્રકારના નિયમો લે છે. એમા મુનિઓને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે, કે મુનિઓ તો સાવદ્ય પચ્ચખાણુ કરીને બેઠા છે, એમને વળી ઉપવાસ પોરસી વગેરે કરવાની શુ જરૂર? આવુ કાક્ષા મોહનીય કર્મ ઉત્પન્ન થાય. સાધુ જીવન પ્રાપ્ત કર્યા પછી વિશેષ પ્રકારે પ્રમાદને ટાળવા માટે આ અભિગ્રહો–નિયમો ધારણ કરે છે. ત્યારપછી આવે છે "પ્રમાણાંતર". જે જીવો કાંક્ષામોહને ટાળે, તે જ નિર્મળ અને પવિત્ર બની શકે છે.

વ્યાખ્યાન ૪૪ મું

[શુક્રવાર, શ્રાવણ સુદી ૮]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ભગવાન વીતરાગ દેવની પરમ મંગલમય વાણીનો પરિચય સૂર્યાભદેવ કરી રહ્યા છે તે પ્રસંગ ચાલી રહ્યો છે. સૂર્યાભદેવ પ્રભુને પૂછે છે, "હે પ્રભુદેવ! આ સૂર્યાભ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે કે મિથ્યાત્વદૃષ્ટિ?" પ્રભુએ ઉત્તર દેતા કહ્યું, "હે સૂર્યાભ! તારું સમ્યક્ત્વ સળંગ છે." આ સાંભળતાં, સૂર્યાભના પ્રમોદનો પાર ન રહ્યો. તેને મનમા થયું, "ખરેખર, મારા આત્માની પ્રમોદદશા કેટલી બધી વૃદ્ધિગત થઇ કે તે પરમ પદને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય બની ગઇ." ભગવાને કહ્યું, "હે સૂર્યાભ! મહાન તારો

પ્રકાશ છે. તેનું પ્રમાણ તારો અંતરનાદ છે." નિષ્કલંક એવા મોક્ષની પ્રાપ્તિ અને સહજ, સ્વતંત્ર આનંદ એ તો આત્માનો પ્રકૃતિસિદ્ધ અધિકાર છે. જગતનાં સર્વે સુખો અને દુઃખોની પેલે પાર આનંદનો જે પારાવાર ઉછળી રહ્યો છે તે આત્માનો આનંદ તમને કોઈ કાળે મળે તેમ નથી. દેવતાનો ઉપયોગ પણ સ્થિર રહેતો નથી. તેથી તો સૂર્યાભ આ વાતનો નિશ્ચય ભગવાનને પૂછીને કરી લે છે. મનુષ્ય ઉપયોગ સ્થિર કરી શકે છે; તેથી શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે માનવ પોતાના આત્મા પાસેથી સ્થિર ઉપયોગ કરે તો તે અનુમાનથી જાણી શકે છે. દેવની પાસે તે શક્તિ નથી, અને ઉપયોગ પણ સ્થિર નથી. ભગવાન કહે છે. કે જીવ છ કારણે સમકીતને પામે છે. જો જીવ અંતરંગ દયા પાળે તો તે સમકીતને પામે; સત્ય ભાષાનો વ્યવહાર કરે તો તે સમકીતને પામે: શુદ્ધ નિર્મળ એવાં શીલનું જો તે પાલન કરે તો તે સમકીતને પામે: હે દેવાનાં પ્રિયો! જીવ જો ચાર દ્રવ્યો અને ભાવપરિગ્રહને પરિહરે તો તે સમકીતને પામે; પાંચ પુદ્ગલ ઉપરથી પોતાનું મમત્વ ઉઠાવી લે તે સમકીતને પામે.

ભગવાન શાનો નિર્દેશ કરી રહ્યા છે? જિજ્ઞાસુ જીવો કેવી રીતે સમકીતની પ્રાપ્તિ કરી શકે તે બતાવી રહ્યા છે. કષાયની ઉપશાન્તિ કરે તો આત્મા નિર્મળ બની જાય.

આજે દુબળી આઠમ છે. હે દેવાનાં પ્રિયો! દુબળી આઠમના રહસ્યને તમે જાણો છો ખરા? કદાચ તમારામાંથી કોઈ કોઈ એવી માન્યતા ધરાવતાં હશે, કે પર્યુષણ પૂરાં થાય એટલે બધું પતી ગયું અને કર્મરિપુ દુર્બળ બની ગયા. પણ વાસ્તવમાં તે માન્યતા ભૂલભરેલી છે. જનતા તો એમ પણ બોલે છે, કે "થયાં સંવત્સરીનાં પારણાં, અને મુક્યાં ઉપાશ્રયનાં બારણાં." આમ માનવું તે બરાબર નથી. જરા સમજો. ભગવાન કહે છે, કે સંવત્સરી પર્વની આરાધના કરીને તમે જે વિષય કષાયોને દુર્બળ બનાવ્યા છે તે પુનઃ સશક્ત ન

બની જાય તે માટે તમને સાવધ અને જાગ્રત રાખવા આ દૂબળી આઠમ આવી છે. હે દેવાનાં પ્રિયો! શરીરમાં કોઇ વ્યાધિ ઘર ઘાલીને પડ્યો હોય અને તમે જો ખાવાપીવામાં પથ્યનુ પાલન ન કરો તો શું પરિણામ આવે? ખોરાકથી શરીરની પુષ્ટિ થવાને બદલે રોગની પુષ્ટિ થવાની. આત્મા જ્યાં સુધી વિષય-કષાયના રંગથી ઘેરાયેલો હશે, ત્યાં સુધી તેણે કરેલી ધર્મક્રિયામાં શક્તિનો અભાવ રહેવાનો. રોગગ્રસ્ત શરીર-વાળો ગમે તેટલાં ટોનિકો (tonics) પીએ, શક્તિની દવાઓ ખાય અને સાત્વિક આહાર લે, છતાં તેનુ શરીર મજબૂત (strong) નહિ બને. પહેલાં દર્દને કાઢવું જોઇએ. પછી શક્તિ સ્વયં આવી જશે. માટે જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે વિષય-કષાયને દુર્બળ પાડ્યા સિવાય ગમે તેટલી ધર્મક્રિયાઓ તમે કરશો, તોય તમારો આત્મા સશક્ત નહિ બને. માટે આત્માને તમે સશક્ત બનાવો અને વિષય-કષાયોને દુર્બળ. આપ જ્યારે ઘરની બહાર નીકળો છો ત્યારે ઘરમાં હો છો તેવાં જ નીકળો છો? સ્વચ્છ થઇને નીકળો છો કે તે જ ગંદા (dirty) કપડામાં? તમે કહેશો, કે ગંદાં કપડાંમાં બહાર નીકળીએ તો બીજાંને મોઢું શી રીતે બતાવી શકાય? તમને મેલાં કપડાંમાં બહાર નીકળતાં શરમ આવે છે, પણ મેલાં મને નીકળતાં શરમ નથી આવતી. મન જ્યાં સુધી મેલું હોય, mind dirty હોય, તો બીજાને મોઢું કેમ બતાવાય? તમારાં મોઢાંને સાફ કરતાં તો તમો ધરાતાં નથી. આખો દિવસ લૂછ લૂછ કર્યા કરો છો. અમે મુનિઓ તેમ નથી કરતાં, છતા તમે મુનિઓથી વધારે રૂપવાળાં દેખાઓ છો? નહિ જ. રૂપ બ્રહ્મચર્યમાં રહેલું છે. તેના વિના રૂપાળાં ન થવાય. મુનિઓ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરે છે તેથી તેઓ તમારા કરતા વધારે કાન્તિવાળા અને સુંદર દેખાય છે. માટે ભગવાન કહે છે, કે તમે શાસ્ત્રરૂપી દર્પણમાં પોતાનાં મુખને જોઈ ડાઘ-રૂપી દુર્ગુણોને જુઓ અને કાઢો. આજે આપણી સ્થિતિ નાનાં બાળક જેવી થઈ ગઇ છે. જેમ નાનું બાળક મીઠાઈ, બિસ્કિટ ઇત્યાદિ ચીજો માટે માબાપ સાથે કજિયા કરે છે, તેમ તમે વિષય અને કષાયને

ખાતર ધર્મ સાથે ઝઘડાઓ કરી રહ્યાં છો. જ્યાંસુધી તમારી મનઃકામના પૂર્ણ થતી નથી, ત્યાંસુધી તમે ધર્મનો વિચાર પણ કરતા નથી. તમે કહેશો, " મહારાજ ! તમારાં આટલાં પડખાં સેવ્યાં, આટઆટલી ધર્મક્રિયાઓ કરી, છતાં ફળ શું મળ્યું ? ત્યારે ધર્મને અવગણનારા મોટરોમાં મહાલે છે." ભાઇઓ ! ઉપરના દેખાવથી તમે રખે ભરમાતા. ધર્મ-અધર્મ, પાપ-પુણ્યની વાતો અનોખી છે. તેનો મર્મ સહજમાં સમજાય તેવો નથી. કોઇનાં વર્તમાન સુખથી આડે રસ્તે દોરવાઈ ન જાઓ. તે તો તેનાં પૂર્વકૃત કર્મનો ઉદય છે. શુભ કર્મના ઉદયે સુખની પ્રાપ્તિ થાય, અશુભ કર્મના ઉદયે દુઃખની. તમે જે વર્તમાનમાં ધર્માચરણ કરી રહ્યા છો તે તો નિર્જરા છે. તેનુ ફળ શીઘ્ર મળે પણ ખરું અને ન પણ મળે. ખેડૂત જાતજાતનાં બીજ વાવે છે. બધાંનુ ફળ કાંઇ શીઘ્ર અને એક કાળે નથી મળતું. કોઈનું ફળ આઠ દિવસે મળે છે, તો વળી કોઈનુ આઠ વરસે. વિલંબથી કંઇ ખેડૂત નિરાશ થતો નથી. ભાવિ ફળની આશાએ તે તો વાવણી કરતો જ રહે છે. ખેડૂત જેમ, ફળના કાળ પ્રત્યે ઉદાસીન બની, આપણે પણ આશાવાદી બની શુભ કર્મો કરતાં જ રહેવું જોઇએ. બંધુઓ ! ધર્મને દુર્બળ ન બનાવો, કષાયોને દુર્બળ બનાવો. લોકો તો એમ પણ કહેશે, કે ઉપાશ્રય દુબળું પડી ગયું. કદાચ તમે પણ તેવું જ માનતા હશો. પણ ખરેખર તેવું નથી. પર્યુષણ પર્વમાં ધર્મની આરાધના કરીને આત્માને તમે સશક્ત બનાવ્યો છે તે આત્મા રખે ને દુર્બળ પડી જાય. માટે સાવધ રહેજો, એવો સંદેશ છે આ દુબળી આઠમનો. ભગવાન કહે છે, કે બાહ્ય શત્રુઓ કરતાં આભ્યંતર શત્રુઓ વધારે ભયંકર હોય છે. એટલા માટે જ અનાથી મુનિને કહેવું પડયું, કે ગળાંનો કાપનાર શત્રુ જે આપણું બૂરું નથી કરી શકતો, તે આપણો પોતાનો જ આત્મા કરી શકે છે.

न तं अरि कंठं छेत्ता करेइ
जं से करे अप्पणिया दुरप्पया ।

से नाहइ मच्चुमुहं तु पत्ते
पच्छाणुतावेण दयाविहूणो ॥

મોટામાં મોટો શત્રુ કોણ? દુરાત્મા. માટે જ્ઞાનીની શિખામણ માની લો હવેથી બીજાને શત્રુરૂપે જોશો નહિ કારણ? આત્માના આઠ પ્રકાર છે: દ્રવ્ય, કષાય, જોગ, ઉપયોગ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય આત્મા. દ્રવ્યાત્મા અસંખ્યતઃ પ્રદેશી પોતે જ છે. જ્યારે એ આત્મા ક્રોધ, માન, માયા વગેરે કષાયોમાં જોડાય છે, ત્યારે તેને કષાયાત્મા કહેવામા આવે છે. આત્મા જ્યારે મન, વચન અને કાયાના જોગમાં પ્રણમી જાય છે, ત્યારે તેને જોગાત્મા કહેવામા આવે છે. આવી રીતે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં રમતો આત્મા તે તે અભિધાનને પામે છે. છેલ્લો રહ્યો વીર્યાત્મા. જે પુરુષાર્થ કરે તે વીર્યાત્મા. આત્મા તો એનો એ જ છે, પણ જુદી જુદી ઉપાધિએ કરીને તે જુદાં જુદાં નામથી ઓળખાય છે. જો તમે એને ઉપયોગમા રાખશો, તો તમારો આત્મા બળવાન અને શક્તિશાળી બનશે. પણ જો તેને કષાયમાં રાખશો તો તે દુર્બળ બનશે. દુબળી આઠમનો સંદેશ એ જ છે, કે તમે તમારા વિષય-કષાયોને દુર્બળ કરો; પણ ધર્મક્રિયામાં દુર્બળ બનતાં નહિ. સિનેમાના ગૃહ પાસેથી પસાર થનારને જેમ સિનેમા યાદ આવે, વકીલને જોતાં જેમ કોર્ટ યાદ આવે, ડાક્તરને જોતા જેમ દવાનુ સ્મરણ થાય, કંદોઇને જોતાં મીઠાઈની મીઠી (sweet) યાદ આવે, સાધુઓને નીરખતાં ધર્મ યાદ આવે, તેમ જ્ઞાનીઓને વિષય-કષાયને અધીન થયેલાં તમને જોઇને કરુણા આવે છે. વિષય-કષાયને વશવર્તી રહેલો આત્મા નરકમાં જાય છે. નરક કેટલાં છે તે તો તમે જાણો છો. નરક સાત છે. કયાં કયાં? ધમા, વંશા, શિલા, અજના, રિષ્ટા વગેરે સાત દ્રવ્ય નરકો છે. વળી, ક્રોધ, માન, માયા વગેરે ભાવ નરકો પણ છે. જો તમારે દ્રવ્ય નરકથી બચવું હોય, તો પહેલાં ભાવ નરકથી બચો. જો ભાવ નરકમાં સરી પડયા, તો દ્રવ્ય નરક તો તમારું સ્વાગત કરવા તૈયાર જ છે. જો ક્રોધને સાત માળનો

મહેલ રહેવા મળે, તો તે પાયખાનામાં રહેવાનું ઇચ્છે ખરો ? દ્રવ્ય નરક, આમ તો, આપણાથી ઘણે દૂર છે. પણ જો અહીં આપણે ભાવ નરકને ઉત્પન્ન કરીએ તો ત્યાંની ટિકિટ નીકળી જ સમજો. તમે જ તમારા આત્માના નરકના સર્જનહાર છો. તમારા મનમાં વિચાર આવે, કે "પર્યુષણ પર્વના આઠ દિવસનુ કામ ચડી ગયું છે માટે ઘરે રહુ અને ધર્મક્રિયા પાછળથી કરીશ." ભગવાન કહે છે, કે ભાઈ ! આવી રીતે તારા આત્માને દુબળો ન પાડીશ. સશક્ત બનીને દુર્બળ થઇ જઇશ ? પુત્ર ખાતો હોય, પીતો હોય, છતાં મા-બાપને શું એમ નથી થતું કે દીકરો કેમ દુબળો પડી ગયો ? જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે જેમ દીકરો દુબળો પડતા ધ્યાન આપવું પડે છે, તેમ જ્યારે તમારો આત્મા દુર્બળ બને છે ત્યારે ધ્યાન કેમ આપતાં નથી ? દીકરો દુબળો પડે, તો દાક્તરની પાસે દોડો છો ને ? ઇંજેકશન, દવા વગેરે અપાવોને ? એમ દુબળા આત્માને ધર્મગુરુ પાસે લઈ જઇને ઇંજેકશન અપાવવુ જોઇએ ને ? મધુમેહથી-ડાયાબિટિસથી-પીડાતા દર્દીને રોજ ઇંજેકશન આપવું જોઇએ ને ? હા જ તો. ત્યારે, રોગને તો નિમંત્રણ આપનાર તો આપણે જ છીએ. કારણ, આજે જનતાનો મહાવ્યાધિ જો કોઈ હોય તો તે તૃષ્ણાનો છે. પછી ભલે તે તૃષ્ણા કુટુમ્બની હોય કે ધનની. બંધુઓ ! આખું આયુષ્ય દેહને અર્થે ખર્ચી નાખો છો, તો હવે આત્માને સશક્ત નહિ બનાવો તો શું કરશો ? અમે જો બે સામાયિક તમને કરાવીએ તો તમને કંટાળો આવે. પણ ચોવીસ કલાક કાનમાં ભૂંગળાં અડકાડીને બેસતાં કંટાળો નથી આવતો ? જુઓ ને, આઠ, દસ ઉપવાસ કરી નાખ્યા એટલે પત્યું એમ નથી. જેમ તપ કરીને દેહને દુબળો પાડો છો, તેમ જ આત્માની સાથે મારે ક્રોધ, માયા, માન વગેરે ન કરવુ એવો સંકલ્પ કરીએ તો જ આત્મા સશક્ત બને. પણ રાગ આંધળો છે. ધારો, કે તમે જમવા બેઠા છો. ત્યાં કોઇનું બાળક આવીને બગાડ કરે તો તમને ક્રોધ આવે ને ? અને તમારું પોતાનું જ બાળક ખોળામાં બેઠું હોય

અને ખોળો બગાડે તો તમને કંઇ નહિ થાય. આ શું છે? આને દૃષ્ટિરાગ કહે છે. જ્યાસુધી તમારામાં દૃષ્ટિરાગ હશે ત્યાંસુધી તમારું કલ્યાણ નહિ થાય.

ન્યૂટનનુ નામ તમે સાંભળ્યું છે? તેને પુસ્તકો વાંચવાનો ખૂબ જ શોખ. તેના મોટા ભાગનો સમય પુસ્તકોના વાચનમાં જ વ્યતીત થતો. કંઈ સારું વાંચવામાં આવે તો પોતાની નોંધપોથીમાં ટપકાવી લે. જેમ તમે વ્યાખ્યાન સાંભળતા સાંભળતાં ટાંચણ કરી લો છો તેમ. આમ ત્રીસ વર્ષ સુધી જુદા જુદા સ્થળેથી ખૂબ જ તત્ત્વ ભેગું કર્યું. તે બધાં કાગળિયાઓ પોતાના ટેબલ પર જ રાખતો. રાતે વાંચે ત્યારે ટેબલ પર મીણબત્તી મૂકીને વાંચે. એક વખતે મીણબત્તી રામ કરવી ભૂલી ગયો. તેના પાળેલા કૂતરાએ, અડપલાં કરવાના એના સ્વભાવને વશ થઇને, મીણબત્તીને ઊંધી પાડી. બધા કાગળો બળીને રાખ થઈ ગયા. ત્રીસ ત્રીસ વરસની મહેનત પર પળ વારમાં પાણી ફરી ગયું! તમારા જરૂરી કાગળને કોઈ નાદાન બાળક આવીને પાણીથી ભીંજવી નાંખે તો તમને શું થાય? ક્રોધ આવે ને? પણ ન્યૂટનનું વર્તન જુઓ. પોતાના કૂતરા ડાયમંડ પર તે ગુસ્સે થતો નથી. તેને હાથથી પંપાળતાં કહે છે, "બેટા! તને શું ખબર? મારી કાળી મહેનત આજે ધૂળમાં મળી ગઈ! પણ તને તેની શી જાણ હોય?" અમારી બેનડીએ ચૂલે ઘી મૂક્યું હોય અને તે બળી જાય તો શું થાય? ત્યારે ભગવાન કહે છે, કે અનાર્યમાં આવી ક્ષમા, અને મારો શ્રાવક જો ક્ષણ ક્ષણમાં ક્રોધ કરે, તો તેમાં આર્યનુ લક્ષણ છે એમ કહેવાય ખરું? ગજસુકુમારને યાદ કરો. તમે ગજ-સુકુમારના શિષ્યો તો કહેવાઓ ને? હા. તો તમારી જીભને કોદાળી ન બનાવો. સોય અને કાતરની ખબર છે ને? સોય શું કરે? ભેગાં કરે. અને કાતર શું કરે? કકડા કરે, જુદાં કરે. ભગવાન કહે છે, કે જ્યારે આત્મા નિર્જરા કરે, સંવરમાં આવે ત્યારથી તે ધર્મની શરૂઆત કરે છે. તેને ભગવાન કહે છે, કે જ્યારે આત્મા ઊઠે

ત્યારથી જો તે ધર્મની શરૂઆત કરે તો તે અમર ગતિને પ્રાપ્ત કરી જાય. ખંધક મુનિ, અર્જુન માળી, ૭ ૭ જીવોની ઘાત કરનારે પણ સંતનો ભેટો થતાં દીક્ષા લીધી. પછી ૭ ૭ મહિના સુધી ઘોર ઉપસર્ગ પડયા. કોઇ લાઠી લઇને, " મારો, મારો " કહે, કોઈ " આણે તો મારાં કાકી-my aunt વગેરેને માર્યાં છે, માટે મારો, " કહેતું પાછળ પડતું. અર્જુન માળી દરેક છઠ્ઠનાં પારણાં કરતાં, ગૌચરી જાય અને કોઇ ' મારો, મારો ' કહે તો પણ તે સમભાવે સહન કરે. ભગવાન પણ કહેતા, કે " અર્જુન માળી, તારા કર્મો ઉદયમાં આવ્યાં છે. આ લોકો તારા શત્રુ નથી પણ મિત્ર છે. " આપણે પણ આપણા ઉપરં જેમ જેમ ઉપસર્ગ, પરિષહ પડે તેમ તેમ ઠરતાં જવુ જોઇએ. જે ઠરે તે ઠરી જાય અને જે બળે તે બળી જાય. આજે આપણે દૂબળી આઠમનાં રહસ્ય અને માહાત્મ્ય ઉપર વ્યાખ્યા કરી. સૂર્યાભદેવ વિષય-કષાયને દૂબળા પાડીને દેવલોકમાં ગયા છે. સુરીકંતાએ કર્યું છે એવું તો તમને કોઈ નથી કરતું ને ? માટે જિનવાણીની રાસડી પાસે રાખો. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે, " ઝેર તો પ્રાણ હરી લે, પણ ક્રોધ શું કરે ? " ક્રોધ તો ઝેરનું પણ ઝેર છે. અફીણ તો ખાનારને જ મારે, પણ ક્રોધ તો કરનારને તેમ જ સામાને પણ બાળે. માટે કદાપિ ક્રોધ ન કરશો. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે, " ક્રોધને શાન્ત કરવાનો ઉપાય શો ? " હવે ભગવાન શો પ્રત્યુત્તર આપે છે, તે સાંભળતાં અમૃતના કેવા ફૂવારા ઊડશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૫ મું

[શનિવાર, અધિક શ્રાવણ સુદ ૧૦]

રાયપસેણીય સૂત્રનું બીજું ઉપાંગ ચાલી રહ્યું છે. ત્રિકાળીનાથ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પાસે સૂર્યાભદેવ પોતાનો નિર્ણય કરાવે છે.

તે પૂછે છે, "હે ભગવાન ! મારી સવળી દશા સળંગ છે કે તેની અંદર ગાબડું પડેલું છે?" ભગવાન કહે છે, "હે સૂર્યાભ ! તારી સવળી દશા સળંગ છે. તેની અંદર ગાબડું પડેલુ નથી." આ સ્વરૂપ બતાવતા નાથ શુ કહે છે? જીવ, અજીવ આદિ નવ અવસ્થાઓ છે. જેને જેવા ભાવ છે તેવા ભાવે આત્માના અંતરના પરિણામ દ્વારા પ્રતીતિ, શ્રદ્ધા, રુચિ કરવી. ભગવાન કહે છે, કે જીવનશક્તિ જીવમાં છે. અજીવની શક્તિ અજીવમા છે નિઃશંક રુચિ કરીને આત્મા અને જડનો ભેદ સમજવો તેનુ નામ સમકીત. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે શ્રદ્ધા તો દરેકમા છે, પણ એ વસ્તુ તત્ત્વતઃ ન હોય તો દરેક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી, કારણ કે સવળી કે અવળી શ્રદ્ધા તો છે જ. પણ અનાદિ કાળથી જીવને વિષયમા શ્રદ્ધા છે. પણ જો અતીન્દ્રિયમાં શ્રદ્ધા થઇ જાય તો આત્માનુ કલ્યાણ થઇ જાય. તમારી શ્રદ્ધા શામા છે? અનાદિ કાળથી તમારી શ્રદ્ધા ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં રહી છે. તમે કોઇ દવા પીઓ છો ત્યારે તમને શ્રદ્ધા હોય છે ને આ દવા પીવાથી સારું થઇ જશે? તમને શ્રદ્ધા છે કે એક પડીકી પેટમા જશે અને સારુ થઈ જશે. આમ, શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ નામનો ગુણ આત્મામાં છે જ. પણ એ શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ ઇન્દ્રિયોના વિષય પરત્વે બંધાઇ ગઈ છે. માટે તમે અનાદિ કાળની 'હું'પણું માન્યું છે અને શરીર મારું છે એમ માનતાં આવ્યાં છો આ દેહાધ્યાસની શ્રદ્ધા થઇ. સાકર ગળી, મીઠુ ખારું અને ઓળિયો કડવો છે એ તમે શાથી જાણ્યું? આત્માએ એ ચીજોને જીભ ઉપર મૂકી ત્યારે તેના સ્વાદનો અનુભવ થતાં ખબર પડી ને? હા. કોઇ મૂર્ખ આવીને તમને કહે, કે સાકર તો કડવી છે. ત્યારે તમે તેને શો જવાબ આપશો? તમે કહેશો, જા, જા, સાકર તો મીઠી છે; કારણ કે તેનુ ગળપણ તમે પોતે અનુભવ્યું છે. આ સ્વાનુભવના જોરે તમે પેલા મૂર્ખની વાત નકારી કાઢો છો. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે તમારો નિજ ગુણ સંકલ્પ અને વિકલ્પ રહિત છે. એ શોધ્યો બહાર નહિ મળે. સાકરનો ગાંગડો લઈ, કોઇ બાળકને કહે, "લે, બેટા ! આ

સાકર મીઠી મીઠી અને મધુરી છે." તો તે લેવા બાળક આકર્ષાશે ને? નાનું બાળક પણ સાકર જોતાં કહેશે, કે "મને આપો, આપો." એમ જિનેશ્વર ભગવાનની વાતો સાકર કરતાં યે વધારે મીઠી છે, તો તમારે બાળક જેવી પણ શ્રદ્ધા તો કરવી પડશે ને? આત્મા નિર્વિકારી, નિર્મળ અને પવિત્ર છે. એવો આત્મા આજે અખંડ ગુણમાંથી બહાર જઈને દુઃખી દુઃખી થઈ રહ્યો છે. જે આત્મા, આત્મા સિવાય પરમાં પોતાપણું માને છે, તેને મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે. પોતાનો ગુણ પરમાં જે ન માને તે સમકીતી. પોતાનો ગુણ પરમાં ખતવે તે મિથ્યાત્વી. આ વાતનું મનમાં રટણ કરો અને વિચાર કરો, કે ચોવીસ કલાકમાંથી હું કેટલી વાર સ્વમાં અને કેટલી વાર પરમાં રમણ કરું છું. સમકીતને કંઈ શીંગડાં, પૂંછડાં હોતાં નથી. મિથ્યાત્વી આત્માઓએ જે વાત પોતે માની છે તેમાં તેઓ કેટલા બધા નિઃશંક બની ગયા છે! એમાં આત્માને શંકાનું સ્થાન નથી. તમે ઊંધા માથે કેમ ચાલતાં નથી? તમે કહેશો, કે તેમ ચલાય જ નહિ માટે. તમે સીધા ચલાય તેવો નિર્ણય કર્યો છે ને? હા. એમ ભગવાન કહે છે, કે સીધા જ ચાલવું જોઈએ, કારણ કે ચાલવામાં પગ જ કામ આવે, પણ માથું કામ ન આવે. એમ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયાણ કરવા માટે જ્ઞાન અને ક્રિયાના પગ વડે જ ચલાય; કારણ કે જ્ઞાન માર્ગ બતાવે અને ક્રિયા ચાલવાનું કામ કરે. જેમ તમે શ્રદ્ધા કરી છે, કે ચલાય તો પગ વડે જ, તેમ તમે નિર્ણય કરી લો કે સમ્યગ્‌જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર વિના ન ચલાય. સાંભળનારે સંધિ કરીને જ સાંભળવું જોઈએ, નહિ તો ઊંધું સમજાઈ જાય.

એક છોકરો હતો. ઘડીએ ઘડીએ સીડી પર ચડે અને ઊતરે. તેની માને આ વાતની ખબર નહિ, પણ પડોસણે જોયું કે આ છોકરો ચડઊતર કર્યા કરે છે. દાદરો બહાર હતો એટલે પડોસણ જોઈ શકી. તેણે કહ્યું, "અલ્યા, પડીશ તો મરી જઈશ." હવે તેનાથી 'પડીશ' શબ્દ ધીમેથી અને 'મરીશ' શબ્દ મોટેથી બોલાયા.

'મરીશ' શબ્દ માને કાને પડ્યો. સાંભળતાં જ તેને ખૂબ ક્રોધ ચડ્યો, કે પડોસણ મારા દીકરાને મરવાનું કહે છે. તાવનો પારો તો ચડી ચડીને એક સો ને દસ સુધી ચડે, પણ ક્રોધના પારાનો તો પાર જ્ઞાની પણ પામી શકે તેમ નથી. શબ્દની સંધિ નહિ સાંભળવાથી બન્ને વચ્ચે કલહ થઇ પડ્યો, અને ઝઘડો ઠેઠ કોર્ટે ચડ્યો. એમ શાસ્ત્રની સંધિ જો તૂટી જાય તો સમજનાર ઊંધું જ સમજે; જ્ઞાનીઓના આશયને ન સમજતાં વિતંડાવાદમાં ઊતરી જવાય. માટે દરેકની વાત બરાબર સાંભળવી જોઇએ.

એક વખતે, એક સાધુ ગ્રામ, નગર, પુર, પાટણ ફરતા ફરતા એક ગામમાં પધાર્યા. ગામની સડક તૂટી ગયેલી એટલે સાધુ મહારાજના પગમાં ખાડા વગેરે પડી ગયા. સાધુને થયું, કે–લાવ, પગે કંઇક લગાડું. ત્યાં તો બધા લોકો દર્શન કરવા આવ્યા. જોઇને કહેવા લાગ્યા, "અહાહા! મહારાજના પગમાં તો બહુ દરદ છે. માટે દવા લગાડો." કોઇકે કહ્યું, "મહારાજ! મારે ઘેર વેસેલાઇન છે, કહો તો ઘેર જઇને લઇ આવુ." સાધુએ કહ્યું, "લાવવાની જરૂર નથી. ખપ હશે તો હુ પોતે જ લઈ જઇશ." સાધુ તો તેને ઘેર જઇને દવા લઇ આવ્યા. મહારાજ વૃદ્ધ, ભદ્રિક અને સરળ સ્વભાવના હતા, એટલે ડાબલીમાથી મલમ કાઢી, લગાવીને ડાબલી આઘી મૂકી. ત્યાં કોઇ શ્રાવક દર્શન કરવા આવ્યો. તે વંદન કરતો જાય પણ તેની દષ્ટિ તો પેલી ડાબલી ઉપર જ. ડાબલી ઉપર સિગારેટ એમ લખેલું. આ શ્રાવકને વિચાર આવ્યો, કે શુ સાધુ પણ સિગારેટ પીતા હશે? સાધુએ કહ્યું, "વંદન કરતાં પણ તમારી દષ્ટિની ચપળતા કેવી છે!" આ ભાઇની મોઢામોઢ કંઇ કહેવાની તો હિમત ન ચાલી, પણ ઘરે જઇને બધાયને કહેવા લાગ્યા, "આજે તમને એક વાત બતાવુ છુ. મારા પર વિશ્વાસ નહિ કરો અને સાધુને 'જી હા, જી હા' કર્યા કરશો તો જૈનશાસનમાં ગજબ થઇ જશે. માટે મારી સાથે જલદી ચાલો." બીજાએ કહ્યું, "આજે તારી વાતમા તંત કેમ છે?" બધા ઉશ્કેરાઇ

ગયા. પણ એક ડાહ્યો શ્રાવક હતો. તેણે કહ્યું, "કોઇ પણ વાતનો તાગ કાઢયા સિવાય નિર્ણય પર આવવામાં આપણું પતન છે. બરાબર તપાસ કરીને નિર્ણય બાંધીએ તો જ આપણી ઉન્નતિ થાય. માટે વાત શુ છે તે કહો." પેલો કહે, "સાધુ સિગારેટ પીએ છે." ડાહ્યા શ્રાવકે કહ્યું, "અરે! જા. એ તે કંઇ પીએ?" ત્યારે પેલો કહે, "ચાલો મારી સાથે. હું તમને ડબી બતાવું. જો ડબીમાંથી સિગારેટ નીકળશે તો તમને ચાર તમાચા મારીશ." પેલા ડાહ્યા શ્રાવકે બધાને પગે લાગીને કહ્યું, "ભાઇઓ! ઉશ્કેરાઓ નહિ. ધીરા પડો." ટોળાને આવતુ જોઇ મહારાજ તો વિચારમાં પડયા, કે "આ છે શું? મેં તો કંઈ ગુનો કર્યો નથી; તો પછી આ ધાંધલ શાની?" પેલો ડાહ્યો શ્રાવક કહે, "તમે બધા ખસી જાઓ." તેણે મહારાજને પૂછ્યું, "આ ડબીમાં શુ છે?" મુનિ કહે, "તેમાં મારે પગે લગાડવાની દવા છે." આ સાંભળી વૃદ્ધ શ્રાવકને થયું, કે તે બધાથી દૂર રહ્યો તે ઠીક જ થયું. નહિ તો જૈન સાધુ પર અકારણ કલંક લગાડત. તેણે પૂછ્યું, "આ ડબી આવી ક્યાંથી?" સાધુએ કહ્યું, "એક શ્રાવકના ઘરેથી. તેનુ નામ તો નથી જાણતો પણ તેના ચોકમાં બે જાળીઓ છે. તેમાંથી પ્રવેશ થાય છે." "મહારાજ! તમે શાન્તિથી બેસો." કહી સંઘ ઊપડયો પેલા શ્રાવકને ઘરે. ત્યાં જઇને પૂછ્યું: "તમારા ઘરે સાધુ આવ્યા હતા?" ઘરધણી કહે, "હા." "તે કંઇ લઇ ગયેલા?" "હા. સિગારેટના ડબામાં વેસેલાઈન હતું તે મેં પગે લગાડવા આપેલું." સંઘપતિ બધાને કહેવા લાગ્યા, "ચાલો, બધા મારી સાથે." સાધુ પાસેથી ડબી લઇ, ઉઘાડીને બધાને બતાવી. વેસેલાઇન જોઇને બધા ઝંખવાણા પડી ગયા. માટે, ભાઇઓ! ચોક્ક-સાઈ કર્યા પહેલાં ઉતાવળું પગલું કોઇ દિવસ ભરવું નહિ. ભગવાન તો ત્યાંસુધી કહે છે, કે

"જોયેલું, સાંભળેલું સૌ, જે પીડા પરને કરે,
તેવું કંઈ ના વદે ભિક્ષુ, ગૃહસ્થાચારને તજે."

સાધુ, જે કંઇ તે જુએ, સાંભળે, તે કોઇ દિવસ બીજા આગળ વર્ણવે નહિ. ત્યારે તમે તો સાધુના ઉપાસક છો ને ? હા. તો તમારામાં પણ એ ગુણ હોવો જ જોઇએ. માટે વાતનો નિર્ણય કર્યા પહેલાં જો આપણે કંઇ બોલીએ, તો ખસિયાણા પડી જવાનો પ્રસંગ આવે. પેલા પુરુષને પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે સાધુને કહ્યું, " મહારાજ ! મેં આપની નિંદા કરી છે માટે આપને ખમાવું છું. " મુનિએ કહ્યું, " તમે જો ઉતાવળે પગલું ભર્યું ન હોત, તો ખમાવવાનો વખત ન આવત. " માટે જ ભગવાન કહે છે, કે-ભાઇઓ ! જોયા તપાસ્યા વિના કોઇ દિવસ બોલશો નહિ; અને જો બોલશો તો પસ્તાશો અને આત્માના મૂળ બ્રહ્મ સ્વરૂપને ભૂલી જશો. માટે બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરવું એ જ આપણું પ્રધાન ધ્યેય હોવુ જોઇએ. આવતી કાલે આપણે આગણે મંગળ દિન છે; કારણ કે તમારા માનેલા કદાચ અમંગળ પણ થઇ જાય, પણ ધર્મ તો ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. જેને આંગણે અપૂર્વ મહોત્સવ આવે તે મહાન મંગળ દિન છે. ભગવાને બ્રહ્મચર્યની જે કિંમત આંકી છે તે સામાન્ય નથી. જેમ આઠ કર્મમાં મોહનો વિજય કઠિન છે, તેમ પાંચ વ્રતોમાં ચોથું વ્રત મહાન કઠિન છે. શૂરવીરો પણ સમજે છે, કે મોહ કાઢવો દુષ્કર છે. મોહની વ્યાખ્યા કરતાં ભગવાન કહે છે, કે જે મૂંઝવે તેનુ નામ મોહ. જે મોહ ઉપર વિજય મેળવે તે આત્મા અખંડ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરી શકે. બ્રહ્મચર્યનું વાસ્તવિક પાલન જે આત્મા કરે છે, તેણે રસના મોહ ઉપર થોડો-ઘણો વિજય મેળવેલો હોય છે. જેણે મોહ ઉપર વિજય મેળવ્યો નથી, તે બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરી શકતો નથી. બ્રહ્મચર્ય લેવાની મનાઇ નથી, નભાવવાની જ નવાઇ છે. ભગવાન કહે છે, કે તમે તમારો અનંત કાળ વાસનામાં કાઢ્યો છે આ માનવ અવતાર, આ અવસર વિષયને તોડવા માટે મળ્યો છે. ફરીથી આવો અવસર મળવો મુશ્કેલ છે. માટે કાલની કોને ખબર છે ? કર્યું એ કામ અને કરવું એ વાયદો. ભાઇઓ ! જે કરવાથી તમારું પતન થાય, તેનાથી તમારે દૂર રહેવુ જોઇએ, બચવુ જોઇએ. અબ્રહ્મચર્યે તો આપનો

વિનાશ નોતર્યો છે. જો તમે બધા ચાર ગતિમાં રખડપટ્ટી કરી રહ્યા હો તો તે એક માત્ર અબ્રહ્મચર્યને કારણે. શ્રીમદ્ પણ બોલ્યા છે, કે "સુખ પ્રાપ્ત કરતાં સુખ ટળે છે લેશ એ લક્ષ્યે લહો." જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે અબ્રહ્મચર્ય તો અનર્થની ખાણ છે.

खणमित्त सुक्खा बहुकाल दुक्खा
पगामदुक्खा अणिगामसुक्खा।
संसार मोक्खस्स विपक्ख भूया
खाणी अणत्थाण उ कामभोगा॥

વિકારની ઉત્પત્તિમાં આપ એમ માનો છો કે તમે સુખ ભોગવો છો, પણ જ્ઞાની કહે છે, કે ક્ષણિક સુખની ખાતર અનંત, નિર્વિકારી અવસર તમારા હાથમાંથી ચાલ્યો જાય છે. માટે, ભાઇઓ! ઘણા કાળનાં દીર્ઘ દુઃખને તમે શામાટે નોતરી રહ્યા છો? આવું યોગ્ય ઉંમરે સમજવા છતાં જો આપણે પોતાના પર કાબૂ ન રાખીએ, તો આપણા જેવો બીજો મૂર્ખ કોણ? રાત્રિ અને દિવસ અફળ ચાલ્યાં જાય છે. કારણ વિષય અફળ છે. માટે વિષયનું સેવન કરનારનાં રાત્રિ-દિવસ અફળ જાય છે. માટે, ભગવાન કહે છે કે આ માનવજીવન રામ અને રમા માટે નથી મળ્યું, પણ મહાવીર જેવા થવા માટે મળ્યું છે. હે દેવાનાં પ્રિયો! જિનેશ્વર ભગવાને નિર્દેશેલાં બ્રહ્મચર્યવ્રત જેમણે અંગીકાર કર્યાં છે, તેઓએ પોતાનાં જીવનને સફળ બનાવી દીધા છે. તમારે પણ જીવનને સફળ બનાવવું છે ને? જે દિવસે આત્મા અનાદિ કાળના વિભાવ ભાવને મૂકે, તે ઘડી અને તે દિવસ ધન્ય છે. આરાધનાના વધુ અભ્યાસ માટે તત્પર રહેવું જોઇએ. સ્વમાં રમણ કરવું તેને ભગવાન ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મચર્ય કહે છે, અને જેનું મન ઢીલું પોચું હોય, તેને અનુમોદન આપી પ્રોત્સાહિત કરવાં જોઇએ. જે દિવસે આત્મા સંસારથી છૂટે, તે દિન મંગળ છે. બ્રહ્મચર્યના સ્વીકારનારને શીઘ્ર ધર્મપ્રાપ્તિ થાય છે. ભગવાન મહાવીરે સંયમ મહોત્સવ સહિત કેમ લીધો? એકલા ન ઊચરી શકત? સભામાં વ્રત લેનાર પર

મોટો અંકુશ રહે છે. હવે આવતી કાલનું વ્યાખ્યાન બ્રહ્મચર્ય પર જ રાખીશું. તે અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૬ મું

[રવિવાર, અધિક શ્રાવણ સુદ ૧૧]

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા

मूलमेय महमस्स महादोस समुस्सयम् ।
तम्हा मेहुण संसग्गं निग्गन्था वज्जयंति णं ॥

ભગવાન જિનેશ્વર દેવે બ્રહ્મચર્યની મહત્તા બતાવતાં કેવુ સુંદર વિધાન કરેલું છે! જ્યાંસુધી અનર્થ વસ્તુને આત્મા ન સમજે, ત્યાં સુધી અર્થની મહત્તા આત્માને ન સમજાય. ભગવાન શું બતાવી રહ્યા છે? સર્વ દોષોનું મૂળ જો કોઇ હોય તો તે અબ્રહ્મચર્ય છે. '**महा-दोस समुस्सयम्**'. મહાન દોષને ઉત્પન્ન કરનાર જો કોઇ હોય તો તે અબ્રહ્મચર્ય છે. માટે નિર્ગ્રન્થોએ મૈથુનનો સંગ વર્જ્યો છે. મૈથુનનો સંસર્ગ મહાન દોષોને ઉત્પન્ન કરનાર છે, માટે જ તેનો પરિચય નિર્ગ્રન્થોએ સર્વથા વર્જ્ય માન્યો છે. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે અબ્રહ્મચર્ય ઘોર, દુષ્ટ પ્રમાદનુ ઘર છે. મુનિઓ તેની ઇચ્છા કરતા નથી. તેઓ તેને તજે છે. અબ્રહ્મચર્ય ચારિત્રના ભેદનો નાશ કરનાર છે. માટે '**नायरन्ति मुणिलोयम्**'. મુનિઓ આવાં અબ્રહ્મચર્યને આચરતા નથી. બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કર્યા પછી બ્રહ્મચારીએ કેવી રીતે વિચરવું તે કહે છે.

" जहा कुक्कुड पोयस्स निच्चं कुललओ भयम् ।
एवं खु बंभचारिस्स इत्थी विग्गहओ भयम् ॥ "

જેમ કૂકડાનાં બચ્ચાને બિલાડીનો સદાય ભય રહે છે, તેમ બ્રહ્મચારીને સ્ત્રીના સંસર્ગથી બ્રહ્મચર્યના નાશનો ભય રહે છે. કૂકડાનું બચ્ચું જેમ બિલાડીથી ડરતું રહે છે, તેમ બ્રહ્મચારીએ સ્ત્રીઓથી

સદાયે ભય પામતાં રહેવું જોઈએ. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે, "હે પ્રભુદેવ! આત્મા તો બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. તો પછી અબ્રહ્મનાં પરિણામ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું?" ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ! ચાર સંજ્ઞાઓ છે: આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ." તીર્થંકર ભગવાન આ બધું કેવળ જ્ઞાન વડે જોઈને કહે છે. ચાર ગતિ, ચોવીસ દંડક અને ચોર્યાસી લાખ યોનિયોના જીવોને આ ચારે સંજ્ઞા લાગુ પડેલી છે. તમે કદાચ એમ માનતા હશો, કે માત્ર મનુષ્યો જ મૈથુનને સેવી રહ્યા છે. તો તેમ નથી. ચારે ગતિના જીવો મૈથુનવૃત્તિને સેવી રહ્યા છે. ફેર જો હોય તો માત્રાનો જ છે. પણ એક માન અને બીજું મૈથુન—એ બે સંજ્ઞાઓ બીજા કરતાં મનુષ્યમાં વધારે છે. માટે માન અને મૈથુનથી મનુષ્યે ખૂબ જ સાવધ રહેવાનું છે. ઠાણાંગ સૂત્રમાં ભગવાન કહે છે, કે મૈથુન સંજ્ઞા જીવને ઉત્પન્ન થવાનાં ચાર કારણો છે. પહેલું કારણ શરીરની પુષ્ટતા. લોહી, માંસ અને મજ્જાથી શરીર બહુ જ પુષ્ટ હોય ત્યારે મૈથુનવૃત્તિ પ્રબળ બને છે. માટે જેટલું પુષ્ટિકારક આહાર અને ઔષધોનું સેવન તેટલું બ્રહ્મચર્ય પાલનનું કામ અઘરું. રસાયણોથી જેટલું શરીરને પુષ્ટ કરશો અને જો સાથે તપ નહિ કરો, તો બ્રહ્મચર્ય ભંગ તેટલો સરળ થશે. જ્યારે બીજા પક્ષે શાસ્ત્રકારો એમ કહે છે, કે 'शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्'. ધર્મ કરવાનું પ્રધાન અને પહેલું સાધન તો શરીર છે. શરીરને વેડફી નાખો, તેનો નાશ કરી નાખો એવું કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી. પણ કહેવાનું એ છે, કે વિષયના ઉપભોગને અર્થે શરીરને પુષ્ટ ન બનાવશો. શરીરને પુષ્ટ અને નીરોગી રાખવું જોઈએ, પણ તે આત્માના કાજે, વિષયના કાજે નહિ. નીરોગી શરીર આપણને ધર્મમાં સહાય કરે છે. ભગવાન કહે છે, કે—ભાઈઓ! તમારા શરીરની રક્ષા કરનાર તમારું વીર્ય છે. જેટલી વીર્યની રક્ષા, તેટલું આત્મા અને શરીરનું રક્ષણ; અને જેટલું વીર્યનું પતન તેટલું આત્મા અને શરીરનું પતન. જ્ઞાનીઓ કેવી સુંદર વાત કરે છે! બીજું કારણ ત્રણ વેદ છે.

તેનાથી જીવને મૈથુન સેવવાનું મન થાય છે. આત્માનો વિકાર જેટલો મોળો પડે, તેટલું બ્રહ્મચર્ય પાળવાનુ મન વધારે થાય. સ્ત્રીવેદ કે પુરુષવેદની પ્રકૃતિ સત્તામાં પડેલી છે, અને તે જ્યારે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે મૈથુન સેવવાની સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે. પણ તે સમયે જો તે વૃત્તિને લાત મારે તો બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ભાવના થાય. બ્રહ્મચારીએ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે, કે તેના આત્મામાં બાંધેલાં વેદનાં દળિયાંનો ક્ષય કરવા તેણે બ્રહ્મચર્ય વ્રતને અંગીકાર કર્યું છે. જો અવેદી ભાવનું લક્ષ્ય ન થાય તો વિકાર તેને પજવે અને જો વિકાર પજવે તો આત્માનું પતન થાય. ભગવાન કહે છે, કે–ભાઇઓ! આ બીજું કારણ છે. મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિને લઇને જીવ મૈથુનને સેવે છે. તમે જો કારણને પુષ્ટ કરશો, તો કાર્ય નીપજશે જ.

"કારણ જોગે હો કારજ નીપજે રે, એમાં કોઈ ન વાદ;
પણ કારણ વિણ કારજ સાધિયે રે, એ નિજ મત ઉન્માદ."

તમે જો ચાર કારણોને સમજીને આચરતાં શીખી જાઓ, તો જે કામ તમને દુષ્કર લાગે છે તે સુકર અને સહેલુ બની જશે. હવે, ત્રીજું કારણ છે શૃંગાર. શરીરને શોભતા શણગાર કરવાથી જીવને મૈથુનની સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે. જેને બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ઇચ્છા છે, તેણે પોતાના શરીરને સાદું જ, શણગાર વગરનુ જ રાખવું જોઇએ. જો શરીરને આભૂષણોથી અલંકૃત અને વિભૂષિત કરવામાં ન આવે, તો બીજા માટે આપણે મૈથુનના કારણ રૂપ ન થઇએ. બ્રહ્મચર્યની હત્યા થાય તેવી વાતો, તેવા વિલાસો, તેવા વિચારો વગેરે કરવા અને સાંભળવાથી આત્માને વિકાર ઊપજે છે. નવલકથાઓ, સામયિકો વગેરે વાંચવાથી પણ આત્મામાં વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે. માટે ભગવાન કહે છે, કે–જો તમારે આત્માની રક્ષા કરવી હોય તો શણગાર ઓછા કરો. દિનપ્રતિદિન જો નાવણ, ધોવણ અને શોભતા શણગાર બ્રહ્મચારી કરે તો તેનું બ્રહ્મચર્ય લૂંટાવાનો ભય રહે. રાંકના હાથમાં આવેલું રત્ન જેમ ટકવું મુશ્કેલ, તેમ બ્રહ્મચારીના હાથમાં બ્રહ્મચર્યરૂપી રત્ન

આવે પણ તે સાચવવું મુશ્કેલ છે. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે—

विभूसावत्तियं भिक्खू कम्मं बंधइ चिक्कणम् ।
संसारसायरे घोरे जेणं पडइ दुरुत्तरे ॥

વિભૂષાને કરનાર ચીકણાં કર્મો બાંધે છે અને તે ઘોર એવા સંસારસાગરમાં પડે છે. બ્રહ્મચર્યભંગથી કેટલું નુકસાન થાય છે તે વર્ણવ્યું. માટે સાદાઈથી રહેવાથી જ બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થાય છે. આપણે કોઈના નિમિત્તરૂપ ન બનીએ તેટલા માટે સાધુઓ માટે શ્વેત વસ્ત્રના પરિધાનનું વિધાન ભગવાને કર્યું છે. ચોથું કારણ છે ભોગ. નજરે જોવાથી પણ મૈથુન સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે. આ ચાર કારણોમાં ત્રણ કારણો બાહ્ય છે અને એક આભ્યન્તર છે. બાહ્ય કારણોનો ત્યાગ કરવાથી અબ્રહ્મચારીનું અબ્રહ્મચર્ય નબળું પડી જાય છે, સાથે સાથે આભ્યન્તર કારણ પણ નિર્બળ બને છે. ભગવાન કહે છે, કે—હે મુનિ! સ્ત્રીને દેખીને કદાચ તમને મૈથુન સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય તો તે વખતે તમારે એમ વિચાર કરવો, કે એ તો **न सामहं नोऽपि अहंपि तीसे.** સ્ત્રી મારી નથી અને હું એનો નથી. જેમ સૂર્ય સામે દૃષ્ટિ પડે અને ખેંચી લઈએ છીએ, તેમ સ્ત્રીની સામે જેવી ભોગ-વિકારની દૃષ્ટિ પડે કે તેવી જ તે પાછી ખેંચી લો. એવી જ રીતે, સ્ત્રીએ પણ પુરુષ સામેથી દૃષ્ટિ ખેંચી લેવી જોઈએ. કોઈ કોઈ સ્થળે સ્ત્રીને રાક્ષસી કહી છે, પણ તેવું નથી. તમારામાં જો તે રાક્ષસી ભાવને ઉત્પન્ન કરે, તો તે રાક્ષસી અને દૈવી ભાવને ઉત્પન્ન કરે તો તે દૈવી છે. આ વાત એક દૃષ્ટાન્તથી સમજાવીએ.

એક સમયે શિવાજી મહારાજે શત્રુના રાજ્ય પર ચડાઈ કરી અને રાજ્ય જીતી લીધું. તે રાજ્યમાં એક કુંવરી તેજ તેજના અંબાર સમી હતી. તેને જોઈને સૈનિકોને થયું, કે આવા અદ્ભુત લાવણ્યવાળી રાજકન્યાને જો મહારાજ પાસે લઈ જઈશું તો તે બહુ ખુશી થશે. તેઓ રાજકન્યાને લઈને શિવાજી પાસે લઈ આવ્યા. આ વખતે

શિવાજીનાં માતા જીજીબા પાસે જ બેઠાં હતાં. તેણે મનમાં વિચાર કર્યો, કે આજે મારા ખોળામાં આળોટનારનું પારખું કરવાનો વખત આવ્યો છે. જોઉં તો ખરો, એ આજે શું કરે છે. આખી સભા ખીચોખીચ ભરેલી છે. આવી સુંદર રાજકન્યાનુ શિવાજી શું કરશે તે જોવા-જાણુવા સહુ કોઈ ઉત્સુક છે. માતાને પણ પોતાના પુત્રનુ પારખું જોવાના કોડ છે. શિવાજી શો જવાબ આપે છે? ભાઈઓ! આ જગત તો **बहुरत्ना वसुंधरा** છે. જગતમાં ધર્મીઓ છે અને અધર્મીઓ પણ છે. શિવાજી કહે છે, "મા! તારી કુક્ષિમાં હું જો જન્મ્યો હોત, તો તારા અપાર સૌન્દર્યને હું પણ પામત. બહેન! તું મારી ભગિની છે અને હું તારો ભાઇ છું. I am your brother." જુઓ, સામે ચલાવીને રત્ન હાથમાં આવે છે છતાં તે સ્વીકારતો નથી. પોતાની વૃત્તિ પર સંયમ રાખી રાજકન્યાને બહેનના પદે સ્થાપે છે. સંમુખ પડેલી વસ્તુ જોઈ વૃત્તિઓ પર કાપ મૂકવો તે સહેલું નથી; સાધારણ માણસના ગજા બહારની વાત છે. શિવાજીનુ આ કથન સાંભળી જીજીબાના હર્ષનો પાર રહેતો નથી. "શાબાશ! ધન્ય છે, પુત્ર! તેં મારી કૂખ ઉજાળી" આવા ઉદ્ગારો તેના આનંદભર્યા હૈયામાંથી સ્વયં નીકળી પડે છે. "આજે મારું માતૃત્વ સાર્થક થયું." તમે તમારી માતાઓના માતૃત્વને આવી રીતે સાર્થક કર્યું છે? ભગવાન કહે છે, કે આ જગતની અપાર વસ્તુઓ તમને ખાવાપીવા અને ઉપભોગ માટે મળી નથી, પણ તે ઉપરથી વૃત્તિ ઉઠાડવા માટે મળી છે. શિવાજી ક્યાંના હતા તેની ખબર નથી, પણ તેનુ દૃષ્ટાન્ત લોકો માટે કેટલુ ઉપકારક થઇ પડ્યું છે! મહાવીરના શ્રાવક પણ આવા જ હોય, તો તેમનું દૃષ્ટાત દેતાં અમને કેટલો આનંદ થાય! અમને કેટલુ ગૌરવ ઊપજે! જેમ શિવાજીને થયું કે આ સ્ત્રી મારી બહેન છે–This woman is my sister, તેમ તમને પણ કોઈ સુંદર સ્ત્રીને જોઇને થવું જોઈએ કે આ મારી નથી અને હું તેનો નથી. માટે મોહનો વિજય કરો. બ્રહ્મચર્યનો પ્રભાવ તો કોઇ અવર્ણ્ય-

देवदाणवगन्धव्वा जक्खरक्खसकिन्नरा ।
बंभयारि नमंसन्ति दुक्करं जे करन्ति ते ॥

જે બ્રહ્મચર્યને સ્વીકારે છે તેને દેવો, દાનવો, ગંધર્વો, યક્ષો, રાક્ષસો અને કિન્નરો નમસ્કાર કરે છે. આહાર, ભય, નિદ્રા અને કામવાસના–એ ચાર વધાર્યાં વધે અને ઘટાડ્યાં ઘટે. જો આહાર વધારે તો રોગ થાય, નિદ્રા વધારે તો બુદ્ધિ જાય, અને કામવાસના વધારે તો માણસાઇ જાય. એ ચારે કારણોને તમારે ઘટાડવાં જોઇએ અને સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ. બંધુઓ! પૈસા પ્રાપ્ત કરવા કરતાં સદ્ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમારે વધારે કાળજી રાખવી જોઇએ. ભગવાને કહ્યું છે કે, ભાઇઓ! કામવાસના વધારવા લાયક નથી. માટે વર્તનમાં તમારું જીવન બાળક જેવું હોવું જોઇએ. સત્તમાં યુવાન થઇ જાઓ. યુવાનીમાં જેટલો કન્ટ્રોલ (control)–સંયમ મૂકશો, તેટલા વિજયી બનવાના. અને જો તમને જ્ઞાન મળ્યું હોય તો વૃદ્ધ થઇ જાઓ. ભાઈ! આ સંસારને તારે શું કરવો છે? જરા આંખ તો ખોલ. અનન્ત વાર મા થઈ ચૂકેલી આજે સ્ત્રીપણે ભોગવાઈ રહી છે, એવું સમજીને ભોગથી વિરામ પામ, વિરામ પામ, શાન્ત થઈ જા. આ દૃષ્ટિ કેળવીને જે આત્માઓ ભોગથી વિરામ પામ્યા અને શાન્ત થયા, તે સંસારસાગરને તરી ગયા. ત્યારે આપણે શું કરવુ છે? તરવું છે ને? હા. તો પછી તરવા માટે બ્રહ્મચર્યરૂપી નાવમાં બેસી જાઓ. આજે બ્રહ્મચારી અનાદિની ચાલ મૂકીને વીરના માર્ગે આવે છે. એ પુરુષ તો આજે વીતરાગની રાસડી વડે વૃત્તિઓને કાબૂમાં લઇ લે છે. કોઇ પણ માણસ જિંદગીભર સ્ત્રીને સેવતો નથી; પણ જેણે પચ્ચખાણ નથી કર્યાં, તેને ભગવાન ચારિત્રી નથી કહેતા. આજે ઘણા કહે છે, કે અમે પાળીએ છીએ તો પછી પ્રત્યાખ્યાનની શી જરૂર છે? તે વિચારવાનો આજે no time–સમય નથી. પણ ભગવાન કહે છે, કે—

"वत्थ गंधमलंकारं इत्थिओ समणाणि य ।
अच्छंदा जे न भुञ्जन्ति न से चाइत्ति वुच्चइ ॥"

જે સ્ત્રી વિનાનો છે અને ભોગ ભોગવતો નથી, તેને અમે ત્યાગી નથી કહેતા; કારણ કે "ન મળી નારી એટલે બન્યા બ્રહ્મચારી." પણ ભગવાનના કોઠામાંથી નીકળેલી જે ગંગા, **'तस्स पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि'** કરે, તેને જ અમે ત્યાગી કહીએ છીએ. તે જ સાચો ત્યાગી છે. જેમ તમે મકાન ખરીદ્યું પણ જ્યાંસુધી તે સરકારમાં રજિસ્ટર નથી થયું ત્યાંસુધી તમારું કહેવાતું નથી, એમ જ્યાંસુધી તમારું નામ જિનેશ્વરના રજિસ્ટરે ન ચડે ત્યાંસુધી તમે વસ્તુના સર્વ રીતે અધિકારી થઇ શકતા નથી. પચ્ચખાણ એ જીવને કાબૂમાં લાવનાર છે. પચ્ચખાણ શેના થાય? પાપના. એટલા માટે જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, કે ઘોરમાં ઘોર કરણી કરી જો કોઇને દોષ લાગ્યા હોય તો તે પ્રાયશ્ચિત્ત કરે તો તેમાંથી મુક્ત થઇને આરાધક થાય છે. ત્યાંસુધી ભાવ કહેવાયા. હવે આગળ અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૭ મું

[સોમવાર, અધિક શ્રાવણ સુદી ૧૨]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. ભગવાન સુધર્મા સ્વામી જમ્બુજીને પરમ તારકની અમૃત જેવી મીઠી વાણીનાં શરબત પાઇ રહ્યા છે અને જમ્બુજી એ મીઠા શરબતનું પાન કરી રહ્યા છે. એમાં, ભગવાન સુધર્મા સ્વામી શું ફરમાવે છે? તે કહે છે, "હે જમ્બુ! મારા તારક ભગવાન એમ કહેતા હતા, કે આ જીવે અનંત પુદ્દગલ પરાવર્ત કર્યાં પણ હજી એનું ઠેકાણું પડતું નથી." આત્મા જો જાગ્રત થાય, તો તે તત્ત્વને પામી જાય. એવો અવસર પણ મળી આવે છે. અહો! જેને આત્માની નિઃશંકતા થઇ ગઇ, તે આત્મા પછી જડમાં રમે નહિ. પણ અનાદિ કાળથી આપણો આત્મા જડનો બહાને જડમાં નિઃશંક થઇને બેઠો છે. દુનિયાના જીવો પરની પ્રતીતિ કરવા દોડધામ કરી રહ્યા છે, પણ જ્યારે સાચી પ્રતીતિ થાય ત્યારે જ

લાભ થાય. ખોટી પ્રતીતિમાં આપણે ઘણું જ ગુમાવ્યું છે. માટે ભગવાન કહે છે, કે ખોટામાં એક એક જીવ કેવો નિઃશંક થઇને વર્તે છે! તેમાં જરા પણ તે શંકા રાખતો નથી. બાળક જન્મે છે ત્યારે માતાપિતા એમ માને છે, કે તે ખૂબ જ ભણશે, ખૂબ જ હોંશિયાર થશે એવું તેનુ લલાટ કહી આપે છે. મોટો થયે તે ખૂબ તેજસ્વી થશે તેવા તેના લક્ષણો જણાય છે. એવી જ રીતે, આશાવાદી માટે પ્રતીતિ વિષે શંકાને સ્થાન નથી. પછી ભલેને દીકરો મોટો થાય અને માબાપને ઘરમાંથી કાઢી મૂકે! એવું શુ નથી બનતુ? બને છે. ભગવાન કહે છે, કે પહેલાં આશાવાદી અને પછી નિઃશંક થઇને તે રહે છે. બંધુઓ! ભગવાન કહે છે, કે જ્યાં શંકાને સ્થાન છે ત્યાં તમે નિઃશંક થઇને બેઠા છો. જે આત્મા પુણ્યમાં અને પુણ્યના ફળોમાં નિઃશંક થાય, તે આત્મા ચોથા ગુણસ્થાનકે ચડી જાય. માટે, બાપુ! તું એક વાર નિઃશંક થઇ જા. પરમાં તું નિઃશંક થયો પણ હજી પોતાનામાં નથી થયો. ભગવાન કહે છે, કે આત્માને નિઃશંક દશાની વાત કરતા હોઇએ પણ જેવી જડની ઋદ્ધિની વાત આવે તેવો આત્મા નાચવા માંડે અને આત્માની ઋદ્ધિની જ્યાં વાત આવી કે તે મૂંગો થઇ જાય છે. જીવ કહે છે, કે અમે શું કરીએ? પાંચમા આરામાં મોક્ષમાં ક્યાં જવાય છે? અરે! ભાઈ! એકાવતારીપણું તો મળ્યું છે ને? તો જેટલી ઋદ્ધિ મળી છે એટલીને તો પહોંચી વળ. ધર્મમાં આત્મા શંકા વેદી રહ્યો છે. દીકરો મોટો થશે ત્યારે ઘરમાં વહુનાં કંકુવરણાં પગલાં થશે અને અભરે ભરાશે. ભગવાન કહે છે, કે જ્યા નિધાન પડયું છે ત્યાંનુ માહાત્મ્ય સમજાતું નથી અને જ્યાં નથી તેનુ સમજાય છે. આનંદઘનજી મહાત્મા કહે છે, કે—

પરમ નિધાન પ્રગટ મુખ આગળે,
જગત ઉલ્લંઘી હો જાય જિનેશ્વર;
જ્યોતિ વિના જુએ જગદીશને,
અંધોઅંધ પલાય, જિનેશ્વર...

ભગવાન ધર્મ જિનેશ્વરનું સ્તવન કરતાં આધ્યાત્મિક યોગી આનન્દ-ઘનજી મહાત્મા એમ બોલે છે, હે પ્રભો! અમારી અવળાઇના પોકાર કોની આગળ જઇને કરીએ? 'પરમ નિધાન પ્રગટ મુખ આગળે.' ચક્રવર્તીના મહેલમાં જે નિધાન પડયાં છે, તેનાથી ક્યાંય વધારે કિંમતી નિધાન અમારા ઘરમાં ભર્યાં છે. ચક્રવર્તીના નિધાન એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય છે, પણુ આપની પાસે તો નિધાન ભરપૂર ભર્યા છે. પ્રભુ! આપની વાણી અને સૂત્ર જ્ઞાનરૂપી નિધાન મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનપર્યવ જ્ઞાન અને કેવળ જ્ઞાન, સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપી નિધાન ભરેલાં પડયાં છે. છતાં આત્મા એ નિધાનને ઓળખતો નથી અને બહાર બટકાં ભરવા જાય છે. 'જ્યોતિ વિના જુએ જગદીશને.' નાથ! તમારાં નિધાન અમે કેમ મેળવી શકતા નથી? જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમાં ભગવાને કહ્યું છે, કે ભરત મહારાજ જ્યારે છ ખંડ સાધવા ગયા ત્યારે સાધતાં સાધતાં તમિસ્રા નામની ગુહા આગળ આવ્યા. એ સાધ્યા વિના કોઇથી બહાર ન નીકળાય. એ ગુફામાં એવું અંધારું છે, કે ચક્રવર્તીની પણ તાકાત નથી કે તે એને ઉલ્લંઘી શકે. એ ગુફાના રક્ષક કૃતમાલ અને નૃતમાલ દેવો એને સાધવા માટે અઠ્ઠમ કરે. દેશ સાધવા માટે તેર તેર અઠ્ઠમ કરવા પડે, અને એમન સેનાપતિ સુખસેનને પણ અઠ્ઠમ કરવો પડે. એક પાટુ મારે તો દ્વાર તોડી નાખે એવા જબરા સામર્થ્યવાળા છે. પણુ સાધવા માટે તેમને બીજા દેશોમાં જવું પડે છે. સેનાપતિ વગેરે રત્ન છે. એમાં એક રત્ન એવું છે, કે જે ચક્રવર્તીને પ્રકાશ આપે છે. દેવને સાધ્યા પછી જો રત્નનો પ્રકાશ હોય, તો આખી સેના ગુફાને ઉલ્લંઘી જાય. આપણો દેશ ક્યાં છે? મોક્ષમાં. એ દેશને સાધવા જવું છે તો કેટલો પ્રકાશ જોઇશે? આપણી આસપાસ મિથ્યાત્વરૂપી તમિસ્રા ગુફાનું ઘોર તિમિર–અંધકાર પડેલ છે. ત્યાં તો એક વૈતાઢ્ય પર્વત છે, પણ આપણા દેશમાં તો આઠ આઠ ડુંગરાઓ આડા પડેલા છે. તેમાંના ચાર તો ઘાતી છે, પણ આપણે તો તમિસ્રા રૂપી મિથ્યાત્વનો

નાશ કરીને પ્રકાશમાં જવુ છે. તો જિનેશ્વરની વાણી રૂપી જ્યોતિ અને સર્ચલાઇટ જો આપણી પાસે નહિ હોય, તો આપણે આત્મદેશને સાધી નહિ શકીએ.

ઘાતી ડુંગર આડા અતિ ઘણા,
તુજ દરશણ જગનાથ,
ધિઠ્ઠાઈ કરી મારગ સંચરું,
સગું કોઈ ન સાથ.

હે નાથ ! ભરત ચક્રવર્તીને તો દેશ સાધવામાં માત્ર એક વૈતાઢ્ય પર્વત આડો પડયો છે. પણ, હે દયાળુ નાથ ! અમારે પણ તમારાં દર્શન કરવાં છે, પણ અમારા માર્ગમા ચાર ઘાતી કર્મના ડુંગરાઓ આડા પડ્યા છે. અરે, ભાઈ! અનન્ત કાળ સુધી પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ પર પ્રહારો કર્યા. ક્રોધ આવ્યો ત્યારે સ્ત્રી ઉપર પણ ઘા કર્યો. પણ જ્યાસુધી ઘાતી કર્મો ઉપર ઘા ન થાય ત્યાંસુધી દેશ નહિ સધાય. માટે એક, બે નહિ પણ ચાર, આત્માના ગુણની ઘાત કરનાર ડુંગરા પડયા છે, તો હે પ્રભુ ! 'ઘાતી ડુંગર આડા અતિ ઘણા' છે, તો આપનાં દર્શન અમને શી રીતે થશે ? જ્યાં-સુધી મિથ્યાત્વરૂપી તમિસ્રા ગુફાનુ દ્વાર ન ઊઘડે, ત્યાસુધી અમને આપનાં દર્શન કેવી રીતે થશે ? ભગવાન ! મારી શી વાત કરું ! કદાચ, કોઈ ભવમાં દ્વાર ઊઘડવાના અવસર આવ્યા હશે પણ તે વખતે મેં ધિઠ્ઠાઈ કરી અને કહ્યું કે ભગવાન શું કહેવાના હતા, હું કહું છુ તે જ સાચુ છે. દ્વાર ખૂલવાનો વખત આવ્યો પણ હું જ પાછો પટકાયો. કોઇ કોઇ દ્વાર એવાં હોય છે કે ઉઘાડવા જઇએ તો સામા પછડાય. 'ભગવાન ! એવો એકલપેટો થઈ ગયો કે હું ભ્રષ્ટ-પણામા સરી પડયો અને સાથીઓએ પણ મારો સાથ છોડી દીધો. નાથ ! તમારું પરમ નિધાન પડેલુ, પણ હું દુર્ભાગી મિથ્યાત્વનુ દ્વાર ઉઘાડી શકયો નહિ.' તમારે શુ જોઈએ છે ? નિધાનનુ નામ સાંભળતા તો તમારાં મોઢા પહોળાં થઈ જાય છે. પણ નિધાન તો

અંદર પડયાં છે. બહાર શીદને શોધો છો? સૂર્યાભદેવે નિધાન પ્રગટ કર્યું તો તેને ભગવાનનાં દર્શન થયાં. તમારે દર્શન કરવાં છે ને? ક્યારે? નિધાન પ્રગટ થયા પછી દેવનો ડગાવ્યો પણ ડગે નહિ. સાક્ષાત કામદેવ જેવા પણ નીચે ઊતરે તોય ચલાયમાન થાય નહિ. આત્મા તમિસ્રા ગુફાનાં દ્વાર ઉઘાડીને ભગવાનનાં દર્શન કરી શકે છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનવાળાને સાવરણ કેવળ જ્ઞાનની પ્રતીતિ થાય છે. નિરાવરણ કેવળ જ્ઞાન તો તેરમા ગુણસ્થાનકે છે. હવે, સૂર્યાભદેવ નિઃશંકપણું પ્રાપ્ત કરીને ભગવાનને પૂછે છે, "હે ભગવાન! આ સૂર્યાભ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ?" સળંગ અને સળંગ રહે તો સમકીત. પંદર ભવથી વધારે તે ઉલ્લંઘે નહિ; અને જો સમકીતને ઉલ્લંઘી જાય, તો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રખડે, પણ અનન્ત ભવની અપેક્ષાએ એ પરીત કહેવાય, કારણ કે જગતમાં અનન્ત પુદ્ગલો છે. એમાં જીવ નવા નવા પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતો જાય અને જૂના જૂના છોડતો જાય. માટે **'बंधे लगा'** અને **'मूके लगा'** આવા અનન્ત પરમાણુઓથી ૧૪ રાજલોક ભર્યા પડયા છે. એ બધા પુદ્ગલ પરાવર્તને આપણા જીવે પણ ગ્રહી ગ્રહીને મૂકયા છે. એક પુદ્ગલ પરાવર્ત અનન્ત કાળ જાય. તે કાળ આપણા જીવે અનન્ત વાર કાઢયો છે. દસ દસ કોટિ સાગરોપમનું એક કાળચક્ર થાય. ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીમાં બે ચોવીસી જાય એવી અનન્ત ચોવીસી જાય ત્યારે એક પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય. આવાં ઘોર દુઃખો સહન કરીને આત્મા આ માનવભવમાં આવ્યો છે. હવે જો આપણે આ ભવને મોજશોખ ને વાડી-લાડીમાં વેડફી નાખીશું, તો ફરીથી આવા પુદ્ગલ પરાવર્તો કરવા પડશે. બંધુઓ! એક પાંચ દિવસનું દુઃખ સહન કરતાં ત્રાસી જાઓ છો, તો અનન્ત કાળનું દુઃખ તમારાથી કેમ કઢાશે? માટે એક ક્ષણનો પણ પ્રમાદ ન કરો. અમને તમારી દયા આવે છે.

'ધર્મ વિના નથી કોઇ સગું આ સંસારમાં.' જો પોતાનો

સ્વાર્થ સધાતો નહિ હોય, તો મા પણ તમારી સગી નથી: માટે, દુર્ગતિમાં પડતા જીવને ધર્મ એક જ સહાય કરનાર છે. દુઃખમાંથી છૂટી છૂટીને પ્રકાશના ભવમાં આવ્યા છો. શરૂઆતમાં આપણે ત્યાં કોડિયાં હતાં, ત્યારે પ્રકાશ કેવો હતો ? ફાનસ આવ્યાં એટલે જ કોડિયાને ફગાવી દીધાં ને ? અને મુબઈ જેવા શહેરમાં શું આવ્યું ? લાઇટ. અને રાતને પણ દિવસમાં ફેરવી નાખે તેવી ટયૂબલાઇટ આવી. માટે, જેમ જેમ વધારે પ્રકાશવાળી વસ્તુ મળતી ગઇ, તેમ તેમ જૂનીનો ત્યાગ થતો ગયો. શા માટે ? તમને ભાન થયું, કે કોડિયાં કરતાં ફાનસ અને ફાનસ કરતા લાઇટ વધારે પ્રકાશ આપે છે. પણ આ બધાં કરતાં વધારે કીંમતી શુ છે ? આખ. લાઇટ હોય પણ ચક્ષુ ન હોય, તો બધુ નકામુ છે. ત્યારે, સમજો છો ને ? ચક્ષુ હોય પણ દેહદેવળમાં બેઠેલા ચૈતન્યદેવ જો ઊડી જાય તો ? કોની કીંમત વધારે-ચક્ષુની કે આત્માની ? આત્મા નથી તો ચક્ષુ નથી; અને જો ચક્ષુ નથી તો લાઇટની પણ કિંમત નથી. જો તમે તે સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરશો તો તમને જણાશે, કે સહુથી વધારે મૂલ્યવાન જો કંઇ હોય તો તે આત્મતત્ત્વ જ છે. તેના સિવાય બધુ નકામુ છે—Total loss છે. જ્ઞાની કહે છે, કે 'દીવો લઇને કૂવે પડયો, ધિક્કાર છે મુજને ખરે.'

આંધળો ચાલતાં ચાલતાં ન જોઈ શકવાના કારણે કદાચ કૂવામા પડી પણ જાય. પણ, ભગવાન ! અમે તો એવા પાકયા કે આંખો હોવા છતાં કૂવામાં પડતુ મૂકયું. માટે મેઘકુમારે અને મૃગાપુત્ર તેમની માતાને કહ્યું, કે "હે માવડી, ક્ષણ લાખેણી જાય રે." ભાઇઓ ! કેટલી તૈયારી હશે ત્યારે આ શબ્દો તેમના મુખમાંથી નીકળ્યા હશે ? "મા ! અનન્ત ચોવીસી ગઈ અને દીવો લઇ હું કૂવે પડયો હતો. મા ! હવે બીજી માવડી નથી કરવી." જુઓ ! તેમને કેટલા સંવેગ અને નિર્વેગ ઊપડયાં હશે ! પુદ્દગલ પરાવર્તની વાત કરતાં શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે સાત પુદ્દગલ પરાવર્તમાં 'बंधो लगा

सूके लगा 'માં આત્માએ ઘોરમાં ઘોર દુઃખો સહન કર્યાં છે. તેમાં વળી, કાકતાલીય ન્યાયે-કાગડાનું બેસવું અને ડાળનું પડવું-આપણે ચેતી જવું જોઇએ. સૂર્યાભદેવ નાથને પૂછે છે. "હે નાથ! હું પરીત સંસારી કે અપરીત ?" પ્રભુ ! આપ એમ ફરમાવો છો કે સમ્યક્ સળંગ અને સળંગ રહે તો પંદર ભવથી વધારે ન કરે. કાં તો ત્રણ ભવ, સાત ભવ કે પછી પંદર ભવે, કદાચ, સમ્યક્ત્વને પામી જાય. તો એવા આત્માને પરીત સંસારી કહે છે. "નાથ! આપ પંદર ભવ-વાળાને અને ત્રણ ભવવાળાને પરીત સંસારી કહો છો, તો સૂર્યાભ કઇ દશામાં છે? શું પરીતમાં પંદર ભવ લેવાના છે? નાથ! સૂર્યાભને રખડવાનો હજી કેટલો કાળ બાકી છે?" ભગવાન કહે છે, "બાપુ! તું પરીત સંસારી છો. એમાં પણ તારે તો આ દેવનો ચરમ ભવ છે, રખડવાનું નથી." પ્રશ્ન પૂછવાની ખૂબી તો જુઓ. પરીત હોવા છતાં કેટલાક આત્માઓ દુર્લભબોધી હોય છે. "હે ભગવાન! આ સૂર્યાભ દુર્લભબોધી છે કે સુલભબોધી?" ભગવાન કહે છે, "ભાઇ! તું સુલભબોધી છે. જ્યારે તુ દેવનો ભવ છોડીને મનુષ્યભવમાં જઇશ, ત્યારે તને સહેલાઇથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થશે."

ભૃગુ પુરોહિતના પુત્રોએ દુર્લભબોધી કર્મ બાંધેલું તેથી ધર્મની પ્રાપ્તિ સહેલાઈથી ન થઇ. આની સંધિ મેળવતાં સૂર્યાભદેવ શા પ્રશ્નો કરશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૮ મું

[મંગળવાર, અધિક શ્રાવણ સુદી ૧૩]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. જગતના જીવોને પ્રતિબોધ કરતાં ભગવાન કહે છે, કે બંધુઓ! જ્યાં સુધી તમે તમારા આત્માને ધર્મમાર્ગે નહિ વાળો, ત્યાં સુધી તમે સાચાં સુખને પામશો નહિ. અનાદિ કાળથી આ આત્મા દેહના ધર્મને વળગી રહ્યો છે.

પણ પ્રભુ કહે છે, કે ભાઇઓ! એ તમારી વસ્તુ નથી. સમાધિ સ્વીકારીને અંતરની શક્તિને ઓળખતાં શીખો; અને સાચું ભાન કરો, કે સંસાર કેમ કરીને ટળે. એ ભાવનાથી ધર્મ કરતા થઇ જાઓ. ભગવાન કહે છે, ભાઈ! જરા સમજ તો ખરો. તારો ત્રિકાળી સ્વભાવ છોડીને તું ક્યાં જઇ રહ્યો છે તેનો વિચાર કર્યો છે ખરો? ઠરવાનાં ઠેકાણાં મળ્યાં છે, માટે ગુરુની પાસે જાઓ. ગુરુ એટલે શું? જે અંધકારમાંથી પ્રકાશમા લઇ જાય તે ગુરુ. એ ગુરુ તમને શાશ્વત સુખની સમજ આપશે. એ માટે રુચિ કેળવવી પડશે, જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જોઇ શે. સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદિતામાં ઘણું અંતર છે. જ્યાં સુધી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિથી વિચારશો નહિ ત્યાં સુધી તમને આ વાતની સમજ પણ નહિ પડે. સ્વચ્છંદિતા તો જીવલેણ રોગ છે, પતનનું કારણ છે; જ્યારે સ્વતંત્રતા તો જીવનું–આત્માનુ પાથેય છે, અને તે આત્મામાંથી જ જન્મે છે. સ્વતંત્રતા જડ અને ચેતનના ભેદજ્ઞાનથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી આત્મામાં પ્રકૃતિની પરાધીનતા છે, ત્યાં સુધી સ્વચ્છંદિતા રહેવાની. સ્વતંત્રતામાં કર્મની પ્રકૃતિ આત્માને અધીન રહે છે. સ્વચ્છં-દિતામાં આત્મા પ્રકૃતિને અધીન બની જાય છે. આટલો બધો ફરક છે આ બન્ને વચ્ચે. એક ગુલાંટ ખાઈ જઇએ, તો અનંત કાળથી આત્મા જે પ્રકૃતિને અધીન બની ગયો છે તે જોરમાં આવી જાય છે. ભર્તૃ-હરિએ કહ્યું છે, કે **भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ताः।** અમે ભોગોને ભોગવ્યા નહિ પણ ભોગો અમને ભોગવી ગયા. એટલા માટે જ આનન્દઘનજી મહાત્મા કહે છે, કે હે ભગવાન! તમારો પંથ તો ન્યારો છે. જ્યારે હું નિહાળું છું, ત્યારે—

"પંથડો નિહાળું રે બીજા જિન તણો રે,
અજિત અજિત ગુણધામ,
જે તેણે જીત્યા રે તેને હું જીતિયો રે,
પુરુષ કીસ્યું મુજ નામ."

આ પંક્તિઓમાં અપૂર્વ રસના ઘૂંટડાઓ ભર્યા છે. બીજા

ભગવાનનું નામ શું? અજિતનાથ-પ્રભુ! આપનું નામ અજિત કેમ પાડ્યું? જે શત્રુઓ એમના પિતાને વશ થતા ન હતા, તે તેમના માતાના ગર્ભમાં આવ્યા પછી વગર જીત્યે વશમાં આવી ગયા, શરણે થયા; માટે તેમનું નામ અજિતનાથ પાડ્યું. આ દ્રવ્ય નામ. હવે ભાવ નામની મેળવણી કરીએ છીએ. નાથ! તમારાં માતા-પિતાએ તો અજિત નામ પાડ્યું, પણ આપ તો અજિત; અજિત એટલે કોઈથી ન જિતાય તેવા, ગુણના ધામ છો. 'જે તેણે જીત્યા રે તેને હું જીતિયો રે!' હે મારા નાથ! જે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓ, જે ઘનઘાતીની પ્રકૃતિ અને જે શત્રુઓ અમને અનાદિ કાળથી જીતી રહ્યા છે, જેણે અમને જીતી લીધાં છે, તેને, પ્રભુ! આપ જીતી ગયા. હે પ્રભુ! જેને અમે જીત્યા, તે અમને જીતી ગયા. પછી, 'પુરુષ કીસ્યું મુજ નામ.' નાથ! મરદ તને કે અને? અને પુરુષ શાના? પુરુષ કોને કહેવાય? પુરુષાર્થ કરીને કર્મશત્રુઓને જે જીતે, તેનું નામ પુરુષ. ભગવાન કહે છે, ભાઈઓ! અજિતનાથે જે કર્મને જીત્યાં, તે કર્મોને જીતવાનું ટાણું તો ચાલ્યું જાય છે. "ચર્મનયને કરી જોતાં રે;" ચર્મનયન એટલે આ જે ચક્ષુ છે તે વડે તમારો માર્ગ જોઈ શકાય નહિ. ચામડાંનાં ચક્ષુથી આપનો માર્ગ જોવાથી તો આખો સંસાર ભૂલમાં પડી ગયો છે. જો આપને જોવા હોય, તો દિવ્ય નેત્ર વડે આપને જોઈ શકાય. ચર્મનયનથી જોતાં ક્યાંથી દેખાય? દિવ્ય નેત્રથી જુએ તો જ ખબર પડે. સૂર્યાભદેવે દિવ્ય નેત્ર વડે દેવલોકમાં બેઠાં બેઠાં ભગવાનને જોયા એટલે તો એમને પ્રશ્ન કરવાનું સૂઝ્યું, કે 'આ સૂર્યાભ પરીત સંસારી કે અપરીત?' એ વ્યાખ્યા આપણે જોઈ ગયા છીએ.

હવે તે પૂછે છે, કે સુલભબોધી છે કે દુર્લભબોધી? જુઓ, પરીતમાં પણ સુલભ અને દુર્લભબોધી, બન્ને સંભવે. પરીતમાં પણ એવા જીવો પડ્યા છે, જેમણે દુર્લભબોધીનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હોય. એટલા માટે જ સૂર્યાભ પૂછે છે, "હે નાથ! હું અહીંથી જ્યાં ચવીને જઈશ, ત્યાં મને ધર્મ સુલભ થશે કે દુર્લભ?" બોધીના ત્રણ પ્રકાર

છે: જ્ઞાનબોધી, દર્શનબોધી અને ચારિત્રબોધી. કેટલાક જીવો દુર્બોધીનું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તેઓ ભાવના હોવા છતાં સહેજે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ધ્યાનમાં રાખો, કે આ વસ્તુ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી. સ્ત્રી વગેરે આડા પડે તો આપણને વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા ન દે. દુર્બોધીનુ કર્મ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે? બીજા જીવોને અગવડમાં મૂકીને જે પોતે સગવડને પ્રાપ્ત કરે, તે જીવો દુર્લભબોધીનુ કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે. જો કોઇનો વ્યવહાર સુંદર ન હોય, તો તેને બોધી સુલભપણે પ્રાપ્ત થતી નથી માટે નીતિ ઉપર કુહાડો મૂકે એવો તમારો વ્યાપાર ન હોવો જોઇએ, પણ ધર્મને શોભે તેવો હોવો જોઇએ. આપણે ધર્માચરણ કરતાં હોઇએ, તહેત પ્રમાણ કરતા હોઇએ, જિનેશ્વર દેવના કુળમાં જન્મ્યા હોઇએ, પણ જો આપણો સંસારનો વ્યવહાર ધર્મને શોભે તેવો ન હોય તો ધર્મને પણ કલંક લાગે. માટે તમારો વ્યવહાર શુદ્ધ રાખો. ૨૫ લાખનો નફો થતો હોય પણ જો તેથી બીજાને નુકસાન થતું હોય, તો ધર્માત્માએ તેવા વેપારથી થંભી જવુ જોઇએ. 'મારાથી આ કામ ન થાય,' એવુ વિચારી તેણે એ કામ પડતું મૂકવું જોઇએ. આવા પ્રત્યેક ધર્માત્માથી આપણી શોભામાં વૃદ્ધિ થાય છે.

દૃષ્ટાંત—બોરડી ગામનો એક દાખલો આપુ છું. એક શ્રાવક હતો, તે બધી રીતે સુખી હતો પણ સંતાનમાં તેને કંઈ ન હતું. નાની સરખી હાટડી હતી. ગામમાં વાણિયો સુખી ગણાતો તે જ ગામમાં અક મુસલમાન ટાંગાવાળો હતો. આખો દિવસ દોડધામ કરે છતા તેને ખાધાખોરાકી જેટલુ પણ ન મળતુ. તેને એમ થયું, કે આના કરતા તો કસાઇનો ધંધો કરીશ તો સુખી થઇશ. પણ કંઈ પૈસા વગર કસાઇનો પણ ધંધો થાય છે? ઘેટા–બકરાં લેવા માટે પૈસા તો જોઈએ ને? બીજેથી તો મળવાનો સંભવ ન હતો એટલે તે ગયો પેલા શ્રાવક શેઠ પાસે. શેઠે પૈસા તો આપ્યા, પણ એ વખતે પર્યુષણ પર્વ ચાલી રહ્યા હતા. શેઠાણીને મોઢે અઠ્ઠાઇ છે. શેઠે કહ્યું, "મારા પહેલાંના ૨૦૦ રૂપિયા આપી દે. જો નહિ આપે, તો જોજે,

આવતી કાલે તારા ઘર પર જપ્તી લાવું છું કે નહિ." શેઠાણી બેઠાં બેઠાં જોયા કરે છે. તે વિચાર કરે છે, કે "શેઠથી ઉપવાસ તો થઇ શકતા નથી. આ બાપડો કેટલું કરગરે છે. શેઠનું બસો રૂપિયા વગર અત્યારે શુ અટકી પડવાનું હતું?" માણસ આજીવિકા માટે કેટલો કંગાળ બની જાય છે. કહેવત છે ને, કે 'પેટ કરાવે વેઠ'? મુસલમાને શેઠને કહ્યું, "શેઠ! મારે કસાઇનો ધંધો શરૂ કરવો છે. માટે પૈસાની જરૂરત ઊભી થઇ છે. અત્યાર સુધી એક ટકો વ્યાજ આપતો, હવેથી બે ટકા આપીશ." શેઠાણી આ બધું સાંભળી રહ્યાં છે. તેને સાતમો ઉપવાસ છે. બે ટકા વ્યાજની વાત સાંભળીને તો શેઠ રાજી રાજી થઈ ગયા. તેમણે શેઠાણીને કહ્યું, "જા, જલદી રૂપિયા ગણી આપ." "પણ, શેઠ! આ રૂપિયાથી હું કસાઇનો ધંધો કરવાનો છું," પેલા ટાંગાવાળાએ કહ્યું. "એ અમારે જોવાનું ન હોય. આજે સંવત્સરીના દિવસે બધાયને ખમાવી દઇશ," શેઠે કહ્યું. બે ટકા વ્યાજ કોણ જવા દે? આ સાંભળીને શેઠાણી તો આભાં જ બની ગયાં. તેને મોટો આઘાત લાગ્યો. તેણે શેઠને કહ્યું, "ધર્મને ન શોભે તેવું કામ તમારાથી થાય? યાદ રાખજો, હજારો જીવો કપાશે અને એનું પાપ તમારે ભોગવવું પડશે. એ વખતે હું પણ તમને છોડાવી શકીશ નહિ." શેઠ કહે, "વેવલી થા મા. જોઇ મોટી ધર્મની પૂંછડી! જેને ઘેર ભક્તાણું પેઠું, તેનું ઘર વંઠયું, તે વાત સાચી જ છે." શેઠાણી કહે, "સ્વામીનાથ! ફરીને વીનવું છું, કે આવું અધર્મ્ય કૃત્ય ન કરો. આ ચાવી મારી પાસે છે, પણ તિજોરી તો તમારી છે. આ લ્યો તમારી ચાવી. આના પહેલાંના લેણા બસો જમા અને પાંચ સો બીજા નહિ આપો ત્યાંસુધી મારે આહારપાણી હરામ છે." જુઓ, કેવી સ્ત્રી છે. બહેનો જો ધર્મ શીખે, તો તેઓના પતિને પણ સમજાવી શકે. તમે કોઇ દિવસ તમારા પતિ કે દીકરાને પૂછ્યું છે કે કેવું ધન લાવ્યા છો? આ સ્ત્રી કહે છે, "નાથ! ધર્મનો આદર કરતાં આ દેહ જો પડી જાય, તો તેમાંય સાફલ્ય છે." એક વાણિયણમાં આવી શક્તિ ક્યાંથી આવી? આત્મા-

માંથી. धर्मो रक्षति रक्षितः । જો તમે ધર્મનું રક્ષણ કરો, તો ધર્મ તમારું રક્ષણ કરશે. આહારપાણીના ત્યાગની વાત સાંભળી શેઠના હાજા ગગડી ગયાં. રૂપિયા જશે તે પોષાશે, પણ ઘડપણમાં સ્ત્રી વિના કેમ જિવાશે? શેઠ સમજી ગયા. સ્ત્રીએ કહ્યું, "નાથ! આજીવિકા માટે એને કસાઇનો ધંધો કરવો પડે, પણ તમારો જન્મ તો જૈન-શાસનમાં થયો છે. તમારાથી એને કેમ મદદ કરાય?" શેઠે પેલા ટાંગાવાળાને કહ્યું, "ભાઇ! મારી સ્ત્રીના અઠ્ઠાઇ નિમિત્તે અગાઉના લેણા નીકળતા રૂપિયા બસો હું તને માફ કરું છુ અને આ પાંચ સો સામે ચલાવીને તને ઉધાર આપુ છું. પણ તે એક શરતે, કે તારે જીવતાં સુધી કસાઇનો ધંધો ન કરવો." ટાગાવાળો રાજી રાજી થઇ ગયો. શ્રાવિકાએ ધર્મભાવનાથી શેઠની સાન ઠેકાણે આણી વ્યાજના લોભમાથી પતિને મુક્ત કરી તેને ધર્મમાર્ગ પર આણ્યો. ટાંગા-વાળાને પણ થયું, કે જો ધર્મ પ્રમાણે તે ચાલશે તો તે સુખી થશે. તેણે પાચ સો રૂપિયામાંથી એક નાનકડી દુકાન કરી અને ધીમે ધીમે કરતાં વેપારમાં તે શેઠને પણ ટપી ગયો. કહેવાનો આશય એ છે, કે દાગીનાથી દેહની શોભા વધારવા કરતા ધર્મ કરીને તમારી શોભા વધારો. તેમ કરશો તો તમે પણ સુલભબોધીપણુ પ્રાપ્ત કરશો.

હવે સૂર્યાભ પૂછે છે, "હે પ્રભુ! આ સૂર્યાભ જ્યા જશે ત્યાં સુલભબોધી થશે કે દુર્લભબોધી?" ભગવાને કહ્યું, "હે સૂર્યાભ! તું સુલભબોધી છો" આ સાભળીને સૂર્યાભના આનન્દને સીમા નથી રહેતી. હર્ષ તેના હૈયામાં સમાતો નથી. ત્યાર પછી, ગૌતમ સ્વામી પૂછશે, "ભગવાન! આ સૂર્યાભનો પૂર્વ ભવ શો હતો?" ત્યાર પછી પરદેશી રાજાનો આખો ભવ કહેવાશે. જે સાંભળશે તેને અનેરો આનન્દ આવશે ત્યાસુધી કહેવાયું. હવે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૪૯ મું

[બુધવાર, અધિક શ્રાવણ વદી ૫]

Brothers ! બંધુઓ ! જ્ઞાની પુરુષોની વાણી એ તો અણમોલાં રત્ન જેવી છે. જે આત્માઓએ એ વાણીનો સ્વાદ ચાખ્યો, એમાં શ્રદ્ધા કરી અને જેના હૃદયને તેનો સ્પર્શ થયો, તે આત્માઓ કૃતકૃત્ય થઇ ગયા. ભગવાન ભવ્ય જીવોને કહે છે, કે હે આત્માઓ ! તમારા આત્માને ભવ્ય કરવાનો અપૂર્વ અવસર તમને પ્રાપ્ત થયો છે. દેવોને પણ દુર્લભ એવા આ માનવભવની કિંમત તમે જ્યાંસુધી નહિ સમજો, ત્યાંસુધી બધું વ્યર્થ છે. માનવભવની મહત્તા ખાવાપીવામાં અને મોજશોખ કરવામાં નથી, પણ સત્ય અને અહિંસામાં છે. માટે અમારી આ વાતને ભૂલશો નહિ. જ્ઞાની ભવ્ય જીવને કહે છે, ભાઈ ! આજે મહામૂલો અવસર મળ્યો છે, તે કર્મનો નિવેડો કાઢવા માટે મળ્યો છે. ભાઇ ! તું આખી દુનિયાનો જાણકાર થયો. ભૂગોળ અને ખગોળનું તેં જ્ઞાન મેળવ્યું. પણ તેં તારો પોતાનો ઇતિહાસ હજી જાણ્યો નહિ. તું કોણ છો ? કયાંથી આવ્યો અને તારું સ્વરૂપ શું છે ? આ ઇતિહાસ અદ્યાપિ તેં જાણ્યો નથી. હે મુમુક્ષુ ! તું તારી દરકાર કેમ રાખતો નથી ? યાદ રાખજો, કે વહેલા કે મોડા દરેકને મરવાનુ તો છે જ. આ માનવભવમાં અમર થવાનાં ટાણાં મળ્યાં છે. માટે, ભાઇ ! શાન્તિ રાખ. શાન્તિ મેળવવા આ જીવે ઘણાયે કામો કર્યાં. પણ સાચી શાન્તિ શામાં છે ? આ બાબતનો જીવે કદાપિ વિચાર જ કર્યો નથી. દેવોને વલ્લભ એવા હે આત્માઓ ! સાંભળો. કર્મનાં મૂળિયાં કાપ્યા વિના જીવોને છૂટકો જ નથી. પણ આત્માએ તો જન્મ-મરણનાં મૂળિયા વધારી નાખ્યાં છે અને વધારતો જ રહ્યો છે. ભગવાન કહે છે, કે ભાઇ ! જ્યાંસુધી તું વિકારમા છો ત્યાંસુધી તને નિર્વિકારી ભાવની શી લહેજત છે તેની ખબર નહિ પડે. જો કોઇ સ્વાદિષ્ટ વસ્તુ ખાવા મળી જાય, તો લહેજત આવે

ને? હા જ તો. એમ વીરવાણી સાંભળતાં તમને લહેજત આવે છે? ભાઇ! માથાં તો ઘણુંયે ધુણાવ્યાં, પણ હવે મનને ધુણાવતાં શીખો.

આ સૂર્યાભ દેવ પૂર્વભવમા મન ધુણાવીને આવ્યો છે, માટે જ પોતાનો નિર્ણય કરાવી રહ્યો છે દેવોના ઠાઠમાઠનુ પણ તેમને તો વિસ્મરણ થઇ ગયું છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિની આ લહેજત તો જુઓ! શું પૂછે છે? "હે ભગવાન! આ સૂર્યાભ ભવ્ય છે કે અભવ્ય?" જે સમયે કર્મસ્વરૂપ અને આત્મસ્વરૂપની ચર્ચા ચાલે, તે વખતે ભવ્યને જ લહેજત આવે. "આ સૂર્યાભ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કે મિથ્યાદૃષ્ટિ? સુલભબોધી કે દુર્લભબોધી? આરાધક કે વિરાધક?" આવા પ્રશ્નો પૂછે છે; પણ એમ નથી પૂછતા, કે "સાહેબ! મારું દૈવી ઐશ્વર્ય કાયમ રહેશે કે કેમ?" પાંચમો પ્રશ્ન પૂછે છે, "હું વર્તમાન આરાધક છું કે વિરાધક?" આરાધક. કોની સેવા? કોની આરાધના? સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના. આ સંસારમાં લોકો શું એમ કહેતા નથી સાંભળ્યા, કે "અમુક દેવની આરાધના કરી, તો આ નોકરી મળી?" કોઇ કહે છે, "મેં શેઠને આરાધ્યા એટલે શેઠ મારા પર તુષ્ટ થયા." ભગવાન કહે છે, કે એક ભવના પેટની ખાતર નોકરને શેઠની આરાધના કરવી પડે છે. શા માટે? ભૂખ ભાંગવા માટે. તો જીવનમાં શુ આરાધના કરવા યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. ત્યારે આપણા જીવનમાં આરાધવા યોગ્ય શું છે? ભગવાન કહે છે, કે હે ભવ્ય! માનવજીવન પામીને જો કોઈ આરાધવા યોગ્ય હોય, તો તે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ છે. "હે દેવાધિદેવ! એનો ધર્મ કેવો છે? હું એમની આજ્ઞામાં છું કે બહાર છું?" ભગવાન કહે છે, કે "જ્યાંસુધી આજ્ઞામાં રુચિ કે વિશ્વાસ ન આવે, ત્યાંસુધી આરાધક ન થવાય." સૂર્યાભદેવ પૂછે છે, "આ આત્માએ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની અખંડ આરાધના કરી છે કે તે વચમાં જ તૂટી ગઇ છે?" અહો! આત્માર્થી પુરુષના લક્ષણ તો જુઓ! કેટલી તાલાવેલી લાગી છે!

ભગવાન કહે છે, "સૂર્યાભ ! તેં તો આત્મા, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, દેવ, ગુરુ અને ધર્મની આરાધના કરીને ડંકો વગાડચો છે." તમે કોનો ડંકો વગાડચો છે ? જુઓ તો ખરા ! આત્માર્થી પુરુષને જ વિકાસની શ્રેણિનાં કેટલાં પરિણામો છે. જ્યાંસુધી આત્મામાં વિકાર છે, ત્યાંસુધી તેનો વિકાસ શક્ય નથી. આત્મા તો વિકાસનો પુંજ છે, પણ કર્મની અવડચંડાઇને કારણે વિકારી થઇ ગયો છે. આત્મા તો અખંડ દ્રવ્ય છે. ન દ્રવવું એવો જેનો સ્વભાવ છે, તે આત્મ દ્રવ્ય શું છે તે ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે. "આત્મ દ્રવ્ય એટલે શું ?" ગુણપર્યાયનો સમૂહ તે દ્રવ્ય આત્મા. એના અનન્ત ગુણો મૂકીને તે જડમાં ભળી ગયો છે. જ્યાંસુધી તે આ અવસ્થામાં રહેશે ત્યાંસુધી તે વિકાસને સાધી નહિ શકે. જ્ઞાનીઓ અજ્ઞાનને દુ:ખનું મૂળ કહે છે. જ્યાંસુધી અજ્ઞાન હોય, ત્યાંસુધી ભેદજ્ઞાન ન ઊપજે; અને જ્યાંસુધી ભેદજ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી આત્મા કર્મના સ્વરૂપને અને પોતાના સ્વરૂપને ન ઓળખી શકે. કારણ ? અનન્ત કાળથી આત્મા તે જ દેહ છે એ સ્વભાવે જીવ જીવી રહ્યો છે. જે વખતે આત્મા સમભાવમાં આવે છે, તે વખતે તે સમભાવી આત્મા કહેવાય છે; કારણ કે આત્મામાં તો સંપૂર્ણ સમતા, ક્ષમા વગેરે ગુણો ભરેલા છે. તો પ્રશ્ન થશે, કે ક્રોધ, માન, માયા વગેરે ક્યાંથી આવ્યાં ? આનો જવાબ ન્યાયપુર:સર બતાવું છું.

આપણે પાણી પીએ છીએ તે પાણી જીવ છે કે અજીવ ? આચા-રાંગ સૂત્રમાં ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ ! પાણી પોતે જ જીવ છે." અન્ય દર્શનોમાં પાણીમાં ઉત્પન્ન થયેલા ત્રસ જીવોને જીવ માને છે, પણ પાણી પોતે જ જીવ એ તેઓ સિદ્ધ કરી શક્યા નથી. અન્ય દર્શનવાળાઓ એમ કહે છે, કે પાણીનો ઉપયોગ તેઓ સ્નાન, પૂજા માટે કરે છે તેથી તેઓને પાપ લાગતું નથી. ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ ! જેઓ એમ કહે છે, પાણી જીવ નથી, તેઓ પાણી પર આળ ચડાવી રહ્યા છે." આગળ વધતાં ભગવાન કેવો સુંદર ઉપદેશ આપે

છે ! लज्जमाणा पुढो पास अणगारा मोत्तिपगे पवयमाणा।
"અમે અણગાર છીએ, માટે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ વગેરેનો આરંભ કરતાં લજાતા નથી." એવાઓને અમારા મુનિઓ કરતાં જુદા લેખો. કોઇ કહે છે, કે પાણી જીવ નથી, અગ્નિ જીવ નથી; પણ વનસ્પતિમાં તો અત્યારનું વિજ્ઞાન પણ જીવ માનતું આવ્યું છે. કેવળી ભગવાન તો કેવળ જ્ઞાનથી જ જોતા આવ્યા છે. તમે કોના દીકરા છો ? ભગવાનના ને ? હા જ તો. તો પછી ભગવાનના દીકરાને પૃથ્વી, પાણી વગેરે જીવોની હિંસા કરતાં કંપારી છૂટવી જોઇએ. તમને થવુ જોઇએ, કે તમારા મોજશોખની ખાતર તમે એ જીવો પર કુઠારાઘાત કરી રહ્યા છો. એમ ન માને તો 'गब्भाओ गब्भं' એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય. માટે જ ભગવાન કહે છે, કે आरंभजं दुक्खं मिणन्ति नच्चा। જ્ઞાની કેવુ સુંદર વાક્ય બોલ્યા છે ! આ દુઃખ આવ્યું જ ક્યાંથી ? કોઇને તે વળી દુઃખ ગમતું હશે ? નહિ જ. ત્યારે કોણ બોલે છે ? આત્મા. ભાઇને દુઃખ તો ગમતું નથી; તેને તો તેનો પ્રતિપક્ષી સુખ જોઇએ છે. તો પછી સુખના ઉપાયો કર્યા વિના સુખ કયાંથી મળવાનુ હતું ? અગ્નિ બળતો હોય અને તેમાં હાથ નાખીએ, તો શુ થાય ? બળે જ ને. આ વાતમાં તો તમને વિશ્વાસ છે ને ? દાહક ગુણ શામાં છે ? અગ્નિમાં. અગ્નિમાં હાથ નાખવાથી જેમ તે બળે છે, તેમ ભગવાન કહે છે કે પાપમાં હાથ નાખવાથી પણ બળશે. પાપ એ અગ્નિ છે. બળતા અગ્નિમાં હાથ નાખનારને તમે શું કહો ? મૂર્ખ. તેમ જ પાપમાં હાથ નાખનાર પણ મૂર્ખ જ કહેવાય. પાપ રૂપી અગ્નિમાં હાથ નાખનાર દુઃખી થાય. તમારે હવે દુઃખી થવું છે કે સુખી ? आरंभजं दुक्खं मिणंति नच्चा। દુઃખ આરંભથી ઉત્પન્ન થાય છે. ભગવાનને ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, "હે નાથ ! આત્મા આત્મારંભી, પરારંભી કે તદુભયારંભી ? આત્માનો સ્વભાવ નિશ્ચય નયથી આરંભ કરવાનો નથી, તો પછી, હે પ્રભુ ! આપ ત્રણ વ્યાખ્યા શી રીતે કરો છો ?" ભગવાન કહે છે, "હે ગૌતમ ! વ્યવહાર અને

નિશ્ચય—એ બે વસ્તુને જ્યાં સુધી લક્ષ્યમાં નહિ રાખો, ત્યાં સુધી તમને તત્ત્વ સમજાશે નહિ." નિશ્ચયનયથી આત્મા અનારંભી છે. કેટલાક લોકો એમ કહે છે, કે જડ જડનું કાર્ય કરે; એમાં આપણને શું લાગે વળગે? પણ જ્ઞાનીઓ શું કહે છે તે ધ્યાનમાં લો. આત્મામાં રોશની પ્રગટાવો. અનાદિ કાળથી આત્મા અંધારામાં રહ્યો છે. કોઈ ભોંયરાને બારી-બારણાં ન હોય, તો અંદર જનાર ગૂંગળાઈ જાય ને? બખોલમાં રહીને પ્રકાશ કરીએ તો શું થાય? અજવાળું. આ વાતને આચારાંગ સૂત્રમાં એક દૃષ્ટાન્ત આપીને ભગવાને સમજાવી છે.

એક ધરો હતો, તેમાં એક કાચબો રહે છે. ધરોમાં શેવાળના થરો બાઝી ગયા છે. હવે ગમે તે કારણ હોય પણ શેવાળ વીખરાઈ ગઈ અને એક ઠેકાણે છિદ્ર પડ્યું. કુટુંબ-પરિવારથી વીંટળાયેલો કાચબો તરતો તરતો ત્યાં ગયો તો છિદ્રમાંથી સોળે કળાએ પ્રકાશના ચન્દ્રને તેણે જોયો. તેને થયું, 'આ આનન્દ એકલો લૂંટું તેના કરતાં બધા પરિવાર સાથે લૂંટું તો વધારે આનન્દ આવશે.' આમ વિચારી તે પોતાના કુટુંબને અજબ રોશની જોવા માટે બોલાવવા ગયો. તેટલામાં પેલું છિદ્ર પાછું શેવાળથી પુરાઈ ગયું. આવીને જુએ તો ચન્દ્ર પણ ન મળે કે ન મળે તેનો પ્રકાશ. તે હતાશ થઈ ગયો. તેના શોકનો પાર ન રહ્યો. તેમ જ, ભગવાન કહે છે, કે આ સંસાર રૂપી ધરામાં કાચબા રૂપી અજ્ઞાની જીવો રહે છે. મનુષ્યનો ભવ રોશનીવાળો છે. વીરની વાણી રોશની પ્રગટ કરનાર છે, પણ પરિવારની શેવાળમાં એ દેખાતી નથી. કાચબો કુટુંબને તેડવા ગયો તેટલામાં શેવાળ વળી ગઈ. એવી રીતે પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર સરખી વીતરાગની વાણીથી પ્રકાશ કરવાનો સુંદર અવસર આવ્યો છે ત્યાં સહેજ રોશની થતાં મોહનીય કર્મ અને કુટુંબની એવી શેવાળો બાઝી જાય છે, કે પ્રકાશ નજરે પડતો નથી અને જીવો હતા ત્યાંના ત્યાં જ રહે છે. તમે અહીં બેઠાં બેઠાં રોશનીથી ખીલી રહ્યાં છો; પણ જેવાં ઊઠીને અહીંથી જશો, તેવું જ બધું ખલાસ, પાછો પહેલાંનો અંધકાર તમને ઘેરી વળશે.

અંધકારથી આપણો આત્મા દટાઇ ગયો છે. જેમ જેમ સાચો પુરુષાર્થ કરશો, તેમ તેમ પ્રકાશ મળશે. તમે કહો છો, કે તમને અંધકાર ગમતો નથી. તો પછી અંધકારમાં રહેવુ છે કે પ્રકાશમાં આવવું છે? પ્રકાશમાં આવેલો એવો સૂર્યાભનો જીવ ભગવાનને પૂછે છે, "**जेणाहं दुग्गइं न गच्छेज्जा**-હુ એવું કયું કાર્ય કરું, જેથી દુર્ગતિમા ન જાઉં?" તમે કોઇ દિવસ આવીને અમને આવો પ્રશ્ન કર્યો છે ખરો? તમને દુર્ગતિમાં જવુ ગમે? ભગવાન આત્માના પ્રકાર બતાવતાં કહે છે, કે આત્માનો સ્વભાવ નિશ્ચયનયે અનારંભી છે, પણ અનાદિ કાળથી તે કર્મના સંયોગમાં પડેલો છે. જ્યાં સુધી તે કર્મના સંયોગમાં રહેશે, ત્યાં સુધી તે મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારમા પડેલો અને આરંભી છે. જ્યા સુધી આત્મા મિથ્યાત્વનો નાશ ન કરે, ત્યાં સુધી તે આરંભથી જીવે. આત્માને દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર આરંભ જ છે. આરંભ એટલે કર્મની શરૂઆત. હિંસા બે પ્રકારની છે: એક સ્વહિંસા અને બીજી પરહિંસા. આચારાંગ સૂત્રમાં બે પ્રકારનાં શસ્ત્રો બતાવ્યાં છે: એક દ્રવ્યશસ્ત્ર અને બીજું ભાવશસ્ત્ર. જેના વડે જીવોનો ઘાત થાય-જેવાં કે ચપ્પુ, કાતર, તલવાર વગેરે, તે દ્રવ્યશસ્ત્ર કહેવાય. આ શરીર જો કોઇનો ઘાત કરે, તો એ પણ શસ્ત્ર જ કહેવાય. ત્યારે ભાવશસ્ત્ર કોને કહેવાય? જ્ઞાનીઓ કહે છે કે દ્રવ્યશસ્ત્ર જેટલું આપણું નુકસાન નથી કરતું, તેટલું નુકસાન ભાવશસ્ત્ર કરે છે. ભાવમાં જ એવું સામર્થ્ય (power-પાવર) છે. દ્રવ્યને તો તમે હાથમાં લો ત્યારે જ નુકસાન કરે. બંદૂક-ભલે તે ગોળીથી ભરેલી હોય, પણ નુકસાન તો તમે ઉપાડો ત્યારે જ કરે ને? ભગવાન કહે છે, કે લોકો દુર્ગતિ અને નરકથી ડરે છે. પણ, ભાઇ! દુર્ગતિ અને નરક અહીંનાં અહીં જ છે. નરકમાં જવા લાયક કર્મ કરો તો નરક અહી વિદ્યમાન જ છે. અને જો તેવાં દુષ્કૃત્યો ન કરો તો નરક છે જ નહિ. આત્માના ખરા અધ્યવસાય તેનુ નામ ભાવશસ્ત્ર. માટે જ જ્ઞાનીઓને કહેવું પડ્યું, કે—

नो इन्दियग्गिज्झ अमुत्तभावा अमुत्तभावावि य होइ निच्चो।
अज्झत्थहेउं नियमस्स बन्धो संसारहेउं च वयन्ति बन्धं॥

આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ગ્રાહ્ય નથી એટલે તે અરૂપી છે. અરૂપીનું ગ્રહણ વસ્તુથી ન થઇ શકે. '**अमुत्तभावावि य होइ निच्चो।**'–હે ભગવાન! અરૂપી અને નિત્ય એવા આત્માને બન્ધન શાનાં? ભગવાન કહે છે, "**अज्झत्थहेउं नियमस्स बन्धो**". આત્મા નિત્ય હોવા છતાં અધ્યવસાયને લઇને બન્ધન ભોગવી રહ્યો છે. અધ્યવસાય બે પ્રકારના છે: પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત. જ્યારે આત્મા સ્વમાં હોય ત્યારે તેનો અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોય અને જ્યારે તે પરમાં હોય ત્યારે અપ્રશસ્ત. અધ્યવસાયના દોષ વડે આત્મા સદાય બંધાઇ રહ્યો છે, અને બન્ધન જ સંસારનું કારણ છે. ત્યારે, તમને બન્ધન ગમે છે? કોઇ આવીને તમારા મોઢામાં ડૂચો મારે, તે તમને ગમે? નહિ જ. જ્ઞાની કરુણા ભાવે આપણને કહે છે, કે ભાઈ! એ બંધાયેલા કરતાં પણ તું વધારે બંધાઇ ગયો છે. બંધાએલો જ છૂટવાનો પ્રયત્ન કરે. જો તમે પોતાને બંધાયેલા માનતા હો તો તમારે છૂટવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. એક માણુસ ઉપર ૫૦૦ રૂપિયાનું કરજ છે. બાર મહિને ૨૫ રૂપિયા ચૂકવે અને હજારનું નવું કરજ કરતો જાય, તો એ માણુસ કોઇ દિવસ કરજમાંથી મુક્ત થાય ખરો? જ્યારે એક બીજા માણુસને પણ ૫૦૦ રૂપિયાનું કરજ છે, તે બાર મહિને ત્રણ સો ચૂકવે છે અને નવા રૂ. ૨૦૦નું કરજ કરે છે. આ માણુસ એક દિવસ કરજમાંથી છૂટવાનો. જ્યારે ત્રીજા માણુસને પણ રૂ. ૫૦૦નું દેવું છે, તે નિયમિત જૂનુ કરજ થોડે થોડે કરીને ભરતો જાય છે, પણ નવું કરજ કરતો નથી. આ ત્રણમાંથી તમે કોને શ્રેષ્ઠ ગણુશો?

હે દેવાનાં પ્રિયો! તમે વ્યવહારમાં તો બહુ ડાહ્યા અને ચતુર છો. બીજાંઓને શિખામણ પણ આપો છો, કે આમ કરાય અને આમ ન કરાય. પણ પોતાના હિતાહિતનો તો વિચાર પણ કરતા નથી. જ્ઞાની પુરુષો કહે છે, કે બાપુ! તેં ૭૦ કોટાનકોટિ સાગરોપમનું દેવું

કર્યું છે. તેને અકામ નિર્જરાએ ચૂકવતો જાય અને પાછું નવું કરજ બાંધતો જઇશ, તો તું ક્યારે છૂટવાનો ? ચોવીસ કલાકમાં એક સામાયિક કરનારને માથે રૂ. ૫૦૦નુ દેવુ છે અને ૨૫ ચૂકવે છે. તો તે આ દેવામાંથી ક્યારે છૂટવાનો ? સામાયિક કરનારને બીજા દિવસ સુધી તો અસર રહેવી જોઇએ ને ? ભગવાન કહે છે, કે આ અવસર દેવું ચૂકવવા માટે મળ્યો છે. કરજ બહુ વધી જાય, તો નળિયાં અને છાપરાં વેચે તો યે પૂરું ન થાય. પછી કોર્ટમાં નાદારી નોંધાવવી પડે. આવાને લોકો શુ કહે છે ? દેવાળિયો. એમ ભગવાન કહે છે, કે તમારું કરજ ઘણુ વધી ગયું છે માટે વિચાર કરો. જેને માથે ઘણું કરજ વધે તેને ચાર ગતિમાં જઇને દુઃખની કોર્ટમાં નાદારી નોંધાવવી પડે. અહીંઆં પાંચમાં પુછાય એવા દીકરાને રૂ. ૫૦૦૦ આપ્યા પણ દીકરાએ તળિયા ઝાટક સાફ કરી નાખ્યા. પછી બાપ દીકરાને શિખામણ આપે. ભગવાન પણ તમને શિખામણ આપે છે, કે માનવ-ભવ એ મૂળગી મૂડી છે. એ વીતરાગના ભેટા કરવા માટે મળી છે. સૂર્યાભદેવ ભગવાનનો ભેટો કરે છે. " હે નાથ ! મેં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની જે આરાધના કરી છે, તે દોષયુક્ત કે શલ્યયુક્ત તો નથી ને ? " જે શલ્ય કાઢીને, આલોચી, પડિક્કમી, નિંદી, નિશલ્ય થાય, તે જ આરાધક—એમ ભગવાનનુ કહેવુ છે. ભગવાન સૂર્યાભને કહે છે, " ભાઇ ! તેં શ્રાવકપણામાં આરાધના કરી છે. માટે તમારાથી થોડું થાય તો થોડું કરો, પણ જો વિરાધક થાય તો વિરાધકમાં જવુ પડે. ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાવાળો તે જ ભવમાં મોક્ષમાં જાય. મધ્યમ આરાધનાવાળો સાત ભવે અથવા ત્રીજે ભવે અને જઘન્ય આરાધનાવાળો ૧૫ ભવે મોક્ષમાં જાય. ત્યારે આ સૂર્યાભદેવ કેટલામા ભવમાં છે ? તમે બધાં એકઠાં મળો ત્યારે શુ કરો? વાતો. કેટલું રળ્યા વગેરે પૂછપરછ કરો. ત્યારે આપણો વિષય આત્મારંભ વગેરેમાં શુ આવશે તે આગળ અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૫૦ મું

[ગુરુવાર, અધિક શ્રાવણ વદી ૬]

રાયપસેણીય સૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. ભગવાન સુધર્મા સ્વામી પ્રભુ મહાવીર દેવનો મહિમા બતાવતાં શિષ્યને અપૂર્વ વાણીનો પરિચય આપી રહ્યા છે. એ વાણીનાં મૂલ્યાંકનો થઇ શકે તેમ નથી. જિનેશ્વરની વાણી તો આપદને હરનારી છે, જન્મ-મરણને મટાડનારી છે અને જીવને શિવપદ આપનારી છે. અનન્તાનન્ત ભાવથી આ વાણી ભરેલી છે. ભગવાનની વાણીમાં અનન્ત આગમો અને હેતુઓથી અપૂર્વ એવું તાત્ત્વિક દર્શન ભરેલું છે. હે ભવ્ય! આવા જિનેશ્વરના શાસનમાં તારો અવતાર થયો છે તે પણ તારું સદ્ભાગ્ય છે. જિન ભગવાને બતાવેલાં તત્ત્વોનો જો તું અધિકારી બને, તો તારા આત્માનો અપૂર્વ મહિમા ખીલી ઊઠશે. ભગવાન કહે છે, કે ભાઇઓ! તમે જે વર્તનમાં અજર-અમરપણું માનીને બેઠા છો તે માન્યતા ભૂલભરેલી છે. યાદ રાખો, કે વહેલું કે મોડું દરેકને મરવાનું છે. માટે, જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે મોતથી ન ડરો પણ પાપથી ડરતાં શીખો. મરણ અને જન્મને વધારનાર કોણ છે? પાપ. જ્યાં સુધી તમે પાપાચરણથી અટકશો નહિ, ત્યાં સુધી જન્મમરણથી તમે મુક્ત નહિ થઇ શકો. તમારે જન્મ-મરણના ફેરામાંથી મુક્તિ મેળવવી છે કે નહિ? લાડી, વાડી, ગાડી અને સાહેબીની પાછળ જીવો ગાંડા તૂર બનીને ફરી રહ્યા છે. પણ આ બધાં તમને મરતી વખતે સાથ આપશે ખરાં? નહિ જ. જે વખતે આત્મા ધર્મની પાછળ ગાંડો થશે, તે વખતે તમારાં નગારાં વાગશે. નગારાં પણ બે પ્રકારનાં વાગે છે, હો! એમાં મરણનુ ઢોલ ઊંધું પિટાય અને લગ્નનું સવળું પિટાય. માટે, સમજો. સમજવાનો અવસર તમારી પાસેથી ચાલ્યો જાય છે. કર્મના સંગથી આત્મા ગાડર જેવો થઇ ગયો છે. શિવ જેવો આત્મા અત્યારે ગાડર જેવો થઇ ગયો છે. એક સ્થળે કહ્યું છે, કે—

"ઊઠો બુધર! કસ કમર કે તુમ ગીદડાસે ક્યા ડરો?"

ઊઠો, સાવધ બનો. ઊઠ્યા હો તો ઊભા થાઓ. ઊભો થયા હો તો ચાલવા માંડો. ચાલ્યા વિના માર્ગ કપાય તેમ નથી. કોઈને સ્ટેશને જવુ હોય પણ જ્યાંસુધી તે પગ ન ઉપાડે ત્યાંસુધી તે સ્ટેશને પહોચવાનો ખરો? નહિ. ગાડી–મોટરની રાહ જોતો થાંભલા જેમ તે ઊભો રહે, તો પહોચે ખરો? નહિ જ. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે ભાઈઓ! તમારા આત્માને ઉઠાડો. ઊભો કરી તેને સાવધાન કરો. ટૂંટિયાં વાળી બેસવુ પાલવે તેમ નથી. માટે કહ્યું છે, કે—

"ઊઠો, બુધર! કમર કસકે, તુમ ધર્મકી રક્ષા કરો!"

ઊઠો, ભાઈ! સાવધાન થાઓ અને ધર્મની રક્ષા કરો.

"શ્રી વીર કે પુત્ર હો કર ગીદડાસે ક્યા ડરો?"

તમે વીરના પુત્ર છો. વીરના પુત્ર કેવા હોય? શૂરવીર અને ગંભીર. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે તુ સિંહણનો દીકરો થઈને શિયાળવાથી ડરી ગયો? ભગવાન કહે છે, કે આત્મા તો સિંહ જેવો છે અને કર્મ એ તો ગીદડાં છે. શિયાળથી સિંહ કોઈ દિવસ ડરે ખરો? તે ક્યારે ન ડરે? સિંહને તે સિંહ છે એવુ ભાન થાય ત્યારે. પણ ઘેટાઓના ટોળામાં સિંહનુ બચ્ચું ભળી જાય તો તે ડરવાનુ જ. માટે જ, ભગવાન કહે છે, કે જેવો જીવને સગ તેવો તેનો રંગ. અનાદિ કાળથી જીવે કર્મનો સંગ કર્યો છે માટે જ તે સંસારના રંગે રંગાયો છે. ઉત્તરાધ્યયનના ૩ અધ્યયનમા ભગવાન બોલ્યા છે, કે પ્રત્યેક જીવને ઉતારો હોય છે. તો તમારે ક્યાં ઉતારા કરવા છે? અમર ભવનમા? સુર્યાભદેવ સેકન્ડ ક્લાસની–બીજા વર્ગની–ટિકિટ લઈને અને ધર્મ આરાધના કરીને અમર ભવનમા ગયા છે. સાધુ આરાધક થાય તો કયા જાય? જઘન્ય પહેલા દેવલોકમા અને ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થસિદ્ધવિમાન સુધી સર્વાર્થસિદ્ધમાં જેણે ૧૫ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ કર્યો છે, તેવો જૈનનો સાધુ જ જઈ શકે. જૈન સિવાય બીજો ત્યાં ન જઈ શકે જો જૈન સાધુ થયા પછી આરંભ અને પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિમા પડી જાય તેમજ મૂળ ગુણ અને ઉત્તર

ગુણમાં દોષ લગાડે, તો વિરાધક થઇને જઘન્ય ભવનપતિ અને ઉત્કૃષ્ટ પહેલા દેવલોક સુધી જાય અને આરાધક શ્રાવક જ પહેલા દેવલોકે અને ઉત્કૃષ્ટ બારમા દેવલોક સુધી જાય. તમારી દોડ ક્યાં સુધી ? બારમા દેવલોક સુધી. તેનાથી આગળ નહિ. ભગવાન પાર્શ્વનાથની ૨૫૬ આર્યા દીક્ષા લીધા પછી શરીરને વારંવાર ધુવે અને ચારિત્રની વિરાધના કરે, એણે આલોચી, પડિક્કમી, નિંદી, નિઃશલ્ય થયા વગર કાળ કર્યો. તો ભવનપતિ અને વાણવ્યંતરમાં ગયાં, અને વિરાધક ગતિને પામ્યાં. કોઇ શ્રીદેવી અને હ્રીદેવી થયાં. ભગવતી સૂત્રમાં ભગવાને આરાધનાના ચાર પ્રકાર બતાવ્યા છે. એક જ્ઞાનસંપન્ન છે, પણ શીલસંપન્ન નથી. એક શીલસંપન્ન છે પણ જ્ઞાનસંપન્ન નથી. એક જ્ઞાન અને શીલ બન્નેથી સંપન્ન છે અને એક નથી જ્ઞાનસંપન્ન કે નથી શીલસંપન્ન. જે આત્મા શીલસંપન્ન છે પણ જ્ઞાનસંપન્ન નથી, તેને દેશઆરાધક કહે છે. પણ જે આત્મા જ્ઞાનસંપન્ન છે પણ શીલસંપન્ન નથી, તેને દેશવિરાધક કહે છે. જે જ્ઞાન શીલ બન્નેથી સંપન્ન છે જેવા કે અનાથી નિર્ગ્રન્થ, મૃગાપુત્ર કે હરિકેશ મુનિ, તે સર્વ આરાધક કહેવાય છે; અને જેનાં જ્ઞાન અને શીલ બન્ને નથી, તેને સર્વ વિરાધક કહે છે. આ ચારમાંથી તમારો નંબર શામાં ? સમજો. કોઇ માણસ પર એક લાખનું કરજ છે. નવાણુ હજાર ચૂકવી દીધા છે. બાકી છે માત્ર એક હજાર. આને દેશઆરાધક કહેવાય. એક માણસે ૧ હજારનું દેવું ચૂકવ્યું છે અને ૯૯ હજાર બાકી છે; આને દેશવિરાધક કહેવાય. યાદ રાખજો, કે જો જિનેશ્વરના માર્ગની વિરાધના કરી છે તો તમારો ક્યાંય આરો આવે તેમ નથી.

સમ્યક્ અને મિથ્યાત્વની વ્યાખ્યા કરતાં ભગવાન કહે છે, કે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા ગુણમાં ગુણ અને દોષમાં દોષ જુએ. જેવું હોય તેવું જ જોવું તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન. આ વાત લક્ષ્યમાં જ્યાંસુધી ન આવે ત્યાંસુધી આરાધકની ગતિ પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. માટે જો તમારે આરાધકની ગતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો કોઇને દોષ ન લગાડો અને જો

લગાડયો હોય તો આલોચી પડિક્કમી, નિંદી, નિઃશલ્ય થાઓ, કારણ અહીંથી પ્રયાણ કર્યા પછી તે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય. જુવાનજોધ ૩૨ વર્ષનો થઈને ઊભો થાય. એ વખતે તેનાં દેવો અને દેવીઓ ઊભાં રહે. "અહો! નાથ! તમે શું કર્યું, જેથી આ ફલને પામ્યા? પૂર્વે શું કર્યું? આ શું છે?" આ પૂર્વે કરેલી આરાધનાનું ફળ છે. માટે જ ભગવાને કહ્યું છે કે આત્મા આરંભી, અનારંભી અને પરારંભી છે; સંસાર સમાપન્ન અને સંસાર અસમાપન્ન. આ બે વાત ભગવાને બતાવી.

"कम्मसंगेहिं सम्मूढा दुक्खिया बहुवेयणा।
अमाणुसासु जोणीसु विणिहम्मन्ति पाणिणो॥"

આત્મા કર્મના સંગે મૂઢ થઇ ગયો છે અને કર્મના સંગે દુઃખી થઈ રહ્યો છે, અને કર્મની વેદનાને તે ભોગવી રહ્યો છે. પ્રત્યેક ગતિમાં આત્માએ ઘોર દુઃખો સહન કર્યાં છે. પણ અત્યારે તેને તેનુ વિસ્મરણ થઇ ગયું છે. ભગવાન કહે છે, કે જો આત્માએ કર્મનો નિવેડો લાવવો હોય તો જે કારણે જન્મ–મરણ વધે છે, તે કારણનો નાશ કરવો જોઇએ. આટલા જ માટે સૂર્યાભદેવ આરાધક વિરાધકની વાત ભગવાનને પૂછી રહ્યા છે. "આ સૂર્યાભ આરાધક છે કે વિરાધક?" જન્મ–મરણથી છૂટવા માટે તો સૂર્યાભે જિનેશ્વરના ધર્મની આરાધના કરી છે. તેમાં પણ ધર્મની આરાધના અખંડપણે કરી છે કે તેમા ત્રુટિ રહી છે તે પૂછે છે. ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય વગેરે જો જીવ આત્માના કલ્યાણ અર્થે સેવતો હોય, તો તે આરાધક છે. આરાધકનુ આયુષ્ય આરાધના કરતાં જો પૂરું થઇ જાય, તો કર્મના સમૂહો તો પડેલા જ છે. જ્યાં સુધી કર્મનાં બે ખાતાં ખતમ ન થાય ત્યા સુધી કર્મ કેડો ન મૂકે. માટે જો પુરુષાર્થ ચાલુ હોય અને આયુષ્ય પૂરું થઇ જાય અને કર્મ શેષ હોય, તો એ જીવ આરાધકમા ઉત્પન્ન થાય. દરજી જેમ આખો દિવસ સીવ સીવ કરે ને રાત પડતાં અંધારું થઇ જતા કામ અધૂરું મૂકીને સૂઇ જાય અને બીજી સવારે પાછું સીવવાનુ શરૂ કરે, તેમ આરાધક

જીવનાં શેષ રહ્યાં હોય તો દેવલોક રૂપી રાત્રિઓમાં સૂઇને મનુષ્ય-ભવમાં સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરીને સંપૂર્ણ દશાને પ્રાપ્ત કરે. અહી જ્ઞાની સમજાવે છે. કોઈ first-class નો-પહેલા વર્ગનો મુસાફર મુસાફરી કરતાં કરતાં ટ્રેનમાંથી ઊતરીને એને વિશ્રાન્તિ લેવી છે. એ ધર્મશાળામાં ન જાય. એના માટે તો સ્ટેશન પર જ બધી સગવડવાળો સુંદર waiting-room-ખાસ વિશ્રાન્તિ-ખંડ હોય છે. કાળી મહેનત કરીને તમે મરી જાઓ છો, ઘાંચીના બળદિયાની માફક આત્માને પીલી રહ્યા છો, ત્યારે સાજના માડ માંડ રોટલા ભેગા થાઓ છો. આવા આત્માઓને સમજાવતાં ભગવાન કહે છે, કે ભાઈ! પૂર્વ જન્મનાં કર્મોને પરિણામે આ ભવમાં સુખ-દુઃખ મળે છે. પૂર્વે પુણ્ય કર્યાં તો સુખ મળે અને પૂર્વે પાપ કર્યાં હોય તો દુઃખ. દુકાને બેસીને ૨૪ કલાક મજૂરી કરો છો તેમાં પ્રારબ્ધ હોય તો મળે અને જો પાપનો ઉદય હોય તો ન પણ મળે. આમાં કોઇ શંકાને સ્થાન નથી. ધર્મની આરાધનામાં તો નફો ને નફો જ, ખોટ આવે જ નહિ. આટલી બધી ખાતરી આપીએ છીએ છતાં ધમધોકાર વેપાર કરવાનુ તમને મન કેમ થતું નથી? ધર્મનો જે ધમધોકાર વેપાર કરે તેને કોઇ કાળે ખોટ આવે જ નહિ. શ્રદ્ધા હોય તો ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકિટ લઇને ચાલ્યા આવો. ભાઇઓ! શ્રદ્ધામાં તો સાધુપણાના ભાવ રાખવા જ પડશે. જેને જીવનનો વિકાસ કરવો છે તેવો આત્મા આસ્રવમાંથી રોકાઈને સંવર કરે છે. પણ આ કોણ કરે? જેને અંતર્યામી થવાની લગની લાગી હોય, તે ફર્સ્ટકલાસની ટીકીટ લે; અને જો કદાચ કર્મ શેષ હોય, તો waiting-roomમાં વિશ્રાન્તિ લે. અમારી ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ કલાસની ટિકિટો જે આત્માઓ લે, તેમના માટે મુસાફરખાનાં ન હોય, પણ તેના માટે તો દેવલોક રૂપી વેઇટિંગ રૂમ હોય. સંસાર અસમાપન્ન સિદ્ધોના જીવો અનારંભી છે, અને સંસાર સમાપન્નમાં તો પ્રમાદી અને અપ્રમાદી બન્ને હોય. છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક પ્રમાદીનુ છે. સાતથી ચૌદ સુધીના અપ્રમાદી ગુણસ્થાનકો

છે. જો સાતમા ગુણસ્થાનકને આત્મા વરે, તો તે અનારંભી છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમાં બેઠેલો આત્મા શુભ યોગ અને અશુભ યોગમાં વર્તેલો છે. શુભ યોગમાં હોય ત્યારે આત્મા અનારંભી અને અશુભ યોગમાં હોય, ત્યારે આરંભી, પરારંભી અને તદુભયારંભી હોય. હવે તે વિષે શી સમજણ અપાશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૫૧ મું

[શનિવાર, અધિક શ્રાવણ વદી ૮]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેની વ્યાખ્યા ભગવાન સુધર્મા સ્વામી જમ્બુજીને સમજાવી રહ્યા છે. બંધુઓ, પરિપૂર્ણ જ્ઞાનમાં અખંડ અને અબાધિત થયેલું તત્ત્વ તેનું નામ સિદ્ધાન્ત. ભગવાન સિદ્ધાન્તમાં ભવ્ય જીવોને શું કહી રહ્યા છે? જે પાપકર્મો તમે કરી રહ્યા છો, તે ફળ આપ્યા વગર રહેવાનાં નથી.

जमिणं जगति पुढेजगा कम्मेहिं लुप्पन्ति पाणिणो ।
सयमेव कडेहिं गाहई नो तस्स मुच्चेज अपुट्ठवम् ॥

સૂયડાંગ સૂત્રમાં ભગવાન બોલ્યા છે, કે જગતમાં જેટલા જીવો છે તે સર્વે કર્મ વડે જ દુઃખી થાય છે. તેઓ જે સારી અથવા બૂરી દશા પ્રાપ્ત કરે છે, તે તેઓનાં કરેલાં કર્મનું જ ફળ છે. માટે, હે ભવ્યો! કર્મ ફળ આપ્યા વિના રહેતું નથી. કોઈને પોતાને ત્યાં મહેમાન તરીકે નિમંત્રતાં પહેલા આપણે તપાસ કરી લઈએ છીએ, કે તે મદદકર્તા થઈ પડશે કે કેમ. માટે ગૃહસ્થ ગુણ જોઈને જ મહેમાનને નિમંત્રે છે. પણ, ભગવાન કહે છે, તમે જે મહેમાનને નોતર્યા છે તે તો ઘર કરીને ચોંટી પડ્યા છે. તમે તપાસ કરી છે, કે આ મહેમાન શાહુકાર છે કે ચોર? ડાહ્યો માણસ ઘર લૂંટી જાય તેવા મહેમાનોને પોતાના ઘરનો ઓટલો યે ચડવા દે ખરો? અને કદાચ અજાણતાં ઓટલો ચડી જાય તો તરત જ તેને પાછો કાઢે કે નહિ?

જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે અન્ય ગતિઓમાં તમને મહેમાનની ખબર ન હોય પણ અત્યારે તો તમે સમજણવાળી ગતિ પ્રાપ્ત કરી છે. સદ્‌ગૃહસ્થ તો પાકી પૂછપરછ કરીને પછી જ ઘરને આંગણે આવવા દે. તમે ભગવાનના સંતો પાસેથી સાંભળ્યું છે, કે જેને તમોએ પોતાના કરી રાખ્યા તેઓ જ તમારા ચોર છે. આ જાણ્યા છતાં જો આપણે આવા મહેમાનોને નોતર્યા કરીએ તો આપણાથી વધારે મૂર્ખ કોણ હોઇ શકે? ભગવાને કહ્યું છે, કે જ્યાં સુધી આત્મા અને કર્મ વચ્ચેના ભેદનું જ્ઞાન તમને નહિ થાય ત્યાં સુધી તમે મહેમાનને પાછા વાળી શકવાના નથી. ભેદ જ્ઞાન જાણવા માટે આ અપૂર્વ અવસર મળ્યો છે. પણ ગાંઠ એવી વળી ગઇ છે! તે જ્યાં સુધી નહિ તૂટે ત્યાં સુધી "**जेयावि बहुस्सुतेसिया**" મનુષ્ય ભલેને ગમે તેટલાં સૂત્રનો જાણકાર હોય, ૧૧ અંગ કંઠસ્થ હોય,–અરે! નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્થુ સુધી તો અભવી પણ જાય છે–માટે તે વિદ્વાન છે, ભણેલો છે, શાસ્ત્રનો જાણકાર છે, એમ ન કહી શકાય; કારણ કે જ્ઞાનીઓના કહેવા પ્રમાણે અક્ષરજ્ઞાન અને અનુભવમાં ઘણું અંતર છે. જ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું છે: અક્ષરજ્ઞાન, વસ્તુજ્ઞાન અને અનુભવજ્ઞાન. અત્યારે અક્ષરજ્ઞાન સુધી તો અભવી પણ ભણી શકે છે, પણ તે વસ્તુજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ. વસ્તુજ્ઞાનના અભાવે તે અનુભવજ્ઞાન પણ મેળવી શકતો નથી. બંધુઓ! ભણવાથી અને લાખોની મેદનીને લેક્ચર આપવાથી પંડિત થઇ જવાતું નથી. જે આત્મા વેરથી વિરોધ કરે, અટકે, તેને અમે પંડિત કહીએ છીએ. હવે ભવ્યની યોગ્યતા શી છે તે સાંભળજો, હોં! અભવિ કરતાં ભવિ આગળ અને આગળ ભણતો જાય, તો તે કેટલું ભણી જાય? દ્વાદશાંગને ભણી જાય. ભણવાથી ભવિ વિશેષ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી જાય; પણ જ્યાં સુધી અનુભવ જ્ઞાન તેને થાય નહિ, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન અક્ષરજ્ઞાન જ છે. એકલા જ્ઞાનથી મુક્તિમાર્ગે ન ચલાય. માટે ભણવાની સાથે ગણવાની પણ જરૂર છે. જે ભણવાથી ભાન આવે, તેને શાસ્ત્રકારો જ્ઞાન કહે છે. એવા જ્ઞાનનો

શો મહિમા શાસ્ત્રકારોએ ગાયો છે! સાકર ઘણી મીઠી છે એમ સાંભળ-વાથી લહેજત ન આવે. પણ જેવી તેને મોઢામા મૂકીએ, તેવી જ ખબર પડે કે મીઠી તે કેવી મીઠી! જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે આવો મોઘો માનવભવ પામીને પારકાની પંચાતમાં પડી એને વેડફશો નહિ. જો પરની પંચાતમાં પડશો, તો પોતાનુ યે ગુમાવી દેશો. રાજા શ્રેણિક ભગવાનના પરમ ભક્ત હતા. રાજગૃહમાં ભગવાને ચૌદ ચોમાસા કર્યા અને તે સિવાય પણ ભગવાન ત્યાં ઘણી વાર પધારેલા. પણ ભગવાન આખા રાજગૃહને સુધારી ન શકયા. પણ જેને તીર વાગ્યાં તેઓ તો જાગ્યા અને જાગ્યા તેની પાસેથી કર્મ ભાગ્યાં. માટે આ અવસર જાગવાનો છે. શ્રેણિકે અમર પટહ વગડાવ્યો, કે તેની નગરીમા કોઇએ જીવની હિસા ન કરવી. બધાએ આજ્ઞા પાળી. પણ એક કાળસુરિ કસાઇએ આ આજ્ઞા ન માની. ભગવાન કહે છે, કે જો તમારે આરાધક થવુ હોય તો આરાધક દેવની આજ્ઞા માનવી પડશે. પેલો કસાઈ પ્રતિદિન ૫૦૦ પાડાઓનો વધ કરે. રાજાએ કહેવડાવ્યું, કે વધ બંધ કરવો. બધા કાળસૂરિને કહેવા લાગ્યા, "તુ જીવહિંસા બંધ કર." ત્યારે કસાઇ કહે છે, "આ તો મારી આજીવિકા છે. એને હુ કેમ છોડી શકું?" રાજાએ તેને જબરદસ્તીથી જેલમાં પૂર્યો. પણ જેલમાં યે તે સખણો બેઠો નહિ. શરીર પરથી મેલ ઉતારીને પાડાની આકૃતિ કરે અને પછી મોટા બરાડા પાડી તેનો વધ કરે. સિપાઇઓ વિચાર કરવા લાગ્યા, કે આ અવાજ કયાંથી? આ તો કાળસૂરિ કસાઇ જ ભોંયરામાં કામ કરી રહ્યો લાગે છે ભગવાને કહ્યુ, "કાળસૂરિ કસાઇ! તુ જીવહિસા છોડી દે તો તારું નરક છૂટી જાય." માણુસની પાસે હમેશાં બે પાસાં હોય છે: સદ્‌ગુણુ અને દુર્ગુણુ. જો આપણે સદ્‌ગુણી બનવુ હોય, તો દુર્ગુણોને નિહાળવા જ જોઇએ. ભગવાન તીર્થંકર સિવાય બીજું કોઇ સપૂર્ણ સદ્‌ગુણી નથી. દરેકમાં કોઇ ને કોઈ દુર્ગુણુ હોય છે. તમે જાણો જ છો, કે રામ અને રાવણુ—બન્ને જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. રામની પ્રસિદ્ધિ સદ્‌ગુણે

થઇ અને રાવણની દુર્ગુણે. પણ રાવણ એકાન્ત દુર્ગુણી ન હતો. રાવણની સમૃદ્ધિનો પાર ન હતો. તેની લંકા સોનાની હતી. રાવણ શત્રુને જીતવા જાય છે. એ રાજા પાસે એક એવી વસ્તુ હતી, જેના પ્રભાવે તે કોઇથી જિતાય નહિ. રાવણની જબરદસ્ત સેના કંઇ કરી શકતી ન હતી. તે રાજાની કુંવરી રાવણને વરવા ઇચ્છતી હતી, પણ તેના પિતાએ બળ વાપરીને તેને બીજે પરણાવી દીધી હતી. રાવણને યુદ્ધ કરવા આવેલો જોઈ તેની વાસનાએ ઉછાળો માર્યો. 'જેને હું ઇચ્છતી હતી તે રાવણ અહીં આવ્યો છે' એવા વિચાર તેને આવવા લાગ્યા. રાવણ ભયંકર યુદ્ધ કરે છે પણ તે વિજય પામતો નથી. કુંવરીએ કહેણ મોકલ્યું, "જો તમે મારો તમારી સ્ત્રી તરીકે સ્વીકાર કરો તો તમને વિજય અપાવું." રાવણનો જવાબ તમારે હૃદયમાં સંઘરવા જેવો છે. રાવણ કહેવડાવે છે, "તું તો શું પણ તારાથી અધિક સૌન્દર્યવાળી યુવતી સામે ચાલીને આવે તો ય મને કલ્પે નહિ. મારે આવી રીતે રાજ જીતવું નથી." રાવણ જો ધારત તો તે બન્ને મેળવી શકત; પણ તે વખતે રાવણમાં સાત્વિક પ્રકૃતિનું આધિપત્ય હતું. હવે કહો, રાવણ સદ્ગુણી કે દુર્ગુણી? બીજી બાજુ, રાવણની પ્રતિજ્ઞા છે, કે જો કોઇ સ્ત્રી તેને ઇચ્છે નહિ તો તેના પર બળાત્કાર ન કરવો. તમે પણ જાણો છો, કે સતી સીતાનું હરણ કરી, તે તેને એક મહેલમાં રાખે છે. તે સીતા પાસે જાય છે પણ તેને હાથ સુદ્ધાં અડકાડતો નથી. તે કહે છે, "જ્યાં સુધી તું મને ઇચ્છીશ નહિ, ત્યાં સુધી હું તને હાથથી પણ સ્પર્શીશ નહિ." પણ એ જ રાવણની બુદ્ધિ ફરી. કહેવત છે ને, કે 'વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.' અંગ્રેજીમાં પણ કહેવત છે કે Pride goeth before destruction. તમારે સમજી લેવું જોઇએ, કે જ્યારે બુદ્ધિ બગડે ત્યારે વિનાશ સમીપમાં છે. એટલા માટે જૈનશાસન બીજાઓથી જુદું પડે છે. ગમે તેવું પ્રાણી હોય પણ તેની નિંદા કરશો નહિ. કારણ કે આ સિદ્ધાન્તમાં એકાન્તને સ્થાન નથી, પણ સ્યાદ્વાદને

સ્થાન છે. દુર્ગુણ પર વિજય મેળવવો એ જ માનવનો ધર્મ છે. માટે જ ભગવાને કહ્યું છે, કે બીજાની પરીક્ષા કરવા પહેલાં તું તારી જ પોતાની પરીક્ષા કર, કે તે દુર્ગુણ તારામાં છે કે નહિ. રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું એટલે તેની અપકીર્તિ થઇ. એક ગંભીર ભૂલ થઈ તો અપયશનો પાર નહિ. બંધુઓ ! તમે ૨૩ કલાક સદ્‌ગુણોમાં રહો પણ જો એક જ દુર્ગુણ તમારામાં ઘર કરી જાય, તો તમારું શું થશે ? સામો શું કરે છે તેની પંચાતમાં પડ્યા સિવાય, જો તમારામાં શક્તિ હોય તો, તેને શાન્તિથી સુધારો. માટે જ, આ શાસન સદ્‌ગુણોથી ભરેલુ છે. સૂર્યાભદેવ સદ્‌ગુણોને વરેલા છે. માટે જ ભગવાન કહે છે, " સૂર્યાભ ! તુ આરાધક છો, વિરાધક નથી. " સૂર્યાભે પૂર્વે જે જે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અને જે જે વ્રતો અગીકાર કર્યાં હતાં તે બધાં તેણે બરાબર પાળ્યાં હતાં. પણ એણે વિરાધના નથી કરી. અને વળી આલોચી, પડિક્કમી, નિંદી, નિઃશલ્ય થઇ સંથારો કરેલો હતો. તેણે આવી આરાધના કરી છે, ત્યારે તમારી આરાધના કેવી છે ? પ્રતિક્રમણમાં તમે બોલો છો ને '**इहलोगस्स आसायणाए, परलोगस्स आसायणाए, केवली आसायणाए, केवली पन्नतस्स धम्मस्स आसायणाए.**' આ ચારમાં સકળ સિદ્ધાન્તનો સાર સમાવિષ્ટ થયો છે. ભાઇ ! તું આ લોકની અશાતના કરીશ નહિ. આનો અર્થ શો ? આત્મા એટલે લોક. આ તો પાંચ ભૂતનું પૂતળું છે તેના વિનાશે આત્માનો પણ નાશ થાય છે એમ જે કોઇ બોલે છે, માને છે, તે આ લોકની આશાતના કરી રહ્યો છે. '**परलोगस्स आसायणाए**' પરલોક જ નથી, એ તો બધો ભ્રમ જ છે, આ તો બધી તેની પ્રકૃતિ છે, પરલોક એ તો humbug (હંબગ) છે : સુખ મેળવવા જીવો એક-બીજાની ઈર્ષ્યા કરી રહ્યા છેઃ એમ તમે તમારા આત્માને સ્વમાં ન રમાડો અને પરમા જ રમ્યા કરો, તો આ લોકની આશાતના થઇ કહેવાય. જ્યાં સુધી તમે ક્રોધ, માન, માયા ઇત્યાદિથી ગ્રસ્ત છો, ત્યાસુધી તમે આશાતના કરી રહ્યા છો. માટે, ભાઇઓ ! પુદ્‌ગલમાં રાચી

રાચીને તમે આશાતના ન કરશો. અને જો કરશો તો પરલોકનાં બારણાં ઉઘાડાં છે જ. તમે કોણ છો? આત્મા, ખરું ને? આના માટે તમારી પાસે શું પ્રમાણ છે? શરીરમાં બેઠેલો છે એ જ શું મોટું પ્રમાણ નથી? ના. તમે આત્માના સ્વરૂપને સમજો. તેને સમજશો તો આશાતનાનું સ્વરૂપ પણ સમજાશે. આત્મા દ્રવ્ય છે. જગતમાં બે પ્રકારનાં દ્રવ્યો છે. પુદ્‌ગલ દ્રવ્યો અને જીવ દ્રવ્યો. દ્રવ્ય તો સદા છે ને તેવું જ રહે છે. તે ધ્રુવ અને નિત્ય છે. લક્ષણ દ્વારા તે ઓળખાય છે. જીવનું લક્ષણ ચૈતન્ય છે. બીજું લક્ષણ લઈએ તો અવ્યાપ્તિ કે અતિવ્યાપ્તિ દોષ લાગે. માટે અસાધારણ ધર્મ એ જ લક્ષણ. દૃષ્ટાન્ત તરીકે ગલકંબલ એ જ ગાયનું લક્ષણ; ચતુષ્પાદત્વ, શૃંગત્વ વગેરે નહિ. અસાધારણ ધર્મ લક્ષ્ય સિવાય અન્યત્ર હોય નહિ. આપણે કહીએ કે આત્મા અરૂપી છે. પણ જગતમાં બીજા ઘણાયે અરૂપી પદાર્થો છે. માટે આપણે ઉમેરવું પડે છે, કે આત્મા અગુરુ લઘુ છે. અગુરુ તો બીજા પણ પદાર્થો છે, માટે આત્માનું શુદ્ધ લક્ષણ જો કોઈ હોય તો તે ચૈતન્ય જ છે. કારણ કે આત્મા સિવાય બીજે ક્યાંય ચૈતન્ય છે જ નહિ. નિત્યત્વ આદિ લક્ષણો સાધારણ ધર્મો હોઈ આત્માના લક્ષણ તરીકે ન આપી શકાય. એક માત્ર ચૈતન્ય જ આત્માનો અસાધારણ ધર્મ છે. તેથી ચૈતન્ય જ આત્માનું લક્ષણ થઈ શકે. કેટલાક કહે છે, કે આત્મા એકાન્તે નિત્ય અને અનિત્ય છે. આ બન્નેનો ઝઘડો અનાદિ કાળથી ચાલ્યો આવે છે. એનો ફેંસલો કરનાર તો વીતરાગ દેવની કચેરી છે. એટલે બન્ને લડતા લડતા વીતરાગની કોર્ટમાં આવ્યા. ભાઈઓ! કોઈથી ઝઘડો ન પતે તો તમે ક્યાં જાઓ? કોર્ટમાં જ તો. તેમ આ બન્ને લડતા લડતા વીતરાગની કોર્ટમાં આવ્યા છે. હવે વીતરાગના ન્યાયાધીશો કેવો ચુકાદો આપશે અને તે સાંભળતાં રસના કેવા ફુવારા છૂટશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન પર મું

[શનિવાર, અધિક શ્રાવણ વદી ૮]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. આત્માને પરમ સમાધિ પ્રાપ્ત કરાવનાર વાણી પરમ કરુણામય, અતિશય જ્ઞાની, એવા જિનેશ્વર ભગવાન સિવાય બીજે કયાંય આપણુને મળે તેમ નથી. તે વાણી સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર અને પરમ રહસ્યને સમજાવનાર છે.

સૂર્યાભદેવ દ્રવ્યથી દ્રવ્યઋદ્ધિમાં હોવા છતા પણ તેનો ભાવ ભગવાનને પ્રણમી રહ્યો છે. સૂર્યાભદેવ ભગવાનને પૂછે છે, "હે નાથ! મારો માર્ગ અખંડ રહેશે કે વચમાં વિઘ્નો આવશે? આ સૂર્યાભ આરાધક થશે કે વિરાધક?" ભગવાન કહે છે, જેનો આત્મા સરળ હોય છે, તેને પોતાના પર કાબૂ રાખતાં અને વડાઇ મૂકતા વાર ન લાગે. એવો આરાધક જીવ સરળ હોય. ગુણુના અખંડ ભાવે જેણે આત્મગુણુને પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેને જ્ઞાનીઓ આરાધક કહે છે. સરળતા વિના આરાધક થઈ શકાતુ નથી. જ્યાં સુધી જીવમાં વક્રતા, કપટ, કુટિલતા, માયા, છળ વગેરે છે, ત્યા સુધી તે આરાધક થઇ શકે નહિ. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે ભાઇ! અનાદિ કાળથી તું વક્રતા કરતો આવ્યો છે, માટે તને સમાધિ પ્રાપ્ત થઇ નથી. માટે વક્રતાનો ત્યાગ કરો. જે આત્માઓ સરળ હોય છે તેઓ જ અમારા ધર્મને પામી શકે છે. શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે, "વક્રતા કેટલા પ્રકારની છે?" વક્રતા મનની, વચનની, કાયાની અને ભાવની હોય છે. એવી જ રીતે, સરલતા પણુ મન, વચન, કાયા અને ભાવની હોય છે; જેવું હોય તેવું કાયાથી કરે તેને કાયાની સરળતા કહેવાય. જેવું હૃદયમાં હોય તેવુ ન કરે અને કપટથી જુદું જ કરે, તેને કાયાની વક્રતા કહેવાય. જેવું હોય તેવું બહાર કહે, તેનુ નામ વચનની સરળતા; અને હૈયામાં એક અને હોઠે બીજુ તેનુ નામ વચનની વક્રતા. જ્યાં સુધી ત્રણુ પ્રકારની વક્રતા ન જાય અને સરળતા ન આવે, ત્યાં સુધી આત્મા ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતો

નથી. તમારા દ્વારા કોઇને ક્લેશ ઉત્પન્ન થાય એવી પ્રવૃત્તિ તમારે કરવી ન ઘટે. આરાધકત્વની વાત સમજાવતાં ભગવાન સૂર્યાભને કહે છે, "ભાઇ! તું પૂર્વે જ વક્રતા છોડી આવ્યો છો. તેં પૂર્વે જ ત્યાગમાર્ગની દૃઢતા કેળવી છે, માટે હવે તારા માર્ગમાં કોઇ જાતનાં વિઘ્નો નહિ આવે." જેમ જેમ સૂર્યાભને ઉત્તર મળતા જાય છે, તેમ તેમ હૈયામાં હર્ષની ઊર્મિઓ ઊછળવા લાગે છે. આગળ વધતાં તે પૂછે છે, "હે ભગવાન! આ સૂર્યાભ ચરમ છે કે અચરમ?" જુઓ, તેને આત્માની કેટલી બધી લગની લાગી છે! તમે નવરા થાઓ છો ત્યારે બીજું કંઇ પૂછો. પણ સૂર્યાભ દેવ તો ભોગોને છોડીને અંતરની વાતો કરવા ભગવાન પાસે આવ્યા છે. તમે શ્રાવક છો ને? તમારે મુનિઓ પાસે કેવી વાતો કરવી જોઇએ? મુનિની પાસે તમારાથી ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને ધર્મ સિવાય બીજી વાતો ન કરાય; અને કરો તેટલી તમારી વંકાશ. ભગવાન કહે છે, કે સ્ત્રીકથા, ભત્તકથા વગેરે ચાર પ્રકારની કથા મારા મુનિ આગળ ન કરી શકાય. રૂડા એવા આત્માઓ સંવરની કરણીમાં આ ચાર કથાઓ ન કરે અને સંવરથી છૂટીને જ્યારે તેઓ આસ્રવમાં જાય ત્યારે વીતરાગ ધર્મની વાતો કરે પણ કર્મબંધની વાતો ન કરે. સૂર્યાભે પૂછ્યું, "મારું આ ચરમ શરીર છે કે મારે હજી દેવના ભવ કરવાના છે?" ભગવાન કહે છે, "સૂર્યાભ! તારે આ દેવભવમાંથી હવે મનુષ્યભવમાં જવાનું છે; કારણ મનુષ્યભવ સિવાય બીજે મોક્ષ થતો નથી. આ દેવનો ભવ તે તારો ચરમ ભવ છે." સૂર્યાભ પૂછે છે, "મારા આત્માની અવસ્થા નિર્મળ થશે કે કેમ?" ભગવાન તો સૂર્યાભના પૂછવા પહેલાં જ આ ભાવને જાણતા હતા. પણ જે પ્રમાણે સૂર્યાભ પૂછે છે, તે પ્રમાણે જવાબ દે છે.

આપણે ગમે તેવાં કર્મો કરીએ અને આશા રાખીએ સારાંની; તો ભગવાન કહે છે, કે કામો ખરાબ કરવાં છે અને જ્ઞાનીના આશીર્વાદ લેવા છે! ઉવવાઇ સૂત્રમાં ભગવાનના ભક્ત કુરણિક રાજાનાં ખૂબ વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે. તે રાજા ભગવાન મહાવીરનો પરમ ભક્ત

છે. ભક્ત પણ જેવો તેવો નહિ હોં. નિત્ય ભગવાનના સમાચાર મેળવે કે ભગવાન ક્યાં બિરાજે છે, શું કરે છે; અને જે દિવસે ભગવાનના સુખદ સમાચાર ન આવે તે દિવસે મોઢું બંધ. ત્યારે તમારે તો, ગુરુ ગામમાં હોય છતાં દર્શન કર્યા પહેલા જ ખુલ્લાં થઇ જાય છે. મુનિનો ભક્ત દર્શન કર્યા પહેલાં મોઢાને ખોલે તો તેનાથી વેપાર-વણજ પણ ન થાય. દર્શન ન થાય તે દિવસ તેનો એળે ગયો એમ તે માને. જેમ વેપારમાં નફો ન મળે તો દુઃખ થાય છે, તેમ ભક્તને દર્શન ન થાય તો દુઃખ થવુ જોઇએ. ગુરુદર્શન અને વ્યાખ્યાનશ્રવણ વિના દિવસ એળે ગયો એવુ તમને લાગ્યું છે ખરુ ? નહિ જ. જીવને પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ તો ઘણી મળી ચૂકી છે. પણ એમાં તમારી શી શોભા છે ? નિત્યાનિત્ય વસ્તુઓ માટે તો ઘણી જ મહેનત કરો છો. પણ જે મેળવવાનુ છે તેના પ્રત્યે તો સાવ ઉદાસીન છો. માનવભવ એ પરમ વસ્તુને મેળવવા માટે મળ્યો છે. તો હવે ક્યાંસુધી બેસી રહેશો ? ભગવાન કહે છે, "ભાઇ ! દેવનો ભવ તારે માટે છેલ્લો છે." હે દેવાનાં પ્રિયો ! ભગવાન સૂર્યાભને ખાતરી આપે છે, કે તેનો આ ચરમ ભવ છે. એક વખતે કુરણિક રાજાએ ભગવાનને પૂછેલું, "હે મારા હૈયાના હાર !" તમારા હૈયાના હાર કોણ છે ? પ્રભુ છે ? "આ કુરણિક અહીથી મરીને ક્યાં જશે ?" ભગવાન કહે છે, "ભાઇ કુરણિક ! તુ મને શીદને પૂછે છે ? તું નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનને જાણે છે. તે સાંભળવા માટે તું ઘણી યે વાર આવેલ છો. તું તારો નિર્ણય પોતે જ કરી લે." સૂર્યાભને કહ્યું, કે તેનો ચરમ ભવ છે; અને કુરણિકને કહે છે, કે તે પોતે જ નિર્ણય કરી લે. મનુષ્યમાં જો સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર હોય તો તે બંને ત્રાજવાં સરખાં કરી શકે છે. સારાનુ ફળ સારું અને ખરાબનુ ફળ ખરાબ. "કુરણિક ભાઇ ! આ જીવનમાં તેં કેવાં કર્તવ્યો કર્યા છે તે તારો આત્મા જાણે છે ને ?" આપણે કેવાં કાર્યો કરીએ છીએ, તે આપણાથી ક્યાં અજાણ્યું હોય છે ? સહેજ સારું કામ થયું હશે તો તેની મોટી મોટી જાહેરાત

કરીશુ અને જો ખરાબ કર્યું હશે તો તેને ઢાંકવા પ્રયત્નો કરીશું. તેથી તો આપણે આ ભવાટવીમાં રખડી રહ્યા છીએ. "કુરણિક ! તું તારો નિર્ણય જાતે જ કરી લે." "ના ભગવાન ! આપ જ કહોને!" કુરણિકે કહ્યું. ત્યારે ભગવાન કહે છે, કે '**सुचिन्नाकम्मा सुचिन्ना फला दुचिन्नाकम्मा दुचिन्नाफला.**' સુકૃત્યોનું ફળ સારું અને દુષ્કૃત્યોનું ફળ ખરાબ મળવાનું. ભગવાન તો કુરણિકની પૂર્વની બધી વાતો જાણે છે. ગર્ભમાં હતો ત્યારે તેને પોતાના પિતાનું માંસ ખાવાની ઇચ્છા થયેલી. પિતાને જેલમાં પૂરનાર પણ તે જ હતો. હલવિહલ હાર અને હાથી માટે લડાઇ કરનાર પણ તે જ હતો. માટે, "ભાઇ ! તું જ નિર્ણય કરી લે કે તું ક્યાં જઇશ." "પ્રભુદેવ ! મને ખબર નથી. આપ જ કહો." ત્યારે ભગવાન કહે છે, "તું અહીંથી મરીને છઠ્ઠા નરકમાં જવાનો છો." આ સાંભળીને (**इदं श्रुत्वा**) તેનાં તો હાજાં જ ગગડી ગયાં. "પ્રભુ ! આપનો આ પરમ ભક્ત શું અધમ ગતિમાં જશે ?" "અમે તો ખૂબ પોકારી પોકારીને કહ્યું હતું, પણ સાંભળ્યું કોણે ?" જ્યારે આત્મા અવળાઇમાં હોય છે ત્યારે જ્ઞાનીઓનાં વચનો-ને તે ધ્યાનમાં લેતો નથી. પણ પાછળથી તે ગભરાય છે. શ્રેણિકનો પુત્ર પણ ભગવાન મહાવીરનો પરમ ભક્ત હતો. એને પણ એવી અધમ ગતિમાં જતો રોકવા કોઇએ આડા હાથ ન દીધા. ભગવાન કહે છે, ભાઇઓ ! તમે તમારું સંભાળીને ચાલો. ભગવાનનો નિર્ણય સાંભળીને કુરણિકને ગભરામણ અને સૂર્યાભને આનંદ-આનંદ સિવાય બીજું શું સંભવી શકે ? આપણો નિર્ણય પણ જો ભગવાન પાસે થઇ જાય તો આપણને પણ આનંદ-આનંદ થઇ જાય. "હે સૂર્યાભ ! આ તારો છેલ્લો ભવ છે, હવે તારે નરક, તિર્યંચ કે દેવના ભવ નથી કરવાના. હવે પછીનો ભવ તારે માટે મનુષ્યનો આવવાનો છે." જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે તમારી પાસે અત્યારે નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન નથી. જગતની પ્રવૃત્તિઓ જોઇ ઉતાવળે નિર્ણય ન બાંધશો. કોઇક કોઇક વાર જોયેલું અને સાંભળેલું પણ ખોટું પડે છે.

એક વખતે એક રાજા હતો. રાજા અને પ્રધાન જ્યારે રાજકાર્યમાંથી પરવારે ત્યારે ધર્મ સિવાય બીજી વાતોમાં સમય વ્યતીત કરે. "પ્રધાનજી! અમુક ગામમા આજે આ વાત થઇ રહી છે. મેં નજરે જોયું છે." પ્રધાન કહે, "હજૂર! જોયેલું પણ કોઇક વાર ખોટું પડે." રાજા કહે, "ખોટું હોય તો મારી આંખો ફોડી નાખું." પ્રધાન કહે, "જગત તો ગમે તેવી વાતો કર્યા કરે ડાહ્યા પુરુષે શબ્દ સમજ્યા સિવાય નિર્ણય કરી લેવો ન જોઇએ." હવે, એક વખતે રાજાની રાણી પલંગ પર સૂતી છે રાજાની રાણીને પોઢવા પલંગ જ હોય, કંઇ ભોયતળીયાં ઓછા હોય? તેમ, અમારા શ્રાવકને પણ પોઢવા પણ ધર્મના ઢોલિયા હોય, ભોંયતળિયા ન હોય. રાણી ઘસઘસાટ ઊંઘી રહી છે. ઊંઘમાં શરીરનુ ભાન વિરલાને જ રહે. તે વખતે એક ગુલામ અતઃપુરમાં દીવો કરવા જઇ ચડ્યો. બત્તી સળગાવવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કરે છે, પણ બત્તી સળગતી નથી. કંટાળીને તેણે વિચાર કર્યો કે–લાવને, થોડોક આરામ કરું. ચારે તરફ ગાઢ અંધારું હતું. પલંગ પર રાણી પોઢી રહી છે તેનુ તેને જ્ઞાન ન હતુ. તે તો રાણીને પડખે જ પલંગ પર સૂઈ ગયો. થોડીક વાર પછી રાજા શયનગૃહમાં આવ્યો. બત્તી કરી અને તે શુ જુએ છે? પોતાને બદલે કોઇકને રાણીને પડખે સૂતેલો જોયો. હીણુ પુણ્ય, ચૌદશનો જાયો, આ કોણ છે? જોતાં વેંત જ તેનો ક્રોધ માઝા મૂકી ગયો. તલવાર ખેંચીને જેવો તે ગુલામનુ ધડથી માથું જુદું કરવા જાય છે ત્યાં તેને પ્રધાનની વાત યાદ આવી. ધીમા સાદે રાજાએ પ્રધાનને બોલાવી મગાવ્યો. પ્રધાન આવ્યો, તેને રાજા કહે, "જો, આ શુ છે?" પ્રધાન કહે, "રાજાજી! ઉતાવળા સો બાવરા, ધીરા સો ગંભીર. અગ્રેજીમાં પણ કહેવત છે, કે The slow and steady wins the race. માટે જ પૂરતી તપાસ કરીને જ નિર્ણય પર આવવુ હિતાવહ છે. તમે સામા ખૂણામાં ઊભા રહો. દૃષ્ટિ પલંગ ઉપર જ રાખશો." પછી બે સૂયા હાથમાં લઇ પલંગ નીચે ભરાઇ ગયો. એક સૂયો રાણીના

પડખામાં અને બીજે સૂયો ગુલામના પડખામાં ભરાવ્યો. સૂયો ભોંકાતાં જ રાણી જાગી ગઇ. જુએ તો પોતાને પડખે કોઇ ગુલામ! તેના મુખમાંથી રાડ નીકળી ગઈ: "આ શું? સ્વપ્નામાં પણ મેં કોઇ દિવસ પરપુરુષની કામના નથી કરી. આ તો ગુલામ લાગે છે. ભાઇ ગુલામ! તું અહીં ક્યાંથી? ઊઠ, તારે રસ્તે પડ." ગુલામ પણ જાગી ગયો હતો. તે વિચારવા લાગ્યો, કે આમ કેમ બન્યું? પછી તેને યાદ આવ્યું, કે તેને ખૂબ થાક લાગ્યો હતો અને અંધકારમાં તપાસ કર્યા વગર તે રાણીના પલંગ પર ભૂલથી સૂઇ ગયો હશે. હવે હોશમાં આવતાં રાજા શી સજા કરશે એ કલ્પનાથી તેના મોતિયા મરી ગયા. "રાજા મને જરૂર મારી નાખશે. મને આવી કુમતિ ક્યાંથી સૂઝી?" રાણી કહે, "તું જલદી ચાલ્યો જા. કોઇ જોશે તો મારી નકામી ફજેતી થશે અને રાજાને ખબર પડશે તો ઉલ્કાપાત મચી જશે." રાજા બન્નેના શબ્દો સાંભળી રહ્યો હતો. તેને ખાતરી થઇ ગઇ, કે બન્ને જણાં નિર્દોષ છે. પ્રધાન પણ કહેતા હતા, કે જોયેલું અને સાંભળેલું પણ કોઇક વાર ખોટું પડે. એ વાત પણ સાચી છે તેની તેને પ્રતીતિ થઇ: "જો મેં ધીરજ રાખી ન હોત તો રાજમાં આજે ભારે હત્યાકાંડ સરજાત અને રાણી લેવાદેવા વગરની બેઇજ્જત બનત." રાજા અને પ્રધાન બન્ને છતા થયા. તેમણે કહ્યું; "રાણી, તમે બન્ને જણાં નિર્દોષ છો. મનમાં કશો ભય ન રાખશો. અમારી રાજચર્ચામાં દરરોજ આ વાત થતી, કે જોયેલાં અને સાંભળેલાં પણ કોઇક વાર ખોટાં પડે છે." માટે એકદમ, કોઇ દિવસ, નિર્ણય ન કરવો. એક કડીમાં કહ્યું છે, કે—

"જોયેલું, સાંભળેલું સૌ, જે પીડા પરને કરે,
તેવું કાંઇ ન વદે ભિક્ષુ, ગૃહસ્થાચારને તજે."

ભગવાન અમને મુનિઓને પણ કહે છે, કે હે મુનિઓ! તમારે પણ જોઈ કે સાંભળીને એકદમ નિર્ણય ન કરી લેવો, કારણ કે તમારો નિર્ણય સંશયાત્મક છે. જ્ઞાની પાસે નિર્ણય કરાવાયેલા ગૌતમ ભગ-

વાન પણ ભૂલને પાત્ર થયા હતા. તમે તમારા જીવનને સુધારો. કારણ, જગતમાં ચારિત્રની જ છાપ પડે છે. ભગવાને સૂર્યાભદેવને છ બોલોનો નિર્ણય તો કહી દીધો, પણ કરી નથી દીધો. જેવો આત્મા હતો તેવી વસ્તુ બતાવી દીધી. સૂર્યાભદેવ, એવા તો પ્રેમ અને ભક્તિના ઉછાળામાં આવી ગયા, કે ન પૂછો વાત. કેવળી ભગવાન પાસે પોતાનો નિર્ણય થાય એ કંઈ જેવી તેવી વાત છે? શેઠ તમારા પર તુષ્ટ થાય તો કંઇક આપે ને? હા જ તો; કંઇક કદર પણ કરે. Brothers! ભાઇઓ! અમે પણ તમને બે મહિના થયાં પરિશ્રમ કરીને દરરોજ સંભળાવીએ છીએ. તો તમારે પણ ત્યાગ, વૈરાગ્ય વગેરેનુ અમને અર્પણ કરવુ જોઇએ ને? માટે હવે મનને સંશયગ્રસ્ત ન બનાવશો. સૂર્યાભદેવને એવી ભક્તિનો રસ જાગ્યો છે, પણ તેની પાસે ત્યાગ કરવાનું ટાણું નથી; કારણ કે તેની પાસે અવિરતિપણું છે. તે ત્યાગ કરી શકે તેમ નથી. પણ તેને આવેગ ઊપડ્યો છે. "હું શું અર્પણ કરું?" તેનો ઉત્સાહ ઝાલ્યો ઝલાય તેમ નથી. "હે ભગવાન! આપ તો ત્રણે કાળની વાતને જાણનાર છો. ગૌતમાદિ મુનિઓ અને પરિષદોને આ સૂર્યાભ પૂર્વે ત્યાગ કરીને પામ્યો છે, તેની તો તમને જાણ જ હશે. ધર્મ કરતાં શેષ રહેલા પુણ્યના જોરે આ દેવલોકનું ઐશ્વર્ય મળ્યું છે. પણ ચોવીસે કલાક એક સરખા ભાવ રહેતા નથી. વચમાં વચમાં ભાવનું પરિવર્તન થતાં પુણ્યનો બંધ થાય છે, ત્યારે પુણ્યના ફળ તો ભોગવવાં પડે છે. પણ માહાત્મ્ય તો ધર્મનુ વર્તે છે. હે ભગવાન! બાંધ્યું રહેવાતુ નથી. ઉછાળો માતો નથી." ભગવાન તો મૌન રહ્યા; કારણ કે તે આરંભ સમારંભમાં ન બોલે. ભગવાનને ખબર છે, કે તે ના પાડશે તો પણ તે માને તેમ નથી. "સૂર્યાભ પૂર્વે ધર્મ કરીને આવ્યો છે. માટે જગતને બતાવુ." તેણે બે વાર, ત્રણ વાર આ પ્રમાણે કહ્યું, પણ ભગવાન તો મૌન જ રહ્યા. સૂર્યાભ સમજે છે, કે આ તો અનારંભી છે. એમનો હા પાડવાનો ધર્મ નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા આરંભે ધર્મ ન માને. જ્યાં આરંભ છે, ત્યાં દયા

નથી, અને ધર્મ તો દયામય છે. માટે, ત્યાગપ્રધાન મનુષ્યગતિ છે. મનુષ્યે આરંભે ધર્મ ન માનવો જોઇએ. '**आरंभे नत्थि दया**' આરંભથી દયાધર્મની નાસ્તિ થાય: શંકાએ સમકીતની નાસ્તિ થાય, અને સ્ત્રીના સંગે રહેવાથી બ્રહ્મચર્યની નાસ્તિ થાય. સાધુ થઇને જો પૈસાની લેવડદેવડમાં પડે તો પ્રવજ્યાનો નાશ થાય. માટે કોઇ પણ મુમુક્ષુએ આરંભે ધર્મ ન માનવો જોઇએ. કોઇ કહેશે, કે સૂર્યાભદેવે તો નાટક કર્યું, તો પછી અમને શો વાંધો? માટે જ સત્ય સ્વરૂપ સમજાવવું પડયું. ભગવાન અનારંભી છે, માટે આરંભની પ્રવૃત્તિમાં હા પાડે તેમ નથી. ત્યારે એક દૃષ્ટિએ જોવાય કે બે દૃષ્ટિએ? આચારાંગ સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરનું જીવન ચાલ્યું છે. એ સંબંધમાં શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે જે વખતે મહાવીર ઘરબાર ત્યજીને દીક્ષા લેવા અરણ્યમાં નીકળ્યા, તે વખતે દેવોએ એક પાલખી બનાવી હતી. ભગવાનનો વરઘોડો જંગલમાં આવ્યો છે. ૬૪ ઇન્દ્રો આવ્યા છે. મનુષ્યો અને દેવોનાં વાજિંત્રો વાગી રહ્યાં છે. જે વખતે મહાવીર સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરે છે તે વખતે ભગવાન કહે છે, "આજથી હું સાવદ્યયોગના પચ્ચખાણ કરું છું." એ સાંભળીને શક્રેન્દ્ર મહારાજે કહ્યું, "વાજિંત્રો વગાડવાં બંધ કરો. ભગવાને સાવદ્યયોગનો ત્યાગ કર્યો છે, માટે એકદમ બંધ કરી દો." આ સ્થળે શક્રેન્દ્રે આરંભની પ્રવૃત્તિ રોકી દીધી અને આ બાજુ નાટકના પડદા પાડે છે. તો તેનું કારણ સ્યાદ્‌વાદમાં સમજાશે. અત્યારે અવિરતિ નામ કર્મનો ઉદય વર્તે છે. હવે સૂર્યાભ શું કરશે, તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૫૩ મું

[રવિવાર, અધિક શ્રાવણ વદી ૯: કૃષ્ણ જન્માષ્ટમી]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. રાગદ્વેષનો ક્ષય કરીને, સંપૂર્ણ કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જગતના જીવોને ભગવાને જે

માર્ગ બતાવ્યો છે તેનાં મૂલ્ય કરાય તેમ નથી તત્ત્વના બતાવનાર, કેવળ જ્ઞાની અને દર્શનીય એવા ભગવાન પાસે સૂર્યાભદેવે છ બોલનો નિર્ણય કરાવી લીધો.

હવે સૂર્યાભના ઉત્સાહનો પાર નથી. આત્મા જ્યારે ઉલ્લાસમાં આવે છે ત્યારે એ ઝાલ્યો બાંધ્યો રહેતો નથી. સૂર્યાભ પ્રભુદેવને કહે છે, " હે ભગવાન ! આપ તો મારી અને જગતના સર્વ જીવોની ત્રણે કાળની વાતને જાણવાવાળા અને જોવાવાળા પણ છો. આ ગૌતમાદિ મુનિઓ અને ચતુર્વિધ સંઘને હુ નાટક બતાવું, કારણ કે મારી પાસે મનુષ્યો જેવી ત્યાગની ઋદ્ધિ નથી, જેથી હું આપને ત્યાગ અર્પણ કરી શકું. હુ જે ઋદ્ધિ પામ્યો છું, તે ધર્મનો પ્રતાપ અને ધર્મથી વધતાં પુણ્યથી પામ્યો છું. ધર્મનુ માહાત્મ્ય પામવા માટે હું આ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છું " ભગવાન તો કેવળી મહારાજ છે. એક, બે અને ત્રણ ત્રણ વાર આમ કહેવામાં આવ્યું, છતા તે પોતાનુ મૌન તોડતા નથી. સૂર્યાભ વિચાર કરે છે, કે આમની રીત પ્રમાણે આદેશ અંગીકાર નહિ કરી શકાતો હોય, કારણ કે અનારંભમાં કરવુ, કરાવવુ કે તેને અનુમોદન આપવાનુ બની શકતું નથી. આ બાજુ, સૂર્યાભ રોક્યા રોકાય તેમ નથી. સૂર્યાભદેવ ૩૨ પ્રકારનાં નાટક બંધ પાડે છે. તેમાં ૩૧ નાટકો જુદા જુદા પ્રકારના છે અને ૩૨ મુ નાટક ભગવાન મહાવીરના જીવન-પ્રસંગોનુ છે. ભગવાન મહાવીર દસમા પ્રાણાન્તે દેવલોકથી ચવીને દેવાનંદાની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયા, અને ત્રિશલાની કૂખે મુકાયા, અને તેમને મેરુ ઉપર લઇ જવાયા, અને માતાજી પાસે મુકાયા, મોટા થયા—આ બધુ તેમ જ પાવાપુરીમાં ચોવિહારો છઠ્ઠ ભક્ત કરીને મોક્ષમાં પધાર્યા, ત્યાંસુધીનું નાટક સૂર્યાભે શી રીતે બતાવ્યું તે સંબંધમાં શાસ્ત્રકારો કહે છે, કે ૧૦૮ દેવકુમારોને સૂર્યાભે પોતાના ડાબા હાથમાંથી કાઢ્યા. ભગવાનના સમોસરણની સામે ૩૧ નાટકો વૈક્રિય રૂપો કરીને રચ્યા પછી ઉપર કહ્યું તે મોક્ષ સુધીનું છેલ્લું નાટક બતાવ્યું. શરીરમાંથી વૈક્રિય પ્રદેશ કાઢીને ભગવાનની

સંમુખ ૩૨ પ્રકારનાં નાટકો કર્યાં. જે જે તીર્થંકરો થાય છે, તેમની પાસે દેવતાઓ આવે છે અને ૩૨ પ્રકારનાં નાટકો જીવોને બતાવે છે. હવે જે તીર્થંકરની પાસે નાટકો થાય તેમાં છેલ્લું નાટક તે તીર્થંકર ભગવાનના જન્મથી આરંભી મોક્ષ સુધીનું હોય. આજે કેટલાક લોકો દલીલ કરે છે, કે સૂર્યાભદેવે ભગવાનની પાસે આમ કર્યું તો મનુષ્યો પાસે કરવામાં અમને શો વાંધો હોય? સમજો. તમારી પાસે દેવ કરતાં ય વધારે કિમતી વસ્તુ રહેલી છે. જે મહાપુરુષને આપણે જે વસ્તુ અર્પણ કરીએ, તે વસ્તુ તેની યોગ્યતા સમજીને જ અર્પણ કરાય. મનુષ્યો પાસે દેવ કરતાં વધારે સરસ એવી ત્યાગની ઋદ્ધિ પડેલી છે. દેવો કહે છે, કે-ભલેને અમારી બાહ્ય ઋદ્ધિ ગમે તેટલી ચડિયાતી હોય, પણ મનુષ્યોની ત્યાગ ઋદ્ધિ આગળ તે ફિક્કી પડી જાય છે. કોઇ રાજા તમારા પર તુષ્ટ થાય તો તેને કંઇ ભેટ ધરવી જોઇએ એવો વિચાર તમને આવે. નગરશેઠ હોય તે ઝવેરાતનો થાળ ભરીને રાજા પાસે જાય. નગરશેઠની દેખાદેખી કરીને જો કોઇ સાધારણ માણસ ઝવેરાતના નજરાણાનો વિચાર કરે, તો તે તળિયે બેસી જાય. માટે સહુએ પોતપોતાનાં ગજા પ્રમાણે ભેટ કરવી જોઇએ. ભગવાન કહે છે, કે જગતમાં નગરશેઠના કરતાં યે વધારે ઊંચું પદ ધરાવનારા મનુષ્યો છે. અપેક્ષાએ દેવ કરતાં માનવની ઋદ્ધિ વખાણી છે. શાસ્ત્રકારો દેવની ઋદ્ધિનાં વખાણ કરતાં કહે છે, કે દેવાંગનાના કપાળમાં કરેલા એકએક ચાંદલામાં આખા જમ્બુદ્વીપની ઋદ્ધિ સમાઇ જાય છે. દેવોને ચડવા-ઊતરવાના બાજોઠોમાં અઢી દ્વીપની ઋદ્ધિનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તો પછી એ દેવોનાં વિમાનો અને આભરણો વગેરેની ઋદ્ધિ કેટલી હશે તેની કલ્પના તમે જ કરી લેશો. સરખામણી તો થવાની. તો સમજો. બાહ્ય ઋદ્ધિ દેવોની વધારે છે, પણ આભ્યંતર ઋદ્ધિ તો માનવની જ વધારે છે. દેવલોકમાં રહેતા દેવતાઓ પણ કહે છે, કે મનુષ્યોએ જે શક્તિ અને ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યા છે તે તેમની પાસે નથી. માણુસ જો ધારે તો વિષયોથી વિરામ પામીને વિરતિને અંગી-

કાર કરી શકે, જ્યારે દેવ ધારે તો યે ન કરી શકે. ચપટી વગાડીએ એટલા સમયમાં દેવો જમ્બુદ્વીપને ૨૧ વાર પ્રદક્ષિણા ફરી શકે, પણ એક નવકારશી અને એક દિવસનુ બ્રહ્મચર્ય પાળવાની શક્તિ તેઓમાં નથી. ભગવાને કહ્યું છે, કે '**देवावि तं नमंस्संति जस्स धम्मे सया मणो ।**' જેનુ ધર્મને વિષે, ત્યાગને વિષે સદાય મન છે તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. માટે કહો, જે ટાણુ દેવો પાસે છે તે તમારી પાસે નથી ? તો તમે કયા ભવનાં વખાણુ કરો છો ? બોલો ને ! અહીંથી ઊઠીને તમારે ક્યાં ઉતારા કરવા છે ? દેવો કહે છે, કે તેઓ મનુષ્યોના ત્યાગની ઋદ્ધિ પાછળ પાગલ છે. ભગવાન શું બતાવે છે ? વીતરાગ પાસેથી મનુષ્યો ભાવઋદ્ધિને, ત્યાગ–વૈરાગ્યની વાતોને સાંભળે છે તેવો શાસ્ત્રોમાં વારંવાર ઉલ્લેખ આવે છે. હે ભગવાન ! તમે બહુ સરસ પ્રવચન કર્યું. તમારી વાણી સાંભળ્યા પછી અમારો આત્મા ઠરે છે. અમે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનની શ્રદ્ધા કરીએ છીએ. નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન વડે જે આત્મશુદ્ધિનો માર્ગ બતાવે છે તે અમે મૂઢો અનુસરી શકતા નથી. જેમણે તીર્થંકરની વાણી સાંભળીને રોચવી એવા મુમુક્ષુઓને અમારાં કોટિ કોટિ વંદન છે. પણ, હે ભગવાન ! અમે તેવા નથી. સુબાહુ કુમારે શું કહ્યું હતુ તે ખબર છે ને ? તેણે કહેલું, "હું દેશ વિરતિ ધર્મને અગીકાર કરીશ. હે ભગવાન ! મારા જેટલો ઉઘાડ થયો છે તેટલો મને અગીકાર કરાવો." આના સિવાય બીજું શું હું આપને અગીકાર કરાવરાવુ ? મનુષ્યની પાસે ત્યાગ કરવાની અને વૈરાગ્યની શક્તિ છે. માટે નિરારંભી જીવન જીવવા માટે ભગવાનને ત્યાગનું ભેટણું કરે છે. તમે અમારા ઉપર તુષ્ટમાન થાઓ. સાહેબ ! આત્માનો બહુ સરસ માર્ગ બતાવી દીધો. હે દેવાનાં પ્રિયો ! તમને પૂર્વના પુણ્યે બુદ્ધિ મળી છે, પણ જો બુદ્ધિનો સત્યને માર્ગે ઉપયોગ ન થાય, તો ખોટનો વેપાર વધે. તમને તમારાં સગાં–સંબંધીઓ અને પત્ની–છોકરાં પણ બુદ્ધિશાળી માનતાં હશે. મિત્રો અને જનતા પણ તમારાં વખાણુ કરતાં હશે. પણ બુદ્ધિની કસોટીમાંથી કેટલા જણુ સફળતાપૂર્વક

બહાર નીકળતા હશે? તમને તમારી બુદ્ધિ માટે માન અને અભિમાન હશે; પણ જો એ બુદ્ધિ પ્રામાણિકપણે વીતરાગના માર્ગે ન વળે, તો તે ફોતરાં જેવી તુચ્છ કહેવાય તમે શું કરી રહ્યા છો? ફોતરાં કાઢનારના હાથમાં સારભૂત વસ્તુ ન આવે. જેની પ્રવૃત્તિ સારભૂત ન હોય, તેનુ જીવન વ્યર્થ છે. જ્ઞાનીઓ શું કહે છે? તમારી બુદ્ધિને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના ઉપયોગમાં જોડો, તો કદાચ સારભૂત પદાર્થ નીકળે; પણ જો બુદ્ધિનો સદુપયોગ નહિ કરો, તો ફોતરાં કાઢવા જેવું થશે. હે દેવાનાં પ્રિયો! તમે તમારા જીવનમાં એવી કઈ પ્રવૃત્તિ કરી, જેના માટે તમે ગૌરવ લઇ શકો? તમે એવી કઈ સંપત્તિ મેળવી કે જે સદાકાળ તમારી સાથે રહેશે? ચક્રવર્તી જો ચક્રવર્તીપણાના ગુમાનમાં વિષયનો દાસ થઇને રહે, તો તે પણ નરકની ગતિમાં જાય. માટે વિચાર તો કરો.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, જેની હાકલ ૭ ખંડમાં વાગતી હતી, તેમનાં જન્મની આજે અષ્ટમી છે. શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકામાં રહેતા હતા. જે વખતે દ્વારકાનો દાહ થયો, ત્યારે ત્રણ જણ સિવાય જીવતું કોઇ બહાર ન નીકળી શક્યું. જે વખતે કર્મ જોર કરે છે તે વખતે ઘંટીમાં પિલાવું જ પડે છે. એ શ્રીકૃષ્ણનુ જ્યારે પુણ્ય વધ્યું, ત્યારે દેવોએ સોનાની દ્વારકા બનાવી દીધી; અને જ્યારે પુણ્ય ખૂટયું, ત્યારે તેમને કોઇ પાણી પાનાર પણ ન મળ્યું! એ મહા પુરુષે જન્મી ય જાણ્યું અને મરી પણ જાણ્યું. કર્મની ગહન ગતિ તો જુઓ! સત્યભામા શ્રીકૃષ્ણનાં પત્ની હતાં અને રાજુલ નેમિનાથનાં. બન્ને સગી બહેનો થાય. કંસ અને અતિમુક્ત કુમાર બન્ને સગા ભાઇઓ હતા, પણ બન્નેની પ્રવૃત્તિમાં કેટલું અંતર પડી ગયું! આકાશ પાતાળ જેવડું! બન્ને માનવ હતા, પણ કઇ કોટિના? કંસનાં દેવકીજી કરીને એક બહેન હતાં. તેમણે એક પછી એક એમ આઠ રત્નોને જન્મ આપ્યો. પણ એમાંના સાત મોક્ષમાં પધારી ગયા. સાતમા શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ અને આઠમા ગજસુકુમાર. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ આવતી ચોવીસીમાં અમમ

નામના બારમા તીર્થંકર થશે. એવુ તે શ્રીકૃષ્ણે વાસુદેવના ભવમાં શુ કર્યું હતું, જેથી તે બારમા તીર્થંકર થવાના ? જે સમયે ભગવાન નેમિનાથ અને તેમના ૧૮૦૦૦ સાધુ-સાધ્વીઓ દ્વારકામાં પધાર્યાં, ત્યારે નગરીની શોભા કેવી સરસ લાગતી હશે ! આવડા મોટા ઉપાશ્રયમાં બે મોટાં થાણા હોય અને જો નવ દસ બેસતાં હોય, તો કેવુ ભવ્ય દૃશ્ય લાગે એ તો તમે પ્રત્યક્ષ પણ કરી શકો છો. પણ એ ભવ્ય કોને લાગે ? જે ભવિ હોય તેને જ. આજે તો શાસનમાંથી સાધુઓ ઘટતા જાય છે તમે જો ઘરકામમાથી સમય કાઢી અર્પણ નહિ કરો, તો શાસન કેવી રીતે ચાલશે ? બંધુઓ ! તમે વિદ્યાલયો ખોલ્યાં, કોલેજો સ્થાપી, સંસ્થાઓ ઊભી કરી, આજનુ જ્ઞાન આપવા માંડયું; પણ સાધુસંસ્થામાં વધારો કરે એવી કઇ પ્રવૃત્તિ કરી ? તમારું ચાલે તો કોઇ પહેલ કરે તો તેની પ્રવૃત્તિને ભાગી ફોડી નાખો. તમે કહેશો, સાહેબ ! માટુંગા જેવુ ક્ષેત્ર છે તો સારું ચોમાસું આપો. પણ ઘરમાથી કંઇ કાઢવું નથી. તો પછી સારુ કયાથી મળે ? વહુને પરણ્યે સાત વર્ષ થઇ ગયાં હોય અને જો સીમંત આવ્યું ન હોય, તો સાસુ-સસરાને ઊંઘ ન આવે. વહુને ભુવા પાસે લઈ જાય અને પથ્થર તેટલા દેવ બનાવે. પણ શાસનમાં જો કંઈ ઘટે તો તમારું એક રૂવાડું યે ફરકવાનુ નહિ. છેવટે એટલું તો કરો, કે જે ઘરમાં કોઇ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તો તેનો વિરોધ ન કરવો. એવી પ્રતિજ્ઞા કરો. તમારામા જો શાસન પ્રત્યે પ્રેમ, ધગશ વગેરે હોય, તો કંઈ નહિ તો વર્ષે એકને તો તૈયાર કરો, જેથી શાસનની ઉન્નતિ વધે શ્રીકૃષ્ણે તેમની આઠ આઠ પટરાણીઓ અને પ્રદ્યુમ્ન જેવા લાડકા કુમારો અને કુમારિકાઓની ભેટ ભગવાનને આપી. શ્રીકૃષ્ણને શું પોતાના પરિવાર ઉપર તમારા જેવો પ્રેમ નહિ હોય ? પણ તે માનતા હતા, કે "મારા શરણે તો ભયની સંભાવના છે; પણ જો ભગવાનના શરણે જશે તો એમનું કલ્યાણ થશે. ત્રાણ, શરણ તો ભગવાન નેમિનાથ છે" એટલા માટે તો શ્રીકૃષ્ણે બધાંનુ અર્પણ કર્યું અને દીક્ષા અપાવવા તૈયાર થયા.

જ્યારે શ્રીકૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે પ્રજાજનો શ્રીકૃષ્ણને કહે છે, "આપનાં બેઠાં આપની રાણીઓ ચૂડા ઉતારે તે સારુ ન લાગે." એક કવિએ પણ ગાયું છે, કે—

"હાથ જોડી, માન મોડી, રાજાજીને લાગે પાય,
રુક્મિણી સરીખીને આજ્ઞા આપી તે સારું કેમ કહેવાય?"

"બત્રીસ હજાર રાણીઓમાં મુખ્ય આઠ પટરાણીઓ ઊઠીને સંયમનું વ્રત લે તે સારું ન કહેવાય. તમારી પટરાણીઓ ઘેર ઘેર ભિક્ષા લેવા નીકળશે તે શું સારું કહેવાય?" પ્રજાજનોને પ્રત્યુત્તર દેતાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે :

"કહેનારા તો કહીને રહેશે, મારી રજા થઇ;
સંયમ લઇને વિચરશો તો મુક્તિ જોશો સઇ."

આ ભાવનાથી શ્રીકૃષ્ણે તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું. ત્યારે આજે તો સારું કરનારને રોકનાર પડ્યા છે; અનુમોદન આપવાવાળા વિરલા છે. માટે ધર્મને સાધો અને કર્મને તોડો. કર્મને તોડવા માટે તો શ્રીકૃષ્ણે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. તે શ્રીકૃષ્ણની આજે તમારી આગળ વાત કરવી છે. સાથે સાથે તમને ઉપદેશ પણ મળી જશે. શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે ગર્ભમા હતા, ત્યારે તેમની માતાને દર્પણમાં પોતાનું મુખ જોવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો. દાસીએ અરીસો આણ્યો. અરીસાને દૂર ફેંકી તેણે મ્યાનમાંથી તલવાર કાઢી તેમાં પોતાનું મોઢું જોયું. તેને થયું, કે તેનો સુપુત્ર પરાક્રમી થશે. સારું બાળક આવવાનુ હોય તો સુગંધી પદાર્થો ગર્ભિણીને ગમે અને નઠારૂં બાળક આવવાનું હોય તો માટી વગેરે ખાવાનું મન થાય. સવા નવ માસે શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયો. ઉત્તમ પુરુષનો જન્મ મધ્ય રાત્રિએ થાય. વસુદેવને જાણ કરવામાં આવી. છ-છ બાળકો કંસના ભયે બદલી ગયાં છે તેનો ભય દેવકીજીના હૃદયમાં છે. છ-છ બાળકે માતાને સંતાનનો લહાવો લેવાનો લાભ મળ્યો નથી. આવા પરાક્રમી બાળકનો જન્મ થાય અને તેને જો બરાબર પાળીએ નહિ, તો રાજ્યની વૃદ્ધિ શી રીતે થાય? તે જ વખતે નંદ અને યશોદાને ખબર આપવામાં આવી. અહીં બે મહિનાનો ફેર

નાખ્યો, જેથી કંસને વહેમ ન આવે; કારણ કે કંસ જાણતો હતો, કે દેવકીજીનો સાતમો ગર્ભ તેનો મારનાર થશે. કંસે પૂરેપૂરો જાપતો રાખેલો. ઉગ્રસેન ચોકી કરી રહ્યા છે. જેવો વાસુદેવનો જન્મ થયો કે તેવા જ વસુદેવ બાળકને સૂંડલામાં નાખીને નંદને ત્યાં જવા નીકળી પડ્યા. બધા ઊંઘતા હતા. મહાપુરુષનો પ્રતાપ તો જુઓ! વાજિંત્રો વાગ્યાં, તો પણ કોઇને ખબર ન પડી. ઉગ્રસેને પૂછ્યું, "આ કોણ છે?" વસુદેવે કહ્યું, "તને છોડાવનાર છે." એમ કહીને જમુના નદીને કાંઠે આવ્યા. નદી તો બે કાંઠે ભરપૂર છે. તેને શ્રીકૃષ્ણના પગનો અંગૂઠો અડકાડયો કે જગ્યા થઈ ગઈ અને વસુદેવ નદી પાર કરી ગોકુળમાં આવ્યા. દેવકીજીને પાનો ચડયો છે પણ પાનો કોને ચડે? સગી મા હોય તેને ચડે, પાવૈયાને નહિ. ત્યારે સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પાના કોને ચડે? તમે અધર્મને માર્ગે જતા હો, black-market (કાળાં બજાર) કરી લાખો રૂપિયા લાવો, તો તમારાં સ્ત્રીપુત્રાદિકને આનંદ થાય, પણ તમારા ગુરુને તો દુઃખ જ થાય. આ ઠેકાણે ગુરુ અને ગુરુણી તમારું રક્ષણ કરનાર છે. આઠ પ્રવચન માતા એ જ તમારી સાચી માતા છે. એ માતાના ઉત્સંગમા આળોટનાર બાળક તેજસ્વી હોય. પણ જ્યાં દયા મનાનુ ખૂન થતું હોય, ત્યા એવું બાળક ડગ પણ ન માંડે; જ્યા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનુ સામ્રાજ્ય હોય, ત્યાં તે કોઇ કાળે જાય નહિ. ગોવાળને ઘેર જેમ જશોદા માતા શ્રીકૃષ્ણનુ રક્ષણ કરે છે, તેમ અને તેનાથી પણ વિશેષ પ્રવચન માતા તમારું રક્ષણ કરે છે. ગોવાળને ઘેર શ્રીકૃષ્ણ મોટા થયા અને માતા જશોદાએ પોતાના પેટના પુત્ર કરતા વધારે લાડથી તેમનુ લાલન-પાલન કર્યું. ધન્ય છે એ જશોદા માતાને! આજે જો કોઈની મા મરી ગઇ હોય અને નવી મા આવે, તો તે આવી સંભાળ લેવાની ખરી? ત્યારે ગોપને ઘેર રહેલી બાઇનુ વર્તન જુઓ! પોતાના પેટના દીકરાઓ અને શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચે તેમણે કશો ભેદભાવ રાખ્યો નથી. અને આજની માતાઓ જુઓ! પોતાના સગા દીકરાને કેસરિયા દૂધના વાટકા અને

ઓરમાનને છાસનો યે વાટકો માંડ માંડ આપશે. શું આવું તમારા જોવામાં નથી આવતું ? જશોદાએ પોતાના અને પારકા વચ્ચે સહેજ પણ difference (અંતર) રાખ્યા સિવાય સરખા પ્રેમથી બધાયનું લાલનપાલન કર્યું. માટે આજની બહેનો પણ માતા જશોદાના દૃષ્ટાન્તને અનુસરે. તેમ થશે તો પ્રત્યેક ઘરમાં કલહ, અદેખાઇ અને કંકાસને સ્થાને શાન્તિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાશે.

આજે વૈષ્ણવો સ્થળે સ્થળે શ્રીકૃષ્ણજન્મ ઊજવશે. આપણે શ્રીકૃષ્ણની આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિઓ વખાણી, ત્યારે અન્ય દર્શનીઓ તેની લીલા વખાણે છે. પણ શ્રીકૃષ્ણે તો તીર્થંકર કર્મ બાંધ્યું છે. એમણે પટરાણીઓ અને કુમારકુમારીઓને ભગવાનને ખોળે અર્પણ કર્યાં અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયા. શ્રીકૃષ્ણનાં વખાણ થાય છે, કારણ કે તેમણે છ વસ્તુઓનું હરણ કર્યું છે. કાળી નાગનો નાશ એટલે અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા વગેરેનો તેમણે નાશ કર્યો છે. ભગવાન કહે છે, કે શ્રીકૃષ્ણે તો છ વસ્તુઓનુ હરણ કર્યું, પણ જનતામાં તો આ છ એ શત્રુઓ ભરેલા છે. આ શત્રુઓ છે: કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર, લોભ અને ઇર્ષ્યા. આ શત્રુઓને તમે હણો. શ્રીકૃષ્ણે તો એક હજાર ફણાવાળા સર્પને હણ્યો; પણ આપણામાં તો લાખ ફણાવાળા સર્પો ભર્યા છે, તેમને હણવાના છે. વાસનાને ભગવાન લાખ ફણાવાળો સર્પ કહે છે, કારણ કે હજી જ્યાં એક વાસના પૂરી થઈ થઇ નથી, ત્યાં બીજી પોતાનું માથું ઊંચકે છે. માટે જ ભગવાનને બોલવું પડ્યું, કે—

इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किंचमिमं
अकिञ्चम् ।
तं एवमेवं लालप्यमाणं हरा हरन्तित्ति कहं पमाओ ॥

જગતના જીવો તો આવી જ માન્યતાથી ભરેલા પડ્યા છે, કે "આ મારું છે અને આ મારી પાસે નથી. આ મેં કર્યું અને આ મેં નથી કર્યું અને. રૂપિયા તો રળ્યો, પણ અદ્યાપિ તેને યોગ્ય એવો

બંગલો બંધાવ્યો નથી. બંગલો તો છે, પણ મોટર હજી આવી નથી. મોટર તો છે, પણ વરવહુ સાથે બેસીને હજી ફરવા નીકળી શક્યાં નથી. ફરવા તો નીકળ્યાં છીએ, પણ આ બધાનો વારસદાર હજી જન્મ્યો નથી. દીકરો તો છે, પણ વહુ હજી ઘેર આવી નથી. વહુ તો આવી, પણ સેવા કરવાને બદલે ઊલટી મારી પાસે સેવા કરાવે તેવી છે." આમ, હૈયાહોળીમાં જિંદગી પૂરી થઈ જાય છે; તો પણ, હે પ્રમાદીઓ! તમે જાગતા કેમ નથી? કાળનું ચક્ર અવિરત ગતિએ તમારા મસ્તક પર ફરી રહ્યું છે. માટે ચેતો! જાગ્રત થાઓ! મરણને શરણ તો એક દહાડો અવશ્ય થવાનુ જ છે.

"કાળ ચક્ર ફરે છે, એક દિન જાવુ છે, ભૂલ મત જાના,
હો જીવ! ભૂલ મત જાના"

માટે, ભાઇઓ! ભૂલશો નહિ. કાળનું ચક્ર માથા પર ફરી રહ્યું છે. કયારે ઉપાડીને ફેંકી દેશે, તેની કોઇને ખબર નનથી. માટે વાસના રૂપી કાલીય નાગને મારી મુક્ત બનો. વાસનાનો ત્યાગ કરો. હવે શું આવશે તે આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

વ્યાખ્યાન ૫૪ મું

[સોમવાર, અધિક શ્રાવણ વદી ૧૦]

રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. સુધર્મા દેવલોકમાથી સૂર્યાભદેવ વિમાનમા પ્રભુ મહાવીરને વાંદવા આવ્યા હતા. વાંદી, નમસ્કાર કરીને ભગવાનને છ પ્રશ્નો પૂછીને પોતાનો નિર્ણય થતાં તેમનો આત્મા ઉલ્લાસે ચડી ગયો. ઉલ્લાસમા ચડી ગયા પછી ૩૨ બંધનાં નાટકો પાડ્યાં. પછી જે વૈક્રિય રૂપની લબ્ધિ કરી હતી તેને પાછી સંકેલી લીધી. ભગવાન આ બધુ જાણતા હતા. આ બધુ આગળ બતાવી દીધુ છે. દેવ પાસે ત્યાગ અને ધર્મ કરવાનું સામર્થ્ય નથી. એટલે ભક્તિના વેગમાં આવી પોતાની પાસે જે હતું,

તે તેમણે બતાવી દીધું. હવે, એ વસ્તુઓ શાથી મળે છે તે બતાવીશું. સૂર્યાભદેવ સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ છે એટલે તે વિચાર કરીને ધર્મનું માહાત્મ્ય બતાવે છે. પૂર્વે જે આત્માઓ ધર્મને ગ્રહણ કરે છે, ત્યાગ અને વૈરાગ્યનું સેવન કરે છે અને ભગવાનના મુનિઓ પાસેથી દેશવિરતિ-પણું અંગીકાર કરે છે, તેવા આત્માઓને પણ હજી કર્મબંધ રહે છે. કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતો નથી. જેમનુ આયુષ્ય પૂરું થાય છે અને કર્મો વધારે હોય છે, તેમને દેવલોકમાં જવું પડે છે. દેવભવમાં આવી ઋદ્ધિ શાથી પામે છે? જે જીવો પૂર્વે મળેલા સમયનો સદુપયોગ કરે છે, તેને વ્યર્થ ન ગુમાવતાં ધર્મની આરાધનામાં ગાળે છે, તેઓને આવી ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાન કહે છે, હે જીવો! હે ભાઇઓ! વ્યર્થ વસ્તુઓ પાછળ તમારો કિમતી સમય વેડફી નાખશો, તો તમારે પસ્તાવાનો વખત આવશે. આવો અમૂલો અવસર વારે ઘડીએ આવતો નથી. હીરા જેવી કિમતી વસ્તુને છોડીને કાચને મૂર્ખ સિવાય કોણ સંઘરવાનુ હતું? જિનેશ્વર ભગવાન કહે છે, હે ભાઇઓ! હીરા જેવી મહાર્ઘ ધર્મની આરાધનાને મૂકી વિનાશી વસ્તુઓ પાછળ શીદને તમે તમારો સમય વેડફી રહ્યા છો? માટે ભાનમાં આવો. તમે કોણ છો તે વિચારો. તમે આત્મા છો. આત્મા તો અજર અમર છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તમારી પ્રવૃત્તિ હોવી જોઇએ. Brothers! ભાઇઓ! તમારી પાસે સદા કાળ ટકી રહે એવી કઈ સંપત્તિ છે? બોલોને, કે જેના કારણે તમે ગૌરવ અનુભવી શકો. ભગવાન કહે છે, કે જે અમે પ્રાપ્ત કર્યું છે તે સનાતન સત્ય છે; અને જે તત્ત્વો અમારી પાસે છે તે ચિરસ્થાયી છે. એ તત્ત્વો ક્યાં છે, કે જેની દુનિયા પ્રતીતિ કરે છે અને જેના માટે મુમુક્ષુઓ સર્વસ્વનું અર્પણ કરી દે છે? જેના મુખ પર દીપ્તિ છે, જેના આત્મામાં તેજ છે, જેની કિંમત મહાપુરુષોએ આંકી છે તે કામને શાસ્ત્રકારોએ સર્વલક્ષી અને સર્વ-ભક્ષી કહ્યો છે; પણ આવા કામની સામે અખંડ રીતે ટકી શકે એવું તત્ત્વ કયું છે? તે વસ્તુ, ભગવાન કહે છે કે, તમારો અજર અને

અમર આત્મા પોતે જ છે. કોહિનૂર હીરાને કદાચ તમે જોયો નહિ હોય, પણ તેનુ નામ તો તમે સાંભળ્યું જ હશે. ત્યારે હીરાને દેખનાર કોણ હોઈ શકે? જેને ચક્ષુઓ છે તે જ હીરાને જોઈ શકે. આંખ હોય પણ પરીક્ષા કરવાની સૂઝ ન હોય તેને મન તે હીરો કાચ જ છે. પરખ હોય તો હીરો. તેમ આત્મા કોહિનૂર હીરા જેવો છે. સમ્યગ્દષ્ટિ ઝવેરીઓએ એ હીરાનુ મૂલ્ય આંક્યું છે, જ્યારે મિથ્યાદષ્ટિ અને અજ્ઞાનીઓને એની સાચી કિંમતની જાણ નથી. માટે, ભગવાન કહે છે, કે–તમને ઝવેરી બનવા માટે આ અવસર મળ્યો છે. ઝવેરી સિવાય હીરાની પરખ કોણ કરી શકે? હીરા જેવા અજર અમર આત્માની કિંમત તમારે ઝવેરી બનીને આંકવાની છે. બાહ્ય જીવન ટકાવવા માટે તમે કોઈને આગવડ તો નથી કરતા ને એવું તમારે પોતાને સદાય પૂછતા રહેવુ જોઇએ. આવા વિચાર કોણ કરે? જે સાચો સમ્યગ્-દષ્ટિ હોય, તેને જ આવા વિચાર આવે. પોતાનાં માની લીધેલાં સુખની ખાતર જો બીજાને અગવડમાં મુકાવું પડતું હોય, તો તે તેની mistake (ભૂલ) છે, એમ સમ્યગ્દષ્ટિ વિચારે. સમ્યગ્દષ્ટિ સાચાને સાચું માને છે, જ્યારે મિથ્યાદષ્ટિ સાચાને ખોટું માને. આ દશામા, હવે, આપણે ક્યાં સુધી રહેવું છે? આ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરીને સૂર્યાભ દેવભવમાં આવેલ છે, અને આવીને તેણે ૩૨ પ્રકારનાં નાટકો બતાવ્યાં. ચાર ગતિઓમાં જીવને પરિભ્રમણ કરવુ પડે છે, જ્યારે મોક્ષગતિમાં જીવ સ્થિર થાય છે. એ પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે તો આ માનવભવ મળ્યો છે. ભગવાન કહે છે, કે અધર્મના ભાવ કરશો તો અધમ ગતિમાં જવું પડશે. આ ભવ કંઇ અધમ ગતિમાં જવા માટે મળ્યો નથી. માટે લાભ લો. આત્મસ્વભાવની પ્રાપ્તિ નરક, તિર્યંચ કે દેવગતિમાં શક્ય નથી. દેવગતિમાં પુણ્યનાં ફળનો એવો તો વેગભર્યો પ્રવાહ વહે છે, કે ધર્મરૂપી બીજ તેમાં તણાઇ જાય છે. વ્યવહારમાં કોઇ પુણ્યશાળીને ૨૪ કલાક એ જ નાટકો, એ જ સિનેમાઓ, એ જ મોજમજાહનાં સાધનો હોય. ધર્મની વાત તેને સૂઝે જ નહિ. કોઇ મહાન જ આમાં અપવાદ રૂપે હોય.

નરકમાં રહેલાને તો દુઃખ ને દુઃખ જ સળગાવી રહ્યું હોય છે. ત્યાં ધર્મનું શ્રવણ કરાવનાર કોઈ હોતું નથી. ઔદરિક શરીર સાધન પ્રધાન છે. આ કારણે મનુષ્યભવમાં ધર્મ કરવાનો chance–અવસર મળ્યો છે. આ અવસર પુનઃ પુનઃ મળવો દુર્લભ છે. લાડી, વાડી, ગાડી વગેરે તો ફરીથી પણ મળશે, પણ કર્મથી છૂટવાના અવસરો આત્માને પુનઃ પુનઃ મળવા મુશ્કેલ છે. માટે અવસરને વધાવી લો અને જિંદગીના લહાવા લૂંટી લો. Life is a shadow–જીવન તો એક છાયા છે. પડછાયો ક્યારે અદૃશ્ય થઈ જશે તેની ખબર નથી; પણ તમે નવરા પડો ત્યારે આ બધું વિચારવાની તક મળે ને? દેવલોકના દેવો એવા તો કામોપભોગમાં મગ્ન છે, કે તેમને બીજું કંઈ વિચારવાનો અવકાશ જ નથી. પૂર્વના પુણ્યે કરીને જે કંઈ ઇચ્છે તેની તરત જ પૂર્તિ થાય છે. ત્યાં તો અમીના ઓડકાર આવે. ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય તો ૩૩ હજાર વર્ષે સુધી આહારની ઇચ્છા થાય. ભગવાન કહે છે, કે જેટલા સાગરોપમનુ આયુષ્ય હોય તેટલાં હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા થાય એવા પુણ્યનાં કલ્પવૃક્ષો દેવોને ફળ્યાં છે. દેવને આહારની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેઓ આ કામ શુભ પુદ્દગલોની સહાયથી કરે છે. તક મળે તો વિચાર કરે ને? પણ તેઓના ભોગમાં આંતરો પડતો જ નથી. જ્યારે મનુષ્યની ઇચ્છાની પૂર્તિ થતાં સમય લાગે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે–તમને ચા પીવાની ઇચ્છા થઈ. નોકરને જલદી ચા બનાવવાનો તમે હુકમ કર્યો. પણ પેલા નોકરને તો પ્રાયમસ પેટાવવો પડે, પાણી ઉકાળવું પડે, ચા નાખવી પડે. એમ તમારી ઇચ્છા અને એની પૂર્તિ વચ્ચે કેટલોય સમય જાય છે. ત્યારે સમજો. આંતરો પડતાં, વસ્તુ પ્રાપ્ત ન થતાં, સમજુને વિચારવાની તક મળે. દેવોની ઇચ્છા સદ્ય પુરાય છે અને મારી ઇચ્છા કેમ જલદી પૂરી થતી નથી એવા વિચાર આવે. આ વિચારથી જીવને બોધ થાય તો તે ચાને પડતી મૂકવાનો. તેને થશે, કે–ચાલો, ત્યાગનું ટાણું મળ્યું. મનુષ્યભવમાં જ ધર્મ સંમુખ બનવાનો અવસર મળે છે. ટાપટીપમાં વખત ન ગુમાવતાં જિનવાણી

સાંભળવા જવાનું આ ટાણુ મળ્યું છે. મનુષ્યગતિ એ તો પ્રધાન ગતિ છે. ભગવાન મનુષ્યગતિનાં આટલાં બધાં વખાણુ કરે છે તેમાં પણુ મહાન રહસ્ય છુપાયેલુ છે. ઋષભદેવ ભગવાનનું આયુષ્ય કેટલું હતુ? ૮૪ લાખ પૂર્વનુ; અને અત્યારનું વધારેમા વધારે આયુષ્ય કેટલું? સો વરસનુ. માટે, ભગવાન કહે છે, કે સમજીને સમાઈ જાઓ તો કુંડામાં રત્ન છે. પણુ રત્ન લેશે કોણુ? રત્ન લેવાના આ અવસર–આ ટાણાં ફરીથી નહિ આવે. અવસરનો લાભ લેવાની ઇચ્છાવાળા સૂર્યાભદેવ નાટક પૂરું કરીને ભગવાનને કહે છે, "ભગવાન! હુ મારે સ્થાને જાઉં છુ. ભગવાન! એ સ્થાને પણુ હુ કંઈ શાશ્વત રહેવાનો નથી." આજકાલ તો માણુસ એમ માનતો થઇ ગયો છે, કે જે સ્થાને તે આવ્યો છે તે સ્થાનેથી તેને પાછા ફરવાનુ જ નથી. દરેકને એમ જ થાય છે, કે અહી જ કાયમ રહેવાનુ હોય તો કેવુ સારું! થાય છે ને? હા, તો ત્યાં શુ દુ:ખ છે અને અહીં શુ સુખ છે? પણુ, ભાઈઓ! ભયંકર સગડીમા ધીખી રહ્યા છો. સુખનુ નામ પણુ નથી. અમનચમન ક્યાં સુધી? જ્યાં સુધી યમરાજનુ તેડું નથી આવ્યું, ત્યા સુધી જ ને? પછી તો મુસાફરી કરવાની જ છે. એક કડીમાં કહ્યું છે, કે—

"દુનિયા તણુા મુસાફિર, આખિર જરૂર જવાનો;
મિલકત ને દેહ મૂકી, પળમાં થશે રવાનો."

હે મુસાફિર! આ ફાની દુનિયા અને દેહને છોડીને એક દિવસ તો તારે અવશ્ય જવાનુ છે. તે સમયે પુણ્ય અને પાપના પોટલા સિવાય અન્ય કંઇ તારી સાથે નહિ આવે; અને એકલા એક જ પળમાં રવાના થવુ પડશે. નાડી ધબકારા મારતી હશે, શરીરમાં શક્તિ રહી નહિ હોય, ગંભીર અને મહત્ત્વના કામો બાકી હશે, તો પણુ જવુ જ પડશે. પૈસાની લાંચ ત્યારે કશા ઉપયોગમા નહિ આવે.

"વકીલાત ત્યાં ન ચાલે, કોઇ લાચ પણુ ન ઝાલે,
જજમેન્ટ ત્યા ન મળતાં, મુકરર જગે જવાનો."

કોઇની વકીલાત ત્યારે ચાલશે નહિ. ચાલે ખરી? કોઇ લાંચને હાથ પણ નહિ અડકાડે. અહીં તો તમારી વકીલાત કરવાવાળા નીકળશે, લાંચ લઇને તમારું કામ કરી આપવાવાળા પણ મળી આવશે, પણ યમના દૂતો ન તો વકીલાતને સાંભળશે કે ન તો લાંચથી લોભાશે. અહી તો જ્યારે છેલ્લા શ્વાસ ચાલતા હોય ત્યારે "બોલાવો વકીલને, કરો વિલ (will), થાય સીલ (seal)." હે દેવાનાં પ્રિયો! તમારી દયા-જનક સ્થિતિ તો જુઓ! શું જોઇને તમે સંસારમાં બેસી રહ્યા છો? શું દરિયા લાડવા જેવા તમને વૈરાગ્ય કેમ આવતો નથી? નજરે નિહાળી રહ્યા છો, જ્ઞાનીઓ પોકારી પોકારીને ચેતવી રહ્યા છે, છતાં આત્મસંશોધન પ્રત્યે દૃષ્ટિ કેમ જતી નથી? "એ કાળનું કટક ચડયું. ગામમાં ગોકીરો થયો. હાટડીએ હડતાળ પડી. ગુરુઓ! દરવાજા બંધ કરો, મહારાજને બોલાવો. માંગલિક સંભળાવો!" પણ કેવી રીતે સંભળાવે?

એક સદ્‌ગૃહસ્થ હતા. તેમને એક જીવલેણ રોગ લાગુ પડચો. તેની પત્ની શાણી હતી. તે દરરોજ સમજાવે, કે—

આ તો પંખીડાનો મેળો, આ તો દુઃખ-દરિયાનો મેળો,
કોઇ આજ જશે, કોઇ કાલ! —આ તો૦...

"આ તો પંખીનો મેળો છે. જીવન તો દુઃખદરિયાનો મેળો છે. કોઇ કાલે, તો કોઇ આજે ઊડી જશે. માટે, આખો દિવસ કામમાં એવા મશગૂલ રહો છો, કે ભગવાનનું નામ પણ યાદ નથી આવતું. વ્યસનોને વહાલાં ન કરો. થોડુંક ધર્મ પ્રત્યે પણ લક્ષ આપો." શેઠ જવાબ આપતાં કહે છે, "અરે! ધર્મની પૂંછડી ન જોઇ હોય તો! તું મારા ઘરમાં જ્યારથી આવી છો, ત્યારથી ભકતાણું જ કરવા માંડયું છે." ત્યાં બાઇનો પિતા આવ્યો. શેઠ સસરાને કહે છે: "તમારી દીકરી જ્યારથી મારા ઘરમાં આવી છે, ત્યારથી મારો સંસાર બગડી ગયો છે. મારા મિત્રને ત્યાં જવા માટે સાથે આવવાનું કહું તો કહેશે, કે મારે સામાયિક કરવું છે કે ઉપાશ્રયે જવું છે. હું કોઇ સરસ

સિનેમા જોવા જવાનુ કહુ તો કહેશે, કે તેના કરતાં ગુરુદર્શન કરવા ચાલો ને...આમ છે, એટલે અમારા બેનો મેળ ક્યાંથી ખાય ?" આ સાંભળી શેઠાણીએ કહ્યુ, " નાથ ! અહીંથી ઊપડયાં એટલે હું તમારી નથી " શેઠ નવરો પડે ત્યારે તિજોરીમાનાં નાણાં ગણે કાં તો ભાઇબંધોને ભેગા કરી ગંજીપાની રમતો રમે. આમ ને આમ બધો સમય વ્યતીત કરે. જીવને કંઇ ધંધો તો જોઇએ ને ? તેને કેન્સરનો રોગ થયો છે. સ્ત્રીને તે કહે, " શાન્તિ થાય તેવુ કંઈ સંભળાવ. " સ્ત્રી કહે, " નાથ ! મેં તો તમને આખી જિંદગી જિનેશ્વરની વાણી સંભળાવી; પણ તે તમારે ગળે ન ઊતરી. તો હવે પાણી ક્યાંથી ઊતરે ? તમે કહો તો મહારાજને બોલાવું." બાઇ મહારાજને બોલાવી લાવી. મહારાજનો ધર્મ છે, કે કોઈનું ભલુ થતું હોય ત્યાં જવું. મહારાજ કહે, " ભાઈ ! આરંભ અને પરિગ્રહ—તેમાં તને જેટલી જરૂરની હોય તેટલી રાખીને બાકીનાં પચ્ચખાણ કરી લે. " રસ્તામાં વાજિંત્રો તો વાગતાં હોય તો ભડકે ને ? તેમ પચ્ચખાણની વાત આવતાં આજ-કાલના યુવકો ભડકે છે. શેઠ પણ પચ્ચખાણની વાત સાંભળી ભેંસ જેમ ભડકયા. યાદ રાખજો, કે સૂત્ર વ્યાખ્યાન વિના આત્મા ભૂત-કાળમાં તર્યો નથી, વર્તમાનમાં તરવાનો નથી અને ભાવિમાં તરશે નહિ. માટે ઘડી બે ઘડીનાં પ્રત્યાખ્યાન કરી લો. તો જીવન સુંદર બની જશે. " ભાઇ ! જીવનમાં વ્યસનો તો ખૂબ સેવ્યાં. હવે એને છોડવાનો વખત આવ્યો છે. " ત્યારે પેલા રોગી શેઠ પૂછે છે, વ્યસનો કયા ? વ્યસનો કેટલા ?

द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या पापर्धि चौर्यं परदारसेवा।
एतानि सप्तानि व्यसनानि लोके घोरातिघोरे नरके पतन्ति ॥

આટલું કહીને ગુરુ મહારાજ તો ગયા. આયુષ્ય પૂરુ થવાનો વખત આવી લાગ્યો. શેઠની શ્રદ્ધા ફરી ગઈ છે. પત્નીને કહે છે, " એક બીડી આપ તો. " બાઈ કહે છે, "નાથ ! **अरिहंताणं** બોલો !" શેઠ કહે છે, " બળ્યા તારા અરિહંતાણં." સ્ત્રી કહે છે, "નાથ ! એવુ

ન બોલો. **नमो सिद्धाणं** બોલો." "એ સિદ્ધની પૂંછડી, મારો જીવ શીદને ખાય છે? મને બીડી દે ને!" આખી જિંદગી જેણે વ્યસન વહાલાં કર્યા છે, તેને ભગવાનનું નામ અંતકાળે પણ યાદ આવવું મુશ્કેલ છે. માટે જ, ભગવાન કહે છે, કે આત્માની આરાધનામાં પણ સર્વ પ્રથમ તો વ્યવહારશુદ્ધિ જરૂરી છે. માર્ગાનુસારીમાં આત્મા હજી આવ્યો નથી, તો સમ્યગ્દર્શનની વાત કેવી રીતે કરવી? જ્યાં સુધી તમારા વ્યવહારનાં ઠેકાણાં ન હોય, ત્યાં સુધી સમ્યક્‌ની શુદ્ધિ ક્યાંથી થાય? તમારા વ્યવહારમાં તો ગોટાળાઓ છે. દરેકને કંઇ એક જ ઇન્જેક્શન ન અપાય. જેનો જેવો રોગ, તેને તેવું ઇન્જેક્શન અપાય. અશક્ત એવા દર્દીને વિટામિન ખવડાવીએ, તો તે સશક્ત બને. પણ જો સશક્તને આપીએ તો અવળું પણ પડે. જેની વ્યવહારશુદ્ધિ થઈ નથી તેની આગળ નિશ્ચયની વાત કરીએ, તો તે ક્યાંથી ગળે ઊતરે? મનુષ્યભવમાં ક્યારે અવાય? સાત પુદ્‌ગલ પરાવર્ત પછી માનવભવ મળે. ભમતાં ભમતાં વચમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીનો કાળ વહી જાય ત્યારે એક કાળચક્ર થાય. તેમાં અનન્ત પુદ્‌ગલ-પરાવર્ત કરી કરીને આ જીવે મોહનીય કર્મ ૭૦ કોટાકોટિ સાગરોપમનુ બાંધ્યું હોય, ત્યારે પહેલાં પહેલા ગુણસ્થાનકે રહેલો આત્મા અકામ નિર્જરાએ કર્મને ક્ષય કરતો કરતો જ્યારે બે કોટાકોટિ સાગરોપમનાં કર્મ બાકી રહે, ત્યારે મનુષ્યભવ પામે. જુઓ! કેટલો મોટો ખાડો ઉલેચવો પડે છે! પહેલા ગુણસ્થાનકે અકામ નિર્જરાએ આટલો ખાડો ઉલેચ્યો. માટે જ શાસ્ત્રકારો નદીપાષાણગોળના ન્યાયની વાત કરે છે. નદીના પ્રવાહમાં અફળાતો, અથડાતો પથ્થર નાનો ગોળ બની જાય છે; એમ જીવ ચાર ગતિમાં અકામ નિર્જરાએ અથડાતાં અથડાતા માનવભવમાં આવે. પછી આત્મા યથાપ્રવૃત્તિકરણ, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિકરણમાં આવે. આપ પાસે અપૂર્વ અવસર આવ્યો છે. લાખનુ દેણુ છે. નવાણું હજાર ચુકવાઇ ગયા છે. હવે એક હજાર ચૂકવતાં શી વાર લાગવાની? આત્મા મનુષ્યભવમાં આવીને પોતાને

જડમાં ખપાવે છે અને કર્મો બાંધતો જાય છે. આ બધું પચ્ચખાણ લીધા સિવાય અટકે તેમ નથી. જ્યાં સુધી અવિરતિ નામ કર્મનો ઉદય છે, ત્યા સુધી વિરતિ આવે નહિ. હવે તમારે શુ કરવુ છે ? પુરુષાર્થ આદરો. કોની રાહ જોઇને બેસી રહ્યા છો ? અન્તકાળે પેલી બાઇએ સાચી સગી થઇને પતિને ઉપદેશ આપ્યો, પણ શેઠને તેની અસર ન થઇ. જીવનને એવુ સુદર બનાવો કે એથી મરતી વખતે પણ આત્મા આનંદમાં રહે. હે જીવ ! તારાં ભાઇ, પત્ની, સગાં–વહાલાં કોઇ અન્તકાલે વહાલ નહિ કરે. આત્મા કર્તા છે અને આત્મા જ ભોક્તા છે. દરદ કોઇને થયું હોય અને દવા બીજો પીએ, તો દરદ જાય ખરું ? નહિ જ તો. તેમ જેને દરદ થયું હોય તેણે જ દવા પીવી જોઇએ. જે જે ગતિના કર્મ છે, તેને તેને તોડો તો સદ્દગતિ થાય–ત્યારે જીવન ધન્ય બને. કહેવત છે, કે 'રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી.' સતી કમળાવતી કહે છે, "હે રાજા ! હુ તને આટલું સમજાવુ છુ, છતાં તુ કેમ સમજતો નથી ? હે નાથ ! તું જ્યારે મરીશ, ત્યારે તારે આ બધું છોડવુ જ પડશે." પણ આજના વખતમાં જો કોઈ આવુ પોતાના પતિને કહે તો પતિ ધોકો જ ઉપાડે. હે બહેનો ! તમે પણ કમળાવતી જ છો ને ? તમારા પતિ જો ધર્મ સ્વીકારતા ન હોય, તો તમે તમારા હાથમા વીરવચન રૂપી લાકડી લેજો. "હે રાજા ! તુ મરીશ ત્યારે મનોરમ્ય એવા કામ-ગુણોને તારે ત્યજવા પડશે." દાગીનાઓ છાતીએ બાધીને કોઇ પર-લોકમા સાથે લઈ ગયું દીઠુ છે ? નહિ જ "મનુષ્યમા શ્રેષ્ઠ એવા હે રાજા ! એક જ ધર્મ તારુ શરણ્ય છે. બીજું કોઇ તારુ શરણ્ય બને તેમ નથી." માટે સમજી જાઓ. મરણ વખતે જે ફરજિયાત છોડવું પડશે, તેનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરો ને ! પરવશે તો ઘણા ભોગ ભોગવ્યા, પણ સ્વવશે છોડયા નથી. રાણી કમળાવતી કેવો સુદર સદ્દબોધ આપે છે ! રાજાને જ્ઞાન થાય છે. જો અમારી શ્રાવિકાઓ કમળાવતી જેમ તમને ઉપદેશ આપે, તો તમે પણ રાજા જેમ સમજી જાઓ ને ? પણ અત્યારે તો પતિ કહેશે, "તું મારી આજ્ઞાનું પાલન કર એટલે

કાર્મણ શરીર અને તૈજસ શરીર રૂપી હોવા છતાં તે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ છે. તેનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. દેવો પણ તેને ગ્રહી શકતા નથી. જીવોએ ઉત્પન્ન કરેલા વિધવિધ ભાવો તેમના ભોગ્ય સ્થાને ચૌદ રાજ-લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને પડ્યા છે. તેથી જે જે સ્થાને જવાની યોગ્યતા આત્માએ પ્રાપ્ત કરી હોય, તે તે સ્થળે તેને જવું પડે છે. હવે ઉપર પૂછેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતાં ભગવાન કહે છેઃ "શ્વેતાંબિકા નામની નગરી હતી. તે કેકયિઅર્ધ દેશમાં આવેલી હતી. આ દેશ અર્ધો આર્ય અને અર્ધો અનાર્ય હતો. અનાર્ય દેશમાં પરદેશી રાજા રહેતો હતો." આ વાત મહાવીરદેવ ગૌતમજીને કહે છે. તે ગૌતમ ચાર જ્ઞાનના ધણી હતા અને જ્ઞાનનો ગુણ તો આત્માના એક જ સ્વરૂપે છે. તેની અવસ્થા પાંચ પ્રકારની છે. તેમાં કેવળ જ્ઞાન આવરણરહિત અને નિષ્કલંક રહે છે. છદ્મસ્થને ભગવાન ચાર જ્ઞાનને જાણવાવાળા કહે છે. ગૌતમ સ્વામી ચાર જ્ઞાનવાળા હતા. માટે જ તેમણે આવા પ્રશ્નો કર્યા. ભગવાન કહે છે, "પૂર્ણ, સહજાનંદ પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે પરદેશીએ જે આરાધના કરી, તે, હે ગૌતમ, હું તને કહી બતાવું છું." ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, "**किं वा दच्चा किं वा मोच्चा**–હે ભગવાન ! એણે એવા કયા સુપાત્રને દાન આપ્યું જેથી તેના આત્માનો ઉઘાડ થયો અને તે આવી દિવ્ય ઋદ્ધિને પામ્યો ?" દાનના પણ ઘણા પ્રકાર છે. સુપાત્રને કોઇ દાન દે, તો સંસાર પણ પરીત કરી નાખે. સુબાહુકુમારે કર્યું છે કે નહિ ? ભગવાન કહે છે, કે સુપાત્ર દાનના ત્રણ પ્રકાર છે: જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ. જઘન્ય સુપાત્ર કોને કહેવાય ? ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા છતાં જે આત્માઓ ત્યાગ, વૈરાગ્ય, બ્રહ્મચર્યાદિને રૂડાં માને અને ચોથા ગુણસ્થાનકના ધણી અને સમ્યગ્ દર્શનને પ્રાપ્ત કરનાર છે તેને શાસ્ત્રકારો જઘન્ય સુપાત્ર દાન કહે છે. બીજા પ્રકારનુ સુપાત્ર જઘન્ય દેશવિરતિ છે. જેણે શ્રાવકપણાનો સ્વીકાર કર્યો છે, તેને શાસ્ત્રકારો મધ્યમ સુપાત્ર કહે છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે બેઠેલા સમ્યગ્દૃષ્ટિ મુનિઓ, જે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી બેઠા છે, તેમને

દાન દેવું તેને ભગવાન ઉત્કૃષ્ટ સુપાત્ર દાન કહે છે. ત્યારે ભગવાન તીર્થંકર દેવ અને સામાન્ય કેવળીઓ ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ સુપાત્ર દાન છે. ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો છે, કે એવું તે કયું દાન એણે પૂર્વે કર્યું છે ? જવાબ દેતાં ભગવાન કહે છે, કે દાનના ચાર પ્રકાર છે: આહારદાન, ઔષધદાન, જ્ઞાનદાન અને અભયદાન એવું તે કયું દાન એણે દીધું, કે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન થઇ ગયું ? અહી ધ્યાનમા એ રાખવાનુ છે, કે શાથી આત્માની ઉજ્જ્વળતા થઇ. માટે, યાદ રાખજો, કે જે ભાવે બંધનો છેદ થાય, તે ભાવે પુણ્યની સ્થિતિનો બંધ ન થાય, એ ભાવ વડે આત્માનાં કર્મ ખપે આને ભગવાન નિર્જરા કહે છે.. ઊનનો ધાબળો હોય; પાણીમાં તેને ભીંજવીએ તો પણ છેવટે તો પાણી તેમાંથી ટપકી પડવાનુ ને ? એમ, જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે આત્મા કર્મના આવરણથી ભીનો થઈ ગયો છે. એને જો તપ અને સંયમ વડે તપાવવામાં આવે તો આત્મા જે કર્મોદય આવલિકામા આવવાને લાયક થયો છે તે કર્મોને નિર્જરી નાખે. માટે જ, ભગવાન કહે છે, કે જે ભાવે નિર્જરા થાય, તે ભાવે બંધ ન થાય. ચપ્પુ, છરી પર ચઢી કાટ જાય છે, ત્યારે તમે તેને સરાણે ચડાવો છો ને ? સરાણે ચડાવતાં જેમ કાટ ઘસાતો જાય છે અને ધાર તેજવાળી બનતી જાય છે, તેમ આત્મા ધ્યાનની સરાણે ચડાવતાં અતરના કાટથી મુક્ત બનતો જાય અને નિર્જરા થતી જાય. માટે જે ભાવે કર્મ નિર્જરતું હોય તે ભાવે પુણ્ય પાપનો બન્ધ ન થાય, અને જે વખતે પાપ પુણ્યનો બંધ ઉત્પન્ન થતો હોય, તે વખતે નિર્જરા ન સંભવે. ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નોના ભગવાને શા ઉત્તરો આપ્યા તે બતાવ્યું હવે આહાર લેવાનો વિધિ બતાવતા કહે છે, કે નિર્દોષ ભાવે આહાર લેવાવાળા પણ દુર્લભ છે; એમ જ, મહાદાનના દેવાવાળા દાતાઓ પણ આ જગતમા વિરલા છે. આ વાત ભગવાને દશવૈકાલિક સૂત્રમાં બતાવી છે.

दुल्लहाओ मुहादाई, मुहाजीवी वि दुल्लहा ।
मुहादाई मुहाजीवी दोई गच्छन्ति सुग्गइम् ॥

કોઇ પણ વસ્તુનું દાન દઇને ફળની આશા ન રાખનારને મુહાદાઇ કહેવાય છે. તમારે કેવા થવું જોઇએ ? મુહાદાઇ. જે આહારનું દાન આપે, તેને ભગવાન મુહાદાઈ કહે છે. એવા દાતાઓ, હે ગૌતમ ! આ જગતમાં થોડા છે, અને મુહાદાઇ જીવને જીવનારા પણ થોડા છે. જેમનું જીવન નિવૃત્તિપ્રધાન છે, દેહ અને આત્માના પાર્થક્યને જેઓએ જાણ્યું છે, અને દેહના નિભાવ પૂરતું જ જે ગૃહસ્થાશ્રમીના ઘરેથી આહાર-પાણી લાવે છે. તેઓ પણ જો ૪૨, ૪૭ કે ૯૬ દોષો ટાળીને આહાર લે પણ ગૃહસ્થીને આશીર્વાદ ન આપે. હવે શું બતાવે છે ? ધારો, કે કોઇ મુનિ તમારે ઘરે વહોરવાને આવ્યા અને તમે મુનિને ગરમ શાલ વહોરાવી. એ વખતે મુનિ તમારાં વખાણ ન કરે; અને જો કરે તો તેનામાં અને ભાટ-ચારણમાં શો ફરક ? ભગવાન મુનિને કહે છે, કે ગૃહસ્થીના ઘરેથી આહારપાણી લાવી, " તમારા દીકરા-દીકરીઓ ચિરંજીવ રહે " એવો આશીર્વાદ ન આપશો. ધન, કીર્તિ કે આયુઃના આશીર્વાદ મુનિ ન આપે. છોકરાંઓને રાજી કરીને ગૌચરી લેનાર મુનિ ન કહેવાય. જો કોઈ મુહાદાઇ સાધુ કે શ્રાવક હોય તો ભગવાન વચન આપે છે, કે બન્ને **दोई गच्छन्ति सुग्गइम्**-સદ્ગતિને પામે. પણ તે શ્રાવક કેવો હોવો જોઇએ ? જે માનતો હોય, કે તેનો આહાર નિર્દોષ છે અને મુનિના કોઠામાં જશે તો સ્વાધ્યાય અને પ્રવચનમાં તેને સહાય કરશે. આ દૃષ્ટિએ શ્રાવકે આહાર-પાણી વહોરાવવાં જોઇએ. આચારાંગસૂત્રમાં ગૃહસ્થીઓને ભગવાને મુનિઓના સખાયા કહ્યા છે; કારણ કે શ્રાવકો એવા મજબૂત મનના નથી, કે સંયમ લઇને બેસી જાય. પણ જો સંયમ નિભાવવાના અર્થે મુનિના દેહને પોષણ જોઇએ તે તો આપવું જોઇએ ને ? મુનિઓએ નવ નવ કોટિ પ્રત્યાખ્યાન કર્યા છે. પોતે રાંધે નહિ, અને બીજા પાસે રંધાવે નહિ, અને રાંધનારને મન, વચન અને કાયાએ કરીને અનુમોદન પણ ન આપે. આવા મુનિઓ કયા હેતુથી આહાર કરે ? ઉત્તરાધ્યન સૂત્રના ૨૬ મા અધ્યયનમાં ૭ કારણે મુનિઓ આહાર કરે એમ બતાવ્યું છે.

वेयण वेयावच्चे इरियट्ठाए च संजमट्ठाए ।
तह पाणवत्तियाए छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥

"હે મુનિઓ! ક્ષુધા વેદનીય શાન્ત કરવા માટે તમારે આહાર-પાણી લેવાં અને બીજા મુનિઓની વૈયાવચ્ચ કરવા માટે પણ તમને આહાર-પાણી લેવાની આજ્ઞા છે, અને ઈર્યાસમિતિ શોધતાં, ચાલતાં ચાલતાં જો તમને લથડિયાં આવતાં હોય, આંખે અંધારા આવતાં હોય, તો હે મુનિઓ! તમારે આહાર કરવો કલ્પે. સંયમયાત્રા નિભાવવા માટે પણ તમને આહાર લેવો કલ્પે. પ્રાણને ટકાવવા અને ધર્મનાં ચિંતન, સ્વાધ્યાય, વાયણા, પુચ્છણા, પરિયટ્ટણા જો તમે ન કરી શકતા હો, તો જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે આહાર લેવાની તમને અનુજ્ઞા છે." તમે તો કહેશો કે મુનિ દીક્ષા લઈને જો સંથારો કરે, તો તે ઉત્તમ સાધુ. પણ, ના, તેવુ નથી. એવું કરનારા તો ધન્યવાદને પાત્ર છે. પણ ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે, કે જે મુનિઓને અસુઝતાં આહાર-પાણી વહોવરાવે, તે અશાતા વેદનીય બાંધે અને આયુષ્ય પણ ઓછુ બાંધે. અને જો સાધુ-મુનિઓને યોગ્ય એવો આહાર આપે, તો લાબું આયુષ્ય બાંધે, એટલું જ નહિ પણ શાતા વેદનીય બાંધીને તે સદ્ગતિમાં જાય. અહીં ભગવાન તમને શી શિખામણ આપે છે? તમે રાગવૃત્તિમા તણાઇને સદોષ આહાર મુનિઓને ન વહોરાવશો. મુનિઓને ભગવાન કહે છે, કે ગૃહસ્થના ઘરનાં આહાર-પાણી કરીને જો બરાબર કરણી નહિ કરો, તો—

જેમ ઘર ઘર કેરા ટુકડા, ગજ ગજ કેરા દાત,
સમી કરણી નહિ કરો તો જાશો જમને હાથ.

ગૃહસ્થના ઘરના આહાર કરીને જો બરાબર કરણી ન કરે તે જાયે યમને દ્વાર. મુનિઓને માથે મોટી જવાબદારી છે. જેટલી જવાબદારી છે તેટલી જ જોખમદારી છે. જૈની ફકીરી એવી છે, કે "ઐસી જૈન ફકીરી જિંદા મર જાના." આવી ફકીરી કોણે લીધી? અનાથી મુનિ,

ગજસુકુમાર વગેરેએ. ભલે એક વખત દુઃખ પડે, પણ પછી ભવના ફેરા તો ટળી જશે ને? દાક્તર જેમ દરદીને ગેરન્ટીથી કહે છે, કે જો એક વખત આ ઇન્જેક્શન લેશો તો ભવિષ્યમાં આ રોગ નહિ થાય; તેમ ભગવાનરૂપી સર્જન ડૉક્ટર તમને ગેરંટીથી કહે છે, કે ભાઈઓ! જો એક વખત આભ્યંતર અને બાહ્ય ગાંઠોને ભેદીને તમે અમારાં મુનિ-પણાને લેશો તો ફરીથી તમારા માટે જન્મ-મરણના ફેરા કરવાનું નહિ રહે શરીરને અમર રાખવાની જેટલી તાલાવેલી તમને છે, તેટલી તાલા-વેલી આત્માને અમર રાખવાની હજી તમારામાં જાગી જ નથી. ડૉક્ટરની ગેરેન્ટી fail-નિષ્ફળ જાય, પણ આ ગેરેન્ટી કોઈ કાળે ફેઇલ-fail ન જાય. વીતરાગની વાણી સાંભળતાં, વિચારતાં કેવો આનંદ આવે છે! હવે આપણને બીજો ભવ ન જોઈએ એવા ઉલ્લાસની છોળો હૈયામાં નથી ઊઠતી? જેણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં જવાની ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરી છે, તેની પાસેથી એવો કયો મૂર્ખ હશે કે દવા ન લે?

> "દવૈયા લે લો, ડૉક્ટર આયે હૈં બડી દૂર સે.
> અષ્ટકર્મકા રોગ ભયંકર છિન છિન દિલમેં છાયા,
> તુરંત ઝડપસે ઉપાય કર લો, રોગ મહાન ભયંકારી,
> દવૈયા લે લો, ડૉક્ટર આયે હૈં બડી દૂર સે."

અષ્ટકર્મનો રોગ ભયંકર છે. આત્મ પ્રદેશ પર અનંત કર્મના રોગ પોતાની છાવણી નાખીને પડ્યા છે, છતાં તમારી આંખો ખૂલતી કેમ નથી? હોસ્પિટલનાં બારણાં ખુલ્લાં છે. ડૉક્ટરો પણ ઇલાજ કરવા તૈયાર બેઠા છે. ઇન્જેક્શનો પણ મોજૂદ છે. પણ આ બધાંનો લાભ લેવાવાળો દરદી ક્યાં છે? માટે જ ભગવાન કહે છે, કે હું તો જાઉં છું. પાછળ ડૉક્ટરને મૂકતો જાઉં છું. તે તમારી તપાસ કરશે. પણ પેશન્ટની ચામડી જ એવી કઠણ છે, કે સોય અંદર જતી જ નથી! તો ડૉક્ટર શું કરે? અહીંઆં તો કુંતિયા વનની દુકાન છે. જગતના જીવોને જે જે વસ્તુઓ જોઇએ તે તે અહીં મળે છે. જિનેશ્વરની

દુકાનમાં બધું મળે તેમ છે, બીજે બહાર લેવા જવું પડે તેમ નથી. હવે, ઔષધદાન, જ્ઞાનદાન અને અભયદાનની વ્યાખ્યા આગળ ઉપર અવસરે કહેવાશે.

હવે ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નનો ખુલાસો મહાવીર ભગવાન સૂર્યાભદેવનો પૂર્વભવ પરદેશી રાજાનો ભવ ફરમાવશે, કે સૂર્યાભ આથી આવી દિવ્ય દેવ ઋદ્ધિને પામ્યો છે. એ બધો અધિકાર પુસ્તકના બીજા ભાગમા આવશે. પહેલા ભાગમાં ૫૫ વ્યાખ્યાન છે, અને બાકી રહેલાં વ્યાખ્યાનો બીજા ભાગમાં આપી આખો રાયપસેણીય સૂત્રનો અધિકાર પૂરો કર્યો છે.

પહેલો ભાગ સમાપ્ત

બાકીનાં વ્યાખ્યાનો માટે
બીજો ભાગ વાંચો

ત્રણ વાતો

—

[સુવાક્યો]

૧. ત્રણ માર્ગ મોક્ષના છે:

૧ સાચી શ્રદ્ધા, ૨ સાચું જ્ઞાન, ૩ સાચું આચરણ.

૨. ત્રણ દીર્ઘાયુષી બને છે:

૧ જીવહિંસા ન કરનાર, ૨ જૂઠું ન બોલનાર, ૩ સાધુ પુરુષોને ભોજનાદિ દેનાર.

૩. ત્રણ અલ્પાયુષી બને છે:

૧ જીવહિંસા કરનાર, ૨ જૂઠું બોલનાર, ૩ સાધુ પુરુષોને અયોગ્ય ભોજનાદિ દેનાર.

૪. ત્રણ ઉપકારોનો બદલો ચૂકવવો મુશ્કેલ છે:

૧ માતાપિતાનો, ૨ રક્ષક સ્વામીનો, ૩ ધર્મશિક્ષા દેનાર ગુરુનો.

૫. ત્રણ વૃદ્ધ હોય છે:

૧ આયુવૃદ્ધ, ૨ જ્ઞાનવૃદ્ધ, ૩ સદાચારવૃદ્ધ.

૬. ત્રણ આત્મરક્ષક હોય છે:

૧ અત્યાચારીને ધર્મશિક્ષાથી સમજાવનાર, ૨ મૌન ધારણ કરીને ચુપ રહી જનાર, ૩ અત્યાચારના ઠેકાણેથી ચાલી જનાર.

૭. ત્રણ વાત દેવો પણ ઇચ્છે છે:

૧ મનુષ્યભવ, ૨ આર્યદેશમાં જન્મ, ૩ ઉચ્ચ કુલની પ્રાપ્તિ.

૮. ત્રણ કારણથી દેવો પશ્ચાત્તાપ કરે છે:

૧ યોગ્ય અવસર મળવા છતાં જ્ઞાનાભ્યાસ ન કર્યો માટે, ૨ ભોગોમાં આસક્ત રહેવાથી લાંબું ચારિત્ર ન પાળ્યું માટે, ૩ અહંતા-મમતાને કારણે સદાચારનું શુદ્ધ પાલન ન કર્યું માટે.

૯. ત્રણ કાર્ય સાધુને અહિતકર છે:

૧ રોવું-કકળવું, ૨ બડબડવું-કલ્પાંત કરવો, ૩ માઠું ધ્યાન ધરવું.

૧૦. ત્રણ કારણે સાધુ તેજસ્વી બને છે:
   ૧ શરદી-ગરમીમાં આતાપના લેવાથી, ૨ સમભાવપૂર્વક ક્ષમા કરવાથી, ૩ નિર્મળ તપસ્યા કરવાથી.

૧૧. ત્રણ શિક્ષાના અધિકારી નથી:
   ૧ અવિનીત, ૨ રસલોલુપી, ૩ અત્યંત ક્રોધી.

૧૨. ત્રણ સમજવાં કઠણ છે:
   ૧ સત્યધર્મના દ્વેષી-દુષ્ટ, ૨ ગુણ-અવગુણના અજાણ-મૂઢ, ૩ ગુરુઓના ભરમાવેલા.

૧૩. ત્રણ મનોરથ સાધુઓના:
   ૧ ક્યારે હું થોડો-ઘણો જ્ઞાનાભ્યાસ કરીશ?
   ૨ ક્યારે હું આત્મરમણમાં એકાંત નિવાસ કરીશ?
   ૩ ક્યારે હું અંતસમયે અનશનયુક્ત સંથારો કરીશ?

૧૪. ત્રણ મનોરથ શ્રાવકોના:
   ૧ ક્યારે હું પરિગ્રહની મમતા છોડી દાન કરીશ?
   ૨ ક્યારે હું સંસાર છોડીને મુનિ બનીશ?
   ૩ ક્યારે હું અંતસમયે અનશનયુક્ત સંથારો કરીશ?

૧૫. ત્રણ પ્રકારના ધર્મ છે:
   ૧ ઉચ્ચ અધ્યયન, ૨ ઉચ્ચ ચિન્તન, ૩ ઉચ્ચ તપશ્ચરણ.

૧૬. ત્રણ ગુપ્તિ છે:
   ૧ મનોગુપ્તિ-મનનો સંયમ, ૨ વચનગુપ્તિ-વાણીનો સંયમ, ૩ કાયગુપ્તિ-શરીરનો સંયમ.

૧૭. ત્રણ તત્ત્વ છે:
   ૧ વીતરાગ દેવ, ૨ ત્યાગી ગુરુ, ૩ અહિંસા ધર્મ.

૧૮. ત્રણ કરણ છે:
   ૧ સંરમ્ભ, હિંસા પાપનો સંકલ્પ કરવો.
   ૨ સમારંભ, જીવોને પરિતાપ દેવો.
   ૩ આરંભ, જીવોની હિંસા કરી નાખવી.

૧૯. ત્રણ શલ્ય (કાંટા) છે :

૧ માયાશલ્ય–છળપ્રપંચ કરવો કે જૂઠા દોષ લગાડવા.

૨ નિદાનશલ્ય–ધર્મકરણીથી સાંસારિક કામના કરવી.

૩ મિથ્યાદર્શનશલ્ય–મિથ્યા એટલે વિપરીત શ્રદ્ધા રાખવી.

૨૦. ત્રણ કારણથી સાધુ સંસારમાં ભટકે નહિ :

૧ સ્વર્ગ આદિનુ નિદાન (નિયાણુ) ન કરવાથી,

૨ સર્વ જીવો પર સમભાવ રાખવાથી,

૩ ઉચિત યોગવહન કરવાથી.

૨૧. ત્રણ પર સદા અમલ કરો :

૧ અહિંસા પર, ૨ સત્ય પર, ૩ બ્રહ્મચર્ય પર.

૨૨. ત્રણથી સદા બચો :

૧ સ્વ–પ્રશંસાથી, ૨ પરનિંદાથી, ૩ પરદોષ દેખવાથી.

૨૩. ત્રણ વાત ધ્યાનમાં રાખો :

૧ ભગવાનનું નામ, ૨ બીજાનું સંમાન, ૩ પોતાના સર્વ દોષ.

૨૪. ત્રણ વાત સદા વિચારો :

૧ મહાપુરુષોનો પ્રેમ કેમ મળે ? ૨ દુઃખીઓનાં દુઃખ કેમ દૂર થાય ? ૩ હૃદય પાપશૂન્ય કેમ થાય ?

૨૫. ત્રણ પર દયા કરો :

૧. અબલા સ્ત્રી પર, ૨ બીમાર યા ગાંડા પર, ૩ માર્ગ ભૂલેલા પર.

૨૬. ત્રણ પર દયા ન કરો :

૧ પોતાના પાપ પર, ૨ આલસ્ય પર, ૩ ઉદ્દંડતા પર.

૨૭. ત્રણથી સદા ડરતા રહો :

૧ અભિમાનથી, ૧ દંભથી, ૩ લોભથી.

૨૮. ત્રણ સાથે સદા પ્રેમ કરો :

૧ ભગવાન સાથે, ૨ સત્ય–ધર્મ સાથે, ૩ સ્વદેશ સાથે.

૨૯. ત્રણ વાત મનુષ્યતાની છે:

૧ સંકટમાં ગભરાય નહિ, ૨ યાચકને 'ના' કહે નહિ, ૩ દુઃખીને કડવાં વેણ કહે નહિ.

૩૦. ત્રણ મહાપુરુષો છે:

૧ બીજા પર ઉપકાર કરનાર, ૨ કરેલા ઉપકારને યાદ રાખનાર, ૩ આંગણે આવેલા શત્રુને પણ આદર આપનાર.

૩૧. ત્રણ રીતે ધર્મશ્રદ્ધા મળે છે:

૧ દિલમાં દયાભાવ રાખવાથી, ૨ ભોગવિલાસમાં ઉદાસીન રહેવાથી, ૩ સાદા સત્યનો આગ્રહ રાખવાથી.

૩૨. ત્રણને સદા હૃદયમાં રાખો:

૧ દયા, ૨ ક્ષમા, ૩ વિનય.

૩૩. ત્રણ પર સદા વિજય મેળવો.

૧ મન પર, ૨ વાણી પર, ૩ ઇન્દ્રિયો પર.

૩૪. ત્રણથી સદા સાચા રહો:

૧ હાથથી, ૨ કાનથી, ૩ જીભથી.

૩૫. ત્રણને સદા વશમાં રહો:

૧ ગુરુદેવને, ૨ સત્યશાસ્ત્રને, ૩ સ્વીકૃત નિયમોને.

૩૬. ત્રણ દશા પર વિશેષ ધ્યાન દો:

૧ વિધવા અને નિરાધાર સ્ત્રી પર, ૨ અનાથ–દીન બાળક પર, ૩ અપંગ તથા અનાશ્રિત પ્રાણી પર.

૩૭ ત્રણ સમય પર અટકો:

૧ ક્રોધ વખતે, ૨ કામવાસના વખતે, ૩ લોભ વખતે.

૩૮. ત્રણ વાત યાદ રાખો:

૧ પોતે કરેલી બીજાની બૂરાઇ, ૨ બીજાએ કરેલી આપણી ભલાઇ, ૩ ન્યાયવડે કરેલી કમાઇ.

૩૯. ત્રણ ન બનો:

૧ કૃતઘ્ની, ૨ અભિમાની, ૩ માયાવી.

૪૦. ત્રણ રોગ છે :

૧ ઇચ્છા, ૨ ક્ષુધા, ૩ ઘડપણ.

૪૧. ત્રણ ચંડાળ છે :

૧ કરજ લઇને ના કહેનાર, ૨ ગુણી જનો પર દોષ લગાડનાર, ૩ માતા-પિતાની સેવા ન કરનાર.

૪૨. ત્રણ બુદ્ધદેવની શિક્ષા છે :

૧ પાપ ન કરવાં, ૨ પુણ્યોનો સંચય કરવો, ૩ પોતાનુ ચિત્ત પરિશુદ્ધ રાખવું.

૪૩. ત્રણ વાતે માનવતા છે :

૧ અજ્ઞાનીને દાન દેવુ, ૨ ભૂખ્યાં-તરસ્યાંને સંતોષવા, ૩ ભૂલેલાંને માર્ગ બતાવવો, એમાં માનવતા છે.

૪૪. ત્રણ જણે ઉપવાસ ન કરવા :

૧ ગર્ભવતી સ્ત્રીએ, ૨ ધાવતા બાળકની માતાએ, ૩ દુર્બળ-અજીર્ણના રોગીએ.

૪૫. ત્રણ પરોપકાર છે :

૧ મનથી-બીજાનુ ભલું ચાહવુ, ૨ વચનથી બીજાને સુખ પહોચાડવુ, ૩ શરીરથી બીજાને સહાય કરવી.

વચનામૃતો

---

૧. અન્યાયથી પેદા કરેલું ધન દસ વર્ષ રહે છે, અગિયારમું વર્ષ આવતાં તે ન્યાયના ધનને પણ સાથે લઇને મૂળ સહિત નાશ પામે છે, અને કોટિ ઉપાયે સદુપયોગમાં આવતું નથી.

૨. અસાધુ માણસનો સંગ જન્મ-મરણ વધારે છે અને સાધુ-જનોનો સંગ વૈરાગ્યનું કારણ થાય છે.

૩. અહીંઆં ભેગું કરેલું મૂઆ પછી કાંઇ કામમાં આવતું નથી, પરંતુ અહીંઆં સારે રસ્તે ખર્ચેલું કામમાં આવે છે.

૪. આબરૂની કિંમત પૈસા ઉપર નહિ, પણ પ્રામાણિકતા ઉપર છે.

૫. આપણને કંઇ લાભ થવાનો હોય તે લાભ બીજાને થાય તો બળાપો ન કરતાં જેને લાભ થયો હોય તેના પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધની યોગ્યતાનો વિચાર કરીને દિલાસો લેવો.

૬. આપણું મન ક્ષેત્ર જેવું છે. જો તેમાં સુવિચારોનું બી રોપશો, તો ઉત્તમ ફળ થશે; પણ જો કુવિચારો ઉત્પન્ન થવા દેશો, તો ફળ પણ તેવાં જ કનિષ્ઠ થશે.

૭. જેને પોતાનું દુષ્કૃત્ય ખટકે અને સુકૃત્યની અનુમોદના કરવાનું મન થાય, તેને સંસાર અસાર લાગ્યા વિના રહે નહિ.

૮. મોક્ષસુખના અભિલાષી દેવલોકમાં જાય તોયે વીતરાગને અખંડ રાખે; અને સંસારસુખનો અભિલાષી ક્યાંય પણ જાય તોયે વીતરાગની મોંકાણ માંડી દે!

૯. એક પુદ્ગલ પરાવર્તથી જેનો સંસાર અધિક હોય, તેને અનંતી વાર શ્રીતીર્થંકર દેવ મળે તોયે તેને કંઇ જ લાભ થાય નહિ.

૧૦. સંસારસાગર તરવો હોય તેને પૈસાની કિંમત લાગે નહિ.

૧૧. મિથ્યાત્વ જાય અને સમ્યક્‌ત્વ આવે એટલે આખોયે આત્મા પલટાઇ જાય.

૧૨. પોતાનુ કોઇને ત્યાં રહી જાય તેનો વાંધો નહિ, પણ કોઇનું પોતાને ત્યાં રહી જાય તો મોટો વાધો–એમ જે માને તે શાહ કહેવાય.

૧૩. જેઓના હૈયામાં ધનનું મહત્ત્વ એેહુ છે, અને ધર્મ ગૌણ-પણે છે, એવા ધનવાનોને લૂંટાવાનો નિરંતર ભય છે.

૧૪. જૈન ધનવાન હોય પણ તેના હૈયામાં ધનનું મહત્ત્વ ન હોય, માત્ર ધર્મનું મહત્ત્વ હોય.

૧૫. આરાધક ભાવ વગરની આરાધના એટલે પ્રાણ વિનાનું ખોળિયું.

૧૬. ગ્રન્થિ એટલે અવિરતિના રાગનો રાગ.

૧૭. ગ્રન્થિ ભેદાય એટલે સંસારનો રાગ રહે, પણ રાગનો રાગ ન રહે.

૧૮. ધન માટે ધર્મને ભુલાય નહિ, પણ ધર્મ માટે અવસરે ધનને લાત મરાય.

૧૯. લોભ અને પરિગ્રહ જેને ખરાબ લાગે તે જ ખરો જૈન કહેવાય.

૨૦. એક ભવ ધર્મની આરાધના સારી થઇ જાય, તો મોક્ષની મુસાફરી સરસ થઇ જાય.

૨૧. સુવર્ણ અને મુક્તાહાર કરતાયે સેવા વધારે સંમાનિત છે. એનો સમાદર કરનાર જાતિ જ સ્વકુશળતાની દીપમાળ પ્રગટાવી શકે.

૨૨. વિનય એ માનવતાની પ્રફુલ્લ બાગબાની છે. અવિનય એ ક્ષુદ્રતાનો વેરાન માર્ગ-પૂરો ઉજ્જડ, અસહ્ય ને પગદંડીયે વિનાનો.

૨૩. સરળતા એ જ માનવજીવનનું ગરવું ગીત છે. જિંદગીની અપ્રતિમ ક્રિયાશીલતા ને જીવનસમુદ્ધારનો આધાર એના પર છે.

૨૪. સિદ્ધાંતની દઢતા પર જ ડૂબકી મારે એને તો બધું મળી શકે છે; બાકી, મોજાંઓના ઉત્પાતો વચ્ચે ભીંસાઇ મરવાનું.

૨૫. આજે સમય તમારા હાથમાં છે. આવતી કાલે તમે એના હાથમાં હશો, ત્યારે કામદેવતા સોગઠી મારી લેશે ને સુસ્થિતિભરી તમારી બાજી ઊંધી વળી જશે.

૨૬. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ તો આઝાદીના આગતીખા દીવાઓ છે. એના તેજ અજવાળાંની પ્રાપ્તિ જન્મ-મરણાદિના ઘન અંધારને બાળી મૂકે છે; પણ ઉન્માદી જનોના માયામુખ તિમિરદલને માટે તો એની અસામાન્ય તારક જ્યોતિ યે નિરર્થક રહેવાની.

૨૭. ચારિત્ર્યહીન પ્રમદાઓનું રૂપ કાગળનાં ફૂલ જેવું હશે-મનોરમ પણ સુવાસ વિનાનું, જડ અને બનાવટી.

૨૮. ગંભીરતા હોય ત્યાં ધીરતા, વીરતા વગેરે બીજા ગુણો પણ આવ્યા વગર રહે નહિ.

૨૯. સુખ અને દુઃખ એ તો માત્ર મનમર્કટે ઊભી કરેલી કુચીજ છે.

૩૦. પ્રમાદમાં ગુલામી અને ઉદ્યમમાં અધીનતાનું વહેણ ચાલુ વહે છે.

પૂજ્ય શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાય
(દરિયાપુરી સંપ્રદાય) નાં
પ્રભાવક સાધુ-સાધ્વીઓ

સંપાદક : બચુભાઈ પી. દોશી

***

શાસનસમ્રાટ્ શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજની જીવનજ્યોત

કોઈ પણ સંપ્રદાયની વિશિષ્ટતાનુ જ્ઞાન મેળવવાને આપણી દૃષ્ટિ સ્વાભાવિક રીતે જ તેના આદિ પુરુષ તરફ દોડે છે. આદિ પુરુષનુ જ્ઞાન, તેનુ ચારિત્ર્ય, તેનો ઉપદેશ એ આખા સંપ્રદાયરૂપી તરુવરનુ મૂળ છે. આદિ પુરુષમાં આધ્યાત્મિક બળ જેટલુ વિશેષ હોય છે, તેટલો વિસ્તાર, તેટલી દૃઢતા, તેટલી સંપ્રદાયની ચિરંજીવિતા વિશેષ હોય છે.

શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી જૈન ધર્મના દરિયાપુરી સંપ્રદાયના આદ્ય પુરુષ શ્રીમાન ધર્મસિંહજી સ્વામી હતા. જૈન ધર્મના સર્વ ફીરકાઓમાં તેમનું નામ જાણીતું છે. તેમનો જન્મ વિક્રમના સત્તરમા શતકમાં જામનગર ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનુ નામ જિનદાસ તથા માતાનુ નામ શીવાબાઈ હતુ. માતા–પિતા ખૂબ જ ધર્માનુરાગી હતાં, તેથી તેમના પુત્ર અધિક ધર્માનુરાગી હતા.

એક સમયે જામનગરમાં લંકાગચ્છીય યતિઓ ઉપાશ્રયમાં રહીને શ્રાવકોમાં ધર્મોપદેશ આપવાનુ કાર્ય કરી રહ્યા હતા, તે વખતે પૂજ્ય પદ્વીધર રત્નસિહ સ્વામીના શિષ્ય શિવજી સ્વામીનુ વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે અનેક સ્ત્રીપુરુષો આવતાં, તેમ આ ધર્મસિંહ પણ આવ્યા. એ વખતે યતિશ્રીનુ વ્યાખ્યાન સાભળી તેમનુ મન વૈરાગ્ય રસથી ભરપૂર થયું, ને માતા-પિતા પાસે આજ્ઞા માગી. માતા–પિતાએ આનાકાની ન કરતાં પિતાપુત્ર સાથે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા પછી તેમણે ધર્મનુ ઊંડું

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માંડયું. તે સાહિત્ય, ન્યાય, વેદાંત ઇત્યાદિના પાયા સાથે પૂર્ણ જૈનાગમ સર્વસાપેક્ષ, સર્વનયવિશિષ્ટ અને સારામાં સારું સમજ્યા. સાધુજીવનના પડી ગયેલા ચીલામાં દોરાયે જનારનાં નેત્રો પર જ્યારે વિદ્યુતનો તેજસ્વી ચમકારો થાય છે, ત્યારે તે ઝબકી ગયા વિના રહેતો નથી. તેવી જ રીતે ધર્મસિંહજી સ્વામીના જીવનમાં બન્યું. જેમ જેમ અભ્યાસ કરતા ગયા તેમ તેમ યતિમંડળ તેમને શિથિલ થયેલું દેખાવા લાગ્યું. પોતે ખૂબ જ મક્કમ થયા કે સાધુજીવન તો અનોખું છે, તો અમે એવું ઉચ્ચ જીવન વિતાવીએ કે જેથી આત્માની ઉન્નતિ થાય. તેમણે પોતાનો વિચારની રજુઆત ગુરુદેવ સમક્ષ કરી. એ વખતે શિવજી સ્વામી યતિના પૂરા ઠાઠમાઠ ને વૈભવમાં પડેલા, તેથી તેઓ યતિની પદવી છોડવાની ભાવના પણ ન કરે; પરંતુ ઉચ્ચ અને અગ્ર ભાવનાશીલ ધર્મસિંહે સિંહ સમાન બળ એકઠું કરી વિનયપૂર્વક કહ્યું કે, ગુરુદેવ! મારા પર આપનો અસીમ પ્રેમ છે અને આપના ઉપર મારો પણ અત્યંત પ્રેમ છે, પણ આપ બધા વિચાર કરો કે સાંપ્રદાયિક સ્થિતિ હાલમાં ઘણી ઢીલી પડી ગઇ છે. આગમાનુસાર જોઇએ તો આપણે મુનિજન કહેવાઇએ, પણ આપણામાં પ્રભુ આજ્ઞા પ્રમાણેનો વર્તાવ જ નથી. માટે આપને નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરવા આવ્યો છુ કે આપ શિથિલ થઇ ગયેલા ધર્મમાર્ગને દઢ કરો. આપ હસ્તીરૂપ પોતાની મેળે જ ઊભા થાઓ. જેમ શરૂઆતમાં આ માર્ગ ઉદ્યોતક ને પ્રભાવક થઈ પડ્યો હતો, તેમ હવે આપ કરશો તો જ થશે, એમાં જરા પણ શંકા નથી. અમો સર્વ યતિઓ આપની આજ્ઞા નીચે મૂળ મુનિધર્મની પ્રણાલિકા પ્રમાણે વિચરીશું. જગત આગળ યથાતથ્ય માર્ગનો પ્રકાશ કરતાં જગત જરૂર સત્યમાર્ગ ઉપર આવવા પ્રેરાશે, ને જે ઉદ્દેશ આપણા હૃદયમાં હતો તે સફળ થશે.

સદ્ગુરુશ્રીએ સર્વ વૃત્તાંત હૃદયમાં ઉતાર્યો. વસ્તુ સ્વરૂપ તદ્દન સત્ય હતું. એ વાત ખુલ્લી હતી, પણ તેમ વર્તવું એ હૃદયને દુર્ઘટ લાગ્યું; છતાં શિષ્યની ધર્મપ્રેમ પ્રતિની ભાવના ખાતર સંતોષ આપવા માટે

કહ્યું કે, થોડા દિવસ સબુરી પકડો પછી બધાં સારાં વાનાં થશે. તે સમયમા ધર્મસિંહે ૨૮ સિદ્ધાંતના ટબા પૂર્યા, બીજી ઢાળો વગેરે રચી, છતા તેમના ગુરુદેવ પદવીનો મોહ ન છોડી શક્યા. આખરે થાકીને બીજી વાર પણ કહ્યું, ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે હુ પદવી છોડી શકું તેમ નથી, પણ તમારા સત્યકાર્ય માટે હું તમારી આડે આવીશ નહિ. તમારામાં કેટલી શક્તિ છે તે તપાસ્યા પછી તમે ભલે ખુશીથી જાઓ. ધર્મસિંહે પૂછ્યું: "ગુરુદેવ! ફરમાવો, આપની શી આજ્ઞા છે?" ગુરુએ કહ્યું: "ધર્મસિંહ! અમદાવાદ શહેરની બહાર ઉત્તર તરફ ઉત્તર પશ્ચિમની વચ્ચે દરિયાપુર દરવાજેથી કેટલેક દૂર એક ઘુમટ છે. ત્યાં એક રાત્રિ સહિસલામત પસાર કરશો તો જરૂર તમોને તમારા કાર્યમાં અનુકૂળતા મળશે."

સૂર્યાસ્ત થતાં ધર્મસિંહ ઘુમટ પાસે ગયા. ત્યાંના દરવાનની અનુજ્ઞા માગી. તેણે કહ્યું કે "અહિંયા દરિયાખાન પીરનો દિવ્ય ચમત્કાર થાય છે, તે તમારી જાણમા નહિ હોય, માટે ચાલ્યા જાઓ." ધર્મસિંહે કહ્યું કે "ભય શબ્દને હુ ઓળખતો નથી." પાસે ઊભેલા બીજાએ કહ્યું કે "પોતે જ સંકટની સ્હામે થવા આવ્યા છો, તો ભલે જાઓ."

રજા મળી એટલે ત્યાં આખી રાત્રિ રહેવાના નિશ્ચયથી નિવાસ કર્યો. સ્વાધ્યાય વગેરેમાં ૧ પહોર વિતાવ્યો મધ્યરાત્રિએ યક્ષ ધમધમાટ કરતો આવ્યો છતાં જેના હૃદયમાં નીડરતા છે તેને ભય હોય નહિ સ્વાધ્યાયની ઉદ્‌ઘોષણા સાંભળી યક્ષ પણ થીજી ગયો, ધર્મસિંહજીના ચરણોમાં પડ્યો ને માફી માગી. તે દિવસે યક્ષને ગુરુદેવે પોતાના આત્મિક બળે ને વીર-વાણીની શ્રદ્ધાવડે જીત્યો. સવારે લોકોના ટોળેટોળાં જોવા માટે ઊમટયાં. ધર્મસિંહજી સહીસલામત બહાર નીકળ્યા, તે જોવા માટે શિવજી સ્વામીએ પોતાના શિષ્યને કહ્યું કે, તમે જાવ ને ધર્મસિંહને અહીયા તેડી લાવો. યતિઓ આવ્યા, અને કહ્યું કે ગુરુશ્રીના કહેવાથી અમે અહિંયા આવ્યા છીએ, માટે આપ ત્યાં પધારો. ધર્મસિંહજીએ કહ્યું કે, ગુરુ-

દેવની આજ્ઞાથી આવ્યો છું તો આ સ્થળે સંયમ લઈશ. એમ શ્રીમાન ધર્મસિંહે ૧૬૮૫ માં ૧૭ યતિઓની સાથે દીક્ષા લીધી. દરીયાખાનઃ પીરને જીત્યો તેથી આ સંપ્રદાયનું નામ દરિયાપુરી પડ્યું.

પૂજ્ય શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજ સંવત ૧૬૮૫ માં યતિઓથી જુદા પડ્યા અને તેમણે શુદ્ધ સાધુધર્મની દીક્ષા લીધી. તેઓ સંવત ૧૭૨૮ ના આસો સુદ ૪ ના રોજ, ૪૩ વર્ષની દીક્ષા પાળી સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

તેમની પાટે તેમના શિષ્ય સોમજી ઋષિ થયા. ત્યાર પછી અનુક્રમે મેઘજી ઋષિ, દ્વારકાદાસજી, મોરારજી, નાથાજી અને મોરારજી ઋષિ થયા. મોરારજી ઋષિના શિષ્ય સુંદરજીને ત્રણ શિષ્યો નાથાજી ઋષિ, જીવણ ઋષિ અને પ્રાગજી ઋષિ હતા. આ ત્રણે સંતો પ્રાભાવિક હતા. સુંદર ઋષિ, મોરારજી ઋષિના જીવનકાળ દરમિયાન ગુજરી ગયા હોવાથી નાથાજી ઋષિ તેમની પાટે બિરાજ્યા. નાથાજી ઋષિને ચાર શિષ્યો હતાઃ શંકરજી, નાનચંદ્રજી અને ભગવાનજી.

નાથાજી ઋષિની પાટે તેમના ગુરુભાઈ જીવણજી ઋષિ આવ્યા, અને તેમની પાટે પ્રાગજી ઋષિ આવ્યા.

પ્રાગજી ઋષિ

પ્રાગજી ઋષિ વીરમગામના ભાવસાર રણછોડદાસના પુત્ર હતા. પ્રથમ શ્રી સુંદરજી મહારાજના ઉપદેશથી બોધ પામી શ્રાવકનાં બાર વ્રતો અંગીકાર કર્યાં. કેટલાંક વર્ષ શ્રાવકનાં વ્રતો પાળ્યા પછી તેઓ દીક્ષા ગ્રહણ કરવા તૈયાર થયા, પરંતુ તેમનાં માતાપિતાએ આજ્ઞા ન આપી. આથી તેમણે ભિક્ષાચરી કરવા માંડી. બેએક માસ આમ કર્યા પછી માબાપની સંમતિ મેળવી સંવત ૧૮૩૦ માં વીરમગામ મુકામે ભારે ઠાઠથી તેમણે દીક્ષા લીધી. તેઓ સૂત્ર સિદ્ધાંતના અભ્યાસી અને પ્રતાપી સાધુ હતા. તેમને પંદર શિષ્યો હતા. સંવત ૧૮૯૦ માં શ્રી પ્રાગજી ઋષિ વિસલપુર મુકામે કાળધર્મ પામ્યા.

પ્રાગજી ઋષિ પછી તેમની પાટે શ્રી શંકર ઋષિ, શ્રી ખુશાલજી, શ્રી હર્ષસિંહજી, શ્રી મોરારજી ઋષિ થયા.

ઝવેર ઋષિજી

શ્રી મોરારજી ઋષિ પછી તેમની પાટે શ્રી ઝવેર ઋષિ આવ્યા. તેઓ વીરમગામના દશાશ્રીમાળી વણિક કલ્યાણભાઇના પુત્ર હતા તેમણે સંવત ૧૮૬૫ના મહા સુદ ૫ના દિને તેમના ભાઇ સહિત શ્રી પ્રાગજી ઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. પૂજ્ય પદવી પર આવ્યા પછી તેઓએ જાવજીવ સુધી છઠ્ઠ છઠ્ઠનાં પારણાં કર્યાં હતાં. સંવત ૧૯૨૩માં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

શ્રી પુંજાજી સ્વામી

શ્રી ઝવેર ઋષિજીની પાટે શ્રી પુંજાજી સ્વામી આવ્યા. તેઓ કડીના ભાવસાર હતા. તેમણે શાસ્ત્રાભ્યાસ બહુ સારો કર્યો હતો. તેઓ બીજા સંઘાડાના સાધુઓને પણ ભણાવતા હતા. તેઓ સંવત ૧૯૧૫ના શ્રાવણ વદી ૫ના રોજ વઢવાણમાં કાળધર્મ પામ્યા.

ત્યારપછી તેમની પાટે નાના ભગવાનજી મહારાજ આવ્યા. તેઓ સંવત ૧૯૧૯મા કાળધર્મ પામ્યા. ત્યારપછી પૂજ્ય શ્રી મલુકચંદજી મહારાજ ૧૯મી પાટે આવ્યા તેઓએ તેમના કુટુંબના ચારે જણાની સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ સંવત ૧૯૨૯ના જેઠ વદ ૦))ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયા.

શ્રી હીરાચંદજી સ્વામી

શ્રી મલુકચંદજી મહારાજની પાટે પૂજ્ય શ્રી હીરાચંદજી સ્વામી બેઠા. તેઓ અમદાવાદ નજીકના પારડી ગામના આંજણા કણબી હતા. તેમના પિતાનું નામ હીમાજી હતુ. તેમણે માત્ર તેર વર્ષની ઉમરે શ્રી ઝવેર ઋષિજી પાસે સંવત ૧૯૧૧ના ફાગણ સુદ ૭ના રોજ દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ ઘણા વિદ્વાન હતા. તેમને તેર શિષ્યો હતા. તેમણે સંવત ૧૯૩૯ના આસો સુદ ૧૧ના રોજ વિસલપુરમાં કાળ કર્યો.

પૂજ્ય શ્રી રઘુનાથજી મહારાજ

પૂજ્યશ્રી રઘુનાથજી મહારાજ વીરમગામના ભાવસાર ડાહ્યાભાઈ અને તેમની સહધર્મચારિણી જડાવબાઈના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૦૪માં થયો હતો. તેમણે સંવત ૧૯૨૦ના મહા સુદ ૧૫ના રોજ પૂજ્યશ્રી મલુકચંદજી સ્વામી પાસે કલોલમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. પૂજ્યશ્રી હીરાચંદજીના કાળધર્મ પછી પૂજ્યશ્રી રઘુનાથજીને સંવત ૧૯૪૦ના ફાગણ વદ ૨ને બુધવારે આચાર્ય પદવી અર્પણ કરવામાં આવી. તેઓશ્રી યુગને ઓળખનારા હતા. તેમણે સમય પલટાતો જોઈ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુરૂપ ધાર્મિક ઉન્નતિ માટે ધારાધોરણો ઘડવા સંવત ૧૯૬૫માં સાધુ સંમેલન મેળવી કેટલાક સુધારાઓ કર્યા. તેઓ સંવત ૧૯૭૨માં કાળધર્મ પામ્યા. તેમની માટે પૂજ્યશ્રી હાથીજી મહારાજ આવ્યા.

પૂજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ

પૂજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ ચરોતરના પાટીદાર હતા. તેઓ શાસ્ત્રોના અભ્યાસી તથા લેખક અને કવિ પણ હતા. પ્રકૃતિના ભદ્રક તે શાંત સરળ સ્વભાવી મહાત્મા હતા. તેમના સમય દરમિયાન શ્રી દિવાળીબાઈ મહાસતીજી તથા શ્રી રૂક્ષ્મણીબાઈ મહાસતીજીએ અમદાવાદમાં છીપા પોળના ઉપાશ્રયે સંથારા કર્યા હતા. તેઓએ અમદાવાદમાં સરસપુર મુકામે સ્વર્ગવાસ કર્યો. તેમની પછી ઉત્તમચંદજી મહારાજ પૂજ્ય પદવી પર આવ્યા. તેઓ આજીવન બ્રહ્મચર્યના પાલક હતા.

પૂજ્ય શ્રી લક્ષ્મીચંદજી મહારાજ

તેમની પાટાનુપાટે પંડિતરત્ન, પ્રતિભાની સૌમ્યમૂર્તિ સમાન શ્રી લક્ષ્મીચંદજી મહારાજ પ્રતાપી ને ચારિત્રશીલ મુનિ થઈ ગયા. તે આજે વિદ્યમાન નથી પણ અનેક સંયમી તેમજ ગૃહસ્થી મનુષ્યોના હૃદયમાં તેમનું સ્થાન છે. જેઓ તેમના સંસર્ગમાં આવ્યા હશે તેઓ તેમના ચારિત્રની છાપ ધરાવે છે. આજે પણ તેમની નામસ્મૃતિથી હૃદય પુલકિત બને છે.

તેઓશ્રી રણુની ટીકરના હતા. તેમનું મૂળ નામ રેવાશંકરભાઈ હતું, પિતાશ્રીનુ નામ કાલીદાસભાઈ અને માતાનું નામ ડાહીબેન હતું. તેઓ મહેતા કુટુંબના હતા. ૧૯૫૨ માં માગસર સુદી ૧૩ ને શુક્રવારે લગભગ ૩૦ વર્ષની ઉંમરે બા. બ્ર. પણે તેમને પૂ. સદ્‌ગુરુદેવે વઢવાણુમાં તેમના લઘુ ભ્રાતા બા. બ્ર. તપસ્વી શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજની સાથે દીક્ષા આપી. તેમણે દીક્ષા લીધા પછી બીજા દિવસથી જ વ્યાખ્યાન આપવાનુ શરૂ કર્યું. તેમના સૌમ્ય અને ગુણીયલ સ્વભાવથી આકર્ષાઈ તેમને સામુ જ્ઞાન આપવા માટે કેટલાક લોકો આવતા હતા. પ્રબળ વૈરાગ્ય અને સમભાવી સ્વભાવને લઈને તે ઘણું સારું જ્ઞાન સંપાદન કરી શક્યા, જીરવી શક્યા, તેમ જ અન્યને આપી શક્યા. દીક્ષા લીધા પછી તેમણે વિહાર ચાલુ રાખ્યો હતો અને સાડી પચીસ વર્ષના દીક્ષાપર્યાયમા જુદાં જુદા સ્થળે વિચર્યા હતા.

તેઓ પાલનપુર તરફ પણ વિચર્યા હતા ત્યાં દઢપ્રેમી શ્રી પીતાંબરભાઈ મહેતા તેમના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રથી આકર્ષાઇને તેમના વિશિષ્ટ પ્રશંસક બન્યા હતા. વળી પાલનપુર તરફ વિચરવાથી મોટો લાભ તો એ થયો કે એ પંડિત વક્તાનાં પ્રેરક બોધક પ્રવચનોમા સંવેગ, નિર્વેદના ધોધ વરસ્યા, તેથી પાલનપુરની જનતા ખૂબ જ આકર્ષાઈ, અને તેમના સદુપદેશથી પ્રેરાઇને પાલનપુરની કેટલીય બહેનો જૈન ધર્મને પામી. ગુરુદેવ વિહાર કરીને ચોમાસું પુરું કરી ગયા પછી તેમનાં શિષ્યાઓ કે જે હાલ સ્વર્ગસ્થ થયા છે, તે પરમ શાત સ્વભાવી, સિદ્ધાત રહસ્યવેદી, મહાસતીજી શ્રી ઝબકબાઇ સ્વામીને તથા તેમનાં સુશિષ્યા મહાસતીજી વિદુષી શ્રી. સુરજબાઇને તેમણે પાલનપુર મોકલ્યાં ને તેઓએ ત્યા ચતુર્માસ કર્યું. ગુરુદેવ જિનેશ્વરની વાણીનુ સિંચન કરી ગયેલા અને તે બંને સાધ્વીઓએ સર્વવિરતિ દેશવિરતિનુ સ્વરૂપ સચોટ શૈલીથી વિસ્તારીને ગુરુદેવે રોપેલા બીજમાંથી ફાલ્યોફૂલ્યો બગીચો બનાવ્યો. તેમના પ્રતાપે પાલનપુરમાથી શાન્તમૂર્તિ, વિનયરત્ન, સિદ્ધાંતપ્રેમી મહાસતીજી શ્રી કેસરબાઇ આદિ થાણા ૩૫ સાત રત્નો પાકયા,

જે હાલ વિદ્યમાન છે. તેઓ જુદા જુદા સ્થળે વિચરી રહ્યાં છે અને તેમના સદુપદેશથી પ્રેરાઇ હાલ સ્થાનકવાસી સમાજનાં કુલ ૨૪ મોંઘા મૂલાં રત્નો છે. આ બધો પરંપરાએ ઉપકાર પ્રતાપી પરમ પ્રભાવક સૂત્રસિદ્ધાંતના જાણકાર, પ્રખર વ્યાખ્યાતા, ચારિત્રશીલ, શાસનદીપક, વાત્સલ્યસિંધુ, અધ્યાત્મ પ્રેરણાનાં અમીપાન આપનાર, જ્ઞાનના ફુવારામાં ભવ્ય જીવોને સ્નાન કરાવનાર, પૂજ્યપાદ, શાસન શિરોમણિ, સ્વર્ગસ્થ આચાર્યદેવશ્રી અમીચંદજી મહારાજના શિષ્ય લક્ષ્મીચંદ્રજી મહારાજનો ઉપકાર છે. તેઓશ્રી સંથારો કરી, સમ્યક્ આરાધનાપૂર્વક આલોચી, પડિક્કમી, નિંદી, નિઃશલ્ય થઈ આત્મભાવમાં રમતાં સંવત્ ૧૯૭૭ ના જેઠ સુદી ૧૪ ને શનિવારના રોજ સાંજે ૭ વાગે સમાધિમરણે કાળધર્મ પામ્યા.

પૂજ્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજ

વયોવૃદ્ધ તપસ્વી શ્રી માણેકચંદજી મહારાજ મૂળ ચૂડાના ગોસલીયા કુટુંબમાં જન્મેલા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ શ્રી પુરુષોત્તમ રતનશી કલ્યાણજી, માતુશ્રીનું નામ અંબાબાઈ. તેમના કુટુંબમાંથી ત્રણ જણાએ દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. તેમના વડીલ ભાઈશ્રી સુંદરજીભાઈ, જે સુંદરજી મહારાજ થઈ ગયા. તેમનાં માતુશ્રી અંબાબાઇ મહાસતીજી થઇ ગયાં. તેમની દીક્ષા ૧૯૫૪ માં વીરમગામમાં થઇ. પૂ. શ્રી માણેકચંદજી મહારાજનો જન્મ સં. ૧૯૩૬ માં, દીક્ષા વઢવાણમાં સં. ૧૯૫૨ માં થઇ. તે ત્રણમાંથી હાલ શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજ અમદાવાદમાં સારંગપુરમાં શ્રી પાનાચંદ ઝવેરચંદના ઉપાશ્રયે પોતાના સુશિષ્ય મગનલાલજી સાથે સ્થિરવાસ રહેતા હતા; તેમના શિષ્ય સ્વર્ગવાસી થતાં તેઓ સમાધિપૂર્વક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની આરાધના કરી રહ્યા છે.

તેમણે શાસ્ત્રાભ્યાસ સાથે તપશ્ચર્યાઓ પણ ખૂબ કરી ધર્મનો પ્રભાવ વધાર્યો છે. તેમણે જામનગરમાં ૧૯૩૭ માં ૩૬ ઉપવાસ, વઢવાણ કેમ્પમાં ૫૨ ઉપવાસ, તથા સુરતમાં ૪૧ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા

કરી હતી. હાલ આંખે નહિવત જોઇ શકે છે. તેમની ઉંમર ૮૧ વર્ષની છે અને દીક્ષાપર્યાય ૬૩ વર્ષનો છે.

પૂ. શ્રી મગનલાલજી મહારાજ

તેમના શિષ્ય મગનલાલજી મહારાજ વૈષ્ણવધર્મી હતા. પરમ પ્રભાવક, શાંત સ્વભાવી, પંડિતરત્ન ભ્રાતૃચંદ્રજી મહારાજનુ ચાતુર્માસ પીજમાં થયું ત્યારે તેમના સદ્‌ઉપદેશથી પ્રેરાઇને તેમને વૈરાગ્યભાવ પેદા થયો. તેમની દીક્ષા અમદાવાદમા મણીલાલ જેશીગભાઇને ત્યાંથી સં. ૧૯૯૫ ના વૈશાખ સુધી ત્રીજના દિને થઇ હતી. ગુરુની સાથે સાથે આત્મસાધના કરતા તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા છે.

પૂજ્ય શ્રી ઇશ્વિરલાલજી મહારાજ

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના સ્થાપક આદ્ય ધર્મસિંહજીની ૨૪ મી પાટે પૂ. શ્રી ઇશ્વરલાલજી મહારાજ થયા. તેમનો જન્મ ભાદરણમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનુ નામ દેસાઇભાઇ, અને માતાનુ નામ હીરતાબાઇ હતું. બાલ્ય વયથી જ પૂ. આચાર્યશ્રીનુ હૃદય સંત મુનિઓને જોતા જ આનંદથી પુલકિત બની જતું. એક વખત આચાર્ય પૂ. શ્રી હીરાજી સ્વામીના સુશિષ્ય પૂ. પુરુષોત્તમજી મહારાજ અનેક શિષ્યોના પરિવાર સહિત પધાર્યા. પૂ. આચાર્યશ્રી વારંવાર તેમના દર્શને જતા. વીરવાણી સાંભળતા સાભળતાં તેમનું મન વૈરાગ્ય તરફ ઢળ્યું. તેમણે મન સાથે નિર્ણય કર્યો કે આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવુ અને અનુકૂળતાએ દીક્ષા લેવી. સંતસમાગમ વધતા તેમણે ૨૩ મા વર્ષે સંયમ લેવાની આજ્ઞા માગી; સગાવહાલાએ આનાકાની કરતા પછી ૨૪ મા વર્ષે અમદાવાદ સારંગપુરમા શેઠ પાનાચંદ ઝવેરચંદના કુટુંબમાં શેઠ વજાભાઇ મુલચંદના ઘેરથી પૂ. આચાર્યશ્રી રઘુનાથજી સ્વામીની છત્રછાયા નીચે પૂ. પુરુષોત્તમજી મહારાજની પાસે તેમણે દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેમણે સંયમ લીધા પછી શાસ્ત્રજ્ઞાન ઘણું જ મેળવ્યું. આજે પણ ઝીણામાં ઝીણા પ્રશ્નોનો ઉકેલ તેઓ લાવે છે તેમાં તેમના

જ્ઞાનની પ્રાભાવિકતા રહેલી છે. લગભગ ૯૫ વર્ષની ઉંમરે પણુ તે પ્રગતિ કરી રહ્યા છે. તેમણે સદ્દગુરુ. સાથે દક્ષિણમાં અહમદનગર, મુંબઇ, પુના ઇત્યાદિ સ્થળે ફરી જૈન ધર્મની સુવાસ ફેલાવી છે. પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રી રઘુનાથજી સ્વામી બાદ ૨૨ મી પાટે પૂ. આ. મહારાજ હાથીજી મહારાજ આવ્યા. ૨૩ મી પાટે પૂ. આ. મહારાજ શ્રી ઉત્તમચંદ્રજી મહારાજ આવ્યા. ત્યારબાદ બા. બ્ર. પંડિતરત્ન શ્રી હર્ષ-ચંદ્રજી મહારાજની તથા બા. બ્ર. શાંતમૂર્તિ ભ્રાતૃચંદ્રજી મહારાજની સાંનિધ્યમાં શ્રી ઇશ્વરલાલજી મહારાજને આચાર્ય પદવી અપાઇ. હાલમાં દરિયાપુરી સંપ્રદાયનાં સાધુ–સાધ્વીનું સુકાન પૂ. આચાર્યશ્રીના તથા યુવાચાર્ય ભ્રાતૃચંદ્રજી મહારાજના હાથમાં રહેલું છે. તેમને કોટિ કોટિ વંદન હો !

પૂજ્ય શ્રી હર્ષચંદ્રજી મહારાજ

આ સંપ્રદાયમાં મુનિશ્રી હર્ષચંદ્રજી એક સમર્થ વિદ્વાન સાધુવર્ય થઇ ગયા. તેઓનો જન્મ સંવત ૧૯૩૮ માં વઢવાણુ નજીક રાજપર ગામે થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ છુટાભાઇ અને માતાનું નામ ઉજમબાઇ હતું. તેમનું સંસારી નામ પુરુષોત્તમ હતું. તેમણે સંવત ૧૯૬૨ માં માત્ર ૧૪ વર્ષની શિશુ વયે કારતક વદ ૭ ના રોજ પૂજ્ય શ્રી રઘુનાથજી મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અર્ધમાગધી તેમજ અંગ્રેજી, ઉર્દુ, ફારસી તથા હિંદી ભાષાના પણુ જાણુકાર હતા. તેઓ કવિ તેમજ લેખક હતા. તેમણે એકંદરે ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં મળી ૧૩ પુસ્તકો લખેલાં છે. તેમની કવિતામાં સહૃય-તાનો રણુકો સંભળાતો. તેમને કવિતા કલાનું જ્ઞાન સારું હતું તેથી તેમની કવિતા બહુધા પિંગળદોષથી મુક્ત રહેતી. તેમણે પોતાના ગુરુ 'શ્રી રઘુનાથજી મહારાજ જીવન ચરિત્ર' લખ્યું હતું. તેમનુ છેલ્લું પુસ્તક 'સમ્યક્ સાહિત્ય' દરેક સ્થાનકવાસી જૈનોએ ખાસ અભ્યાસ કરવા જેવું છે. તેમણે સંવત ૧૯૮૯ માં અજમેર સાધુસંમેલનમાં હાજરી આપી સાધુ–સમાચારી નક્કી કરવામાં મહત્ત્વપૂર્ણ ભાગ લીધો હતો. તેઓએ

સંવત ૨૦૦૮ ના ફાગણ સુદ ૧૧ ને ગુરૂવાર રાતના ૯ાા વાગ્યે વીરમગામ મુકામે દેહત્યાગ કર્યો.

પૂજ્ય શ્રી ભાયચંદજી મહારાજ

પૂ. સદ્ગુરુદેવ શ્રી ભાયચંદજી મહારાજનો જન્મ સંવત ૧૯૪૫ ના મહાસુદ ૫ ના દિને ભાદરણમાં થયો હતો. તેમના પિતાનુ નામ લલ્લુભાઇ, માતાનુ નામ હરિબાઇ હતું. તેઓ લેઉઆ પાટીદાર જ્ઞાતિના હતા. તેમનાં માતા પિતાને એ એક જ પુત્ર હતા. હરીબાઇ સંસ્કારી અને આદર્શ માતા હતાં. તેઓ વૈષ્ણવધર્મી હતાં. તેમનાં ધાર્મિક પુસ્તકોનુ તેઓ વાંચન કરતાં હતાં. પૂ. હાથીજી મહારાજના સત્સ-સમાગમથી તેમણે વૈષ્ણવ ધર્મનો ત્યાગ કર્યો ને દૃઢધર્મી બન્યા. પુત્ર સંસારમાં પડી જીવનને બરબાદ ન કરે તે માટે તેમણે ખૂબ પ્રયાસો કર્યા. દુઃખીયા જીવોને દેખે ત્યારે ભાયચંદજીને બોલાવી બતાવે કે આ જીવે પૂર્વે પાપ કર્યા છે, દયારૂપ ધર્મનું પાલન નથી કર્યું, માટે તે જીવો દુઃખી છે. આવા સંસ્કારો રેડી તેમણે પુત્રને વૈરાગ્યને પંથે વાળ્યા. પૂ. હાથીજી મહારાજની પાસે આવી ભાયચંદજીએ શાસ્ત્રાભ્યાસ શરૂ કર્યો. એક વર્ષ સુધી શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યા પછી કલોલ મુકામે સુશ્રાવક શાહ શોભરામભાઇ મનસુખભાઇને ત્યાથી ધામધુમપૂર્વક સં. ૧૯૬૧ ના મહાવદી ૧૩ ને શુક્રવારના રોજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે જ દિવસથી શ્રી હાથીજી સ્વામીની સેવામાં તેમણે જીવન અર્પણ કર્યું. પૂ. હાથીજી મહારાજને ૨૧ મા વર્ષે પક્ષઘાતનુ દર્દ થઇ ગયેલ, પણ ભાયચંદજીની સેવા એટલી સરસ કે ૭૫ વર્ષ સુધી તેઓ વિહાર કરી શક્યા. આનુ મુખ્ય કારણ શિષ્ય ભાયચંદજીએ ગુરુની બજાવેલી સેવા હતી.

તેમની વ્યાખ્યાન શૈલી સુંદર અને રોચક હતી. તે સાંભળનારનુ મન રંજન થઈ જતું વાણી એવી મીઠી કે જાણે સાંભળ્યા જ કરીએ તેમના વ્યાખ્યાનનો મુખ્ય વિષય બહુધા સમ્યક્ દર્શન રહેતો. વિનયથી જ્ઞાન સંપાદન કરેલ હોવાથી જલથી સિંચાયેલ વૃક્ષની જેમ તે વિકાસ

પામ્યું હતું. તેમની સહનશીલતા અદ્ભુત છે. તેમની સૌમ્ય ને શાંત પ્રાભાવિકતા તેની સાક્ષી પૂરે છે. સં. ૧૯૭૦ની સાલમાં તે કડી પધાર્યા તે વખતે ત્યાં મોટા ભાગે વસતી ભાવસારની હતી. એક દિવસ ભાયચંદજી મહારાજ ઠંડિલ ભૂમિકાએ ગયા હતા, ત્યાં મુસલમાનના છોકરાઓએ મુનિને જોઈને વિચાર કર્યો કે 'આ સાધુડો લાલજીનો ગુરુ છે' અને લાલજીભાઈ તળાવમાં માછલાં મારતા છોકરાઓને અટકાવતા, તેનો રોષ તેમણે એ ગુરુદેવ ઉપર ઠાલવ્યો! છોકરાંઓની પાસે સોટી હતી તે ન ભાંગી ત્યાંસુધી તેમણે ગુરુદેવને સોટીઓનો બરડામાં માર મારવા માંડયો, પણ ગુરુદેવ કાંઇ ન બોલ્યા. મારનાર થાકયા, પણ માર ખાનાર ન થાકયા!

તેમની પાસે તપસ્વી ચતુરલાલજી મહારાજે સં. ૧૯૯૫ના મહા વદ ૫ ના રોજ દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેઓશ્રી સંસારાવસ્થાથી તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા છે. તેમણે પોતાના જીવનમાં ૪૦ અઠ્ઠાઇઓ, ૭ સોળભથ્થાં, ૮ માસખમણની મોટી તપશ્ચર્યા કરી, અને હાલમાં એકાંતર ઉપવાસ કરે છે. સોમચંદ્રજી મહારાજ કે જેમણે મહારાજશ્રીની પાસે સં. ૧૯૯૮ના ફાગણ વદ ૫ના રોજ દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેઓ શાસ્ત્રાભ્યાસી અને ચારિત્રપાલનમાં દૃઢ હતા. બાર વર્ષની સંયમપર્યાય પાળી સં. ૨૦૧૦ નાં મહા વદી ૧૫ના રોજ અમદાવાદ સરસપુરમાં સાત ઉપવાસને પારણે કાળ ધર્મ પામ્યા હતા. તેમના ત્રીજા શિષ્ય બા. બ્ર. પંડિતરત્ન શ્રી શાંતિ મુનિએ ૧૯ વર્ષની ઉંમરે સંવત ૨૦૦૩ના વૈશાખ સુદી ૫ ને રવિવારના દિને દીક્ષા અંગીકાર કરી. આ સિવાય બીજાં કેટલાંક ભાઇબહેનોએ તેમના હસ્તે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે.

પૂ. સાધ્વીજીઓનો ટૂંક પરિચય

પૂ. શ્રી ઝબકબાઇ મહાસતીજી

પૂ. શ્રી ઝબકબાઇ મહાસતીજીનો જન્મ સાયલામાં મૂળચંદ મલ્લાને ઘેર થયો હતો. તેમનુ લગ્ન વઢવાણના વોરા કુટુંબમાં થયું હતું. થોડા સમય બાદ તેઓ વૈધવ્ય પામ્યાં. ત્યારબાદ ૪૦ વર્ષની ઉંમરે સંયમી બન્યા. તેમને દમનુ દરદ હતું. તેમનુ જીવન ઘણું જ સંયમી હતું. આહાર ગોચરી ઉપર ખૂબ જ સંયમ રાખતાં હતાં. પાંચ જ વસ્તુનો ઉપભોગ કરતાં હતાં. તેમના જીવનમાં આળસને સ્થાન હતું જ નહિ. મોટે ભાગે તે વાંચન–સ્વાધ્યાય કરતાં હતાં.

પૂ. સૂરજબાઈ મહાસતીજી

પૂ સૂરજબાઇ સ્વામી શ્રી ઝબકબાઇ મહાસતીજીના શિષ્યા હતાં. તેમનો જન્મ વઢવાણમાં થયો હતો. તેમનાં માતાનુ નામ મોંઘી બાઇ હતુ. તે માતાપિતાની એક જ પુત્રી હતાં બાલ્યાવસ્થામાં જ સંયમ માર્ગ ગ્રહણ કરવાની ભાવના હતી, છતા માતાપિતાએ તેમનો વિવાહ કરી દીધો, લગ્ન કર્યો, પરંતુ તે શ્વસુરગૃહે ન જતા આખો દિવસ ગુરુણી શ્રી ઝબકબાઇ મહાસતીજીની પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા લાગ્યાં. છેવટે બાલ્ય વયની તેમની ભાવના પૂરી થઈ, અને તે સંયમી બન્યાં. તેમના જીવનનો મહામંત્ર એ જ હતો કે જ્ઞાન અને આચારમાં આગળ વધો. તેમનુ જીવન પણ એવું જ હતુ. તેમની વ્યાખ્યાન શૈલી મીઠી–મધુરી અને આત્માને અસર કરી જાય તેવી હતી, તેથી પાલન-પુર જેવા ક્ષેત્રમા ઘણાં ભાઇબહેનો તેમના ઉપદેશથી પ્રતિબોધને પામ્યાં હતા.

પૂ કેસરબાઈ મહાસતીજી, ચંપાબાઇ મહાસતીજી, તારાબાઇ મહાસતીજી આદિ તેમનાં શિષ્યો બન્યાં.

પૂ. કેસરબાઈ મહાસતીજી

તેમનો જન્મ પાલનપુરમાં પારેખ ફોજાલાલ ગુલાબચંદના ઘેર

થયો. તેમનાં માતાનું નામ સમરતબાઈ. માતાપિતાએ તેમનું નામ એવું સુવાસિત પાડયું કે આજે કેસરની સુવાસની જેમ તેમનું જીવન મીઠી સુગંધ અર્પી રહ્યું છે. પૂ. મહાસતીજીનો સ્વભાવ શાંત અને ગંભીર છે. પૂ મહાસતીજીનો શાસ્ત્રાભ્યાસ એટલો ઊંડો અને વ્યાપક છે કે ગમે તે ગાથાનો અર્થ તુરત જ કરી આપે છે અને મૂળ ગાથા પણ કંઠસ્થ કરી લે છે. શાંતસ્વભાવી સૌમ્યમૂર્તિ સમાં પૂ. કેસરબાઇ મહાસતીજી અનેકને પ્રતિબોધ પમાડી શકયાં છે અને તેમની જે સુશિષ્યાઓ જૈન ધર્મનુ પયઃપાન કરાવી રહ્યાં છે તે પૈકીનાં એક શ્રી વસુમતીબાઇ મહાસતી છે.

પૂ. વિદુષી શ્રી વસુમતીબાઇ મહાસતીજી

પાલનપુર એ (અગાઉનું પ્રલ્હાદનપુર) બનાસકાંઠાના અણુ-વિકસિત પ્રદેશનું પૂર્ણ વિકસિત નગર છે. નવાબી રાજ્ય હતું ત્યારે પણ રાજ્ય કારોબારમાં જૈનો જ અગત્યનો ભાગ ભજવી રહ્યા હતા. આ નગરે ભારતમાં જ નહિ પણ વિશ્વમાં અનેક પ્રખ્યાત ઝવેરીઓને જન્મ આપી નગરને જ્યોતિર્મય બનાવ્યું છે. વૈભવ સામે ત્યાગ, વિલાસ સામે સંયમ, સમૃદ્ધિ સામે સમર્પણ, તેમ આ નગરે શ્રીમંતાઇ સાથે ત્યાગી સંતપુરુષો-સ્ત્રીઓની અપૂર્વ ભેટ જૈન સમાજને આપી છે. પાલણપુર એ ધર્મ-નગરી છે.

આ વ્યાખ્યાન-સંગ્રહમાંની વાણીનું રસપાન કરાવનાર શ્રી વસુ-મતીબાઇ મહાસતીનો જન્મ પાલનપુરમાં પિતાશ્રી તળશીભાઇ ઝુમ-ચંદના કુટુંબમાં દિવાળીબાઇ માતાની કૂખે થયો હતો. બાલ્યાવસ્થાનું નામ મફતબાઇ રાખવામાં આવ્યું હતું. કુટુંબ ધાર્મિક રંગોથી રંગા-યેલું હતું. માતાપિતાએ બાલ્ય વયથી જ સુસંસ્કારોનું સિંચન કર્યું હતું. આસપાસના ધાર્મિક વાતાવરણે અને સંત-સાધ્વીઓના સહયોગથી ધાર્મિક અંકુરો વિકસિત થતા રહ્યા હતા.

શાળાનુ પ્રાથમિક શિક્ષણ અને સાથોસાથ જૈનશાળાના ધાર્મિક શિક્ષણે મફતબાઈ બાલિકાના જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવ્યું. સ્વપ્રતિભા,

બૌદ્ધિક બળ, નિર્ભયતા અને કંઠમાધુર્યની કુદરતી શક્તિ તેઓશ્રીના જીવનમાં શરૂઆતથી જ હતી. તેના ઉછેર માટે યોગ્ય તક અને સુલભ પ્રસંગોની જરૂર હતી, જેથી આ કન્યારત્ન સંસાર ધર્મમાં નહિ પરંતુ સયમમાર્ગે દેદીપ્યમાન બની રહ્યું.

પરંતુ કર્મના બંધનો એવાં છે કે તેને ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો નથી વર્ષો પહેલાનો નવાબી કાળનો એ સમય હતો ત્યારે ચૌદ પંદર વર્ષની કન્યાનો વિવાહ (લગ્ન) કરવામા આવતો હતો, તેમ આ મફતબાઇનો વિવાહ પાલનપુર ગામમા જ પીતાબરભાઈ ઈશ્વરભાઇના સુપુત્ર દામાજી જોડે થયો. કાળની ગતિ ન્યારી છે. સંસારસુખ અલ્પજીવી નીવડ્યું અને લગ્ન બાદ એક જ વર્ષની અદર મફતબાઇની વૈધવ્યજીવનની કહાણીનો પ્રારંભ થયો. બંને પક્ષ (પિયર પક્ષ અને શ્વસુરપક્ષ) સુખી, સપન્ન અને સમૃદ્ધિમાન હતા. વૈધવ્ય જીવનમાં જીવનનિર્વાહ માટે શાતિ હતી. પરંતુ વૈધવ્યનુ આ દુઃખ આત્મિક સુખની અપૂર્વ ભાવના જાગ્રત કરવાનુ નિમિત્ત બન્યું. ભાવિના ગર્ભમાં શુ છુપાયેલુ છે, તેની કોને ખબર હોય છે !

શાંતમૂર્તિ કેસરબાઇ મહાસતીજી સંસારપક્ષે તેમનાં મામાજીની દીકરી થાય, અને તેમના સત્સમાગમમાં આવવાનું બન્યું. ગુણવાન આત્માઓનો સમાગમ થતાં તેનુ પ્રતિબિંબ સામા ઉપર પડે છે, અને તેમ જ બન્યું. સંસારમાર્ગ અને મોક્ષમાર્ગનુ સ્વરૂપ, સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની શક્તિનો ઉપાય પ્રતિભાશાળી કેસરની સુવાસ સમાન કારુણ્યમૂર્તિ કેસરબાઇએ એવા ઊંડા ચિતનથી સિચન કર્યું કે મફતબાઇનો સંસારનો રાગ છૂટી ગયો. ત્યાગ અને રાગ વચ્ચેની પાતળી રેખા વિલીન થઈ ગઈ અને ત્યાગ જીતી ગયો મફતબાઇના દિલમાં વૈરાગ્યની દિવ્ય ભાવના પ્રગટી એટલે સંવત ૧૯૯૫ માં બંને પક્ષની અનુમતિ મેળવી તે સિદ્ધાતપ્રેમી કેસરબાઇ મહાસતીજીની સુશિષ્યા તરીકે વસુમતીબાઇ મહાસતીજી બન્યાં. સંયમ લીધા પછી તેમના વડિલ ગુરુણીશ્રીજી વિદુષી સૂરજબાઇ મહાસતીજીએ વસુ-

મતીબાઇ નામ પાડયું. આજે તેઓ એ વસુમતીબાઇ મહાસતી નામે સુપ્રસિદ્ધ છે.

આજે પણ આ ગુરુણી-શિષ્યાનો અન્યોન્યનો આત્મિક પ્રેમ અન્યોના અતરમાંથી ઝરતો જ રહી, સૌને પ્રેરણા આપી રહ્યો છે. વિનય, પ્રેમ અને ભક્તિભાવથી પૂ. વસુમતીબાઇ સ્વામી શ્રી કેસરબાઇ ગુરુણીશ્રીનાં કૃપાપાત્ર બની રહ્યાં છે.

સાધ્વીજીવનમાં સદ્ગુરુણીશ્રીના યોગે પૂ. વસુમતીબાઇ સ્વામી ટુંક સમયમાં જ શાસ્ત્રજ્ઞાનના ઉંડાં અભ્યાસી બની રહ્યાં અને દિન-પ્રતિદિન ધર્મશાસ્ત્રોનું ઉંડું ચિંતન કરતાં ગયાં. પોતાના જ્ઞાનનો લાભ બીજાને આપવા અલ્પ સમયમાં જ પ્રતિભાશાળી પ્રવચનકાર પરિવ્રાજિકા તરીકે તે ખ્યાતિ પામી રહ્યાં. આત્માના ઉંડાણમાંથી આવતી પૂ. વિદુષી મહાસતી વસુમતીબાઇની વ્યાખ્યાન-વાણી એટલી રોચક, સિદ્ધાંતનિષ્ઠ અને દૃષ્ટાંતોથી સભર છે કે શ્રોતાવૃંદ તેમની જાદુઇ વાણીની અસર નીચે આવી તપ, ત્યાગ, સંયમના માર્ગે જવા જરૂર પ્રેરાય છે. તેમની વાણીએ અનેક જીવોને પ્રતિબોધ પમાડયા છે, સુષુપ્ત આત્માને ઢંઢોળી સંયમમાર્ગે દોર્યા છે. તેમના મુખારવિંદમાંથી પ્રગટેલી જિનવાણીની ગંગાએ અનેકના આત્માને પવિત્ર કર્યા છે.

મહાસતીજીનો વિહારપ્રદેશ સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાત હતો. સૌરાષ્ટ્રમાં સુરેન્દ્રનગર વઢવાણ શહેર, બોટાદ, પાળીયાદ તેમજ ભાલપ્રદેશમાં વિહાર કરી જિનવાણીનું પયપાન તેમણે કરાવ્યું છે. ગુજરાતમાં અમદાવાદ, કડી, કલોલ, પાલનપુર, સુરત વગેરે સ્થળોમાં તેમની વાણી આજે પણ જૈન કુટુંબોમાં ગુંજારવ કરી રહી છે. સંવત ૨૦૧૩ માં તેમણે મુંબઇના સ્થા. જૈન સંઘોની વિનંતિને માન આપી પાર્વતીબાઇ આદિ સાધ્વીવૃંદ સાથે મુંબઇ તરફ ઉગ્ર વિહાર કર્યો અને મુબઈ, માટુંગા, દાદર, વિલેપાર્લેમાં ચાતુર્માસ કર્યાં. શેષકાળમાં મહારાષ્ટ્રમાં

પનવેલ, લોનાવલા, પુના, ઘોડનદી, અહમદનગર, નાશિક વગેરે સ્થળોમાં ફરીને પોતાની વાણીનો દિવ્ય પ્રકાશ જનહૃદયમા ફેલાવ્યો છે.

મુબઈના અને ઉપનગરના ચાર વર્ષના વિહારે પૂ. મહાસતીજીની વાણીએ મુંબઈની જૈન જનતા ઉપર અલૌકિક અસર કરી છે. સુષુપ્ત જૈન જનતાને વિદ્વત્તાભરેલી લાક્ષણિક શૈલીથી વીરવાણીની મધુર વીણા વગાડીને જનહૈયાને જાગ્રત કરી ધાર્મિક ભાવનામાં અભિવૃદ્ધિ કરી છે. મુબઈની જનતામાં તેમણે જે ધાર્મિક ભાવનાનાં બીજ રોપ્યાં છે તે મુબઇની જનતાના આત્મ-મંદિરે ઊગી નીકળી અનેકને શીળી છાંય આપતાં રહેશે. મુબઇની જનતા પૂ. વિદુષી મહાસતીજીઓના ચાતુર્માસને ભૂલી નહિ જ શકે. મુબઇમાંના આગમનથી મુબઈમાં ૫૧ ઉપરાંત સસારી યુગલોએ સજોડે બ્રહ્મચર્યવ્રતને અગીકાર કર્યું છે, ને પાંચ બહેનોએ ભાગવતી માંગલિક દીક્ષા અગીકાર કરી, આત્મ-કલ્યાણના પંથે પદાર્પણ કર્યાં છે.

આ બધો પ્રભાવ ઓજસ્વી, તેજસ્વી, ક્રાંતિકારી, વિદુષી મહાસતીશ્રી વસુમતીબાઈ સ્વામીનો છે. એમને અનન્ય ભાવે વંદન હો!

'વસુ-વાણી' પુસ્તકના અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકોનાં નામ

મુંબઈ

૨૧ ગુણીબેન મંગલજીભાઈ
૨૧ પોપટલાલ લક્ષ્મીચંદ મોદી
૧૩ વાડીલાલ કાળીદાસ ઝવેરી
૧૨ ચંદ્રકાન્ત ઝવેરચંદભાઇ
૧૧ ચંદ્રકાન્ત નગીનલાલ શાહ
૧૧ નગીનદાસ નાનજીભાઇ બખાઇ
૭ સરોજ મોદી
૫ પ્રેમચંદ ઉજમશી ચુડાવાળા
૫ ડાહ્યાલાલ ફોજીલાલ પરીખ
૫ રમણિકલાલ રાજમલભાઇ
૫ ગુણીબેન બાગમલભાઇ
૫ હીરીબાઇ હીરાલાલ મહેતા
૫ ચીમનલાલ ફોજાલાલ મહેતા
૫ જયંતીલાલ ચુનીલાલ ઝવેરી
૫ ગુણીબેન મફતલાલ મહેતા
૩ ઇન્દીરાબેન રસીકલાલ મહેતા
૨ અલકાબેન કેશવલાલ
૨ ધાપુબેન ડાહ્યાલાલ મહેતા
૨ દલપતલાલ હરીલાલ ચોધરી
૨ તારાબેન મનસુખલાલ મહેતા
૨ કાંતીલાલ મણીભાઈ
૨ વાડીલાલ જેઠાલાલ શાહ
૧ પુષ્પાબેન ભોગીલાલ મહેતા
૧ કાંતીલાલ લક્ષ્મીચંદ વોરા
૧ બાગમલ લક્ષ્મીચંદ પરીખ
૧ ધીરજલાલ નરભેરામ
૧ નીરૂબેન જયંતિલાલ શાહ

માટુંગા

૫૧ ગંભીરભાઇ ઉમેદચંદ શાહ
૧૧ રામજી ચંદરજી
૧૧ કેશવલાલ અમૃતલાલ પારેખ
૧૧ નાથાલાલ માણેકચંદ પારેખ
૧૧ શીવલાલ ગુલાબચંદ
૧૧ શાંતિલાલ હેમચંદ સંઘવી
૧૧ જયંતિલાલ અમૃતલાલ શાહ
૫ મોહનલાલ દીપચંદ શાહ
૫ ફુલચંદ માણેકચંદ દોશી
૫ બાવચંદ જાદવજી પંચમીયા
૫ ધરમશીભાઇ જોબાલીયા
૫ મોહનજી જાદવજી બદાણી
૫ ધનજીભાઈ મુળચંદ મહેતા
૫ પ્રભુદાસ ખુશાલચંદ દોશી
૫ પ્રાણજીવન રાજપાળ વોરા
૫ નાગરદાસ ત્રિભોવનદાસ શાહ
૫ કેશવલાલ ગોપાળજી દોઢીવાળા
૫ મગનલાલ તલકસીભાઇ
૫ પાર્વતીબેન જગજીવનદાસ શાહ
૫ ચંપાબેન શાંતિલાલ શાહ
૫- સવિતાબેન ચીમનલાલ શાહ
૫ લલિતાબેન છબીલદાસ શાહ
૫ નિર્મળાબેન અમૃતલાલ શાહ

૫ રંજનબેન ચંદુલાલ શાહ
૫ કોકિલાબેન રમણિકલાલ શાહ
૫ ચંદનબહેન નરોતમભાઇ
૨ વનમાળીભાઈ ગણેશભાઇ
૨ મનસુખલાલ માણેકચંદ
૩ હરજીવન માણેકચંદ
૨ કંચનબેન વોરા

દાદર

૧૦૦ શ્રી વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ, દાદર
૨ રતીલાલ શીવલાલ શાહ
૩ સવિતાબેન હીરાલાલ
૨ દીનુભાઇ ભોગીલાલ ભાવસાર

ખાર

૧૧ મનસુખલાલ બાવલભાઈ
૧ હેમકુંવરબેન મગનલાલ
૧ કાંતાબેન શીવલાલ
૧ કાંતાબેન મોહનલાલ દેશાઇ
૧ ચંચળબેન નગીનદાસ

સાંતાક્રુઝ

૫ તારાબેન
૩ છબલબેન પ્રાણજીવન તુરખીયા
૨ મણીલાલ મોહનલાલ કામદાર
૧ ભુપતરાય ભગવાનજી તુરખીયા
૧ સૂરજબેન મણીયાર
૧ પ્રાણલાલ પ્રભુદાસ તુરખીયા
૧ કાંતીલાલ ત્રીકમલાલ શેઠ
૧ ગંગાબેન ખીમચંદ
૧ ઝવેરીબેન શાંતીલાલ કોઠારી
૧ અજવાળીબેન શાંતીલાલ ઝોબાલીયા
૧ મંછાબેન પ્રવીણચંદ્ર

વિલેપાર્લા

૧૦૦ જશોદાબેન નંદલાલ
૪૦ રતનચંદ લક્ષ્મીચંદભાઈ તરફથી મહાસતીજી જયાં હોય ત્યાં મોકલવી
૨૫ રતનચંદ લક્ષ્મીચંદભાઇ પારી
૧૧ માણેકલાલ કેશવલાલ
૧૦ હરીલાલ જશકરણ ઝવેરી
૫ મેરમલભાઇ લક્ષ્મીચંદ ઝવેરી
૫ ભોગીલાલ મલુકચંદ ઝોબાલીયા
૫ બાલુબેન ધીરજલાલ
૨ કમળાબેન જયંતીલાલ મહેતા
૨ ચંપાબેન હેમચંદ દોશી
૨ જશવંતીબેન કાંતીલાલ શેઠ
૧ વિજયાબેન વનેચંદભાઇ દાડયા
૧ સુશીલાબહેન
૧ દલપતભાઇ જસકરણભાઇ
૧ મુકતાબેન રમણીકલાલ ગોસલીયા
૧ સમજુબેન રમીલાલ શાહ
૧ ચમનલાલ છોટાલાલ શાહ
૧ વિજયાબેન ધીરજલાલ ગોસલીયા
૧ લીલાવતીબેન લલ્લુભાઇ મહેતા
૧ લીલાવંતી લીલાધર બાવીસી
૧ લીલાવંતી બાલુભાઇ
૧ અમૃતલાલ જેચંદ દોશી
૧ ભૂરીમા કાન્તીલાલ મોતીલાલ સંઘવી
૧ મણીબેન
૧ સૂરજબેન કેશવજી

૧ વ્રજકુંવરબેન નેમચંદભાઇ કોઠારી
૧ ધનકુંવરબેન વરજીવનદાસ
૧ કેશરબેન નેણસીભાઇ
૧ પ્રાણુલાલ ખેતસીભાઇ
૧ ભાનુમતીબેન રમણીકલાલ મહેતા
૧ ત્રીવેણીબેન દલસુખલાલ કામદાર
૧ ગંગાબેન કકલભાઇ માસ્તર
૧ ઝોરમલ લક્ષ્મીચંદ ઝવેરી

અંધેરી

૧ ચંપાબેન દુર્લભજી
૧ વિજયાબેન પ્રતાપરાય
૧ જીવીબેન પોપટલાલ
૧ નવલબેન મગનલાલ સંઘવી
૧ માણેકબેન ચીમનલાલ
૧ સુંદરબેન જોરમરભાઇ
૧ સવિતાબેન પ્રેમચંદ શાહ
૧ સમરતબેન વૃજલાલ કોઠારી

મલાડ

૫ ચંપાબેન નરોતમદાસ
૧ પ્રમુખભાઈ ચંદુલાલ શેઠ
૧ નાગરદાસ મોહનલાલ શેઠ
૧ શકરીબેન વર્ધમાન
૧ મરઘાબેન દેવચંદ

બોરીવલી

૧ નાનીબેન કોઠારી

રાણપુર

૫ સુભદ્રાબેન બચુભાઈ દોશી હાલ મુંબઇ
૨ મંગળાબ્હેન પ્રેમચંદ વસાણી
૨ હીરાચંદ કેશવજી વસાણી
૧ કાળીદાસ લ્હેરચંદ વસાણી

બોટાદ

૧ અમૃતલાલ સુંદરજી દેશાઇ, હ. કસ્તુરીબેન દેશાઇ (હાલ ખાર મુબઇ)

વઢવાણ સીટી

૨૫ ગુંઝાભાઇ વેલસીભાઇ

અમદાવાદ

૨૫ રતીલાલ ભાઇચંદ મહેતા (ગુજરાત હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ)

મદ્રાસ

૫૦ શેઠ વીરચંદ ખીમચંદ

અમલનેર

૫ નાથાલાલ ધનજીભાઈ

સુરેન્દ્રનગર

૨ વાડીલાલ કસ્તુરચંદ શાહ
૨ જેઠાલાલ કસ્તુરચંદ શાહ
૨ બાલચંદભાઈ કસ્તુરચંદ શાહ
૨ વલ્લભજી લ્હેરાભાઇ શાહ

લખતર

૨ લક્ષ્મીચંદ મોહનલાલ શાહ
૨ ભોગીલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ

બોરાણા

૨ પ્રેમચંદ તલકશી શાહ

કલકત્તા

૬ મંજુલા અમૃતલાલ શાહ
૫ કમળાવતી હર્ષદરાય શાહ
૧ શાન્તાબેન મણીલાલ બદાણી
૪ ડાહ્યાલાલ ગોવિંદજી બદાણી
૩ નારણજી ગોવિંદજી બદાણી
૨ મણીલાલ ગોવિંદજી બદાણી